

<p>Засновники журналу: Білоцерківський національний аграрний університет ПВНЗ "Університет економіки і підприємництва" ПП "Інститут економіки, технологій і підприємства"</p> <p>Головний редактор: Даниленко А.С., д.е.н., проф., акад. НААНУ</p> <p>Заступник головного редактора: Стельмашук А.М., д.е.н., професор Капітанець С.В., к.п.н., доцент</p> <p>Редакційна рада: Варченко О.М., д.е.н. професор Капітанець Ю.О., к.е.н., доцент Малік М.Й., д.е.н., проф., академік НААНУ</p> <p>Редакційна колегія: Баланюк І.Ф., д.е.н., проф. Борщовецька В.Д., к.п.н. Губенко В.І., д.е.н., професор Івашук Н.Л., д.е.н., професор Кузьмін О.Є., д.е.н., професор Паска І.М., д.е.н. Пуцентейло П.Р., д.е.н., професор Сатир Л.М., д.е.н. Свиноус І.В., д.е.н. Семів Л.К., д.е.н., професор Сокольська М.О. Шевчук Л.Т., д.е.н., професор Шуст О.А., д.е.н.</p> <p><i>Зарубіжні вчені:</i> Василь Симчера, д.е.н., професор (Росія) Мірослав Сватош, д.е.н., професор (Чехія) Станіслав Шидло, д.е.н., професор (Польща) Тетяна Вархолова, д.е.н., професор (Словаччина) Йозеф Оленські, д.е.н., професор (Польща)</p> <p>Наукові редактори: Джерелейко С.Д., к.е.н., доцент Кемениш І.Г., к.е.н. Нянько В.М., к.е.н. Сава А.П., к.е.н., ст.н.с. Хома Д.М., к.е.н., доцент</p> <p>Редактор: Федоришина Л.М., к.е.н., доцент</p>	<div> <div>СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ</div> <div>Міжнародний науково-виробничий журнал</div> <div>2' 2016 (31)</div> <div>Зміст</div> </div> <table> <tr> <td colspan="2">Економіка та управління національним господарством</td> </tr> <tr> <td>Васіна А.Ю. ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ СТРУКТУРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ</td> <td>5</td> </tr> <tr> <td>Ібатуллін М.І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ СВИНАРСТВА В УКРАЇНІ.....</td> <td>14</td> </tr> <tr> <td>Яровенко Т.С. ОСВІТНІЙ КРЕДИТ ЯК ФОРМА ІНВЕСТИЦІЙ У СФЕРІ ОСВІТИ.....</td> <td>19</td> </tr> <tr> <td>Криховецька З.М. ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ТОВАРНОГО БІРЖОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ</td> <td>23</td> </tr> <tr> <td>Несен Л.М., Іорданов А.Ю. ІПОТЕЧНІ ІНВЕСТИЦІЙНІ ТРАСТИ – МОДЕРНОВА ФОРМА ІНВЕСТУВАННЯ В КОМЕРЦІЙНУ НЕРУХОМІСТЬ УКРАЇНИ.....</td> <td>32</td> </tr> <tr> <td>Кашпрук Ю.А. БАНКІВСЬКЕ ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....</td> <td>39</td> </tr> <tr> <td>Івченко В.Є. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ І ТРАНСФОРМАЦІЇ ФОРМ АГРАРНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ.....</td> <td>43</td> </tr> <tr> <td>Бурбела А.Л. ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ.....</td> <td>53</td> </tr> <tr> <td>Дуга В.О. ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ДО ЄС: ПЕРСПЕКТИВИ ВІТЧИЗНЯНОГО АГРОТУРИЗМУ.....</td> <td>60</td> </tr> <tr> <td colspan="2">Світове господарство і міжнародні економічні відносини</td> </tr> <tr> <td>Качан Д.А. ЗАРУБІЖНА ПРАКТИКА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ</td> <td>68</td> </tr> <tr> <td colspan="2">Економіка та управління підприємствами</td> </tr> <tr> <td>Свиноус І.В., Хомяк Н.В. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЮВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ</td> <td>75</td> </tr> <tr> <td>Боровик М.В. РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....</td> <td>81</td> </tr> <tr> <td>Маркова Є.Ю. СТРАТЕГІЯ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ РИБНОЇ ГАЛУЗІ.....</td> <td>87</td> </tr> <tr> <td>Сарай Н.І. РОЛЬ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА</td> <td>94</td> </tr> <tr> <td>Панухник Я.Г. УДОСКОНАЛЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СИТУАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ ПРИЛАДОБУДІВНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ У МУНІЦИПАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ.....</td> <td>101</td> </tr> <tr> <td>Шестопалова О.В. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМИ КОШТАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МАШИНОБУДУВАННЯ.....</td> <td>109</td> </tr> <tr> <td>Жихарцева О.О. УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ДІЯЛЬНОСТІ ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВИХ ГРУП ТА НАПРЯМИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ.....</td> <td>114</td> </tr> <tr> <td>Богачик П.П. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗБУТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ-ЕКСПОРТЕРІВ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА.....</td> <td>120</td> </tr> <tr> <td colspan="2">Розвиток продуктивних сил, регіональна економіка, демографія, соціальна економіка і політика</td> </tr> <tr> <td>Naumik-Gladka K.G., Holub M.O. METHODOLOGICAL BASIS OF CHOOSING TOURISM RESOURCES FOR ECOTOURISM DEVELOPMENT.....</td> <td>130</td> </tr> <tr> <td>Захарченко В.І., Метіль Т.К. ВИКОРИСТАННЯ БАГАТОРІВНЕВОГО ПІДХОДУ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО РЕГІОНАЛІЗМУ.....</td> <td>136</td> </tr> <tr> <td>Исаева Н.И. СТРАТЕГИРОВАНИЕ ПОЛИТИКИ РАЗВИТИЯ ПОЛЬШИ НА МЕСТНОМ УРОВНЕ (НА ПРИМЕРЕ ГМИНЫ ВЕЛИКА ДЕРЕВНЯ КРАКОВСКОГО ПОВЯТА МАЛОПОЛЬСКОГО ВОЕВОДСТВА)</td> <td>142</td> </tr> <tr> <td>Буда Т.И. ГНУЧКІ І НЕСТАНДАРТНІ ФОРМИ ЗАЙНЯТОСТІ: СОЦІАЛЬНІ ВИГОДИ ТА РИЗИКИ.....</td> <td>149</td> </tr> </table>	Економіка та управління національним господарством		Васіна А.Ю. ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ СТРУКТУРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	5	Ібатуллін М.І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ СВИНАРСТВА В УКРАЇНІ.....	14	Яровенко Т.С. ОСВІТНІЙ КРЕДИТ ЯК ФОРМА ІНВЕСТИЦІЙ У СФЕРІ ОСВІТИ.....	19	Криховецька З.М. ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ТОВАРНОГО БІРЖОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ	23	Несен Л.М., Іорданов А.Ю. ІПОТЕЧНІ ІНВЕСТИЦІЙНІ ТРАСТИ – МОДЕРНОВА ФОРМА ІНВЕСТУВАННЯ В КОМЕРЦІЙНУ НЕРУХОМІСТЬ УКРАЇНИ.....	32	Кашпрук Ю.А. БАНКІВСЬКЕ ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	39	Івченко В.Є. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ І ТРАНСФОРМАЦІЇ ФОРМ АГРАРНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	43	Бурбела А.Л. ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ.....	53	Дуга В.О. ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ДО ЄС: ПЕРСПЕКТИВИ ВІТЧИЗНЯНОГО АГРОТУРИЗМУ.....	60	Світове господарство і міжнародні економічні відносини		Качан Д.А. ЗАРУБІЖНА ПРАКТИКА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ	68	Економіка та управління підприємствами		Свиноус І.В., Хомяк Н.В. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЮВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	75	Боровик М.В. РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	81	Маркова Є.Ю. СТРАТЕГІЯ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ РИБНОЇ ГАЛУЗІ.....	87	Сарай Н.І. РОЛЬ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА	94	Панухник Я.Г. УДОСКОНАЛЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СИТУАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ ПРИЛАДОБУДІВНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ У МУНІЦИПАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ.....	101	Шестопалова О.В. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМИ КОШТАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МАШИНОБУДУВАННЯ.....	109	Жихарцева О.О. УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ДІЯЛЬНОСТІ ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВИХ ГРУП ТА НАПРЯМИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	114	Богачик П.П. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗБУТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ-ЕКСПОРТЕРІВ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА.....	120	Розвиток продуктивних сил, регіональна економіка, демографія, соціальна економіка і політика		Naumik-Gladka K.G., Holub M.O. METHODOLOGICAL BASIS OF CHOOSING TOURISM RESOURCES FOR ECOTOURISM DEVELOPMENT.....	130	Захарченко В.І., Метіль Т.К. ВИКОРИСТАННЯ БАГАТОРІВНЕВОГО ПІДХОДУ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО РЕГІОНАЛІЗМУ.....	136	Исаева Н.И. СТРАТЕГИРОВАНИЕ ПОЛИТИКИ РАЗВИТИЯ ПОЛЬШИ НА МЕСТНОМ УРОВНЕ (НА ПРИМЕРЕ ГМИНЫ ВЕЛИКА ДЕРЕВНЯ КРАКОВСКОГО ПОВЯТА МАЛОПОЛЬСКОГО ВОЕВОДСТВА)	142	Буда Т.И. ГНУЧКІ І НЕСТАНДАРТНІ ФОРМИ ЗАЙНЯТОСТІ: СОЦІАЛЬНІ ВИГОДИ ТА РИЗИКИ.....	149
Економіка та управління національним господарством																																																					
Васіна А.Ю. ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ СТРУКТУРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	5																																																				
Ібатуллін М.І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ СВИНАРСТВА В УКРАЇНІ.....	14																																																				
Яровенко Т.С. ОСВІТНІЙ КРЕДИТ ЯК ФОРМА ІНВЕСТИЦІЙ У СФЕРІ ОСВІТИ.....	19																																																				
Криховецька З.М. ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ТОВАРНОГО БІРЖОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ	23																																																				
Несен Л.М., Іорданов А.Ю. ІПОТЕЧНІ ІНВЕСТИЦІЙНІ ТРАСТИ – МОДЕРНОВА ФОРМА ІНВЕСТУВАННЯ В КОМЕРЦІЙНУ НЕРУХОМІСТЬ УКРАЇНИ.....	32																																																				
Кашпрук Ю.А. БАНКІВСЬКЕ ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	39																																																				
Івченко В.Є. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ І ТРАНСФОРМАЦІЇ ФОРМ АГРАРНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	43																																																				
Бурбела А.Л. ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ.....	53																																																				
Дуга В.О. ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ДО ЄС: ПЕРСПЕКТИВИ ВІТЧИЗНЯНОГО АГРОТУРИЗМУ.....	60																																																				
Світове господарство і міжнародні економічні відносини																																																					
Качан Д.А. ЗАРУБІЖНА ПРАКТИКА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ	68																																																				
Економіка та управління підприємствами																																																					
Свиноус І.В., Хомяк Н.В. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЮВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	75																																																				
Боровик М.В. РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	81																																																				
Маркова Є.Ю. СТРАТЕГІЯ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ РИБНОЇ ГАЛУЗІ.....	87																																																				
Сарай Н.І. РОЛЬ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА	94																																																				
Панухник Я.Г. УДОСКОНАЛЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СИТУАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ ПРИЛАДОБУДІВНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ У МУНІЦИПАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ.....	101																																																				
Шестопалова О.В. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМИ КОШТАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МАШИНОБУДУВАННЯ.....	109																																																				
Жихарцева О.О. УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ДІЯЛЬНОСТІ ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВИХ ГРУП ТА НАПРЯМИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	114																																																				
Богачик П.П. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗБУТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ-ЕКСПОРТЕРІВ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА.....	120																																																				
Розвиток продуктивних сил, регіональна економіка, демографія, соціальна економіка і політика																																																					
Naumik-Gladka K.G., Holub M.O. METHODOLOGICAL BASIS OF CHOOSING TOURISM RESOURCES FOR ECOTOURISM DEVELOPMENT.....	130																																																				
Захарченко В.І., Метіль Т.К. ВИКОРИСТАННЯ БАГАТОРІВНЕВОГО ПІДХОДУ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО РЕГІОНАЛІЗМУ.....	136																																																				
Исаева Н.И. СТРАТЕГИРОВАНИЕ ПОЛИТИКИ РАЗВИТИЯ ПОЛЬШИ НА МЕСТНОМ УРОВНЕ (НА ПРИМЕРЕ ГМИНЫ ВЕЛИКА ДЕРЕВНЯ КРАКОВСКОГО ПОВЯТА МАЛОПОЛЬСКОГО ВОЕВОДСТВА)	142																																																				
Буда Т.И. ГНУЧКІ І НЕСТАНДАРТНІ ФОРМИ ЗАЙНЯТОСТІ: СОЦІАЛЬНІ ВИГОДИ ТА РИЗИКИ.....	149																																																				

<p>Свідцтво про державну реєстрацію: серія KB № 16753-5327P від 10.06.2010 р.</p> <p>перереєстрацію: серія KB № 20300-10100 HP від 23.09.2013</p> <p>Рекомендовано до друку Вченою радою Білоцерківського національного аграрного університету, протокол № 4 від 03 червня 2016 р.</p> <p>Затверджено Постановою Президії ВАК України від 22 грудня 2010 р. № 1-05/8 <i>як наукове фахове видання України (економічні науки)</i></p> <p>Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 № 1021 <i>як наукове фахове видання України (економічні науки)</i></p> <p>Журнал входить до таких національних та міжнародних наукометричних баз реферування та індексування: Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe) Index Copernicus Journals Master List, Польща (http://journals.indexcopernicus.com/+_p24781498,3.htm)</p> <p>Матеріали журналу знаходяться у вільному доступі на сайті: www.uniepr.km.ua</p> <p>Підписано до друку 08 червня 2016 р.</p> <p>Адреса редакції: 29016, м. Хмельницький, вул. Львівське шосе, 51/2 тел. (096) 01-09-709 www.uniepr.km.ua s.kapitanets@mail.ru</p> <p>Тираж 120 прим.</p> <p>Формат 70x108/16. Папір офсетний. Ум. друк арк. 25.8</p> <p>Віддруковано з готових діапозитивів в СМП «ТАЙП» вул. Чернівецька, 44 б, м. Тернопіль, 46000</p> <p>Усі права захищені. Передрук дозволяється лише зі згоди автора.</p> <p>© Білоцерківський національний аграрний університет © ПВНЗ “Університет економіки і підприємництва” © ПП “Інститут економіки, технологій і підприємництва”</p>	Якимчук О.К. ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ В УМОВАХ САМОРОЗВИТКУ.....	158
	Свистун К.О. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ.....	167
	Економіка природокористування і екологія Дзядикивич Ю.В., Буряк М.В. ДЕЯКІ АСПЕКТИ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ.....	175
	Інноваційно-інвестиційна діяльність Куц Л.Л. КРАУДФАНДИНГ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ СПОСІБ АКУМУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РЕСУРСІВ.....	181
	Бурлаков О.С., Мушеник І.М. АВТОМАТИЗОВАНІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ (ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ)	189
	Коренюк Л.В. ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО ІННОВАЦІЙНОГО ПОЛЯ ЯК ЧИННИК ЗАПОБІГАННЯ БАНКРУТСТВА.....	193
	Облік, аналіз і аудит Осадча Т.С. ГІРНИЧА РЕНТА: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ПРОЯВ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ.....	198
	Панченко О.М., Лищенко В.Г. ОБЛІК ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ В РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД І ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА.....	205
	Менеджмент, маркетинг, підприємництво Мізюк Б.М. ОРГАНІЗАЦІЯ: ЗМІНА ПАРАДИГМИ ТА ІЄРАРХІЯ СИЛ ВПЛИВУ НА УСПІХ ДІЯЛЬНОСТІ	214
	Ткач О. В., Баланюк І. Ф., Баланюк С. І. СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ В МАРКЕТИНГОВОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ.....	220
	Фінансово-кредитна система Жмуркевич А.Є., Танчак Я.А., Орловська А.Б. ДІЯЛЬНІСТЬ БІРЖОВИХ ЕЛЕКТРОННИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ СИСТЕМ НА ВІТЧИЗНЯНОМУ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ	226
	Вірт М.Я., Клепанчук О.Ю. ПОДАТКОВЕ ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО БІЗНЕСУ, ЙОГО СУТЬ, СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ ТА МЕТОДИ.....	234
	Андрушків І.П., Мушинський Б.М. ВПЛИВ ІТ ТА КІБЕР-РИЗИКІВ НА БАНКІВСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ.....	242
	Автори номера.....	248
	Хроніка подій. Повідомлення.....	254

<p>Founders of the journal: Bila Tserkva National Agrarian University Private Institution of Higher Education "University of Economics and Entrepreneurship" Private enterprise "Institute of Economics, Technologies and Entrepreneurship"</p> <p>Chief editor: Danylenko A.S., dr.econ.sc, prof., acad. of NAAS</p> <p>Deputy chief editor: Stelmashchuk A.M. dr.econ.sc., prof. Kapitanets S.V., cand.p.sc., assoc. prof.</p> <p>Editorial Council Varchenko O.M., dr.econ.sc., prof. Kapitanets Yu.O., cand.econ.sc., assoc. prof. Malik M.Y., dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS</p> <p>Editorial Board: Balaniuk I.F., dr.econ.sc., prof. Borshchovetska V.D., cand.p.sc. Hubenko V.I., dr.econ.sc., prof. Ivashchuk N.L., dr.econ.sc., prof. Kuzmin O.Ye., dr.econ.sc., prof. Paska I.M., dr. econ.sc. Putsenteilo P.R., dr.econ.sc., prof. Satyr L.M., dr.econ.sc. Svynous I.V., dr.econ.sc. Semiv L.K., dr.econ.sc., prof. Sokolska M.O. Shevchuk L.T., dr.econ.sc., prof. Shust O.A., dr.econ.sc.</p> <p>Foreign scientists Vasiliy Simchera, dr.econ.sc., prof. (Russia) Miroslav Svatosh, dr.econ.sc., prof. (Czechia) Stanislav Shydlo, dr.econ.sc., prof. (Poland) Tetiana Varkholova, dr.econ.sc., prof. (Slovakia) Jozef Olenski, dr.econ.sc., prof. (Poland)</p> <p>Scientific editors: Dzhereleiko S.D., cand.econ.sc., assoc. prof. Kemeniash I.H., cand.econ.sc. Nianko V.M., cand.econ.sc. Sava A.P., cand.econ.sc., senior research fellow Khoma D.M., cand.econ.sc., assoc. prof.</p> <p>Editor: Fedoryshyna L.M., cand.econ.sc, assoc. prof.</p>	<h1 style="text-align: center;">SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF ECONOMY</h1> <p style="text-align: center;">International scientific and production journal</p> <p style="text-align: center;">2'2016 131</p>	
	Contents	
	<u>Economy and management of a national economy</u>	
	Vasina A.Yu. GLOBALIZATION CHALLENGES TO THE STRUCTURE OF THE NATIONAL ECONOMY	5
	Ibatullin M.I. THEORETICAL BASIS FOR MARKET FUNCTIONING OF PIG PRODUCTION IN UKRAINE.....	14
	Yarovenko T.S. EDUCATION CREDIT AS A FORM OF INVESTMENT IN THE EDUCATIONAL SPHERE.....	19
	Krykhovetska Z.M. COMMODITY EXCHANGE MARKET PROBLEMS AND WAYS OF ITS DEVELOPMENT IN UKRAINE.....	23
	Nesen L.M., Iordanov A.Yu. REAL ESTATE INVESTMENT TRUSTS – A MODERN FORM OF INVESTING INTO THE COMMERCIAL PROPERTY OF UKRAINE.....	32
	Kashpruk Yu.A. BANK INSTITUCIYNE ENVIRONMENT AND ITS INFLUENCE IS ON INNOVATIVE DEVELOPMENT OF BANKING SYSTEM OF UKRAINE.....	39
	Ivchenko V.Ye. CURRENT STATUS AND TRENDS OF DEVELOPMENT AND TRANSFORMATION OF AGRICULTURAL FORMS.....	43
	Burbela A.L. PROBLEMS OF THE FINANCIAL PROVIDING OF HEALTH PROTECTION IN UKRAINE RESEARCH.....	53
	Duha V.O. INTEGRATION OF UKRAINE TO THE EU: PROSPECTS FOR DOMESTIC AGROTOURISM.....	60
	<u>World economy and international economic relations</u>	
	Kachan D.A. FOREIGN PRACTICE OF MATERIAL AND TECHNICAL SUPPORT OF AGRICULTURAL COMMODITY PRODUCERS	68
	<u>Economy and enterprises management</u>	
	Svynous I.V., Khomiak N.V. FORMATION OF THE SYSTEM FOR INNOVATIVE PROVIDING REPRODUCTION PROCESSES OF FIXED ASSETS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES.....	75
	Borovyk M.V. RISK MANAGEMENT AS A TOOL FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....	81
	Markova Ye.Yu. STRATEGY FOR INCREASING COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES IN THE FISHING INDUSTRY.....	87
	Sarai N.I. ROLE OF THE BUSINESS REPUTATION IN ENSURING THE SUSTAINABILITY FUNCTIONING OF INDUSTRIAL ENTERPRISE.....	94
	Panukhnyk Ia.H. IMPROVING THE USE OF SITUATIONAL MANAGEMENT TECHNOLOGIES IN INSTRUMENT-MAKING ENTERPRISES IN THE MUNICIPAL ECONOMIC SYSTEM.....	101
	Shestopalova O.V. FEATURES OF MANAGEMENT OF CIRCULATING ASSETS AT THE ENTERPRISES OF ENGINEERING	109
	Zhykhartseva O.O. MANAGEMENT OF ACTIVITY EFFICIENCY FPG AND DIRECTIONS OF HIS PERFECTION.....	114
	Bohachyk P.P. WAYS TO INCREASE MARKETING EFFICIENCY OF ENTERPRISES-EXPORTERS IN THE PROCESS OF SALES OF ANIMAL PRODUCTS.....	120
	<u>Development of productive forces, regional economics, the demography, social economics and politics</u>	
	Naumik-Gladka K.G., Holub M.O. METHODOLOGICAL BASIS OF CHOOSING TOURISM RESOURCES FOR ECOTOURISM DEVELOPMENT.....	130
	Zakharchenko V.I., Metil T.K. USING OF MULTILEVEL APPROACH IS FOR RESEARCH OF TRANSNATIONAL	136

<p>The collection is recommended to the type by the Scientific Council of Bila Tserkva National Agrarian University, protocol № 4 from 03.06.2016</p> <p>Licence of government registration of printed mass media KB № 16753-5327P from 10.06.2010</p> <p>Re-registered: Licence of government registration of printed mass media KB № 20300-10100 HP from 23.09.2013</p> <p>Approved as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/8; issued 22.12.2010)</p> <p>by the Order of Ministry of Education and Science of Ukraine from 07.10.2015, No 1021 as scientific professional editions of Ukraine (economic sciences)</p> <p>ISSN 2308-1988 (Print) ISSN 2308-2011 (Online)</p> <p>Signed for printing 08.06.2016</p> <p>Address of the editorial: 29016, Khmelnytsky, str. Lviv highway, 51/2 tel. (096) 01-09-709 www.uniep.km.ua s.kapitanets@mail.ru</p> <p>The journal is included in the following national and international scientometric databases of abstracting and indexing: <i>National Library of Ukraine named after V.I. Vernadsky</i> (www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe) <i>Index Copernicus Journals Master List, Poland</i> (http://journals.indexcopernicus.com/++p24781498,3.htm)</p> <p>Materials of the journal are freely available on the site: www.uniep.km.ua</p> <p>Format 70x108/16. Offset paper. Printing is offset. Con. print pages 25,8</p> <p>Circulation is 120 copies.</p> <p>It has been printed from ready slides in SMP «TYPE» str. Chernivetska, 44, Ternopil, 46000</p> <p>All the rights reserved Reprinting is permitted only with the consent of the author.</p> <p>©Bila Tserkva National Agrarian University ©PIHE "University of Economics and Entrepreneurship" ©PE "Institute of Economics, Technologies and Entrepreneurship"</p>	REGIONALISM.....		
	Isaieva N.I. STRATEGIZING POLICY OF POLAND AT THE LOCAL LEVEL (FOR EXAMPLE COMMUNES GREAT VILLAGE DISTRICT OF KRAKOW MALOPOLSKA PROVINCE).....	142	
	Buda T.Y. FLEXIBLE AND NON-STANDARD FORMS OF EMPLOYMENT: SOCIAL BENEFITS AND RISKS.....	149	
	Yakymchuk O.K. WAYS TO OPTIMIZE USE OF POTENTIAL REGION UNDER SELF-DEVELOPMENT.....	158	
	Svystun K.O. THE THEORETICAL BASICS OF ORGANIZATIONAL-ECONOMIC MECHANISM OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGION.....	167	
	<u>Environmental economics and ecology</u>		
	Dziadykevych Yu.V., Buriak M.V. SOME ASPECTS OF RATIONAL NATURE MANAGEMENT	175	
	<u>Innovation and investment activities</u>		
	Kutz L.L. CROWDFUNDING AS AN INNOVATIVE WAY TO ACCUMULATE INVESTMENT RESOURCES.....	181	
	Burlakov O.S., Mushenyk I.M. AUTOMATED ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM (ORGANIZATIONAL AND PRACTICAL CONSIDERATIONS)	189	
	Koreniuk L.V. FORMATION OF FAVORABLE INNOVATIVE FIELD AS A FACTOR OF PREVENTING BANKRUPTCY.....	193	
	<u>Accounting, analysis and audit</u>		
	Osadcha T.S. MINING RENT: PECULIARITIES OF FORMATION AND MANIFESTATION IN ACCOUNTING	198	
	Panchenko O.M., Lyshchenko V.H. ACCOUNTING REPRODUCTION OF FIXED ASSETS IN THE REALIZATION OF INNOVATIVE MODEL OF DEVELOPMENT: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND DOMESTIC PRACTICE.....	205	
	<u>Management, marketing, entrepreneurship</u>		
	Mizyuk B.M. ORGANIZATION: CHANGE OF PARADIGM AND HIERARCHY OF FORCES OF INFLUENCE ON SUCCESS OF ACTIVITY	214	
	Tkach O. V. Balaniuk I. F., Balaniuk S. I. STRATEGIC PLANNING IN MARKETING MANAGEMENT.....	220	
	<u>Financial and credit system</u>		
	Zhmurkevych A.E., Tanchak Ya.A., Orlovska A.B. THE ACTIVITY OF THE ELECTRONICSTOCK EXCHANGE SYSTEMS IN THE DOMESTIC MARKET OF FINANCIAL INVESTMENTS	226	
	Virt M.I., Klepanchuk O.Yu. TAX PLANNING IN SYSTEM MANAGEMENT FINANCIALLY ECONOMIC BY ACTIVITY OF SUBJECTS OF SMALL BUSINESS, HIS ESSENCE, COMPONENT ELEMENTS AND METHODS.....	234	
	Andrushkiv I.P., Mushynskyi B.M. INFLUENCE OF IT AND CYBERBUCK – RISKS ON BANK ACTIVITY.....	242	
	INFORMATION ABOUT THE AUTHORS.....		248
	CHRONICLE OF EVENTS. MESSAGE.....		254

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.1

Васіна А.Ю.,
*к.е.н, доцент, докторант кафедри менеджменту
та публічного управління,
Тернопільський національний економічний університет*

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ СТРУКТУРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Постановка проблеми. Складні і багатоаспектні процеси глобалізації, що супроводжуються поглибленням взаємозалежності світового господарства і національних економік, посиленням динамічності руху в світовому просторі всіх видів ресурсів та боротьби за їх залучення, загостренням трансформаційних суперечностей у всіх сферах суспільного життя, зумовлюють нові виклики функціонуванню і розвитку національних економічних систем. Забезпечення адекватного реагування національних економік на виклики глобалізації, яке б дозволило їм адаптуватись до тенденцій розвитку світової економіки, органічно ввійти у світогосподарський простір, скористатись новими можливостями глобалізаційних перетворень та запобігти пов'язаним з ними загрозам, знаходиться в прямій залежності від їх структуризації. Структурні характеристики, і особливо їх зміни, відображають досягнутий рівень використання виробничих ресурсів, особливості спеціалізації і рівень диверсифікованості економіки, тобто все те, що визначає місце країни у світовому поділі праці, її конкурентну нішу на світових ринках товарів і послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми участі країни у світогосподарських процесах, адаптації національної економіки до викликів глобалізації знаходяться в полі зору широкого кола зарубіжних й вітчизняних науковців, серед яких варто відзначити: Г. Аніліоніса, О. Білоруса, Н. Гражевську, А. Ігнатюка, Гж. Колодка, Л. Кузнецову, В. Куриляк, Д. Лук'яненка, А. Мельник, А. Омельченко, А. Поручника, Є. Савельєва, В. Сіденка, А. Степаненка, О. Шарова, Л. Шинкарук, Т. Шинкоренко та інших. Проте суперечливість і динамічність тенденцій економічної глобалізації вимагають їх подальших досліджень в аспекті окреслення вимог до структурування національних економік.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити глобалізаційні виклики структури національної економіки та проаналізувати можливості та способи забезпечення адекватного реагування на них.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобалізація виступає одним з основних чинників трансформації структури національної економіки і спонукальним інструментом запровадження та розвитку нових прогресивних видів діяльності, які дозволяють ідентифікувати національного виробника на конкурентних міжнародних ринках. Під впливом глобалізації формуються спонукальні мотиви структурного оновлення національних економік в напрямі прискореного розвитку високотехнологічних сфер, де конкуренція вже має переважно глобальний характер. Аналогічно в сфері послуг спостерігаються швидкі зрушення на користь таких видів послуг, як послуги зв'язку, різноманітні ділові послуги, науково-технічні послуги і т.п. [16, с. 107].

Серед основних тенденцій впливу глобалізації на формування структури світової, а відтак, і національних економік можна виділити:

- формування мережевого суспільства і мережевої економіки на основі мережевих структур, функціональне поле яких ґрунтується на: комунікації; суспільній угоді та організації; потенціалі інноваційного розвитку [2, с. 328-329];
- розширення джерел залучення ресурсів для структурування світової і національних економік на основі вільного руху капіталів;
- формування замість однополюсної структури світової економіки системи великих світових регіонів. Становлення ринку характеризується не раціоналізацією на принципах ринку вільної конкуренції і не постійним відновленням дилеми «риниок-держава», а формуванням структурної ієрархії світового ринку подібно національному ринку розвинутої економіки, тобто ринкової макроекономіки, заснованої на базисній системоутворюючій функції фінансового капіталу [5, с. 154];
- трансформацію територіальної організації економіки на основі локалізації глобалізаційних процесів, розвитку регіональних міжнародних виробничих систем та територіально локалізованих кластерів;

– зміни в структурі світового поділу праці та світогосподарського обміну, що проявляються у: збільшенні частки внутрішньогалузевої торгівлі в структурі світової торгівлі; прискореному розвитку подетальної та технологічної спеціалізації, подрібненні виробничих процесів та поширенні внутрігалузевої кооперації, внутрігалузевого обміну; трансформації форм зв'язків між контрагентами та розвитку міжнародної електронної торгівлі;

– ускладнення структури світової економіки, яка характеризується багаторівневістю та взаємозалежністю суб'єктів, що функціонують на глобальному, міжнародному регіональному, національному, внутрідержавному регіональному, локальному рівнях;

– посилення впливу ТНК на основі транснаціоналізованої власності та широко розгалуженій системі міжфірмових взаємовідносин, що дозволяють здійснювати в міжнародному (глобальному) масштабі координацію і контроль за господарськими операціями в середині географічно розосереджених міжнародних виробничих систем [16, с. 115];

– формування надскладної, планетарної, системно організованої ієрархічної мережі економічних відносин, що передбачає якісне підвищення рівня її енергозабезпеченості та інформативності, порівняно зі станом світової економіки попередніх десятиліть – часів, що передували розкриттю продуктивних потенцій інформаційної революції [18, с. 110].

Наведені тенденції глобальних трансформацій структури світової економіки актуалізують необхідність вироблення ефективних механізмів структуризації економіки України з врахуванням глобалізаційних викликів, що дозволило б підвищити конкурентоспроможність національної економіки, сформувати національну модель взаємодії з транснаціональним капіталом, підвищити захист національних інтересів та зберегти національну ідентичність.

Розвиток глобалізаційних процесів знаходить прояв у формуванні єдиного глобалізаційного порядку руху до загальних цілей суспільного розвитку. Спроможність країни ввійти і втриматись в тандемі загальноцивілізаційного глобалізаційного поступу в значній мірі визначається структурними характеристиками національної економіки та векторами їх трансформації у відповідності до вимог глобалізаційної матриці. В певній мірі оцінити цю спроможність дозволяє Індекс рівня глобалізації країн світу (KOF Index of Globalization), який розраховується Швейцарським економічним інститутом (KOF Swiss Economic Institute), позиціонується як комбінований показник, і характеризує масштаб інтеграції тієї чи іншої країни у світовому просторі з врахуванням рівня економічної, соціальної, політичної глобалізації [6]. Для всіх країн, охоплених даним дослідженням, складається рейтинг за Індексом глобалізації, який визначає їх місце серед інших досліджуваних країн.

В 2014 році Україна в рейтингу за Індексом глобалізації посіла 44 місце серед 191 країни світу піднявшись на три позиції порівняно з 2013 роком [20]. Про необхідність подальших активних дій в напрямі інтеграції України у світогосподарський простір свідчать випереджаючі позиції країн ближнього зарубіжжя – Латвії (42 місце в рейтингу), Болгарії (39), Румунії (38), Естонії (27), Польщі (25).

З метою надання динамічності процесам інтеграції національної економіки в глобалізаційний простір на основі підвищення ефективності використання структурних чинників, важливим є виявлення глобалізаційних викликів структурі національної економічної системи та аналіз можливостей забезпечення адекватного реагування на них. На сучасному етапі розвитку глобалізаційних процесів особливого врахування вимагає те, що глобалізація не лише уніфікує та гомогенізує світовий економічний простір на основі новітніх чинників економічного зростання, а й збагачує, урізноманітнює моделі та типи економічного розвитку внаслідок трансформації національно-державного структурування економіки [3, с. 280]. Тобто, структурні перетворення виступають інструментом органічного включення національних економік у світогосподарську систему із використанням та збереженням економічної й національної ідентичності окремих країн. Використання даної можливості для України має особливе значення, оскільки починаючи з 2014 року, вона проходить новий етап реформування всіх складових суспільної системи, і зокрема економічної, пошуку дієвих варіантів подолання соціально-економічної кризи та позиціонування себе у світогосподарському просторі. В ситуації, коли Україна стоїть перед необхідністю проведення кардинальних реформ, зорієнтованих як на внутрішні, так і зовнішні вектори розвитку, саме виважене визначення цілей та вироблення механізмів структурних перетворень в національній економіці здатне сформувати основу для оптимального узгодження й підсилення можливостей, що відкриваються глобалізаційними процесами, з сильними сторонами вітчизняної економіки, та паралельного запобігання зовнішнім загрозам та внутрішнім негативним чинникам. Важливим є формування таких структурних характеристик економіки, які були б спроможні запропонувати й реалізувати найбільш оригінальні та ефективні варіанти залучення економічного потенціалу країни, що сприяло б побудові національної моделі соціально-економічного розвитку та успішній її реалізації в умовах глобалізації. При цьому слід враховувати парадокс глобалізації, який полягає в тому, що чим багатші й міцніші внутрішні зв'язки суспільства, тим вищий ступінь його економічної й соціальної консолідації, і чим повніше реалізуються його внутрішні ресурси, тим успішніше воно здатне використати переваги інтеграційних зв'язків й адаптуватись до умов глобального ринку [4, с. 283]. Агресивність глобалізованого середовища постійно формує нові виклики, ігнорування яких дуже дорого обходиться країнам, а відтак, через

перманентну структуризацію національна економічна система має бути готовою реагувати на них, забезпечуючи захист національних інтересів.

Одним з викликів глобалізації, що вимагає особливої уваги в процесі структурного реформування економіки України, є якомога повніше використання можливостей щодо залучення в національну економіку зовнішнього ресурсного потенціалу у формі іноземних інвестицій з дотриманням інтересів економічної безпеки держави. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ), як форма участі іноземного капіталу в реалізації інвестиційних проєктів, що передбачає довгострокові капіталовкладення іноземного інвестора у різні види підприємств з метою одержання прибутку, виступають засобом структурної трансформації економіки, який сприяє трансферу новітніх технологій, розвитку економічного потенціалу, збільшенню обсягів експорту, підвищенню ефективності функціонування національної економічної системи. Поряд з цим слід враховувати, що у відповідності до методології Міжнародного Валютного Фонду, іноземні інвестиції можуть вважатися прямими іноземними інвестиціями в тому випадку, якщо вони передбачають придбання іноземним інвестором не менше 10% частки в статутному капіталі комерційної організації на території держави-реципієнта інвестицій і дозволяють інвестору (або його представнику) здійснювати стратегічний вплив на інвестовані підприємства, включаючи частковий або повний контроль над ними [15]. За таких умов, іноземні інвестори стають безпосередніми учасниками реалізації національної економічної політики, що з особливою гостротою актуалізує необхідність відпрацювання дієвих механізмів узгодження їх інтересів з національними інтересами України.

До 2014 року в Україні спостерігалась тенденція зростання обсягів прямих іноземних інвестицій. Однак, в 2014 році, в зв'язку з ускладненням економічної та політичної ситуації, війною на сході країни, значним знеціненням гривні до долара, обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України скоротився на 19,5% і на 1 січня 2015 року становив 45,916 млрд. дол. (табл. 1).

Таблиця 1

Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України за видами економічної діяльності (млн. дол. США)

	Обсяг на 1 січня					на 31 грудня 2014	
	2010	2011	2012	2013	2014	млн. дол. США	питома вага, %
Усього	39175,7	43836,8	48991,4	53679,3	57056,4	45916,0	100
Сільське, лісове та рибне господарство	669,2	719,5	725,3	717,8	776,9	594,1	1,3
Промисловість	13022,9	13526,2	14497,7	16496,4	18067,5	14817,1	32,3
Будівництво	1082,2	1111,2	1176,8	1408,5	1580,0	1289,9	2,8
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	4362,6	4702,6	5367,6	6092,1	6829,3	6019,2	13,1
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	923,6	1027,1	1073,1	1427,6	1535,3	1144,3	2,5
Тимчасове розміщування й організація харчування	354,1	353,0	374,6	411,5	446,5	364,5	0,8
Інформація та телекомунікації	1728,8	1891,4	2139,2	1996,9	2051,2	1857,4	4,0
Фінансова та страхова діяльність	12428,8	14953,8	16329,2	16424,8	15048,9	11537,4	25,1
Операції з нерухомим майном	2371,3	3045,6	3508,9	3878,3	4768,3	3804,4	8,3
Професійна, наукова та технічна діяльність	1133,1	1182,0	2072,5	2831,0	4006,8	2837,0	6,2
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	872,1	1110,8	1480,3	1760,4	1686,9	1437,2	3,1
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування; освіта; інші види послуг	54,5	31,2	39,8	35,3	41,0	34,8	0,1
Охорона здоров'я та надання соц. допомоги	49,8	51,5	51,2	60,1	60,7	50,7	0,3
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	122,4	130,9	155,2	138,7	157,0	128,2	0,1

Джерело: [9]

Із загального обсягу ПІІ в економіці України на початок 2015 року більша частина приходить на промисловість – 32,3% прямих інвестицій, а також на установи фінансової і страхової діяльності – 25,1%, підприємства оптової і роздрібної торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів – 13,1%, організації з роботи з нерухомістю – 8,3%, наукові і технічні організації – 6,2% [9]. Така структура ПІІ за видами економічної діяльності, а також та обставина, що зарубіжні інвестори віддають перевагу інвестиціям з швидкою віддачею, придбанню діючих підприємств і фінансових установ перед їх створенням, не в повній мірі сприяють належному використанню потенціалу іноземного інвестування для реалізації стратегічних цілей структурування української економіки.

Зі 131 країни світу, які є інвесторами України, на Кіпр припадає 29,9 % від загального обсягу інвестицій, Німеччину – 12,5%, Нідерланди – 11,1%, Російську Федерацію – 5,9%, Австрію – 5,5%, Велику Британію – 4,7%, Британські Віргінські острови – 4,4%, Францію – 3,5%, Швейцарію – 3,0%, Італію – 2,2% і на інші країни – 17,3% ПІІ [14]. Значна частка ПІІ в економіку України, що припадає на Кіпр та Віргінські острови, збільшує імовірність наявності квазііноземних інвестицій – інвестицій в економіку України з боку компаній, зареєстрованих в офшорних юрисдикціях, кінцевими бенефіціарами (власниками) яких є з великим ступенем імовірності українські громадяни (резиденти). Тобто, це не нові ресурси, а ті, що були раніше вилучені з національної економіки, і, які заново спрямовуються в українську економіку тільки на умовах одержання високих, швидких прибутків і часто не прагнуть підтримувати стратегічні цілі розвитку національної економічної системи.

Особливого ставлення вимагає російський капітал, який в умовах російської агресії має бути контрольованим. Попри те, що частка прямих інвестицій Російської Федерації в економіку України є відносно незначною, всього 5,9%, російський капітал контролює цілий ряд стратегічно важливих галузей української економіки, зокрема, металургію, нафтохімічну, енергетичну, сферу телекомунікацій, банківську сферу. За таких умов залучення іноземних інвестицій та спрямування їх в напрямі реалізації цілей структурного реформування національної економіки має здійснюватися на основі порівняння потенційної корисності з можливою загрозою національній безпеці. З метою залучення так необхідних інвестиційних ресурсів для структурного удосконалення української економіки в умовах загострення міжнародної конкуренції за ресурси, Україна має передбачити застосування виважених механізмів стимулювання іноземних інвесторів. При цьому заслуговує на увагу позиція науковців [17, с. 48] стосовно того, що інвестиційні проекти із залученням іноземних інвестицій, для реалізації яких інвестори претендують на отримання додаткових пільг і гарантій, мають бути представлені лише «добросовісними» інвестиціями й належати до встановлених державною стратегією пріоритетних сфер соціально-економічного розвитку.

Сучасна глобальна модель економічних та соціальних відносин базується на інноваційній економіці, потенціал функціонування якої формують ефективні механізми вироблення, засвоєння та комерціалізації знань. На участь у світогосподарській системі в якості рівноправного члена можуть претендувати тільки ті країни, які зуміють витримати конкуренцію та високий темп розвитку інноваційних технологій. Забезпечення готовності і спроможності підтримати темп глобалізаційного інноваційного поступу світової економічної системи, формування здатності до створення і практичного використання інновацій виступають одним з викликів структуруванню української економіки.

Для оцінки готовності тієї чи іншої країни розвивати економіку на основі інноваційної моделі Світовим банком використовується програма "Знання задля розвитку" (Knowledge for Development – K4D), в рамках якої визначаються такі два зведені індекси, як Індекс економіки знань (середній із чотирьох індексів – індексу інституційного режиму, індексу освіти, індексу інновацій, індексу інформаційних технологій і комунікацій) та Індекс знань (середнє значення трьох індексів – освіти, інновацій, інформаційних технологій та інновацій), які наглядно показують спроможність національних економік реагувати на виклики глобального інноваційного економічного порядку. Щодо позицій України в рейтингах за цими індексами, то вони є невтішними, оскільки має місце значне відставання від країн-лідерів інноваційного розвитку. Про проблемні моменти інноваційного розвитку в Україні сигналізували розраховані Світовим банком у 2012 році рейтинги за Індексом економіки знань. Україна посіла в рейтингу 56 місце серед 145 країн світу (табл. 2), при цьому в розрізі складових підіндексів ситуація виглядала так: 21 місце за індексом освіти; 59 – за індексом інновацій; 77 – за індексом інформаційних технологій і комунікацій; 93 – за індексом інституційного режиму [21]. Дані показники свідчать про необхідність першочергового усунення несприятливих інституційних умов для формування і застосування інновацій.

Загальну оцінку досягнень вітчизняної економіки в напрямі інноваційного розвитку також дозволяє здійснити Глобальний індекс інновацій, що розраховується за методикою міжнародної бізнес-школи INSEAD (Франція) як зважена сума оцінок двох груп показників: 1) наявні ресурси і умови для проведення інновацій (інститути, людський капітал і дослідження, інфраструктура, розвиток внутрішнього ринку, розвиток бізнесу); 2) досягнуті практичні результати здійснення інновацій (розвиток технологій й економіки знань, результати креативної діяльності). Підсумковий Індекс є відношенням затрат до ефекту, що дозволяє проаналізувати ефективність структурних перетворень в орієнтації на забезпечення інноваційності національних економік. В 2014 році Україна за Глобальним

індексом інновацій займала 63 місце серед 143 країн світу, поступившись таким країнам колишнього соцтабору, як: Естонії (24 місце в рейтингу), Чехії (26), Латвії (34), Угорщині (35), Молдові (43), Болгарії (44), Польщі (45), Росії (49), Білорусі (58) [7].

Таблиця 2

Індекс економіки знань в країнах світу

Країни	Індекс економіки знань		Індекс інституційного режиму		Індекс інновацій		Індекс освіти		Індекс інформаційних технологій і комунікацій	
	Місце в рейтингу	Значення індексу	Місце в рейтингу	Значення індексу	Місце в рейтингу	Значення індексу	Місце в рейтингу	Значення індексу	Місце в рейтингу	Значення індексу
Швеція	1	9,43	4	9,58	2	9,74	6	8,92	2	9,49
Фінляндія	2	9,33	2	9,65	3	9,66	11	8,77	6	9,22
Данія	3	9,16	3	9,63	5	9,49	15	8,63	13	8,88
Голландія	4	9,11	19	8,79	7	9,46	12	8,75	5	9,45
Норвегія	5	9,11	8	9,47	13	9,01	3	9,43	17	8,54
Нова Зеландія	6	8,97	14	9,09	22	8,66	1	9,81	23	8,3
Канада	7	8,92	7	9,52	10	9,32	16	8,61	24	8,23
Німеччина	8	8,9	13	9,1	12	9,11	23	8,2	8	9,17
Австралія	9	8,88	23	8,56	19	8,92	2	9,71	22	8,32
Швейцарія	10	8,87	6	9,54	1	9,89	41	6,9	7	9,2
Україна	56	5,73	93	3,95	59	5,76	21	8,26	77	4,96

Джерело: [21]

Попри очевидність того, що інтеграція в глобальну інноваційну сферу є одним з основних чинників розвитку високотехнологічних галузей національної економіки й вирішення суспільних проблем, породжених глобалізаційними процесами, чіткого спрямування векторів структурної трансформації української економіки в напрямі підвищення її інноваційності не простежується. У країні відсутній дієздатний механізм реалізації визначених державою пріоритетів науково-технологічного розвитку, а також система об'єктивної оцінки ефективності використання коштів, які вкладаються в цю сферу, що не дозволяє сконцентрувати ресурси на підтримку ефективно працюючих наукових колективів і наукових шкіл і забезпечити їх оснащенням, сучасною технологічною базою. Гострою проблемою є наростаючий розрив міждисциплінарних зв'язків і циклу «фундаментальні дослідження – розробки – комерціалізація знань у виробництві» [13]. У 2014 році в Україні питома вага загального обсягу витрат фінансування наукових та науково-технічних робіт у ВВП становила 0,66%, у тому числі за рахунок коштів державного бюджету – 0,26%, тоді як частка обсягу витрат на наукові дослідження та розробки країн ЄС-28 у ВВП становила 2,01% [11].

Перелік критеріїв інноваційності, які слід розглядати в якості показників-орієнтирів структурної модернізації національної економіки в контексті забезпечення її інтеграції в глобалізоване інноваційне середовище на основі створення і практичного використання інновацій, також включає Європейське інноваційне табло (ЄІТ), яке, починаючи з 2014 року, охоплює показники, об'єднані в такі три групи: 1) ресурси інноваційного розвитку (освітній рівень населення, рівень розвитку науки, фінансування науки й інновацій); 2) інноваційна активність фірм (приватні інвестиції в НДДКР й інновації, співробітництво й підприємництво, інтелектуальні активи); 3) результати (організації-інноватори, економічні результати) [19]. Через нерозвиненість статистики інновацій, Україна не розглядається у рейтингу ЄІТ. Експериментальні розрахунки, проведені розробниками проекту «Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів», засвідчили, що за ЄІТ Україна знаходиться в останній за рівнем інновативності четвертій групі – «країни, що рухаються навздогін» зі значенням індексу 0,23. Цю групу складають: Угорщина – 0,24, Росія – 0,23, Україна – 0,23, Латвія – 0,22, Польща – 0,21, Хорватія, Греція – 0,20, Болгарія – 0,19, Румунія – 0,16, Туреччина – 0,08. У порівнянні з іншими країнами ЄС відставання України становить: від «країн-лідерів» – приблизно у 3 рази (Швеція – 0,68), від «країн-послідовників» – 2 рази (Великобританія – 0,48), від країн «помірні інноватори» – 1,6 рази (Норвегія – 0,35) [13]. Недостатній інноваційний розвиток вітчизняної економіки в умовах посилення агресивності глобалізованого інноваційного середовища

стає загрозою національній безпеці і актуалізує необхідність закріплення критеріїв інноваційності при виробленні й реалізації структурної політики.

Важливим проявом глобалізаційних викликів структуруванню національної економіки є використання переваг, пов'язаних із входженням до глобальних ланцюгів доданої вартості (ГЛДВ), що може надати доступ до нових ринків, а також ноу-хау провідних міжнародних компаній в сфері технологій, менеджменту та ринків [1]. При формуванні критеріїв структурного оновлення національної економіки важливим є врахування того, що з появою ГЛДВ меркантилістський підхід, який говорить, що експорт – це добре, а імпорт – погано, і який розглядає доступ на ринок як поступку, що надається в обмін на доступ на ринок партнерів, стає ще більше недоцільним. Внутрішні підприємства залежать від надійного доступу до імпорту товарів і послуг міжнародного рівня з метою підвищення їх конкурентоспроможності [12].

Вироблення напрямів та механізмів структурного реформування національної економіки з метою якомога повнішого використання можливостей в рамках глобальних ланцюгів доданої вартості вимагає врахування таких основних концептуальних характеристик останніх, як: 1) поширення процесу зростаючого подрібнення виробництва серед все більшої кількості країн; 2) посилення спеціалізації країн на цілях і функціях бізнесу більшою мірою, ніж на виробництві певних товарів; 3) зростання ролі виробничих мереж, глобальних покупців і глобальних постачальників [10].

Формування і розвиток ГЛДВ координується ТНК, які здійснюють значний вплив на структурування національних економік та їх місце у світовому поділі праці. Існують дві головні форми залучення країни до глобальних ланцюгів вартості: 1) країна намагається сформувати у себе найбільш сприятливі умови для розміщення бажаних ланок ланцюжка створення вартості шляхом підготовки кадрів, інвестицій в інфраструктуру, введення сприятливого податкового режиму тощо; 2) країна може домагатися локалізації на своїй території бажаних ланок ланцюжка створення вартості, висуваючи це як умову допуску ТНК на свій ринок або видачі їй дозволу купити місцевого гравця [8, с. 62].

Це розширює прийнятні вектори структурної модернізації економіки, оскільки замість або паралельно із розвитком вертикально інтегрованого виробництва (виробництва проміжних і кінцевих продуктів) відкриваються можливості підвищення ефективності й конкурентоспроможності як окремих підприємницьких структур, так і економіки в цілому, на основі розвитку спеціалізації в окремих видах діяльності та виконанні завдань. Реалістичність забезпечення цільової спрямованості структурних перетворень в контексті використання шансів приєднання до глобального ланцюга доданої вартості визначається рівнем дотримання загального правила – «ваші технології в обмін на наші реформи» [8, с. 65]. Тобто, створення інституційного середовища функціонування і розвитку вітчизняної економіки, яке було б синхронізоване із інституційними умовами розвинутих країн має розглядатися як одне з першочергових завдань структурного реформування. Україна знаходиться на початкових етапах окреслення стратегічних орієнтирів та способів забезпечення участі у ГЛДВ і постає перед складним викликом формування дієвого механізму збалансування вигод та втрат, пов'язаних із діяльністю ТНК, оскільки комплексного законодавства, яке б регламентувало діяльність ТНК на теренах Української держави, так ще й не сформовано. Зарубіжний досвід свідчить, що вирішуючи питання структурної збалансованості національних економік, уряди розвинутих країн здійснюють постійний пошук нових нетрадиційних форм контрактних відносин з ТНК, які б дозволяли просувати участь їх економічних агентів в глобальних ланцюгах вартості, нівелюючи розбіжності стосовно питань власності на капітал і зосереджуючи увагу на виробленні механізмів збалансування інтересів та справедливого розподілу між сторонами доходів і витрат. Оскільки очевидним є те, що вплив ТНК на структурування української економіки буде посилюватись, важливим завданням є формування структурної політики в контексті стратегії соціально-економічного розвитку країни, яка була б зорієнтована на вироблення оптимальних варіантів, з огляду на наявний економічний потенціал та наявні загрози, використання можливостей участі в ГЛДВ.

Висновки з проведеного дослідження. Динамічні і суперечливі процеси глобалізації формують виклики національній економіці, від адекватності реагування на які залежить розвиток країни та її позиціонування у світогосподарській системі. Спроможність національної економіки скористатись можливостями і уникнути загроз глобалізації в значній мірі визначається її структурними характеристиками. Тенденції трансформації структури світової економіки актуалізують необхідність удосконалення структури економіки України з врахуванням глобалізаційних викликів, що дозволить підвищити її конкурентоспроможність та сформувати прийнятну модель взаємодії з транснаціональним капіталом. До викликів глобалізації, що вимагають особливої уваги в процесі структурного реформування економіки України, належать: умови залучення в національну економіку зовнішніх ресурсів у формі іноземних інвестицій з дотриманням національних інтересів; вимоги щодо формування інноваційної спроможності української економіки підтримати темп глобалізаційного інноваційного поступу світової економічної системи; умови входження елементів національної економіки до глобальних ланцюгів доданої вартості. Для забезпечення структурної спроможності національної економіки функціонувати в глобальних трендах в якості активного учасника їх формування, а не тільки сторони, що приймає задані умови, як це має місце на даний час, важливим є

вироблення дієвих механізмів її структурного реформування, зорієнтованих на врахування викликів глобалізації.

Бібліографічний список

1. Абони Дж. Роль глобальных цепочек начисления стоимости / Дж. Абони // CAREC NOTES. – November 2007 – Issue 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.carecprogram.org/uploads/docs/CAREC-Notes/Nov2007-Value-Chains>.
2. Гальчинський А.С. Економічна методологія. Логіка оновлення : [Курс лекцій] / А.С. Гальчинський. – К. : "АДЕФ-Україна", 2010. – С. 328-329.
3. Гражевська Н.І. Економічні системи епохи глобальних змін / Н.І. Гражевська. – К. : Знання, 2008. – 431 с.
4. Дармограй В.І. Вплив процесів глобалізації на розвиток регіонів України / В.І. Дармограй // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 1. – Т. 2. – С. 283.
5. Евстигнеева Л.П. Экономический рост: либеральная альтернатива / Л.П. Евстигнеева, Р.Н. Евстигнеев ; Ин-т междунар. экон. и полит. исслед. РАН. – М. : Наука, 2005. – С. 154.
6. Индекс глобализации стран мира по версии KOF [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gtmarket.ru/ratings/kof-globalization-index/info>
7. Исследование INSEAD: Глобальный индекс инноваций 2014 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gtmarket.ru/news/2014/07/18/>
8. Ігнатюк А.І. Роль глобальних ланцюгів нарахування вартості у підвищенні конкурентоспроможності економіки / А.І. Ігнатюк // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2013. – Випуск 28. – Т. 1. – С. 62.
9. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України : [статистичний збірник] / Державна служба статистики України. – Київ, 2015. – С. 18-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Кондратьев В. Глобальные цепочки добавленной стоимости в современной экономике / В. Кондратьев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.perspektivy.info/oykumena/ekdom/globalnyje_cepochki_dobavlennoj_stoimosti_v_sovremennoj_ekonomike_2014-03-17.htm.
11. Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2014 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Последствия глобальных цепочек создания стоимости для торговли, инвестиций, развития и занятости. ОЭСР, ВТО, ЮНКТАД [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economy.gov.ru>.
13. Проект «Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=48722>
14. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) з країн світу в економіці України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
15. Рейтинг стран мира по уровню прямых иностранных инвестиций [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gtmarket.ru/research/foreign-direct-investment-index/info>.
16. Сиденко В.М. Глобализация – европейская интеграция – экономическое развитие: украинская модель. Том 1. Глобализация и экономическое развитие / В.М. Сиденко. – К. : Феникс, 2008. – 376 с.
17. Шаров О.М. Питання стратегії залучення прямих іноземних інвестицій у контексті дотримання інтересів економічної безпеки держави / О.М. Шаров // Стратегічні пріоритети. – 2015. – №1 (34). – С. 48.
18. Шевчук О.Б. Глобально-інформаційна економіка та синергетичний підхід до її дослідження / О.Б. Шевчук. – К. : Фенікс, 2004. – С. 110.
19. Innovation Union Scoreboard 2014 // European Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius/ius-2014>.
20. KOF Index of Globalization [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://globalization.kof.ethz.ch/>
21. World Bank: Knowledge economy. K4D Program [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/WBI/KFDLP/0,menuPK:461238~pagePK:64156143>.

References

1. Aboni, Dzh. "The role of the global value chains", available at: <http://www.carecprogram.org/uploads/docs/CAREC-Notes/Nov2007-Value-Chains> (access date April 16, 2016).

2. Halchynskyi, A.S. (2010), *Ekonomichna metodolohiia. Lohika onovlennia : [kurs lektii]* [Economic methodology. Logics of renewal: Series of lectures], "ADEF-Ukraine", Kyiv, Ukraine, pp. 328-329.
3. Hrazhevsk, N.I. (2008), *Ekonomichni systemy epokhy hlobalnykh zmin* [Economic systems in the epoch of the global changes], Znannia, Kyiv, Ukraine, 431 p.
4. Darmohrai, V.I. (2010), "Influence of the globalization processes on the development of the regions of Ukraine", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no.1, Vol. 2, p. 283.
5. Evstigneeva, L.P. and Evstigneev, R.N. (2005), *Ekonomicheskii rost: liberalnaia alternativa* [Economic growth: liberal alternative], Nauka, Moscow, Russia, p. 154.
6. *Indeks globalizatsii stran mira po versii KOF* [Globalization Index of the world countries according to KOF], available at: <http://gtmarket.ru/ratings/kof-globalization-index/info> (access date April 16, 2016).
7. *Issledovanie INSEAD: Globalnyy indeks innovatsiy 2014 goda* [Research of INSEAD: Global innovation index of 2014], available at: <http://gtmarket.ru/news/2014/07/18/6841> (access date April 18, 2016).
8. Ihnatiuk, A.I. (2013), "Role of the global value chains in the increase of the economic competitiveness", *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*, Issue 28, Vol. 1, p. 62.
9. *Investytsii zovnishnoekonomichnoi diialnosti Ukrainy* [Investments of the external economic activity of Ukraine], *statystychnyi zbirnyk* [Statistical Yearbook], Kyiv, Ukraine, pp. 18-19, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (access date April 18, 2016).
10. Kondratev, V. "Global value chains in the modern economy", available at: http://www.perspektivy.info/oykumena/ekdom/globalnye_cepochki_dobavlennoj_stoimosti_v_sovremennoj_ekonomike_2014-03-17.htm (access date April 18, 2016).
11. *Naukova ta naukovo-tekhnichna diialnist v Ukraini u 2014 rotsi* [Scientific and technical activity in Ukraine in 2014], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date April 18, 2016).
12. *Posledstviia globalnykh tsepohek sozdaniia stoimosti dlia trgovli, investitsiy, razvitiia i zaniatosti. OESR, VTO, JuNKTAD* [Consequences of the global value chains for the trade investments development and employment. OECD, WTO, UNCTAD], available at: <http://www.economy.gov.ru/> (access date April 18, 2016).
13. *Proekt «Stratehii innovatsiinoho rozvytku Ukrainy na 2010-2020 roky v umovakh hlobalizatsiinykh vyklykiv»* [Project. Strategies of the innovation development of Ukraine for 2010-2020 under conditions of globalization challenges], available at: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=48722> (access date April 18, 2016).
14. *Priami inozemni investytsii (aktsionernyi kapital) z krain svitu v ekonomitsi Ukrainy* [Foreign direct investments (joint-stock capital) from the world countries in the Ukrainian economy], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (access date April 19, 2016).
15. *Reyting stran mira po urovniu priamykh inostrannykh investitsiy* [Rating of the world countries under the level of the foreign direct investments], available at: <http://gtmarket.ru/research/foreign-direct-investment-index/info> (access date April 19, 2016).
16. Sidenko, V.M. (2008), *Globalizatsiia – evropeyskaia integratsiia – ekonomicheskoe razvitie: ukrainskaia model. Tom 1. Globalizatsiia i ekonomicheskoe razvitie* [Globalization – European integration – economic development: Ukrainian model. Volume 1. Globalization and economic development], Feniks, Kyiv, Ukraine, 376 p.
17. Sharov, O.M. (2015), "The issues of the strategy of the foreign direct investments involving in the context of adhering to the country's economic safety interests", *Stratehichni priorytety*, no. 1 (34), p. 48.
18. Shevchuk, O.B. (2004), *Hlobalno-informatsiina ekonomika ta synerhetychnyi pidkhid do ii doslidzhennia* [Global and information economy and synergetic approach to its research], Feniks, Kyiv, Ukraine, p. 110.
19. Innovation Union Scoreboard 2014. European Commission.URL, available at: <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius/ius-2014> (access date April 19, 2016).
20. KOF Index of Globalization, available at: <http://globalization.kof.ethz.ch/> (access date April 19, 2016).
21. World Bank: Knowledge economy. K4D Program, available at: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/WBI/WBIPROGRAMS/KFDLP/0,menuPK:461238~pagePK:64156143> (access date April 19, 2016).

Васіна А.Ю. ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ СТРУКТУРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Мета – дослідити глобалізаційні виклики структури національної економіки та проаналізувати можливості та способи забезпечення адекватного реагування на них.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано такі методи наукового пізнання: діалектичний (при визначенні глобалізаційних викликів структури економіки), індукції та дедукції, монографічний (при визначенні тенденцій впливу глобалізації на структуру економіки), порівняльного аналізу (при аналізі місця національної економіки в міжнародних рейтингах), системного аналізу (при узагальненні літературних джерел та обґрунтуванні висновків), статистичного аналізу (при визначенні адаптивності структури національної економіки викликам глобалізації) та інші.

Результати. Обґрунтовано необхідність вироблення підходів до удосконалення структури національної економіки через призму врахування викликів глобалізації. Окреслено тенденції впливу глобалізаційних процесів на формування структури світової, а відтак, і національних економік. Визначено глобалізаційні виклики, що вимагають особливої уваги в процесі структурного реформування економіки України, а саме: умови залучення в національну економіку іноземних інвестицій; вимоги щодо формування інноваційної спроможності української економіки підтримати темп глобалізаційного інноваційного поступу; умови входження елементів національної економіки до глобальних ланцюгів доданої вартості. З використанням міжнародних рейтингів та статистичних даних проаналізовано відповідність економіки України вимогам глобалізації.

Наукова новизна. Визначено перелік та розкрито прояв глобалізаційних викликів, що вимагають першочергового врахування в процесі цілеспрямованого структурування економіки України з метою підвищення її конкурентоспроможності та органічного входження у світогосподарський простір.

Практична значущість. Отримані результати дослідження можуть бути використанні в якості інформаційно-аналітичного підґрунтя об'єктивізації управлінських рішень при виробленні механізмів структурного реформування національної економіки.

Ключові слова: тенденції глобалізації, виклики глобалізації, структура економіки, структурна трансформація економіки.

Vasina A.Yu. GLOBALIZATION CHALLENGES TO THE STRUCTURE OF THE NATIONAL ECONOMY

Purpose – to develop the globalization challenges to the structure of the national economy and analyze the possibilities and ways of provision of the adequate response on them.

Methodology of research. In the process of study the following methods of scientific knowledge were used: dialectical (in determining the globalization challenges to the structure of the economy), induction and deduction, monographic (in determining the trends of globalization for the structure of the economy), comparative analysis (the analysis of the place of the national economy in the international rankings), systems analysis (while a synthesis of the references and substantiation of conclusions), statistical analysis (in determining of the structure of the national economy adaptability to the challenges of globalization) and others.

Findings. The necessity to develop the approaches to improve the structure of the national economy in the light of the globalization challenges is proved. The trends of the impact of globalization on the structure of the world and, therefore, the national economies are outlined. The globalization challenges that require a special attention in the process of the structural reforming of Ukraine's economy are determined, namely the conditions of involvement of the foreign investment into the national economy; requirements for the formation of the innovative capacity of the Ukrainian economy to maintain the pace of globalization innovation progress; the conditions of entry of the elements of the national economy into the global chains of added value. With the use of the international rankings and statistical data the compliance of the economy of Ukraine with the requirements of globalization is analyzed.

Originality. The list of the globalization challenges is determined, and manifestation of the globalization challenges that require the priority consideration in the targeted structuring of Ukraine's economy to improve its competitiveness and organic entry into the world economic space are examined.

Practical value. The obtained results of the research can be used as the information and analytical background for the managerial decisions objectification while working out the mechanisms of the structural reforming of the national economy.

Key words: globalization tendencies, globalization challenges, economic structure, structural transformation of economy.

Васина А.Ю. ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫЕ ВЫЗОВЫ СТРУКТУРЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Цель – исследовать глобализационные вызовы структуре национальной экономики и проанализировать возможности и способы обеспечения адекватного реагирования на них.

Методика исследования. В процессе исследования использованы следующие методы научного познания: диалектический (при определении глобализационных вызовов структуре экономики), индукции и дедукции, монографический (при определении тенденций влияния глобализации на структуру экономики), сравнительного анализа (при анализе места национальной экономики в международных рейтингах), системного анализа (при обобщении литературных источников и обосновании выводов), статистического анализа (при определении адаптивности структуры национальной экономики вызовам глобализации) и другие.

Результаты. Обоснована необходимость выработки подходов к совершенствованию структуры национальной экономики с учетом вызовов глобализации. Определены тенденции влияния глобализационных процессов на формирование структуры мировой, а также и национальных экономик. Определены глобализационные вызовы, требующие особого внимания в процессе структурного реформирования экономики Украины, а именно: условия привлечения в национальную экономику иностранных инвестиций; требования по формированию инновационной способности украинской экономики поддержать темп глобализационного инновационного развития; условия входением элементов национальной экономики в глобальные цепочки добавленной стоимости. С использованием международных рейтингов и статистических данных проанализировано соответствие экономики Украины требованиям глобализации.

Научная новизна. Определено перечень и раскрыто проявление глобализационных вызовов, требующих первоочередного учета в процессе целенаправленного структурирования экономики Украины с целью повышения ее конкурентоспособности и органического вхождения в мирохозяйственное пространство.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования могут быть использованы в качестве информационно-аналитической основы объективизации управленческих решений при выработке механизмов структурного реформирования национальной экономики.

Ключевые слова: тенденции глобализации, вызовы глобализации, структура экономик, структурная трансформация экономики.

УДК 338.439.5:636.4

**Ібатуллін М.І.,
к.е.н., доцент,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України**

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ СВИНАРСТВА В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Продукція ринку свинарства є необхідним і незамінним продуктом життєзабезпечення населення країни. Функціонування певного ринку має характерні властивості, які визначають його специфічність. Передусім це пов'язано з тим, що даний ринок відрізняється від інших товарних ринків тим, що виконує первинну й важливу функцію задоволення потреб людини у продуктах харчування.

Зазначимо, що свинина та продукти її переробки – це один з основних постачальників білків, оскільки містять життєво необхідні для побудови тканин організму людини амінокислоти, що є збалансованими й забезпечують повний синтез тканинних білків.

Водночас, жири, які присутні у свинині, зумовлюють високу енергетичну цінність м'ясних продуктів, свіже м'ясо свиней та особливо внутрішні органи містять багато вітамінів. Із внутрішніх органів тварин найбільше вітамінів групи В і вітаміну А в печінці та нирках. Зазначимо, що якість м'яса, одержаного від різних частин туші, є неоднаковою, що визначає ціни та напрям використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу особливостей і проблем формування ринкової кон'юнктури для продукції свинарства в Україні присвячені праці В.П. Рибалка, В.С. Паштецького, В.В. Писаренка, О.В. Приходька, Є.А. Михайлова, А.О. Колчева, на думку яких позитивні тенденції розвитку галузі і формування високих попиту і пропозиції в першу чергу залежать від вирішення соціальних питань, перспектив зростання купівельної спроможності українців. Проте поза увагою дослідників залишилися проблеми формування попиту та пропозиції з урахуванням якості продуктів забою свиней та впливу циклічності відтворення стада свиней.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних, методичних положень функціонування ринку продукції свинарства з метою формування передумов до інтеграції в загальноєвропейський та світовий ринок агропродовольчої продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині у провідних країнах Європейського Союзу, наприклад, у Данії діють програми забезпечення населення високоякісними продуктами тваринництва, зокрема відома програма «Біла книга» ЄС – від поля до споживача», яка гармонізує методологічні підходи безпеки продуктів тваринництва. Передбачається виконання програми за принципом: здоровий (якісний) корм – здорові тварини – здорове (чисте) навколишнє середовище – здорові (якісні та безпечні) люди. Основними завданнями цієї програми є: захист здоров'я людей; захист споживачів від неправдивої інформації щодо маркування продукції; охорона здоров'я груп ризику (діти, люди похилого віку); формування довіри споживачів до сільськогосподарської продукції; відсутність контамінантів у продуктах харчування; безпека харчових добавок [1].

Важливим для стабільного функціонування ринку продукції свинарства в Україні є організація відповідної системи контролю якості продукції. У цьому плані становить інтерес досвід США щодо виробництва охолодженого м'яса, упакованого із льодом, сухою вуглекислою, та глибоке заморожування продукції [2]. Етикетка м'ясного виробу має містити інформацію про вік тварини, оскільки від цього залежить консистенція та ніжність продукції, а відповідно й ціна на неї.

Цікавим також є досвід багатьох країн Європейського Союзу. Наприклад, товаровиробники свинини намагаються підвищити свій престиж за рахунок натуральності й нових технологій вирощування тварин. У роздрібній мережі пропонується м'ясна продукція з такими етиками: «Outdoor reared» – вирощені на волі; «Organic» – органічне; «Freedom Food endorsed» – підтверджено, що вирощено натуральним способом. Водночас, роздрібні мережі Великобританії в останні три роки виявили підвищення на 45% попиту на продукти, що вироблені із дотриманням принципів екологізації [3]. Здебільшого зростанню інтересу сприяла поява у торговельній мережі продукції, яка має маркування «органік» або «вирощено на фермі». Зокрема, за даними дослідження ринків компанії Mintel Group Ltd майже 43% покупців купують свинину із маркуванням «вирощено на фермі» [4]. Іноземний досвід переконує, що в переліку важелів організаційно-економічного регулювання ринку продукції свинарства важливе місце відводиться маркетинговому забезпеченню сільськогосподарських товаровиробників на основі проведення маркетингових досліджень, що сприятиме координації їх діяльності й орієнтації їх результатів на запити та вимоги кінцевих споживачів.

Ринок продукції свинарства є сферою прояву економічних відносин між товаровиробниками та споживачами свинини та продуктів її переробки, а також узгодження їхніх економічних інтересів. Основа цих відносин, з одного боку, – це пропозиція м'ясної сировини та продуктів її переробки, а з другого – попит на них. Господарські зв'язки, які виникають у результаті їх взаємодії та встановлення між ними відносної рівноваги, що здійснюються у сфері виробництва, обміну, розподілу та споживання м'яса свинини та продуктів його переробки, утворюють економічний механізм ринку продукції свинарства [5]. Пристосування пропозиції, основу якої становить обсяг виробництва м'яса та його видової структури, до платоспроможного попиту і споживчих переваг населення виявляється у формі економічного змагання між продавцями та покупцями, усіма учасниками ринку. Регуляторами виробництва продукції свинарства є платоспроможний попит населення на м'ясо свинини та продукції його переробки, а також потреби м'ясопереробних підприємств у сировині. Завдяки цьому в умовах достатньо розвинутого конкурентного середовища ринку продукції свинарства здійснюється його саморегулювання. Однак в умовах недосконалої конкуренції цей процес пов'язаний із значними суспільними втратами внаслідок можливості банкрутства господарюючих суб'єктів, найбільш найуразливішими серед яких є сільськогосподарські товаровиробники [6].

Відтворювальний процес у свинарстві здійснюється на основі взаємодії господарюючих суб'єктів ринку у сферах виробництва, розподілу, обміну та споживання продукції. У процесі функціонування між суб'єктами ринку продукції свинарства складаються виробничі, організаційні, технологічні, соціально-економічні зв'язки. Вітчизняному ринку продукції свинарства як продуктового сегменту агропродовольчого ринку характерні відносна незалежність споживання свинини та продуктів її переробки від споживання інших харчових продуктів, а також тісний зв'язок із світовим ринком. Водночас ринок продукції свинарства специфічний за своєю природою, йому притаманні певні особливості щодо формування сировинних ресурсів, затрат і ціни, придатності сировини до переробки та споживчих якостей кінцевої продукції [7].

Ринок продукції свинарства неоднорідний за видовою, галузевою, технологічною, територіальною, функціональною структурами. Так, технологічна структура визначає рух свинини та продуктів її переробки за технологічними стадіями – виробництво, переробка, зберігання, збут. Територіальна складова структури цього продуктового ринку визначає особливості регіонального розміщення виробництва м'яса та його переробки. Функціональна структура відображає роль продукції свинарства в системі продовольчого забезпечення країни. Дієвість організаційно-економічного механізму функціонування ринку продукції свинарства значною мірою характеризує рівень життя населення, оскільки вона є продуктами повсякденного попиту.

Ринок продукції свинарства – невід'ємний сегмент ринку м'ясної продукції, саме тому доцільно розглянути його особливості. Так, для ринку м'яса та м'ясної продукції можна виділити такі характерні ознаки: постійність функціонування у часі та просторі; регулярність споживання готової продукції; взаємозамінність продукції як у межах цієї групи, так і серед видів продовольства; широкий асортимент різних видів продукції, що вимагає при сегментації споживачів урахувати ознаки, які характеризують їх (вікову), функціональну спрямованість (профілактична, лікувальна, дієтична), споживчі властивості (жирність), особливі вимоги до технології виробництва та пакування продукції; м'ясо – швидкопсувний продукт, який не підлягає тривалому зберіганню в непереробленому вигляді й потребує відповідної інфраструктури виробництва та розподільчо-збутової; залежність від міжгосподарських міжгалузевих зв'язків; тісний зв'язок із світовим ринком, внаслідок чого кон'юнктура на внутрішньому ринку визначається умовами регулювання імпорту, залежністю від світового ринку, світових цін, епідеміологічної ситуації; складність інституціональної структури, оскільки сировина виробляється у сільськогосподарських підприємствах, особистих господарствах населення і фермерських господарствах; цінова нееластичність попиту на продовольство сприяє відставанню росту цін на них від підвищення доходів населення, що формує відносно низьку дохідність сільськогосподарських товаровиробників; попит на продовольство є стабільнішим, ніж на промислову продукцію, при насиченні ринку подальше нарощення виробництва та пропозиції продукції стає економічно не вигідним; м'ясопереробні підприємства, які при закупівлях ураховують технологічні та цінові параметри м'ясної сировини, часто віддають перевагу імпортній продукції, а кінцеві покупці, навпаки, – вітчизняній продукції [8].

Виділено специфічні особливості ринку продукції свинарства, які вирізняють його з-поміж інших сегментів: неоднорідність ринку; наявність споживчих переваг щодо продукції галузі порівняно з іншими видами білкової продукції тваринного походження внаслідок впливу національних традицій у країні в споживанні цього виду м'яса; відсутність сезонності виробництва у промисловому свинарстві; продукція виробляється упродовж коротшого виробничого циклу порівняно із продукцією м'ясного скотарства і реалізується рівномірно протягом року (хоча можуть зростати обсяги споживання напередодні свят); в особистих господарствах виробництво продукції свинарства має сезонний характер; у спеціалізованих підприємствах усі стадії виробництва (від одержання молодняку свиней до забою) відбуваються на підприємстві, тобто молодняк одержують від власного племінного поголів'я свиней, а особисті селянські господарства купують його у спеціалізованих господарствах або

індивідуальних підприємців; підвищення рентабельності галузі в останні роки сприяло активізації інвестиційних процесів у напрямі створення нових спеціалізованих підприємств, модернізації, реконструкції, оновленню виробничих потужностей; наявний високий рівень концентрації та інтеграції галузі; свинарство належить до капіталомістких галузей, виробництво у яких супроводжується різними видами ризиків; є можливість товарної диференціації пропозиції шляхом переробки м'ясної сировини, що вимагає додержання вимог щодо якості продукції, розробки відповідних стандартів якості сировини і готової продукції в аспекті додержання необхідних умов виробництва, транспортування, переробки, упаковки та реалізації продукції.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, ринок продукції свинарства є невід'ємною частиною вітчизняного агропродовольчого ринку, який утворює специфічне середовище розвитку ринкових відносин та якому характерні такі ознаки: відносно насичений та стійкий попит на продукцію галузі з боку численних споживачів і стабільна пропозиція, орієнтована на відповідний попит за цінами, обсягом, асортиментом та якістю; гнучкість системи економічних відносин у ланцюжку «виробництво-споживання», що досягається на основі раціонального використання важелів державного економічного регулювання, широкого використання інновацій, переваг кооперації та інтеграції, стійкого функціонування суб'єктів розподільчо-збутової логістики на національному та зовнішньому ринках; наявність розвинутої мережі спеціалізованих кредитно-фінансових і страхових інститутів, державних і комерційних інформаційно-аналітичних центрів, які здійснюють моніторинг ринку; постійна координація економічних дій між господарюючими суб'єктами при посиленні конкуренції між ними, об'єктивному формуванні ринкових цін, які відшкодовують затрати у більшості свинарських господарств, та активному державному впливу; функціонування розвинених міжгалузових і внутрішньогалузових економічних відносин за активної участі держави; регулювання ринку продукції свинарства на основі використання цільових програм з підтримки стабільності функціонування м'ясного ринку та стійкого розвитку окремих його сегментів і галузі; наявність об'єктів розвинутої виробничої та ринкової інфраструктури м'ясного ринку, що формується за підтримки і безпосередньої участі держави, яка дозволить створити порівняно сприятливі організаційні й економічні умови для самостійного виходу на ринок усім товаровиробникам; відносно високий рівень самоорганізації товаровиробників м'яса, існування численних об'єднань учасників ринку на національному рівні, які захищають економічні інтереси в органах законодавчої та виконавчої влади; наявність адекватної умовам ринкових відносин стабільної та розвинутої законодавчої бази, яка реалізується через комплексну взаємопов'язану систему державних, правових, економічних та організаційно-адміністративних заходів.

У нинішніх умовах ринок продукції свинарства розвивається під впливом певних взаємопов'язаних факторів: платоспроможного попиту населення, значна частина якого має доходи нижче прожиткового мінімуму; високої частки імпортої продукції свинарства, що істотно обмежує ринкові можливості вітчизняних товаровиробників; низького рівня бюджетної підтримки галузі; відсутності стратегії захисту внутрішнього ринку.

Для забезпечення у нинішніх умовах стабільного функціонування ринку продукції свинарства постає необхідність трансформації організаційно-економічного механізму з метою відновлення й посилення існуючих точок росту в галузі свинарства та повного задоволення потреб переробних підприємств населення країни якісною та безпечною сировиною, а також вичерпного використання можливостей щодо реалізації експортного потенціалу.

Бібліографічний список

1. Вдовенко Н.М. Сучасна парадигма регулювання розвитку галузей аграрного сектору в умовах глобального дефіциту продовольства / Н.М. Вдовенко, Ю.А. Хижняк / ScienceRise. – 2015. – № 2/3(7). – С. 20–26.
2. Свиноус І.В. Ринкове ціноутворення на продукцію свинарства приватного сектору / І.В. Свиноус // Економіка АПК. – 2007. – № 3. – С. 80–84.
3. Шпичак О.М. Проблеми ємності внутрішнього споживчого ринку сільськогосподарської продукції та продовольства в Україні в контексті купівельної спроможності населення / О.М. Шпичак, О.В. Бондар // Економіка АПК. – 2013. – № 6. – С. 5–13.
4. Шпичак О.М. Економічні проблеми виробництва свинини в Україні / О.М. Шпичак, І.В. Свиноус // Вісник аграрної науки. – 1997. – № 1. – С. 71–77.
5. Гегамян Н.С. Организация свиноводства в зарубежных странах / Н.С. Гегамян, В.П. Василенко // Вестник Университета (Государственный университет управления). – 2013. – № 4. – С. 92-98
6. Иванова Н.М. Защита внутреннего рынка свинины в России / Н.М. Иванова // Экономика сельского хозяйства России. – 2013. – № 12. – С. 20-24.
7. Калінчик М.В. Ефективність виробництва та розвиток ринку свинини / М.В. Калінчик, М.М. Ільчук, Т.М. Одінцова. – К. : Нічлава, 2005. – 228 с.

8. Данкверт С.А. Рынок животноводческой продукции и его регулирование / С.А. Данкверт // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2004. – № 1. – С. 7–11.

References

1. Vdovenko, N.M. and Khyzhniak, Yu.A. (2015), "Modern paradigm of development regulation of branches of agricultural sector in conditions of the global scarcity of food", *ScienceRise*, no. 2/3(7), pp. 20–26.
2. Svyynous, I.V. (2007), "Market pricing on products of pig breeding of the private sector", *Ekonomika APK*, no. 3, pp. 81-84.
3. Shpychak, O.M. and Bondar, O.V. (2013), "Problems of domestic consumer market capacity for agricultural products and foodstuffs in Ukraine within the context of purchasing power", *Ekonomika APK*, no. 6, pp. 5-13.
4. Shpychak, O.M. and Svyynous, I.V. (1997), "Economic problems of pork production in the Ukraine", *Visnyk ahrarynoi nauky*, no. 1, pp. 71–77.
5. Gegamyan, N.S. and Vasilenko, V.P. (2013), "The organization of pig breeding in foreign countries", *Vestnik Universiteta (Gosudarstvennyy universitet upravleniya)*, no. 4, pp. 92-98.
6. Ivanova, N.M. (2013), "Protection of the domestic market of pork in Russia", *Ekonomika selskogo khozyaystva Rossii*, no. 12, pp. 20-24.
7. Kalinchyk, M.V., Ilchuk, M.M. and Odintsova, T.M. (2005), *Efektivnist vyrobnytstva ta rozvytok rynku svynyny* [The efficiency of the production and market development of pork], Nichlava, Kyiv, Ukraine, 228 p.
8. Dankvert, S.A. (2004), "The market of livestock products and its regulation", *Ekonomika selskokhozyaystvennykh i pererabatyvayushchikh predpriyatiy*, no. 1, pp. 7–11.

Ібатулін М.І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ СВИНАРСТВА В УКРАЇНІ

Мета. Метою дослідження є розробка теоретичних, методичних положень функціонування ринку продукції свинарства з метою формування передумов до інтеграції в загальноєвропейський та світовий ринки агропродовольчої продукції.

Методика дослідження. Теоретичною основою дослідження є діалектичний метод пізнання економічних явищ і процесів у безперервному їх розвитку і взаємозв'язку. Для досягнення поставленої мети використовувались наступні методи: абстрактно-логічний - при обґрунтуванні об'єктивно - суб'єктивної моделі формування ринку свинини і системи показників його комплексної оцінки та рівня самозабезпеченості власним виробництвом; статистичного спостереження - для формування емпіричної бази даних дослідження ринку свинини; порівняння - для виявлення стану і тенденцій розвитку ринку продукції свинарства.

Результати. Встановлено, що формування ринку свинини в Україні відбувається під впливом дії факторів, які умовно поділяються на динамічні (економічні, організаційно-технологічні, екологічні), і відносно статичні, що не можуть бути змінені в коротко- чи середньостроковому періодах (природно-кліматичні, біологічні, соціально-культурні). Обґрунтовано, що при наявному природному і виробничому потенціалі галузі свинарства та з допомогою наукового потенціалу України є можливість сформувати цивілізований ринок свинини в державі та забезпечити входження України до головних її виробників і експортерів у світі.

Наукова новизна. Поглиблено теоретичну сутність формування і функціонування ринку свинини, зокрема обґрунтовано сукупність факторів, до яких віднесено динамічні і відносно статичні, що визначають організаційно-економічні особливості формування ринку свинини, та структуру відносин субкоординації установ, організацій і підприємств на ринку свинини України.

Практична значущість. Отримані результати дослідження виступають основою для формування теоретико-методичних основ функціонування ринку продукції свинарства в Україні, які базуються на системі взаємозв'язку між відтворенням поголів'я тварин, виробництвом, збутом і споживанням продукції на ринку свинини, в основі яких циклічний характер розвитку, діалектично обумовлена взаємозалежність економічних і біологічних чинників формування ринкового середовища.

Ключові слова: ринок свинини, інфраструктура ринку, циклічні коливання, стійкість виробництва, пропозиція, попит, стабільність ринку, ціна, ціноутворення

Ibatullin M.I. THEORETICAL BASIS FOR MARKET FUNCTIONING OF PIG PRODUCTION IN UKRAINE

Purpose. The aim of the article is to develop theoretical and methodological regulations for functioning of the market of pig production in order to create preconditions for integration into European and world markets of agricultural food products.

Methodology of research. The theoretical basis of the study is the dialectical method of knowledge of economic phenomena and processes in their continuous development and relationship. The following methods were used to achieve this goal: abstract and logical – in substantiation of objective and subject model for formation of the pork market and the system of indicators for its comprehensive evaluation and the level of self-sufficiency of domestic production; statistical observation – to create an empirical database for research of market pork; comparison – to identify the status and trends of the market development of pig production.

Findings. It has been established that the formation of pork market in Ukraine is under the influence of factors that are divided into dynamic (economic, organizational and technological, ecological) and relatively static, which can not be changed in the short or medium term (climatic, biological, social and cultural). It has been substantiated that there is the opportunity to form civilized market of pork in the country and ensure the entry of Ukraine into its main producers and

exporters in the world with the existing natural and industrial potential of pig sector and with using the scientific potential of Ukraine.

Originality. The theoretical essence of formation and functioning pork market was deepened, including set of factors, which include dynamic and relatively static, determining the organizational and economic peculiarities of pork market formation and structure of relations subordination of institutions, organizations and enterprises on the pork market in Ukraine has been substantiated.

Practical value. The obtained results of research are the basis for the formation of theoretical and methodological foundations of functioning market pig production in Ukraine based on a system of interrelation between cattle reproduction, production, sale and consumption of pork products on the market, based on the cyclic nature of development, due dialectical interdependence economic and biological factors in the formation of the market environment.

Key words: pork market, infrastructure of market, cyclical fluctuations, stability of production, supply, demand, market stability, price, price formation.

Ибатуллин М.И. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ РЫНКА ПРОДУКЦИИ СВИНОВОДСТВА В УКРАИНЕ.

Цель. Целью исследования является разработка теоретических, методических положений функционирования рынка продукции свиноводства с целью формирования предпосылок к интеграции в общеевропейский и мировой рынках агропродовольственной продукции.

Методика исследования. Теоретической основой исследования является диалектический метод познания экономических явлений и процессов в непрерывном их развитии и взаимосвязи. Для достижения поставленной цели использовались следующие методы: абстрактно-логический – при обосновании объектно-субъектной модели формирования рынка свинины и системы показателей его комплексной оценки и уровня самообеспеченности собственным производством; статистического наблюдения – для формирования эмпирической базы исследования рынка свинины; сравнение – для выявления состояния и тенденций развития рынка продукции свиноводства.

Результаты. Установлено, что формирование рынка свинины в Украине происходит под влиянием действия факторов, которые условно делятся на динамические (экономические, организационно-технологические, экологические), и относительно статичны, не могут быть изменены в кратко – или среднесрочном периодах (природно-климатические, биологические, социально-культурные). Обосновано, что при имеющемся природном и производственном потенциале отрасли свиноводства и с помощью научного потенциала Украины есть возможность сформировать цивилизованный рынок свинины в государстве и обеспечить вхождение Украины к главным ее производителям и экспортерам в мире.

Научная новизна. Углублено теоретическую сущность формирования и функционирования рынка свинины, в частности, обоснована совокупность факторов, к которым отнесены динамические и относительно статические, определяющие организационно-экономические особенности формирования рынка свинины, и структуру отношений субординации учреждений, организаций и предприятий на рынке свинины Украины по воспроизводству поголовья животных, производством, сбытом и потреблением продукции на рынке свинины, в основе которых циклический характер развития, диалектически обусловлена взаимозависимость экономических и биологических факторов формирования рыночной среды'связи между воспроизводством поголовья

Практическая значимость. Полученные результаты исследования выступают основой для формирования теоретико-методических основ функционирования рынка продукции свиноводства в Украине, которые базируются на системе взаимосвязи базирующихся на системе взаимосвязи между воспроизведением поголовья животных, производством, сбытом и потреблением продукции на рынке свинины, в основе которых циклический характер развития, диалектически обусловлена взаимозависимость экономических и биологических факторов формирования рыночной среды.

Ключевые слова: рынок свинины, инфраструктура рынка, циклические колебания, устойчивость производства, предложение, спрос, стабильность рынка, цена, ценообразование.

УДК 336.77:330.322.3:37

Яровенко Т.С.,
к.е.н., доцент, докторант, доцент кафедри
статистики, обліку та економічної інформатики,
Дніпропетровський національний
університет імені Олеся Гончара

ОСВІТНІЙ КРЕДИТ ЯК ФОРМА ІНВЕСТИЦІЙ У СФЕРІ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Освітні кредити є основною формою фінансування вищої освіти, яка мінімізує бюджетні витрати на освіту, у Великій Британії, Китаї, Франції, Швеції, Австралії, Нідерландах, Новій Зеландії, США та Японії. У світовій практиці цей вид кредитування розглядається як інвестиції в освіту, адже надається на пільгових умовах та дозволяє оплачувати освітні послуги на паритетних умовах: за рахунок коштів як фізичних осіб, так і кредитних установ, фондів підтримки молоді, роботодавців, освітніх закладів та бюджетів різного рівня.

Приводом до впровадження освітнього кредитування в Україні став перехід навчальних закладів на комерційну основу та необхідність удосконалення їх фінансового забезпечення. У законодавчих актах, які регулюють функціонування та розвиток вітчизняної сфери освіти, зокрема, «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», наголошується на тому, що фінансове забезпечення системи освіти передбачає її багатоканальне фінансування, одним з елементів якого є система кредитів [1]. «Національна доктрина розвитку освіти» [2] зазначає, що рівний доступ до вищої освіти та розширення можливостей її здобуття забезпечується шляхом індивідуального кредитування. У цьому документі виділено два види освітнього кредитування: кредити на розвиток навчальних закладів усіх рівнів та здобуття освіти. У «Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття)» [3] увага акцентується на необхідності розроблення та впровадження механізму пільгового кредитування здобуття освіти, що є одним з пріоритетних напрямів реалізації стратегічних завдань соціального захисту учасників навчально-виховного процесу. Крім того, таку форму освітнього інвестування передбачається використовувати при реформуванні наукової діяльності у системі освіти шляхом: забезпечення бюджетного фінансування наукових досліджень з використанням банківського кредиту та створення системи інноваційних фондів із залученням кредитів.

Можливість використання кредитів на рівні вищої освіти закріплена у Законі України «Про вищу освіту». Відповідно до його положень [4]: вищий навчальний заклад має право користуватися банківськими кредитами без урахування обмежень на право здійснення запозичень (встановлених Бюджетним кодексом України); наукові та педагогічні працівники закладів всіх форм власності мають право отримувати пільгові довгострокові кредити на будівництво (реконструкцію) і придбання житла; особи, які навчаються, мають право на отримання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти.

Але, незважаючи на надані можливості, в Україні система освітніх кредитів не набула розповсюдження. З перелічених лише кредит для здобуття фізичними особами вищої освіти був застосований на практиці, але до 2012 року практично всі комерційні банки відмовилися від цього банківського продукту. Причинами такої ситуації в Україні є: відсутність державної підтримки спеціальних банківських програм освітнього кредитування; не використання кредитних коштів у якості джерела інвестицій; кризові явища в економіці, що катастрофічно знижують платоспроможний попит.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання залучення кредитних коштів у сфері освіти досліджується такими провідними науковцями, як: Артюр Г., Андрієнко В., Боголіб Т., Болюбаш Я., Винничук О., Ле Гран Ж., Буцька О., Грішнова О., Дюндін В., Добровольська Л., Колісніченко Н., Левін П., Левківський К., Мороз І., Мошенець О., Погорельський О., Робінсон Р., Новіков В., Ніщима С., Лопушняк Г., Пчелінцева І., Чепіжко В., Шевчук І., Євсєєнко Т. та інші. Але у своїх дослідженнях більшу увагу вони приділяють кредитуванню здобуття вищої освіти фізичними особами, що є лише одним з напрямів освітнього кредитування.

Недостатність досліджень у цьому напрямі обумовлює необхідність розробки практичного механізму освітнього кредитування, який впливатиме на ефективність інвестиційної політики у сфері освіти та її інвестиційний розвиток.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є вивчення теоретико-методологічних засад та світової практики освітнього кредитування, як форми освітніх інвестицій; виявлення проблем та перспектив її поширення в Україні задля забезпечення інвестиційного розвитку національної сфери освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. На нашу думку, освітні кредити, як форму інвестицій у сфері освіти, слід розглядати у трьох напрямках: комерційне кредитування здобуття освіти фізичними особами, державне кредитування здобування фізичними особами вищої освіти та пільгове (державне й недержавне) кредитування освітніх установ.

Найбільш поширеним видом освітнього кредитування є покриття витрат на навчання фізичних осіб. Як свідчить світова практика, у більшості розвинених країн «платна» освіта здобувається в основному за рахунок спеціальних кредитів на навчання. Об'єктами кредитування у даному випадку є оплата всіх форм навчання фізичних осіб у навчальних закладах різного рівня. Такі кредити можуть надаватися: державою, навчальним закладом (зокрема, у сфері вищої освіти), кредитною установою, або фондами підтримки молоді. При цьому сума кредиту видається не фізичній особі, а перераховується на рахунок навчального закладу в обумовлені терміни. Це значно знижує ризик фізичної особи – бути відрахованою за несплату освітніх послуг, а також ризик навчального закладу та кредитної установи щодо цільового використання нею кредитних коштів.

Найбільший сегмент комерційного освітнього кредитування фізичних осіб – здобуття професійної та вищої освіти у державних, або недержавних освітніх закладах. Основні виплати за кредитом припадають на момент, коли особа закінчить навчання. При цьому, можливі різні варіанти надання кредиту: заставні позички з фіксованими або прогресивними платежами; відстрочка платежу на пільговий період (строк навчання), протягом якого не виплачуються ні основний борг, ні відсотки; під час навчання виплачуються лише відсотки, а основна частина кредиту виплачується протягом декількох років після закінчення навчання.

У світовій практиці класичне освітнє кредитування, це досить складний банківський продукт, який має певні переваги для позичальника: відносно низькі (у порівнянні з іншими видами кредитів) відсоткові ставки; тривалий термін кредитування і погашення (до 20 і більше років); відстрочка початку повернення кредиту, що надає змогу здійснювати повернення кредиту власними силами особи, яка здобуває освіту; використання пільгового (безвідсоткового) періоду кредитування; виплата тільки відсотків протягом певного періоду часу (зазвичай, на термін навчання); виплата кредиту здобувачем освіти, роботодавцем або через податкові відрахування; залежність кредитних виплат від розміру майбутніх доходів й успішності навчання; покриття не тільки вартості навчання, а й інших суміжних витрат (проживання, харчування, проїзду, навчальної літератури, тощо); звільнення від виплати кредиту, якщо здобувач освіти працює у державному секторі, в сільській місцевості, або має визнані наукові досягнення; тощо.

Крім того, суттєвими перевагами освітнього кредитування є: соціальна справедливність (особи, які здобувають освіту, сплачують за неї) та забезпечення рівного доступу до освіти (можливість отримання освіти для осіб з низькими доходами). При впровадженні цього механізму навантаження на бюджет є мінімальним та залежить від умов надання державної підтримки й забезпечення процесу кредитування. Крім того, суттєвою перевагою такої форми освітнього інвестування є підвищення мотивації осіб, які здобувають освіту, у її успішності. Адже основною умовою пільгового надання й повернення більшості освітніх кредитів є успішне атестування здобувачів освіти.

Як свідчить світова практика, у комерційному освітньому кредитуванні держава приймає безпосередню участь шляхом: гарантування повернення наданих кредитів, покриття за рахунок бюджетних коштів банкам різниці між фактичним (пільговим) та ринковим рівнем відсоткової ставки; компенсації фізичним особам 40–60% кредитних витрат на навчання; тощо. Управління агентствами, які надають студентські позички, здійснюється урядовими або приватними довірчими фондами. Понад 60 країн світу використовують надання освітніх кредитів переважно за державними схемами, а комерційні банки кредитують навчання за власною ініціативою [5].

Наприклад, характерною рисою соціального студентського кредиту Франції, є довший (порівняно з класичною позичкою) строк повернення (9–10 років) за рахунок наданням можливості відстрочити (у межах 4–5 років) початок виплат [6]. Освітні кредити можуть надаватися незалежно від віку, а їх розмір позики залежить від перспективності навчання з точки зору кар'єри та майбутніх доходів, або за наявності поруки [7].

Іншим напрямом освітнього кредитування є державний займ, або державний цільовий пільговий кредит, який надається фізичним особам на здобуття вищої освіти та розглядається як інструмент соціальної політики.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» [4], державна цільова підтримка здобуття вищої освіти надається у вигляді цільових пільгових довгострокових кредитів. Такий кредит можуть одержати громадяни України віком до 28 років (які успішно склали вступні іспити, або вже навчаються на будь-якому курсі вищого навчального закладу) задля сплати за навчання (за денною, вечірньою та заочною формою) у вищих навчальних закладах незалежно від форми власності [8]. Він має певні особливості [8]: використовується задля сплати за навчання лише у вітчизняних ВНЗ; розмір кредиту визначається щороку ВНЗ державної або приватної форми власності та затверджується МОН; сума кредиту повертається із сплатою 3 % річних протягом 15 років починаючи з дванадцятого місяця після закінчення навчання; кредит повертається через рахунки ВНЗ до бюджету. Такий кредит справедливо

можна вважати формою освітнього інвестування, адже він має пільги [8]: якщо одержувач кредиту має одну дитину, він звільняється від сплати відсотків; двох дітей – за рахунок бюджетних коштів погашається 25 % суми кредиту; трьох і більше дітей – 50 %. Крім того, якщо одержувач кредиту після закінчення ВНЗ пропрацював за фахом не менше ніж 5 років у державному або комунальному закладі (установі) у сільській місцевості, кредит та відсотки за користування ним не повертаються.

Таким чином, така державна позика є набагато привабливішою та вигідною для позичальника, ніж споживчі кредити, але її надання та використання стикається з рядом перепонів: зниженням обсягів наданих кредитів через дефіцит бюджетних коштів в умовах фінансово-економічної кризи; зниженням рівня доходів громадян через інфляційні впливи та кризові явища; бюрократію під час оформлення та отримання кредиту; відсутність забезпечення поверненості кредиту через низьку середню заробітну плату; непривабливість цієї послуги: для банків – через високі ризики та низьку доходність, для позичальників – через не покриття усієї вартості навчання та супутніх витрат (проживання, харчування, т.д.), високі відсоткові ставки, відсутність відстрочки платежу, неможливість забезпечення заставою, тощо. Така ситуація унеможливорює практичне використання освітнього кредитування в Україні.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» [4], вищі навчальні заклади мають право користуватися банківськими кредитами, зокрема, інвестиційними. Об'єктом цього виду кредитування є інвестиційний проект, який проходить детальний аналіз щодо обґрунтування доцільності. Відсоток за користування таким кредитом, зазвичай, не перевищує рівень доходності за інвестиціями, а строк кредитування залежить від терміну окупності інвестицій (з урахуванням пільгового періоду відшкодування).

Інвестиційними проектами при цьому можуть виступати: проекти капітального будівництва, розширення, модернізації, технічного переоснащення та придбання об'єктів в освітньої сфери. Джерелом погашення кредиту є грошові потоки отриманні за надання додаткових освітніх послуг. Предметом застави такого виду кредиту у закордонній практиці виступає майно освітньої установи. В Україні майно державних та комунальних освітніх установ не може бути предметом застави. Але, пропри світову практику, надана можливість щодо освітнього кредитування закладів освіти не використовується в Україні через: низьку кредитоспроможність освітніх установ, зниження попиту на освітні послуги, нестабільність законодавчих вимог, тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Судячи з вище наведеного, світова практика щодо освітніх кредитів свідчить про їх доцільність та ефективність як для осіб, які здобувають освіту, так і для освітніх установ, національної сфери освіти та держави в цілому. Освітній кредит, який не передбачає пільг для позичальника, скоріше є формою споживчого кредитування та джерелом доходу банку. Для того, щоб освітній кредит став формою інвестицій освітньої сфери в Україні, банківські установи повинні виступати не лише як посередники між студентом та навчальним закладом, а й прийняти на себе частину оплати навчання шляхом зниження відсоткової ставки та надання пільгових умов повернення.

Бібліографічний список

1. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25.06.2013р. №344 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 50. – С. 18. – ст. 1783 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/15828.html>
2. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002 (зі змінами і доповненнями) // Офіційний вісник України. – 2002. – № 16. – С. 11. – ст. 860 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
3. Про Державну національну програму «Освіта» (Україна ХХІ століття) : Постанова Кабінету міністрів України від 03.11.1993 р. № 896 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=896-93-%EF>
4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII / Верховна рада України // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 37-38 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
5. Боголіб Т. Вдосконалення фінансового забезпечення вищої освіти / Т. Боголіб // Вісник ТДЕУ. – 2006. – № 3. – С. 76-87.
6. Грішнова О. Зарубіжний досвід фінансування освіти та перспективи його застосування в Україні / О. Грішнова // Наукові праці НДФІ. – 2000. – Вип. 10–11. – С. 214-222.
7. Буцька О.Ю. Кредитування студентів як джерело фінансового забезпечення діяльності вищих навчальних закладів / О.Ю. Буцька // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 9. – С. 161-168.
8. Про затвердження Порядку надання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.06.2003 № 916 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/916-2003-%D0%BF>

References

1. *Pro Natsionalnu stratehiiu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku* [About the National strategy of a development of education in Ukraine for the period till 2021], Ukaz Prezydenta Ukrainy dated 25.06.2013 r. no. 344, available at: <http://www.president.gov.ua/documents/15828.html> (access date April 20, 2016).
2. *Pro Natsionalnu doktrynu rozvytku osvity* [About the National doctrine of development of education], Ukaz Prezydenta Ukrainy dated 17.04.2002 r. no. 347/2002, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (access date April 20, 2016).
3. *Pro Derzhavnu natsionalnu prohramu «Osvita» (Ukraina XXI stolittia)* [About the Government national program «Education» (Ukraine of XXI of century)], Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy dated 03.11.1993 r. no. 896, available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=896-93-%EF> (access date April 20, 2016).
4. *Pro vyshchu osvitu* [About higher educations], Zakon Ukrainy dated 01.07.2014 r. no. 1556-VII, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (access date April 20, 2016).
5. Boholib, T. (2006), "Perfection of the financial providing of higher education", *Visnyk TDEU*, no. 3, pp. 76-87.
6. Hrishnova, O. (2000), "Foreign experience of financing of education and prospect of his application in Ukraine", *Naukovi pratsi NDFI*, Iss. 10-11, pp. 214-222.
7. Butska, O.Yu. (2007), "Crediting of students as source of the financial providing of activity of higher educational establishments", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 9, pp. 161-168.
8. *Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia tsilovyykh pilhovyykh derzhavnykh kredytiv dlia zdobuttia vyshchoi osvity* [About claim of Order of grant of having a special purpose favourable state credits for the receipt of higher education], Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy dated 16.06.2003 r. no. 916, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/916-2003-%D0%BF> (access date April 20, 2016).

Яровенко Т.С. ОСВІТНІЙ КРЕДИТ ЯК ФОРМА ІНВЕСТИЦІЙ У СФЕРІ ОСВІТИ

Мета – вивчення теоретико-методологічних засад та світової практики освітнього кредитування, як форми освітніх інвестицій; виявлення проблем та перспектив її поширення в Україні задля забезпечення інвестиційного розвитку національної сфери освіти.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети в статті використано: аналітико-монографічний метод – при вивченні літературних джерел; системно-аналітичний метод – при дослідженні законодавчих чи інших нормативно-правових актів щодо механізмів освітнього кредитування в Україні; абстрактно-логічний метод – для узагальнення теоретичних положень, формування висновків та методичних рекомендацій.

Результати. На основі аналізу світової практики доведено доцільність та ефективність освітнього кредитування як для осіб, які здобувають освіту, так і для освітніх установ, національної сфери освіти та держави в цілому.

Визначено, що надання та використання освітніх кредитів в Україні стикається з рядом перепонів (зокрема, відсутністю державної підтримки), що стримує їх поширення. Виявлено, що кредитні кошти не використовуються як джерела інвестицій у сфері освіти, а кризові явища в економіці суттєво знижують платоспроможний попит на цей вид кредитування. Встановлено, що, що кредити, як форму інвестицій у сфері освіти, слід розглядати у трьох напрямках: комерційне кредитування здобуття освіти фізичними особами, державне кредитування здобування освіти фізичними особами та кредитування (державне й недержавне) освітніх установ. Доведено, що нормативно-правова база освітньої сфери України містить передумови поширення й подальшого розвитку цієї форми освітнього інвестування, але визначальну роль при цьому відіграє державне регулювання цього процесу.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в подальшому розвитку існуючих методичних підходів і практичних механізмів освітнього кредитування в Україні в умовах фінансово-економічної кризи.

Практична значущість. Галузь застосування результатів: проведення наукових досліджень щодо формування інвестиційної політики у сфері освіти України у кризових умовах.

Ключові слова: кредит, освітні інвестиції, розвиток, сфера освіти.

Yarovenko T.S. EDUCATION CREDIT AS A FORM OF INVESTMENT IN THE EDUCATIONAL SPHERE

Purpose – studying theoretical and methodological principles and international experience of educational lending as a form of educational investment; revealing issues and prospects of its expansion across Ukraine for the purpose of providing investment development for domestic educational sphere.

Methodology of research. To achieve this purpose the article used: monographic analytical method – the study of literature; system-analytical method – the study of legislative or other legal acts on the mechanisms of educational loans in Ukraine; abstract logical method – to summarize the theoretical propositions, formulated conclusions and guidelines.

Findings. Based on the analysis of international practices, a justification is given for the expedience and the efficiency of educational lending both for individuals in the process of acquiring education as well as for educational establishments, national education sphere and the state as a whole.

It was determined that granting and utilizing education credits in Ukraine encounters a number of obstacles (absence of support from the government, among them) that confines their proliferation. Credit funds are not utilized as sources of investment in the educational sphere while crisis events lower significantly the actual effective demand for this type of loans. It has been discovered that credits, as a form of investment in the educational sphere, must be considered along three directions: commercial educational lending to private individuals, government educational lending to private

individuals and lending (both government and private-based) to educational establishments. It has been proved that legal and regulatory framework of educational sphere in Ukraine possesses all the prerequisites for expansion and further development of this form of educational investment, however, at this point, the definitive role is played by the government regulation of this process.

Originality of the research findings lies with the further development of the existing methodological approaches and practical mechanisms of educational lending in Ukraine under the conditions of financial and economic crisis.

Practical value. Area of implementation of findings: organization of scientific research with regard to forming the investment policy in the educational sphere in Ukraine under crisis conditions.

Key words: credit, educational investments, developments, educational sphere.

Яровенко Т.С. ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ КРЕДИТ КАК ФОРМА ИНВЕСТИЦИЙ В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Цель – изучение теоретико-методологических принципов и мировой практики образовательного кредитования, как формы образовательных инвестиций; выявление проблем и перспектив ее распространения в Украине ради обеспечения инвестиционного развития национальной сферы образования.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели в статье использовано: аналитико-монографический метод – при изучении литературных источников; системно-аналитический метод – при исследовании законодательных или других нормативно-правовых актов относительно механизмов образовательного кредитования в Украине; абстрактно-логический метод – для обобщения теоретических положений, формирования выводов и методических рекомендаций.

Результаты. На основе анализа мировой практики доказана целесообразность и эффективность образовательного кредитования как для лиц, которые получают образование, так и для образовательных учреждений, национальной сферы образования и государства в целом.

Определено, что предоставление и использование образовательных кредитов в Украине сталкивается с рядом преград (в частности, отсутствием государственной поддержки), что сдерживает их распространение. Выявлено, что кредитные средства не используются в качестве источника инвестиций в сфере образования, а кризисные явления в экономике существенно снижают платежеспособный спрос на этот вид кредитования.

Выявлено, что кредиты, как форму инвестиций в сфере образования, следует рассматривать в трех направлениях: коммерческое кредитование получения образования физическими лицами, государственное кредитование получения образования физическими лицами и кредитование (государственное и негосударственное) образовательных учреждений. Доказано, что нормативно-правовая база образовательной сферы Украины содержит предпосылки распространения и дальнейшего развития этой формы образовательного инвестирования, но определяющую роль при этом играет государственное регулирование этого процесса.

Научная новизна результатов исследования заключается в дальнейшем развитии существующих методических подходов и практических механизмов образовательного кредитования в Украине в условиях финансово-экономического кризиса.

Практическая значимость. Отрасль применения результатов: проведение научных исследований относительно формирования инвестиционной политики в сфере образования Украины в кризисных условиях.

Ключевые слова: кредит, образовательные инвестиции, развитие, сфера образования.

УДК 339.172

Криховецька З.М.,

к.е.н., доцент кафедри фінансів,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ТОВАРНОГО БІРЖОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Від часу здобуття Україною незалежності, переходу її на ринкову модель економічного розвитку і донині вітчизняний біржовий товарний ринок знаходиться у зародковому стані. Процес його формування має суттєві протиріччя і відображає проблеми економіки країни в цілому. Сучасна біржова торгівля не цілком відповідає покладеним на неї функціям, а саме слугувати рушійною силою розвитку торгівлі, залучення інвестицій, що пов'язано із низькою активністю учасників внутрішнього ринку, гіпертрофованим за кількісними параметрами біржовим ринком, відсутністю державної регуляторної системи і цій сфері, відсутністю досконалої законодавчої та матеріально-технічної бази для проведення торгів із застосуванням сучасних біржових інструментів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі проблеми та фактори розвитку вітчизняних товарних бірж досліджувалися у працях таких науковців, як О. Ю. Минюк [9], М. О. Солодкий [17], О. М. Сохацька [18], С. А. Стасіневич [19], О. М. Трубей [21]. Особливості створення та функціонування бірж розглядали А. І. Берлач [1], І. І. Бочкова [2], М. О. Солодкий [17], О. М. Сохацька [18]. Необхідність розвитку товарних деривативів як інструментів біржової торгівлі стала предметом

дослідження О. В. Сидоренка [16], М. О. Солодкого [17], В. О. Яворської [23]. Розвиток біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією досліджувався в низці публікацій [4; 8; 17; 22; 23]. Цінову політику біржової діяльності вивчали І. Більський, Р. Дудяк, В. Квас [15]. Проаналізувавши наукові напрацювання у сфері діяльності товарних бірж в Україні, зазначимо, що комплексний підхід до вирішення проблем розвитку вітчизняних товарних бірж не досить активно досліджувався. Тому, беручи до уваги необхідність розвитку товарного ринку як важливого чинника економічного розвитку України, а також глобалізаційні процеси, які сьогодні відбуваються в світовій економіці та необхідність інтеграції України до світового біржового ринку, вважаємо, що діяльність товарних бірж України потребує подальшого вдосконалення.

Постановка завдання. Метою статті є проаналізувати стан біржового ринку в Україні на сучасному етапі, його проблеми та визначити напрями його розвитку з метою формування його як цілісної, високоліквідної, ефективної структури, яка здатна інтегруватися до світового біржового простору.

Виклад основного матеріалу досліджень. Аналізуючи дані Державної служби статистики України, відмітимо тенденцію до щорічного збільшення кількості товарних бірж в Україні, зокрема на 1 січня 2015 року зареєстровано 555 товарних бірж, хоча реально здійснювала операції лише трохи більше як четверта їх частина (146 бірж, із них універсальних, товарно-сировинних і товарних – 131 біржа, агропромислових – 10 та 5 бірж нерухомості) [6], що слід сприймати як фактор, який істотно гальмує процес створення високоефективного біржового товарного ринку. Для порівняння, у такій постсоціалістичній країні, як Росія, станом на початок 2016 року діяло 9 бірж, у Республіці Білорусь – 1 (Білоруська універсальна товарна біржа, БУТБ). У всьому світі налічується близько 200 товарних та фондових бірж.

Причиною такої ситуації є, насамперед, недоліки вітчизняного законодавства, яке не враховує світових тенденцій зміни організаційно-правової форми товарних бірж, не врегульовує процесів сертифікації, ліцензування, не встановлює вимоги до товарних бірж щодо розміру статутного, регулятивного капіталу, технічного забезпечення. Так, в Україні товарні біржі діють відповідно до закону “Про товарну біржу”, за яким мають статус неприбуткового об’єднання [14]. У той же час Федеральний закон Російської Федерації від 21.11.2011 № 327-ФЗ “Про організовані торги” визначає, що біржа – це організатор торгівлі, який має ліцензію біржі, видану в установленому порядку Банком Росії [12]. Серед ліцензійних вимог є, зокрема, дотримання організаційно-правової форми у вигляді акціонерного товариства, дотримання вимог власних коштів у біржі. Відповідно до Закону Республіки Білорусь від 5 січня 2009 року №10-З “Про товарні біржі” товарна біржа також може бути створена тільки у вигляді акціонерного товариства [13]. Питання юридичного врегулювання цих аспектів функціонування біржової торгівлі в Україні досі залишається актуальним, тому що існуюча вимога вітчизняного закону не відповідає сучасним світовим тенденціям розвитку біржової торгівлі. Тенденції, які спостерігаються сьогодні на зарубіжних біржових ринках, показують, що відбуваються активні процеси комерціалізації діяльності бірж, які змінюють організаційно-правовий статус із неприбуткових організацій на акціонерні товариства, здійснюючи публічні емісії (IPO), отримують фінансування на фондових ринках і здійснюють виплату дивідендів. Такі зміни зумовлюються нестачею коштів у членів біржі для якісної організації торгівлі з використанням новітніх ІР-технологій та засобів зв’язку, вартість яких постійно зростає [18, с. 24]. Наприклад, варто згадати Нью-Йоркську товарну біржу, яка була американською ф’ючерсною біржею, займала 1-е місце в світі з торгівлі нафтовими ф’ючерсами. У 1994 році вона об’єдналася під ім’ям New York Mercantile Exchange (NYMEX) з біржею Commodity Exchange (COMEX), яка існувала як самостійна біржа з 1933 року, займаючи провідні позиції на північноамериканському ринку в торгівлі кольоровими металами. У червні 2000 року керівництво біржі практично одногослосно вирішило перевести її зі статусу некомерційної членської організації в комерційну компанію. Нью-Йоркська товарно-сировинна біржа у 2006 році здійснила публічне розміщення акцій.

Тому у вітчизняному законі про товарну біржу слід визначити організаційно-правову форму акціонерного товариства з поширенням на неї відповідних норм законодавства, що регулює діяльність акціонерних товариств, та визначити вимоги до статутного і регулятивного капіталу товарних бірж. Також створити Національну комісію з регулювання товарного біржового ринку в Україні, нормативним актом якої визначити: 1) Ліцензійні умови провадження професійної діяльності організаторів торгів – товарних бірж, які визначають кваліфікаційні, організаційні, технологічні та інші спеціальні вимоги для провадження діяльності товарної біржі, та встановлюють вимоги, обов’язкові для виконання при провадженні такої діяльності та проводити перевірку цих вимог при видачі ліцензії; 2) положення щодо пруденційних нормативів діяльності та вимог до системи управління ризиками товарної біржі, яке б визначало основні ризики зазначеної діяльності, показники для вимірювання фінансової надійності, кредитоспроможності, ділової репутації товарної біржі та інші, встановлювало їх нормативні значення, а також визначало вимоги до товарної біржі щодо запобігання та мінімізації впливу ризиків на її діяльність [3] із метою підвищення конкурентної боротьби у виявленні найбільш функціонально придатних структур для роботи на організованому ринку.

На нашу думку, врегулювання цих питань призведе до зменшення кількості товарних бірж як максимум до десяти, причому кожна матиме територіальні відділення в регіонах, що дозволить забезпечити значну концентрацію попиту та пропозиції товарної продукції і встановлювати через ринковий механізм ціноутворення реальні ціни на біржові товари.

Крім того, у світі відбуваються процеси консолідації бірж і концентрації біржового обігу, що є наслідком гострої конкуренції між біржами за учасників торгів. Так, наприклад, у 2008 році відбулося злиття Групи Чиказької товарної біржі (Chicago Mercantile Exchange (CME Group)) і NYMEX, у результаті якого CME Group стала найбільшим і диверсифікованим у плані пропонованих продуктів біржовим холдингом у світі. Біржі, що входять до CME Group, – це CME, Чиказька торгова палата (Chicago Board of Trade, CBOT), NYMEX і COMEX. CME Group пропонує найширший асортимент продукції за всіма основними класами активів, включаючи ф'ючерси та опціони, які базуються на процентних ставках, фондових індексах, валютних, енергетичних, сільськогосподарських товарах, металах, погоді та нерухомості. За допомогою електронної торгової платформи CME "Глобекс" користувачі по всьому світу можуть отримати доступ до широкого спектру найбільш ліквідних ринків похідних фінансових інструментів [24].

Біржова консолідація забезпечила об'єднання бірж не тільки в межах країн, а й бірж різних країн світу і навіть континентів у єдині біржові електронні торговельні майданчики, які дають можливість здійснювати торгівлю з будь-якого куточка світу і практично 24 години на добу.

Тому, зважаючи на те, що для світового біржового ринку характерна постійна трансформація організаційної структури бірж, ми вбачаємо, що в подальшому вітчизняні біржі будуть об'єднуватися у великі структури і ставатимуть членами світових біржових груп із метою формування конкурентоспроможних бірж та забезпечення прозорості й ліквідності біржових торгів.

Сучасна світова біржова торгівля представлена в основному ринками, які передбачають електронізацію всіх процесів біржової торгівлі та розрахунків. Електронні біржові торги мають такі переваги: 1) найзручніший спосіб організації біржових торгів, який дозволяє торговцям, не відвідуючи біржу, заносити і передавати свої заявки на торги, не будучи в біржовому залі, брати активну участь у біржових аукціонах та укладати угоди в процесі біржових торгів; 2) найшвидший спосіб проведення торгів та отримання інформації про стан і результати біржових торгів, одержання допоміжної інформації, оперативного зв'язку з біржовими підрозділами, клієнтами, обробки біржової інформації, проведення котирування цін; 3) наймасовіший спосіб залучення до участі в біржових торгах клієнтів різних регіонів і країн за наявності відповідної комп'ютерної техніки; 4) найкращий спосіб забезпечення концентрації попиту і пропозиції, встановлення оптимальних ринкових цін; 5) найшвидший спосіб укладання та оформлення біржових угод [5].

Тому перспективи розвитку вітчизняного біржового товарного ринку найближчим часом також повинні передбачати повномасштабну електронізацію біржових процесів. Із урахуванням вищевказаного, а також із метою вдосконалення біржового законодавства України слід прийняти Типові правила проведення електронних біржових торгів, які повинні містити такі розділи: правила допуску членів біржі до торгівлі; вимоги, що пред'являються до форми заявки; порядок подачі заявок у систему; процедура акцепту; порядок інформаційного обслуговування учасників торгівлі; система захисту інформації; технічні вимоги, що пред'являються до електронної торговельної системи; порядок внесення змін до заявок; відповідальність учасників біржової торгівлі [10]; порядок проведення торговельної сесії; порядок укладання контрактів; інформування про результати торгів; дії при технічних збоях на торгах тощо.

Ще одним недоліком вітчизняного законодавства, на нашу думку, є відсутність чітко встановленого переліку та вимог до біржових товарів, які існують у світовій практиці. Наслідком цього є така ситуація, що на більшості бірж торгують такими видами біржових товарів, які не зустрічаються в жодній світовій біржі. Такі біржі виконують роль лише оптових майданчиків чи аукціонів із продажу товарів. Відповідно до світової практики біржовий товар, як правило, – це сировина чи напівфабрикат, оскільки основним при визначенні біржового товару є те, що така продукція повинна пройти тільки технологічну стадію первинної обробки [1]. За правилами біржової торгівлі у США та інших країнах із ринковими відносинами машинно-технічна продукція, готові до споживання продукти промислового виробництва й товари широкого вжитку не є об'єктами біржової торгівлі внаслідок їх різноманітності, швидкої зміни технічних характеристик і високого рівня монополізації виробництва та збуту їх. Вважається, що регулювання обсягів виробництва таких товарів залежить від волі їхніх виробників, які в зв'язку з цим можуть істотно впливати на рівень цін [17, с. 201]. Ще від початку відродження біржової торгівлі в незалежній Україні на біржові торги виставляли найрізноманітніші товари, на які тільки був попит. І досі через біржу можна реалізувати практично всі групи товарів. У товарному асортименті більшості українських бірж є непоширені у світі біржові товари, а саме: автотранспорт, сільськогосподарська та інша техніка, обчислювальна техніка, нерухомість, будівельні матеріали, устаткування, споживчі товари та інша продукція, реалізація якої через біржу не заборонена нормативними документами. Спеціальними товарними групами, що реалізуються через біржі, є майно підприємств, що знаходилось у податковій заставі; майно підприємств-банкрутів; державне та

комунальне майно, що перебуває в державній власності; майно, заставлене в банках та інших фінансових установах; конфісковане та безхазяйне майно, що перейшло в державну власність. Так, у 2014 році укладено 9% біржових угод з нерухомістю, 6,65% – з продовольчими товарами, лише 4% з паливом (рис. 1).

Рис. 1. Структура укладених угод за товарними групами на біржах України у 2014 році

Джерело: розраховано автором за даними [20]

Негативним є те, що порівняно з 2013 р. обсяги укладених угод із продовольчими товарами зросли у 7 разів, операції з нерухомим майном – у 4 рази, у той час як обсяги укладених угод із паливом зменшилися в 11 разів [20]. Такі важливі для економіки країни товари, як метал, нафтопродукти, вугілля, лісоматеріали, цукор, м'ясо, переважно реалізуються на позабіржовому ринку і, зазвичай, за тіньовими схемами, мінаючи прозорий біржовий ринок. Зважаючи на це, законодавством слід передбачити звуження номенклатури біржових товарів, орієнтованих на практику країн із ринковою економікою.

Торгівля на товарних біржах в Україні представлена, в основному, ринком спот, тобто укладанням угод на реальний товар з негайною поставкою. Так, на умовах спот упродовж 2014 р. було укладено 65% усіх біржових угод, у структурі яких переважну більшість становили угоди з продажу культур зернових, бобових та насіння олійних культур (37,3%), живих тварин та продукції тваринництва (12%), лісоматеріалів (8,1%) та палива (6,2%). Форвардні контракти (угоди на реальний товар з відстроченою поставкою) становили 35% від усіх біржових угод, у структурі яких найбільшу частку становили угоди на продукцію культур зернових, бобових та насіння олійних культур (63,3%) та угоди на продаж інших продовольчих товарів (11,8%) [11]. Це свідчить про примітивність біржових процесів в Україні. Тоді як, основу світової біржової торгівлі становить ринок товарних деривативів (ф'ючерсів та опціонів). Якщо, зокрема, брати до уваги агропродовольчий ринок, то сама наявність такої об'єктивної причини, як сезонність виробництва та споживання, обумовлює необхідність забезпечення пріоритетного місця на ньому ф'ючерсної торгівлі [19, с. 34]. Ф'ючерсний контракт (ф'ючерс) – стандартизований строковий контракт, за яким продавець зобов'язується в майбутньому в установленний строк (дата виконання зобов'язань за ф'ючерсним контрактом) передати базовий актив у власність покупця на визначених специфікацією умовах, а покупець зобов'язується прийняти базовий актив і сплатити за нього ціну, визначену сторонами контракту на дату його укладення. Таким чином, покупці і продавці страхують себе від можливого зростання чи падіння цін на продукцію в майбутньому, наперед заклавши в контракті бажану ціну, за якою вона буде реалізовуватися в майбутньому. Ринок товарних деривативів вже давно у світі активно служить для боротьби з інфляційним тиском та з непередбачуваними падіннями (зростаннями) цін на ринку товарної продукції. Товарні деривативи здатні створювати дійові механізми протидії ризикам, які пов'язані з коливанням біржової кон'юнктури, та підвищувати ефективність біржового ринку в цілому, стають ринковими інструментами страхування несприятливих коливань цін. Врешті, вони допомагають зробити цінову інформацію більш доступною учасникам ринку. Тому необхідно активізувати та поглибити вивчення передового досвіду щодо розробки та застосування ф'ючерсних контрактів в Україні [19, с. 34].

У свою чергу використання деривативів як механізму страхування ризиків у вітчизняній біржовій торгівлі полегшить отримання банківського кредиту виробниками біржових товарів.

Як показує світова практика, зупиняючи дію системи державної підтримки виробників, деривативи запобігають застосуванню політичних інструментів для впливу на формування цін на товарних ринках, створюючи конкурентне та прозоре середовище для обігу продукції [16]. Формування ринку товарних деривативів повинне мати належне відображення в макроекономічній стратегії держави для забезпечення її розвитку шляхом виконання такої важливої функції як ключовий механізм визначення цін та відвернення ризиків.

Для активізації вітчизняного ринку біржових деривативів необхідно розробити програму розвитку ринку деривативів та сформувати повноцінну законодавчу базу, яка б відповідала реальній економічній ситуації в Україні та загальноприйнятим у світовій практиці поняттям і регуляторним механізмам. До того ж, більшість потенційних учасників ринку не беруть участі в торгівлі строковими контрактами через слабку інформаційну підтримку ринку, відсутність практичного досвіду у використанні ф'ючерсів як інструментів хеджування.

Законодавчі прогалини, хаотичний характер формування мережі підприємницьких організацій з назвою "біржа", незацікавленість національних товаровиробників у використанні можливостей біржової торгівлі та відсутність ефективних регуляторів біржових процесів свідчать про відсторонення держави від проблем цього ринку та суттєву недооцінку його ролі у формуванні налагодженої економіки.

Питання розвитку біржових ринків слід підвести до рангу державної політики, тільки тоді біржі стануть дієвою складовою економіки України як головні суб'єкти формування індикаторів ціни.

Біржові котирування, з одного боку, є цінами реальних контрактів, а з іншого – орієнтиром для встановлення цін на товари, які реалізують за звичайними угодами [2]. Причому процес вільного ціноутворення на ринку чистої конкуренції, яким і є біржовий ринок, передбачає концентрацію попиту та пропозиції з метою встановлення справедливої ринкової ціни на такі товари на основі врахування постійних та змінних факторів (економічних, політичних, соціальних, форс-мажорних), що виникають із найрізноманітніших причин. Сам механізм ціноутворення на біржі максимально враховує економічні інтереси партнерів за угодою.

Більше того, товарні біржі є тими структурами, які здатні підштовхнути зростання в інших товарних секторах економік країн, що розвиваються, через підвищення ефективності поставок, зниження трансакційних витрат у ланцюжку товарних поставок шляхом розширення мережі товарних складів та побудови системи управління ризиками шляхом кредитного забезпечення (насамперед складськими документами).

Тому розвивати оптові товарні ринки на умовах біржових торгів слід із метою розвитку економіки України. І, насамперед, слід розвивати біржову торгівлю експортоорієнтованих товарних груп та таких, ціноутворення за якими (ПЕК, АПК, хімічна та гірничо-металургійна промисловості) є вагомим складовою в собівартості інших промислових товарних груп та в секторах, що забезпечують соціальний розвиток, а також застосовувати біржові ціни як ринкові орієнтири при визначенні бази оподаткування [7]. Так, за даними звітів Антимонопольного комітету України протягом 2010–2014 років олігопольні ринки, ринки з ознаками та монополізовані ринки займали понад 50% ринку продукції і відігравали значну роль у ціноутворенні. Уряд має стимулювати до цього і насамперед тих, кому це не вигідно, – тих, хто самостійно формує потрібну для себе ціну (трейдери, посередники).

За таких умов товаровиробник не має можливості реалізувати свою продукцію за ринковими цінами, що в кінцевому результаті призводить до недоотримання ним обігових коштів, прибутку і, як наслідок, зменшує відрахування до державного бюджету. Розвинений біржовий ринок повинен давати ціновий орієнтир на товари, діяти як антимонопольний механізм, забезпечувати рівні умови та баланс інтересів покупців та продавців.

Якщо в провідних європейських країнах, США становлення біржових ринків відбувалось історично протягом тривалого часу, то в країнах Близького Сходу, Азіатсько-Тихоокеанського регіону, Африки, Бразилії, Польщі, Угорщині, Чехії, країнах СНД уряди проводять політику на розбудову внутрішніх біржових ринків на товари, що є стратегічними чи складовими в ціноутворенні для інших галузей економіки. Наприклад, метою створення Польської енергетичної біржі Towarowa Gielda Energii (заснована в 1999 році Міністерством Державного Казначейства) було (і є) формування об'єктивних цінових індикаторів на енергоресурси. У Дубаї в 2005 році за участю держави було засновано Dubai Mercantile Exchange Ltd. з метою заснування цінового індикатора на сиру нафту азіатського ринку [7].

Виходячи з вищезазначеного, пропонуємо такий план заходів розвитку товарних бірж в Україні (рис. 2).

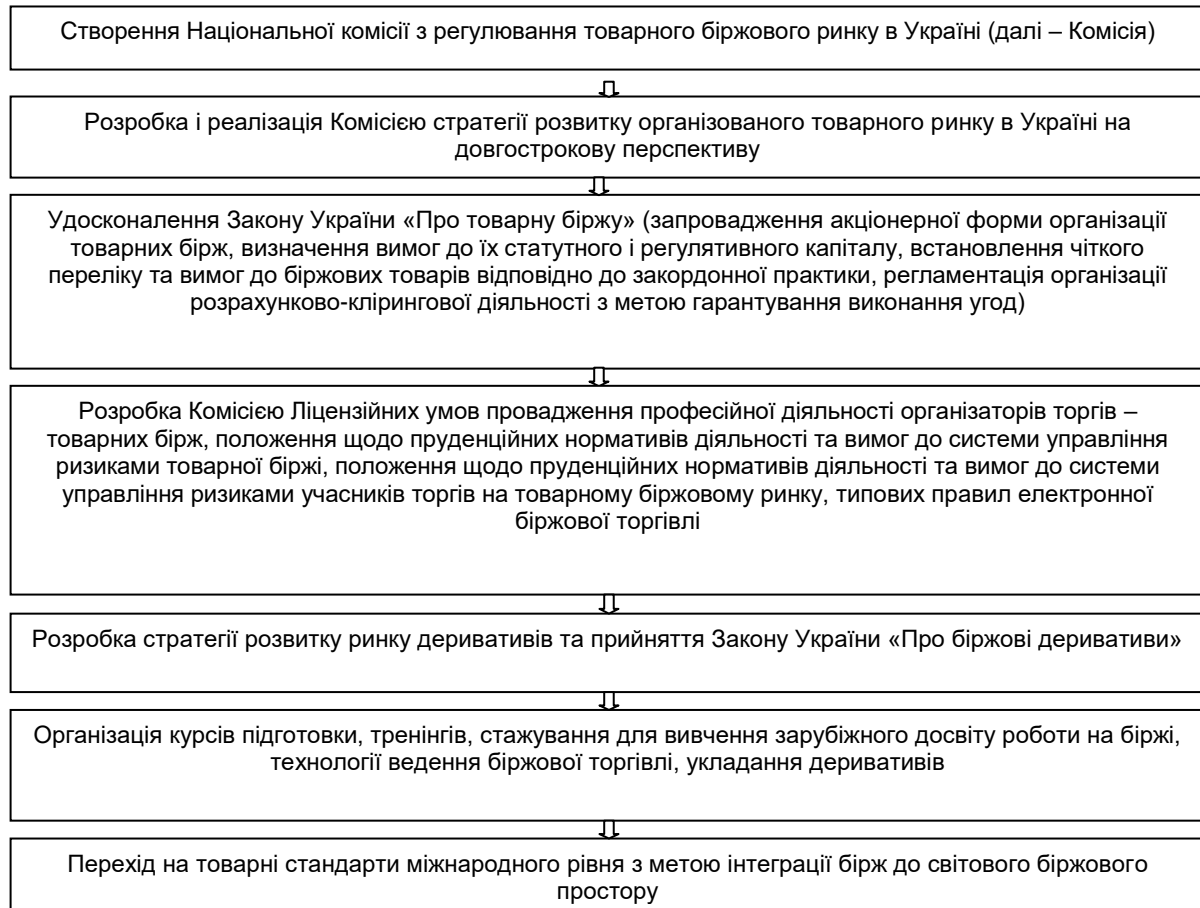

Рис. 2. План заходів розвитку товарних бірж в Україні

Джерело: розроблено автором на основі [3; 17; 21]

Основна роль у реалізації вищезгаданих заходів відводиться Національній комісії з регулювання товарного біржового ринку, створення якої забезпечить розробку Стратегії розвитку організованого товарного ринку, контроль за діяльністю учасників біржового ринку, підвищенню їх кваліфікації, вдосконаленню біржової торгівлі тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Біржова торгівля товарами є важливим чинником економічного розвитку держави, що забезпечує можливість вільного ціноутворення, дозволяє підвищити ефективність функціонування вітчизняних товаровиробників. Запропоновані заходи вдосконалення біржової діяльності передбачають комплексний підхід до вирішення основних її проблем та підвищення її ефективності. Побудова вітчизняного біржового ринку шляхом реалізації цих заходів дозволить сформувати конкурентоспроможні структури, що здатні функціонувати на міжнародному товарному ринку. У перспективі доцільно поглиблювати практичні аспекти впровадження цих заходів на біржовому ринку.

Бібліографічний список

1. Берлач А.І. Організаційно-правові основи біржової діяльності : [навч. посіб.] / А.І. Берлач, Н.А. Берлач, Ю.В. Ілларіонов. – К. : Фенікс, 2000. – 336 с.
2. Бочкова І.І. Товарна біржа як учасник господарських правовідносин в умовах ринкової економіки / І.І. Бочкова // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 83-87.
3. Вітка Ю. Програма розвитку фінансового сектору / Ю. Вітка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.finrep.kiev.ua/download/finrep2_analytical_note_draft_comm_ex_law_29may2015_ua.pdf
4. Загурський О.М. Проблеми та перспективи біржової діяльності в аграрному секторі економіки / О.М. Загурський // Фінанси України. – 2014. – № 5. – С. 86-95.
5. Иващенко А.А. Товарная биржа / А.А. Иващенко. – М. : Международные отношения, 1991. – 272 с.
6. Кількість бірж (на початок 1992-2015) // Офіційний сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

7. Лемішевська Т. Питання розвитку біржових ринків слід підвести до рангу державної політики, тільки тоді біржі стануть дієвою складовою економіки України / Т. Лемішевська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://memjournal.agrex.gov.ua/tetyana-lemishevskaya-pitannya-rozvitk/>
8. Маслак О.М. Розвиток біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні / О.М. Маслак [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://memjournal.agrex.gov.ua/rozvytok-birzhovoji-torhivli-silskohospodarskoyu-produktsijeyu-v-ukrajini-2/>
9. Минюк О.Ю. Товарні біржі в Україні: реалії та вимоги сьогодення / О.Ю. Минюк, Л.Д. Минюк // Південноукраїнський правничий часопис. – 2012. – № 3. – С. 228-230.
10. Моїсєєв Ю.О. Біржові торги як конкурентний спосіб укладання біржових угод на товарній біржі / Ю.О. Моїсєєв // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 648-653.
11. Про діяльність бірж України у 2014 році // Офіційний сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Про організовані торги : Федеральний закон Російської Федерації від 21.11.2011 № 327-ФЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://legalacts.ru/doc/federalnyi-zakon-ot-21112011-n-325-fz-ob/>
13. Про товарні біржі : Закон Республіки Білорусь від 5 січня 2009 року №10-3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=H10900010>
14. Про товарну біржу : Закон України від 10.12.1991 № 1956-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1956-12>
15. Розвиток товарних бірж та їх цінова політика в Україні / [Дудяк Р., Більський І., Квас В., Бугіль С.] // Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія : Економіка АПК. – 2014. – № 21(1). – С. 300-308.
16. Сидоренко О.В. Біржовий ринок деривативів як інструмент ефективного товарного ринку / О.В. Сидоренко // Агросвіт. – 2011. – № 22. – С. 35-37.
17. Солодкий М.О. Біржовий ринок : [навч. посіб.] / М.О. Солодкий. – К. : Аграрна освіта, 2010. – 565 с.
18. Сохацька О.М. Біржова справа : [підруч.] / О.М. Сохацька. – [2-ге вид., змін. й доп.]. – Тернопіль : Карт-бланш, К. : Кондор, 2008. – 632 с.
19. Стасіневич С.А. Біржовий товарний ринок України: динаміка, структура, сучасні проблеми / С.А. Стасіневич // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 3 (142). – С. 32-35.
20. Структура укладених угод на біржах за видами товарів (послуг) (1995-2014) // Офіційний сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
21. Трубей О.М. Детермінанти розвитку товарних бірж в Україні / О.М. Трубей // Економічний простір. – 2014. – № 86. – С. 116-124.
22. Шевченко А.О. Організація та підвищення ефективності біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні / А.О. Шевченко // Економіка та управління АПК. – 2012. – Вип. 9. – С. 161-164.
23. Яворська В.О. Аналіз сучасного стану світового біржового ринку / В.О. Яворська // Моніторинг біржового ринку. – 2014. – № 6 (25). – С. 13.
24. Driving Global Growth and Commerce // Офіційний сайт CME Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cmegroup.com/>

References

1. Berlach, A.I., Berlach, N.A. and Illarionov, Yu.V. (2000), *Orhanizatsiino-pravovi osnovy birzhovoi diialnosti* [Organizational and legal basics of exchange], tutorial, Feniks, Kyiv, Ukraine, 336 p.
2. Bochkova, I.I. (2011), "Commodity Exchange as economic relations participant in a market economy", *Forum prava*, no. 3, pp. 83-87.
3. Vitka, Yu. "Financial sector development program", available at: http://www.finrep.kiev.ua/download/finrep2_analytical_note_draft_comm_ex_law_29may2015_ua.pdf (access date March 30, 2016).
4. Zahurskyi, O.M. (2014), "Problems and prospects of exchange activities in the agricultural sector", *Finansy Ukrainy*, no. 5, pp. 86-95.
5. Ivashchenko, A.A. (1991), *Tovarnaia birzha* [Commodity exchange], Mezhdunarodnye otnosheniia, Moscow, Russia, 272 p.
6. *Kilkist birzh (na pochatok 1992-2015)* [Number of Exchanges (on beginning in 1992-2015)], available at : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date February 12, 2016).
7. Lemishevskaya, T. "The question development exchange markets should be attributed to the level of state policy only then exchanges become effective component of the economy of Ukraine", available at: <http://memjournal.agrex.gov.ua/tetyana-lemishevskaya-pitannya-rozvitk/> (access date March 05, 2016).
8. Maslak, O.M. "The development of exchange trade in agricultural products in Ukraine", available at: <http://memjournal.agrex.gov.ua/rozvytok-birzhovoji-torhivli-silskohospodarskoyu-produktsijeyu-v-ukrajini-2/> (access date February 12, 2016).

9. Myniuk, O.Yu. and Myniuk, L.D. (2012), "Commodity exchange in Ukraine: realities and demands today", *Pivdennoукраїнський правничий часопис*, no. 3, pp. 228-230.
10. Moisieiev, Yu.O. (2010), "Exchange trading as a competitive way of exchange transactions concluding at commodity exchange", *Forum prava*, no. 4, pp. 648-653.
11. *Pro dialnist birzh Ukrainy u 2014 rotsi* [About activity of exchanges Ukraine in 2014], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date February 12, 2016).
12. *Pro orhanizovani torhy* [On the organized trading], Federalnyi zakon Rosiyskoi Federatsii dated 21.11.2011 no. 327-ФЗ, available at: <http://legalacts.ru/doc/federalnyi-zakon-ot-21112011-n-325-fz-ob/> (access date March 30, 2016).
13. *Pro tovarni birzhi* [On Commodity Exchanges], Zakon Respubliki Bilorus dated 05.01.2009 no. 10-3, available at: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=H10900010> (access date March 30, 2016).
14. *Pro tovarnu birzhu* [On Commodity Exchange], Zakon Ukrainy dated 10.12.1991 no. 1956-XII, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1956-12> (access date February 12, 2016).
15. Dudiak, R., Bilskyi, I., Kvas, V. and Buhil, S. (2014), "The commodity exchanges development and their price policy in Ukraine", *Visnyk Lvivskoho natsionalnogo ahrarnoho universytetu. Seriya : Ekonomika APK*, no. 21(1), pp. 300-308.
16. Sydorenko, O.V. (2011), "Exchange market of derivatives as a tool for effective commodity market", *Ahrosvit*, no. 22, pp. 35-37.
17. Solodkyi, M.O. (2010), *Birzhovy rynok* [Exchange market], tutorial, Ahrarna osvita, Kyiv, Ukraine, 565 p.
18. Sokhatska, O.M. (2008), *Birzhova sprava* [Exchange activity], textbook, Kart-blansh, Ternopil; Kondor, Kyiv, Ukraine, 632 p.
19. Stasinevych, S.A. (2013), "Commodity exchange market of Ukraine: dynamics, structure, modern problems", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 3 (142), pp. 32-35.
20. *Struktura ukladenykh uhod na birzhakh za vydamy tovariv (posluh) (1995-2014)* [Structure of concluded transactions on exchanges by type of goods (services) (1995-2014)], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date February 12, 2016).
21. Trubei, O.M. (2014), "Determinants of commodity exchanges development in Ukraine", *Ekonomichnyi prostir*, no. 86, pp. 116-124.
22. Shevchenko, A.O. (2012), "The organization and increase efficiency of agricultural products trading in Ukraine", *Ekonomika ta upravlinnia APK*, Iss. 9, pp. 161-164.
23. Yavorska, V.O. (2014), "Analysis of global exchange market current state", *Monitorynh birzhovoho rynku*, no. 6 (25), pp. 13.
24. Driving Global Growth and Commerce, available at: <http://www.cmegroup.com/> (access date March 30, 2016).

Криховецька З.М. ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ БІРЖОВОГО ТОВАРНОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

Мета – проаналізувати стан біржового ринку в Україні на сучасному етапі, визначити його проблеми та напрями розвитку з метою формування як цілісної, високоліквідної, ефективної структури, яка здатна інтегруватися до світового біржового простору.

Методика дослідження. Теоретичну та методологічну основу проведення досліджень склали нормативні акти, наукові праці вітчизняних учених з питань організації діяльності бірж. Для вирішення поставлених завдань використовувались такі методи: індукції і дедукції – при проведенні теоретичних узагальнень, висновків; метод аналогій – при порівнянні закордонного досвіду організації діяльності товарних бірж; економіко-статистичний – при аналізі стану товарного біржового ринку; аналіз рядів динаміки та графічний метод – при дослідженнях тенденцій функціонування біржового товарного ринку.

Результати. У статті досліджено стан і проблеми функціонування вітчизняних товарних бірж. Проведено аналіз структури біржових товарів та біржових угод на вітчизняних біржах. Обґрунтовано заходи подальшого розвитку товарного біржового ринку України з метою його інтеграції до світового біржового простору. Особливу увагу приділено вдосконаленню нормативно-правової бази біржової діяльності, впровадженню електронних біржових торгів, активному використанню товарних біржових деривативів як інструментів зниження цінних ризиків.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних засад і практичних рекомендацій щодо розвитку товарного біржового ринку України з урахуванням світових тенденцій на основі комплексного підходу до аналізу сучасного стану вітчизняного біржового ринку, що дозволило окреслити найбільш актуальні та пріоритетні напрямки удосконалення його функціонування.

Практична значущість результатів дослідження полягає в тому, що отримані результати дослідження спрямовані на удосконалення товарного біржового ринку в Україні і можуть бути використані державними органами регулювання товарного біржового ринку в Україні, а також вітчизняними товарними біржами.

Ключові слова: товарна біржа, біржовий ринок, дериватив, електронні біржові торги.

Krykhoveretska Z.M. COMMODITY EXCHANGE MARKET PROBLEMS AND WAYS OF ITS DEVELOPMENT IN UKRAINE

Purpose – analyze the state of the stock market in Ukraine today, identify its problems and directions of development in order to create a holistic, highly effective structure which is able to integrate into the global exchange space.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of research is regulations and domestic scientists' works about the organization of exchanges. For the task used the following methods: induction and deduction – for theoretical generalizations and conclusions, method of analogies – for comparing foreign experience of organization of commodity exchanges activity; economics and statistics – for the analysis of commodity exchange market; time series analysis and graphical method – for investigating the trends of commodity exchange market functioning.

Findings. In the article the state and problems of domestic commodity exchanges are investigated. The structure of the exchange goods and exchange contracts on domestic exchanges is analyzed. Suggestions for commodity exchange market development in Ukraine for integration into the global exchange space are grounded. Particular attention is paid to the improvement of the legal framework, implementation of electronic exchange trading, and active using of commodity exchange derivatives as reducing price risks tools.

Originality. Justification of the theoretical and methodological foundations and practical recommendations for the commodity exchange market development of Ukraine, taking into account global trends through an integrated approach to the analysis of the current state of the domestic exchange market made it possible to identify the most actual directions and priorities of improvement of its functioning.

Practical value. Results of research are aimed at solving the problems of commodity exchange market improvement in Ukraine and can be used by state regulators of commodity exchange market in Ukraine and domestic commodity exchanges.

Key words: commodity exchange, commodity exchange market, derivative, electronic exchange trades.

Криховецкая З.Н. ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РАЗВИТИЯ БИРЖЕВОГО ТОВАРНОГО РЫНКА В УКРАИНЕ

Цель – проанализировать состояние биржевого рынка в Украине на современном этапе, определить его проблемы и направления развития с целью формирования как целостной, высоколиквидной, эффективной структуры, которая способна интегрироваться в мировое биржевое пространство.

Методика исследования. Теоретическую и методологическую основу проведения исследований составили нормативные акты, научные труды отечественных ученых по вопросам организации деятельности бирж. Для решения поставленных задач использовались следующие методы: индукции и дедукции – при проведении теоретических обобщений, выводов; метод аналогий – при сравнении зарубежного опыта организации деятельности товарных бирж; экономико-статистический – при анализе состояния товарного биржевого рынка; анализ рядов динамики и графический метод – при исследованиях тенденций функционирования биржевого товарного рынка.

Результаты. В статье исследовано состояние и проблемы функционирования отечественных товарных бирж. Проведен анализ структуры биржевых товаров и биржевых сделок на отечественных биржах. Обоснованы мероприятия по дальнейшему развитию товарного биржевого рынка в Украине с целью его интеграции в мировое биржевое пространство. Особое внимание уделено совершенствованию нормативно-правовой базы биржевой деятельности, внедрению электронных биржевых торгов, активному использованию товарных биржевых деривативов как инструментов снижения ценовых рисков.

Научная новизна исследования заключается в обосновании теоретико-методических основ и практических рекомендаций по развитию товарного биржевого рынка Украины с учетом мировых тенденций на основе комплексного подхода к анализу современного состояния отечественного биржевого рынка, что позволило определить наиболее актуальные и приоритетные направления совершенствования его функционирования.

Практическая значимость результатов исследования заключается в том, что полученные результаты исследования направлены на совершенствования товарного биржевого рынка в Украине и могут быть использованы государственными органами регулирования товарного биржевого рынка в Украине, а также отечественными товарными биржами.

Ключевые слова: товарная биржа, биржевой рынок, дериватив, электронные биржевые торги.

УДК 334.72:336.648

*Несен Л.М.,
к.т.н., доцент кафедри менеджменту та моделювання в економіці,
Йорданов А.Ю.,
Вінницький національний технічний університет*

ІПОТЕЧНІ ІНВЕСТИЦІЙНІ ТРАСТИ – МОДЕРНОВА ФОРМА ІНВЕСТУВАННЯ В КОМЕРЦІЙНУ НЕРУХОМІСТЬ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Основна мета комерційного інвестування полягає в отриманні прибутку при мінімізації ризику. Будь-який інвестор шукає оптимальні інструменти, які б змогли забезпечити правдивість цього правила. Цьому також сприяє диверсифікація інвестиційного портфеля, в тому числі включення інвестиційної нерухомості до нього.

До недавнього часу інвестиції в нерухомість являли собою купівлю певного об'єкту з опцією перепродажу в майбутньому. У 1960 р. в США запровадили нову форму інвестування в нерухомість – іпотечні інвестиційні трасти – Real Estate Investment Trusts (REITs). Цей ринок настільки сильно виріс з того часу, що на даний момент охоплює близько 40 країн та більш ніж 1 трлн дол. в інвестиціях. Тому цей інструмент варто розглянути детальніше, щоб зрозуміти його переваги, недоліки та формування прибутку для інвестора [5, с. 1-2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням актуальності вкладання коштів в акції іпотечних трастів, розроблення стратегій інвестування, диверсифікації та формування портфелю з включенням інвестиційної нерухомості займалися здебільшого іноземні вчені: O. O. Olanrele, R. Said, N. M. Daud, D. James, dr. G. C. Akkaya, dr. N. Kutay, dr. M. Tükenmez, T. K. Hwa, M. Y. Abdul Rahman, K. M Rahman, J. P. Anson Mark, J. F. Frank, L. B. Ralph. Вони досліджували відносно різні аспекти та підходи до формування системи іпотечних трастів в різних країнах, особливо в тих країнах, де ця система нещодавно була прийнята. Однак, питання введення системи іпотечних трастів в країнах з перехідною економікою, як Україна, – все ще потребує детального дослідження.

Сьогодні, розуміючи потенціал цього ринку, вчені з усього світу проводять регулярні конференції, симпозіуми, для кращого розуміння природи даного фінансового інструменту, наприклад: щорічна конференція по інвестиційній нерухомості в м. Перт, Австралія [4].

Постановка завдання. Метою статті є дослідження актуальності інвестування в комерційну нерухомість за допомогою такого фінансового інструменту як іпотечні інвестиційні трасти, а також визначення можливостей та загроз для інвестора, при включенні акцій трасту у свій портфель.

Виклад основного матеріалу дослідження. Планування інвестиційної стратегії включає в себе вибір фінансового інструменту, аналіз дохідності, ризику, формування відношення до ризику, врахування інших особливостей, таких як фінансовий стан компанії, акції якої розглядаються. Усі ці фактори разом з економічною ситуацією, стадією бізнес-циклу, кон'юктурою конкретного ринку дають необхідну інформацію для формування портфеля з різними активами.

Інвестори, як правило, цікавляться іпотечними інвестиційними трастами саме через можливість отримання більшої за середньоринкову ставки прибутковості та впевненості у довгостроковому зростанні. Це типові характеристики при інвестуванні в комерційну нерухомість.

Іпотечний інвестиційний траст (REIT) – це компанія, що подібна до взаємних фондів управління, які формують портфель виключно інвестиційної нерухомості в інтересах своїх акціонерів. Іпотечний інвестиційний траст представляє собою альтернативу традиційним інвестиціям в нерухомість, яка отримала широке визнання в багатьох країнах світу за останні 50 років. Перший траст такого типу було започатковано у 1960 році в США, після прийняття Конгресом належного законопроекту [5, с. 1]. До країн, що прийняли систему іпотечних трастів (REIT), належать усі країни Великої Сімки, а також ще 32 країни, серед яких: Китай, ОАЕ, Нігерія, Малайзія, Австралія, Фінляндія, Південна Корея та ін. [10, с. 134].

Іпотечний інвестиційний траст надає можливість для індивідуальних інвесторів отримувати прибуток від частки у комерційній власності – тому необхідність купувати інвестиційну нерухомість повністю відпадає [7, с. 3].

Для інвестора, який прагне отримувати більші прибутки ніж середньоринкові, з меншим ризиком та можливістю зростання ціни активу, – вкладання коштів у іпотечний інвестиційний траст є найкращим рішенням.

Акції трастів є вигідними перш за все тому, що інвестор отримує дохід від нерухомості, не володіючи нею. Іпотечні трасти дозволяють інвестору вкладати кошти в будівництво нерухомості – за рахунок купівлі акцій [1, с. 40]. Наприклад, іпотечний траст приймає рішення побудувати бізнес-центр.

Проте, для того, щоб профінансувати проект, вони випускають акції на фондову біржу. Малі інвестори отримують найбільшу перевагу: через брак коштів вони не можуть побудувати такий центр самостійно, але володіючи 1% акцій, вони будуть отримувати прибуток від оренди 1% площі забудови.

Іпотечний інвестиційний траст є доволі стабільним інструментом, котрий дозволяє хеджувати свої позиції. Особливо це стає актуальним під час економічної кризи, зважаючи на те, що на ціну акцій трастів інфляція майже не впливає. Так, кореляція між іпотечними трастами та показником інфляції складає 0.39 [6, с. 311]. Окрім того, інструмент має незначну кореляцію із звичайними акціями, що дозволяє зменшити загальний ризик портфеля, що показано в табл. 1.

Таблиця 1

Переваги інвестицій в іпотечні трасти

Диверсифікація	Прибуток
Низька кореляція з більшістю активів на ринку	Дивіденди
Збільшення прибутку при низькому ризику	Незначна волатильність
Відповідний актив для портфельного інвестування	Надійність в отриманні дивідендів
Захист від інфляційних процесів	Ефективність
Рентабельність прибутку перевищує показник індексу інфляції	Показав кращу результативність, ніж індекс S&P 500 майже за кожен квартал
Гарантовані дивіденди як при високій, так і при низькій інфляції	Краща дохідність у порівнянні з корпоративними облигаціями

Джерело : [9]

Іпотечний інвестиційний траст забезпечує значні дивіденди, які за величиною перевищують виплати за звичайними акціями інших компаній. Дослідивши історичну складову, варто зазначити, що єдиним інструментом, з яким акції трасту мають позитивну кореляцію, виступає індекс S&P 500, а негативну кореляцію – з казначейським облигаціями, з терміном погашення десять років. В табл. 2 показана кореляція іпотечних трастів США з базовими активами. Іпотечні інвестиційні трасти мають більший потенціал для росту ніж акції, тому що джерелом їхнього зростання виступає нерухомість, яка завжди користується попитом.

Таблиця 2

Кореляція іпотечних трастів США з базовими активами на 2014 р.

Назва	Іпотечні інвестиційні трасти	S&P 500	Казначейські векселі на 3 місяці	Казначейські облигації на 10 років
Іпотечні інвестиційні трасти	1	0,46	0,0057	-0,081
S&P 500	0,46	1	0,18	-0,1
Казначейські векселі на 3 місяці	0,0057	0,18	1	0,33
Казначейські облигації на 10 років	-0,081	-0,1	0,33	1

Джерело : [2; 6, с. 310]

Оскільки на українському фондовому ринку така інституційна форма інвестування ще не започаткована, то розглянемо нормативно-правові особливості функціонування іпотечних трастів (REITs) в США.

Для того, щоб кваліфікувати компанію, як іпотечний інвестиційний траст, вона повинна відповідати певним умовам [9, с. 15-16]:

1. Слід зареєструвати компанію, – це необхідно для сплати податків. Обов'язкова організаційно-правова форма – корпорація.

2. Вона повинна управлятися радою директорів та членами правління.

3. Вона повинна мати не менше ста акціонерів.

4. Акції можуть перепродаватися на фондовій біржі.

5. 50 % акцій, повинні належати щонайменше п'яти акціонерам.

6. Необхідно інвестувати не менше 75 % коштів від загального обсягу активів в активи нерухомості.

7. Компанія повинна отримувати 75 % валового прибутку від здачі нерухомості в оренду чи відсотків по виданій іпотеці.

8. Траст має щоквартально виплачувати не менше 90 % доходу акціонерам у вигляді дивідендів.

Виділяють три основних підходи до інвестування в траст, а саме: через традиційні трасти, заставні іпотечні інвестиційні трасти та гібридні [9, с. 16].

Іпотечний інвестиційний траст на іпотеку (традиційний). Ці фонди володіють власною нерухомістю. Їх дохід головним чином надходить від орендної плати. Це є найбільш типовим іпотечним інвестиційним трастом. Інвестори мають відносно стабільні виплати дивідендів, окрім того, що сама нерухомість часто забезпечує приріст капіталу.

Заставний іпотечний інвестиційний траст. Цей траст позичає гроші власникам нерухомості (іпотечне кредитування). Доходи надходять від відсотків по іпотечним кредитам. Крім того, заставні інвестиційні трасти інвестують в іпотечні цінні папери. Заставний траст, як правило, не має прав на власність, а доходи коливаються залежно від відсоткової ставки та ймовірності невиплати іпотеки.

Гібридні іпотечні інвестиційні трасти. Це поєднання традиційного та заставного іпотечного інвестиційного трасту. Гібридні фонди можуть користуватися перевагами обох фондів і отримувати прибуток як від здачі нерухомості в оренду, так і від кредитування.

Незважаючи на свої явні переваги, все ж існує багато ризиків при інвестуванні в іпотечні трасти [1, с. 40]:

- політичний ризик – захищеність іноземного інвестора, його права на землю можуть піддатися сумніву в країнах з недостатньо розвинутою і суперечливою законодавчою базою;

- валютний ризик – курси валют можуть істотно вплинути на будь-які акції, особливо якщо траст інвестує в закордонну нерухомість; девальвація національної валюти може зменшити прогнозовані прибутки;

- ризик оподаткування – в деяких країнах іпотечні трасти можуть бути вкрай неефективними через зависокі податкові ставки;

- ліквідність – іпотечні трасти, які спрямовують свою діяльність на закордонні ринки, можуть потрапити на такий ринок, де переважає неліквідна ринкова ситуація, і буде важко реалізувати свої акції. Це особливо стосується інвесторів з короткостроковими цілями.

Крім загальної диференціації трастів, наведеної вище, їх можна класифікувати за об'єктами нерухомості [11]:

- траст із інвестиціями в офісну нерухомість. Це іпотечний інвестиційний траст, який володіє та управляє комерційною нерухомістю, а саме офісними приміщеннями, та здає їх в оренду. Деякі трасти з інвестиціями в офісну нерухомість більше зосереджені на нерухомості в центрі міста, інші будують бізнес-центри в приміських територіях. Також виділять певний сегмент орендарів, наприклад, державних замовників чи біотехнологічні компанії;

- промисловий іпотечний інвестиційний траст. Це траст, який володіє промисловими об'єктами і здає їх в оренду. Деякі промислові трасти зосереджуються на певних видах споруд, таких як склади (ангари) і дистриб'юторські центри. Інші зосереджуються на вузькоспеціалізованих секторах економіки, як біохімія чи логістика;

- іпотечний інвестиційний траст в роздрібній торгівлі. Це траст, який володіє магазинами роздрібною торгівлі і здає їх в оренду. Такі трасти можуть мати у своєму портфелі великі регіональні гіпермаркети. Інші роздрібні трасти фокусують увагу на продуктових магазинах, торгових комплексах за містом. Такі трасти можуть виступати в якості лізингової компанії, в результаті чого орендарі повинні також оплачувати усі комунальні послуги та утримувати нерухомість за свої кошти;

- рекреаційний іпотечний інвестиційний траст. Це траст, який володіє готелями та іншими рекреаційними ресурсами і здає їх в оренду. Такий траст може володіти готелями різного класу. Тут зосереджуються на наданні послуг широкому колу осіб, від бізнес-туристів до відвідувачів літнього віку;

- житловий іпотечний інвестиційний траст. Це траст, який володіє житловою нерухомістю різних класів і здає їх в оренду. Житлові трасти можуть інвестувати в апартаменти, будівництво студентських гуртожитків, приватних будинків і т.д. Є такі, що обирають конкретний регіон, місто, країну для своєї діяльності, залежно від класу будівлі, яку вони планують побудувати;

- лісний іпотечний інвестиційний траст. Це траст, який володіє лісними угіддями чи комбінатами з переробки лісу та здає їх в оренду. Залежно від підтипу трасту, він може спеціалізуватися на вирубці лісу, продажі обробленої деревини, будівництві будинків та виробництві целюлози;

- іпотечний інвестиційний траст в сфері охорони здоров'я. Цей траст керує нерухомістю, що пов'язана з системою охорони здоров'я, як, наприклад, приватна лікарня та здає її в оренду. До таких об'єктів включають будинки для престарілих, госпіталі, окремі медичні установи;

- інфраструктурний іпотечний інвестиційний траст. Це траст, що керує інфраструктурними об'єктами і здає їх в оренду. Це можуть бути центри обробки даних чи телекомунікаційні вежі.

Будівництво будь-якого житлового комплексу чи комерційного об'єкту вимагає величезного капіталу, який часто важко знайти забудовнику та інвестору. Вони повинні звертатися в банк за позикою або до іншої установи, яка б допомогла з фінансуванням будівництва. Отримання зовнішнього фінансування зараз стало ще важчим через зависокі відсотки за позиками, жорсткими умовами погашення позик та й узагалі не вигідними умовами кредитування [8, с. 3-4]. Саме траст, як організаційно-фінансова інституція, сприяє ефективному вирішенню цієї проблеми.

Сучасний інвестиційний процес зазвичай складається з трьох стадій [9, с. 17]:

1. Вибір таких цінних паперів, які принесуть більшу дохідність в майбутньому, в порівнянні з іншими паперами цього ж сектору.

2. Створення портфелю активів, який зміг би принести більшу дохідність, ніж прийнятий бенчмарк (орієнтир), скажімо, індекс S&P 500, який включає п'ятсот найбільших за капіталізацією компаній США.

3. Формування портфелю і включення до нього активів відповідно до рівня сприйняття ризику інвестором.

Вибір активів і створення портфеля залежить від різних факторів, основний з яких - інформація про той чи інший цінний папір, прогноз інфляційного індексу, ВВП, валютного курсу і т.д.

Іпотечний інвестиційний траст у довгостроковій перспективі, зазвичай, має меншу дохідність, ніж високоризикові акції (як penny stocks) та більшу дохідність ніж низькоризикові облігації.

Іпотечні інвестиційні трасти, за законодавством США, зобов'язані виплачувати у якості дивідендів не менше 90 % від чистого прибутку [10, с. 12]. Таким чином, трасти знаходяться на одному рівні з тими компаніями, які виплачують найвищі дивіденди. Зазвичай дивіденди надходять з коштів, які орендарі виплачують за можливість використання певної будівлі (оренда). Через інфляцію орендна плата зростає, що призводить до зростання доходів трасту та дивідендів.

Рівень кореляції акцій іпотечних трастів з іншими активами та реальними інвестиціями є доволі незначним, хоча з часом змінюється (табл. 2). Тому включення таких акцій в портфель дозволить зменшити загальний ризик.

Як показав історичний аналіз, трасти пропонують [4, с. 3-4]:

– більші доходи і довгострокове зростання: іпотечний інвестиційний траст забезпечує конкурентоспроможні довгострокові норми прибутку;

– високі дивіденди: значно вище в середньому, ніж інші акції. Дивідендна прибутковість в галузі історично забезпечувала стійкий потік доходів в різних ринкових умовах;

– ліквідність: акції трастів можна швидко продати та отримати готівку завдячуючи тому, що вони обертаються на найбільших біржах світу [1, с. 41];

– професійне управління: менеджери іпотечних трастів – кваліфіковані фахівці в сфері нерухомості.

Прозорі умови інвестування, по суті повний аудит фінансового стану та діяльності: незалежні аналітики, аудитори, а також мас-медіа фінансового спрямування перевіряють фінансову звітність публічних трастів на регулярній основі. Така увага до даного активу дозволяє інвестору бути завжди інформованим про власні акції та галузь в цілому [1, с. 41].

Іпотечні трасти мають надавати Баланс, Звіт про грошові кошти та Звіт про результати фінансової діяльності щоквартально. Окрім купівлі акцій іпотечних трастів, інвестор може вкласти гроші у паєві інвестиційні фонди, котрі управляють портфелем акцій з різних іпотечних трастів чи придбати ETF (exchange-traded funds), якщо не має бажання сплачувати комісію портфельному менеджеру. Брокер, інвестиційний консультант або фахівець з фінансового планування можуть допомогти проаналізувати фінансові цілі інвестора і рекомендувати відповідний іпотечний траст. Інвестори також мають можливість інвестувати в непублічні іпотечні інвестиційні трасти, які не мають лістингу на фондовій біржі [3].

Інвестори віддають перевагу тим компаніям, які показують хорошу прибутковість і тенденцію до зростання дивідендів; звертається увага на показники співвідношення ціни акції та прибутку та інші загальноприйняті показники фінансової активності трасту. Таким чином, інвестори повинні шукати іпотечні трасти з наступними характеристиками [10, с. 190]:

– можливість збільшити прибутковість операцій: звертається увага на трасти, яким сплачується занижена оренда порівняно із середньоринковою. Такі компанії мають потенціал до зростання за стабільних ринкових умов, і краще захищені від уповільнення економіки, тому що вже мають занижені доходи.

– команди з управління нерухомістю іпотечного трасту здатні швидко і ефективно реінвестувати доступні грошові кошти та розробляти нові стратегії для отримання доходу. Такі команди також повинні завершувати проекти вчасно і в рамках бюджету;

– сильний операційний менеджмент, який включає в себе ефективну політику корпоративного управління, використання помірного фінансового важеля, ведення якісного бухгалтерського обліку, міцні відносини з орендарями та досконало розроблені тактичні дії для конкурентоспроможної діяльності.

Як і всі компанії, акції яких котируються на фондовій біржі, ціни на акції іпотечних трастів визначаються протягом торгового дня на основі попиту та пропозиції. При оцінці вартості акцій досліджуваних трастів, типовий аналіз включає в себе наступні критерії [5, с. 7]:

1. Очікуване зростання прибутку на акцію (P/E ratio);

2. Загальна дохідність від акцій, за оцінками очікуваної зміни цін і дохідності по дивідендам.

Іпотечні інвестиційні трасти власне оцінюють ефективність своєї діяльності за зміною чистого прибутку, відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності. Результативність діяльності обумовлюється показником «Грошові кошти від операцій» або funds from operations (FFO) – такий показник використовується виключно іпотечними трастами. Він показує прибуток від основної діяльності, зменшений на витрати до відрахування вартості амортизації. Цей показник найбільше підходить для визначення успішності діяльності компаній в сфері нерухомості, тому що дає повну інформацію про операції фірми з нерухомістю, не беручи до уваги непередбачувані витрати та надлишок/дефіцит при переоцінці.

Американська національна асоціація іпотечних інвестиційних трастів (NAREIT) визначає FFO як чистий прибуток із зменшенням на суму доходу/збитку від реалізації та амортизації. Зазвичай FFO ділять на кількість акцій, і визначають прибуток на акцію (EPS). Ліквідаційна вартість нерухомості зазвичай вища, аніж інші форми власності – тому нерухомість часто росте в ціні. За цим критерієм аналітики оцінюють ефективність операційної діяльності іпотечного трасту за показником скоригованого FFO (AFFO). Він бере до уваги зростання орендної плати та капітальні витрати. FFO і AFFO використовуються багатьма аналітиками для більш точного передбачення прибутковості іпотечних трастів та їх спроможності виплачувати дивіденди.

Зростання доходів іпотечних трастів в останні роки пов'язане зі зростанням чистого прибутку, зменшенням операційних витрат, та появу нових можливостей: нові бізнес-проекти по усьому світу, завдячуючи глобалізації. Найбільш вагомим фактором все ж залишається зростання коефіцієнту використання та орендної плати. Придбання нерухомості та власне нових ділянок для забудови, розроблення програм розвитку проектів нерухомості створюють можливості для розвитку, через те що в цьому напрямку віддача активів перевищує витрати на фінансування діяльності та чистий грошовий потік вже за рік [3].

Ринок інвестиційної нерухомості змінюється по всьому світу, головним чином через те, що форма іпотечних інвестиційних трастів була прийнята більш ніж в 30 країнах світу. На додаток до численних фондів активного і пасивного управління (як відкритих, так і закритих), виникають нові глобальні фонди, які диверсифікують свої активи, вкладаючи кошти в нерухомість багатьох країн, котрі ще не прийняли систему іпотечних трастів.

Тому, зараз перед інвесторами відкриваються усі країни Азії, Європи та Північної Америки. Можливості для інвестування також доступні в країнах, що розвиваються та в країнах з перехідною економікою. Розвиток фондового ринку в Україні та такої фінансово-організаційної форми, як іпотечні інвестиційні трасти, сприятиме залученню інвестиційних ресурсів в реальний сектор економіки.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, за результатами дослідження були виявлені основні характеристики іпотечних інвестиційних трастів, їх переваги та недоліки, а також розкритий потенціал до зростання популярності серед інвесторів. Результати дослідження класифікації трастів, кореляція з іншими активами та умови створення трастів дають чітке уявлення потенційним інвесторам про можливості хеджування та отримання стабільних дивідендів.

Бібліографічний список

1. Akkaya G.C. Real Estate Investment Trusts and Fundamentals of Real Estate Investments: A Case of Turkey / G.C. Akkaya, N. Kutay, M. Tükenmez // Yönetim ve ekonom, Manisa, Turkey. – 2005. – № 12. – P. 40-42.
2. Annual Returns of S&P 500, Three Month Treasury Bill and Ten Year Treasury Bond From 1983 to 2013 // New York University: Stern School of Business. – 2014. [Electronic Resource]. – Mode of access : www.stern.nyu.edu/~adamodar/pc/datasets/histretSP.xls
3. How to Invest in REITs // National Association of Real Estate Investment Trusts [Electronic Resource]. – Mode of access : <https://www.reit.com/investing/investing-reits/how-invest-reits>
4. Hwa T.K. Stability of Dividends and FFOs: The Case of REITs in Malaysia / T.K. Hwa, M.Y. Abdul Rahman // 13th Pacific Rim Real Estate Society Annual Conference 2007: Perth, Australia, p. 3-4.
5. James D. The Real Estate Investment Trust (REIT) Sector / D. James // LDV Capital Management. – 2012. – pp. 1-7 [Electronic Resource]. – Mode of access : http://ldvtrade.accountsupport.com/Media/LDVCapital-WhitePaperStudy_REITs.pdf
6. Mark J.P. Anson The Handbook of Traditional and Alternative Investment Vehicles: Investment Characteristics and Strategies / J.P. Anson Mark, J.F. Frank, J.J. Frank. – New York, 2010. – P. 309-311.
7. Mohamad N.B. Risk and Real Estate Investment Trust (REITs) Return: Evidence from a Listed Public Trust / N.B. Mohamad, N.M. Saad, S. Bakar // Indonesian Capital Market, Jakarta, Indonesia, 2009. – P. 1-2.
8. Olanrele O.O. REIT Performance and Option of Financing Real Estate Project in Developing Countries – (A Case of M-REIT and N-REIT) / O.O. Olanrele, R.Said, N.M. Daud // MATEC Web of Conferences, London, UK. – 2014. – Vol. 15. – P. 1-4.

9. Rahman K.M. Role of REIT in a Multi-asset Portfolio / K.M. Rahman // Arcada – Nylands svenska yrkeshögskola, 2014. – P. 14-17.
10. Ralph L.B. Investing in REITs: Real Estate Investment Trusts / L.B. Ralph. – New York, 2011. – P. 12-190.
11. REIT Sectors // National Association of Real Estate Investment Trusts. [Electronic Resource]. – Mode of access : <https://www.reit.com/investing/reit-basics/reit-sectors>

References

1. Akkaya, G.C., Kutay, N. and Tükenmez, M. (2005), "Real Estate Investment Trusts and Fundamentals of Real Estate Investments : A Case of Turkey", *Yönetim ve ekonom*, Manisa, Turkey, no. 12, pp. 40-42.
2. New York University: Stern School of Business (2014), "Annual Returns of S&P 500, Three Month Treasury Bill and Ten Year Treasury Bond From 1983 to 2013", available at: www.stern.nyu.edu/~adamodar/pc/datasets/histretSP.xls (access date May 13, 2016).
3. National Association of Real Estate Investment Trusts (2014), "How to Invest in REITs", available at: <https://www.reit.com/investing/investing-reits/how-invest-reits> (access date May 16, 2016).
4. Hwa, T.K. and Abdul Rahman, M.Y. (2007), "Stability of Dividends and FFOs: The Case of REITs in Malaysia", [Proceedings from the 13th Pacific Rim Real Estate Society Annual Conference], Perth, Australia, pp. 3-4.
5. James, D. (2012), "The Real Estate Investment Trust (REIT) Sectors", *LDV Capital Management*, pp. 1-7, available at: http://ldvtrade.accountsupport.com/Media/LDVCapital-WhitePaperStudy_REITs.pdf (access date May 12, 2016).
6. Mark, J.P. Anson and Frank, J.F. (2010), *The Handbook of Traditional and Alternative Investment Vehicles: Investment Characteristics and Strategies* [The Handbook of Traditional and Alternative Investment Vehicles: Investment Characteristics and Strategies], Wiley, New York, USA, pp. 309-311.
7. Mohamad, N.B., Saad, N.M. and Bakar, S. (2009), "Risk and Real Estate Investment Trust (REITs) Return: Evidence from a Listed Public Trust", *Indonesian Capital Market*, Jakarta, Indonesia, pp. 1-2.
8. Olanrele, O.O. Said, R. and Daud, N.M. (2015), "REIT Performance and Option of Financing Real Estate Project in Developing Countries – (A Case of M-REIT and N-REIT)", [Proceedings from the MATEC Web of Conferences], London, UK, Vol. 15, pp. 1-4.
9. Rahman, K.M. (2014), *Role of REIT in a Multi-asset Portfolio* [Role of REIT in a Multi-asset Portfolio], Arcada – Nylands svenska yrkeshögskola, pp. 14-17.
10. Ralph, L.B. (2011), *Investing in REITs: Real Estate Investment Trusts* [Investing in REITs: Real Estate Investment Trusts], John Wiley & Sons, New York, USA, pp. 12-190.
11. REIT Sectors (2014), "National Association of Real Estate Investment Trusts", available at: <https://www.reit.com/investing/reit-basics/reit-sectors> (access date May 15, 2016).

Несен Л.М., Іорданов А.Ю. ІПОТЕЧНІ ІНВЕСТИЦІЙНІ ТРАСТИ – МОДЕРНОВА ФОРМА ІНВЕСТУВАННЯ В КОМЕРЦІЙНУ НЕРУХОМІСТЬ УКРАЇНИ

Мета – дослідження актуальності інвестування в комерційну нерухомість через іпотечні інвестиційні трасти, визначення потенційних можливостей та загроз.

Методика дослідження. Теоретичну і методологічну основу роботи становлять праці зарубіжних вчених із США, Індонезії, Туреччини та Фінляндії. В процесі дослідження були використані такі методи: аналізу та синтезу – для визначення можливостей, ризиків при інвестуванні в трасти; статистично-економічний – для визначення рівнів кореляції між фінансовими інструментами на ринку США; узагальнення – для формування висновків та опису класифікації REITs.

Результати. Проведено аналіз для визначення переваг та недоліків іпотечних інвестиційних трастів або, англійською, real estate investment funds (REITs). Визначені умови створення та функціонування трастів на прикладі американського законодавства та надані рекомендації щодо розвитку системи REITs в Україні. Обґрунтовано методичні пропозиції з оцінки вартості акцій трастів з використанням методів AFFO, FFO та узагальнено характеристику успішних іпотечних трастів.

Наукова новизна полягає в обґрунтуванні методів інвестування в комерційну нерухомість без необхідності володіння цією нерухомістю. Вперше запропонована система REITs для українського ринку та обґрунтовані умови введення такої фінансово-організаційної форми. Розкрито можливості використання іпотечних трастів на ринку України, та шляхи підвищення інвестиційного потенціалу, які кардинально відрізняються від існуючих в розвинених країнах.

Практична значущість. Отримані результати мають прикладний характер. Вони необхідні для: розуміння потенціалу іпотечних інвестиційних трастів та можливостей, які вони несуть; розвитку ринкової інфраструктури та диверсифікації інвестиційного портфеля; визначення стратегії зростання ринку комерційної нерухомості в Україні та залучення іноземних інвестицій через прозору систему іпотечних трастів.

Ключові слова: інвестиції, комерційна нерухомість, інвестиційний іпотечний траст, портфель, кореляція, фондовий ринок, ризик, прибуток, акції.

Nesen L.M., Iordanov A.Yu. REAL ESTATE INVESTMENT TRUSTS – A MODERN FORM OF INVESTING INTO THE COMMERCIAL PROPERTY OF UKRAINE

Purpose – relevance of investing into the commercial property through Real Estate Investment Trusts (REITs), as well as the identification of potential opportunities and threats of such deals.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of the work to be defined by the foreign scientists from the US, Indonesia, Turkey and Finland. While studying there have been employed the following methods: the analysis and synthesis method – to identify opportunities, risks of investing into the trust; statistical and economic one – to determine the level of correlation between the financial instruments in the US market; generalization – to make the conclusions and describe the REITs classification.

Findings. An analysis to determine the advantages and disadvantages of REITs investment trusts or, in English, real estate investment funds (REITs). The conditions of trusts' establishment and operation to be stated with the regard to the US legislature and recommendations to be made on the implementation of the REITs system in Ukraine. Grounded methodological proposals of valuation of shares trusts using methods AFFO, FFO and generalized characteristics of successful mortgage trusts.

Originality consists in identifying the mechanism for investing into the commercial property without possessing a share of this property. For the first time, REITs system is suggested for the Ukrainian market and special conditions imposed for approving investment trust organization form. It has also been revealed both the possibility of applying REITs in Ukraine and steps to be taken for improving Ukrainian investment rating, that are pretty different from those in the developed countries.

Practical value. The results are applied nature. They are needed to: understanding the potential mortgage investment trusts and opportunities they are; market infrastructure development and diversification of the investment portfolio; determining the growth strategy of commercial real estate in Ukraine and attracting foreign investment through a transparent system of mortgage trusts.

Key words: investments, commercial property, real estate investment trust, portfolio, correlation, stock market risk, profit, stocks.

Несен Л.М., Иорданов А.Ю. ИПОТЕЧНЫЙ ИНВЕСТИЦИОННЫЙ ТРАСТ – МОДЕРНОВАЯ ФОРМА ИНВЕСТИРОВАНИЯ В КОММЕРЧЕСКУЮ НЕДВИЖИМОСТЬ УКРАИНЫ

Цель – исследование актуальности инвестирования в коммерческую недвижимость через ипотечные инвестиционные трасты, определения потенциальных возможностей и угроз.

Методика исследования. Теоретическую и методологическую основу работы составляют работы зарубежных ученых из США, Индонезии, Турции и Финляндии. В процессе исследования были использованы следующие методы: метод анализа и синтеза – для определения возможностей, рисков при инвестировании в трасты; статистически-экономический – для определения уровней корреляции между финансовыми инструментами, на примере рынка США; обобщение – для формирования выводов и описания классификации REITs.

Результаты. Проведен анализ для определения преимуществ и недостатков ипотечных инвестиционных трастов или, по-английски, real estate investment funds (REITs). Определены условия создания и функционирования трастов на примере американского законодательства и даны рекомендации по развитию системы REITs в Украине. Обоснованно методические рекомендации по оценке стоимости акций трастов с использованием методов AFFO, FFO и обобщено характеристики успешных ипотечных трастов.

Научная новизна заключается в обосновании методов инвестирования в коммерческую недвижимость без необходимости владения этой недвижимостью. Впервые предложена система REITs для украинского рынка, а также обоснованные условия введения такой финансово-организационной формы. Раскрыты возможности использования ипотечных трастов на рынке Украины и пути повышения инвестиционного потенциала, которые кардинально отличаются от существующих в развитых странах.

Практическая значимость. Полученные результаты имеют прикладной характер. Они необходимы для: понимания потенциала ипотечных инвестиционных трастов и возможностей, которые они несут; развития рыночной инфраструктуры и диверсификации инвестиционного портфеля; определения стратегии роста рынка коммерческой недвижимости в Украине и привлечения иностранных инвестиций через прозрачную систему ипотечных трастов.

Ключевые слова: инвестиции, коммерческая недвижимость, инвестиционный ипотечный траст, портфель, корреляция, фондовый рынок, риск, прибыль, акции.

УДК 338.24:336.71

Кашпрук Ю.А.,
в.о. доцента кафедри фундаментально-економічних дисциплін,
Вінницький кооперативний інститут

БАНКІВСЬКЕ ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання, яким притаманна фінансова нестабільність, кризові явища та глобалізація, зростає роль та значення інституційного середовища банківської діяльності, як одного із ключових напрямків розвитку національної економіки. Банківське інституційне середовище відіграє значну роль у ефективному функціонуванні банківської системи та інноваційному розвитку банківського сектора. Як наслідок вище зазначеного, зростає актуальність активізації формування сприятливого інституційного середовища, який є запорукою інноваційного розвитку банківської системи України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що стосуються банківського інституційного середовища та його впливу на інноваційний розвиток банківської системи України, досліджувались у працях таких вчених, як: А. А. Гриценко, І. І. Д'яконової, О. А. Костюченко, Л. Кузнецова, В. В. Мартинця, В. І. Міщенко, Г. Б. Тітаренко та ін.

Однак у більшості наукових досліджень недостатньо уваги приділено саме впливу банківського інституційного середовища на інноваційний розвиток банківської системи України. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування впливу банківського інституційного середовища на інноваційний розвиток банківської системи України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як свідчить вітчизняний та зарубіжний досвід, для господарського розвитку і зростання доходів недостатньо тільки економічних і технічних умов, важливу роль також відіграє і інституційне середовище, яке представляє собою сукупність фундаментальних політичних, правових та соціальних правил і норм, у межах яких будуть використані економічні та технічні умови [5].

І.І. Д'яконова [2] зазначає, що конкретне інституційне середовище формують норми поведінки і спілкування між людьми, а також організації, які впроваджують ці норми і кодекси поведінки для того, щоб одержати бажані результати. Інститути сприяють швидкому обмінові інформацією, реалізації прав власності та використанню контрактів, а також впливають на конкуренцію на ринках. Одні інститути сприяють ефективності діяльності, а інші безпосередньо впливають на повноваження людей та їх поведінку.

В економічній науці під інституційним середовищем здебільшого розуміють основні політичні, соціальні та правові норми, які є базою для виробництва, обміну й споживання [1]. Тобто інституційне середовище – це чіткий упорядкований набір інститутів, що визначають обмеження для економічних суб'єктів, які формуються в межах тієї чи іншої системи координації господарської діяльності.

Що стосується інституційного середовища банківської діяльності, то це чіткий упорядкований набір інститутів, що впливають на процеси інституційного банківського регулювання. Вони визначають рівень розвитку відносин у банківській діяльності, правила взаємодії банківських установ з економічними суб'єктами, державними органами та фізичними особами, а також обмеження для банківських установ, які формуються в межах тієї чи іншої системи координації банківської діяльності [3].

На основі опрацювання інституційної термінології ми вважаємо, що банківське інституційне середовище – це сукупність формальних та неформальних норм людської взаємодії (звичаїв, традицій, способів мислення тощо), які склались історично та формують обмеження у діяльності банків. Банківське інституційне середовище складається із усталених форм мислення, які спонукають та обмежують можливий вибір дій суб'єктів банківництва.

Банківське інституційне середовище доцільно поділити на внутрішнє та зовнішнє або на макрота мікросередовище діяльності банківських установ.

Відповідно до точки зору О. А. Костюченко [4], внутрішнє інституційне середовище банківської діяльності включає такі основні елементи: корпоративну культуру, корпоративні традиції; корпоративну науку, систему стимулів і штрафів, внутрішній контроль, професіоналізм та інновації.

Своєю чергою до зовнішнього банківського інституційного середовища входять наступні елементи: законодавча база, судова система, органи регулювання і контролю за банківською діяльністю, небанківські фінансові структури [7].

Таким чином, банківське інституційне середовище складається з внутрішніх та зовнішніх інститутів, найвагомішими з яких, на нашу думку, є корпоративна культура та корпоративні традиції, а також мораль та менталітет суспільства, оскільки дані інститути формують обличчя банківської системи – її працівників. Корпоративні традиції розвивають командний дух та згуртованість банківських колективів, що впливають на якість роботи та результати діяльності кожної банківської установи та системи в цілому.

Формування інституційного середовища залежить і від значної кількості чинників, які враховуючи структуру банківського інституційного середовища також доцільно поділити на:

– внутрішні, які є системою внутрішньо фірмового стилю організації банківської установи, стилю керівництва та морально-етичного клімату в колективі. Це загальновизнані принципи спілкування та ділової етики, культурний рівень банківських працівників, їх професійний рівень. Найважливішими чинниками розвитку банківського інституційного середовища є неформальні інститути, такі як звичаї, традиції, культурні цінності та ідеологія та менталітет;

– зовнішні, які представляють собою інформаційне поле діяльності банку, соціально-економічне середовище його функціонування та правила ведення бізнесу, які є універсальними для всіх його видів. До зовнішніх чинників слід віднести і національні, історичні, географічні особливості, які забезпечують розвиток демократичних інститутів, створюють економічне і політичне середовище в країні, середовище, в якому функціонує банківський бізнес.

Отже, на формування банківського інституційного середовища впливає велика кількість чинників, які впливають на ефективне функціонування банківської системи. Важливу роль інституційне середовище відіграє і в інноваційному розвитку банківського сектора. Саме тому формування сприятливого інституційного середовища є запорукою інноваційного розвитку банківської системи України.

Як зазначає В. В. Мартинець [6], в сучасних умовах економіки України, які характеризуються з одного боку – кризовими процесами, а з іншого – розвитком інформаційних та комунікаційних технологій, впровадженню високотехнологічних продуктів, питання розробки інноваційної стратегії фінансової системи держави є надзвичайно актуальним. Це пояснюється тим, що формування інноваційної стратегії фінансової системи України спрямоване на ефективну реалізацію науково-технічного, виробничого і трудового потенціалу, забезпечення фінансової стійкості, економічного і соціально-культурного зростання держави, зменшення тіньового сектора, інтеграції України у світовий економічний простір [6].

А оскільки складовою фінансової системи економіки України є банківський сектор, то ефективність діяльності банків та інтенсивність впровадження банківських інновацій залежить саме від державного інституційного середовища фінансової системи.

Норд Даглас зазначає [8, с. 160], що під впливом інновацій відбуваються інституційні зміни в суспільстві. Автор [8] інституційні зміни безпосередньо пов'язує з впливом інновацій і визначає три основні напрями інновацій, які зумовили інституційні зміни в суспільстві:

1. зростання мобільності капіталу;
2. розподіл ризиків;
3. зниження інформаційних витрат.

Всі вище зазначені напрями інновацій безпосередньо стосуються фінансової, а отже й банківської сфери.

Що стосується сучасного стану, то на думку Г. Б. Тітаренко [9], яку ми підтримуємо, недосконале інституціональне середовище інноваційної діяльності в Україні зумовлене слабкістю формальних інститутів (права власності, захист інтелектуальної власності, рівень розвитку фінансового ринку, технологічна озброєність, рівень вищої та професійної освіти, незалежність судової влади, державні та суспільні установи), недосконалістю неформальних інститутів (довіра суспільства до влади, рівень громадської культури, наявність людського капіталу) та наявністю інституційних пасток (влада-власність, корупція, тонізація). Тому на сучасному етапі, коли банківський сектор та фінансова система країни знаходиться в кризовому становищі, потрібно створювати чіткі та прозорі умови здійснення фінансових трансакцій на ринку інноваційних банківських продуктів та послуг.

Виходячи з особливостей формування стратегії інноваційного розвитку банківської системи України, можна стверджувати, що для розробки та впровадження банківських інновацій необхідна чітка та прозора система правил і принципів взаємодії учасників інноваційного процесу на ринку банківських продуктів та послуг.

Серед основних підходів до формування банківського інноваційного середовища В. В. Мартинець [6] виділяє наступні:

1. фундаментом формування ефективного інституційного середовища економіки України повинні стати такі поняття, як: моральні цінності, довіра, справедливість, чесність, надійність, закон, норми, правила, стандарти, економічне зростання, добробут населення, стимули;

2. основною задачею інституційного середовища є досягнення взаємовигідного співробітництва між учасниками інноваційного процесу банківської системи, а саме:

- між формальними інститутами та банками;
- між формальними інститутами та суспільством;
- між банком та його клієнтами.

Отже, для вдосконалення структури інституціонального середовища у сфері інноваційної діяльності важливою умовою є підвищення рівня конкурентоспроможності та зменшення ризиків функціонування національної економіки, адже фінансова стабільність та ліквідність банків, економічне зростання країни та добробут населення буде залежати від того, яким буде інституційне середовище економіки України. Ефективне інституційне середовище економіки України відкриває можливості до інтеграції національної банківської системи в світову фінансову систему та створює позитивний імідж країни.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, на формування банківського інституційного середовища впливає низка як внутрішніх чинників, вплив яких банк може контролювати, так і зовнішніх чинників, які знаходяться поза межами впливу банківських установ. До основного внутрішнього чинника слід віднести персонал, оскільки він значною мірою визначає успіх всієї діяльності банку, його ефективної роботи, через високу здатність швидко реагувати на зміни та тенденції ринку, здатність навчатись, впроваджувати передові банківські технології та сучасні методи управління. Своєю чергою зовнішні чинники повинні забезпечити узгодженість економічних інтересів банків і суспільства та економіки країни.

Узагальнюючи вище наведене, можна зробити висновок про те, що банківське інституційне середовище формує систему регулювання і стимулювання інноваційного розвитку банківського сектора. Удосконалення банківського інституційного середовища шляхом створення сприятливих умов та орієнтирів відбору ефективних елементів інституційної структури, буде сприяти підвищенню ефективності функціонування банківської системи та інноваційного розвитку банківського сектора і конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

Бібліографічний список

1. Гриценко А.А. Ринкові інститути та інфраструктура / А.А. Гриценко, В.М. Соболев // Економічна теорія. – 2008. – № 3. – С. 53-73.
2. Д'яконова І.І. Державне регулювання банківської діяльності: вивчення моделей, обґрунтування категорійного апарату / І.І. Д'яконова // Вісник Української академії банківської справи. – 2007. – № 2(23). – С. 9-16.
3. Институциональная экономика : [учеб. пособие] / [под рук. Д.С. Львова]. – М. : Инфра-М, 2001. – 318 с.
4. Костюченко О.А. Банківське право України : [підручник] / О.А. Костюченко. – [4-е вид.]. – К. : А.С.К., 2006. – 624 с. – (Юридична освіта).
5. Кузнєцова Л. Банки як складова фінансової системи України / Л. Кузнєцова // Вісник НБУ. – 2009. – № 10. – С. 52-57.
6. Мартинець В.В. Інституційне середовище інноваційного розвитку банківського сектора фінансової системи України / В.В. Мартинець // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія: Економічні науки. – 2015. – № 1. – С. 102-106 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmduce_2015_1_22
7. Міщенко В.І. Центральні банки: організаційно-правові засади / В.І. Міщенко, В.Л. Кротюк. – К. : Т-во "Знання", 2004. – 282 с.
8. Норд Даглас Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Даглас Норд. – К. : Основи, 2000. – 198 с.
9. Тітаренко Г.Б. Інституційні чинники розвитку національної інноваційної системи України: проблеми методології / Г.Б. Тітаренко // Вісник Сумського державного університету. Сер.: Економіка. – 2013. – № 1. – С. 110-114 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VSU_ekon_2013_1_15

References

1. Hrytsenko, A.A. (2008), "Market institutes and infrastructure", *Ekonomichna teoriia*, no. 3, pp. 53-73.
2. Diakonova, I.I. (2007), "State regulation of banking: study models, study categorical apparatus", *Visnyk Ukrainiskoi akademii bankivskoi spravy*, no. 2(23), pp. 9-16.
3. Lvov, D.S. (2001), *Institutsionalnaia ekonomika* [Institutional economics], tutorial, Infra-M, Moscow, Russia, 318 p.
4. Kostyuchenko, O.A. (2006), *Bankivske pravo Ukrainy* [Banking Law Ukraine], textbook, A.S.K., Kyiv, Ukraine, 624 p.
5. Kuznetsova, L. (2009), "Bank as a constituent of the financial system of Ukraine", *Visnyk NBU*, no. 10, pp. 52-57.
6. Martynets, V.V. (2015), "The institutional environment of innovative banking financial system of

Ukraine», *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu imeni V.O. Sukhomlynskoho*, no. 1, pp. 102-106, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmduce_2015_1_22 (access date April 08, 2016).

7. Mishchenko, V.I. and Krotiuk, V.L. (2004), *Tsentralni banky: orhanizatsiino-pravovi zasady* [Central banks: organizational and legal principles], T-vo "Znannia", Kyiv, Ukraine, 282 p.

8. Nord, D. (2000), *Instytutsi, instytutsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky* [Institucii, institucon change and functioning of economy], Osnovy, Kyiv, Ukraine, 160 p.

9. Titarenko, H.B. (2013), "Institution factors of development of the national innovative system of Ukraine: problems of methodology", *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomika*, no. 1, pp. 110-114, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VSU_ekon_2013_1_15 (access date April 08, 2016).

Кашпрук Ю.А. БАНКІВСЬКЕ ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Мета – обґрунтування впливу банківського інституційного середовища на інноваційний розвиток банківської системи України.

Методика дослідження. В основу досліджень роботи покладені як загальнонаукові (аналіз, спостереження), так і спеціальні методи пізнання. Методи аналізу і спостереження використані для дослідження обґрунтування впливу банківського інституційного середовища на інноваційний розвиток банківської системи України. Методи пізнання використані для обґрунтування основних підходів до формування банківського інвестиційного середовища.

Результати. Доведено, що питання, які стосуються активізації формування сприятливого інституційного середовища, який є запорукою інноваційного розвитку банківської системи України, набувають особливої актуальності на сучасному етапі.

Обґрунтовано, що на сучасному етапі необхідна чітка та прозора система правил і принципів взаємодії учасників інноваційного процесу на ринку банківських продуктів та послуг.

Наведено основні підходи до формування банківського інвестиційного середовища. Зазначено, що для вдосконалення структури інституціонального середовища у сфері інноваційної діяльності важливою умовою є підвищення рівня конкурентоспроможності та зменшення ризиків функціонування національної економіки, адже фінансова стабільність та ліквідність банків, економічне зростання країни та добробут населення буде залежати від того, яким буде інституційне середовище економіки України.

Зроблено висновок про те, що удосконалення банківського інституційного середовища шляхом створення сприятливих умов та орієнтирів відбору ефективних елементів інституційної структури, буде сприяти підвищенню ефективності функціонування банківської системи та інноваційного розвитку банківського сектора і конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

Наукова новизна полягає в уточненні основних підходів до формування банківського інституційного середовища на основі методів пізнання.

Практична значущість полягає в тому, що основні положення даного дослідження у формі методичних рекомендацій можуть бути використані банківськими установами для покращення банківського інституційного середовища.

Ключові слова: банківське інституційне середовище, банківська система, інноваційний розвиток, банківський сектор.

Kashpruk Yu.A. BANK INSTITUCIYNE ENVIRONMENT AND ITS INFLUENCE IS ON INNOVATIVE DEVELOPMENT OF BANKING SYSTEM OF UKRAINE

Purpose is a ground of influence of bank environment on innovative development of the banking system of Ukraine.

Methodology of research. In basis of researches works are fixed both scientific (analysis, supervision) and special, methods of cognition. Methods of analysis and supervision are the grounds of influence of bank environment used for research on innovative development of the banking system of Ukraine. The methods of cognition are used for the ground of basic approaches to forming of bank investment environment.

Findings. It is well-proven that questions which touch activation of forming of favorable environment, which is the mortgage of innovative development of the banking system of Ukraine acquire the special actuality on the modern stage. Grounded, that on the modern stage the clear and transparent system of rules and principles of co-operation of participants of innovative process is needed at the market of bank products and services.

Basic approaches are resulted to forming of bank investment environment. It is marked that for perfection of structure of environment in the field of innovative activity an important condition is an increase of level of competitiveness and diminishing of risks of functioning of national economy, in fact financial stability and liquidity of banks, economy growing of country and welfare of population, will be depend on that which an environment of economy of Ukraine will be.

A conclusion is done that an improvement of bank environment is by creation of favorable terms of selection of effective elements of structure, will be instrumental in the increase of efficiency of functioning of the banking system and innovative development of bank sector and competitiveness of domestic economy.

Originality consists in clarification of basic approaches to forming of bank environment based methods of learning.

Practical value consists in that the main provisions of the study in the form of guidelines can be used by banking institutions to improve institutional banking environment.

Key words: institutional banking environment, banking system, innovative development, banking sector.

Кашпрук Ю.А. БАНКОВСКАЯ ИНСТИТУЦИОННАЯ СРЕДА И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

Цель – обоснование влияния банковской институциональной среды на инновационное развитие банковской системы Украины.

Методика исследования. В основу исследований работы положены как общенаучные (анализ, наблюдение), так и специальные, методы познания. Методы анализа и наблюдения использованные для исследования обоснования влияния банковской институциональной среды на инновационное развитие банковской системы Украины. Методы познания использованы для обоснования основных подходов до формирования банковской инвестиционной среды.

Результаты. Доказано, что вопросы, которые касаются активизации формирования благоприятной институциональной среды, которая является залогом инновационного развития банковской системы Украины, приобретают особенную актуальность на современном этапе.

Обоснованно, что на современном этапе необходима четкая и прозрачная система правил и принципов взаимодействия участников инновационного процесса на рынке банковских продуктов и услуг. Приведены основные подходы до формирования банковской инвестиционной среды. Отмечено, что для совершенствования структуры институциональной среды в сфере инновационной деятельности важным условием является повышение уровня конкурентоспособности и уменьшения рисков функционирования национальной экономики, ведь финансовая стабильность и ликвидность банков, экономический рост страны и благосостояние населения, будут зависеть от того, какой будет институциональная среда экономики Украины.

Сделан вывод о том, что усовершенствование банковской институциональной среды путем создания благоприятных условий и ориентиров отбора эффективных элементов институциональной структуры, будет способствовать повышению эффективности функционирования банковской системы и инновационного развития банковского сектора и конкурентоспособности отечественной экономики.

Научная новизна заключается в уточнении основных подходов к формированию банковской институциональной среды на основе методов познания.

Практическая значимость заключается в том, что основные положения данного исследования в форме методических рекомендаций могут быть использованы банковскими учреждениями для улучшения банковской институциональной среды.

Ключевые слова: банковская институциональная среда, банковская система, инновационное развитие, банковский сектор.

УДК 631.115:338.436

Івченко В.Є.*,
заступник голови Комітету Верховної Ради України
з питань аграрної політики та земельних відносин,
здобувач Національного наукового центру
«Інститут аграрної економіки»,
м. Київ

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ І ТРАНСФОРМАЦІЇ ФОРМ АГРАРНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ

Постановка проблеми. На шляху до формування ринкових відносин в Україні було здійснено інституційну трансформацію господарського укладу в сільському господарстві, включаючи реформування відносин власності. Проте результати трансформаційних процесів мають двоякий вплив на розвиток агропродовольчого сектору. З одного боку, розвиток ринкових відносин дав можливість створення нових форм аграрного господарювання та їх розвитку за напрямками збільшення ефективності власної діяльності, переходу на вищий рівень технологічного укладу, нарощування експортного потенціалу виробленої продукції. З іншого ж боку, аналогічний процес призвів до орієнтації суб'єктів господарювання на швидке збагачення, що супроводжується нехтуванням останніми відтворювальними та технологічними принципами в сільському господарстві. Як наслідок, створено передумови виникнення низки соціально-економічних та екологічних проблем, а більшість господарств орієнтується на збут сировинної продукції, не бажаючи інвестувати додаткові ресурси в переробний сектор.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку різних форм аграрного господарювання в Україні присвячували власну наукову діяльність такі вітчизняні дослідники, як В. Г. Андрійчук [1], Р. Я. Корінець [2], М. Й. Малік і В. М. Заяць [3], В. Я. Месель-Веселяк і

* *Наук. керівник – Кириленко І.Г., д.е.н., професор, член-кореспондент НААН*

М. М. Федоров [4] та ін. Водночас, недостатньо дослідженими залишаються проблеми низької соціально-економічної ефективності форм дрібнотоварного виробництва. В даній області важливе значення мають праці зарубіжних дослідників, зокрема щодо розвитку сімейного фермерства: С. Арауджо [5], Р. Зімбахл [6], Г. Бюргер-Шейдлін [7], Л. Рудні [8], Ф. Мерц [9], В. Страмп [10], Дж. Мюллерс і Г. Баченрідер [11], С. Паласіос [12] та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є висвітлення результатів дослідження сучасного стану та тенденцій розвитку форм сучасних господарських структур в Україні та обґрунтування, на основі світового досвіду розвитку дрібнотоварного виробництва, доцільності підтримки сімейного фермерства.

Виклад основного матеріалу дослідження. В результаті трансформаційних перетворень в аграрному секторі економіки України було утворено нову систему ринкового господарювання на основі сільськогосподарських підприємств (табл. 1).

Таблиця 1

Основні показники трансформації форм аграрного господарювання в Україні

Організаційна форма господарювання	1990 р. (до реформування)				2014 р. (після реформування)			
	Кількість господарських структур, тис. од.	Площа с.-г. угідь, млн га	Частка с.-г. угідь, %	Середній розмір 1 господарства, га	Кількість господарських структур, тис. од.	Площа с.-г. угідь, млн га	Частка с.-г. угідь, %	Середній розмір 1 господарства, га
Усі категорії господарств		40,89	100			36,4	100	
Сільськогосподарські підприємства, з них:	12,4	38,22	93,5	3082,3	52,5	20,5	56,3	390,5
колгоспи	8,5	28,7	70,2	3376,5				
радгоспи	2,6	9,46	23,1	3638,5				
міжгоспи	1,2	0,06	0,1	50,0				
фермерські господарства					39,4	4,7	12,9	119,3
Господарства населення	9206	2,67	6,5	0,3	16945,4	15,9	43,7	0,9
з них: ОСГ					4136,8	6,3	17,3	1,5

Джерело : складено автором на основі [4; 13].

Як бачимо, внаслідок розформування колективних форм господарювання дореформеного періоду станом на 2014 р. в Україні було утворено більш ніж у 4 рази більше сільськогосподарських підприємств – 52,5 тис. од., лєвова частка яких (75%) є фермерськими господарствами. Водночас, за рахунок збільшення кількості господарств населення як суб'єктів сільськогосподарського виробництва відбувся перерозподіл земельних угідь. Так, збільшення загальної площі сільськогосподарських угідь в користуванні господарств населення майже в 6 разів, в підсумку дало змогу останнім сконцентрувати у власних руках 43,7% загальної їх площі (на 37,2 в.п. більше ніж в 1990 р.). Крім того, значні зміни відбулись і за показником середнього розміру господарюючих суб'єктів: в господарствах населення даний показник збільшився втричі – до 0,9 га, а в сільськогосподарських підприємствах відповідно зменшився майже у 8 разів – до 390,5 га.

В розрізі постреформних організаційно-правових форм аграрного господарювання центральне місце, як уже зазначалось, займають фермерські господарства, які в динаміці збільшились відносно 2000 р. в 11,3 разів (табл. 2).

Незаперечною є важливість інших категорій господарств, зокрема господарських товариств та приватних підприємств, динаміка яких, незважаючи на незначний спад у звітному періоді, демонструє нарощування кількості відповідних структур відносно базового періоду. Слід також відзначити значне зменшення кількості виробничих кооперативів (на 78,5 в.п.) та державних підприємств (на 40,8 в.п.) відносно 2000 року.

Таблиця 2

**Кількість діючих господарюючих суб'єктів у сільському господарстві України
(станом на 1 листопада)**

Категорія господарства	Рік							2014 до 2000, %
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	
Господарські товариства	6718	8172	7769	8080	8235	8245	7750	115,4
Приватні підприємства	2519	4054	4243	4244	4220	4095	3772	149,7
Виробничі кооперативи	3136	1727	952	917	848	809	674	21,5
Фермерські господарства	3480	42533	41726	40965	40676	40752	39428	1133,0
Державні підприємства	385	395	322	310	296	269	228	59,2
Підприємства інших форм господарювання	402	1694	1481	1731	1781	1460	691	171,9

Джерело : складено автором на основі [13].

Розглянувши сучасну структуру землекористування за розміром підприємств, можна зробити висновок про надмірну концентрацію земельних масивів у великих аграрних формуваннях. Так, 61,4% загальної площі сільськогосподарських угідь сконцентровано в руках власників 5,9% підприємств із площею землекористування більше 2000 га; 25,5% угідь – у 10,8% підприємств (500,1-2000 га); 10,2% угідь – у 26,6% підприємств (50,1-500 га); 2,7% угідь – у 38,2% підприємств (10,1-50 га) та лише 0,2% угідь – 18,4% малих підприємств із площею землекористування до 10 га (рис. 1). Отже, форми дрібнотоварного виробництва при вагомій частині суб'єктів господарювання використовують мізерну частку загальної площі земельних угідь. На противагу таким підсумкам, цікавим може бути приклад Бразилії, де функціонують 5,2 млн малих фермерських господарств із розміром земельних угідь до 10 га, займаючи при цьому 24,3% загальних земельних угідь і забезпечуючи 75% зайнятості в сільській місцевості [5].

Рис. 1. Розподіл діючих підприємств за розміром сільськогосподарських угідь в Україні (2014 р.), %

Джерело : складено автором на основі [13].

Детальний аналіз використання сільськогосподарських угідь в господарствах населення відображає нарощування земельних площ під ведення особистого селянського господарства до 6,3 млн га. Особливої уваги заслуговує збереження значних площ (більше 1 млн га) під сінокосіння та випас худоби в господарствах населення, що є передумовою ефективного розвитку молочного скотарства. Водночас в динаміці характерною є тенденція скорочення поголів'я молочно-м'ясного

скотарства у відповідних господарюючих суб'єктах. Так, в 2014 р. в розрахунку на 10 домогосподарств було 5,4 голів ВРХ (у т.ч. 3,5 корів), 6,6 голів свиней та 148 голів птиці різних видів [13].

Повертаючись до молочного напрямку виробництва, в даному аспекті орієнтиром розвитку можна вважати приклад Німеччини, що є лідером ЄС з виробництва молока. В забезпеченні провідної позиції в молочному напрямі значну роль відіграють сімейні молочні ферми (близько 95 тис. од.), що утримують 12,4 млн корів, 70% з яких утримується безприв'язно [14]. Тобто особливості утримання є схожими із умовами випасання в більшості вітчизняних сільських поселень, що й актуалізує впровадження німецького досвіду в нашої державі, а досягнення рівня продуктивності корів (8 тис. кг/рік), валового виробництва молока (28 млн т) та рівня державного преміювання фермерів (20 євро на 1 корову) мають стати перспективними орієнтирами розвитку молочної галузі України.

З початком трансформації форм господарювання в аграрному секторі відбулись деякі зміни в структурі валової продукції сільського господарства (рис. 2), обсяг якої все ще не може досягнути базового рівня 1990 р. Починаючи з даного періоду, в динаміці спостерігається зменшення обсягу валової продукції в сільськогосподарських підприємствах. Крім того, в період 2000-2007 рр. частка сільськогосподарських підприємств у загальному обсягу валової продукції була менше 50%. Позитивним моментом є тенденція постійного нарощування обсягів виробництва фермерськими господарствами співставного зі збільшенням їх кількості за досліджуваний період. Для сучасного періоду характерною є збереження диспропорції у виробництві рослинницької та тваринницької продукції, що виникла ще на початку трансформаційного періоду. Це можна пояснити порівняною збитковістю тваринницького напрямку в сільському господарстві і відповідним скороченням відповідних галузей в орієнтованих на прибуток підприємницьких структурах. В даному аспекті не стали виключенням і господарства населення, обсяг валової продукції тваринництва в яких за період 1990-2014 рр. зменшився із 56,0 до 40,2 млрд грн, в той час як по рослинництві навпаки спостерігалось збільшення аналогічного показника – з 27,6 до 72,2 млрд грн.

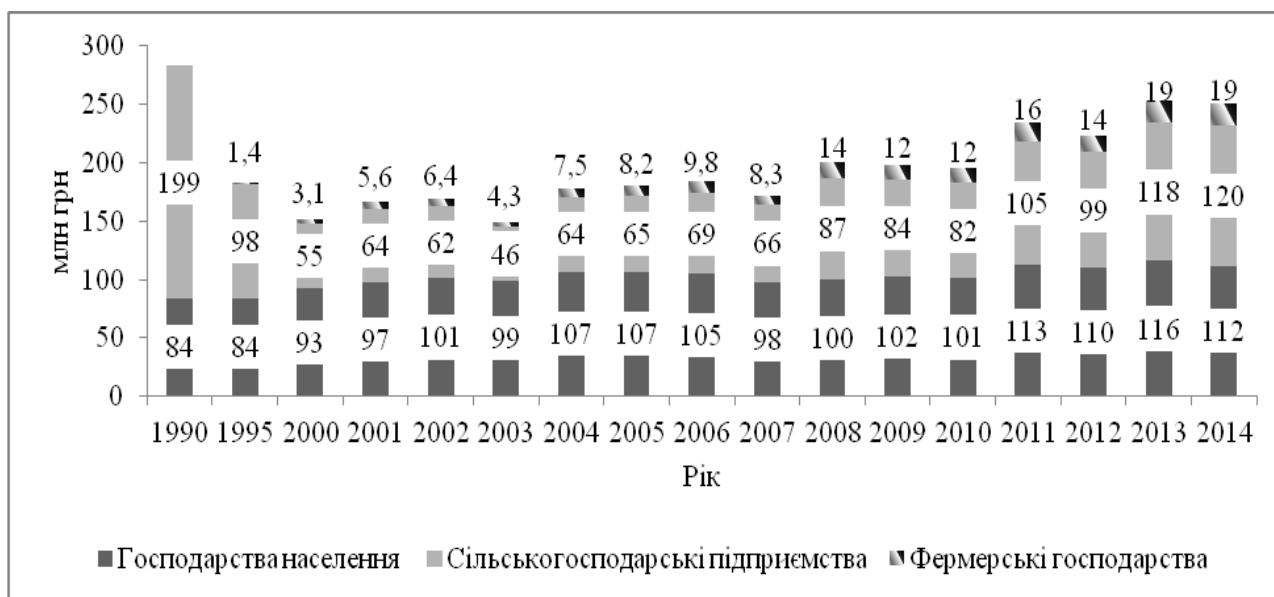

Рис. 2. Динаміка обсягу валової сільськогосподарської продукції в Україні за категоріями господарств

Джерело : складено автором на основі [13]

Особливою формою сільських господарств населення є особисті селянські господарства (ОСГ), діяльність яких регламентується Законом України «Про особисте селянське господарство». Зважаючи на загальну демографічну ситуацію в країні, що особливо загострюється в сільських територіях, цілком логічною є загальна тенденція зменшення кількості ОСГ – в середньому на 100 тис. од. за останні 5 років. За період дослідження зменшуються також як загальна кількість господарств, що утримують худобу та птицю, так і сама чисельність худоби. Хоча позитивним моментом можна відзначити стрімке підвищення рівня технічного забезпечення даних господарств, а також відносно стабільна тенденція збереження площ земельних ділянок для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Дані форми господарювання, на нашу думку, є найбільш пріоритетними з позиції їх трансформації як товаровиробників сільськогосподарської продукції у формі сімейних фермерських господарств.

В країнах Європейського Союзу сімейні ферми є основоположною ланкою регіонального розвитку сільських територій. В даному аспекті зазначені економічні суб'єкти слід розглядати не лише

як структури суто виробничого спрямування, але і як осередок збереження культурної спадщини та забезпечення цілісності соціуму сільських поселень. В рамках САП європейські країни віддають виробничій функції сімейних фермерських господарств лише другорядну роль, першочерговим же завданням даних структур визначаються розвиток сільських територій та підтримка національних культурних особливостей [6, с. 185]. Разом з тим, збереження сімейними фермами статусу суб'єкта державної підтримки досягається за рахунок їх вагомого внеску в сталий розвиток національного господарства та раціонального використання земельних ресурсів.

За статистикою із 570 млн фермерських господарств в світі близько півмільярда є саме сімейними, а їх частка в загальному обсязі виробництва сільськогосподарської продукції складає 56%. Даними господарськими суб'єктами обробляється вагом частка сільськогосподарських угідь у світі, зокрема 83% – в Північній Америці, 68% – у Європі, 85% – в Азії, 62% – в Африці. Крім того, сімейні фермерські господарства демонструють на оброблюваних ними землях досить високий рівень ефективності виробництва. Так, в США відповідні господарські структури, здійснюючи власну діяльність на 78% сільськогосподарських угідь, виробляють близько 84% загального обсягу сільськогосподарської продукції. Яскравим прикладом відображення ролі сімейних ферм в забезпеченні продовольчої безпеки країни є Бразилія, де дані форми господарювання виробляють 40% основних сільськогосподарських продуктів за рівня концентрації земельних угідь лише в 25% [2].

В умовах сучасних євроінтеграційних процесів особливої уваги заслуговують тенденції та перспективи розвитку сімейного фермерства саме в європейських країнах. За останніми даними частка працівників сільського господарства ЄС, зайнятих у господарствах сімейного типу, складає 76% (рис. 3). Решта зайнятих в сільськогосподарському виробництві не є членами сімейних фермерських господарств, при чому 8% з яких є частково зайнятими. Лідерами за даним показником є Польща та Австрія, що демонструють вищий рівень порівняно із середнім по європейському регіону, – 93% і 83% відповідно.

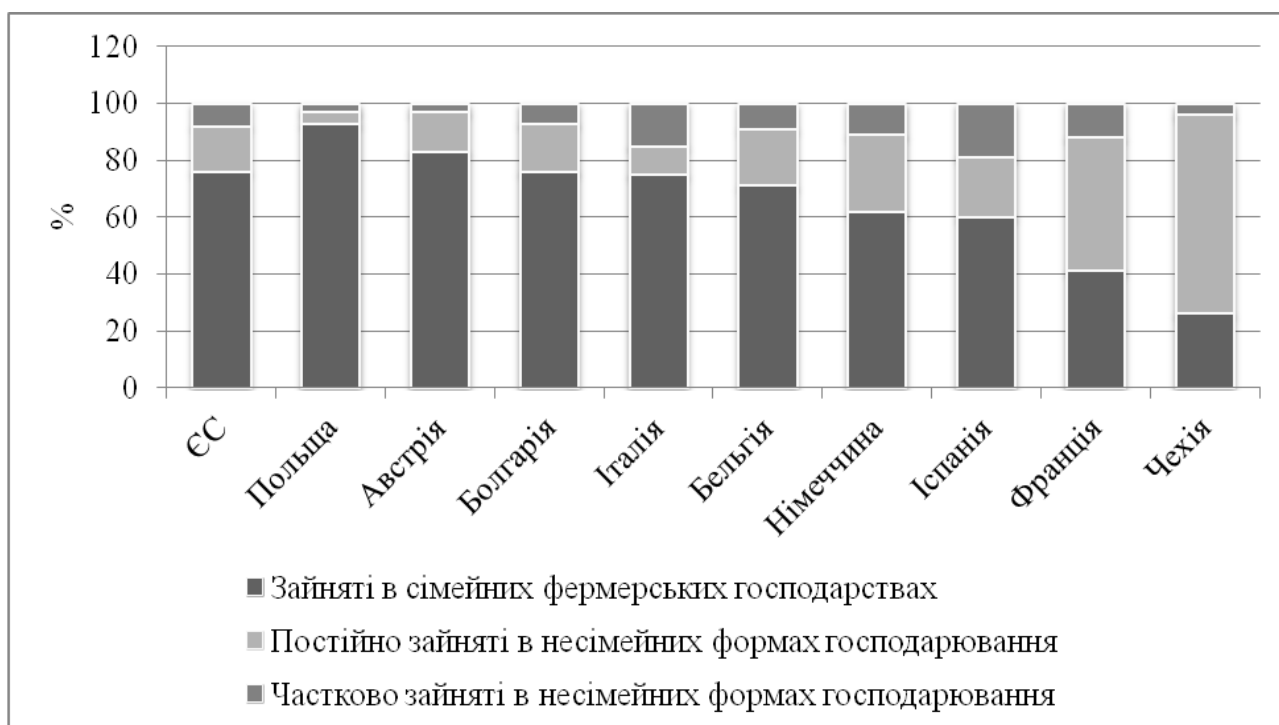

Рис. 3. Розподіл зайнятих працівників в сільському господарстві країн ЄС, %

Джерело : складено автором на основі [15]

Дещо іншою ситуація щодо структури сільськогосподарських угідь, згідно якої на сімейні фермерські господарства припадає 52% загальної площі землекористування в сільському господарстві (рис. 4). За даним показником польські та австрійські сімейні ферми також займають найбільші частки у власних країнах, але найвищий рівень концентрації сільськогосподарських угідь в господарствах сімейного типу спостерігається в Бельгії (91%) та Італії (78%).

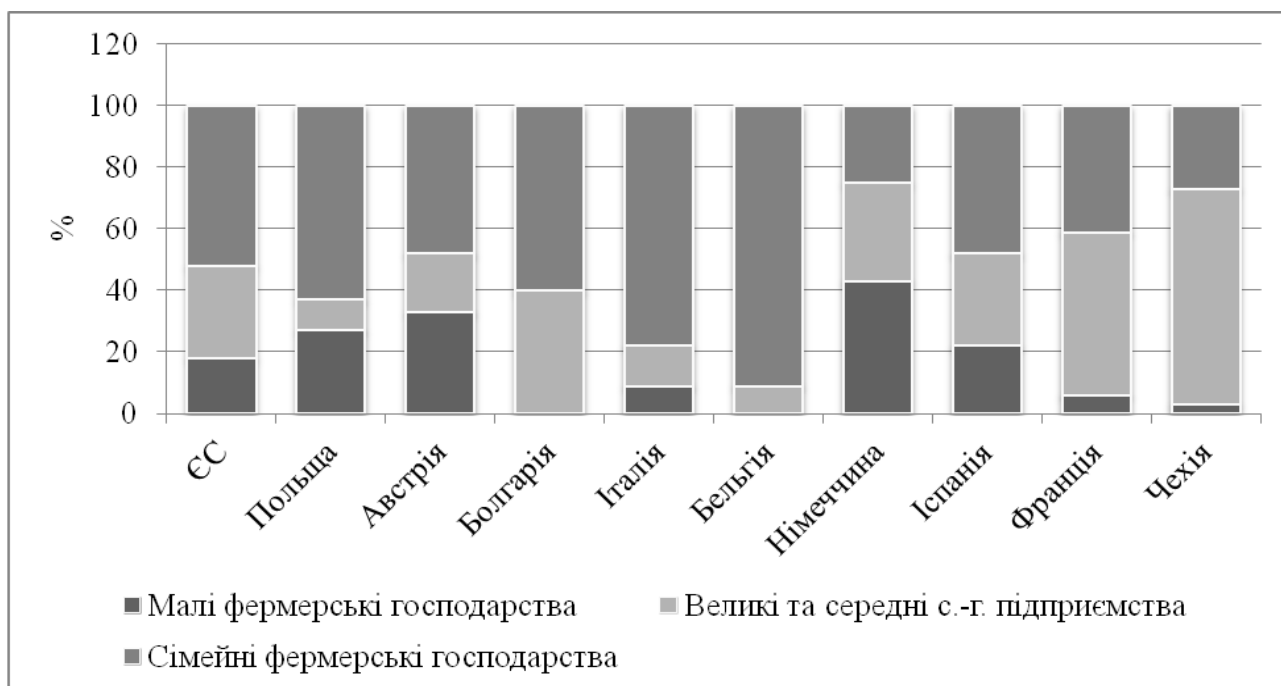

Рис. 4. Структура сільськогосподарських угідь країн ЄС за основними групами користувачів, %

Джерело : складено автором на основі [16]

Особливістю розвитку сімейного фермерства в ЄС є наявність відмінностей за сучасним станом та тенденціями в розрізі окремих країн членів ЄС. Так, в австрійському секторі сільського господарства домінують переважно малі сімейні фермерські господарства. Загалом, 90% площі Австрії (83,871 км²) є землями для ведення сільського господарства та лісництва. Близько 43% зазначеною площі визначено землями сільськогосподарського призначення. Середній розмір фермерського господарства в країні становить 19 га. При чому дві третіх фермерських господарств Австрії розташовані в гірській місцевості або інших несприятливих для сільського господарства місцевостях, де відповідно середній розмір господарства не перевищує 14 га [7].

Згідно статистичних даних, в 2015 р. в Австрії функціонувало 153515 сімейних господарств, що обробляли 59,9% загальної площі сільськогосподарських земель. Чимало сімейних ферм Австрії зайняті в секторі агротуризму, відповідно частка таких господарств склала 14,5%. Такий вид діяльності сімейних фермерських господарств забезпечує зайнятість 23 тис. осіб та генерує близько 1-1,2 млн євро річного обороту. В середньому, дохід від агротуризму приносить 34,5% загального доходу сімейного господарства [17, с. 18].

Успіх АПК Польщі багато в чому є заслугою саме сімейних фермерських господарств. На сьогодні близько 20% експорту всієї агропромислової продукції забезпечують сімейні ферми, що загалом формує додатне сальдо у розмірі 3,5 млрд євро. За статистичними даними в 2011 р. в сімейних фермерських господарствах Польщі було зайнято близько 2,3 млн осіб. Характерною ознакою відповідних польських господарських структур є переважно малий розмір їх площ землекористування. Так, площа більшості фермерських господарств (близько 70%) не перевищує 5 га, а частка господарств із площами більше 50 га складає лише 1,2% [8].

Варто відзначити, що Польща є фактично лідером ЄС (поступається лише Румунії) за кількістю сімейних фермерських господарств, що складає близько 2,4 млн ферм. В загальній структурі сімейних фермерських господарств ЄС частка господарств Польщі складає 18%. Загалом, саме сімейні фермерські господарства є тим видом сільськогосподарського виробника, який переважає в усіх країнах ЄС. Їх частка в загальній кількості ферм у країнах ЄС складає від 99% в Греції до 72,8% в Франції. Інші фермерські господарства несімейного типу займають лише 2,4% загальної кількості фермерських господарств, тоді як аж в 10 країнах ЄС дана частка складає менше 1% [16].

Сектор сільського господарства та лісівництва в Італії демонструє позитивні тенденції щодо нарощування кількості підприємницьких структур. Так, в 2013 році в країні було зареєстровано 11,5 тис. нових підприємств, що на 2,6% більше порівняно з попереднім періодом. Важливо зазначити, що 17% усіх агропідприємств були засновані особами молодше 30 років. В секторі сільського господарства Італії саме сімейні фермерські господарства займають одну з провідних ролей. Зокрема, небезпідставно важливим є їх значення в молочному підкомплексі, – невеликі фермерські

господарства утримують чверть загального поголів'я худоби, а їх частка в загальній кількості молочних ферм складає приблизно 50%.

Фермерство в Канаді є також економічно та соціально важливою ланкою народного господарства. Частка індивідуальних та сімейних ферм складає 55% усіх фермерських господарств країни, крім того функціонує й така специфічна форма господарювання як сімейні корпорації, частка яких відповідно становить 17,4% [18]. Проведений в 2011 році в Канаді державний перепис сектору АПК показав, що кількість ферм в Канаді зменшується. Однак, середній розмір ферми збільшився, оскільки ті фермери, які вирішили продовжити свою діяльність в секторі АПК, консолідують власну діяльність. Водночас, лише 5% канадських фермерів відповідають за майже половину всієї харчової продукції країни.

Безумовно негативним моментом залишається збільшення середнього віку власників фермерських господарств. Так, 48% фермерів є старшими за 55 років. Проте, водночас спостерігається тенденція щодо повернення молоді до роботи на сімейних фермах, зокрема після попередньої роботи в нафтовидобувній галузі або офісної роботи у великому місті [9].

В Бразилії сімейні фермерські господарства обробляють 106,8 млн га, що складає 24% сільськогосподарських земель країни; охоплюють 12 млн фермерів (1/3 жінок) та 84% землевласників. Частка продукції сільського господарства, виробленої саме сімейними фермерськими господарствами в ВВП країни складає 62% [10].

Загалом сімейні фермерські господарства забезпечують 87% загальної продукції кава (маніоку); 70% – національної продукції бобових; 46% – загального виробництва кукурудзи; 38% – бразильської кави; 34% – рису; 58% – молока; 59% – поголів'я свиней; 50% – птиці; 21% – пшениці та 16% сої. Таким чином, дані доводять, що харчова безпека Бразилії по своїй суті залежить саме від розвитку малих фермерських господарств [5].

Сімейні фермери за сучасних умов змушені працювати з врахуванням різних економічних, агроекологічних та соціальних контекстів власної діяльності, забезпечення продовольчої безпеки, стикаючись зі підвищенням рівня суспільних потреб щодо безпеки харчових продуктів, їх якості, походження та різноманітності, щоб здійснити свій вклад в стійкий розвиток національного господарства.

Сімейне фермерство, навіть в невеликому масштабі, може бути важливим фактором у вирішенні проблем бідності в сільських районах, шляхом забезпечення продуктами харчування власного виробництва. Наприклад, Дж. Мюллерс і Г. Баченрідер [11] досліджували доходи домогосподарств дрібних сімейних ферм в Хорватії до вступу цієї країни в ЄС в двох регіонах: сільськогосподарському (Біловар-Білогора) та приміському (Загреб). Дохід від дрібного сімейного фермерства варіювався в середньому більше однієї третини доходів населення в приміському регіоні і 56% в сільськогосподарському.

В силу величезних масштабів сімейного сектора в ЄС, який забезпечує безперебійне постачання продукції високої якості і різноманітності, сімейні фермери в ЄС вносять свій вклад в забезпечення продовольчої безпеки на регіональному, національному та європейському рівні.

Сімейні фермерські господарства мають також велике значення в забезпеченні екологічної стійкості сільськогосподарських систем. Дослідження свідчать, що сімейні фермерські структури можуть забезпечити більш високий рівень догляду за навколишнім середовищем, ніж несімейні форми фермерства. Так, малі ферми мають зазвичай більш диверсифіковане виробництво, тобто займаються як рослинництвом, так і тваринництвом, що сприяє рециркуляції поживних речовин всередині ферми і зменшення кількості відходів. Вони також більш схильні використовувати традиційні технології, які краще для навколишнього середовища. Крім того, сімейні фермерські господарства зберігаються з покоління в покоління, що може мати додатковий довготривалий ефект щодо збереження навколишнього середовища. Дотримання традиційних цінностей сімейних фермерів сприяє покладенню зобов'язань на кожне наступне покоління щодо збереження і (за можливості) покращення сільськогосподарських та екологічних умов здійснення господарської діяльності.

Водночас, не всі сімейні ферми мають розділяють сучасні погляди щодо збереження стабільного стану навколишнього природного середовища. Зважаючи на те, що власниками таких господарств є особи різного віку, поглядів та переконань, часто зустрічаються практики ведення господарства з виникненням різноманітних екологічних проблем, зокрема неконтрольованих викидів парникових газів, ерозії ґрунту, перевищення вмісту нітратів в продукції, забруднення водного середовища тощо. Крім того, залишаються так звані ненавмисні негативні наслідки здійснення господарської діяльності фермерами (особливо старшого віку), що не можуть прийняти думку про те, що сільськогосподарське виробництво може бути діяльністю, що забруднює навколишнє середовище [12].

Сімейні фермерські господарства є уособленням підвищення життєздатності сільського господарства і збереження традицій на сільських територіях. Вони займають певне проміжне положення між традиціями і сучасністю, зберігаючи сільські цінності, представляють інтереси сільських громад. Водночас, як бізнес структури, вони намагаються здійснювати інноваційну діяльність і провадити сучасне сільськогосподарське виробництво і маркетингові технології. Функціонування

сімейних ферм, зокрема малих форм, є значною частиною національної сільської культурної спадщини, звичаїв, одягу, кухні та місця проживання. Розгалуження саме дрібних сімейних ферм означає, що сільські громади, навіть найвіддаленіші з них, залишаються порівняно більш населеними, ніж це було б за відсутності відповідних господарських структур, що забезпечують населення різною продукцією та послугами.

Висновки з проведеного дослідження. Розглянувши сучасний стан та тенденції розвитку форм аграрного господарювання в Україні та світі, можна дійти висновку про важливість для вітчизняних товаровиробників сільськогосподарської продукції підтримки і розвитку рівня власної конкурентоспроможності, підвищення рівня якості виробленої продукції, пошуку ринкових переваг. Світовий досвід доводить перспективність трансформації форм натурального виробництва в більш прогресивні та інтегровані – сімейні фермерські господарства. Структурні трансформації в сільськогосподарському секторі будуть залишатися перманентним явищем, що буде супроводжуватись поділом одних та укрупненням інших господарських структур. Як уже зазначалось, за сучасних ринкових умов гарантованим є вільний вибір форми господарювання власниками підприємницьких структур. Водночас перспективність розвитку сучасних соціально-орієнтованих господарських форм сімейного типу з домінуючою формою приватної власності має бути визначена державною політикою пріоритетною у сфері сільського господарства.

Бібліографічний список

1. Андрійчук В.Г. Агропромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільського господарства / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2013. – № 1. – С. 3-15.
2. Корінець Р. Сімейні ферми як об'єктивна необхідність / Р. Корінець // The Ukrainian Farmer. – № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agrotimes.net/journals/article/simejni-fermi-yak-ob%E2%80%99ektivna-neobhidnist>.
3. Малік М.Й. Теоретичні засади та напрями трансформації особистих селянських господарств / М.Й. Малік, В.М. Заяць // Економіка АПК. – 2013. – № 5. – С. 87-95.
4. Месель-Веселяк В.Я. Теоретико-методологічне і нормативно-правове забезпечення трансформації аграрного сектору економіки України до ринкових умов господарювання, науковий супровід та ефективність запровадження / В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров // Економіка АПК. – 2015. – №7. – С. 5-24.
5. Araujo S. Family farmers feed Brazil [el. res.] / S. Araujo. – Grassroots international, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.grassrootsonline.org/news/blog/family-farmers-feed-brazil>.
6. Zimbahl R. Agriculture's Ethical Horisont / R. Zimbahl. – London : Elsevier Inc, 2012. – 239 p.
7. Burger-Scheidlin H. CAP Reform Profile – Austria [el. res.] / H. Burger-Scheidlin, M. Proschek-Hauptmann // CAP 2020. – 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cap2020.ieep.eu/member-states/austria>.
8. Rudny L. Gospodarstwo rodzinne szansą rozwoju gospodarczego Polski [el. res.] / L. Rudny // Podkarpacka Izba Rolnicza. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pir.xo.pl/pir_1_5/index.php?option=com_content&view=article&id=275:gospodarstwo-rodzinne-szans-rozwoju-gospodarczego-polski&catid=1:informacje-rolnicze&Itemid=99.
9. Mertz F. The family farm is alive and well in Canada [el. res.] / F. Mertz // Farming for freedom [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.farmingforfreedom.com/family-farm-alive-canada>.
10. Waldyr Strumpf J. Family farming in Brazil and food security [el. res.] / Strumpf J. Waldyr. – France : Montpellier, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.agropolis.fr/pdf/actu/Waldyr-Strumpf-Embrapa-Family-farming-in-brazil-and-food-security-agrifammpi-June4-2014.pdf>.
11. Mollers J. Effects of Rural Non-farm Employment on Household Welfare and Income Distribution of Small Farms in Croatia / J. Mollers, G. Buchenrieder // Quarterly Journal of International Agriculture. – 2011. – № 50 (3). – P. 217-235.
12. Palacios S. Farmers and the implementation of the EU Nitrates Directive in Spain / S. Palacios // Sociologia Ruralis. – 1998. – № 38(2). – P. 146-162.
13. Сільське господарство України : [статистичний збірник] / Державна служба статистики України. – К., 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
14. Топ-5 фактів про сільське господарство Німеччини / Агропортал Kurkul.com. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kurkul.com/blog/54-top-5-faktiv-pro-silске-gospodarstvo-nimechchini>.
15. Farm structure survey 2013 – main results [el. res.] / Eurostat Statistics Explained [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Farm_structure_survey_2013_-_main_results.
16. Farm accounting data network [el. res.] / European Commission. Agriculture and rural development [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/agriculture/rica>.

17. The role of agriculture and farm household diversification in the rural economy of Austria [el. res.] // Trade and agriculture directorate. – 2009. – 26 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/tad/agricultural-policies/43245339.pdf>.
18. Census of Agriculture, farms classified by operating arrangements, Canada and provinces [el. res.] / Statistics Canada [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www5.statcan.gc.ca/cansim/pick-choisir?lang=eng&p2=33&id=0040007>.

References

1. Andriichuk, V.H. (2013), "New types of agroindustrial formations within the framework of the national agrarian development strategy", *Ekonomika APK*, no. 1, pp. 3-15.
2. Korinets, R. "Family farms as an objective necessity", *The Ukrainian Farmer*, no. 9, available at: <http://www.agrotimes.net/journals/article/simejni-fermi-yak-ob%E2%80%99ektivna-neobhidnist> (access date April 20, 2016).
3. Malik, M.Y. and Zaiats, V.M. (2013), "Theoretical patterns and lines for transformation of private farms", *Ekonomika APK*, no. 5, pp. 87-95.
4. Mesel-Veseliak, V.Ya. and Fedorov, M.M. (2015) "Theoretical, methodological and legal regulatory provisions for the adjustment of agrarian sector of economy of Ukraine to market economy: scientific research and the efficiency of implementation", *Ekonomika APK*, no. 7, pp. 5-24.
5. Araujo, S. (2009), "Family farmers feed Brazil", available at: <http://www.grassrootsonline.org/news/blog/family-farmers-feed-brazil> (access date April 20, 2016).
6. Zimbahl, R. (2012), *Agriculture's Ethical Horisont* [Agriculture's Ethical Horisont], Elsevier Inc, London, Great Britain, 239 p.
7. Burger-Scheidlin, H. and Proschek-Hauptmann, M. (2009), "CAP Reform Profile – Austria", available at: <http://www.cap2020.ieep.eu/member-states/austria> (access date April 20, 2016).
8. Rudny, L. (2016), "Gospodarstwo rodzinne szansą rozwoju gospodarczego Polski", *Podkarpacka Izba Rolnicza*, available at: http://www.pir.xo.pl/pir_1_5/index.php?option=com_content&view=article&id=275:gospodarstwo-rodzinne-szans-rozwoju-gospodarczego-polski&catid=1:informacje-rolnicze&Itemid=99 (access date April 21, 2016).
9. Mertz, F. "The family farm is alive and well in Canada", *Farming for freedom*, available at: <http://www.farmingforfreedom.com/family-farm-alive-canada> (access date April 21, 2016).
10. Strumpf, W. (2014), "Family farming in Brazil and food security", Montpellier, France, available at: <https://www.agropolis.fr/pdf/actu/Waldyr-Stumpf-Embrapa-Family-farming-in-brazil-and-food-security-agrifammpi-June4-2014.pdf> (access date April 21, 2016).
11. Mollers, J. and Buchenrieder, G. (2011), "Effects of Rural Non-farm Employment on Household Welfare and Income Distribution of Small Farms in Croatia", *Quarterly Journal of International Agriculture*, no. 50 (3), pp. 217-235.
12. Palacios, S. (1998), "Farmers and the implementation of the EU Nitrates Directive in Spain", *Sociologia Ruralis*, no. 38 (2), pp. 146-162.
13. *Silske gospodarstvo Ukrainy* [Agricultural of Ukraine], *statystychnyi zbirnyk* [Statistical Yearbook], Kyiv, Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (access date April 21, 2016).
14. *Top-5 faktiv pro silske gospodarstvo Nimechchyny* [Top 5 Facts about Agriculture of Germany], available at: <http://kurkul.com/blog/54-top-5-faktiv-pro-silske-gospodarstvo-nimechchini> (access date April 21, 2016).
15. Farm structure survey 2013 – main results, available at: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Farm_structure_survey_2013_-_main_results (access date April 22, 2016).
16. Farm accounting data network, available at: <http://ec.europa.eu/agriculture/rca> (access date April 22, 2016).
17. The role of agriculture and farm household diversification in the rural economy of Austria (2009), available at: <http://www.oecd.org/tad/agricultural-policies/43245339.pdf> (access date April 22, 2016).
18. Census of Agriculture, farms classified by operating arrangements, Canada and provinces, available at: <http://www5.statcan.gc.ca/cansim/pick-choisir?lang=eng&p2=33&id=0040007> (access date April 22, 2016).

Івченко В.Є. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ І ТРАНСФОРМАЦІЇ ФОРМ АГРАРНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ

Мета – висвітлення результатів дослідження сучасного стану та тенденцій розвитку форм сучасних господарських структур в Україні та обґрунтування, на основі світового досвіду розвитку дрібнотоварного виробництва, доцільності підтримки сімейного фермерства.

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувались наступні методи: історичний метод (для визначення особливостей трансформації форм господарювання в аграрному секторі); діалектичний метод (для оцінки сучасного стану функціонування господарських структур в Україні); порівняльний аналіз (для визначення потенційних можливостей впровадження світового досвіду розвитку дрібнотоварного виробництва); економіко-статистичний та графічний (для визначення та відображення отриманих аналітичних показників).

Результати. Висвітлено основні показники трансформації форм аграрного господарювання в Україні. Проаналізовано сучасний стан та тенденції розвитку сільського господарства з визначенням основних господарських форм виробництва сільськогосподарської продукції. Визначено роль і місце сімейного фермерства в розвитку соціально орієнтованої європейської економіки. Обґрунтовано можливості трансформації господарств населення та особистих селянських господарств у сімейні фермерські господарства з набуттям статусу товаровиробника сільськогосподарської продукції.

Наукова новизна полягає в обґрунтуванні доцільності подальшої трансформації форм вітчизняного аграрного господарювання (малого розміру) на основі порівняльного аналізу світового досвіду розвитку сімейних фермерських господарств.

Практична значущість. Результати досліджень можуть бути враховані при розробці програм розвитку дрібнотоварного виробництва та розвитку сільських територій в умовах євроінтеграції.

Ключові слова: форма господарювання, трансформація, євроінтеграція, сімейне фермерське господарство, структура сільськогосподарських угідь, соціально-економічний розвиток.

Ivchenko V.Ye. CURRENT STATUS AND TRENDS OF DEVELOPMENT AND TRANSFORMATION OF AGRICULTURAL FORMS

Purpose – the coverage of the survey results of the current state and trends of modern forms of economic structures in Ukraine and justification of feasibility of family farming' support based on the international experience of small-scale production.

Methodology of research. In the article were used the following methods: historical method (for determining the characteristics of forms of economic transformation in the agricultural sector); dialectical method (to assess the current state of functioning economic structures in Ukraine); comparative analysis (to determine the potential of implementing global experience of small-scale production); economic and statistical and graphic (for determining and displaying the analytical indicators).

Findings. The basic indicators of agrarian transformation forms of management in Ukraine were highlighted. There were analyzed the current state and trends of agriculture with the definition of the main economic forms of agricultural production were defined. The role and place of family farming in developing socially oriented European economy were defined. There were grounded the possibility of transforming of private households into family farms to become a producer of agricultural products.

Originality is the rationale for further transformation of forms of domestic agricultural entities (small forms) based on a comparative analysis of international experience of development of family farms.

Practical value. The research results can be taken into account in the development of programs of small-scale production and rural development in terms of European integration.

Key words: the form of economic transformation, integration, family farm, farmland structure, socio-economic development.

Ивченко В.Е. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ И ТРАНСФОРМАЦИИ ФОРМ АГРАРНОГО ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

Цель – отображение результатов исследования современного состояния и тенденций развития форм современных хозяйственных структур в Украине и обоснование, на основе мирового опыта развития мелкотоварного производства, целесообразности поддержки семейного фермерства.

Методика исследования. В процессе исследования использовались следующие методы: исторический метод (для определения особенностей трансформации форм хозяйствования в аграрном секторе) диалектический метод (для оценки современного состояния функционирования хозяйственных структур в Украине); сравнительный анализ (для определения потенциальных возможностей внедрения мирового опыта развития мелкотоварного производства); экономико-статистический и графический (для определения и отображения полученных аналитических показателей).

Результаты. Освещены основные показатели трансформации форм аграрного хозяйствования в Украине. Проанализированы современное состояние и тенденции развития сельского хозяйства с определением основных хозяйственных форм производства сельскохозяйственной продукции. Определены роль и место семейного фермерства в развитии социально-ориентированной европейской экономики. Обоснованы возможности трансформации хозяйств населения и личных крестьянских хозяйств в семейные фермерские хозяйства с приобретением статуса товаропроизводителя сельскохозяйственной продукции.

Научная новизна заключается в обосновании целесообразности дальнейшей трансформации форм отечественного аграрного хозяйствования (малого размера) на основе сравнительного анализа мирового опыта развития семейных фермерских хозяйств.

Практическая значимость. Результаты исследований могут быть учтены при разработке программ развития мелкотоварного производства и развития сельских территорий в условиях евроинтеграции.

Ключевые слова: форма хозяйствования, трансформация, евроинтеграция, семейное фермерское хозяйство, структура сельскохозяйственных угодий, социально-экономическое развитие.

УДК 614:336.02

**Бурбела А.Л.*,
аспірант,****Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ**

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Економічний розвиток країни та здоров'я її нації тісно пов'язані один з одним. Рівень економічного розвитку, добробуту відбиваються на стані здоров'я населення. Здоров'я населення визначає здатність до відтворення трудового потенціалу, трудових ресурсів. Такі чинники здоров'я, як старіння населення, поширеність захворюваності, настання інвалідності, наносять шкоду продуктивним силам суспільства, позначаються на економічному розвитку країни.

Згідно резолюції ООН №38/54 від 1997 року, здоров'я – найвища цінність, що відображає загальний рівень соціально-економічного розвитку суспільства і вважається головним критерієм ефективності і доцільності всіх сфер господарської діяльності держави. Здоров'я нації розглядається як показник цивілізованості держави, що відображає соціально-економічне становище суспільства.

За останні роки в Україні погіршилась демографічні показники, знизилась чисельність населення, збільшились захворюваність та вихід на інвалідність серед населення працездатного віку. Станом на 2014 рік в Україні налічувалось 2,65 млн. інвалідів, майже 80% з них – це люди працездатного віку [9].

Також значно знизився рівень життя громадян і, на жаль, не кожен може дозволити собі лікування за власний рахунок.

Видатки з бюджету на охорону здоров'я постійно збільшуються, але це не призводить до покращення та не перекидає дефіцит фінансування. Так, номінальні обсяги зведеного бюджету на охорону здоров'я з 2009 по 2014 рік зросли на 56%, а з 2010 по 2014 рік – на 27,40% [11].

Більша частина бюджетних коштів відраховується на утримання споруд та виплату заробітної плати працівникам, менша частина ж припадає на обладнання та медикаменти, але цих коштів не вистачає. Не зважаючи на постійне збільшення витрат з державного бюджету на охорону здоров'я, заробітна плата медичних працівників залишається низькою та не залежить від обсягу й якості наданих медичних послуг. Це стало поштовхом для неофіційних платежів медичним працівникам, що призвело зменшення обсягів безоплатної медичної допомоги. А нестача коштів на закупівлю медикаментів спричинила те, що 75% ліків громадяни купують за власний рахунок [3].

Отже, пошук та залучення додаткових джерел фінансування системи охорони здоров'я є досить важливим в наш час і свідчить про актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ситуація, в якій опинилася система охорони здоров'я України, вимагає суттєвого реформування. Дослідженню питань фінансового забезпечення та використання ресурсів у галузі охорони здоров'я присвячені праці українських вчених В. М. Лехан, В. М. Рудого, В. Г. Черненко, А. Я. Базилевич, Ю. В. Вороненко, В. Ф. Москаленко та ін.

Однак у наукових роботах приділено недостатньо уваги питанням фінансового забезпечення охорони здоров'я у сучасний період розвитку економіки, немає комплексного охоплення проблем інвестування в охорону здоров'я, що зумовлює актуальність даної теми дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – розглянути стан та проблеми фінансового забезпечення системи охорони здоров'я в Україні з метою оцінки дефіциту фінансових ресурсів та пошуку додаткових джерел фінансування даної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стан здоров'я населення в Україні оцінюється, як незадовільний, так як Україна займає друге місце по загальній смертності і має найвищий показник в світі (14,6 на 1000 населення) [11]. При чому середній загальний світовий коефіцієнт оцінюється в 8,6 смертей на тисячу населення. В Україні також один з найвищих природний спад населення (-3,9 на 1000 населення у 2014 році) [11]. Зменшення чисельності населення відбувається з початку XXI століття. Загальна чисельність населення за останні 7 років скоротилась на 3,1 млн. чол. [5].

Такий незадовільний стан справ визначається багатьма факторами:

- низьким, порівняно з розвинутими країнами Європи, рівнем добробуту населення;
- значним поширенням серед українців шкідливих звичок та відсутністю в українському суспільстві культу здорового способу життя;
- складною екологічною ситуацією;

* Науковий керівник: Джерелейко С.Д. - к.е.н., доцент

– низькою якістю медичного обслуговування та нерівністю громадян у доступі до послуг охорони здоров'я.

При цьому, одними з визначальних причин низької якості медичного обслуговування та нерівності громадян у доступі до послуг охорони здоров'я є застаріла, неефективна модель фінансування системи охорони здоров'я та хронічний фінансовий дефіцит у галузі [10].

Держава бере безпосередню участь у фінансуванні охорони здоров'я і видатки з державного бюджету є досить вагомими (табл. 1).

Таблиця 1

Національні рахунки охорони здоров'я України

Рік	Загальна чисельність населення, млн. осіб	Валовий внутрішній продукт (ВВП) у фактичних цінах	Загальні витрати на охорону здоров'я	Загальні витрати на охорону здоров'я на душу населення, грн.	Загальні витрати на охорону здоров'я як % від ВВП	Частка державних витрат на охорону здоров'я в загальних видатках Зведеного бюджету, %
2008	46,1	948056 млн.грн. (US\$ 179992,4 млн.)	63072,7 млн.грн. (US\$ 11968,3 млн.)	1368,2	6,65	11,7
2009	46,0	913345 млн.грн. (US\$ 117227,8 млн.)	71410,8 млн.грн. (US\$ 9167,0 млн.)	1552,4	7,82	12,7
2010	45,8	1120585 млн.грн. (US\$ 141131,6 млн.)	84744,8 млн.грн. (US\$ 10673,1 млн.)	1850,3	7,56	12,6
2011	45,6	1349178 млн.грн. (US\$ 169282,1 млн.)	95713,7 млн.грн. (US\$ 12009,2 млн.)	2099,0	7,09	12,7
2012	45,6	1459096 млн.грн. (US\$ 182615,3 млн.)	108947,1 млн.грн. (US\$ 13635,4 млн.)	2391,7	7,47	12,7
2013	45,4	1522657 млн.грн. (US\$ 190570,3 млн.)	115757,0 млн.грн. (US\$ 14487,7 млн.)	2548,2	7,60	12,9
2014	42,9	1586915 млн.грн. (US\$ 133466,4 млн.)	117754,6 млн.грн. (US\$ 9903,7 млн.)	2743,0	7,42	11,7

Джерело : [5]

Аналіз даних табл. 1 свідчить, що загальні витрати на охорону здоров'я в Україні в 2008 році склали 63,1 млрд. грн. і щорічно активно зростали. У 2009-2013рр. вони склали 71,4; 84,7; 95,7; 108,9, 115,8 млрд. грн. У 2014 році ці витрати становили 117,8 млрд. грн. Таким чином за період 2008-2014 років видатки виросли на 54,7 млрд. грн., або на 87% [5].

Порівнюючи показники національної економіки, слід зазначити, що у 2008 році Україна витратила 6,7% валового внутрішнього продукту (ВВП) на охорону здоров'я, у 2009р. – 7,8%, у 2010р. – 7,6%, у 2011р. – 7,1%, у 2012р. – 7,5%, у 2013р. – 7,6% та у 2014р. – 7,4% (державні та приватні витрати разом з урахуванням офіційних та неофіційних прямих платежів населення). Негативне зниження відбувається в 2014 році, витрати ВВП зменшились на 0,2% [5].

У міжнародному порівнянні (табл. 2) частку державних витрат на охорону здоров'я в Україні можна розглядати як нижчу від середньої по обстежених країнах Євросоюзу і колишнього СРСР.

Міжнародний досвід визначає, що оптимальний рівень витрат на охорону здоров'я становить 8–10% ВВП [2] і дані по країнах-членах ЄС це підтверджують. Серед країн колишнього Східного Блоку лише Грузія відповідає цим вимогам. Проте слід зазначити, що друге місце після Грузії посідає Україна – 7,4%. Решта зазначених країн витрачають на здоров'я 6% ВВП або менше [5].

Однією з основних проблем системи охорони здоров'я в Україні є фінансове забезпечення. На сьогоднішній день сфера охорони здоров'я України потребує економічних та управлінських реформ. В Україні збереглась система первинної медико-санітарної допомоги, що існувала за часів СРСР та

ґрунтувалася на моделі Семашко. Система характеризується фінансуванням галузі з державного бюджету при суворому централізованому управлінні та контролі з боку держави.

Таблиця 2

Загальні витрати на охорону здоров'я (ЗВОЗ) по окремих країнах

Країна	ЗВОЗ у % до ВВП (2013)	Приватні витрати на охорону здоров'я у % до ЗВОЗ (2013)	Витрати Уряду на охорону здоров'я у % до ЗВОЗ (2013)
Україна (2014 НПРОЗ)	7,4	48,1	51,7
Грузія	9,4	78,5	21,5
Казахстан	4,3	46,9	53,1
Польща	6,7	30,4	69,6
Німеччина	11,3	23,2	76,8

Джерело : [5]

Модель Семашко заснована на заміні ринкової організації охорони здоров'я на державно-адміністративну систему. Модель орієнтована на централізований механізм формування бюджету галузі, організацію матеріально-технічного та медикаментозного забезпечення на основі держзамовлення та фондового постачання за фіксованими цінами, формування та розвиток лікувальної мережі відповідно до державних нормативів по штатах, ресурсах, заробітній платі тощо. Фінансування медичного обслуговування відбувається виключно з держбюджету, що не залежить від надходжень з регіонів, тобто існує система єдиного замовника медичної допомоги в особі держави. В цій системі взаємодія лікарів та пацієнтів регламентована в усіх аспектах та підпорядкована принципам планово-розподільчої організації господарства. Нормативно-адміністративна форма організації системи охорони здоров'я усуває недоліки ринкової системи.

Недоліки системи Семашко:

- низькі показники розвитку медичної допомоги;
- відсутність мотивації щодо якості надання медичної допомоги;
- низький рівень заробітної платні медичних працівників [1].

Система охорони здоров'я, створена Семашком, допомогла подолати ряд хронічних та інфекційних хвороб, які мало радянське населення; упродовж функціонування система не раз доводила свою ефективність. Водночас державне фінансування охорони здоров'я обходилося Радянському Союзу в 6-6,5 % ВВП, що вдвічі перевищує сьогоднішні українські (рис. 1). Після розпаду Радянського Союзу через зменшення доходної частини бюджетів можливість фінансування наявної в колишніх союзних республіках системи охорони здоров'я практично зникла [6].

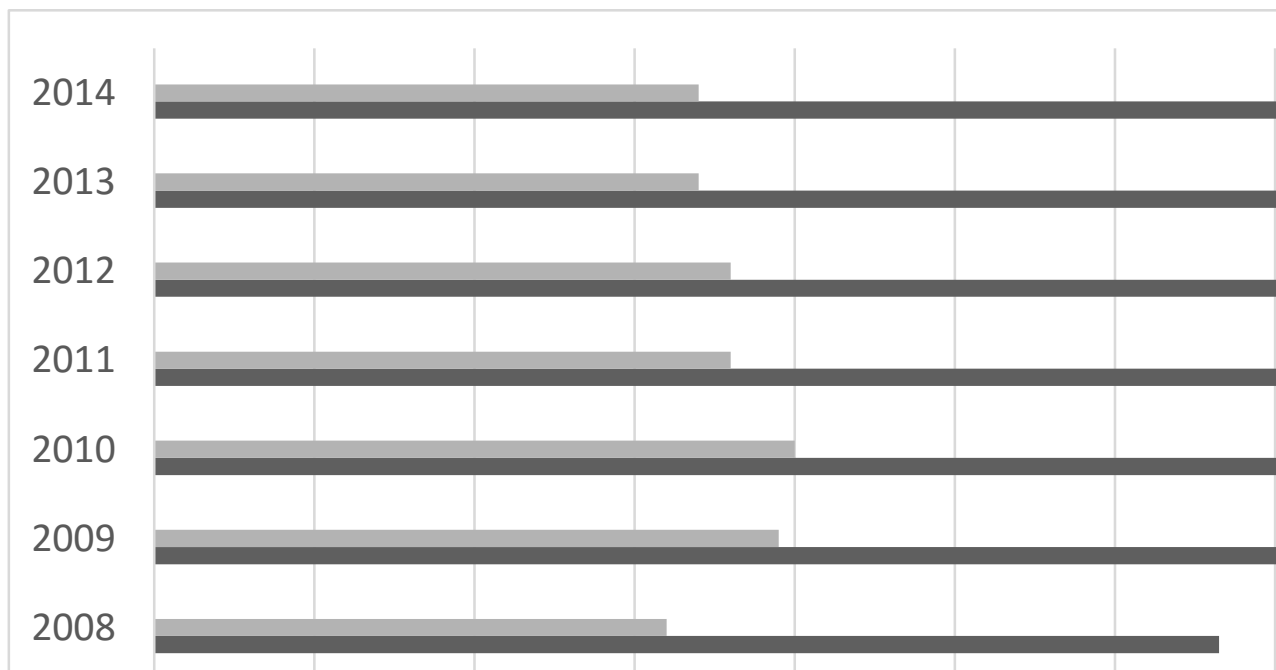

Рис. 1. Загальні і державні витрати на охорону здоров'я від номінального ВВП (%)

Джерело : побудовано автором на основі [3]

Отже, збільшення коштів саме по собі не може подолати корінні недоліки в існуючій системі охорони здоров'я. Доволі значна (як для країни з перехідною економікою) сума бюджетних коштів, інвестована у послуги охорони здоров'я, не забезпечує належної віддачі. Це зумовлено насамперед тим, що наявний механізм фінансування, що базується на підходах, сформованих за радянських часів, не пов'язаний з результатами діяльності лікувальних установ і є неефективним. Основні принципи такого кошторисного та командно-адміністративного фінансування ґрунтуються на бюджетному утриманні медичних установ, що передбачає, головним чином, оплату праці лікарів та фінансування ліжко-днів і не передбачає покриття витрат відповідно до обсягів реально наданих послуг. Тобто державне фінансування покриває так звані захищені статті видатків, але при цьому оплата праці медичних працівників залишається однією з найнижчих, а модернізація технічного оснащення лікувальних закладів є вкрай незадовільною. У структурі зведених бюджетних видатків на охорону здоров'я питома вага асигнувань із Державного бюджету є значно меншою (20–25%) порівняно з відповідним внеском місцевих бюджетів (75–80%), тобто роль місцевих адміністрацій у структурі фінансування галузі та розподілі видатків є досить значною [4].

У 2014 році на охорону здоров'я з регіональних та місцевих органів управління напряму здійснювалось фінансування в охорону здоров'я коштом місцевих бюджетів, які у 4,4 рази перевищують кошти з державного бюджету (2013р. – 3,78%, 2012р. – 4,14, 2011р. – 3,8 рази) [11].

Кошти спрямовуються переважно на оплату праці, комунальні послуги, медикаменти та харчування, при цьому на власне лікувальний процес залишається досить мало коштів – в межах 7-9% загальних витрат (рис. 2).

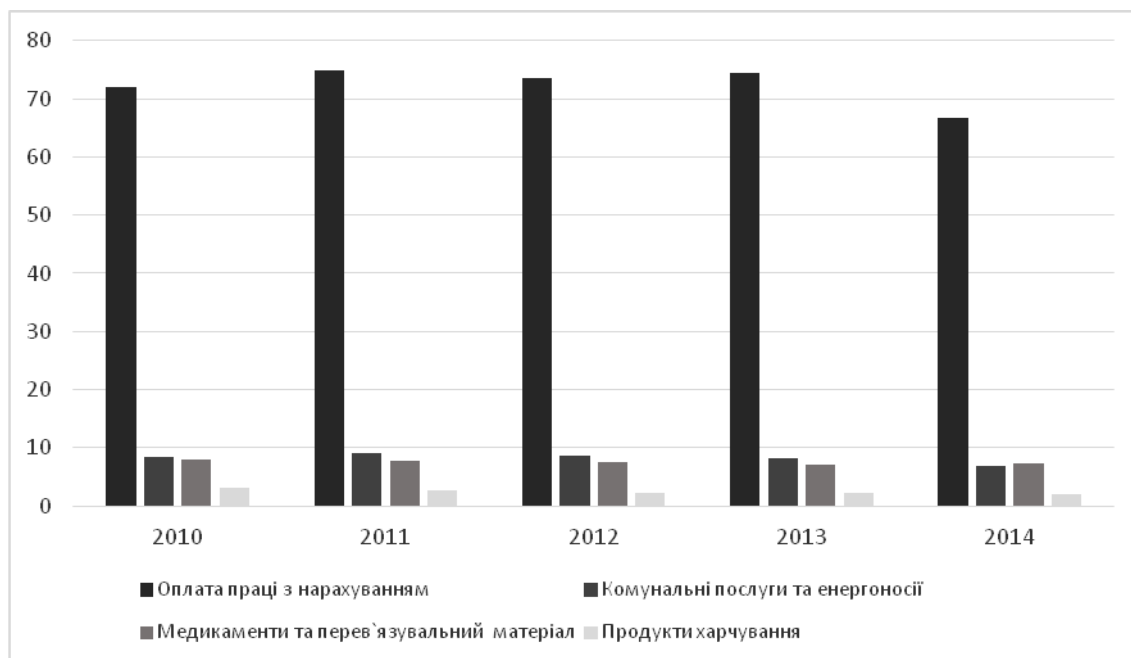

Рис. 2. Співвідношення видатків на заклади охорони здоров'я, які фінансуються із загального фонду місцевих бюджетів

Джерело : побудовано автором на основі [11]

У структурі видатків на заклади охорони здоров'я, які фінансуються із загального фонду місцевих бюджетів, переважали видатки на оплату праці з нарахуваннями (2009р. – 71,8%, 2010р. – 72,00%, 2011р. – 75,00%, 2012р. – 73,5%, 2013р. – 74,40%, 2014р. – 66,68%). Стосовно видатків на комунальні послуги та енергоносії, то їх частка дещо зменшилась порівняно з попередніми роками (2009р. – 8,80%, 2010р. – 8,50%, 2011р. – 9,00%, 2012р. – 8,70%, 2013р. – 8,10%, 2014р. – 6,96%). Водночас, щорічно зменшувалась частка видатків на медикаменти та перев'язувальні матеріали (2009р. – 8,60%, 2010р. – 7,90%, 2011р. – 7,80%, 2012р. – 7,50%, 2013р. – 7,10%, 2014р. – 7,22%) і харчування (2009р. – 3,20%, 2010р. – 3,00%, 2011р. – 2,70%, 2012р. – 2,30%, 2013р. – 2,20%, 2014р. – 1,90%) [11].

У 2014 році з державного бюджету країни місцевим бюджетам було направлено міжбюджетних трансферів (додаткових дотацій та субвенцій) в обсязі 257, 6 млн. грн. на такі цілі:

- придбання витратних матеріалів для закладів охорони здоров'я та лікарських закладів для інгаляційної анестезії;
- придбання медикаментів та виробів медичного призначення для швидкої медичної допомоги;

– часткове відшкодування вартості лікарських засобів для лікування осіб з гіпертонічною хворобою [11].

Незважаючи на те, що саме місцеві органи влади відіграють основну роль у наданні та фінансуванні медичних послуг, існуюча система охорони здоров'я, що представляє собою збережену з радянських часів ієрархічну структуру з доволі жорстким централізованим контролем, обмежує повноваження [4].

Як наслідок існування фінансування охорони здоров'я за моделлю Семашко, наразі ми маємо високий рівень корумпованості, пацієнти часто дають хабарі лікарям за нібито краще надання послуг і при чому абсолютно впевнені в тому, що без цього не обійтись. А виникненню такої ситуації передувало те, що в медиків досить низька оплата праці. З іншого боку, лікарі жаліються на велику кількість пацієнтів, значний обсяг документів, які необхідно заповнювати вручну і подавати у різні інстанції, відсутність медикаментів та необхідного обладнання, постійний стрес на роботі та соціальну і юридичну незахищеність, не говорячи вже про жалюгідний стан з заробітною платою. У приватному секторі ситуація краща.

Принаймні такі заклади піклуються про свою репутацію і у багатьох із них пацієнт, якщо платить гроші, може бути переконаним, що до нього поставляться по-людськи [8].

Пацієнти теж залишаються незадоволеними, адже за моделлю Семашко пацієнт прикріплений за місцем реєстрації до певного медичного закладу і до певного лікаря. Отже, бюрократичність та адміністративно-командний метод управління призвели до консервування ситуації в системі галузі охорони здоров'я. Дефіцит фінансування не дозволяє здійснювати своєчасне оновлення морально і фізично застарілого обладнання та веде до зменшення обсягів безоплатної медичної допомоги.

Проаналізувавши статистичні дані та наукові праці, можна зробити висновки, що для покращення фінансування галузі охорони здоров'я потрібно залучати не тільки традиційні джерела фінансування, зокрема:

- фінансування з державного бюджету;
 - фінансування з місцевих бюджетів;
 - ініціативні фонди та ініціативні програми, що спрямовані на вирішення однієї чи кількох соціальних проблем за рахунок ініціативи населення;
 - добровільне медичне страхування (механізми добровільного медичного страхування набувають характеру ризикового накопичення);
 - благодійні програми;
 - безпосередні платежі населення або платні послуги.
- А також нетрадиційні, але загальноприйняті в інших країнах світу:
- приватне фінансування медичних послуг;
 - неофіційна оплата послуг (коштом пацієнта);
 - програми міжнародної технічної та гуманітарної допомоги – як додаткове джерело фінансування;

- кошти громадських, релігійних та благодійних організацій [7].

На нашу думку, при розробці державної стратегії реформування та фінансування галузі охорони здоров'я України ефективними з них можуть бути наступні джерела фінансування:

1. На місцевому рівні проведення реформування самоврядування шляхом децентралізації влади, що надає можливість утворення територіальних і місцевих громад з власним бюджетом. Це означає, що кошти місцевого бюджету будуть цілеспрямовано витрачатися на медичне обслуговування місцевого населення. Для повноцінного функціонування даного бюджету необхідне зміцнення фінансової бази. Джерелом надходження місцевих бюджетів є податки та збори, ставки яких затверджує орган місцевого самоврядування в межах, встановлених державою. Тому для того, щоб збільшити надходження до місцевих бюджетів, слід розглянути такі варіанти, як перерозподіл частини загальнодержавних податків на місцевий рівень та введення нових податків на місцевому рівні.

2. Введення обов'язкового та добровільного медичного страхування:

а) Обов'язкове медичне страхування, або соціальне страхування, де держава могла б швидко і якісно підняти рівень життя соціально незахищених груп населення. Це окремі групи громадян, такі як діти, пенсіонери, працівники, що тимчасово або частково втратили працездатність, безробітні, тощо. Обов'язкове страхування має бути загальнонаціональним, тобто по принципу взаємодопомоги обов'язкового характеру. Наповнення фінансової бази має здійснюватися за рахунок страхових внесків працюючих осіб та їх роботодавців, а в деяких випадках і держави. Для введення обов'язкового медичного страхування слід звернути увагу на приклад Грузії, де перед тим як провести загальнообов'язкове страхування було створено списки таких громадян або родин, які потребують підтримки з боку держави.

б) Добровільне (індивідуальне або приватне) страхування, як доповнення до обов'язкового медичного страхування. Його можуть отримати ті категорії громадян, які хочуть мати додаткові медичні послуги, що не покриваються обов'язковим медичним страхуванням.

3. Створення відділення фандрейзінгу в медичних закладах. За кордоном в таких країнах, як США і Великобританія, існують фандрейзингові відділення лікарні. Фандрейзінг – це процес залучення грошових коштів та інших ресурсів (людських, матеріальних, інформаційних тощо), які організація не може забезпечити самостійно. В Україні цю роль на себе взяли опікунські ради, створені при лікарнях з громадських та релігійних діячів, представників місцевої влади та ін. представників громади. Створення таких відділень є необхідністю, якщо медичний заклад хоче отримувати допомогу від Міжнародних благодійних фондів.

4. Безпосередня оплата медичних послуг. В Україні велика частина оплати медичних послуг здійснюється безпосередньо за кошти пацієнтів, при чому неофіційно. Тому варто створити перелік платних послуг, які не відносяться до базового набору, і в такому випадку пацієнт за бажанням може офіційно через касу лікарні оплатити ці послуги.

Висновки з проведеного дослідження. Україна перебуває у фінансово-економічній кризі. У державі не вистачає ресурсів на фінансування багатьох галузей. Однією з таких галузей є охорона здоров'я. Кожний рік держава намагається збільшити видатки на галузь, але й це не призводить до покращення. За останні роки надання медичних послуг населенню різко погіршилось, зросли такі показники, як смертність та захворюваність. Зменшилась доступність безкоштовної медичної допомоги. Залишати галузь у такій ситуації неможливо, тому необхідний комплексний підхід до проблеми пошуку та використання додаткових джерел фінансування та ресурсного забезпечення.

Однак, слід зазначити, що реальною передумовою для зміцнення фінансової бази охорони здоров'я повинна бути децентралізація влади в Україні, що надає можливість кожному регіону мати свій власний бюджет.

Обов'язкове медичне страхування дозволить формувати колективні кошти для підтримання системи охорони здоров'я, забезпечить цільове формування фінансових ресурсів галузі, дозволить соціально незахищеним прошаркам населення отримати доступну повноцінну медичну допомогу.

Варто також сприяти залученню коштів інвесторів та благодійних фондів. Для цього необхідно створити певні відділення в лікарнях, які могли виявити реальні та термінові потреби медичного закладу та донести нагальність цих потреб до благодійних організацій.

Також державі потрібно боротись з фінансовими надходженнями від пацієнтів особисто лікарям у вигляді "подяки" із кишень, тому потрібно створити перелік обов'язкових безоплатних медичних послуг та платних. Такі ринкові відносини у сфері охорони здоров'я сприятимуть зменшенню частки тіньового фінансування.

Бібліографічний список

1. Баєва О.В. Менеджмент у галузі охорони здоров'я : [навч. посібник]. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 640 с.
2. Всесвітня організація охорони здоров'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.who.int/countries/ru/>
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Левчук Н.М. Проблеми фінансування охорони здоров'я в Україні / Н.М. Левчук // Демографія та соціальна економіка : [науково-економічний та суспільно-політичний журнал]. – 2008. – № 1. – С. 85-97.
5. Національні рахунки охорони здоров'я (НРОЗ) України у 2014 році: [статистичний бюлетень] / Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Олійник В.М. Нові вектори реформування системи фінансування охорони здоров'я в Україні / В.М. Олійник, В.С. Лисенко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2014. – Вип. 38. – С. 213-219 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pprbsu_2014_38_23
7. Панорама охорони здоров'я населення України / [Підаєв А.В., Возіанов О.Ф., Москаленко В.Ф. та ін.]. – К. : Здоров'я, 2003. – 396 с.
8. Примак Т. Маркетингові шляхи реформування медицини в Україні / Т. Примак // Маркетинг в Україні. – 2013. – № 3. – С. 28-32 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mvu_2013_3_7
9. Статистичний щорічник України за 2013 рік / Державна служба статистики України. – К., 2014. – 533 с.
10. Шекера О.Г. Стан реформування системи охорони здоров'я в Україні (аналітичний огляд) / О.Г. Шекера // Здоров'яє мужчини. – 2013. – № 3. – С. 25-30 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zdmu_2013_3_6
11. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2014 рік / [за ред. Квіташвілі О.] ; МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України». – К., 2015. – 460 с.

References

1. Baieva, O.V. (2008), *Menedzhment u haluzi okhorony zdorovia* [Management in healthcare], tutorial, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 640 p.
2. Vsesvitnia orhanizatsiia okhorony zdorovia [The world health organization] available at: <http://www.who.int/countries/ru/> (access date April 08, 2016).
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (access date March 03, 2016).
4. Levchuk, N.M. (2008), "Problems of health financing in Ukraine", *Demographiia ta sotsialna ekonomika* : [naukovo-ekonomichni ta suspilno-politychni zhurnal], no. 1, pp. 85-97.
5. Natsionalni rakhunky okhorony zdorovia (NROZ) Ukrainy u 2014 rotsi [National health accounts (NHA) of Ukraine 2014], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (access date April 12, 2016).
6. Oliinyk, V.M. and Lysenko, V.S. (2014), "New vectors of reforming the system of financing healthcare in Ukraine", *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, Iss. 38, pp. 213-219, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pprbsu_2014_38_23 (access date April 03, 2016).
7. Pidaiev, A.V., Vozianov, O.F., Moskalenko, V.F. et al. (2003), *Panorama okhorony zdorovia naselennia Ukrainy* [The panorama of health protection of the population of Ukraine], Zdorovia, Kyiv, Ukraine, 396 p.
8. Prymak, T. (2013), "Marketing reform of medicine in Ukraine", *Marketynh v Ukraini*, no. 3, pp. 28-32, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mvu_2013_3_7 (access date March 10, 2016).
9. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2013 rik [Statistical Yearbook of Ukraine 2013] (2014), Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 533 p.
10. Shekera, O.H. (2013), "The state of health reform in Ukraine", *Zdorove muzhchyny*, no. 3, pp. 25-30, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zdmu_2013_3_6 (access date March 17, 2016).
11. Kvitashvili, O. (2015), *Shchorichna dopovid pro stan zdoroviia naselennia, sanitarno-epidemichnu sytuatsiiu ta rezultaty diialnosti systemy okhorony zdorovia Ukrainy. 2014 rik* [Annual report on the health status of the population, sanitary-epidemiological situation and results of activities of the health care system of Ukraine], MOZ Ukrainy, DU "UISD MOZ Ukrainy", Kyiv, Ukraine, 460 p.

Бурбела А.Л. ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

Мета – розглянути стан та проблеми фінансового забезпечення системи охорони здоров'я в Україні з метою оцінки дефіциту фінансових ресурсів та пошуку додаткових джерел фінансування даної сфери.

Методика дослідження. Теоретичною основою дослідження є наукові праці вітчизняних вчених, які присвячені проблемам фінансування галузі охорони здоров'я, та статистичні дані. У процесі дослідження використані загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, такі як: аналізу і синтезу, що забезпечило комплексний і системний підхід дослідження; індукції та дедукції – при узагальненні результатів та формуванні висновків; порівняння – при вивченні зарубіжного досвіду; графічний – для наочності і компактності при викладенні матеріалу.

Результати. Проаналізовано стан фінансування та ресурсного забезпечення галузі охорони здоров'я України на сучасному етапі. Шляхом наукового обґрунтування та аналізу визначено, що навіть при постійному збільшенні обсягу фінансових ресурсів на потреби галузі, вони поки що не здатні забезпечити її належне функціонування. Також запропоновано комплекс пропозицій щодо покращення ресурсного забезпечення галузі охорони здоров'я.

Наукова новизна. Вперше запропоновано комплексний підхід до проблеми пошуку та використання додаткових джерел фінансування в галузі охорони здоров'я. До цього часу у вітчизняній науковій літературі проблема фінансування галузі охорони здоров'я не розглядалась системно, а лише як окремі рекомендації.

Практична значущість полягає в тому, що запропоновані рекомендації можуть бути враховані державними та місцевими органами влади при розробці державної стратегії реформування та фінансування галузі охорони здоров'я України для подолання кризової ситуації, що сприятиме підвищенню якості надання медичних послуг, збереженню і покращенню здоров'я та працездатності суспільства.

Ключові слова: медичні послуги, державні видатки, державне фінансування, державний бюджет, місцевий бюджет.

Burbela A.L. PROBLEMS OF THE FINANCIAL PROVIDING OF HEALTH PROTECTION IN UKRAINE RESEARCH

Purpose – to consider consisting and problems of the financial providing of the system of health protection of Ukraine with the purpose of estimation of deficit of financial resources and search of additional sourcings this sphere.

Methodology of research. Theoretical basis of research are scientific labours of domestic scientists, which are devoted the problems of financing of industry of health protection and statistical information. In the process of research the scientific and special methods of cognition are used such, as: to the analysis and synthesis, that provided complex and system approach of research, inductions and deductions (at generalization of results and forming of conclusions), comparisons, – at studied foreign experience, graphic method for evidentness and compactness at compactness of the material presented.

Findings. Analyzes the state of funding and resource provision of the health care industry of Ukraine at modern stage. Through scientific study and analysis determined that even with a constant increased the amount of financial

resources to the needs of the industry, they are not yet able to ensure its proper functioning. Also offered a set of suggestions for improving resource provision for the healthcare industry.

Originality. For the first time a comprehensive approach to the problem of finding and utilizing additional sources of funding in the health care industry. Up to this time in our scientific literature, the problem of financing the health care industry was not considered systematically, but only as a separate recommendation.

Practical value. lies in the fact that the proposed recommendations can be considered by state and local authorities when developing state strategy for the reform and financing of the health care industry of Ukraine to overcome the crisis situation, which will contribute to the improvement of quality of rendering of medical services to preserve and improve the health and performance of companies.

Key words: medical services, government spending, state financing, the state budget, local budget.

Бурбела А.Л. ПРОБЛЕМЫ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В УКРАИНЕ

Цель – рассмотреть состояние и проблемы финансового обеспечения системы здравоохранения в Украине с целью оценки дефицита финансовых ресурсов и поиска дополнительных источников финансирования данной сферы.

Методика исследования. Теоретической основой исследования являются научные труды отечественных ученых, посвященные проблемам финансирования отрасли здравоохранения, и статистические данные. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы познания, такие как: анализа и синтеза, что обеспечило комплексный и системный подход исследования; индукции и дедукции при обобщении результатов и формировании выводов; сравнение – при изучении зарубежного опыта; графический для наглядности и компактности при изложении материала.

Результаты. Проанализировано состояние финансирования и ресурсного обеспечения отрасли здравоохранения Украины на современном этапе. Путем научного обоснования и анализа определено, что даже при постоянном увеличении объема финансовых ресурсов на нужды отрасли, они пока что не способны обеспечить ее надлежащее функционирование. Также предложен комплекс предложения по улучшению ресурсного обеспечения отрасли здравоохранения.

Научная новизна. Впервые предложен комплексный подход к проблеме поиска и использования дополнительных источников финансирования в отрасли здравоохранения. До этого времени в отечественной научной литературе проблема финансирования отрасли здравоохранения не рассматривалась системно, а только как отдельные рекомендации.

Практическая значимость заключается в том, что предложенные рекомендации могут быть учтены государственными и местными органами власти при разработке государственной стратегии реформирования и финансирования отрасли охраны здоровья Украины для преодоления кризисной ситуации, что будет способствовать повышению качества оказания медицинских услуг, сохранению и улучшению здоровья и работоспособности общества.

Ключевые слова: медицинские услуги, государственные расходы, государственное финансирование, государственный бюджет, местный бюджет.

УДК 338.48

Дуга В.О.,
аспірант,*

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ДО ЄС: ПЕРСПЕКТИВИ ВІТЧИЗНЯНОГО АГРОТУРИЗМУ

Постановка проблеми. Європейська інтеграція є важливим фактором міжнародних економічних відносин. Після отримання Україною державної незалежності поступова інтеграція в загальноєвропейські структури і налагодження багатосторонньої кооперації з Європейським Союзом стали її головними стратегічними пріоритетами. Інтеграція України в систему європейських соціально-економічних відносин визначає необхідність здійснення ринкових перетворень, які стосуються підвищення економічної ефективності, самостійності її регіонів та галузей. Підвищення рівня конкурентоспроможності країни на світовому ринку забезпечується шляхом ефективного функціонування кожного регіону та галузі, створенням, пропозицією та реалізацією ними конкурентоспроможних товарів та послуг.

В даний час особливої актуальності набуває аналіз шляхів подальшого функціонування аграрних підприємств, що надають туристичні послуги. Україна потребує гармонізації законодавства

* Наук. керівник: Кирилов Ю.Є. – д.е.н., доцент, професор кафедри менеджменту організацій ДВНЗ «ХДАУ»

щодо напрямів їх розвитку, проведення системної роботи щодо адаптації законів України, які стосуються питань туризму на сільських територіях, до директив та інших актів ЄС. Так, у 2016 р. Міністерство культури і туризму України продовжує та поглиблює євроінтеграційний напрям України, насамперед, з узгодження якості агротуристичних послуг з вимогами міжнародних стандартів, гармонізації системи стандартизації та сертифікації агротуристичних підприємств з нормами ЄС. Дані напрями дадуть змогу агротуристичним підприємствам функціонувати та розвиватися в нових умовах, в межах єдиного європейського простору.

Тому варто розглянути майбутні принципові зміни, особливості подальшого розвитку агротуризму України в контексті євроінтеграції. Адже закономірності розвитку сільського та агротуризму в країнах, що входять до ЄС, суттєво відрізняються від напрямів їх розвитку в країнах СНД. Особлива увага має бути приділена не тільки тенденціям розвитку агротуризму України після входження в Європейський союз, але і механізмам реалізації в країні суттєво оновленої (якісної та ефективної) агротуристичної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні напрями розвитку вітчизняного аграрного сектору на шляху реалізації євроінтеграційних прагнень відображені у роботах В. Андрійчука, О. Бородіної, В. Власова, В. Зіновчука, Ю. Лопатинського, Т. Осташко, Б. Пасхавера, П. Саблука, В. Юрчишина та ін. Соціально-економічні аспекти розвитку туристичної галузі України в період євроінтеграції розкриті С. Зікеєвою, а Є. Муха-Шаєк пропонує напрями адаптації польського туристичного сектору до вимог Європейського Союзу [3; 5].

Водночас окремі аспекти порушеної проблеми все ще залишаються недостатньо опрацьованими та висвітленими в науковій літературі. Насамперед йдеться про особливості розвитку саме агротуристичної діяльності України (найбільш органічної моделі поєднання, взаємодії аграрної та туристичної сфер) під час адаптації до стандартів ЄС та перспективи, напрями його розвитку найближчим часом.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей розвитку агротуризму, визначення його перспективних напрямів у контексті європейської інтеграції України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Агротуризм посідає одне з ключових місць у розвитку сільських територій, його відносять до стійкого туризму – безпечного туризму, який забезпечує довгостроковий економічний розвиток приймаючої країни.

Заходи, спрямовані на розвиток сільського туризму та агротуризму в Європейському Союзі, повністю виправдані і надзвичайно необхідні, оскільки ці сектори включають в себе 500000 готельних об'єктів і майже 6500000 ліжок-місць, 15-20% яких знаходиться в агротуристичних об'єктах. За останні 10-15 років в цих секторах відзначається середньорічне зростання попиту і пропозиції в розмірі 10-15%, тоді як зростання в туризмі в цілому не перевищувало 4-5%.

Європейське співтовариство, обираючи такі орієнтовні напрями розвитку сільських територій, як конкурентоспроможність, диверсифікація господарської діяльності, розвиток місцевих територіальних громад, охорона навколишнього середовища, віддає одне з ключових місць в розвитку цих територій саме агротуризму.

Серед основних причин, що зумовили зародження та широке розповсюдження агротуризму як форми підприємницької діяльності в країнах Європейського Союзу, можна виокремити такі (рис. 1).

Як зазначалося вище, частка агротуризму щорічно зростає більш швидкими темпами, ніж туризму в цілому. Агротуризм, який включає пригодницький, спортивний, оздоровчий, гастрономічний, подієвий туризм тощо, має важливе значення для внутрішніх ринків нових країн, що приєдналися до Європейського союзу. Його діяльність охоплює багато сфер: транспорт, комунікаційні технології, дослідження та інновації, соціальну інфраструктуру, професійну підготовку, структурні перепрофілювання економіки сільської місцевості та ін. [9].

Агротуристичні підприємства швидко оновлюються, сприймають інновації. Тому Україна на сучасному етапі повинна також переймати досвід держав-членів ЄС, які є лідерами в області просування окремих видів туризму (агротуризму, гастрономічного, подієвого тощо). Удосконалення якості агротуристичного продукту та інновації є найважливішими факторами, які допоможуть розвинути цей вид туризму і, відповідно, покращити не тільки економічні, але й соціальні, екологічні показники сільських територій. Тому Єврокомісія дає рекомендацію-вимогу для країн-новачків – скористатися позитивним досвідом і забезпечити сталий розвиток агротуризму без шкоди соціальної, економічної, і особливо, екологічної сфер.

Вступ багатьох країн в ЄС дозволив залучити іноземні інвестиції в туристичний і аграрний сектори [7; 10]. Так, Європейський фонд управління сільським господарством фінансує заходи з розвитку сільської місцевості та здійснює допомогу населенню, зайнятому в натуральному виробництві, в тому числі сприяє розвитку агротуризму. Європейська комісія виділяє структурні фонди на розвиток туризму. Нові країни-члени ЄС отримують право розпоряджатися частиною цих фондів, використовуючи їх для удосконалення інфраструктури, підтримки підприємницької діяльності в галузі туризму, розвитку нових технологій, системи підготовки кадрів і просування туристичного продукту. Європейський соціальний фонд відіграє важливу роль у реалізації політики зайнятості населення в

туристській сфері. Він фінансує проекти, спрямовані на стимулювання діяльності малих туристських підприємств в країнах Європейського союзу, зростання кваліфікації і перепідготовку кадрів з метою зростання продуктивності праці. Діяльність фонду сприятливо позначається на підвищенні економічної активності та збільшенні рівня зайнятості населення.

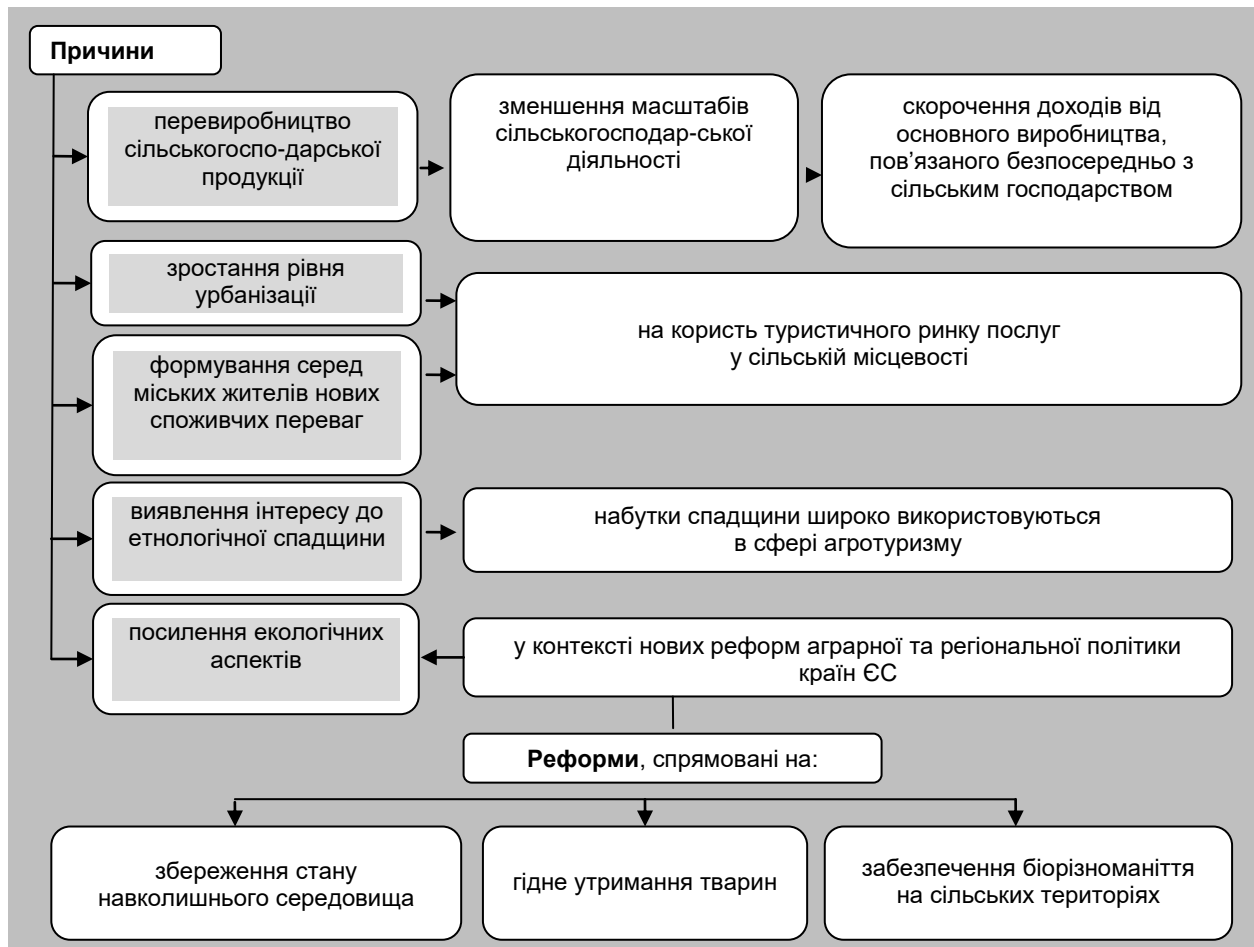

Рис. 1. Причини зародження та широкого розповсюдження агротуризму в країнах Європейського Союзу

Джерело : розробка автора

Пріоритетними напрямками політики, що стосується агротуризму в нових країнах ЄС, є:

- активізація населення сільських районів;
- підвищення якості людського капіталу (в тому числі, розвитку навичок і підвищення трудової кваліфікації жителів села);
- зниження фактора сезонності в агротуризмі, що дозволить забезпечити сільське населення постійними робочими місцями;
- підвищення якості послуг передбачає персональний підхід до туриста, формування еластичного за якістю і ціною попиту на них;
- захист прав споживачів безпосередньо в агротуристичному секторі, це збільшить міру відповідальності як виробників, так і споживачів послуг;
- виключення будь-якої дискримінації щодо громадянства;
- вільний рух товарів і послуг;
- екологічно безпечний агротуристичний продукт. Прискорення темпів туристського обміну спричинить за собою спроби нових країн Євросоюзу форсувати розвиток туризму на своїй території. Однак масштаби і швидкість розвитку туризму повинні контролюватися таким чином, щоб не завдавати шкоди навколишньому середовищу. Рекомендації Європейського Союзу у сфері захисту навколишнього середовища повинні бути застосовані і безпосередньо до агротуристичних підприємств.

Відкриваючи кордони для європейського туриста, ЄС зміщує пріоритети своєї політики в сферу регіонального розвитку, екології та безпеки продуктів. Через це господарі агроосель повинні забезпечити відповідність своєї продукції цим стандартам. У перспективі для України все більшої актуальності буде набувати вирішення проблем відповідності стандартів безпеки та якості продуктів

харчування вимогам й стандартам ЄС [2]. Так, ще у 1992 р. Комісар із сільського господарства ЄС Рей Мак Шеррі започаткував першу серйозну реформу САП (Спільної аграрної політики). Ця реформа складалася з таких основних елементів: запровадження прямих (компенсаційних) виплат, більш суворий контроль над виробництвом, більша увага до захисту навколишнього середовища. Реформа Мак Шеррі збільшила увагу до розвитку сільських територій та екологічних стандартів. Вона мала подвійну мету: обмежити виробництво сільськогосподарської продукції та закріпити за фермерами відповідальність за охорону природних ресурсів [6]. В даний час фермерам та іншим підприємцям, що проводять свою діяльність у сільській місцевості і займаються наданням туристичних послуг, також встановлено більш суворі екологічні стандарти, але й при цьому надається допомога за певними програмами (рис. 2).

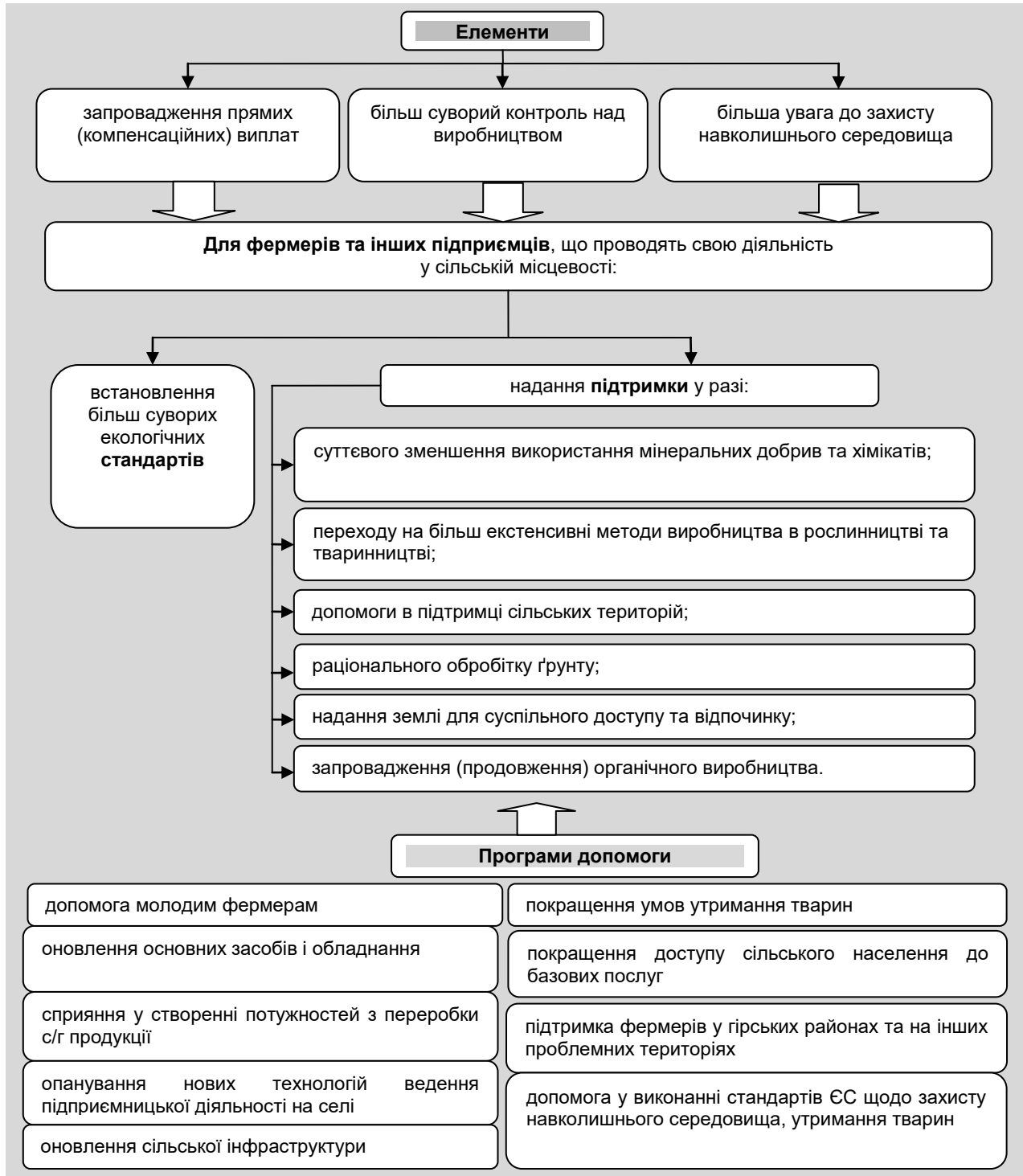

Рис. 2. Вимоги, стандарти та програми допомоги для фермерів та інших підприємців, що проводять свою діяльність у сільській місцевості

Джерело : розробка автора

Європейський Союз наголошує на тому, що туристична політика в сільських районах повинна бути пов'язана з новою сільськогосподарською політикою. Заходи в рамках цих політик повинні бути спрямовані на врівноважений територіальний розвиток, а також врівноважене розпорядження природними ресурсами [4; 8].

Для забезпечення подальшого розвитку туризму в сільських районах в умовах євроінтеграційного напрямку необхідно визначити пріоритетні сфери сприяння на 2016-2020 рр. Рекомендується обрати такі три сфери і визначити наступні заходи (рис. 3).

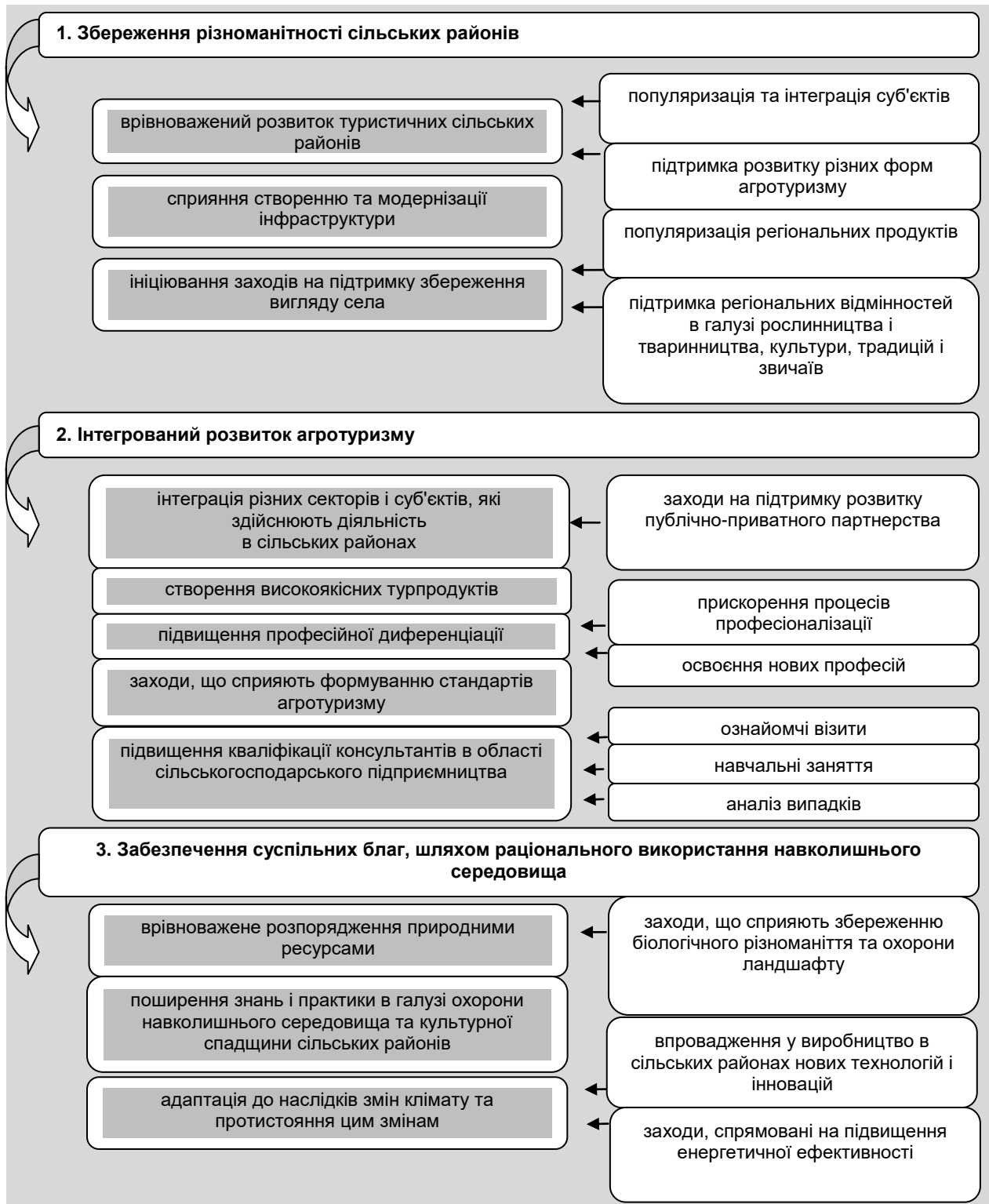

Рис. 3. Пріоритетні сфери сприяння для забезпечення подальшого розвитку агротуризму

Джерело : складено автором на основі [1]

Заходи, спрямовані на забезпечення подальшого розвитку агротуризму, вимагають співпраці багатьох економічних секторів. Розвиток агротуризму безпосередньо буде впливати на розвиток і конкурентоспроможність економічних суб'єктів, які здійснюють свою діяльність у сільській місцевості. Тому ці заходи повинні стати одним з ключових компонентів політики держави по відношенню до сільських районів.

Висновки з проведеного дослідження. Агротуризм займає ключову нішу в туристичній сфері європейських країн. Його зародження і розвиток пов'язані з появою інтересу до екологічних проблем, зростанням рівня урбанізації, захопленням міських жителів способом життя в стилі «еко», бажанням отримувати нові враження від самотності сільського життя.

Європейський Союз встановлює чіткі екологічні стандарти та обмеження для фермерів, що займаються агротуристичною діяльністю. При цьому відбувається паралельна розробка програм і надання суттєвої стимулюючої допомоги фермерам, що дотримуються вищезазначених стандартів. Як наголошують експерти в області розвитку сільських територій, агротуризм повинен сприяти розвитку інфраструктури села, підвищенню добробуту населення, але при цьому бути і екологічно орієнтованим. Пріоритетними сферами сприяння подальшому розвитку вітчизняного агротуризму будуть: збереження різноманітності сільських районів; інтегрований розвиток агротуризму; забезпечення благ, шляхом раціонального використання навколишнього середовища. Лише за умови врахування рекомендацій країн-членів ЄС ефективного функціонування агротуризму України буде сприяти розвитку сільських територій, охороні навколишнього середовища, безпеці продуктів харчування, підвищенню рівня життя сільського населення.

Головною проблемою на шляху розвитку агротуризму може стати професійна підготовка, рівень кваліфікації господарів агроосель, а також рівень їх співпраці з місцевими органами влади. Тому в подальшому для всіх учасників агротуристичного бізнесу необхідно проводити спеціалізовані семінари, конференції, навчальні тренінги, ознайомчі візити із залученням вітчизняних та іноземних організацій, експертів з метою вивчення передового досвіду, освоєння туристичних ринків, визначення перспектив розвитку інноваційних технологій надання агротуристичних послуг, формування туристичної стратегії та стандартів обслуговування.

Подальша політична стабільність, розвиток демократії, визначення пріоритетних напрямків економічного розвитку, співпраця з високорозвиненими державами та запровадження прогресивного, зарекомендованого світовою практикою досвіду впливатимуть на повноцінний вступ України до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного середовища, культурного піднесення країни при збереженні її самотності. Усе це забезпечить створення високоприбуткових агротуристичних підприємств, дасть додаткові можливості для розвитку АПК, регіонів в цілому, популяризує позитивний туристичний імідж України на європейському ринку.

Бібліографічний список

1. Декларация по вопросу о механизмах содействия развитию сельского туризма в Европейском Союзе в период Финансовой перспективы 2014-2020 гг. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://agro.travel/en/events/conference_2012/
2. Еволюція Спільної Аграрної Політики ЄС: наслідки для України // Інститут Економічних Досліджень та Політичних Консультаций. Німецька консультативна група при Уряді України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ier.kiev.ua>
3. Зікеєва С.Г. Туристична галузь України в період євроінтеграції: соціально-економічний аспект / С. Г. Зікеєва // Економіка і менеджмент культури. – 2013. – № 1. – С. 74-82.
4. Клименко І.В. Спільна аграрна політика Європейського Союзу: можливості та виклики для України : [аналітична доповідь] / І.В. Клименко, М.Г. Бугрій, І.В. Ус. – К. : НІСД, 2011. – 19 с.
5. Муха-Шаєк Є. Действия, адаптирующие польский туристический сектор к требованиям Европейского Союза / Є. Муха-Шаєк // Вісник ДІТБ. Серія: Економіка, організація та управління підприємствами туристичної індустрії та туристичної галузі в цілому. – 2008. – № 12. – С. 48-54.
6. Попова О.Л. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми : [монографія] / О.Л. Попова ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозування. – К., 2009. – 352 с.
7. Семигуліна І.Б. Аналіз тенденцій соціально-економічного розвитку Польщі та її регіонів за період членства країни в Європейському Союзі / І.Б. Семигуліна // Проблеми економіки. – 2016. – № 1. – С. 46-55.
8. Угода про партнерство і співробітництво між Європейськими Співтовариствами і Україною // Європейський Союз: політика, економіка, право : [навчальний посібник] / [За ред. Н.В. Антонюк, М.М. Микієвича]. – Львів, 2005. – С. 447-498.
9. Уланов Д.А. Туризм на сельских территориях: опыт, проблемы, перспективы / Д.А. Уланов // Молодой ученый : [научн. журн.]. – 2013. – № 6 (53). – С. 455-459.
10. Ярошенко І.В. Аналіз і оцінка тенденцій соціально-економічного розвитку країн Європейського Союзу та їх регіонів / І.В. Ярошенко // Проблеми економіки. – 2016. – № 1. – С. 56-67.

References

1. Deklaratsiia po voprosu o mekhanizmaxh sodeystviia razvitiu selskogo turizma v Evropeyskom Soiuzie v period Finansovoy perspektivy 2014-2020 gg. [Declaration of the European Union on the issue of mechanisms for promoting the development of rural tourism in the period of the Financial Perspectives 2014-2020], available at: http://agro.travel/en/events/conference_2012/ (access date May 28, 2016).
2. Evoliutsiia Spilnoi Ahrarnoi Polityky YeS: naslidky dlia Ukrainy [Evolution of EU Common Agricultural Policy: Implications for Ukraine] // Instytut Ekonomichnykh Doslidzhen ta Politychnykh Konsultatsii. Nimetska konsultativna hrupa pry Uriadi Ukrainy [Institute for Economic Research and Policy Consulting. German Advisory Group under the Government of Ukraine], available at: <http://www.ier.kiev.ua> (access date May 25, 2016).
3. Zikeieva, S.H. (2013), "Tourist industry in Ukraine during the European integration: socio-economic dimension", *Ekonomika i menedzhment kultury*, no. 1, pp. 74-82.
4. Klymenko, I.V., Buhrii, M.H. and Us, I.V. (2011), *Spilna ahrarna polityka Yevropeiskoho Soiuzu: mozhlyvosti ta vyklyky dlia Ukrainy* [Common Agricultural Policy of the European Union: opportunities and challenges for Ukraine], *analitichna dopovid* [analytical report], NISD, Kyiv, Ukraine, 19 p.
5. Mukha-Shaiek, Ye. (2008), "Actions adapting the Polish tourism sector to the European Union requirements", *Visnyk DITB. Seriya: Ekonomika, orhanizatsiia ta upravlinnia pidpriemstvamy turystychnoi industrii ta turystychnoi haluzi v tsilomu*, no. 12, pp. 48-54.
6. Popova, O.L. (2009), *Stalyi rozvytok ahrosfery Ukrainy: polityka i mekhanizmy* [Sustainable development agrosphere Ukraine: policies and mechanisms], monograph, NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prohnozuvannia, Kyiv, Ukraine, 352 p.
7. Semyhulina, I.B. (2016), "Analysis of socio-economic development of Poland and its regions for the period of the country's membership in the European Union", *Problemy ekonomiky*, no. 1, pp. 46-55.
8. Antoniuk, N.V. and Mykiiievych, M.M. (2005), *Uhoda pro partnerstvo i spivrobitnytstvo mizh Yevropeiskymy Spivtovarystvamy i Ukrainoiu* [Agreement on Partnership and Cooperation between the European Communities and Ukraine], *Yevropeyskyi Soiuz: polityka, ekonomika, pravo [EU: politics, economics, law]*, tutorial, Lviv, Ukraine, pp. 447-498.
9. Ulanov, D.A. (2013), "Tourism in rural areas: experience, problems and prospects", *Molodoy uchenyy : [nauchn. zhurn.]*, no. 6 (53), pp. 455-459.
10. Yaroshenko, I.V. (2016), "Analysis and evaluation of socio-economic development of the European Union and its regions", *Problemy ekonomiky*, no. 1, pp. 56-67.

Дура В.О. ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ДО ЄС: ПЕРСПЕКТИВИ ВІТЧИЗНЯНОГО АГРОТУРИЗМУ

Мета – дослідити особливості розвитку агротуризму, визначити його перспективні напрями у контексті європейської інтеграції України.

Методика дослідження. Теоретичну та методологічну основу проведення дослідження склали нормативні акти, наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених з питань розвитку агротуризму. В процесі дослідження використовувалися методи: комплексний аналіз і синтез – при вивченні досвіду європейських держав-лідерів в області просування агротуристичних послуг; системно-структурний та абстрактно-логічний методи – при розробці напрямів, заходів для забезпечення розвитку агротуризму в умовах євроінтеграційного напрямку України, узагальненні результатів і формуванні висновків щодо доцільності гармонізації системи стандартизації та сертифікації вітчизняних агротуристичних підприємств з нормами ЄС, адаптації законодавства України у сфері агротуризму до законодавства ЄС.

Результати. У статті визначено причини зародження та розповсюдження агротуризму в країнах Європейського Союзу; наголошено на ролі агротуризму в розвитку сільських територій; проаналізовано, якими мають бути екологічні стандарти, обмеження і паралельно програми допомоги фермерам, що займаються агротуристичною діяльністю. Визначено пріоритетні напрями політики, що стосується агротуризму в нових країнах ЄС. Обґрунтовано пріоритетні сфери сприяння подальшому розвитку вітчизняного агротуризму.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних засад і практичних рекомендацій щодо перспективних напрямів розвитку агротуризму у контексті європейської інтеграції України.

Практична значущість результатів дослідження полягає в тому, що прогресивний досвід держав-членів ЄС в сфері розвитку агротуризму в межах єдиного європейського простору може бути врахований в практику функціонування вітчизняних агроосель, що буде сприяти розвитку сільських територій, інфраструктури села, охороні навколишнього середовища, безпеці продуктів харчування, підвищенню добробуту і рівня життя сільського населення, популяризації позитивного туристичного іміджу України на європейському ринку, повноцінному вступу до загальноєвропейського середовища.

Ключові слова: розвиток агротуризму, європейська інтеграція, екологічні стандарти, програми допомоги фермерам, норми ЄС, адаптаційні заходи.

Duha V.O. INTEGRATION OF UKRAINE TO THE EU: PROSPECTS FOR DOMESTIC AGROTOURISM

Purpose is to study the peculiarities of agrotourism, to determine its perspective directions in the context of European integration of Ukraine.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of the study is formed from the legislation, scientific works of domestic and foreign scholars in relation to the development of agrotourism. During the research there

were used such methods as: the combined analysis and synthesis – to study the experience of the European countries-leaders in the field of the promotion of agrotourism services; the system- structural and the abstract and the logical methods – during the development of trends and measures to ensure the development of agro-tourism in the conditions of the European integration direction of Ukraine, for summarizing of the results and forming the conclusions about the feasibility of harmonizing of national standardization and certification of the domestic agrotourism enterprises according to the norms of the EU.

Findings. In the article the reasons of the origin and distribution of agro-tourism in the countries of the European Union are determined; the role of the agrotourism in the development of rural territories is emphasized, the sort of the environmental standards, limitations and together with the assistance programs that help farmers engaged in agro-tourism activities are defined. The priority policies relating to agro-tourism in the new Member States are determined. The priority areas for promoting the development of the national agro-tourism are grounded.

Originality of research results is a substantiation of theoretical principles and practical recommendations concerning the promising areas of agrotourism in the context of European integration of Ukraine.

Practical value of the results of the research is that the progressive experience of EU member states in the field of the promotion of agrotourism within a single European space can be taken into account in practice of functioning of national agricultural dwellings, will facilitate the rural development, the rural infrastructure, environmental protection, food safety, raising of welfare and living standards of the rural population, popularization of positive tourist image of Ukraine in the European market, proper entry to the European environment.

Key words: agrotourism development, European integration, ecological standards, assistance programs for farmers, EU norms, adaptation measures.

Дуга В.А. ИНТЕГРАЦИЯ УКРАИНЫ В ЕС: ПЕРСПЕКТИВЫ ОТЕЧЕСТВЕННОГО АГРОТУРИЗМА

Цель – исследовать особенности развития агротуризма, определить его перспективные направления в контексте европейской интеграции Украины.

Методика исследования. Теоретическую и методологическую основу проведения исследования составили нормативные акты, научные труды отечественных и зарубежных ученых по вопросам развития агротуризма. В процессе исследования использовались методы: комплексный анализ и синтез – при изучении опыта европейских государств-лидеров в области продвижения агротуристических услуг; системно-структурный и абстрактно-логический методы – при разработке направлений, мер по обеспечению развития агротуризма в условиях евроинтеграционного направления Украины, обобщении результатов и формировании выводов о целесообразности гармонизации системы стандартизации и сертификации отечественных агротуристических предприятий с нормами ЕС, адаптации законодательства Украины в сфере агротуризма к законодательству ЕС.

Результаты. В статье определены причины зарождения и распространения агротуризма в странах Европейского Союза, сделан акцент на роли агротуризма в развитии сельских территорий, проанализировано, какими должны быть экологические стандарты, ограничения и параллельно программы помощи фермерам, занимающимся агротуристической деятельностью. Определены приоритетные направления политики, касающейся агротуризма в новых странах ЕС. Обоснованы приоритетные сферы содействия дальнейшему развитию отечественного результатов исследования агротуризма.

Научная новизна заключается в обосновании теоретических основ и практических рекомендаций по перспективным направлениям развития агротуризма в контексте европейской интеграции Украины.

Практическая значимость результатов исследования заключается в том, что прогрессивный опыт государств-членов ЕС в области развития агротуризма в рамках единого европейского пространства может быть учтен в практике функционирования отечественных агроусадб, что будет способствовать развитию сельских территорий, инфраструктуры села, охране окружающей среды, безопасности продуктов питания, повышению благосостояния и уровня жизни сельского населения, популяризации позитивного туристического имиджа Украины на европейском рынке, полноценному вступлению в общеевропейскую среду.

Ключевые слова: развитие агротуризма, европейская интеграция, экологические стандарты, программы помощи фермерам, нормы ЕС, адаптационные меры.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 338.432:005.336-027.63

Качан Д.А.,
аспірант*,

Білоцерківський національний аграрний університет

ЗАРУБІЖНА ПРАКТИКА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

Постановка проблеми. Вихід України на міжнародні ринки шляхом членства у СОТ та вступу в систему зони вільної торгівлі з ЄС ставить перед вітчизняними товаровиробниками нові вимоги щодо якості продукції. Значним чином це впливає саме на сільськогосподарських виробників, які мають адаптувати свою матеріально-технічну базу відповідно до нових умов. Зважаючи на низький рівень матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств, доцільно проаналізувати досвід розвинених країн у даній сфері та дослідити можливості його використання в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням у сфері технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Л.В. Молдаван [1], Й.-П. Бутаулт [2], С.А. Кучін [5], М. Бенассі [8], К.Ю. Козенко [10]. Але низка питань із можливості адаптації іноземного досвіду до сучасних українських реалій в аграрній сфері потребує більш детального розгляду.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз зарубіжної практики державної підтримки сільського господарства, виділення та оцінка ефективності методів державного впливу, визначення проблемних місць сучасної підтримки сільського господарства України та можливості їх усунення на основі використання проаналізованих методів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливість сільськогосподарського виробництва у забезпеченні продовольчої та економічної безпеки країни зумовлює уряди провідних держав до активного використання інструментів грошово-кредитної та бюджетної підтримки товаровиробників. Так, світовими лідерами щодо субсидування сільського господарства є країни ЄС, США, Японії. У цих країнах держава використовує потужну фінансово-економічну підтримку фермерському виробництву, тим самим стимулюючи розвиток виробництва важливих видів сільськогосподарської продукції та продовольства, і, навпаки, стримуючи виробництво тієї продукції, де має місце перевиробництво.

Як відомо, теоретиком такого регулювання економіки є Дж. М. Кейнс, який не поділяв думку щодо принципу повної саморегульованості та самостійності ринкової економіки, а наголошував на необхідності його регулювання з боку держави. Так, Кейнс вважав, що основним способом оживлення економіки є державні витрати, які будуть стимулювати ефективний попит населення та виступав за безпосередній контроль держави за розвитком сільського господарства та ринку продовольства [2].

Узагальнення вітчизняної практики фінансової державної підтримки сільськогосподарського виробництва свідчить, що в останні роки дослідження вона скорочується, внаслідок чого ефект від спрямування коштів у вигляді державної підтримки та використання адміністративних заходів є мінімальним. Запити зовнішнього ринку призвели до диспропорції розвитку галузей сільського господарства. Нині більшість вітчизняних сільськогосподарських підприємств різних форм господарювання спеціалізуються на виробництві зернових та технічних культур, переважно соняшнику та ріпаку.

Встановлено, що найбільше коштів в останні роки спрямовується на підтримку виробництва продукції рослинництва, зокрема зернових та олійних культур, що забезпечує високий рівень рентабельності, оскільки вони йдуть на компенсацію частини витрат, понесених на їх виробництво. Дана обставина сприяє збільшенню обсягів виробництва вищезазначених видів продукції рослинництва. Усе це вимагає вивчення зарубіжного досвіду щодо матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників та пошуку напрямів його імплементації у вітчизняну практику.

Зазначимо, що у провідних країнах існує два основних типи державної підтримки фермерів. Один найчастіше використовується у країнах Європейського Союзу, інший – США. Так, регулювання аграрного сектора у країнах ЄС здійснюється Єдиним фондом орієнтації та гарантування сільського господарства. З метою узагальнення існуючого досвіду державної підтримки матеріально-технічного

* Науковий керівник: Варченко О.М. – д.е.н., професор

забезпечення сільськогосподарських товаровиробників розглянемо діючу практику у розрізі окремих країн.

Як відомо, сільськогосподарське виробництво Франції перебуває під управлінням Міністерства сільського та лісового господарства, а також його регіональних управлінь та Вищої ради з орієнтації та координації розвитку сільського господарства та харчової промисловості. До Вищої ради входять представники Міністерства фінансів, підприємств переробної промисловості та реалізації продукції сільського господарства, фермери. Рада регулює внутрішній продовольчий ринок, виплачує субсидії на зберігання надлишків продукції, її переробку та експорт, здійснює закупівлю сільськогосподарських продуктів за гарантованими цінами. Значний вплив на сільськогосподарських товаровиробників має розвиток мережі професійних союзів, які контролюють умови праці та життя фермерів, а також додержання «мінімального рівня доходів» навіть у випадку неурожайних років або природних катаклізмів. Так, у Франції на підтримку фермерства виділяється у середньому 38 млрд. євро у рік, у сільському господарстві зайнято майже 7 % працездатного населення [3].

Вивчення досвіду щодо державної підтримки сільського господарства у Німеччині дозволило встановити, що реалізується програма сільськогосподарського кредитування для усіх земель, метою якої є підтримка інвестиційних заходів щодо раціоналізації праці та покращення умов життя. Одержати кредит може лише сільськогосподарський товаровиробник, загальні доходи якого не перевищують визначених меж. У областях із несприятливими кліматичними умовами держава бере на себе погашення 5 % по кредиту, в традиційних областях – 3 %, які виплачуються одночасно [4].

У США кількість зайнятих на фермах менше 3 млн осіб із 130 млн працездатного населення країни. При цьому уряд не контролює і не надає субсидії на підтримку цін на сільськогосподарські ресурси та відсоткову ставку за урядовими програмами з сільськогосподарського кредиту. Отже, в США відсутні тенденції до появи дефіциту, надлишку палива, сільськогосподарської техніки, і відповідно, відсутні передумови для державного розподілу ресурсів для фермерів. Взагалі, Міністерство сільського господарства надає допомогу фермерам при продажі їхньої продукції: фермер може у періоди значного зниження цін здати продукцію за заставними цінами на зберігання державі, а якщо ситуація із ринковими цінами покращується, фермер забирає продукцію на реалізацію і виплатить із виручки одержані від держави грошові кошти.

Бюджетні витрати США на сільське господарство корелюються із економічною ситуацією у країні: у кризові роки вони зростають, у стабільні періоди рівень державного субсидування помітно знижується. Способи державної підтримки у провідних країнах зводиться до встановлення індикативної ціни, забезпечення якої держава гарантує фермерам за рахунок бюджетних коштів. Вперше ця система була використана у середині 30-х років XX століття у США, а із 60-х років минулого століття вона використовується і в інших державах як інструмент єдиної аграрної політики. У багатьох країнах державні фінансові вкладення у сільське господарство у 1,5-2 рази перевищують ринкову вартість його продукції. Найвищого рівня досягли субсидії в Японії та Фінляндії – майже 70 % ринкової вартості продукції фермерів, у країнах ЄС – 45-50 %. У США на розвиток сільськогосподарського виробництва вноситься на 30 % більше коштів (у розрахунку на одиницю продукції), ніж в інші галузі. Практично у всіх країнах ЄС та США сільське господарство представляє собою відносно стабільний вид бізнесу, що досягається за рахунок систематичного впливу держави на внутрішній ринок [5].

Основним регулятором міжнародної торгівлі є Світова торгова організація (СОТ), яка контролює експорт та імпорт учасників організації з метою забезпечення рівних умов торгівлі між ними. З метою забезпечення таких умов Угоди СОТ про сільське господарство визначені заходи державної підтримки сільського господарства у країнах-учасниках, за додержанням яких СОТ суворо слідкує. Концепція внутрішньої підтримки аграрного сектора у рамках СОТ передбачає поділ усіх заходів на три групи (табл. 1).

Таблиця 1

**Основні форми державної підтримки сільського господарства і сільського населення
(відповідно із класифікацією СОТ)**

№ з/п	Форми державної підтримки	Види державної підтримки	Можливість використання в Україні
1	Заходи «синьої скриньки»	Зорієнтовані на обмеження перевиробництва (що актуально для розвинених країн), відносно них відсутні обмеження фінансування із бюджету	Відсутні
2	Заходи «жовтої скриньки»	Включають такі види підтримки, які вважаються як такі, що стимулюють виробництво, і, відповідно, спотворюють торгівлю	Є необхідними для стимулювання сільського господарства
3	Заходи «зеленої скриньки»	Заходи державної підтримки сільського господарства, які не є причиною неефективного розподілу ресурсів в аграрній сфері. Ці заходи не направлені на підтримку цін товаровиробників	Застосовуються у вітчизняній практиці

Джерело: узагальнено автором

Заходи «жовтої скриньки» жорстко критикуються СОТ, оскільки більшість підприємств не можуть правильно використати субсидії, а їх частка у провідних країнах поступово знижується. Усі заходи «жовтої скриньки» діляться на продуктово-специфічну підтримку та продуктово-неспецифічну підтримку.

Продуктово-специфічна підтримка – підтримка, що надається на виробництво, продаж, транспортування і т.д. конкретних сільськогосподарських товарів та включає у себе підтримку ринкових цін, субсидії на окремі види продукції, компенсації частини вартості комбікормів, що купуються тваринницькими комплексами, молочними фермами і птахофабриками, компенсації затрат на транспортування сільськогосподарських вантажів.

Відмінність продуктово-неспецифічної підтримки від продуктово-специфічної полягає у тому, що перший її вид не можна розподілити за окремим товарам. До такої підтримки відносять надання пільг з оплати вартості спожитої електроенергії, вартості паливо-мастильних матеріалів, кредитування сільськогосподарських товаровиробників, капіталовкладень виробничого призначення. Основним принципом регулювання внутрішньої підтримки якої є принцип «*de minimis*» (з лат. незначний), що характеризує собою пороговий рівень фінансування заходів «жовтої скриньки» і який є своєрідним кількісним показником спотворюючого ефекту на торгівлю. Для розвинених країн «*de minimis*» становить 5 і менше відсотків вартості усієї виробленої сільськогосподарської продукції. Для країн, що розвиваються цей показник становить 10 %. Винятком із розрахунків зобов'язань за обсягами підтримки сум у межах «*de minimis*» пояснюється тим, що 5 % підтримки у валовій вартості виробленої сільгосппродукції має мінімальний вплив на торгівлю [6].

Найбільша частка прямої підтримки сільського господарства має місце у країнах ЄС, Норвегії, Австралії і США. У США, Канаді і країнах ЄС найбільша частка витрат припадає на рослинництво, у Фінляндії, Норвегії, Швейцарії – на тваринництво. Основною метою прямого субсидування виступає державне регулювання структури сільськогосподарського виробництва, а також підтримка товаровиробників у районах із несприятливими кліматичними умовами. Наприклад, у заболочених районах Ірландії та важкодоступних високогірних районах Австрії існують спеціальні системи підтримки доходів сільськогосподарських товаровиробників, а у північній частині Фінляндії у господарств розміщених вище 62° північної широти, держава надає підвищені «погектарні» і «поголовні» субсидії сільськогосподарським товаровиробникам.

Водночас, рамки міжнародної торгівлі не регулюють заходи «зеленої скриньки», і держава може вкладати у неї необмежені кошти. До цієї групи відносять заходи, які прямо не впливають на сільськогосподарське виробництво, але все ж таки підтримують його, наприклад, розвиток інфраструктури сільських територій, наукові дослідження в галузі сільського господарства, ветеринарні заходи, екологічні програми, покращення родючості ґрунту. Якщо у короткостроковому періоді ці заходи не мають істотного ефекту на розвиток сільськогосподарського виробництва, то у довгостроковій перспективі вони не менш ефективні, ніж прямі субсидії. За даними американських досліджень, приріст економіки сільського господарства США за останні десятиріччя на 50 % був забезпеченим завдяки державному фінансуванню тих галузей науки, що пов'язані із сільським господарством [7].

Одним із непрямих методів державної підтримки сільського господарства є пільгове оподаткування, яким у провідних країнах світу користуються лише дрібні товаровиробники, середні та крупні – за загальним підходом. До податкових пільг відносять: податкові знижки на прибуток дрібних та збиткових підприємств; зниження бази оподаткування фермерів через прискорену амортизацію машин та обладнання; система пільг при придбанні нової техніки та використання нових технологій; податкові пільги на інвестиції у сільське господарство.

У багатьох країнах, з метою стимулювання інвестиційної активності фермерів в сфері технологічних інновацій, у податковому законодавстві передбачено знижки на приріст інвестицій, бюджетна компенсація податкових виплат на цю суму та ін. Також пільгові умови оподаткування надаються, якщо фермери запроваджують новації, що входять до державних або регіональних програм. Окрім того, у більшості країн є митні квоти та обмеження на ввезення продукції, які здійснюють непряму підтримку внутрішнього товаровиробника сільськогосподарської продукції.

У країнах із розвинутою ринковою економікою використовується податковий фаворитизм щодо фермерів. До них відносять особливі методи оцінки вартості землі, будівель та споруд. Наприклад, в Ізраїлі виділяють декілька типів сільськогосподарських земель, податок із яких розраховується за різними ставками. Так, землі, із яких платять невисоку суму податку, не можуть бути використані для будівництва житла або об'єктів торгівлі. Також для сільськогосподарських товаровиробників із сум оподаткування виключається вартість машин та обладнання, що призначені для обробки ґрунту. При цьому, у Франції розрахунок суми доходу, що підлягає оподаткуванню здійснюється на основі даних земельного кадастру, урожайності сільгоспкультур та продуктивності худоби, середніх показників вартості продукції, затрат на виробництво. У Німеччині фермери поділяються на три категорії за рівнем доходу. Фермери із низьким рівнем доходу, сплачують самий низький сукупний податок, який

розраховується на основі кількості гектарів землі у користуванні. Із ростом доходу збільшується і податок, а також складність у його обрахуванні.

Фермери у США не мають пільгової ставки прибуткового податку, але більшість із них мають низький дохід порівняно із доходами у несільськогосподарських галузях і реально сплачують прибутковий податок за мінімальною ставкою, прийнятою для усіх платників. Фермерським господарствам дозволяється інвестувати до 25 % оподаткованого прибутку у пріоритетні напрями виробничого розвитку без сплати податку на вкладений капітал. До них відносять ґрунто- і водоохоронні заходи, модернізація виробництва і виробничих об'єктів. Окрім того, вони мають можливість платити податок із середнього за три роки доходу [8].

Розвиток сучасного сільськогосподарського виробництва неможливо здійснювати без використання високопродуктивної техніки та обладнання. Методичною основою розробки напрямів та заходів щодо розвитку лізингу вживаної сільськогосподарської техніки може стати досвід провідних країн із розвиненим сільським господарством, сільськогосподарським машинобудуванням та ремонтно-технічним аграрним сервісом. У таких країнах ємність вторинного ринку сільськогосподарської техніки у 1,5-3 рази перевищує ємність первинного ринку. Наприклад, у США щорічно продається майже 100 тис. нових і 150-200 тис., що були у користуванні тракторів, а у Німеччині відповідно 23-25 і 65-75 тис. [4].

Динамічний розвиток вторинного ринку сільськогосподарської техніки у економічно розвинених країнах зумовлено декількома причинами. Перша із них полягає у тривалих термінах служби машин, що зумовлено їх невеликою річною завантаженістю, яка у свою чергу високим рівнем технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва. Сільськогосподарська техніка, навіть використавши нормативний термін амортизації (10-12 років), характеризується високою роботоздатністю та значним залишковим ресурсом. У США, Канаді, Німеччині трактори, комбайни, інші машини працюють по 20 і більше років. У США трактори, які пропрацювали більше 20 років, становлять 25-30 %, у Франції – 15-20 %. В Італії 35 % тракторів відпрацювало більше 15 років. Вважаємо, що важливим чинником збереження високої роботоздатності сільськогосподарських машин є добре організоване ремонтно-технічне обслуговування, висока якість та культура експлуатації машинно-тракторного парку.

Зазначимо, що фермери у провідних країнах світу при придбанні техніки, що була у використанні, беруть до розрахунку не лише її вік, але й інтенсивність використання її попереднім власником. На вторинному ринку провідних країн найвищим попитом користуються машини, які пропрацювали 3-5 років та мають найбільше напрацювання (трактори – не більше 3000 мото-годин, зернозбиральні та кормозбиральні комбайни – не більше 1000 мото-годин). Високий попит знаходять трактори і комбайни із терміном служби 6-8 років, але із річним виробітком відповідно не більше 600 і 200 мотогодин [4].

Наступною причиною розвитку вторинного ринку сільськогосподарської техніки є жорстка конкуренція західних фірм сільськогосподарського машинобудування, яка змушує постійно модернізувати виробництво техніки, випускати машини нового покоління, більш продуктивної, із покращеними техніко-експлуатаційними, ергономічними та економічними характеристиками. Використання модернізованої техніки посилює обернену кореляцію між вартістю придбання сільськогосподарської машини та собівартості одиниці продукції, виробленої з її використанням, тому найбільш забезпечені сільгосптоваровиробники купують модернізовані машини, незважаючи на їх більш високу вартість, а раніше придбану техніку виставляють на продаж на вторинному ринку. Отже, машини упродовж терміну служби переходять від більш потужних фермерів до середніх, а від них – до економічно слабких, тобто до кінцевого зняття із експлуатації трактори, комбайни, автомобілі перепродуються 2-3 рази.

З метою найбільш швидкого накопичення коштів для придбання нової техніки, економічно стійкі фермери, незважаючи на те, що зростають витрати з експлуатації машинно-тракторного парку, собівартість механізованих робіт та кінцевої сільськогосподарської продукції, а також на ризик скорочення у зв'язку із цим доходу від її реалізації внаслідок використання прискореного методу нарахування амортизації раніше придбаної сільськогосподарської техніки.

Третя причина придбання фермерами техніки, що була у користуванні, полягає у тому, що ціни на неї у більшості випадків знаходяться у межах від 30 % до 60 % ціни нової. Водночас, високим попитом користуються не лише техніка, що була у користуванні, але й окремі агрегати, деталі, вузли, ціни на які у більшості випадків становлять 25-50 % цін на аналогічні нові моделі, однак не перевищують 60 %. Чим складнішою є деталь і більшим її післяремонтний ресурс, тим вищою є ціна.

Четверта причина полягає в ефективній системі просування техніки та активізації її продажу на вторинному ринку, добре організований після продажний технічний супровід, що є наслідком розвинутої мережі дилерів. Так, наприклад, у США налічується близько 12 тис. дилерських пунктів [9].

Фірми-товаровиробники техніки взаємодіють із дилерами на принципах аутсорсингу і франчайзингу. Функції дилера включають у себе продаж нових машин, надання ремонтно-технічних послуг, придбання, відновлення та продаж бувших у використанні машин, після продажне

обслуговування машин, відновлення та дрібносерійне виробництво запасних частин, виробництво витратних матеріалів та ін.

Як відомо, у провідних країнах достатньо розвиненим є лізинг сільськогосподарської техніки, яким користуються в основному фермери, котрі неспроможні внаслідок обмежених фінансових можливостей відразу придбати машину у власність. Також у країнах ЄС добре розвинута інтеграція організацій, які займаються придбанням і реалізацією бувшої у користуванні техніки. Головною метою такої інтеграції є активізація продажів, підвищення конкурентоспроможності, захист власних інтересів учасників такого бізнесу. Наприклад, у Німеччині створено Об'єднання німецьких продавців бувшої у використанні техніки – спеціалізована група у складі Об'єднання німецької оптової торгівлі машинами та інструментами (FDM). Разом із тим, у Німеччині створена найбільша у світ міжнародна біржа вживаної техніки та обладнання під назвою «Resale», яка функціонує, починаючи із 1995 року.

Одним із важливих напрямів матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників є організація технічного супроводу техніки після її продажу. Так, у США законодавством передбачено принцип, який забороняє продаж техніки без надання сільгоспвиробникам після продажного обслуговування цієї техніки. Таке обслуговування включає у себе забезпечення споживачів запасними частинами; проведення технічного обслуговування і ремонту машин; розробку та забезпечення споживачів нормативно-технічною та ремонтно-експлуатаційною документацією, перепідготовку та консультування фермерів, які здійснюють ремонт техніки власними силами. На початковому етапі використання машини розробляються інструкції по догляду та ремонту, технологія ремонту, на стадії проектування та розробки конструкції машини створюється обладнання та інструменти для оперативного та надійного виконання ремонту та технічного обслуговування [10].

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнення зарубіжного досвіду щодо матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників переконує, що засади відтворення матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарських підприємств базуються на зміщенні акцентів у бік провідної ролі держави в регулюванні відтворювального процесу, а також мобілізації внутрішніх ресурсів суб'єктів господарювання. Основне завдання забезпечення процесу відтворення галузі в нинішніх умовах полягає у підвищенні прибутковості сільськогосподарських товаровиробників, формуванні й ефективному використанні виробничого потенціалу. Державне регулювання має бути спрямоване на створення сприятливого економічного середовища та належних умов для розвитку розширеного відтворення за рахунок власних коштів, а також мати можливість залучати й обслуговувати позичкові кошти. В умовах обмежених можливостей реалізації процесу повного відтворення засобів виробництва, під дією виробничих і фінансових факторів підвищується актуальність часткового відтворення, що забезпечує подовження терміну служби технічних засобів і можливості їх використання у виробництві.

Бібліографічний список

1. Молдаван Л.В. Форми господарювання в аграрному секторі країни в умовах глобалізації / Л.В. Молдаван // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 13–15.
2. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег: избранные произведения / Дж.М. Кейнс. – М.: Экономика, 1993. – 543 с.
3. Butault J.-P. Les soutiens a L'Agriculture: Theorie, historie, mesure. / J.-P. Butault. – Paris: INRA, 2014. – 303 p.
4. Зимина Л.Б. Сельское хозяйство: в чем секрет успеха [Електронний ресурс] / Л.Б. Зимина // Бюджет. – 2012. – Режим доступу: <http://bujet.ru/article/177647.php>.
5. Кучин С.А. Мировой опыт финансовой поддержки аграрного сектора экономики и возможность его адаптации в России / С.А. Кучин // Финансы и кредит. – 2012. – №8 (44). – С. 22-28.
6. Правила внутренней поддержки сельского хозяйства в рамках СОТ [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу: http://www.chelagro.ru/more/tues/wto_rules.php.
7. Gruszczynski L. Regulating Health and Environmental Risks under WTO Law: A Critical Analysis of the SPS Agreement / L. Gruszczynski. – Oxford: OUP, 2010.
8. Mohamed Behnassi, Shabbir A. Sharid, Nazia Mint'z-Habid Science, Policy and Politics of Modern Agricultural System. – Springer Science+Business Media Dordrecht, 2014. – 356 p.
9. Dr. J. Wesley Burnett. Moving to A Free Market Agriculture Policy. – Americans for Limited Government Foundation, 2015. – 21 p.
10. Козенко К.Ю. Перспективные направления формирования лизинга восстановленной техники / К.Ю. Козенко // Фундаментальные исследования. – 2013. – №11. – С. 35-39.

References

1. Moldavan, L.V. (2010), "Forms of economy in agrarian sector of Ukraine under globalization", *Ekonomika APK*, no.1, pp. 13–15.

2. Keynes, J.M. (1993), *Obshchaya teoriya zanyatosti, protsenta i deneg: izbrannyye proizvedeniya* [The General Theory of Employment, Interest and Money: Collected Works], Ekonomika, Moscow, Russia, 543 p.
3. Butault, J.-P. (2014), *Les soutiens a L'Agriculture: Theorie, historie, mesure*, INRA, Paris, France, 303 p.
4. Zimina, L.B. (2012), "Agriculture: what is the secret of success", *Byudzhët*, available at: <http://bujet.ru/article/177647.php>. (access date May 26, 2016).
5. Kuchin, S.A. (2012), "World experience in financial support to the agricultural sector and the possibility of its adaptation in Russia", *Finansy i kredit*, no. 8 (44), pp. 22-28.
6. "Rules of internal support of agriculture in the framework of the WTO" (2011), http://chelagro.ru/more/tues/wto_rules.php. (access date May 26, 2016).
7. Gruszczynski, L (2010), *Regulating Health and Environmental Risks under WTO Law: A Critical Analysis of the SPS Agreement*, OUP, Oxford, United Kingdom.
8. Behnassi, Mohamed, Shahid, Shabbir A. and Mintz-Habib, Nazia (2014), *Science, Policy and Politics of Modern Agricultural System*. Springer Science+Business Media Dordrecht, 356 p.
9. Dr. Burnett, J. Wesley (2015), *Moving to A Free Market Agriculture Policy*, Americans for Limited Government Foundation, 21 p.
10. Kozenko, K.Yu. (2013), "The perspective directions of leasing formation of the restored equipment", *Fundamentalnyye issledovaniya*, no. 11, pp. 35-39.

Качан Д.А. ЗАРУБІЖНА ПРАКТИКА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

Мета. Метою дослідження є аналіз зарубіжної практики державної підтримки сільського господарства, виділення та оцінка ефективності методів державного впливу, визначення проблемних місць сучасної підтримки сільського господарства України та можливості їх усунення на основі використання проаналізованих методів.

Методика дослідження. В процесі дослідження було використано такі наукові методи: економіко-статистичний, монографічний, систематизації – при визначенні диспропорції у фінансуванні різних галузей сільського господарства України та при обґрунтуванні необхідності державної підтримки сільського господарства; діалектичний метод, узагальнення, табличного аналізу – при визначенні ефективності пільгового оподаткування та при доведенні важливості вторинного ринку техніки для процесу відтворення.

Результати. У статті обґрунтовано необхідність державної підтримки сільського господарства; визначена диспропорція у фінансуванні різних галузей сільського господарства України; досліджено методи державної підтримки на прикладі Франції, Німеччини та США; розглянуто та згруповано форми державної підтримки відповідно до класифікації СОТ; проаналізована ефективність пільгового оподаткування, як непрямого методу державної підтримки; доведено важливість вторинного ринку техніки для процесу відтворення.

Наукова новизна. Внесено пропозиції щодо використання непрямих методів державного регулювання для підтримки сільськогосподарських виробників з метою створення сприятливого економічного середовища. Запропоновано використати зарубіжний досвід державного регулювання вторинного ринку техніки для реалізації часткового відтворення в умовах обмежених можливостей.

Практична значущість. Результати, отримані в ході дослідження, сприятимуть розвитку інноваційно-інвестиційного забезпечення сільськогосподарського виробництва. Вони можуть бути використані у сфері сільського господарства.

Ключові слова: матеріально-технічне забезпечення, державна підтримка, пільгове оподаткування, вторинний ринок техніки.

Kachan D.A. FOREIGN PRACTICE OF MATERIAL AND TECHNICAL SUPPORT OF AGRICULTURAL COMMODITY PRODUCERS

Purpose. The aim of the article is an analysis of foreign practice of state support of agriculture, allocation and evaluation of effective methods of state influence; determine problem areas of modern agricultural support in Ukraine and the possibility of their removal on the basis of the analyzed methods.

Methodology of research. The following research methods were used during the study: economic and statistical, monographic, systematization – in determining the disparity in funding various sectors of agriculture in Ukraine and in the substantiation of necessity for state support of agriculture; dialectical method, generalization, tabular analysis – in determining the effectiveness of preferential taxation and in communicating the importance of secondary market of equipment for the reproduction process.

Findings. The necessity of state support of agriculture has been substantiated; disparity in funding various sectors of agriculture Ukraine has been determined; the methods of state support on the example of France, Germany and the United States have been studied; forms of state support according to the WTO classification were reviewed and grouped; the efficiency of preferential taxation as an indirect method of state support was analyzed; importance of secondary market of equipment for the reproduction process has been proved.

Originality. Proposals for using indirect methods of state regulation to support agricultural producers were contributed in order to create a favorable economic environment. It was proposed to use foreign experience of state regulation of the secondary market of equipment to implement partial reproduction in terms of limited opportunities.

Practical value. The results obtained in the study will contribute to the development of innovative and investment ensuring of agricultural production. These results can be used in agriculture.

Key words: material and technical support, state support, preferential taxation, secondary market of equipment.

Качан Д.А. ЗАРУБЕЖНАЯ ПРАКТИКА МАТЕРИАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ТОВАРОПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ

Цель. Целью статьи является анализ зарубежной практики государственной поддержки сельского хозяйства, определение и оценка эффективности методов государственного воздействия, определение проблемных мест современной поддержки сельского хозяйства Украины и возможности их устранения на основе использования проанализированных методов.

Методика исследования. В процессе исследования были использованы следующие научные методы: экономико-статистический, монографический, систематизации – при определении диспропорции в финансировании различных отраслей сельского хозяйства Украины и при обосновании необходимости государственной поддержки сельского хозяйства; диалектический метод, обобщения, табличного анализа - при определении эффективности льготного налогообложения и при доказательстве важности вторичного рынка техники для процесса воспроизводства.

Результаты. В статье обоснована необходимость государственной поддержки сельского хозяйства; определена диспропорция в финансировании различных отраслей сельского хозяйства Украины; исследованы методы государственной поддержки на примере Франции, Германии и США; рассмотрены и сгруппированы формы государственной поддержки в соответствии с классификацией ВТО; проанализирована эффективность льготного налогообложения, как косвенного метода государственной поддержки; доказана важность вторичного рынка техники для процесса воспроизводства.

Научная новизна. Внесены предложения по использованию косвенных методов государственного регулирования для поддержки сельскохозяйственных производителей с целью создания благоприятной экономической среды. Предложено использовать зарубежный опыт государственного регулирования вторичного рынка техники для реализации частичного воспроизводства в условиях ограниченных возможностей.

Практическая значимость. Результаты, полученные в ходе исследования, будут способствовать развитию инновационно-инвестиционного обеспечения сельскохозяйственного производства. Они могут быть использованы в сфере сельского хозяйства.

Ключевые слова: материально-техническое обеспечение, государственная поддержка, льготное налогообложение, вторичный рынок техники.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 631.14:001.76

Свиноус І.В.,
д.е.н., професор
Хомяк Н.В.,
к.е.н., доцент

Білоцерківський національний аграрний університет

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЮВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Одним з основних напрямів забезпечення відтворення основних засобів сільськогосподарських товаровиробників у сучасних умовах розглядається широкомасштабне застосування новітніх наукових досягнень у сфері технології та організації виробництва з метою збільшення обсягів і поліпшення якості продукції. Можливості використання інновацій сільськогосподарськими підприємствами досить обмежені внаслідок впливу багатьох чинників: дефіцит фінансових ресурсів; різке підвищення цін на нові засоби виробництва; відсутність регулятивних механізмів, що сприяють поширенню застосування інновацій у сільському господарстві.

Процес масового поширення інноваційних розробок може здійснюватися системно, безперервно й ефективно лише за умови сформованої відповідної інноваційної інфраструктури. Зазначимо, що інноваційна інфраструктура ще не досягла необхідного рівня розвитку, і знаходиться тільки на початковому етапі свого формування, її окремі складові елементи функціонують розрізнено. Питання щодо формування інфраструктури ринку інноваційної продукції для сільськогосподарського виробництва є складним і багатоаспектним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти цих питань знайшли своє відображення в наукових працях таких відомих вітчизняних вчених – економістів, як: В.Г. Андрійчук, Я.К. Білоусько, М.Г. Бондаренко, І.Д. Бурковський, П.І. Гайдуцький, М.Г. Лобас, Г.М. Підлісецький, П.Т. Саблук, В.Л. Товстопят та ін. Проте, зміна умов господарювання під дією зовнішнього та внутрішнього середовища сільськогосподарських підприємств вимагає розгляду питання удосконалення механізму реалізації інноваційних продуктів в процесі відтворення основних засобів.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності реалізації інноваційних розробок в процесі відтворення основних засобів в сільськогосподарських підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успішна реалізація стратегічних цілей щодо інноваційного розвитку сільськогосподарського виробництва значною мірою залежить від ефективного використання інформаційних ресурсів. Передумови інформаційного забезпечення діяльності сільськогосподарських товаровиробників формуються під впливом факторів його зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування, а також відповідно до наявності інформаційних ресурсів, можливостей їх впровадження та вирішення проблем щодо дієвої інформаційної взаємодії із суб'єктами ринку.

Вітчизняна аграрна сфера, суб'єкти якої господарюють у сприятливих природно-кліматичних умовах, внаслідок технологічної відсталості та нераціональної організації її реформування за неоліберальною моделлю нині неспроможна забезпечити населення доступною за цінами і відповідної якості продовольчою продукцією. Виробництво сільськогосподарської продукції на одну особу населення скоротилося у 2014 р. порівняно з 1990 р. на 40%. До того ж на внутрішньому ринку відбувається заміщення вітчизняної продукції імпортною внаслідок її більш високої цінової конкурентоспроможності, досягнутої у т.ч. за рахунок використання інноваційних технологій.

Основними результатами реформування вітчизняного аграрного сектору стали катастрофічне падіння виробництва сільськогосподарської продукції, детехнологізація та деіндустріалізація [1].

Кадрова наукоємність аграрного сектору за роки реформ навіть зросла. Його науковий потенціал налічує понад 11 тис. науковців (15% загальної чисельності науковців країни), у т. ч. 2,1 тис.

докторів і кандидатів наук, понад 200 академіків і членів-кореспондентів. Аграрний сектор обслуговує Національна академія аграрних наук України, яка об'єднує понад 120 наукових установ. На виробничі потреби досліджуваної галузі працює розвинута система навчальних закладів аграрної освіти.

Невирішеною проблемою є надто низький рівень затребуваності результатів аграрної науки сільськогосподарським виробництвом, що закономірно призводить також до зниження якості її функціонування. Так, у 2014 р. із 785 розробок з фундаментальних досліджень, над якими працював науковий потенціал НААН, лише 181 розробка була освоєна виробництвом, або 23%, із 980 наукових програм прикладного характеру результативно використані у виробництві 183 розробки, або 18,6% [2].

В останні роки різко скоротилося виділення коштів на наукові прикладні дослідження: у розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь більш як удвічі порівняно з 1990 роком. Водночас у 18 розвинених країн світу за останні три десятиліття вони збільшилися від 0,96 до 2,2% ВВП, що припадає на сільське господарство, в тому числі у США від 1,32 до 2,2%, в Австралії витрати на аграрні дослідження за вказаний період зросли від 1,5 до 4,42%, в ПАР - від 1,39 до 2,59%, а в 17 африканських країнах - від 0,42 до 0,58% ВВП, що припадає на сільськогосподарське виробництво [3].

Аграрна наука на 75% фінансується за рахунок державного бюджету (наукова галузь країни – на 39%), що є доказом неефективності проведених в аграрному секторі реформ, внаслідок яких аграрна наука залишилася відірваною від сільськогосподарського виробництва і слабо комерціалізованою, що суперечить набутому світовому досвіду, де аграрна наука навпаки є найбільш комерціалізованим сектором [4]. За такої ситуації держава має негайно вжити заходів щодо захисту сільськогосподарського товаровиробника від руйнівної сили неолібералізму і створення економічних, правових, організаційних, соціальних та інших умов для спрямування реформ на забезпечення інноваційного розвитку досліджуваної галузі.

Ідея формування на конкурсних засадах державних науково-технічних програм, спрямованих на реалізацію пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки в Україні, була скомпрометована вже тим, що на їх виконання Мінфін виділяв надто малу частку коштів від загального фінансування науки. Тобто реально вони не відповідали поняттю «пріоритетні». Суттєві нарікання викликала також процедура визначення пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та тематичної спрямованості програм. Механізми формування і реалізації ДНТП, незважаючи на те, що в них вперше був реалізований прогресивний конкурсний підхід до вибору проектів, практично відійшли від вимог програмно-цілового підходу, а тому не давали можливості скористатися перевагами такого підходу.

Нині наша країна є єдиною країною Європи, в якій жодним чином не стимулюються інвестиції в наукові дослідження і розробки, практично відсутній вплив держави на інноваційні процеси в економіці, внаслідок недостатньої підтримки держави науковий потенціал деградує. Без вирішення цих проблем зусилля щодо переведення економіки на інноваційний шлях розвитку не матимуть підґрунтя.

Нині аграрною наукою запропоновано розробки, використання яких дозволяє удосконалити системи ведення сільського господарства, збільшити продуктивність землекористування і тваринництва, підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва. Однак сільськогосподарські товаровиробники належним чином не впроваджують науково-технічну продукцію, що пов'язано не тільки з їхнім несприятливим фінансовим станом, але і з низькою зацікавленістю фахівців і керівників. Слабка сприйнятливості результатів науково-технічного прогресу, як правило, пов'язана не лише із недостатньою інформованістю, а й невідповідною підготовкою кадрів.

У нинішніх умовах не сформовано маркетингове забезпечення замовлень на наукові дослідження і розробки, інноваційні продукти, що є стримуючим чинником ефективного інноваційного розвитку сільського господарства. Як правило, при відборі проектів не проводиться глибока економічна експертиза, а також не оцінюються показники ефективності та ризиків, не відпрацьовуються схеми просування одаржаних результатів у виробництво, внаслідок чого інноваційні розробки не стають інноваційним продуктом.

Очевидно, що в сучасних умовах важливу роль відіграє інформаційно-консультаційне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, оскільки нині спостерігається дуже низька сприйнятливості ними до інноваційних продуктів. Зарубіжний досвід провідних країн світу доводить, що ключовою ланкою успішного просування розробок на ринок є рівень організації менеджменту всього циклу інноваційних проектів. За статистикою, за кордоном на одного розробника в науці припадає 10 менеджерів, які доводять кінцеві результати роботи до впровадження у практичну діяльність сільськогосподарських товаровиробників [5].

Дослідження практики інформаційно-консалтингового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств у провідних країнах світу переконує у важливості налагодження діалогу між сільськогосподарськими товаровиробниками та органами державної влади через створення сільськогосподарських служб. У зв'язку із цим розглянемо особливості становлення і розвиток інформаційного та консалтингового забезпечення діяльності сільських товаровиробників Франції.

Одним із напрямів забезпечення ефективного поширення новітніх розробок є дорадча підтримка, що надається групою British Sugar Area Manager. Ця група підтримує безпосередні контакти з фермерами та дослідниками, що дає змогу оперативно доводити розроблені наукові програми до

безпосередніх споживачів та адаптувати їх з урахуванням властивостей технічних засобів. Менеджери цієї групи відіграють вагомий роль у поширенні інформації про наукові досягнення, використовуючи для цього різні прийоми. Так, вони є ініціаторами та активними учасниками зборів фермерів, де визначаються сучасні проблеми галузі, обговорюються новітні досягнення та розробки, пропонуються зразки нової продукції, розглядаються нові закони, регулюється діяльність щодо галузі сільськогосподарського машинобудування, охорони навколишнього середовища та ринку [6].

Іншим методом поширення інформації про наукові досягнення є дні відкритих дверей у графствах, на яких проводиться безпосередня демонстрація основних досягнень у сільському господарстві та випробування техніки на полях.

З метою розповсюдження та пропаганди новітніх наукових розробок дорадча служба також використовує організацію практичних занять для фермерів підрядників, що надають послуги по виконанню технологічних операцій. Однак здебільшого інформація доводиться до фермерів через незалежних консультантів дорадчої служби.

Найбільш простим способом доведення інформації до безпосередніх користувачів є публікація її Фондом та розповсюдження за методом direct-mail, використання незалежних консультантів представництв виробників сільськогосподарських машин, надання консультацій телефоном та через Інтернет, проведення конференцій, а також популяризація публікацій науково-дослідницьких центрів країни. Сприяє поширенню інформації про наукові досягнення серед фермерів також організація оперативних публікацій за програмою Фонду у відомих фахових виданнях, зокрема, British Sugar Beet Review. Зазначимо, Фонд за кожним напрямом програми наукових досліджень формує приблизний графік публікацій про результати дослідження та визначає, які саме шляхи поширення наукової розробки серед товаровиробників є найбільш доцільними.

Узагальнення й аналіз зарубіжного досвіду розвитку інноваційних процесів показали наступне: особливість розвитку інноваційних процесів полягає передусім в орієнтації на профільні галузі регіону, пріоритети його розвитку та максимальне використання тих чи інших переваг; успішний розвиток інноваційної діяльності в більшості країн пов'язаний із системою державної підтримки науково-інноваційної сфери АПК; найважливішими сучасними механізмами стимулювання інноваційного розвитку є система пільгового кредитування та державне страхування кредитів на всіх стадіях інноваційного циклу.

Розглянуті питання є актуальними для вітчизняної аграрної науки, яка навіть в умовах обмеженого фінансування намагається брати участь в інноваційному забезпеченні галузі. Для досягнення позитивного впливу аграрної науки на розвиток сільськогосподарського виробництва необхідно посилити дії держави за напрямками: ведення наукових розробок і впровадження інноваційної продукції у практичну діяльність товаровиробників; формування привабливості науково-дослідницької діяльності серед випускників ВНЗ; сприяння розвитку інноваційної інфраструктури та формуванню доступної для товаровиробників інформаційної системи.

Вивчення зарубіжного досвіду свідчить, що процес інноваційного розвитку в аграрному секторі має починатися зі стимулювання науково-дослідницької діяльності галузевих НДІ, створення умов інтеграції бізнесу, ВНЗ і науково-дослідних центрів із інноваційними малими підприємствами, що працюють за державною науково-технічною тематикою в сфері аграрної економіки у межах національних програм. Створення комплексного механізму кредитного стимулювання інноваційної діяльності в сільському господарстві – сфері, яка характеризується високим ступенем ризику та невизначеності, дасть змогу активізувати науково-технічні розробки по всьому ланцюжку – від фундаментальних досліджень до впровадження розробок у виробництво.

Можливості укладання договорів на наукові дослідження із підприємствами та організаціями обмежені, адже більшість замовників (сільськогосподарських товаровиробників) не в змозі їх оплатити. Тому єдиним ефективним способом розвитку інновацій в аграрному секторі є переведення його на ринкову основу за умови обмеженого державного контролю та суттєвої бюджетної підтримки у формі прямого кредитно-фінансового стимулювання.

Нині важливим завданням розвитку інноваційної діяльності в сільськогосподарському виробництві є розробка та впровадження цілісної інноваційної системи, що самостійно організовується для базової галузі сільського господарства, яка структурно і функціонально об'єднує в собі тісно взаємопов'язані науковий, кадровий, виробничий і фінансовий потенціали. Це можуть бути, наприклад, регіональні інноваційно-технологічні галузеві комплекси (кластери), які координують роботу всіх структур від моменту зародження наукової розробки до впровадження її у виробництво, здійснюють підготовку менеджерів високої кваліфікації для цієї сфери. У складі таких кластерів неодмінною складовою має бути спеціалізований банк, який здійснює пільгове кредитування суб'єктів інноваційного кластера.

Для переходу на інноваційний шлях розвитку в довгостроковій перспективі сільськогосподарським підприємствам необхідно забезпечити кількісний ріст технічної бази як умов практичного використання наукових досягнень. Наприклад, для своєчасного виконання виробничих процесів необхідно збільшити тракторний парк, здійснити його швидке оновлення, прискорену заміну тракторів, які відпрацювали амортизаційний строк [7].

Також важливим завданням прискорення інноваційного і виробничо-технічного розвитку сільського господарства є освоєння у виробництві технічних засобів, що використовують нетрадиційні види енергії, наприклад, рослинної сировини для отримання палива для двигунів внутрішнього згоряння, використання біомаси, сонячного світла і сили вітру для вироблення теплової та електричної енергії.

Система забезпечення впровадження науково-технічного прогресу в сільськогосподарські підприємства складається із двох блоків – ресурсного (фінансове, кадрове, матеріально-технічне забезпечення) та інституційного (організаційно-економічне, інфраструктурне) [8].

Можливості сільськогосподарських підприємств по забезпеченню їх діяльності новітніми розробками передусім залежить від наявності достатніх власних засобів, інвестиційних фінансових ресурсів. Однак цих засобів недостатньо для повноцінного проведення процесу переходу на цілком нові технічні та технологічні рішення. У зв'язку з цим ефективний механізм розвитку і впровадження результатів науково-технічного прогресу в сільське господарство передбачає більш активну регульовану роль держави, у тому числі збільшення засобів державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, створення гнучкої системи професійної освіти, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів.

Ефективним варіантом організації та стимулювання інноваційної діяльності в сільському господарстві має стати активна участь державного капіталу на принципах державно-приватного партнерства, що передбачає використання державою механізмів, які стимулюють приватний капітал у розвитку інноваційних процесів, з тим, щоб об'єднувати ресурси, розподіляти прибутки і ризики, формувати конкурентне середовище і водночас – більш ефективно витратити бюджетні кошти.

Вважаємо, що найбільш важливим непрямым методом стимулювання інноваційної діяльності є пільгове кредитування сільськогосподарських підприємств, які реалізують інноваційні проекти організацій, що розробляють інновації, формування фонду кредитного страхування інноваційних розробок. Об'єктом стимулювання при цьому повинна стати наукова й інноваційна діяльність та інноваційна зацікавленість аграрного сектору економіки, визнана суспільно пріоритетною, напрям якої визначається державою, фінансується в непрямому порядку з бюджету та контролюється відповідними органами виконавчої влади.

Необхідність розробки системи державного кредитного стимулювання розвитку інновацій в сільському господарстві зумовлена тим, що нині адаптація сільськогосподарських підприємств до інновацій і нововведень носить пасивний характер, котрий передбачає прийняття до реалізації наукової продукції, яка створюється за межами сільськогосподарських підприємств. Пасивний характер адаптації пояснюється такими умовами: виконання вагомих розробок у сфері інновацій для переважної більшості сільськогосподарських підприємств проблематично через відсутність вільних коштів і кваліфікованих наукових працівників; об'єктивно, внаслідок поділу праці, існують організації, що займаються генеруванням, розробкою і розповсюдженням інновацій; інноваційний процес вимагає значної інвестиційної підтримки, яку переважна більшість суб'єктів господарювання не може забезпечити; недостатній ресурс підприємницької активності в сільському господарстві [9].

Висновки з проведеного дослідження. З метою удосконалення системи інноваційного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, сприяння впровадженню найновіших розробок науки і техніки, інноваційних технологій у сферу агропромислового виробництва доцільно створити інноваційні центри. Головними функціями діяльності наукової структури є визначення пріоритетних напрямів і розробка концепцій розвитку сільського господарства регіону з освоєнням досягнень науково-технічного прогресу, а також сприяння кооперації учасників організаційного механізму освоєння інноваційних розробок у сільському господарстві.

Пропаганда позитивного досвіду ведення сільськогосподарського виробництва повинна сприяти поширенню досягнень науково-технічного прогресу в інших сільськогосподарських товаровиробників. Роль базових господарств можуть виконувати організації, що випереджають господарства регіону за основними техніко-економічними показниками, рівнем використання наявного потенціалу, що запровадили в практику досягнення науки, техніки і передового досвіду. Демонстраційними майданчиками можуть бути вибрані бази сільськогосподарських підприємств, що володіють всіма можливостями для впровадження нової техніки та сучасних технологій виробництва продукції.

Запропоновані заходи сприятимуть інноваційному забезпеченню технічного потенціалу сільськогосподарських підприємств на основі впровадження науково-технічних розробок, дозволять створити єдиний банк даних замовлень із боку товаровиробників і пропозицій, а також домогтися затребуваності наукових розробок зацікавленими замовниками і скорочення строків освоєння результатів науково-технічного прогресу, що, як свідчать результати даного дослідження, позитивно вплине на здійснення відтворювальних процесів.

Бібліографічний список

1. Россоха В. В. Інноваційна парадигма управлінської діяльності / В. В. Россоха // Агроінком. – 2005. – Вип. 5–6. – С. 59–61.

2. Про наукову і науково-технічну діяльність від 13 грудня 1991 року № 1977 – XII. Закон України // ВВР України. – 1992. – № 12. – Ст. 165.
3. Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України від 13 липня 1999 р. № 916-XIV. Постанова Верховної Ради України // ВВР України, 1999. – № 37. – Ст. 336.
4. Про інноваційну діяльність № 40 – IV. Закон України // ВВР України, 2002. – № 36. – Ст. 266.
5. Варченко О.М. Світовий та вітчизняний досвід регулювання ринку цукру : монографія / О.М.Варченко. – Біла Церква, 2009. – 335 с.
6. Сатыр Л. М. Инновационный фактор повышения производительности сельскохозяйственного производства / Л. М. Сатыр // Наука в центральной России, Научно-производствен. период. журнал. – Тамбов, 2012. – № 2. – С. 234–241.
7. Міщенко Д. А. Організація маркетингової діяльності сільськогосподарських підприємств на продовольчому ринку / Д. А. Міщенко // Економічний простір. – 2009. – №23/2. – С. 179-187.
8. Дацій О.І. Фінансове забезпечення інновацій в агропромисловому комплексі України / О.І. Дацій // Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку. – 2011. – № 1. – С. 65–76.
9. Кот О.В. Теоретичні аспекти інноваційного розвитку аграрного сектору економіки та його організаційно-економічне забезпечення / О.В. Кот // Проблеми науки. – 2008. – № 9. – С. 30–37.

References

1. Rossokha, V.V. "Innovative paradigm of the management activity", *Ahroinkom*, 2005, issues 5-6, pp. 59-61.
2. Law of Ukraine (1992), "On scientific and scientific-technical activity from 13.12.1991, no. 1977-XII", *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 12, article 165.
3. Resolution of the Verkhovna Rada (1999), "On the Concept of scientific, technological and innovation development of Ukraine", *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 37, article 336.
4. Law of Ukraine (1992), "On Innovation Activity no. 40-IV", *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 12, article 266.
5. Varchenko, O.M. (2009), *Svitovyi ta vitchyzniani dosvid rehuliuвання rynku tsukru* [The world and national experiences of the sugar market regulation], monograph, Bila Tserkva, Ukraine, 335 p.
6. Satyr, L.M. (2012), "The innovative factor of increase of productivity of agricultural production", *Nauka v tsentralnoy Rossii, Nauchno-proizvodstven. period. zhurnal*, Tambov, no. 2, pp. 234–241.
7. Mishchenko, D.A. (2009), "Organisation of marketing activity of agricultural enterprises at the food market", *Ekonomichnyi prostir*, no. 23/2, pp. 179-187.
8. Datsiy, O.I. (2011), "Financial provision of innovation in the agro-industrial complex of Ukraine", *Problemy investytsiino-innovatsiynoho rozvytku*, no. 1, pp. 65–76.
9. Kot, O.V. (2008), "Theoretical aspects of of innovative development of agrarian sector of the economy and its organizational and economic support", *Problemy nauky*, no. 9, pp. 30–37.

Свиноус І.В., Хомяк Н.В. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЮВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Метою дослідження є обґрунтування практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності реалізації інноваційних розробок в процесі відтворення основних засобів в сільськогосподарських підприємствах.

Методика дослідження. Для вирішення поставлених завдань використані наступні методи економічних досліджень: індукції та дедукції - при здійсненні теоретичних узагальнень в аналітичній частині роботи; абстрактно-логічний метод та метод системного аналізу і логічного узагальнення - при формулюванні висновків, підведенні підсумків та обґрунтуванні розроблених пропозицій).

Результати. Виявлено, що кадрова наукоємність аграрного сектору за роки реформ зросла. В ньому нині працює понад 11 тис. науковців (15% від їх загальної чисельності), у т. ч. 2,1 тис. докторів і кандидатів наук, понад 200 академіків і членів-кореспондентів. Встановлено низький рівень затребуваності результатів аграрної науки сільськогосподарським виробництвом, що закономірно призводить також до зниження якості її функціонування. Визначено, що у 2011 р. із 785 розробок із фундаментальних досліджень, над якими працювали науковці системи НААН, лише 181 розробка була освоєна виробництвом, або 23%, із 980 результатів по наукових програмах прикладного характеру 183 розробки використанні у виробництві, або 18,6%.

Наукова новизна. Доведено, що можливості сільськогосподарських підприємств по забезпеченню їх діяльності новітніми розробками передусім залежить від наявності достатніх власних засобів, інвестиційних фінансових ресурсів. Встановлено, що ефективний механізм розвитку і впровадження результатів науково-технічного прогресу в сільське господарство передбачає більш активну регульовану роль держави, у тому числі збільшення засобів державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, створення гнучкої системи професійної освіти, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів.

Практична значущість. З метою удосконалення системи інноваційного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, сприяння впровадженню найновіших розробок науки і техніки, інноваційних технологій у сферу агропромислового виробництва доцільно створити інноваційно центри. Головними функціями діяльності наукової структури є визначення пріоритетних напрямів і розробка концепцій розвитку сільського господарства регіону з освоєнням досягнень науково-технічного прогресу, а також сприяння кооперації учасників організаційного механізму освоєння інноваційних розробок у сільському господарстві.

Ключові слова: інновація, основні засоби, сільськогосподарські підприємства, виробництво, наука.

Svynous I.V., Khomiak N.V. FORMATION OF THE SYSTEM FOR INNOVATIVE PROVIDING REPRODUCTION PROCESSES OF FIXED ASSETS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Purpose. The aim of the article is to substantiate practical recommendations to improve the effectiveness for implementation of innovative developments in the reproduction of fixed assets at the agricultural enterprises.

Methodology of research. The following methods of economic research were used in order to achieve the objectives, induction and deduction – for the implementation of theoretical generalizations in the analytical part of the work; abstract-logical method and the method of system analysis and logic synthesis – for the formulation of conclusions, summarizing and substantiation of developed proposals.

Findings. It was revealed that staff knowledge intensity of agricultural sector over the years of reform has increased. This sector includes more than 11 thousand of scientists (15% from their total number), including 2.1 thousand of doctors and candidates of sciences, over 200 academicians and corresponding members.

It was established a low level of demand results of agricultural science in agricultural production, which naturally also leads to reducing quality of its operation. It has been determined that 785 developments of basic research, over which scientists of the system NAAS worked in 2011, only 181 developments had mastered the production, or 23%, from 980 results on research programs of applied character, 183 developments were used in the production or 18.6%.

Originality. It has been proved that the possibility of agricultural enterprises on providing their activities with latest developments primarily depend on the availability of sufficient own funds, investment financial resources.

It has been established that an effective mechanism for the development and implementation of scientific and technological progress into agriculture provides more active role of the state regulated, including an increase in assets of state support for agricultural commodity producers, creating a flexible system of vocational education and training and advanced training of staff.

Practical value. It is advisable to create innovation centers in order to improve the system of innovative providing agricultural commodity producers, facilitate the implementation of the latest developments of science and technology, innovative technologies into agro-industrial production.

The main functions of research structure are to identify priority areas and develop concepts for agricultural development in the region with the development of scientific and technological progress, and promoting cooperation of participants of organizational mechanism for development of innovative technologies in agriculture.

Key words: innovation, fixed assets, agricultural enterprises, production, science.

Свиноус И.В., Хомяк Н.В. ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ИННОВАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЕ ВОСПРОИЗВОДСТВЕННОГО ПРОЦЕССА ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Целью исследования является разработка практических рекомендаций по повышению эффективности реализации инновационных разработок в процессе воспроизводства основных средств в сельскохозяйственных предприятиях.

Методика исследования. Для решения поставленных задач были использованы следующие методы экономических исследований: индукции и дедукции (теоретические обобщения в аналитической части работы, а также при формулировании выводов, подведении итогов и обосновании разработанных предложений), абстрактно-логический (на всех стадиях исследования).

Результаты. Выявлено, что кадровая наукоемкость аграрного сектора за годы реформ возросла. В нем сейчас работает более 11 тыс. научных работников (15% от их общей численности), в т. ч. 2,1 тыс. докторов и кандидатов наук, более 200 академиков и членов-корреспондентов. Установлен низкий уровень востребованности результатов аграрной науки сельскохозяйственным производством, что закономерно приводит также к снижению качества ее функционирования. Определено, что в 2011 из 785 разработок из фундаментальных исследований, над которыми работали ученые системы НААН, только 181 разработка была освоена производством, или 23%, с 980 результатов по научным программам прикладного характера 183 разработки использованы в производстве, или 18,6%.

Научная новизна. Доказано, что возможности сельскохозяйственных предприятий по обеспечению их деятельности новейшими разработками, прежде всего зависит от наличия достаточных собственных средств, инвестиционных финансовых ресурсов. Установлено, что эффективный механизм развития и внедрения результатов научно-технического прогресса в сельском хозяйстве предусматривает более активное регулирование роль государства, в том числе увеличение средств государственной поддержки сельскохозяйственных товаропроизводителей, создание гибкой системы профессионального образования, переподготовки и повышения квалификации кадров.

Практическая значимость. С целью усовершенствования системы инновационного обеспечения сельскохозяйственных товаропроизводителей, содействие внедрению новейших разработок науки и техники, инновационных технологий в сферу агропромышленного производства целесообразно создать инновационно центры. Главными функциями деятельности научной структуры является определение приоритетных направлений и разработка концепций развития сельского хозяйства региона с освоением достижений научно-технического прогресса, а также содействие кооперации участников организационного механизма освоения инновационных разработок в сельском хозяйстве.

Ключевые слова: инновация, основные средства, сельскохозяйственные предприятия, производство, наука.

УДК 65:338.24

Боровик М.В.,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту і адміністрування,
Харківський національний університет
міського господарства імені О.М. Бекетова

РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. Сучасні тенденції змін в світовій економіці в умовах глобальних викликів визначають необхідність дослідження проблем забезпечення сталого розвитку. Актуальність дослідження цих проблем пов'язана з пришвидшенням процесу змін та зростанням невизначеності як у середині економічних систем, так і у зовнішньому середовищі. При цьому визначення інструментів та механізмів забезпечення сталого розвитку потребує подальшого дослідження.

В сучасних умовах господарювання будь-яка економічна система стикається з невизначеністю, яка впливає на результати її діяльності. Сталий розвиток, перш за все, пов'язується з підвищенням рівня конкуренції, що у свою чергу призводить до прийняття нестандартних рішень, впровадження нових технічних засобів та технологій, що безпосередньо пов'язано з ризиками.

Забезпечення сталого розвитку вітчизняної економіки неможливо без ефективного управління ризиками, що вимагає дослідження процесу ризик-менеджменту. Ризик-менеджмент виступає як фактор конкурентоздатності та як засіб усеосяжного забезпечення сталого розвитку будь-яких економічних систем, їх здатності протидіяти несприятливому розвитку обставин.

Для забезпечення сталого розвитку необхідно впроваджувати методи ризик-менеджменту в діяльність вітчизняних суб'єктів господарювання. Досвід зарубіжних компаній свідчить, що ризик-менеджмент є одним з найбільш ефективних інструментів сучасного управління для забезпечення сталого розвитку [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням сталого розвитку у різних аспектах присвячені наукові дослідження багатьох закордонних та вітчизняних вчених-економістів таких, як: Алімов О. М. [2], Андрєєва Н. М. [2], Андерсон В. М. [2], Бурбело О. А. [3], Васюткіна Н. В. [4], Вітлінський В. В. [3], Залознова Ю. С. [5], Новікова О. Ф. [5], Рамазанов С. К. [3], Смачило І. І. [6], Хлобистов Є. В. [1], Шамілева Л. Л. [5] та інших.

Проблеми управління ризиками розглядаються у роботах таких науковців, як: Бартон Т. Л. [1], Федирко П. А. [7], Чалова П. І. [7], Вербіцька І. І. [8], Іванчук С. І. [9], Тарануха О. М. [9], Уокер П. Л. [1], Чертиковцев В. К. [10], Шенкир У. Г. [1], Galai D. [11], Crouhy M. [11], Mark R. [11] та інших.

Аналіз результатів дослідження питань забезпечення сталого розвитку показав, що, незважаючи на значний обсяг наукових досліджень сталого розвитку, досить мало праць присвячено дослідженню ризик-менеджменту як інструменту забезпечення сталого розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження аспектів застосування ризик-менеджменту, визначення основних етапів процесу управління ризиками та узагальнення аспектів ризик-менеджменту як інструменту забезпечення сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діяльність будь-яких суб'єктів господарювання пов'язана з факторами невизначеності, тобто випадковості, неповноти інформації, розпливчатості тощо. Невизначеність тісно пов'язана з ризиками.

В економічній літературі відсутнє однозначне трактування поняття ризику. Чинне законодавство також не дає визначення цього поняття. Однак, у найбільш загальному вигляді ризик можна представити як невизначеність, яка призводить до можливих втрат у результаті здійснення певної діяльності. Невизначеність представляє собою об'єктивну неможливість здобуття абсолютного знання про об'єктивні і суб'єктивні фактори функціонування системи, неоднозначність її параметрів.

Невизначеність та пов'язаний з нею ризик є невід'ємною складовою діяльності будь-якої економічної системи. Незважаючи на те, що ризик призводить до можливих втрат та неодержання очікуваного доходу, він є рушійною силою економічної діяльності будь-яких суб'єктів господарювання. Для забезпечення сталого розвитку суб'єктів господарювання необхідно ефективно управляти ризиками в умовах невизначеності.

Управління ризиками або ризик-менеджмент у загальному розумінні представляє собою сукупність методів, заходів, прийомів, спрямованих на прогнозування настання ризикових ситуацій, з метою вживання заходів щодо зменшення або виключення негативних наслідків таких подій.

У найбільш загальному вигляді, ризики можна поділити на економічні, політико-правові, соціальні, екологічні та техногенні [10].

Економічні ризики представляють собою результат економічних дій, обумовлених прийняттям рішень щодо виробництва і споживання товарів, які призводить до неефективного та нераціонального розподілу і використання матеріальних і фінансових ресурсів.

Політико-правові ризики характеризуються використанням політичної влади для збереження неефективних форм правління. Ці ризики характеризуються підтримкою соціально-політичної стабільності за допомогою обмеження прав і свобод, забезпечення сталого економічного зростання за допомогою позаекономічного примусу і нераціонального використання ресурсів, значна частина яких спрямовується на підтримку і збереження політичного режиму.

Соціальні ризики представляють собою ризики, обумовлені збільшення потреб людини і зниженням ресурсної бази для задоволення цих потреб. Під впливом соціальних ризиків збільшуються національні, релігійні та трудові конфлікти. Характер цих ризиків обумовлений неефективним і нераціональним використанням творчих здібностей і неефективною системою соціального захисту населення.

Екологічні ризики представляють собою ризики, пов'язані з результатами господарської діяльності та впливу на біосферу, що ведуть до зростання загроз для життя і здоров'я не тільки людей, а й інших об'єктів природного світу.

Техногенні ризики пов'язані з помилками і розміщення виробничих і соціальних об'єктів на конкретній території, які створюють реальну загрозу життю і здоров'ю людей.

Як правило, ризики виникають у наслідок дії різноманітних чинників, які представляють собою джерела ризику. У загальному вигляді, джерело ризику представляє собою фактори, явища, процеси, які спричиняють невизначеність результатів, зумовлених певними змінами зовнішнього та внутрішнього середовища. З урахуванням цього джерела ризику можна поділити на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх джерел ризику відносяться фактори, які формуються у зовнішньому середовищі, та дії яких неможливо уникнути. Серед них політичні економічні, соціальні, екологічні фактори. До внутрішніх джерел ризику відносяться фактори, які виникають у середині самої системи і безпосередньо впливають на її діяльність. Наявність та активність внутрішніх джерел ризику значно залежить від дій організації.

Ризикам притаманні певні властивості, які треба враховувати при управлінні ними. Ризик-менеджмент передбачає врахування та використання певних властивостей ризиків. Так, ризикам властиві певні властивості, серед яких можна виділити найбільш значущі, такі як:

- системність;
- цілісність;
- динамічність;
- гнучкість;
- складність;
- керованість;
- різноманітність.

Така властивість ризиків як системність, передбачає комплексне вивчення усієї сукупності ризиків, як єдиного цілого, виявлення зв'язків між ними та дослідження можливих наслідків у разі їхнього настання.

Цілісність, як властивість ризиків, характеризується проведенням загальної оцінки усіх можливих ризиків та передбачення негативних наслідків настання ризиків з урахування взаємодії між ними.

Ризики характеризуються динамічністю, тобто процес виникнення та формування ризиків є постійним в умовах невизначеності.

Гнучкість, як одна з властивостей ризиків, характеризується можливістю швидкого реагування усієї системи управління ризиками на виникнення нових ризиків в умовах мінливості зовнішнього та внутрішнього середовища.

Складність є однією з головних властивостей ризиків, оскільки вона зумовлена великою кількістю ризиків, які постійно виникають з різних джерел та необхідністю враховувати їх взаємозв'язок та вплив один на одного та на ризик-менеджмент загалом.

Керованість ризику характеризується допустимістю зміни негативного впливу ризику в межах управлінських дій.

Ризики за своєю природою характеризуються різноманітністю та залежать від багатьох факторів, які потрібно враховувати при управлінні ризиками.

Ризик-менеджмент є одним з інструментів, який сприяє створенню умов ефективного функціонування будь-якої економічної системи в умовах ризику для забезпечення сталого розвитку. Основні етапи процесу ризик-менеджменту представлено на рис. 1.

Першим корок процесу ризик-менеджменту є визначення необхідності управління ризиками та мети, яку ставить перед собою економічна система. Для визначення мети можуть бути використані методи аналізу та прогнозування економічної кон'юнктури, виявлення можливостей та потреб економічної системи у межах її стратегії та поточних планів для забезпечення сталого розвитку. У

найбільш загальному виді метою ризик-менеджменту є зменшення або усунення збитків при виникненні несприятливих подій.

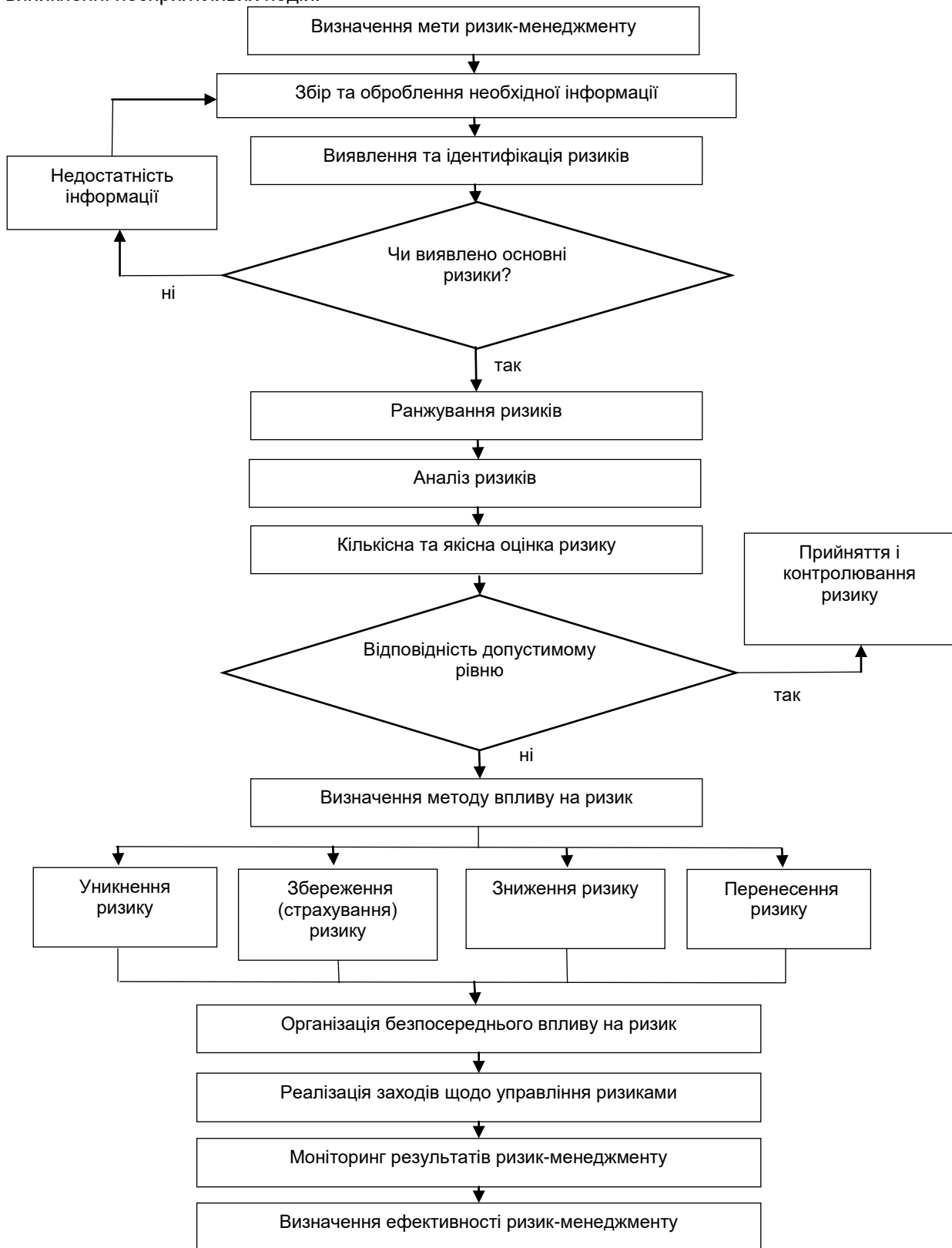

Рис. 1. Етапи процесу ризик-менеджменту

Джерело : розробка автора

Після визначення мети ризик-менеджменту необхідно організувати збір та оброблення необхідної інформації, що є одним з найважливіших етапів процесу управління ризиками. Повнота та достовірність отриманої інформації щодо зовнішнього та внутрішнього стану навколишнього середовища, відіграє важливу роль для наступного визначення ризиків та управління ними.

При виявленні та ідентифікації ризиків визначаються усі ризики, які властиві досліджуваному об'єкту. Головне на цьому етапі не пропустити важливих обставин і докладно описати усі істотні ризики. Зібраної на попередньому етапі інформації повинно вистачати щоб визначити необхідні ризики, та приймати подальші рішення щодо управління ними. Якщо інформації неостатньою, то треба продовжити збір необхідної інформації. На цьому етапі необхідно приділити значну увагу проведенню ідентифікації ризиків, тобто визначенню перелік факторів, які можуть вплинути на діяльність досліджуваної економічної системи.

Також необхідно розподілити (або перерозподілити) ресурси таким чином, щоб можна було ідентифікувати та визначати індикатори нових ризиків, додавши гнучкості та оперативності структурі економічної системи, що дозволило б швидко реагувати на ризики, одразу ж при їх виникненні.

Після визначення ризиків їх необхідно провести їх ранжування за ступенем значущості та/або впливом. Значущість ризиків може бути визначена за допомогою метода експертних оцінок.

Наступний етап ризик-менеджменту передбачає проведення аналізу виявлених ризиків, у ході якого визначаються характеристики ризику, ймовірність його настання і розмір можливих збитків, формується набір сценаріїв розвитку несприятливих ситуацій, та для різних збитків можуть бути побудовані функції розподілу ймовірності настання збитку залежно від його розміру.

Після проведення аналізу ризиків необхідно провести їх оцінку (кількісну та якісну). Це дозволить виявити джерела виникнення ризиків, дослідити масштаби можливих наслідків прояви ризикоутворюючих факторів. Проведення ефективної оцінки ризиків дозволяє визначити вплив ризиків на усі пов'язані елементи, дослідити можливі наслідки ризиків, їх ймовірності та кореляцію з іншими ризиками.

Для кількісного оцінювання ризику може бути використана теорія імовірності. Це пов'язано з тим, що інформація, яка використовується при прийнятті рішень, незалежно від її джерела піддається впливу випадкових факторів і може розглядатися як стохастична.

Наступним етапом процесу ризик-менеджменту є визначення відповідності допустимого рівня ризику. Якщо ризик відповідає встановленому допустимому рівню, то управляти ним не має потреби. Такий ризик приймається як допустимий, однак він потребує подальшого постійного контролювання з метою виявлення динаміки збільшення або зменшення допустимого рівня. Якщо, допустимий рівень ризику збільшиться, то такий ризик переходить до групи ризиків, які потребують управління за допомогою відповідного методу впливу.

Визначення методи впливу на ризик є одним найважливіших етапів ризик-менеджменту. На цьому етапі визначаються групи ризиків, до яких можуть бути застосовані ті чи інші методи управління.

До головних методів впливу на ризик можна віднести такі методи, як: уникнення, збереження (страхування), зниження та перенесення.

Уникнення ризику передбачає заходи, спрямовані на недопущення ризикових ситуацій, абр фактичне ухилення від ризикованої діяльності. Однак цей метод можна застосовувати при наявності менш ризикових варіантів прийняття рішень.

Збереження (страхування) ризику характеризується створенням спеціальних резервних фондів з яких будуть компенсуватися збитки при настанні несприятливих ситуацій.

Зниження ризику передбачає зменшення розмірів можливих збитків, або ймовірності виникнення несподіваних подій. Найчастіше воно досягається з допомогою здійснення попереджувальних заходів.

Перенесення ризику характеризується перенесенням відповідності за нього третім особам при збереженні існуючого рівня ризику. Одними з найрозповсюджених методів перенесення ризику є страхування, хеджування, фінансові гарантії, доручення тощо.

Після визначення методи впливу на конкретні ризики, наступний етапом передбачає формування загальної стратегії управління усім комплексом ризиків. На цьому етапі відбувається організація безпосереднього впливу на ризик, визначаються необхідні ресурси, відбувається постановка конкретних завдань.

На наступному етапі процесу ризик-менеджменту відбувається реалізація заходів щодо управління ризиками. Основою вибору конкретного заходу попередження і мінімізації ризику є визначення оптимального, доцільного та економічно вигідного у конкретній ситуації виду впливу на ризик. Кожен з видів ризику допускає два-три заходи його зменшення. Тому виникає проблема оцінювання ефективності управління ризиками.

Заключним етапом процесу ризик-менеджменту є проведення моніторингу результатів управління ризиками. У зв'язку з тим, що фактична реалізація заходів щодо управління ризиками може відрізнятися від запланованих, необхідно постійно контролювати процес ризик-менеджменту. Для цього потрібно постійно проводити моніторинг. Це дозволить оперативно реагувати на зміни, що відбуваються у зовнішньому на внутрішньому середовищі. Проведення моніторингу дозволяє визначити обсяги вже отриманих збитків та проаналізувати заходи, які вже були вжити для їх мінімізації. Також можуть визначатися нові обставини, що змінюють рівень ризику. Проведення моніторингу результатів ризик-менеджменту забезпечує динамічний характер цього процесу, а також гнучкість та адаптивність.

Заключним кроком процесу ризик-менеджменту є визначення його ефективності. Процес ризик-менеджменту спрямовано на забезпечення максимальної ефективності управління ризиками. Ефективність будь-якої економічної діяльності визначається як відношення ефекту, отриманого у результаті цієї діяльності, до витрат, пов'язаних з процесом її здійснення. Відповідно, ефективність ризик-менеджменту може бути визначена як співвідношення ефекту, отриманого у результаті управління ризиками, до витрат, пов'язаних з процесом управління ризиками.

Висновки з проведеного дослідження. Проаналізувавши основні аспекти управління ризиками, можна зробити висновок, що ризик-менеджмент є ефективним інструментом забезпечення сталого розвитку. Ризик-менеджмент представляє собою сукупність методів, заходів, прийомів, спрямованих на прогнозування настання ризикових ситуацій, з метою вживання заходів щодо зменшення або виключення негативних наслідків таких подій.

У найбільш загальному вигляді, ризики можна поділити на економічні, політико-правові, соціальні, екологічні та техногенні. Як правило, ризики виникають у наслідок дії різноманітних чинників, які представляють собою джерела ризику. Джерело ризику представляє собою фактори, явища, процеси, які спричиняють невизначеність результатів, зумовлених певними змінами зовнішнього та внутрішнього середовища. З урахуванням цього джерела ризику можна поділити на зовнішні та внутрішні.

Ризик-менеджмент передбачає врахування та використання певних властивостей ризиків, таких як: цілісність; динамічність; гнучкість; складність; керованість; різноманітність.

Процес ризик-менеджменту складається з певних етапів, основним з яких є визначення мети ризик-менеджменту; збір та оброблення необхідної інформації; виявлення та ідентифікація ризиків; ранжування ризиків; аналіз ризиків; кількісна та якісна оцінка ризику; визначення методу впливу на ризик; організація безпосереднього впливу на ризик; реалізація заходів щодо управління ризиками; моніторинг результатів ризик-менеджменту; визначення ефективності ризик-менеджменту.

Подальшого дослідження потребує механізм формування показників (індикаторів) ризиків що впливають на процес сталого розвитку, визначення джерел ризиків та факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, що спливають на сталий розвиток, а також дослідження механізму управління сталим розвитком та визначення напрямків подолання негативних наслідків ризиків в умовах невизначеності.

Бібліографічний список

1. Бартон Т.Л. Риск-менеджмент. Практика ведущих компаний / Т.Л. Бартон, У.Г. Шенкир, П.Л. Уокер ; [пер. с англ.]. – Москва : Вильямс, 2008. – 207 с.
2. Сталый розвиток та екологічна безпека суспільства: теорія, методологія, практика / [Андерсон В. М., Андреева Н. М., Алимов О. М. та ін.] ; за наук. ред. докт. екон. наук, проф. Хлобистова Є.В. ; ДУ «ІЕПСР НАН України», ІПРЕЕД НАН України, СумДУ, НДІ СРП. – Сімферополь : ИТ «АРИАЛ», 2011. – 589 с.
3. Ризики, безпека, кризи і сталий розвиток в економіці: методології, моделі, методи управління та прийняття рішень : [монографія] / [під заг. ред. проф. Рамазанова С.К.]. – Луганськ : Вид-во «Ноулідж», 2012. – 948 с.
4. Васюткіна Н.В. Управління сталим розвитком підприємств: теоретико-методологічний аспект : [монографія] / Н.В. Васюткіна. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2014. – 334 с.
5. Сталый розвиток промислового регіону: соціальні аспекти : [моногр.] / [Новікова О.Ф., Амоша О.І., Антонюк В.П. та ін.] ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2012. – 534 с.
6. Смачило І.І. Методи управління сталим розвитком підприємства / І.І. Смачило // Економіка розвитку. – 2012. – № 2. – С. 115-120.
7. Федирко П.А. Риск-менеджмент как инструмент устойчивого развития организации / П.А. Федирко, П.И. Чалова [Електронный ресурс]. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/risk-menedzhment-kak-instrument-ustoychivogo-razvitiya-organizatsii>
8. Вербіцька І.І. Ризик-менеджмент як сучасна система управління ризиками підприємницьких структур / І.І. Вербіцька // Сталый розвиток економіки. – 2013. – № 5. – С. 282-291.
9. Тарануха О.М. Формування процесу ризик-менеджменту на підприємстві / О.М. Тарануха, С.І. Іванчук // Бізнес Інформ. – 2013. – № 3. – С. 278-281.
10. Чертыковцев В.К. Управление рисками / В.К. Чертыковцев // Экономика, предпринимательство и право. – 2013. – № 2 (19). – С. 14-18.
11. Crouhy M. Risk Management / M. Crouhy, D. Galai, R. Mark. – New York : McGraw-Hill, 2012. – 390 p.

References

1. Barton, T.L., Shenkir, U.G. and Uoker, P.L. (2008), *Risk-menedzhment. Praktika vedushchikh kompaniy* [Risk management. The practice of leading companies], Viliams, Moscow, Russia, 207 p.
2. Anderson, V.M., Andrieieva, N.M. and Alymov, O.M. (2011), *Stalyi rozvytok ta ekolohichna*

bezpeka suspilstva: teoriia, metodolohiia, praktyka [Sustainable development and environmental security of society: theory, methodology, practice], DU «IEPSR NAN Ukrainy», IPREED NAN Ukrainy, SumDU, NDI SRP, IT «ARIAL», Simferopol, Ukraine, 589 p.

3. Ramazanov, S.K. (2012), *Ryzyky, bezpeka, kryzy i stalyy rozvytok v ekonomitsi: metodolohii, modeli, metody upravlinnia ta pryiniattia rishen* [Risks, safety, crisis and sustainable development of the economy, methodologies, models, methods of management and decision making], monograph, Vyd-vo «Noulidzh», Luhansk, Ukraine, 948 p.

4. Vasiutkina, N.V. (2014), *Upravlinnia stalym rozvytkom pidpriemstv: teoretyko-metodolohichniy aspekt* [Sustainability management companies: theoretical and methodological aspects], monograph, Vydavnytstvo Lira-K, Kyiv, Ukraine, 334 p.

5. Novikova, O.F., Amosha, O.I., Antoniuk, V.P. et al. (2012), *Stalyy rozvytok promyslovoho rehionu: sotsialni aspekty* [Sustainable development of industrial region: social aspects], monograph, NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-sti, Donetsk, Ukraine, 534 p.

6. Smachylo, I.I. (2012), "Methods of steady development management of an enterprise", *Ekonomika rozvytku*, no. 2, pp. 115-120.

7. Fedirko, P.A. and Chalova, P.I. (2013), "Risk management as a tool for sustainable development of an organization", available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/risk-menedzhment-kak-instrument-ustoychivogo-razvitiya-organizatsii> (access date April 11, 2016).

8. Verbitska, I.I. (2013), "Risk management as a modern risk management system of enterprise structures", *Stalyy rozvytok ekonomiky*, no. 5, pp. 282-291.

9. Taranukha, O.M. and Ivanchuk, S.I. (2013), "Formation of the Risk Management Process in a Company", *Biznes Inform*, no. 3, pp. 278-281.

10. Chertykovtsev, V.K. (2013), "Management of risks", *Ekonomika, predprinimatelstvo i pravo*, no. 2 (19), pp. 14-18.

11. Crouhy, M., Galai, D. and Mark, R. (2012), *Risk Management*, McGraw-Hill, New York, USA, 390 p.

Боровик М.В. РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Мета – дослідження аспектів застосування ризик-менеджменту, визначення основних етапів процесу управління ризиками та узагальнення аспектів ризик-менеджменту як інструменту забезпечення сталого розвитку.

Методика дослідження. Методологічною і теоретичною основою дослідження є праці вітчизняних та зарубіжних вчених, а також результати власних досліджень. У процесі написання статті використовувались наступні методи наукового пошуку: аналізу і синтезу – при визначенні понять «ризик» та «ризик-менеджмент»; узагальнення – при визначенні властивостей ризиків; структурно-логічний – при розробленні послідовності етапів процесу ризик-менеджменту; графічний – для наочного ілюстрування процесу ризик-менеджменту.

Результати. Обґрунтовано сутність ризик-менеджменту для забезпечення сталого розвитку. Визначено види ризиків (економічні, політико-правові, соціальні, екологічні та техногенні), їх властивості (цілісність; динамічність; гнучкість; складність; керованість; різноманітність) та джерела виникнення (зовнішні та внутрішні). Встановлено послідовність етапів процесу ризик-менеджменту для забезпечення сталого розвитку, основним з яких є: визначення мети ризик-менеджменту; збір та оброблення необхідної інформації; виявлення та ідентифікація ризиків; ранжування ризиків; аналіз ризиків; кількісна та якісна оцінка ризику; визначення методу впливу на ризик; організація безпосереднього впливу на ризик; реалізація заходів щодо управління ризиками; моніторинг результатів ризик-менеджменту; визначення ефективності ризик-менеджменту.

Наукова новизна. Запропоновано авторське розуміння сутності поняття «ризик-менеджмент» та визначення послідовності етапів процесу ризик-менеджменту для забезпечення сталого розвитку.

Практична значущість. Отримані результати дослідження можуть бути використані при впровадженні ризик-менеджменту в діяльність вітчизняних суб'єктів господарювання з метою забезпечення сталого розвитку.

Ключові слова: ризик-менеджмент, ризик, управління ризиками, сталий розвиток.

Borovyk M.V. RISK MANAGEMENT AS A TOOL FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Purpose is to study the aspects of risk management applications, to define the main stages of the risk management process and to summarize aspects of risk management as a tool for sustainable development.

Methodology of research. The methodological and theoretical basis of the study is the writings of Ukrainian and foreign scientists, as well as the results of author's own researches. The following methods of scientific research have been applied in the process of writing this article: the analysis and synthesis – for the definition of risk and risk management; generalization – to determine risk properties; structural logical – in order to develop the sequence of steps for risk management process; graphics – for visual illustration of the process of risk management.

Findings. The content of risk management for sustainable development has been defined. The types of risks (economic, political, legal, social, environmental and man-made), their properties (integrity, agility, flexibility, complexity, manageability, diversity) and the sources of risks (internal and external) have been identified. The sequence of steps in the process of risk management for sustainable development has been found. The process of risk management consists of certain stages, the main of which are: the definition of objectives of risk management; collecting and processing the necessary information; detection and identification of risks; risk ranking; risk analysis; qualitative and quantitative risk assessment; selection of method for risk management; organization of direct impact on risk; implementation of risk management measures; monitoring of the results of risk management; determine the effectiveness of risk management.

Originality. The author's understanding of "risk management" concept has been proposed. The sequence of steps in risk management process for sustainable development has been defined.

Practical value. The results of research can be used for implementation of risk management into Ukrainian business practice in order to ensure sustainable development.

Key words: risk management, risk, managing risks, sustainable development.

Боровик М.В. РИСК-МЕНЕДЖМЕНТ КАК ИНСТРУМЕНТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Цель – исследование аспектов применения риск-менеджмента, определение основных этапов процесса управления рисками и обобщение аспектов риск-менеджмента как инструмента обеспечения устойчивого развития.

Методика исследования. Методологической и теоретической основой исследования являются труды отечественных и зарубежных ученых, а также результаты собственных исследований. В процессе написания статьи использовались следующие методы научного поиска: анализа и синтеза – при определении понятий «риск» и «риск-менеджмент»; обобщения – при определении свойств рисков; структурно-логический – при разработке последовательности этапов процесса риск-менеджмента; графический – для наглядного иллюстрирования процесса риск-менеджмента.

Результаты. Обоснована сущность риск-менеджмента для обеспечения устойчивого развития. Определены виды рисков (экономические, политико-правовые, социальные, экологические и техногенные), их свойства (целостность; динамичность; гибкость; сложность; управляемость; разнообразие) и источники возникновения (внешние и внутренние). Установлена последовательность этапов процесса риск-менеджмента для обеспечения устойчивого развития, основным из которых являются: определение цели риск-менеджмента; сбор и обработка необходимой информации; обнаружение и идентификация рисков; ранжирование рисков; анализ рисков; количественная и качественная оценка риска; определение метода воздействия на риск; организация непосредственного влияния на риск; реализация мероприятий по управлению рисками; мониторинг результатов риск-менеджмента; определение эффективности риск-менеджмента.

Научная новизна. Предложено авторское понимание сущности понятия «риск-менеджмент» и определение последовательности этапов процесса риск-менеджмента для обеспечения устойчивого развития.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования могут быть использованы при внедрении риск-менеджмента в деятельность отечественных субъектов хозяйствования с целью обеспечения устойчивого развития.

Ключевые слова: риск-менеджмент, риск, управление рисками, устойчивое развитие.

УДК 338.36:652.8

Маркова Є.Ю.,

к.е.н., здобувач,

**Харківський національний технічний університет
сільського господарства ім. Петра Василенка**

СТРАТЕГІЯ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ РИБНОЇ ГАЛУЗІ

Постановка завдання. Рибогосподарський комплекс України - складна, полігалузева виробничо-господарська структура, функціонування якої затребуване метою - сприяти забезпеченню продовольчої безпеки країни. Включає до свого складу підприємства, які проводять діяльність з видобутку водних біологічних ресурсів (ВБР) і їх переробки на судах, суднобудівні і судноремонтні підприємства, підприємства з виготовлення знарядь лову, підприємства, що надають послуги з транспортування уловів ВБР і продукції з них, берегові рибопереробні підприємства, морські порти, галузеві науково-дослідні організації, риборозвідні заводи, що забезпечують відтворення запасів ВБР, підприємства аква-і марикультури.

Поняття «сталий розвиток промислового рибальства» представлено у вигляді категорії, що характеризує забезпечення стійких уловів ВБР з метою максимізації громадських вигод при не знижуваному обсязі природного капіталу.

Регулювання сталого розвитку промислового рибальства - це процес оперативного управління за провідної ролі держави, спрямований на реалізацію прийнятої стратегії управління галуззю [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема методологічних аспектів розвитку аграрної сфери та економічного розвитку рибного господарства України розглядали у своїх працях такі вітчизняні науковці, як: О.Е. Довбиш, В.К. Кисельов, О.М. Клименко, В.А. Корчмит, В.Ф. Корельський, Л.С. Ладонько, Р.М. Скупський, І.Ю. Гришова, О.В. Митяй, Т.С. Шабатура, О.О. Красноручий, Л.М. Наумова, О.Б. Наумов, Т.М. Гнатєва, Б.О. Язлюк, М.Ю. Щербата [1-15] та ін. Втім, не дивлячись на те, що проблеми розвитку рибного господарства є предметом багатьох наукових досліджень, багато питань залишаються невирішеними.

Постановка завдання. Розглянути основні характеристики підприємств у сфері рибної промисловості в Україні, проаналізувати та оцінити їх конкурентні переваги та обґрунтувати стратегічні заходи розвитку конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження: Слід виділити низку основних особливостей регулювання промислового рибальства: 1) складність і неоднорідність структури навколишнього природного і соціально-економічного середовища, масштаби і напрямки впливу наслідків їх функціонування і розвитку на діяльність системи промислового рибальства; 2) складність і необхідність матеріального виробництва промислового рибальства (в його складі продуктивні сили і виробничі відносини); 3) просторове розосередження і рухливість ВБР, шляхи міграції яких не мають адміністративних і державних кордонів; 4) наявність факторів невизначеності та ризиків; 5) промислове рибальство, пов'язане з величезними інвестиціями, характерні значні витрати на підготовку до промислу.

Необхідність застосування адекватних заходів з боку держави зумовлена тим, що у світі з'являється все більше свідчень про неспроможність ринкової конкуренції в промисловому рибальстві в зв'язку з розширенням монопольних проявів у результаті концентрації прав користування водними біоресурсами у великих судновласників. Тому для відновлення колишнього престижу українського промислового рибальства, якому властива висока капіталомісткість, необхідна концентрація фінансових коштів і активна протекціоністська політика держави [3].

Необхідна розробка стратегії підвищення конкурентоспроможності рибної галузі. Мета стратегії підвищення конкурентоспроможності рибної галузі може бути сформульована таким чином: формування високоефективної, інноваційно орієнтованої системи видобутку, переробки і відтворення водно-біологічних ресурсів, що забезпечує підвищення її конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, на основі використання наявних регіональних переваг.

Для досягнення цілей стратегії на першому етапі необхідно реалізовувати ресурсно-технологічний сценарій розвитку галузі, на другому етапі - інноваційний.

Ресурсно-технологічний сценарій заснований на підвищенні технологічного рівня видобутку ресурсів і широкому використанні технологій глибокої переробки масових об'єктів промислу без кардинальних якісних змін в стані виробничої бази галузі та її інституційне середовище. При реалізації даного сценарію пріоритети розвитку враховують сировинний характер галузі, високий рівень конкуренції на світових ринках рибопродукції і концентруються на нарощуванні якісної продукції, більш технологічної, що відповідає світовим стандартам. Даний сценарій дозволяє галузі підвищити рентабельність виробництва, забезпечити зростання фінансових можливостей для подальших перетворень. Звісно ж, що розвиток галузі за таким сценарієм буде носити позитивний характер і сприяти зростанню конкурентоспроможності, проте слідування йому є оптимальним тільки на першому етапі реалізації стратегії. Для досягнення цілей стратегії потрібний якісний стрибок, необхідний для нарощування ефективності роботи галузі та зростання її конкурентоспроможності. Він може бути забезпечений тільки шляхом переходу на переважно інноваційний шлях розвитку, що реалізується в рамках інноваційного сценарію [2].

Для прогнозування еволюційних процесів доцільно використовувати логістичні криві. Розрахунки дозволяють виділити два прогностичні періоди в розвитку галузі: 2015-2020 рр., коли при темпах зростання, рівних 5% в рік, межа насичення настане в 2020 р. (табл. 1).

Таблиця 1

Сценарний підхід до розвитку рибної галузі Причорноморського регіону в 2015–2020 рр.

1-ий этап	Роки	2015	2016	2017	2018	2019	2020		
	$\bar{T}=70\%$ k=87	68	71	75	79	83	87		
2-ий этап	Роки	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028
	$\bar{T}=71\%$ k=139	92	97	103	109	118	123	131	139

Джерело: складено автором на підставі даних з Міністерство економічного розвитку і торгівлі України та Державної служби статистики України.

Це період реалізації ресурсно-технологічного сценарію. У 2021 р. потрібний якісний стрибок, який дозволить збільшити темпи зростання галузі до 6% в рік і може бути досягнутий шляхом реалізації інноваційного сценарію. Тоді чергова межа насичення настане в 2028 р. Вона складе 139 тис. тонн.

У табл. 2 представлені показники діяльності рибної галузі Причорномор'я, які можуть бути досягнуті в результаті успішної реалізації стратегії і підвищення обсягів видобутку ВБР до прогностичних 139 тис. тонн.

Таблиця 2

Оцінка ефективності стратегічних заходів підвищення конкурентоспроможності рибної галузі

Показник	2015 р.	2028 р.	Приріст, %
Обсяг видобутку ВБР, тис. тонн	68	139	104,4
Виробництво продукції, тис. тонн	55	132,4	140,7
Чисельність зайнятих, чол.	1495	3073	105,5
Внесок галузі в ВРП, млн грн	1140,5	5457	378,5

Джерело: складено автором на підставі даних з Міністерство економічного розвитку і торгівлі України та Державної служби статистики України.

Загальний обсяг інвестиційних коштів, необхідних для реалізації стратегії складе 21,29 млн долл.

В даний час вітчизняні товаровиробники менш конкурентоспроможні, ніж багато їх зарубіжних колег. Відставання українських компаній за рівнем конкурентоспроможності обумовлене, крім низки техніко-технологічних факторів, ще й недостатньо розвинутою товаропровідною мережею, низьким рівнем логістизації бізнес-процесів, спрощеним підходом до вибору асортиментно-збутової і маркетингової політики, проблемами управління запасами. В результаті українські компанії часто програють у конкурентній боротьбі за нові ринкові ніші і витісняються з раніше завойованих.

Цілісна стратегія господарського розвитку на логістичній основі передбачає реалізацію сукупності взаємопов'язаних програмних заходів, націлених на підвищення конкурентоспроможності виробленої рибної продукції, посилення ринкових позицій компанії і забезпечення її стійкості.

В результаті реалізації забезпечуючих заходів підвищується господарська стійкість компанії на основі досягнення таких конкурентних переваг, як: зниження собівартості за рахунок логістичного скорочення витрат виробництва і обігу, що дозволяє проводити гнучку цінову політику; випередження конкурентів за рахунок більш мобільної логістичної системи господарювання.

Методичні підходи у сфері оцінки господарської ситуації базуються на основі дослідження зовнішнього середовища. Аналіз зовнішнього середовища дозволяє: виявити зміни, які можуть позначитися на різних аспектах бізнес-стратегії; визначити, які фактори зовнішнього середовища можуть становити загрозу для видобутку, переробки і реалізації морепродукції; уточнити, які сприятливі фактори зовнішнього середовища слід використовувати для якнайшвидшого досягнення стратегічних цілей [6].

Аналізуючи зовнішнє середовище, необхідно уточнити всю сукупність її ризиків і можливостей, а також визначити сильні і слабкі сторони, властиві рибогосподарській фірмі, з урахуванням яких можна успішно справлятися з погрозами й ефективно використовувати додаткові можливості. Визначення всього спектра сильних і слабких сторін організації, уточнення виникаючих для неї загроз і можливостей, а також встановлення зв'язків між ними може служити основою для коригування стратегії господарського розвитку рибпромислової структури з урахуванням можливостей логістизації бізнесу.

Сильними сторонами рибогосподарських підприємств Причорномор'я є: цілорічний режим роботи підприємства; наявність власної приймаючої пристані і великих сучасних холодильних установок; можливість високого рівня контролю якості продукції, що випускається; логістичні підходи до організації бізнес-процесів.

Факторами ризику, згрупованими за стадіями їх виникнення, є: фактори ризику, що впливають на стан сировинної бази (потенційні можливості вилову); фактори ризику на стадії добування об'єктів промислу; фактори ризику на стадії обробки морепродукції; фактори ризику на стадії реалізації рибних товарів. При формуванні стратегії свого розвитку рибогосподарським структурам необхідно враховувати, що можливості і загрози можуть трансформуватися в свою протилежність [8].

З цих позицій необхідний аналіз стану зовнішнього і внутрішнього середовища діяльності, визначення можливих ризиків, розробка логістично-орієнтованої стратегії господарювання. Аналіз здійснюється за такими позиціями:

- сукупність основних і специфічних вимог ринку до рибної продукції та умов її просування, кон'юнктура і конкурентоспроможність пропонованих товарів;
- економічне становище фірм-контрагентів (діючих і потенційних), рівень логістизації властивих для них бізнес-процесів і специфіка господарських відносин з ними;
- дані про конкурентів, включаючи їх логістичні можливості;
- стан макроекономічної ситуації і системи держрегулювання, можливі корективи на державному та регіональному рівнях.

Комплексний аналіз дозволяє з більшою точністю оцінити наступні ключові моменти: перспективність конкретних регіональних ринків морепродукції; раціональне коло партнерів

(включаючи логістичних провайдерів) і замовників; склад і величину різних ризиків, а з їх урахуванням можливі перспективи господарювання; оптимальний рівень якості продукції, що просувається, у взаємозв'язку з напрямками розвитку товарної та цінової політики; доцільні шляхи і форми просування рибопродукції, з урахуванням логістичних зв'язків з ланками інфраструктури.

Поряд з конкуренцією на своєму регіональному ринку рибогосподарські підприємства Причорномор'я конкурують з різними рибогосподарськими структурами на інших сегментах загальноукраїнського рибного ринку, а також беруть участь в конкуренції з продукцією світового рибного ринку. З цією метою на регіональному рівні повинні формуватися консолідовані бізнес-утворення, що володіють більш потужними конкурентними перевагами [11].

У вирішенні завдань підвищення конкурентоспроможності рибогосподарських структур важливу роль можуть відіграти регіональні представництва головної компанії. В рамках концепції головної компанії для групи регіонів, з якими взаємодіє рибогосподарська бізнес-структура, визначається найбільш значимий регіональний ринок. Представництву, що функціонує на головному ринку доцільно вирішувати завдання логістичної координації діяльності інших представництв (дистриб'юторів), що діють на ринках пов'язаних регіонів, створюючи для них стратегічні орієнтири бізнесу.

При побудові логістичних ланцюгів в сфері розподілу рибної продукції необхідно визначити раціональне співвідношення між можливостями проведення логістичних операцій безпосередньо головною рибогосподарською структурою, діяльністю (обсягами, напрямками) представницьких структур і функціями додатково залучених сторонніх логістичних провайдерів-субпідрядників [5].

Умови мінімізації сукупних витрат при реалізації комплексу необхідних збутових операцій з урахуванням можливого залучення різних аутсорсерів в сфері розподілу рибних товарів можна відобразити такою формулою:

$$\sum_a^l VaUa + \sum_b^m VbUb + \sum_c^n VcUc \Rightarrow \min,$$

де: a, l – кількість операцій, що проводяться безпосередньо головною рибогосподарською організацією;

b, m - кількість операцій, що проводяться силами представницьких структур;

c, n - кількість операцій, що проводяться залучаємими сторонніми логістичними партнерами;

Va, Vb, Vc - обсяги робіт, відповідно, по a -й, b -й, c -й операціях;

Ua, Ub, Uc - питомі витрати на одиницю робіт по a -й, b -й, c -й операціях.

В ході формування логістичних ланцюгів, що забезпечують розподіл рибної продукції, поряд з мінімізацією витрат, зрозуміло, необхідний комплексний облік факторів надійності, якості і швидкості виконання бізнес-операцій.

При виході на нові ринки, як вітчизняні, так і зарубіжні компанії, повинні враховувати широку сукупність особливостей кожного. Така стратегія дозволяє підприємству зайняти одне з ключових місць (серед українських постачальників рибних товарів) на вітчизняному рибному ринку. Цьому сприяє також логістично-орієнтоване співробітництво з іншими підприємствами. З великими оптовими структурами повинні бути укладені довгострокові контракти, на основі яких здійснюється поставка конкретних видів продукції.

При безумовній важливості роботи з модернізації господарювання, яка здійснюється безпосередніми учасниками рибогосподарського бізнесу, необхідний стійкий логістично-орієнтований розвиток рибогосподарського комплексу, що нереально без активізації макрологістичної підтримки з боку держави [7].

Участь держави в логістизації рибної галузі має здійснюватися шляхом використання комплексу регуляторів, найважливішими з яких є: система розподілу квот, бюджетна, податкова, кредитна, зовнішньоекономічна, соціальна політика.

Автором проаналізована ефективність діючих елементів макрологістичної підтримки рибної галузі, виявлено їх недоліки та визначено шляхи модернізації.

Встановлено, що розвитку державних функцій у сфері регулювання рибогосподарської діяльності на різних ієрархічних рівнях сприяють: механізм квотування як інструменту впливу на рівень логістизації бізнес-процесів; розширення форм інформаційного забезпечення та галузевого консалтингу з логістичною спрямованістю; модернізація оподаткування, фінансово-кредитних, страхових і інвестиційних функцій, митної і тарифної політики; реструктуризація боргів рибогосподарських організацій та ін.

Модернізація методів макрологістичної підтримки рибогосподарських бізнес-процесів вимагає розвитку державної інформаційної системи про стан запасів, умови промислу і використання водних біоресурсів, про логістичні можливості виробничих й інфраструктурних організацій рибної галузі.

Перспективним є формування на логістичних принципах великих рибогосподарських комплексів (фінансово-торгово-промислових груп), в тому числі з державною участю. Формування і розвиток таких структур дозволить запобігти розпорошенню і витоку ресурсів з регіону, забезпечити логістичну

оптимізацію управління інтегрованими потоковими процесами.

Доцільним є відновлення низки функцій і активізації роботи басейнових органів управління рибним господарством спільно з адміністраціями регіонів і місцевими органами управління. Через специфіку розміщення водних біоресурсів, на використанні яких базується рибна промисловість, прийнятий адміністративний поділ країни на окремі регіони не збігається з розміщенням і розподілом в економічній зоні потенціалом водних біоресурсів, галузевої інфраструктури, транспортних мереж, виробничих потужностей і інших елементів, що склалися за довгий період управління рибогосподарським комплексом. У зв'язку з цим, необхідний розвиток інституту басейнових органів управління з урахуванням нових умов господарювання і принципів логістики. Це підвищить ефективність макрологістичного управління рибним господарством з метою більш раціональної експлуатації водних біоресурсів [10].

З огляду на ефективні зарубіжні підходи, а також позитивний досвід організації бізнес-зв'язків в рамках дореформених басейнових виробничих об'єднань доцільним є розвиток нових форм інтеграції та логістичної координації бізнес-процесів, адекватних сучасним умовам. Як варіант, може бути використана структура, логістично консолідуюча різні самостійні рибодобувні, рибопереробні, збутові, транспортні та інші організації. Така форма бізнес-партнерства дозволить на логістичній основі підвищити ефективність взаємодії самих рибопромисловців і обслуговуючих їх структур, а також забезпечити більш високу конкурентоспроможність рибної продукції.

Сучасний стан рибогосподарського комплексу має негативну тенденцію прогресуючого старіння матеріально-технічної бази. Розвиток рибної галузі потребує модернізації берегових виробництв. Необхідна розробка комплексної програми оновлення промислового флоту і оптимізації його структури. Одним із заходів щодо вирішення цього завдання повинен бути розвиток лізингових відносин. Переозброєння вітчизняних суднобудівних підприємств і оновлення флоту з використанням лізингу звільнить українських рибопромисловців від необхідності купувати за кордоном обладнання та судна, найчастіше вже вживані.

Разом з проблемами техніко-економічного характеру, рибне господарство відчуває істотні труднощі зі збутом своєї продукції. Багато в чому це пов'язано з високими транспортними тарифами, які різко знижують ефективність логістичних зусиль по просуванню на внутрішні регіональні ринки якісних і відносно недорогих вітчизняних морепродуктів [12].

Одним з найважливіших факторів, що визначають обсяг переробки морепродуктів, а також їх ефективний збут, є система ціноутворення. Характеризуючи значну різницю між відпускною ціною рибопромислового підприємства і роздрібною ціною рибних товарів, виділяється небезпека скорочення попиту на рибну продукцію, а отже і зниження конкурентоспроможності рибопродукції. Діючі схеми просування рибної продукції до кінцевого споживача мають недоліки і потребують пошуку шляхів логістичної модернізації. Надмірне число посередників між споживачами і виробниками рибних товарів не дозволяє останнім контролювати кінцеву роздрібну ціну продукції, що призводить до неадекватності їх господарської поведінки в системі "попит-пропозиція", а, відповідно, вимагає логістичної оптимізації каналів розподілу рибопродукції.

Висновки з проведеного дослідження. З урахуванням виявлених проблем, можуть бути запропоновані шляхи розвитку макрологістичного регулювання ринку рибних товарів на основі задоволення попиту різних регіонів України та світового ринку через єдину логістичну координаційну систему оптової торгівлі рибопродукції. Така система повинна сприяти стимулюванню вітчизняного виробництва рибної продукції та збалансованості її експорту і імпорту на основі формування взаємної зацікавленості виробників і оптових покупців (українських і зарубіжних) шляхом встановлення логістично-орієнтованих зв'язків між ними. Реалізація таких заходів дозволить максимально скоротити кількість посередників, що значно збільшують роздрібну ціну рибних товарів. Координаційна система оптової торгівлі рибопродукції може спиратися на логістичні центри при органах управління рибною промисловістю регіональних адміністрацій [13].

Незважаючи на складну посткризову ситуацію і проблеми в екологічній сфері, вітчизняне рибне господарство має реальні передумови для сталого розвитку. Успіх їх реалізації багато в чому залежить від темпів формування ефективної логістичної системи управління рибним бізнесом, адекватної сучасним умовам.

Бібліографічний список

1. Gryshova I. Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness / I. Gryshova, I. Kryukova, O. Mityay // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 5-6. – С. 24–27.
2. Hurwicz L. Optimality and informational efficiency in resource allocation processes / Hurwicz L. // Mathematical Methods in the Social Sciences / K.J. Arrow, S. Karlin, P. Suppes (eds.). Stanford: Stanford University Press, 1960.
3. Ladon'ko L.S. State management of innovative activity in Ukraine / L.S. Ladon'ko, O. Mikhaylovs'ka, N. Filippova, N. Tkalenko // Scientific enquiry in the contemporary world: theoretical basics and innovative approach, Research and Publishing Center «Colloquium»: San Francisco, California, USA, 2015. – P. 56-62.

4. Гришова І.Ю. Реструктуризація переробних підприємств АПК в умовах глобалізації / І.Ю. Гришова // Прикладна економіка – від теорії до практики: матеріали Першої Всеукраїнської науково-практичної конференції 15 жовтня 2015 р. – Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка», 2015. – С. 45-48.
5. Державна цільова економічна програма розвитку рибного господарства України на 2012-2016 роки. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України №1245 від 23.11.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1245-2011-%D0%BF>
6. Довбыш О.Э. Зарубежный опыт развития морской аквакультуры и ее приоритетные задачи в Украине / О.Э. Довбыш // Рыбное хозяйство Украины. – 2010. – № 2. – С. 2-9.
7. Киселев В.К. Об оздоровлении рыбохозяйственного комплекса / В.К. Киселев // Рыбное хозяйство. – 2005. – № 5. – С. 29-31.
8. Кластери рибодобування, рибопереробки, аквакультури. Українські кластери [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ucluster.org/universitet/klastery-ukraina/2012-study/perspektivni-napryamki-klasterizacii-vodnikh-resursiv/klasteri-ribodobuvannya-ribopererobki-akvakulturi/>.
9. Корельский В.Ф. Регулирование конкурентных отношений при промысле водных биологических ресурсов / В.Ф. Корельский, А.Н. Макоедов // Вопр. рыболовства. – 2004. – Т. 5, № 3 (19). – С. 385-394.
10. Корчмит В.А. Экономика отрасли (рыбная промышленность): метод. указания / В.А. Корчмит. – Петропавловск-Камчатский: КамчатГТУ, 2002. – 32 с.
11. Красноручий О.О. Оцінка характеру реалізації економічних інтересів суб'єктів ринку сільськогосподарської продукції / О.О. Красноручий // Вісник ХНАУ. Сер. «Економіка АПК і природокористування». – 2010. – № 3. – С. 62-73.
12. Красноручий О.О. Теоретико-методологічні аспекти оцінки розвитку конкуренції та ефективності збуту сільськогосподарської продукції / О.О. Красноручий // Вісник ТНЕУ. – 2013. – № 2 (53). – С. 90-99.
13. Ладонько Л.С. Підходи до структуризації стратегічного потенціалу промисловості / Л.С. Ладонько, О.М. Клименко // Економіка сталого розвитку: теоретичні підходи та практичні рекомендації: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (13-16 вересня 2015 р, м. Кошице, Словаччина). – К. : Вид-во «Центр навчальної літератури», 2015. – С. 83-84.
14. Скупський Р.М. Марикультура Чорного моря – концептуальні засади створення рибогосподарського кластеру / Р.М. Скупський // Економічний форум. – 2015. – № 1. – С. 86-101.
15. Язлюк Б.О. Методика оцінки рівня згладжування економіко-інституціональної й соціально-економічної асиметрії розвитку внутрірегіональних територій / Б.О. Язлюк // 36. наук. праць Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси: ЧДТУ, 2014. – Вип. 37. – Частина II. – С. 57–63 [Серія: Економічні науки.]

References

1. Gryshova, I., Kryukova, I. and Mityay, O. (2015), "Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness", *Ekonomichnyi chasopys-XXI*, no. 5-6, pp. 24–27.
2. Hurwicz, L. (1960), "Optimality and informational efficiency in resource allocation processes", *Mathematical methods in the social sciences*, edited by Arrow, Karlin and Suppes, Stanford University Press
3. Ladonko, L., Mikhaylovska, O., Filippova, N. and Tkalenko, N. (2015), "State management of innovative activity in Ukraine", *Scientific enquiry in the contemporary world: theoretical basics and innovative approach*, Research and Publishing Center «Colloquium»: San Francisco, California, USA, pp. 56–62.
4. Hryshova, I.Yu. (2015). "Restructuring of the overworking enterprises of agrarian and industrial complex in the conditions of globalization", *Prykladna ekonomika – vid teorii do praktyky: materialy Pershoi Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Applied Economics – from theory to practice : Proceedings from First Ukrainian scientific conference (Ternopil, October 15, 2015), *Ekonomichna dumka*, Ternopil, Ukraine, pp. 45–48.
5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), "The state target economic program of development of fishery of Ukraine for 2012–2016", approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine on 23.11.2011 № 1245, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1245-2011-%D0%BF> (access date April 20, 2016).
6. Dovbysh, O.E. (2010), "Foreign experience of development of a sea aquaculture and its priority tasks in Ukraine", *Rybne hospodarstvo Ukrainy*, no. 2, pp. 2–9.
7. Kiselev, V.K. (2005), "About the recovery of the fishery complex", *Rybnoe khoziaistvo*, no. 5, pp. 29–31.
8. Ukrainian clusters (2012), "Clusters of fish production, fish processing and aquaculture", available at: <http://ucluster.org/universitet/klastery-ukraina/2012-study/perspektivni-napryamki-klasterizacii-vodnikh-resursiv/klasteri-ribodobuvannya-ribopererobki-akvakulturi/> (access date April 20, 2016).
9. Korelskiy, V.F. and Makoev, A.N. (2004), "Regulation of the competitive relations at trade of water biological resources", *Voprosy rybolovstva*, vol. 5, no 3(19), pp. 385-394.
10. Korchmit, V.A. (2002), *Ekonomika otrasli (rybnaia promyshlennost) : metod. ukazaniya* [Economy of

branch (fishing industry) : method. Instructions], KamchatGTU, Petropavlovsk-Kamchatskiy, Russian, 32 p.

11. Krasnorutskiy, O.O. (2010), „Assessment of the nature of realization of economic interests of subjects of the market of agricultural production”, *Visnyk KhNAU. Seriya "Ekonomika APK i pryrodokorystuvannya"*, no. 3, pp. 62–73.

12. Krasnorutskiy, O.O. (2013), „The theoretical and methodological aspects of the assessment of development of competition and efficiency of sale of agricultural products”, *Visnyk TNEU*, no. 2 (53), pp. 90–99.

13. Ladonko, L.S. and Klymenko, O.M. (2015), „Approaches to structuring strategic capacity of the industry”, *Ekonomika staloho rozvytku: teoretychni pidkhody ta praktychni rekomendatsii: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Proceedings from Economics of Sustainable Development: theoretical approaches and practical recommendations: materials of the International Scientific Conference], (September 13–16, 2015, Koshytse, Slovachchyna), Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine, pp. 83–84.

14. Skupskiy, R.M. (2015), „Mariculture of the black sea – the conceptual premises of the organization of the fisheries cluster”, *Ekonomichnyi forum*, no. 1, pp. 86–101.

15. Yazliuk, B.O. (2014), „The method of assessment of the level of smoothing of economic-institutional and socio-economic asymmetry of intraregional territories development”, *Zb. nauk. prats Cherkas. derzh. tekhnol. un-t, Seriya: Ekonomichni nauky*, issue 37, part II, pp. 57–63.

Маркова Є.Ю. СТРАТЕГІЯ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ РИБНОЇ ГАЛУЗІ

Мета. Метою дослідження є обґрунтування концептуальних засад забезпечення конкурентоспроможності рибної галузі та розробка на цій основі рекомендацій методологічного та практичного спрямування для досягнення сталих конкурентних позицій рибних підприємств.

Методика дослідження. Методологічною основою є сукупність принципів, загальнонаукових і спеціальних методів та прийомів досліджень. В процесі дослідження використано різні методи і методичні підходи, зокрема: метод індукції і дедукції та аналітичний метод – при аналізі зовнішніх факторів, що впливають на конкурентоспроможність галузі, а також при формуванні сценарного підходу до оцінки ефективності стратегічних заходів; метод стратегічного аналізу і логічного підходу - при обґрунтуванні шляхів розвитку макрологістичного регулювання ринку рибних товарів на основі задоволення попиту різних регіонів України та світового ринку через єдину логістичну координаційну систему оптової торгівлі рибопродукції.

Результати дослідження. Запропоновані шляхи розвитку макрологістичного регулювання ринку рибних товарів на основі задоволення попиту різних регіонів України та світового ринку через єдину логістичну координаційну систему оптової торгівлі рибопродукції. Встановлено, що представлена система повинна сприяти стимулюванню вітчизняного виробництва рибної продукції та збалансованості її експорту і імпорту на основі формування взаємної зацікавленості виробників і оптових покупців (українських і зарубіжних) шляхом встановлення логістично-орієнтованих зв'язків між ними.

Наукова новизна. Запропоновано розвиток нових форм інтеграції та логістичної координації бізнес-процесів, адекватних сучасним умовам, які передбачають використання структури, що логістично консолідує різні самостійні рибодобувні, рибопереробні, збутові, транспортні та інші організації. Представлена форма бізнес-партнерства дозволить на логістичній основі підвищити ефективність взаємодії самих рибопромисловців і обслуговуючих їх структур, а також забезпечити більш високу конкурентоспроможність рибної продукції.

Практична значущість. Запропоновані заходи дозволять підвищити ефективність макрологістичного управління рибним господарством на основі більш раціональної експлуатації водних біоресурсів та кращої взаємодії самих рибопромисловців і обслуговуючих їх структур, що забезпечить більш високу конкурентоспроможність рибної продукції.

Ключові слова. конкурентоспроможність, рибна галузь, економіка підприємства, регіональна економіка, логістика.

Markova Ye.Yu. STRATEGY FOR INCREASING COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES IN THE FISHING INDUSTRY

Purpose. The aim of the article is to substantiate conceptual foundations for ensuring the competitiveness of the fishing industry and develop recommendations of methodological and practical guidance on this basis to achieve sustainable competitive position of fishery enterprises.

Methodology of research. The methodological basis is a set of principles, general and specific methods and techniques of research. Different methods and methodological approaches were used during the study, including: method of induction and deduction, and analytical method – in the analysis of external factors affecting the competitiveness of the industry, as well as in forming the scenario approach to evaluating the effectiveness of strategic measures; the method of strategic analysis and logical approach – in substantiating the ways of macro logistics market regulation of fish products on the basis of meeting the demand from different regions of Ukraine and the world market through a single logistics coordination system for wholesale trade of fish products.

Findings. The ways for the development of macro-logistics market regulation of fish products on the basis of meeting the demand from different regions of Ukraine and the world market through a single logistics coordination system for wholesale trade of fish products were proposed. It has been established that represented system should contribute to stimulate of domestic production of fish products and the balance of its exports and imports on the basis of the formation of mutual interest of producers and wholesalers (Ukrainian and foreign) by establishing logistical and oriented relations between them.

Originality. The development of new forms of integration and logistical coordination of business processes,

adequate to modern conditions, which involve the use of structures that logistically consolidates various separate fishing, fish processing, marketing, transportation and other organizations was proposed. The form of business partnerships will allow to increase the efficiency of interaction between fish industrialists and serving their structures and provide greater competitiveness of fish products on the logistical basis was presented.

Practical value. The proposed measures will improve to increase the effectiveness of macro-logical management of fish facilities on a more rational exploitation of aquatic biological resources and better interaction between fish industrialists and serving their structures that provide greater competitiveness of fish products.

Key words: competitiveness, fishing industry, economics of enterprise, regional economics, logistics

Маркова Е.Ю. СТРАТЕГИЯ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ РЫБНОЙ ОТРАСЛИ

Цель. Целью исследования является обоснование концептуальных основ обеспечения конкурентоспособности рыбной отрасли и разработка на этой основе рекомендаций методологического и практического направления для достижения устойчивых конкурентных позиций рыбных предприятий.

Методика исследования. Методологической основой является совокупность принципов, общенаучных и специальных методов и приемов исследований. В процессе исследования использованы различные методы и методические подходы, в частности: метод индукции и дедукции и аналитический метод - при анализе внешних факторов, влияющих на конкурентоспособность отрасли, а также при формировании сценарного подхода к оценке эффективности стратегических мероприятий; метод стратегического анализа и логического подхода - при обосновании путей развития макрологистического регулирования рынка рыбных товаров на основе удовлетворения спроса различных регионов Украины и мирового рынка через единую логистическую координационную систему оптовой торговли рыбопродукции.

Результаты исследования. Предложены пути развития макрологистического регулирования рынка рыбных товаров на основе удовлетворения спроса различных регионов Украины и мирового рынка через единую логистическую координационную систему оптовой торговли рыбопродукции. Установлено, что представленная система должна способствовать стимулированию отечественного производства рыбной продукции и сбалансированности ее экспорта и импорта на основе формирования взаимной заинтересованности производителей и оптовых покупателей (Украинская и зарубежных) путем установления логистически-ориентированных связей между ними.

Научная новизна. Предложено развитие новых форм интеграции и логистической координации бизнес-процессов, адекватных современным условиям. Как вариант, может быть использована структура, логистически консолидирующая различные самостоятельные рыбодобывающие, рыбоперерабатывающие, сбытовые, транспортные и другие организации. Подобная форма бизнес-партнерства позволит на логистической основе повысить эффективность взаимодействия самых рыбопромышленников и обслуживающих их структур, а также обеспечить более высокую конкурентоспособность рыбной продукции.

Практическая значимость. Предложенные меры позволят повысить эффективность макрологистических управления рыбным хозяйством на основе более рациональной эксплуатации водных биоресурсов и лучшего взаимодействия самих рыбопромышленников и обслуживающих их структур, обеспечит более высокую конкурентоспособность рыбной продукции.

Ключевые слова. конкурентоспособность, рыбная отрасль, экономика предприятия, региональная экономика, логистика.

УДК 658.012

**Сарай Н.І.,
к.е.н., доцент кафедри економіки підприємств і корпорацій,
Тернопільський національний економічний університет**

РОЛЬ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. Підвищення динамічності кон'юнктури національного та світового ринків, швидкі темпи науково-технічного прогресу, постійні зміни в законодавстві, зростання рівня конкуренції в глобальних масштабах засвідчують, що середовище функціонування підприємства часто змінюється. Ці зміни не завжди позитивно впливають на суб'єкти господарювання. Підприємства діють в умовах ризику та невизначеності, тому сьогодні особливо актуальним є питання розробки та використання у практиці підприємств такої системи управління, яка б спроможна була забезпечити стійке і максимально ефективне функціонування суб'єкта господарювання у поточний період часу, а також створити високий потенціал його розвитку на перспективу.

В сучасних умовах господарювання кожне підприємство змушене шукати нові конкурентні переваги, нові унікальні ресурси та можливості, які сприятимуть довгостроковому стабільному його

функціонуванню та розвитку в мінливому середовищі. Поряд із технологіями, персоналом, інноваціями науковці дедалі більше приділяють увагу нематеріальним активам підприємства, одним із яких є ділова репутація. Вона ґрунтується на минулих подіях та має важливе значення для майбутнього стану підприємства. Тому актуальним управлінським завданням сьогодення є визначення способів та виявлення чинників цілеспрямованого формування ділової репутації як активу підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання стійкості підприємств в умовах багатоваріантності, динамічності чинників зовнішнього і внутрішнього середовищ займалися такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як О.М. Гончаренко, В.А. Гришко, В.Л. Іванілов, В.В. Козик, О.І. Маслак, І.В. Мовчан, О.А. Поліщук, Н.В. Шандова та низка інших. Проблеми визначення ділової репутації знайшли своє відображення у працях О.М. Гребешкової, В.Л. Ковтун, С.В. Мочерного, О.В. Родіонова, І.М. Репіної, Т. Харріса, Р. Харлоу, Г.О. Швіндіної, О.В. Шиманської.

Зокрема, О.М. Гребешкова та О.В. Шиманська у своїх дослідженнях зауважили, що ділова репутація є головним нематеріальним активом, який має вартісне вираження [3, с. 54]. Такої ж думки дотримується О.В. Родіонов. У його працях ділова репутація трактується як вагомий нематеріальний актив підприємства, який формується за рахунок таких активів компанії, як імідж і фінансова стійкість [9, с. 28].

Заслужують на увагу дослідження І.М. Репіної та В.Л. Ковтуна щодо ролі ділової репутації в забезпеченні стійкості функціонування підприємства. На думку авторів, ділова репутація відіграє ключову роль у діяльності підприємства, оскільки містить загальну поінформованість про діяльність підприємства, стимулює клієнтів продовжувати користуватись його продукцією та може приносити додатковий прибуток [8, с. 238].

Разом з цим вивчення й аналіз опублікованих за даною проблематикою праць дозволили зробити висновок про те, що питання ділової репутації як однієї із складових стійкого функціонування підприємства трактується неоднозначно, недостатньо розроблені як у науковому, так і в організаційно-практичному аспектах та потребують подальшого дослідження.

При написанні даної статті було використано праці авторів, які торкалися зазначеного кола питань, досліджено різні підходи до визначення категорії «ділова репутація», визначено параметри її оцінки, здійснено класифікацію репутаційних ризиків за різними ознаками.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо визначення категорії «ділова репутація», обґрунтування різних підходів щодо її кількісної та якісної оцінки та з'ясування місця і ролі ділової репутації в забезпеченні стійкості функціонування вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах господарювання успішність діяльності підприємства в значній мірі залежить не тільки від наявності необхідних ресурсів та механізму їх раціонального використання, а й від можливості створити таку програму дій, щоб сформувати міцну конкурентну позицію підприємства на ринку. Для цього потрібно створити стабільні відносини з інвесторами, постачальниками, споживачами.

Будь яке підприємство бажає досягнути успіху в підприємницькій діяльності, отримувати максимальні прибутки, а, отже, бути кращим за своїх конкурентів. Проте не всі суб'єкти господарювання є успішними. Досягати успіху можуть лише ті підприємства, які сповідують власну ідеологію, мають чітко сформульовані місію та цілі, добре дбають про свою ділову репутацію.

У минулому термін «ділова репутація» трактувався як здатність окремої людини вести документи. Слово «репутація» походить з латинської мови, де «re» – знову, і «putare» – думати, вважати. Слово «діло» має російське коріння. Воно було запозичене болгарською мовою і у перекладі з болгарської буквально означає «збір документів». Ділова репутація є багатоаспектним поняттям, саме тому даний термін має низку синонімів та близьких за змістом інтерпретацій, зокрема: авторитет, популярність, визнання, довіра, респектабельність, бренд. В даний час поняття «ділова репутація» стосується підприємства загалом, хоча на початку ХХ ст. репутація підприємства характеризувала лише його власника.

На сьогодні серед вчених не існує загально визначеного твердження стосовно поняття «ділова репутація». Науковці І.М. Репіна та В.Л. Ковтун систематизували підходи до визначення категорії «ділова репутація підприємства», які подані в таблиці 1 [8, с. 240].

Ділову репутацію науковці відносять до нематеріальних активів підприємства завдяки таким її характеристикам: відсутність матеріальної форми, можливість приносити економічну вигоду, здатність використовуватися протягом тривалого часу. Коли підприємство продається, його ділова репутація переходить до нового власника, проте та її частина, що була пов'язана з попереднім власником, втрачається. Ділова репутація як матеріальний актив не відображається в балансі підприємства, хоча має здатність приносити йому додатковий дохід [7, с. 54].

Ми погоджуємося з твердженням науковця О.М. Гребешкової, що ділова репутація є також і стратегічним активом, оскільки вона приносить цінність для підприємства у майбутньому. Її неможливо скопіювати або відтворити, придбати або отримати, не прикладаючи зусиль [3, с. 61].

Таблиця 1

Підходи до визначення категорії ділова репутація підприємства

№	Підхід	Характеристика підходу	Прихильники
1.	Емоційний (іміджевий)	Ділова репутація – загальна інформація про діяльність підприємства як суспільного об'єкту, що не потребує глибокого критеріального аналізу та базується на уявленнях оцінювачів.	А. Я. Сухарева, М. Бочаров, С. В. Мочерний, Ф. Кошмаров, А. Чумиков, І. В. Саприкіна, А. Н. Булико
2.	Ринковий	Ділова репутація - загальна поінформованість про діяльність підприємства на підставі порівняння успіху на ринку.	Т. Харріс, С. Фомбрана, М. Шенлі
3.	Іманентно-функціональний	Ділова репутація – загальна поінформованість про діяльність підприємства, що стимулює клієнтів продовжувати користуватись його продукцією та приносить прибуток.	І. А. Бланк, С. В. Горін, М. В. Дулясова, Т. Р. Ханнанова
4.	Інтегральний	Ділова репутація підприємства є її головним нематеріальним активом, який має значну вартість і формується за рахунок таких активів компанії, як імідж і фінансова стійкість.	Т. Соломанидина, К. В. Гавришин
5.	Вартісний	Ділова репутація є головним нематеріальним активом, який має значну вартість, тобто по суті є фінансовим або економічним активом.	О. М. Гребешкова, Р. Харлоу, К. В. Гавришин
6.	Моніторинговий	Ділова репутація – деяке знання, отримане шляхом безпосереднього залучення цільових груп до оцінки стану підприємства на основі власного досвіду або думок сторонніх експертів.	Л. Ш. Лозовський, Г. Девіс, Ч. Фомбурн, Л. Майлс, М. Д. Хетч, Б. А. Райзберг

Джерело: [8]

Як вірно зауважують у своїх працях вчені І.М. Репіна та О.В. Родіонов, висока ділова репутація є необхідною для досягнення підприємством тривалого і стійкого функціонування, оскільки [8, с. 242; 9, с. 30]:

- завдяки діловій репутації підприємство володіє певною ринковою силою, тобто зменшується чутливість споживачів до зміни ціни на продукцію;
- вона захищає підприємства від конкурентів, зміцнюючи їхні позиції щодо товарів-замінників;
- ділова репутація сприяє полегшенню доступу підприємства до ресурсів (фінансових, трудових, матеріальних, інформаційних), дає можливість збільшувати частку позикових ресурсів відносно власних, не погіршуючи ситуації із зацікавленими особами;
- ділова репутація спрощує для підприємства вихід на нові ринки збуту, адже відомості про дане підприємство, його ставлення до клієнтів, суспільства в цілому формує у нових цільових аудиторіях загальне враження про нього;
- вона здешевлює маркетингову підтримку нових продуктових ліній підприємства, а висока якість нового продукту підвищує ділову репутацію.

Багато підприємств не може тривалий час утримувати ділову репутацію на високому рівні. Створення позитивної репутації є складним і досить тривалим процесом, проте втратити її можна протягом декількох днів. З іншого боку, негативна ділова репутація формується дуже швидко, проте її відновлення потребує багато часу [4, с. 20].

При управлінні діловою репутацією існує можливість виникнення репутаційного ризику. Вважаємо достатньо обґрунтованою думку науковців І.С. Важениної, С.А. Пестрикова та Т.Р. Шарипова, які стверджують, що репутаційний ризик – це можливість втрати ділової репутації організації (повної або часткової) внаслідок дії різних зовнішніх і внутрішніх факторів, що спричиняє за собою зниження або повну втрату вартості репутаційних активів, а також фінансові втрати (у вигляді збитків або недоотриманого прибутку) та / або падіння ліквідності організації [1, с. 5]. Натомість Д.С. Гончаров вважає, що репутаційні ризики – ризики звуження масштабів діяльності організації (аж до ліквідації) внаслідок втрати довіри до неї з боку клієнтів і ділових партнерів [2, с. 74]. Репутаційні ризики класифікуються за багатьма ознаками. Найбільш ґрунтовну класифікацію зустрічаємо у дослідженнях В.П. Ковтуна (табл.2) [6, с. 45].

Оцінку ділової репутації підприємства здійснюють через низку причин [10, с. 85]:

- керівництво бажає оцінити становище підприємства в галузі відносно своїх конкурентів;
- підприємство хоче дізнатися думку різних суб'єктів ринку про свою діяльність, вплинути на ставлення певних цільових груп;
- виникає необхідність оцінки ринкової вартості підприємства задля його продажу.

На сьогодні науковці виділяють чимало підходів до оцінки ділової репутації. Дані підходи умовно можна поділити на дві групи: кількісні та якісні. До першої групи включають методи визначення величини чи вартості ділової репутації, в основу яких покладено визначення вартості гудвілу.

Таблиця 2

Класифікація репутаційних ризиків

Ознака	Вид репутаційного ризику
За ступенем зміни ризику в часі	- динамічні - статичні
За видом втрат	- нефінансові - фінансові
За точністю оцінки ризиків	- суб'єктивні - об'єктивні
За сферою виникнення	- внутрішні - зовнішні
За видом стейкхолдерів, що мають намір розповсюдити, або розповсюджують негативну інформацію	- партнери - акціонери - співробітники - клієнти - владні структури - суспільство - журналісти
За джерелом отримання негативної інформації	- різні види стейкхолдерів як джерела інформації - ЗМІ-TV, радіо, газети, журнали - Інтернет - офіційні матеріали підприємства

Джерело: [6]

Аналіз останніх досліджень дає можливість стверджувати, що в економічній літературі виділяють кількісні та якісні методи оцінки ділової репутації підприємства.

Кількісні методи виміру ділової репутації, за визначенням науковця Ю.Н. Журченка, включають шість способів отримання інформації [5, с. 34]:

1. Метод надлишкових прибутків (використовується компаніями Brand Finance та Interbrand), в основі якого лежить думка про те, що ділова репутація – бренд. Дослідження компаній Interbrand і журналу Business Week показало, що вартість торгівельної марки, бренду підприємства може становити до 70 % його ринкової капіталізації. Зниження індексу репутації всього на 1 % викликає падіння вартості підприємства на 3 %.

2. Метод надлишкових ресурсів є модифікацією методу надлишкових прибутків і полягає в тому, що при розрахунку вартості створеної ділової репутації враховується ефект від використання не тільки власних, а й залучених ресурсів.

3. Показники обсягу реалізації продукції.

4. Показники ринкової капіталізації.

5. Визначення ціни ділової репутації під час злиття чи поглинання підприємств, тобто вартість ділової репутації – це різниця між вартістю підприємства загалом і вартістю всіх активів, що знаходяться на балансі підприємства.

6. Визначення вартості ділової репутації за міжнародними стандартами фінансової звітності, в яких ділова репутація – перевищення купівельної вартості активів над їх дійсною вартістю в момент підписання угоди.

Кожен кількісний метод оцінки ділової репутації має певні недоліки, до того ж виникають труднощі з розрахунками відповідних параметрів. Тому разом з кількісними застосовують також якісні методи дослідження. Метою якісних методів оцінки ділової репутації є отримання аналітичних висновків, що допоможуть підприємству економічно зростати в майбутньому, збільшувати свою цінність серед споживачів. Основними з них є метод соціологічних опитувань, рейтинговий метод та експертний метод.

Метод соціологічних опитувань використовується для визначення думки стейкхолдерів про діяльність підприємства в зовнішньому середовищі. До них належать споживачі продукції, представники ЗМІ, акціонери, інвестори підприємства, ринкові аналітики, представники законодавчої та виконавчої влади.

При використанні рейтингового методу оцінки незалежні організації складають рейтинги ділової репутації підприємства. Підприємство, що потребує оцінки своєї ділової репутації не повинно самостійно проводити опитування чи впливати на думку опитуваних при складанні рейтингів. Рейтинг повинні складати незалежні організації, що є професіоналами в своїй справі на думку яких зважають покупці. Перевагою даного методу є уникнення підробок, незалежність експертизи.

В основі експертного методу лежить оцінка експертів, у яких беруть інтерв'ю. Експертами, що беруть участь в репутаційному аналізі, зазвичай є менеджери фінансових установ, аналітики ринку, представники підприємств-партнерів, чиновники різних рівнів, журналісти. Проте, якщо репутація підприємства достатньо постраждала, буде досить важко дізнатися правдиву інформацію від експертів.

Основним недоліком якісних методів оцінки ділової репутації є те, що кожен із методів визначає репутацію як «позитивну» чи «негативну», «гіршу» чи «кращу», також точність оцінки з значній мірі залежить від обсягу вибірки.

Методи оцінки ділової репутації підприємства можна поділити за походженням джерела впливу на внутрішні та зовнішні.

Внутрішні методи передбачають оцінку репутації зсередини, виділяючи критеріями оцінки фінансове становище підприємства, дії персоналу, якість продукції. Зовнішні ж методи оцінюють репутацію підприємства ззовні завдяки таким чинникам, як думка споживачів, прибуток підприємства, дії конкурентів на ринку.

Виділяють також методи оцінки ділової репутації підприємства, що поділені за ознакою часу, а саме:

- ретро-методи, що здійснюють оцінку репутації підприємства до даного моменту, тобто як вона змінювалася у минулому завдяки певним управлінським рішенням;
- методи, що оцінюють поточну репутацію підприємства;
- методи, що дозволяють спрогнозувати репутацію у майбутньому.

Ділову репутацію часто ототожнюють з іміджем та гудвілом. На наш погляд, дані поняття дійсно є близькими, проте мають деякі суттєві відмінності.

Імідж – достатньо поверхневе, штучно створене за порівняно короткий термін уявлення про підприємство, що формується в свідомості людей. Натомість репутація – це динамічна характеристика поведінки підприємства, що формується в суспільстві протягом тривалого періоду часу на основі сукупності інформації про те, яким чином поводить себе організація в певних ситуаціях. Якщо позитивний імідж приваблює нових партнерів і споживачів, то ділова репутація, що створюється роками, змушує їх залишатися вірними підприємству на довгий період часу. Імідж в більшій мірі відображає емоційне сприйняття підприємства (подобається – не подобається) та може створюватися без безпосередньої взаємодії з підприємством.

Висновки з проведеного дослідження. Забезпечення стійкості підприємства є актуальним у сучасних умовах господарювання. Необхідно звертати увагу не лише на обсяги виробництва та продажу продукції, її якість, а й на ділові відносини з постачальниками, покупцями, контрагентами. Запорукою успіху тут є формування позитивної ділової репутації, що дозволить підвищити конкурентоспроможність підприємства на ринку.

Бібліографічний список

1. Важенина И.С. Риски деловой репутации: идентификация и оценка / И.С. Важенина, С.А. Пестриков, Т.Р. Шарипов // Экономический анализ: теория и практика. – 2011. – №17 (224). – С. 2-11.
2. Гончаров Д.С. Управление рисками и эффективность бизнеса / Д.С. Гончаров. – М. : Вершина, 2008. – 216 с.
3. Гребешкова О.М. Ділова репутація компанії: чинники формування та їх аналітична характеристика / О.М. Гребешкова, О.В. Шиманська // Економіка і підприємництво: зб. наук. пр. молодих учених та аспірантів. – К. : КНЕУ. – 2010. – С. 54-72.
4. Дмитрук Є.В. Методи оцінки репутації підприємства [Електронний ресурс] / Є.В. Дмитрук // Сайт національної бібліотеки імені Вернадського. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Emp/2008_20/dmitruk.pdf
5. Журченко Ю.Н. Оценка деловой репутации предприятия / Ю.Н. Журченко // Российское предпринимательство. – 2010. – № 9. – С. 32-37.
6. Ковтун В.П. Теоретичні аспекти визначення репутаційних ризиків підприємства [Електронний ресурс] / В.П. Ковтун // Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана. – 2012. – Режим доступу: http://kneu.edu.ua/userfiles/ec_pidpr_th_pr_4/5/Kovtun.doc
7. Константинова Ю. Ділова репутація як нематеріальний актив підприємства, її оцінка та відмінність від іміджу [Електронний ресурс] / Ю. Константинова // Київський національний економічний університет. – 2012. – Режим доступу: http://kneu.edu.ua/ua/departments/Faculty_of_Economics_and_Administration/confere_nce/conf_social_dev_ukr_12/section4/konstantinova/.
8. Репіна І.М. Корпоративний аналіз ділової репутації підприємства / І.М. Репіна, В.Л. Ковтун // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2012. – №27. – С. 237-242.
9. Родіонов О.В. Гудвіл як економічне відображення ділової репутації підприємства [Електронний ресурс] / О.В. Родіонов // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. Збірник наукових

праць. – 2010. – № 22. – Режим доступу: <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/4075/1/11.doc>.

10. Шиманська О.В. Методи оцінки ділової репутації підприємства [Електронний ресурс] / О.В. Шиманська // Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана. – 2012. – Режим доступу: http://kneu.edu.ua/userfiles/ec_pidpr_th_pr_4/2/Shimanska.docx.

References

1. Vazhenina, I.S., Pestrikov, S.A. and Sharipov, T.R. (2011), "Risks of business reputation: identification and assessment", *Ekonomicheskiiy analiz: teoriya i praktika*, no. 17, pp. 2-11.
2. Honcharov, D.S. (2008), *Upravleniye riskami i effektivnost biznesa* [Risk management and business efficiency], Vershina, Moscow, Russia.
3. Hrebeshkova, O.M. and Shymanska, O.V. (2010), "Business reputation of the company: forming factors and their analytical characteristics", *Ekonomika i pidpriemnytstvo*, no. 25, pp.54-72.
4. Dmytruk, Ye.V. (2008), "Methods for assessing the reputation of the company", available at: http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Emp/2008_20/dmytruk.pdf (access date March 15, 2016).
5. Zhurchenko, Yu.N. (2010), "Evaluation the business reputation of the enterprise", *Rossiyskoie predprinimatelstvo*, no. 9, pp.32-37.
6. Kovtun, V.P. (2012), "Theoretical aspects definition of enterprise reputation risks", available at: http://kneu.edu.ua/userfiles/ec_pidpr_th_pr_4/5/Kovtun.doc (access date April 10, 2016).
7. Konstantinova, Yu. (2012), "Business reputation as an intangible asset of the company, and its evaluation and difference from the image", available at: http://kneu.edu.ua/ua/departments/Faculty_of_Economics_and_Administration/confere_nce/conf_social_dev_ukr_12/section4/konstantinova/ (access date April 13, 2016).
8. Repina, I.M. and Kovtun, V.L. (2012), "Corporate analysis of business reputation of the enterprises", *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*, no. 27, pp. 237-242.
9. Rodionov, O.V. (2010), "Goodwill as an economic image of business reputation of the enterprise", available at: http://nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Emp/2010_22_1/25Rodion.htm (access date April 18, 2016).
10. Shymanska, O.V. (2012), "Methods of assessing the business reputation of the enterprise", available at: http://kneu.edu.ua/userfiles/ec_pidpr_th_pr_4/2/Shimanska.docx (access date February 5, 2016).

Сарай Н.І. РОЛЬ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Розробка теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо визначення категорії «ділова репутація», обґрунтування різних підходів щодо її кількісної та якісної оцінки та з'ясування місця і ролі ділової репутації в забезпеченні стійкості функціонування вітчизняних підприємств.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є положення сучасної економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених щодо ролі ділової репутації в забезпеченні стійкості функціонування підприємств. Для досягнення поставленої мети було використано такі загальнонаукові методи дослідження: групування, порівняння і теоретичного узагальнення – для вивчення наукових праць з проблематики формування ділової репутації підприємства; індукції та дедукції – для вивчення класифікаційних ознак репутаційних ризиків, кількісних та якісних методів оцінки ділової репутації; абстрактно-логічний – для теоретичного узагальнення і формулювання висновків.

Результати дослідження. Визначено економічну суть категорії «ділова репутація». Обґрунтовано підходи щодо кількісної та якісної оцінки рівня ділової репутації. Розкрито суть кількісних методів виміру ділової репутації, зокрема: методу надлишкових прибутків; методу надлишкових ресурсів; показників обсягу реалізації продукції; показників ринкової капіталізації; визначення ціни ділової репутації під час злиття чи поглинання підприємств; визначення вартості ділової репутації за міжнародними стандартами фінансової звітності. Розкрито суть якісних методів оцінки ділової репутації, а саме: методу соціологічних опитувань, рейтингового та експертного методів. Визначено відмінність ділової репутації від іміджу та гудвілу.

Наукова новизна результатів дослідження. Узагальнено теоретико-методологічні дослідження щодо визначення категорії «ділова репутація», уточнено класифікацію репутаційних ризиків за низкою ознак та з'ясовано можливості застосування кількісних і якісних методів оцінки ділової репутації в управлінні вітчизняними підприємствами.

Практична значущість результатів дослідження. На основі узагальнення теоретичних положень щодо ролі ділової репутації в розвитку фірми подано практичні рекомендації щодо її оцінки для забезпечення стійкості функціонування промислового підприємства.

Ключові слова: ділова репутація, репутаційний ризик, імідж, гудвіл.

Sarai N.I. ROLE OF THE BUSINESS REPUTATION IN ENSURING THE SUSTAINABILITY FUNCTIONING OF INDUSTRIAL ENTERPRISE

Purpose. Development the theoretical positions and practical recommendations for the definition category the "business reputation", substantiation various approaches to its quantitative and qualitative evaluation and clarification role of business reputation in ensuring the sustainability functioning of domestic enterprises.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the research is the thesis of modern economic theory, scientific works of domestic and foreign scientists about the role of business reputation in ensuring sustainability functioning of enterprises. To achieve this purpose following general scientific research methods are used: grouping, comparing and theoretical generalization - to study the scientific works on the problems of forming business reputation of the company; induction and deduction - to study the classification features reputational risks, qualitative and quantitative evaluation methods business reputation; abstract-logical - for theoretical generalizations and formulation of conclusions.

Findings. The economic essence of the category «business reputation» is determined. The approaches on quantitative and qualitative assessment of business reputation level are substantiated. The essence of quantitative methods for measuring business reputation is disclosed. In particular: the method of excess profits; method of surplus resources; indicators of sales; indicators of market capitalization; determining price the business reputation during mergers or absorption; determining the value of business reputation under International Financial Reporting Standards. The essence of quality assessment methods of business reputation, namely the method of sociological surveys, expert and rating methods is disclosed. Difference of business reputation from image and goodwill are determined.

Originality. Theoretical and methodological research on the definition category "business reputation" are generalized, classification of reputation risks for features are clarified, the possibility of applying quantitative and qualitative evaluation methods business reputation in the management of domestic enterprises are clarified.

Practical value. On the basis of generalization the theoretical propositions about the role of business reputation in the development of the company practical recommendations concerning its evaluation to ensure the sustainability of industrial enterprises are submitted.

Key words: business reputation, reputation risk, image, goodwill.

Сарай Н.И. РОЛЬ ДЕЛОВОЙ РЕПУТАЦИИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ СТОЙКОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Разработка теоретических основ и практических рекомендаций по определению категории «деловая репутация», обоснование различных подходов относительно её количественной и качественной оценки, а также определение места и роли деловой репутации в обеспечении стойкости функционирования отечественных предприятий.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются тезисы современной экономической теории, научные труды отечественных и зарубежных учёных о роли деловой репутации в обеспечении стойкости функционирования предприятий. Для достижения поставленной цели были использованы такие общенаучные методы исследования: группирования, сравнения и теоретического обобщения – для изучения научных трудов по проблематике формирования деловой репутации предприятия; индукции и дедукции – для изучения классификационных признаков репутационных рисков, количественных и качественных методов оценки деловой репутации; абстрактно-логический – для теоретического обобщения и формулирования выводов.

Результаты исследования. Определена экономическая сущность категории «деловая репутация». Обоснованы подходы к количественной и качественной оценке уровня деловой репутации. Раскрыта сущность количественных методов измерения деловой репутации, в частности: метода избыточных прибылей; метода избыточных ресурсов; показателей объёма реализации продукции; показателей рыночной капитализации; определение цены деловой репутации во время слияния или поглощения предприятий; определение стоимости деловой репутации по международным стандартам финансовой отчётности. Раскрыта сущность качественных методов оценки деловой репутации, а именно: метода социологических опросов; рейтингового и экспертного методов. Определено отличие деловой репутации от имиджа и гудвила.

Научная новизна. Обобщены теоретико-методологические исследования относительно определения категории «деловая репутация», уточнена классификация репутационных рисков по ряду признаков и определены возможности применения количественных и качественных методов оценки деловой репутации в управлении отечественными предприятиями.

Практическая значимость. На основании обобщения теоретических исследований о роли деловой репутации в развитии фирмы даны практические рекомендации по её оценке для обеспечения стойкости функционирования промышленного предприятия.

Ключевые слова: деловая репутация, репутационный риск, имидж, гудвил.

УДК 334.012

Панухник Я.Г.,
к.е.н., асистент кафедри економічної кібернетики,
Тернопільський національний технічний університет
імені Івана Пулюя

УДОСКОНАЛЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СИТУАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ ПРИЛАДОБУДІВНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ У МУНІЦИПАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ

Постановка проблеми. Формування й реалізацію стратегій економічного розвитку держави, регіонів та муніципальних утворень необхідно розглядати крізь призму економічних стратегій підприємств, які їх розвивають і підсилюють, відновлюючи позитивний ефект синергії. Чинником узгодження розроблення й реалізації загальнодержавної, регіональних, муніципальних стратегій та організаційних стратегій підприємств має стати формування нової сучасної моделі управління на принципах менеджменту, що, в свою чергу, дозволить забезпечити дієвість технологій управління підприємствами, чітко й адекватно визначати вектори їх модернізації.

Управління підприємством у муніципальній економічній системі повинно враховувати загрози та можливості для його функціонування і розвитку. Цього можна досягти шляхом використання саме ситуаційного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні основи ситуаційного управління ґрунтуються на тому, що існуючі методи та прийоми управлінської діяльності не можуть бути універсальними і застосовними в різних ситуаціях, що виникають у діяльності підприємств в умовах змінного зовнішнього середовища. Методологічну та теоретичну базу дослідження становлять праці численних вітчизняних і зарубіжних вчених.

М. Мескон, М. Альберт та Ф. Хедоурі під ситуаційним підходом розуміють комплексну концепцію і стверджують, що оптимальні рішення є функцією факторів середовища у самій організації (внутрішні змінні) і в зовнішньому середовищі (зовнішні змінні), яка спрямована на управління ситуацією для ефективного досягнення цілей організації. При цьому ситуаційний підхід намагається вказати конкретні прийоми і концепції з визначеними конкретними ситуаціями для того, щоб досягти цілей організації найефективніше [8].

В. Віттіх справедливо стверджує, що «ситуаційне управління повинно стати домінуючою парадигмою організації процесів управління в ХХІ столітті – часі інформаційно-комунікаційних технологій, покликаних забезпечувати досягнення соціальної спільності й взаєморозуміння людей при збереженні індивідуальності кожного з них» [2, с. 13].

В. Гладков [4, с. 124] доводить, що в основу ситуаційного підходу покладено ситуаційний аналіз, який містить комплексні технології підготовки, прийняття та реалізації управлінського рішення, в основі яких лежить аналіз окремо взятої управлінської ситуації.

Як зазначає Ж. Поплавська, «заслуговує на увагу технологія ситуаційного управління не тільки як одного з різновидів управлінської діяльності, сформованого в результаті поглибленого розвитку процесного та системного підходів, але й як постійного ситуаційного управління такої здатності, такого ситуаційного потенціалу підприємства, що може бути використаним під час виконання складних завдань управління підприємствами в умовах динамічних змін» [9].

Ситуаційне управління приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі має бути спрямоване на подолання невизначеності й ризику, котрі виникли у ході функціонування цього підприємства. Причому, ці явища можуть стосуватися як безпосередньо діяльності підприємства, так і муніципальної економічної системи, в рамках якої воно функціонує.

Загалом, як стверджує А. Морозов, саме ті технології управління, де процедури управління визначаються ситуацією, що склалася на об'єктах управління, називають «ситуаційним управлінням». Його головною функціональною частиною в автоматизованій системі управління (АСУ) є система підтримання прийняття рішень (СППР) [6].

При дослідженні ситуаційного управління не можна забувати й про інституційні бар'єри та акселератори модернізаційних змін на рівні підприємств, що висвітлюють у своїх працях численні науковці [10; 11; 13]. Слід згадати й інших дослідників принципів ситуаційного управління, зокрема таких, як А. Томпсон, А. Стрікланд [7], І. Ансофф [1], Р. Моклер [12] та ін., напрацювання яких доцільно застосовувати в управлінській діяльності приладобудівних підприємств.

Зважаючи на різнобічність наукових поглядів стосовно можливості формування універсальних для підприємств технологій ситуаційного управління, варто поглибити дослідження в напрямі

формалізації тих концепцій, які дозволять визначити можливості застосування у практичній діяльності економічних систем низового рівня підприємства приладобудування як активного учасника в системі взаємодії «підприємство – муніципальне утворення».

Постановка завдання. Метою статті є ідентифікація векторів удосконалення використання технологій ситуаційного управління підприємством приладобудування в муніципальній економічній системі шляхом вирішення наступних завдань:

- формулювання авторського визначення технологій ситуаційного управління;
- створення моделі оцінювання рівня формування можливих напрямів модернізації технологій управління приладобудівних підприємств у муніципальній економічній системі.

Об'єктом дослідження є процеси управління промисловими підприємствами.

Предмет дослідження – технології ситуаційного управління приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історично поняття ситуаційного управління застосовувалося до тих аспектів управління, які були пов'язані з розв'язанням питань виходу з кризи, що вже сталася (ліквідації наслідків надзвичайної події). Технології підтримання прийняття рішень у таких ситуаціях спиралися на експертні системи, системи прийняття колективних рішень й будувалися переважно на апараті нечітких множин. Пошук рішень тривав також на шляху визначення найкращих асоціативних рішень з бази знань про ситуації, що вже минули [5].

Здійснення ситуаційного управління приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі вимагає виокремлення його структурних і функціональних складових (рис. 1).

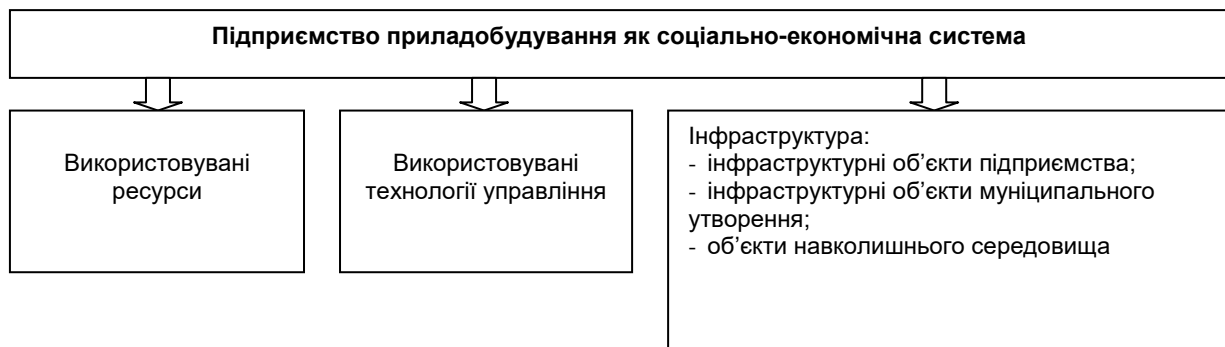

Рис. 1. Структурні та функціональні складові ситуаційного управління приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі

Джерело: розробка автора

Отже, поряд із наявними використовуваними ресурсами та інфраструктурними елементами забезпечення функціонування приладобудівного підприємства у муніципальній економічній системі критично важливе значення належить саме технологіям управління, що застосовуються і здатні синтезувати та реалізувати ті можливості, які отримує підприємство з зовнішнього та внутрішнього середовищ функціонування.

Під технологією ситуаційного управління приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі будемо розуміти комплекс заходів та дій, спрямованих на подолання невизначеності й ризиків, які виникли у ході функціонування цього підприємства, та здатні впливати на зменшення (або усунення) їх негативних наслідків шляхом здійснення інформаційно-аналітичної, соціально-економічної, організаційної діяльності. Результатом реалізації такого комплексу заходів і дій повинно бути прийняття управлінських рішень.

Вихідним параметром моделі оцінювання рівня формування можливих напрямів модернізації технологій управління приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі буде прийняття рішення про формування напрямів модернізації технологій управління приладобудівних підприємств у муніципальній економічній системі.

В основу використаної моделі оцінювання рівня формування можливих напрямів модернізації технологій управління приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі покладено теорію нечітких множин, а отримані за підсумками її застосування результати оцінювання свідчать про адекватність моделі й доцільність упровадження в практичній діяльності підприємства як активного учасника в системі взаємодії «підприємство – муніципальні утворення».

У пропонованій моделі $G = \{y_1, y_2, y_3\}$ множину нечітких вхідних показників інтегрованого оцінювання рівня формування можливих напрямів модернізації технологій управління приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі представимо у вигляді величини G .

Для цього систематизуємо чинники, що впливають на формування можливих напрямів модернізації технологій управління приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі й будуть покладені в основу моделювання. Зведемо їх у таблицю 1.

Таблиця 1

Параметри моделі оцінювання рівня формування можливих напрямів модернізації технологій управління приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі

№ з/п	Чинники	Позначення
1	Елементи системності, які відображаються в підходах до стратегічного управління приладобудівним підприємством, концепції такого управління	y_1
	Цільовий підхід	x_1
	Комплексний підхід	x_2
	Маркетинговий підхід	x_3
	Відтворювальний підхід	x_4
2	Фактори, які можуть впливати на підготовку та прийняття управлінських рішень при ситуаційному управлінні приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі	y_2
	Узгодженість управлінських рішень з муніципальною політикою регіону	x_5
	Функціональний аспект	x_6
	Мотиваційний фактор	x_7
	Інноваційний фактор	x_8
3	Рівень модернізації технологій управління приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі	y_3
	Використовувані підприємством ресурси	x_9
	Використовувані технології управління	x_{10}
	Удосконалення інфраструктури підприємства	x_{11}

Джерело: розробка автора

У математичному представленні нечітка модель набуде такого вигляду:

$y_1 \{x_1, x_2, x_3, x_4\}$ – елементи системності, які відображаються в підходах до стратегічного управління приладобудівним підприємством, концепції такого управління;

$y_2 \{x_5, x_6, x_7, x_8\}$ – фактори, які можуть впливати на підготовку та прийняття управлінських рішень при ситуаційному управлінні приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі;

$y_3 \{x_9, x_{10}, x_{11}\}$ – рівень модернізації технологій управління приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі.

Вихідним параметром нечіткої моделі буде

$G = \{y_1, y_2, y_3\}$ – рівень формування можливих напрямів модернізації технологій управління приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі.

Усі ці економічні параметри (показники) будуть застосовані при математичному моделюванні визначення функціональних залежностей. Лінгвістичні оцінки чинників впливу на інтегральний показник наведено в таблиці 2.

У моделі використано параметри в якісному та кількісному вимірах.

Рівень формування можливих напрямів модернізації технологій управління приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі буде визначатися в таких діапазонах: G1 – високий (від 92 % до 100 %); G 2 – вище за середній (від 75 % до 90 %); G 3 – середній (від 52 % до 70 %); G 4 – нижче за середній (від 30 % до 50 %); G 5 – низький (від 0 % до 20 %).

Вказані параметри G1, G2, G3, G4, G5 будемо вважати рівнями оцінювання формування можливих напрямів модернізації технологій управління приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі. Результатом модельних експериментів стане відсоткова зміна (від 0 % до 100 %).

Таблиця 2

Лінгвістична оцінка параметрів моделі оцінювання та діапазони їх зміни

Змінна	Назва змінної	Діапазон зміни	Терми (рівень впливу чинника)
y_1	Елементи системності, які відображаються в підходах до стратегічного управління приладобудівним підприємством, концепції такого управління	0-100 %	Низькі (0-20) (Н) Середні (20-50) (С) Високі (50-100) (В)
y_2	Фактори, які можуть впливати на підготовку та прийняття управлінських рішень при ситуаційному управлінні приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі	(0-52) (75-105) (110-120)	Низькі (0-52) (Н) Середні (75-105) (С) Високі (110-120) (В)
y_3	Рівень модернізації технологій управління приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі	0-100 %	Низький (0-30) (Н) Середній (30-50) (С) Високий (50-100) (В)
G	Рівень формування можливих напрямів модернізації технологій управління приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі	0-100 %	Низький (Н) (0-20) Нижче за середній (НС) (30-50) Середній (С) (52-70) Вище за середній (ВС) (75-90) Високий (В) (92-100)

Джерело: сформовано автором на основі [3]

Математичне моделювання на основі використання теорії нечітких множин потребує здійснення вибору методу побудови функцій належності (ФН), які забезпечать формалізацію нечітких термів. Конкретний вид функцій належності визначається на основі різних додаткових припущень про властивості цих функцій (симетричність, монотонність, неперервність першої похідної тощо) з урахуванням специфіки наявної невизначеності та реальної ситуації.

У моделі визначення інтегрального показника було застосовано трапецієподібне представлення вхідних показників. Формалізоване представлення чинника y_3 (вхідні параметри моделі на основі нечітких множин) у середовищі MATLAB наведено на рисунку 2.

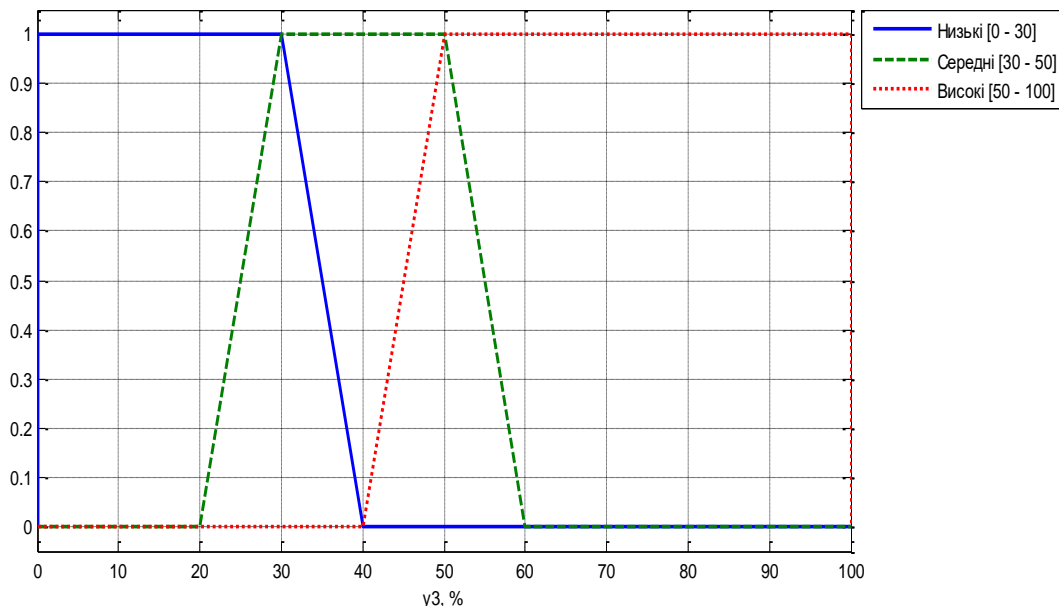

Рис. 2. Формалізоване представлення вхідних параметрів моделі визначення інтегрального показника

Джерело: розробка автора

На рисунку 3 наведено межі вхідного параметра G-рівня формування можливих напрямів модернізації технологій управління приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі.

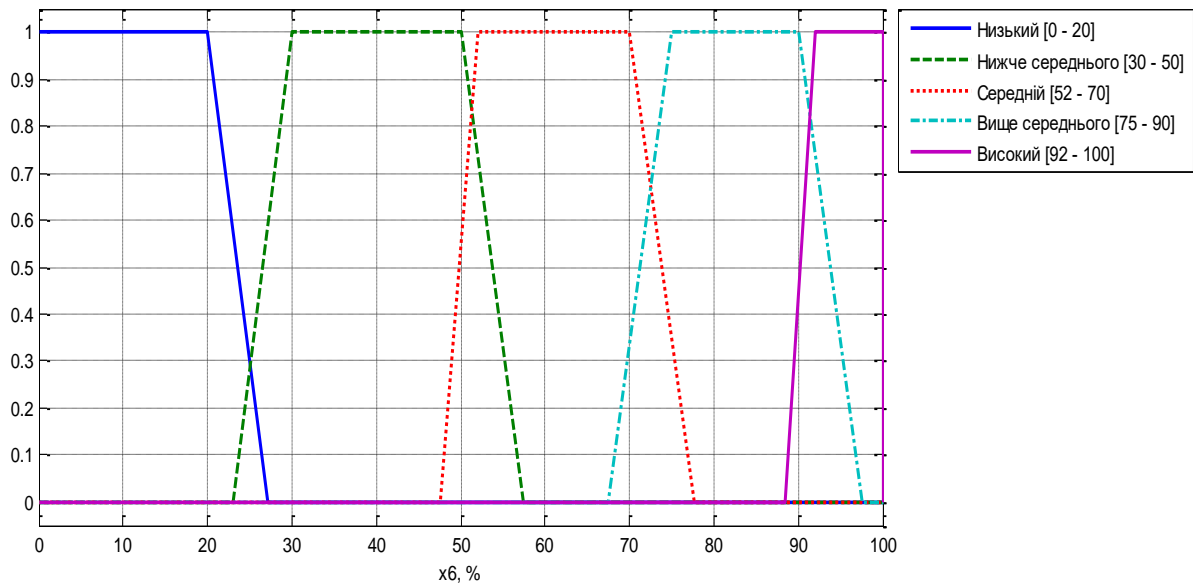

Рис. 3. Функція належності змінної G-рівня формування можливих напрямів модернізації технологій управління приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі

Джерело: розробка автора

На наступному етапі виконаємо структурну ідентифікацію. Вона є формуванням нечіткої бази знань, яка відображає нелінійний взаємозв'язок «входи – вихід» за допомогою лінгвістичних правил «якщо – то».

База знань чинника змінної G-рівень формування можливих напрямів модернізації технологій управління приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі представлена у таблиці 3.

Таблиця 3

База знань для змінної G-рівень формування можливих напрямів модернізації технологій управління приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі

y_1	y_2	y_3	G
Н	Н	НС	Н
Н	С	С	С
С	С	В	С
С	В	ВС	ВС
В	В	В	В

Джерело: розробка автора

Вхідними змінними стануть:

- y_1 – елементи системності, які відображаються в підходах до стратегічного управління приладобудівним підприємством, концепції такого управління;

- y_2 – фактори, які можуть впливати на підготовку та прийняття управлінських рішень при ситуаційному управлінні приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі;

- y_3 – рівень модернізації технологій управління приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі;

- G – рівень формування можливих напрямів модернізації технологій управління приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі (Н – низький; НС – нижче середнього; С – середній; ВС – вище середнього; В – високий).

Якщо $[y_1 = \text{Н}]$ та $[y_2 = \text{Н}]$ $[y_3 = \text{НС}]$, то $G = \text{Н}$.

Якщо $[y_1 = \text{Н}]$ та $[y_2 = \text{С}]$ $[y_3 = \text{С}]$, то $G = \text{С}$.

Якщо $[y_1 = \text{С}]$ та $[y_2 = \text{С}]$ $[y_3 = \text{С}]$, то $G = \text{С}$.

Якщо $[y_1 = C]$ та $[y_2 = B]$ $[y_3 = B]$, то $G = BC$.

Якщо $[y_1 = C]$ та $[y_2 = B]$ $[y_3 = B]$, то $G = B$.

Дефазифікацію вихідних показників моделі оцінювання рівня формування можливих напрямів модернізації технологій управління приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі на основі використання теорії нечітких множин здійснено методом «центру ваг».

Відповідно до здійсненого моделювання з використанням програмного забезпечення можемо зробити висновок про те, що рівень формування можливих напрямів модернізації технологій управління приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі становить $G=0,5$, що відповідно до шкали, наведеної у табл. 3, відповідає середньому рівню (від 52 % до 70 %).

Отримані результати засвідчили, що рівень формування можливих напрямів модернізації технологій управління приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі (G) дорівнює 0,5, що відповідно до шкали відповідає середньому рівню (від 50 % до 72 %). Тобто діапазон підвищення шкали вхідних параметрів нечіткої моделі оцінювання рівня формування можливих напрямів модернізації технологій управління приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі можливо збільшувати, адаптовуючи до реальних ситуацій на муніципальному рівні через покращення елементів системності. Які відображаються в підходах до стратегічного управління приладобудівним підприємством та концепції такого управління. Тобто підвищення рівня вхідного параметра y_1 (діапазон 0,187, що відповідає зараз низькому рівню) через покращення маркетингового й відтворювального підходу стратегічного управління приладобудівними підприємствами й підвищення рівня факторів, які можуть впливати на підготовку і прийняття управлінських рішень при ситуаційному управлінні приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі через покращення узгодженості управління рішень вказаних підприємств з муніципальною політикою, покращення мотиваційного фактора та інноваційного фактора приладобудівних підприємств, який дозволить підняти вхідний параметр y_2 до високого рівня, що відповідає шкалі (92-100%). Відповідно вихідний параметр нечіткої моделі G -рівень – формування можливих напрямів модернізації технологій управління приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі перейде у вищу шкалу.

Дана модель при доповненні бази знань та бази правил під конкретне підприємство може бути застосована на будь-якому підприємстві приладобудування України.

Висновки з проведеного дослідження. Сповільнення чи прискорення економічного розвитку підприємства приладобудування залежить від використовуваних ним технологій ситуаційного управління, можливість (або неможливість) використання яких певною мірою визначається ефективністю функціонування економічних сфер і процесів, що впливають на економічний розвиток даного підприємства, а також інституційними бар'єрами, які негативно впливають на вибір приладобудівними підприємствами напрямів модернізації технологій управління.

Перспективним напрямом подальших досліджень є формалізація певних закономірностей розвитку, притаманних для підприємств приладобудування як елементів муніципальної економічної системи.

Бібліографічний список

1. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф ; сокр. пер. с англ. – М. : Экономика, 1990. – 384 с.
2. Виттинх В.А. Ситуационное управление с позиций постнеклассической науки / В.А. Виттинх // Онтология проектирования: научный журнал. – 2012. – № 2(4). – С. 7–15.
3. Гарматій Н.М. Моделювання бізнес-процесів в економіці із застосуванням теорії нечітких множин у середовищі MATLAB / Н.М. Гарматій, О.В. Кареліна // Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. – № 2, Т. 1. – С. 208–215.
4. Гладков В. Ситуационный анализ в управлении / В. Гладков. – М. : Наука, 2003. – 390 с.
5. Морозов А.А. Базы знаний в системах ситуационного управления коллективного пользования / А.А. Морозов // Управляющие системы и машины. – № 4/5. – 1995. – С. 91–95.
6. Морозов А.А. Ситуационные центры – основа стратегического управления / А.А. Морозов, В.А. Яценко // ММС. – № 1. – 2003. – С. 3–14.
7. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент / А.А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд. – 12-е издание : пер. с англ. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2006. – 928 с.
8. Мескон М.Х. Основы менеджмента / М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури; пер. с англ. – М. : Дело, 1992. – 692 с.
9. Поплавська Ж.В. Зміна парадигми стратегічного управління на підприємстві в умовах сучасного розвитку [Електронний ресурс] / Ж.В. Поплавська, А.С. Полянська. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/26244/1/16-109-116.pdf>.

10. Alyunova T. Economic aspects of local authorities functioning / Tatyana I. Alyunova, Irina P. Nikolayeva, Liudmila V. Semenova [et. al] // *Journal of Sustainable Development*. – 2015. – Vol. 8, No. 6. – pp. 90–97.
11. Chang S.-J. Institutional barriers and industry dynamics / Sea-Jin Chang, Brian Wu // *Strategic Management Journal*. – 2014. – Volume 35, Issue 8. – Pp. 1103–1123.
12. Mockler R. Situational theory of Management / R. Mockler // *Harvard Business Review*. – 1971. – Vol. 49. – Pp. 33 – 38.
13. Vyakarnam Sh. Institutional barriers to enterprise support: An Empirical Study / Shailendra Vyakarnam, Richard Adams // *Environment and Planning: Government and Policy*. – 2001. – Vol. 19 (3). – Pp. 335–353.

References

1. Ansoff, I. (1990), *Strategicheskoye upravleniye* [Strategic Management], Economika, Moscow, Russia, 384 p.
2. Vittinkh, V.A. (2012), "Contingency management from the standpoint of science postnonclassical", *Ontologiya proyektirovaniya: nauchnyy zhurnal*, no. 2 (4), pp. 7–15.
3. Harmatii, N.M. and Karelina, O.V. (2012), "Modeling business processes in the economy with the use of fuzzy sets in MATLAB environment", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 2, vol. 1, pp. 208–215.
4. Gladkov, B. (2003), *Situatsionnyy analiz v upravlenii* [Situation Analysis in management], Nauka, Moscow, Russia, 390 p.
5. Morozov, A.A. (1995), "Knowledge Base in situational management systems shared", *Upravlyayushchiye sistemy i mashiny*, no. 4/5, pp. 91–95.
6. Morozov, A.A. and Yashchenko, V.A. (2003), "Situational centers – the basis of strategic management", *MMS*, no. 1, pp. 3–14.
7. Thompson, A.A. and Strickland, A.J. (2006), *Strategicheskiiy menedzhment* [Strategic Management], 12th edition, translation from english, Izdatelskiy dom «Vilyams», Moscow, Russia, 928 p.
8. Meskon, M., Albert, M. and Khedouri, F. (1992), *Osnovy menedzhmenta* [Fundamentals of Management], translation from english, Delo, Moscow, Russia, 692 p.
9. Poplavska, Zh.V. and Polianska, A.S. "The change of strategic management paradygma at the enterprise in conditions of modern development", available at: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/26244/1/16-109-116.pdf>. (access date January 05, 2016).
10. Alyunova, T.I., Nikolayeva, I.P., Semenova L.V. et al. (2015), "Economic aspects of local authorities functioning", *Journal of Sustainable Development*, vol. 8, no. 6, pp. 90–97.
11. Chang, S.-J. (2014), "Institutional barriers and industry dynamics", *Strategic Management Journal*, Volume 35, Issue 8, pp. 1103–1123.
12. Mockler, R. (1971), "Situational theory of Management", *Harvard Business Review*, Vol. 49, pp. 33–38.
13. Vyakarnam, Sh. and Adams, R. (2001), "Institutional barriers to enterprise support: An Empirical Study", *Environment and Planning: Government and Policy*, Vol. 19 (3), pp. 335–353.

Панухник Я.Г. УДОСКОНАЛЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СИТУАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ ПРИЛАДОБУДІВНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ У МУНІЦИПАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ

Мета. Ідентифікація векторів удосконалення використання технологій ситуаційного управління підприємством приладобудування в муніципальній економічній системі.

Методика дослідження. Методичними засадами дослідження стали основні положення теорій нечітких множин, управління підприємствами, праці вітчизняних і зарубіжних вчених.

Використано наступні методи дослідження: діалектичний метод пізнання – при визначенні необхідності використання ситуаційного управління підприємством у муніципальній економічній системі; монографічний, логічний та системного аналізу – при побудові моделі оцінювання рівня формування можливих напрямів модернізації технологій управління приладобудівних підприємств у муніципальній економічній системі; абстрактно-логічний та інші – для обґрунтування важливості соціальних підходів до модернізації технологій управління підприємством.

Результати. Обґрунтовано необхідність використання ситуаційного управління підприємством у муніципальній економічній системі, яке повинно бути спрямоване на подолання невизначеності й ризиків, що виникають у процесі діяльності підприємства. Запропоновано авторське трактування технологій ситуаційного управління приладобудівним підприємством у муніципальній економічній системі, під яким пропонується розуміти комплекс заходів та дій, спрямованих на подолання невизначеності й ризиків, котрі виникли у ході функціонування цього підприємства, та здатні впливати на зменшення (або усунення) їх негативних наслідків шляхом здійснення інформаційно-аналітичної, соціально-економічної, організаційної діяльності. Побудовано модель оцінювання рівня формування можливих напрямів модернізації технологій управління приладобудівних підприємств у муніципальній економічній системі, за підсумками її використання отримано результати оцінювання.

Наукова новизна. Дістала подальшого розвитку теорія управління підприємством, зокрема поглиблено дослідження щодо можливості універсальної формалізації управлінських процесів.

Практична значущість. Отримані результати можуть стати основою подальших досліджень теоретичного та прикладного характеру, пов'язаних із розробкою механізмів та відповідного інструментарію модернізації технологій управління підприємствами відповідно до вимог сталого розвитку економіки.

Ключові слова: ситуаційне управління, технології управління, приладобудівне підприємство, муніципальна економічна система.

Panukhnyk Ia.H. IMPROVING THE USE OF SITUATIONAL MANAGEMENT TECHNOLOGIES IN INSTRUMENT-MAKING ENTERPRISES IN THE MUNICIPAL ECONOMIC SYSTEM

Purpose. Identification of vectors improvements of using situational enterprises management in municipal the economic system.

Methodology of research. The main provisions of fuzzy set theory, business management and scientific works of domestic and foreign scholars have become methodological principles of the research.

The following methods were used: dialectical method of knowledge – for determining the need of situational enterprise's management in the municipal economic system; monographic, logical and systematic analysis – for creating the evaluation model of the formation level of possible directions of technology management modernization on instrument making enterprise in municipal economic system; abstract logical and others – to justify the importance of social approaches to modernization of technology management.

Findings. The necessity of using situational enterprise's management in municipal the economic system is justified. The situational management should be aimed to overcoming the uncertainties and risks arising in the activities of the enterprise. The author presented her vision of situational management technology of instrument-making enterprises in the municipal economic system according to with it is a set of measures and actions to overcome the uncertainties and risks that arose during the functioning of the enterprise, and can influence on the reduction (or elimination) of their negative consequences through information-analytical, social, economic, organizational activities. The assessment model of the possible modernization directions of the instrument-making enterprise management technologies in municipal economic system is built and the evaluation results obtained by use this model.

Originality. The enterprise management theory received the further development including the depth of its conceptual principles regarding formalization of management processes.

Practical value. The results can be the basis for further research of theoretical and applied nature related to the development of mechanisms and appropriate tools for enterprise technology management modernization in accordance with the requirements of sustainable economic development.

Key words: situational management, management technology, instrument-making enterprise, municipal economic system.

Панухник Я.Г. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ СИТУАЦИОННОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРИБОРОСТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В МУНИЦИПАЛЬНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ

Цель. Идентификация векторов совершенствования использования технологий ситуационного управления предприятиями приборостроения в муниципальной экономической системе.

Методика исследования. Методическими основами исследования стали основные положения теорий нечетких множеств, управления предприятиями, труды отечественных и зарубежных ученых.

Использованы следующие методы исследования: диалектический метод познания – при определении необходимости использования ситуационного управления предприятием в муниципальной экономической системе; монографический, логический и системный анализ – для создания модели оценки уровня формирования возможных направлений модернизации технологий управления приборостроительного предприятия в муниципальной экономической системе; абстрактно-логический и другие – для обоснования важности социальных подходов к модернизации технологий управления предприятием.

Результаты. Обоснована необходимость использования ситуационного управления предприятием в муниципальной экономической системе, которое должно быть направлено на преодоление неопределенности и рисков, возникающих в процессе деятельности предприятия. Приведена авторская трактовка технологий ситуационного управления приборостроительным предприятием в муниципальной экономической системе, под которыми предлагается понимать комплекс мероприятий и действий, направленных на преодоление неопределенности и рисков, которые возникли в ходе функционирования этого предприятия, и способны влиять на уменьшение (или устранение) их негативных последствий путем осуществления информационно-аналитической, социально-экономической, организационной деятельности. Построена модель оценки уровня формирования возможных направлений модернизации технологий управления приборостроительным предприятием в муниципальной экономической системе и по результатам ее использования рассмотрены варианты оценки результатов.

Научная новизна. Получила дальнейшее развитие теория управления, в частности в контексте углубления исследования по рассмотрению возможностей универсальной формализации управленческих процессов.

Практическая значимость. Полученные результаты могут стать основой для дальнейших исследований теоретического и прикладного характера, связанных с разработкой механизмов и соответствующего инструментария модернизации технологий управления предприятиями в соответствии с требованиями устойчивого развития экономики.

Ключевые слова: ситуационное управление, технологии управления, приборостроительное предприятие, муниципальная экономическая система.

УДК 338.2

Шестопалова О.В.,
старший викладач кафедри фінансів і кредиту,
Запорізький національний технічний університет

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМИ КОШТАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МАШИНОБУДУВАННЯ

Постановка проблеми. Для забезпечення діяльності підприємств машинобудування та будь-якого підприємства існують оборотні засоби. Незалежно від форм власності підприємство має працювати на умовах повної самоокупності і самофінансування [6]. У сфері господарювання держава здійснює довгострокову (стратегічну) і поточну (тактичну) економічну і соціальну політику, спрямовану на реалізацію та оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, різних суспільних верств і населення в цілому [3].

На сьогодні, в умовах розвитку економічних відносин власник підприємства, керівник, головний бухгалтер повинні спрямовувати зусилля на організацію аналітичної роботи на підприємстві як один із основних важелів досягнення ефективності використання оборотних активів, для здійснення систематизації діючих підходів до управління оборотними засобами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прискорення обороту оборотного капіталу пов'язане не стільки з поліпшенням організації виробництва, використання основних фондів, скільки безпосередньо з поліпшенням організації та управління оборотним капіталом підприємств машинобудування.

Загальні питання теорії і практики аналізу активів висвітлені в працях вітчизняних вчених, таких як: Ф. Ф. Бутинець, Г. О. Крамаренко, Л. Г. Мельник, Г. Г. Кірейцев, І. О. Бланк, В. О. Мец, Є. В. Мних, Ю. С. Цал-Цалко та ін., а також зарубіжних: Б. Нідлз, Х. Андерсен, Д. Колдуел, П. Уїлсон та ін. Кожен автор пропонує свій підхід, який на його думку, найкраще характеризує ефективність використання оборотних активів.

Теорія управління оборотним капіталом повно розкрита в працях вітчизняних учених: І. Бланка, Є. Бикової, В. Ковальова, М. Крейніної, А. Мазаракі, Є. Стоянової. Відсутність єдиної точки зору серед науковців стосовно розробки стратегії управління оборотним капіталом зумовлює необхідність проведення системного дослідження в галузі машинобудування.

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичних положень ефективності формування, регулювання та використання оборотних коштів на підприємствах машинобудування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Машинобудування є комплексною галуззю, яка базується на використанні здобутків і досягнень практично всіх галузей, воно є основою промисловості й відіграє вирішальну роль у реалізації досягнень науково-технічного прогресу у всіх сферах господарства, однак його поточний стан можна охарактеризувати як неоднозначний: останніми роками спостерігається спад виробництва.

В Україні до галузі машинобудування належить 365 промислових підприємств та 57 науково-дослідних організацій [7]. На сьогодні багатогалузевий машинобудівний комплекс в українській промисловості знизився на 15%, що свідчить про незначний розвиток галузі для країни, яка вважає себе індустріально розвинутою.

Згідно з даними, наведеними на рис. 1 [7], можна зробити висновок, що питома вага машинобудівного комплексу в промисловості є дуже нестійкою.

Здійснивши аналіз сучасного стану машинобудування в Україні за 2011-2015 рр., можна зробити висновок, що незначне поживлення інноваційної активності вітчизняної промисловості та машинобудування, зокрема, протягом 2012-2015 років, у 2014 році кількість інноваційно активних промислових підприємств знову скоротилася та склала 1715 підприємств, з яких інноваційно активних підприємств машинобудування нараховувалося 497 [7]. Незважаючи на це, рівень інноваційної діяльності машинобудівних підприємств важко назвати задовільним, адже потреби в інноваціях на більшості із них задовольняються за рахунок імпорту технологій, устаткування, а не шляхом створення власних інноваційних розробок.

Провідне місце в машинобудівному комплексі України посідають сільськогосподарське машинобудування, електротехніка, важке і тракторне машинобудування. Розвинене також приладобудування: виробництво засобів автоматизації й управління, верстатобудування та інструментальна галузь промисловості. Сучасний стан цих галузей має низку недоліків, які негативно впливають на загальний стан всієї економіки [8].

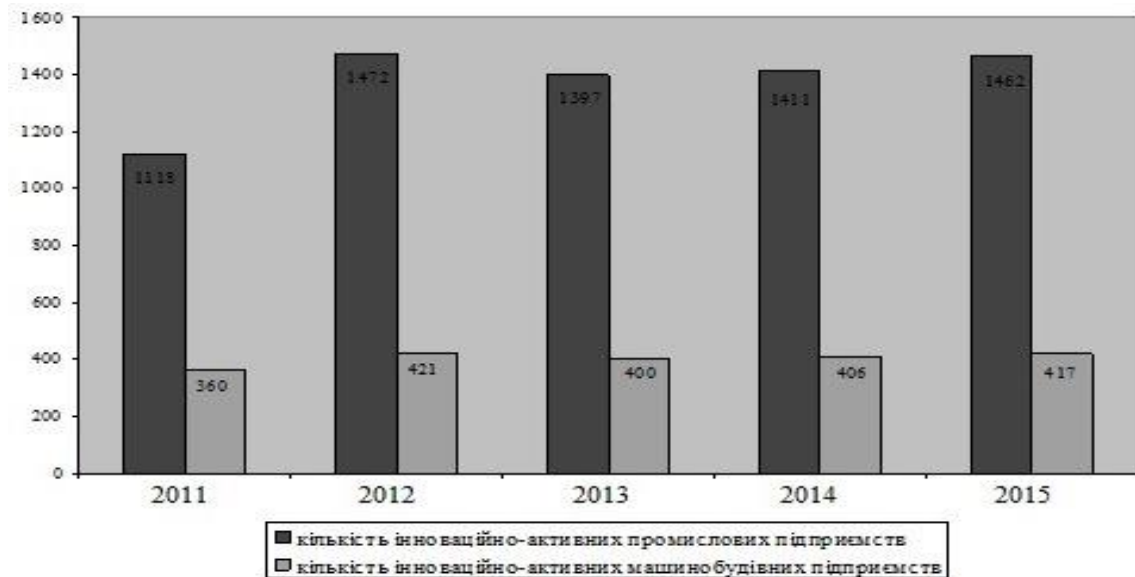

Рис. 1. Питома вага машинобудування в промисловості

Джерело : [7]

Необхідність розвитку галузі машинобудування пояснюється тим, що саме тут створюються засоби виробництва, закладаються темпи зростання продуктивності праці, чинники енергозбереження, зниження матеріаломісткості і нової якості кінцевого продукту [1].

В сучасних умовах господарювання кожне підприємство робить головний акцент на вирішенні питань стабільності функціонування та максимізації прибутку. Для того, щоб досягти поставлених цілей, потрібна правильно підібрана, чітка та ефективна політика управління активами підприємства, в яких значну роль відіграють оборотні кошти. Від ефективності їх формування, регулювання та використання залежить оптимальність рівня ліквідності, платоспроможності, як наслідок, фінансової стійкості підприємства. Брак оборотних коштів ставить підприємство на грань банкрутства, що змушує задуматись над удосконаленням системи управління [5].

Нині для багатьох українських підприємств типовим наслідком економічної кризи, яка охопила нашу країну у 2008-2009 рр., стала гостра нестача оборотних коштів.

Першим кроком в системі ефективного управління оборотними коштами варто виділити їх структурний аналіз та динаміку, що дозволить визначити, яка тенденція (зменшення чи збільшення оборотних коштів) спостерігалася на підприємстві за попередні роки та визначити оптимальний обсяг і структуру оборотних коштів. Адже збалансованість та правильність розміщення оборотних коштів має свої особливості, як у окремих галузях, так і на окремих підприємствах, що зумовлено видом діяльності, технічною оснащеністю підприємств, організацією роботи, поповненням сировини для виробництва та пошуком ринків збуту [4].

Наступним кроком є аналіз показників ефективності використання оборотних коштів (коефіцієнта оборотності оборотних коштів, що характеризує ефективність використання підприємством усіх наявних ресурсів, незалежно від джерел їх залучення; терміну оборотності оборотного капіталу, який застосовується для оцінки ефективності використання оборотного капіталу і показує швидкість обертання оборотних коштів; коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості, який показує швидкість обертання дебіторської заборгованості підприємства за період, що аналізується (розширення або зниження комерційного кредиту, що надається підприємством); коефіцієнта маневреності, який показує, яка частина власного капіталу використовується для фінансування поточної діяльності, тобто характеризує ступінь мобілізації власного капіталу; коефіцієнта рентабельності, який характеризує ефективність забезпечення фінансового відтворення оборотних коштів), а також чинників, які впливають на них.

Грунтовний аналіз показників ефективності використання оборотних коштів дозволить визначити, який рівень оборотних коштів потрібен підприємству, тобто дасть змогу здійснити нормування, визначити їх мінімальну кількість, при використанні якої підприємству буде забезпечена безперервність процесу виробництва, виконання плану реалізації продукції, і як наслідок, отримання прибутку. Не варто залишати поза увагою той факт, що саме завдяки нормуванню відбувається значна економія ресурсів, що призводить до зменшення витрат та ризиків.

При управлінні оборотними коштами значну увагу варто приділити врахуванню впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на оборотність [2].

Зовнішні фактори оборотності – це ті, які підприємство може врахувати, проаналізувати, та на

основі аналізу розробити певні рекомендації з функціонування, хоча безпосереднього впливу на них підприємство не має. До таких факторів належать: стан економіки, рівень оподаткування, коливання кон'юнктури ринку, політика держави, галузь діяльності підприємства, темпи інфляції, рівень ставок банківського кредитування.

До внутрішніх факторів треба віднести ті, які підприємство може змінити, а якщо вони зменшують ефективність функціонування, то і знешкодити їх. Такими факторами є: термін виробництва продукції, масштаб діяльності підприємства, термін оборотності оборотних коштів, розрахунки з постачальниками сировини і покупцями.

Таким чином, аналіз факторів оборотності дає змогу покращити систему управління оборотними коштами.

Отже, як нестача грошових коштів, так і їх надлишок чинять значний вплив на роботу підприємства, спричиняючи збої в виробництві чи постачанні сировини, чим зменшують очікуваний прибуток. Саме тому дуже важливим є прискорення залучення грошових оборотних коштів як із внутрішніх, так і з зовнішніх джерел, чого можна досягти, здійснивши такі кроки:

- 1) формування знижок на великі партії продукції, що купується за готівку;
- 2) всебічне рекламування продукції;
- 3) участь у виставках та ярмарках;
- 4) пошук нових ринків збуту продукції;
- 5) забезпечення часткової чи повної попередньої оплати за вироблену продукцію;
- 6) залучення короткострокового, бюджетного чи податкового кредиту.

Тож, внаслідок прискорення оборотності фінансових (грошових) коштів зменшиться потреба в них, що дозволить підприємству вивільнити частину цих коштів з обороту та використати для збільшення виробництва, інвестування в інші види діяльності чи створення дочірніх підприємств.

Аналіз зовнішніх і внутрішніх факторів оборотності полегшить формування оптимальної системи управління оборотними коштами.

Управління грошовими потоками – це важливий фінансовий важіль, який забезпечує:

– фінансову рівновагу підприємства в процесі його стратегічного розвитку - визначення рівня взаємозв'язку між різними видами грошових потоків за їх обсягами та в часі;

– ритмічність здійснення операційного процесу підприємства (будь-який перебіг у здійсненні платежів негативно позначається на формуванні виробничих запасів, рівні продуктивності праці, реалізації продукції тощо);

– скорочення потреби підприємства в позиковому капіталі;

– прискорення оборотності капіталу (скорочення тривалості операційного циклу, що досягається в процесі ефективного управління грошовими потоками, а також зменшення потреби в капіталі);

– зниження ризику неплатоспроможності підприємства за рахунок синхронізації надходжень і витрат грошових коштів;

– отримання додаткового прибутку за рахунок тимчасово вільних залишків грошових активів у фінансових інвестиціях.

У кожній галузі треба розробити науково-технологічний прогноз, визначити ключові пріоритетні напрями, що мають скласти основу технологічного розвитку. Машинобудування повинно взяти на себе роль авангардної ланки промислового комплексу. Темпи його розвитку мають в 2-3 рази перевищити загальні темпи зростання промислового виробництва, створюючи умови для структурно-інноваційної перебудови і технічного переоснащення всіх галузей економіки. Зростаючий попит внутрішнього ринку на продукцію машинобудування, розвиток імпортозамінних виробництв наукомісткої та високотехнологічної продукції, збільшення експорту традиційної конкурентної та високотехнологічної продукції вітчизняного виробництва свідчать про доцільність і реальність саме такої стратегії [8].

Отже, врахування особливостей управління оборотними коштами на підприємствах машинобудування сприятиме підвищенню ефективності його функціонування, збільшенню рівня ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості.

Висновки з проведеного дослідження. Питання управління оборотними засобами підприємств машинобудування все більш актуальними. Сучасна господарча практика потребує прийняття як зважених, так і нетрадиційних рішень, які базуються на глибокому синтезі досягнень сучасної економічної теорії та досвіді фінансового управління.

В процесі дослідження оборотними засобами підприємств машинобудування, їх складу, структури, динаміки, ефективності використання необхідно проаналізувати ефективність використання окремих видів оборотних активів.

Наслідком впровадження ефективної політики управління оборотними активами мають стати:

- забезпечення безперебійної роботи підприємства;
- зниження обсягів вільних поточних активів, і як наслідок – зниження витрат на їх фінансування;
- прискорення обороту оборотних активів;
- максимізація прибутку підприємства при збереженні ліквідності.

Бібліографічний список

1. Барташевська Ю.М. Розвиток машинобудування України: стан, проблеми, перспективи / Ю.М. Барташевська // Європейський вектор економічного розвитку. – 2010. – № 1. – С. 19-25.
2. Верланов Ю.Ю. Фінансовий менеджмент : [навчально-метод. посібник] / Миколаївський держ. гуманітарний ун-т ім. Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія" / Ю.Ю. Верланов. – Миколаїв : Видавництво МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – 344 с.
3. Господарський кодекс України: Офіційний текст / Україна. Верховна Рада. – К. : Кондор, 2003. – 208 с.
4. Манаренко І.О. Алгоритм антикризового управління підприємством / І.О. Манаренко // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 3. – С. 104-109.
5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV // Офіційне видання. Закони України у 20 томах. – К. : Інститут законодавства ВР України, 1996. – Т. 19. – С. 206-213.
6. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 р. № 1576-XII // Україна. Закони. Основні чинні кодекси і закони України / [Уклад. Ю.П. Єлісєвєнко]. – К. : Махаон, 2003. – 976 с.
7. Статистичні дані Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
8. Якубовський М. Концептуальні основи стратегії розвитку промисловості України на період до 2017 року / М. Якубовський // Економіка України. – 2007. – № 11. – С. 4.

References

1. Bartashevskaya, Yu.M. (2010), "Development of engineering Ukraine: state, problems and prospects", *Yevropeyskyi vektor ekonomichnoho rozvytku*, no. 1, pp. 19-25.
2. Verlanov, Yu.Yu. (2006), *Finansovyi menedzhment* [Financial Management] Vydavnytstvo MDHU im. Petra Mohyly, Mykolaiv, Ukraine, 344 p.
3. Verkhovna Rada Ukrainy (2003), *Hospodarskyi kodeks Ukrainy* [Economic Code of Ukraine], Kondor, Kyiv, Ukraine, 208 p.
4. Manarenko, I.O. (2005), "Crisis management algorithm of enterprise", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 3, pp. 104-109.
5. Verkhovna Rada Ukrainy (1999), *Pro bukhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini* [On Accounting those financial statements in Ukraine], Zakon Ukrainy dated 16.07.1999 no. 996- XIV, Institut zakonodavstva VR Ukrainy, Vol. 19, pp. 206-213.
6. Verkhovna Rada Ukrainy (1991), *Pro hospodarski tovarystva* [On Business Companies], Zakon Ukrainy dated 19.09.1991 no. 1576- XII, Makhaon, Kyiv, Ukraine, 976 p.
7. *Statystychni dani Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy* [Statistical data of the State Statistics Committee of Ukraine], available at: www.ukrstat.gov.ua (access date March 16, 2016).
8. Yakubovskyi, M. (2007), "Conceptual basis industry development strategy of Ukraine till 2017", *Ekonomika Ukrainy*, no. 11, pp. 4-5.

Шестопалова О.В. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМИ КОШТАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МАШИНОБУДУВАННЯ

Мета полягає у обґрунтуванні теоретичних положень ефективності формування, регулювання та використання оборотних коштів на підприємствах машинобудування.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою статті є фундаментальні положення сучасної економічної науки, праці вітчизняних та зарубіжних вчених. У процесі дослідження застосовувались методи: аналізу і синтезу – для вивчення об'єкта і предмета дослідження; абстрактно-логічний метод – для теоретичних узагальнень та формулювання висновків; метод групування – для опрацювання аналітичної інформації; причинно-наслідкових зв'язків, опису, конкретизації, формалізації – для визначення потреб підприємств машинобудування щодо управління оборотними коштами.

Результати. В процесі дослідження оборотних засобів підприємств машинобудування, їх складу, структури, динаміки, ефективності використання було проаналізовано ефективність використання окремих видів оборотних активів, а саме забезпечення безперебійної роботи підприємства, зниження обсягів вільних поточних активів, і як наслідок – зниження витрат на їх фінансування, прискорення обороту оборотних активів, максимізація прибутку підприємства при збереженні ліквідності.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в уточненні теоретичних положень та розробці рекомендацій щодо ефективності формування, регулювання управління оборотних коштів на підприємствах машинобудування з врахуванням, що саме від оборотних коштів залежить оптимальність рівня ліквідності, платоспроможності, і, як наслідок, фінансової стійкості підприємства.

Практична значущість. Результати дослідження спрямовані на вдосконалення ефективного формування, регулювання та управління оборотних коштів і можуть бути використані на підприємствах машинобудування. Розглянуто управління грошовими коштами, спрямоване на досягнення основних стратегічних цілей підприємств машинобудування.

Ключові слова: оборотні засоби, оборотні активи, механізм управління, ліквідність, рентабельність оборотних активів.

Shestopalova O.V. FEATURES OF MANAGEMENT OF CIRCULATING ASSETS AT THE ENTERPRISES OF ENGINEERING

Purpose is to substantiate theoretical positions of efficiency of formation, management and use of circulating assets at the enterprises of mechanical engineering.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of the article are the fundamental principles of modern economic science, works by Russian and foreign scientists. In the process of research methods were applied: analysis and synthesis for learning the object and subject of study; abstract-logical method – for theoretical generalizations and formulation of conclusions; a grouping method for analytical processing of information; causal links, descriptions, specification of the formalization is to determine the needs of engineering enterprises on working capital management.

Findings. During the study of working capital of enterprises of mechanical engineering, their composition, structure, dynamics, efficiency was analyzed the effectiveness of using some types of current assets, namely ensuring the smooth operation of the enterprise, reduction of available current assets, and as a result reduce the cost of their funding, the acceleration of the turnover of current assets, profit maximization of the enterprise while maintaining liquidity.

Originality of research results is to clarify theoretical positions and the development of recommendations on the efficiency of formation, management management of working capital in enterprises of mechanical engineering. Since it is on the working capital depends on the optimal level of liquidity, solvency, and, as a consequence, financial sustainability of the enterprise.

Practical value. The research is aimed at improving the effective formation, management and control of working capital and can be used in machine-building enterprises, taking into account that it depends on the optimal working capital liquidity, solvency and, as a consequence, the financial stability of the company.

Key words: working capital, current assets, the management mechanism, liquidity, return on current assets.

Шестопалова Е.В. ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ОБОРОТНЫМИ СРЕДСТВАМИ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ МАШИНОСТРОЕНИЯ

Цель заключается в обосновании теоретических положений эффективности формирования, регулирования и использования оборотных средств на предприятиях машиностроения.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой статьи являются фундаментальные положения современной экономической науки, труды отечественных и зарубежных ученых. В процессе исследования применялись методы: анализа и синтеза для изучения объекта и предмета исследования; абстрактно-логический метод – для теоретического обобщения и формулировки выводов; метод группировки – для обработки аналитической информации; причинно-следственных связей, описания, конкретизации, формализации – для определения потребностей предприятий машиностроения по управлению оборотными средствами.

Результаты. В процессе исследования оборотных средств предприятий машиностроения, их состава, структуры, динамики, эффективности использования была проанализирована эффективность использования отдельных видов оборотных активов, а именно обеспечение бесперебойной работы предприятия, снижение объемов свободных текущих активов, и как следствие – снижение расходов на их финансирование, ускорение оборота оборотных активов, максимизация прибыли предприятия при сохранении ликвидности.

Научная новизна результатов исследования заключается в уточнении теоретических положений и разработке рекомендаций по эффективности формирования, регулирования управлением оборотных средств на предприятиях машиностроения с учетом, что именно от оборотных средств зависит оптимальность уровня ликвидности, платежеспособности, и, как следствие, финансовой устойчивости предприятия.

Практическая значимость. Результаты исследования направлены на совершенствование эффективного формирования, регулирования и управления оборотных средств и могут быть использованы в предприятиях машиностроения. Рассмотрено управление денежными средствами, направленное на достижение основных стратегических целей предприятий машиностроения.

Ключевые слова: оборотные средства, оборотные активы, механизм управления, ликвидность, рентабельность оборотных активов.

УДК 658.11:005

Жихарцева О.О.*,
здобувач кафедри економічної теорії,
Львівська комерційна академія

УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ДІЯЛЬНОСТІ ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВИХ ГРУП ТА НАПРЯМИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

Постановка проблеми. За рахунок взаємопроникнення та об'єднання капіталів різних сфер діяльності суттєво зростає ефективність діяльності підприємницьких структур. Це в значній мірі обумовлюється як гнучкістю у прийнятті управлінських рішень і координації спільних зусиль з урахуванням сталого та довгострокового характеру зв'язків, так і у створенні загальної інфраструктури, що дозволяє організовувати і координувати виробничо-господарську діяльність для спільного виконання науково-технічних та інвестиційних програм.

В результаті даних процесів утворюються різного роду інтегровані структури бізнесу, в тому числі фінансово-промислові групи (ФПГ), які забезпечують оптимальне поєднання ринкових механізмів, оскільки самі є їх результатом з певними адміністративними важелями впливу та діють в рамках конкретних національних економік.

Інтегровані структури бізнесу (в тому числі і фінансово-промислові групи) виникають як результат дії об'єктивних законів розвитку ринкової економіки і активно розвиваються та забезпечують як власний успішний розвиток, так і розвиток економічної системи в цілому.

Тому питання, які стосуються управління ефективністю діяльності промислово-фінансових груп та напрямів їх вдосконалення на сучасному етапі набувають особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що стосуються управління ефективністю діяльності фінансово-промислових груп та напрямів його вдосконалення досліджувались у працях таких вчених, як: Н. А. Адаєвої [1], К. С. Брутян [2], М. Кастельса [3], С. М. Попової [4], Я. А. Лентанна [5], О. М. Урікової [6], Т. В. Челомбітько [7], С. Юрія [8] та ін.

Однак у більшості наукових досліджень недостатньо уваги приділено саме напрямам вдосконалення управління ефективністю діяльності фінансово-промислових груп. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування практичних рекомендацій щодо управління ефективністю діяльності фінансово-промислових груп та напрямів його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід відмітити, що сам процес управління тісно пов'язаний із структурою самої організації: більш складна структура вимагає застосування і більш складних методів управління. А ріст рівня знань в галузі управління розвиває і робить більш складними самі організації [5].

Максимальний економічний ефект від діяльності ФПГ може бути досягнутий лише за умови впровадження раціональної системи управління сукупним капіталом групи, розробки і впровадження критеріїв та системи показників його оцінки. Використання цих правил в управлінні капіталом повинно мати єдиний критерій, який дозволить однозначно оцінити діяльність ФПГ.

Таким критерієм, на нашу думку, може бути результат діяльності інтегрованого об'єднання як в цілому, так і окремих його членів. А одним із варіантів оптимізації використання фінансового капіталу ФПГ є управління за результатами. При оцінці ефективності управління ФПГ також використовують показник оборотності капіталу, який характеризується певними показниками, які рекомендовані Міністерством економіки України та Держкомстатом України.

Система управління оборотним капіталом є важливою частиною забезпечення ефективної діяльності підприємства. Це пояснюється тим, що оборотний капітал охоплює велику кількість елементів як внутрішнього матеріально-речового, так і фінансового складу, які потребують індивідуалізації управління.

Також важливу роль оборотний капітал відіграє у забезпеченні платоспроможності підприємства. Він повинен генерувати певний прибуток при його використанні у виробничо-збутовій діяльності промислово-фінансових груп [4; 7].

В сучасній практиці прогнозування грошових потоків фінансово-промислових груп, які найбільш ефективні та адаптовані до умов ринку України, можна виділити чотири методи:

*Науковий керівник - Башнянин Г.І., д.е.н., професор, зав. кафедри економічної теорії Львівської комерційної академії

- прогнозування бюджету надходжень і видатків грошових коштів;
- прогнозування балансу грошових потоків;
- прогнозування доходів;
- метод екстраполяції оборотного капіталу.

Зазначені методи мають певні переваги, хоча, на думку К. С. Брутян [2], носять ідеалістичний характер і, як наслідок, практично не застосовуються в управлінні підприємством.

Економічну ефективність фінансово-промислових груп прийнято оцінювати за такими показниками, як продуктивність праці, фондівіддача, обсяг виготовлення продукції, рентабельність та інші (табл. 1).

Таблиця 1

Методологія управління ефективністю діяльністю промислово-фінансових груп

Методи прогнозування грошових потоків ПФГ	Методи аналізу економічної діяльності ПФГ	Методи оцінки ефективності діяльності ПФГ
Прогнозування бюджету надходжень	Індексний метод	Продуктивність праці
Прогнозування видатків грошових коштів	Метод калькуляції	Фондовіддача
Прогнозування балансу грошових потоків	Метод нарахування амортизації	Обсяг виготовлення продукції
Прогнозування доходів	Метод оцінки факторів внутрішнього та зовнішнього середовища	Рентабельність
Метод екстраполяції оборотного капіталу	Метод середньої ціни	Прибутковість
	Метод сировинних балансів	
	Метод структуризації цілей	
	Метод участі в капіталі	
	Методи визначення продуктивності праці	
	Методи вимірювання якості продукції	

Джерело: [2]

Та, попри їхню високу інформативність, на думку С. М. Попової [4], така практика може призвести до хибних висновків, оскільки ізолювано оцінюється ефективність лише окремих факторів виробництва.

У зв'язку з цим, на думку автора [4], доцільно застосовувати аналітичну концепцію Фарелла, яка поділяє економічну ефективність на технічну та алокативну. Основна ідея даної концепції полягає в оцінюванні відносної ефективності об'єктів сукупності, яка досліджується порівняно з найефективнішим з них. Ефективність визначається як частка від ділення суми всіх вихідних параметрів на суму всіх вхідних факторів. Для кожного об'єкта дослідження фінансово-промислової групи визначається величина ефективності, після чого виконується порівняння спостережень за допомогою методу лінійного програмування з використанням різних моделей.

На нашу думку, при оцінці результатів діяльності ПФГ найбільш обґрунтованим буде використання групи результатів, які стосуються використання капіталу, зниження витрат та підвищення рентабельності.

Отже, оцінка фінансового ефекту від поєднання капіталів повинна проходити за двома взаємозв'язаними напрямками:

- кількісний аналіз, в процесі якого визначаються кількісні параметри оцінки ефекту синергії. В основі цього повинна лежати система показників, які характеризують стан та процес розвитку не тільки фінансового капіталу, але і всіх сторін діяльності ПФГ;
- якісний аналіз ефекту від поєднання капіталів окремих членів ПФГ і подальшого їх спільного розвитку з врахуванням впливу позитивних і негативних факторів.

Важливо зазначити і те, що оцінка ефекту від поєднання фінансового капіталу в межах ПФГ повинна базуватись не тільки на поточному її стані, але і на майбутніх результатах діяльності. Це не знижує важливості оцінки поточного стану, оскільки від нього залежить направленість і динаміка подальших процесів та досягнення бажаного результату в перспективі.

Відмітимо той факт, що на практиці вітчизняні ПФГ демонструють різну ефективність. Одні успішно пристосувалися до нових економічних умов і завоювали певні позиції на зовнішніх ринках, а інші опинилися в кризовому стані та перед погрозою банкрутства навіть при широкому експорті продукції.

Причини таких значних розбіжностей в результатах діяльності ФПГ аналітики назвати не можуть, оскільки реальна фінансова інформація про них відсутня.

Особливу роль як в економічній системі держави, так і в діяльності окремих підприємств відіграє прибуток. Важливе значення має прибуток і для діяльності ФПГ. Прибуток традиційно відносять до критеріїв оптимальності використання ресурсів ФПГ, як кінцеву мету будь-якої комерційної організації, приріст капіталу (майна) ФПГ, покращення фінансового стану ФПГ в цілому і його окремих учасників, збільшення об'єму випуску продукції промисловою підсистемою ФПГ, мінімізацію використання окремих видів ресурсів (зовнішні кредитні ресурси і т.д.).

Адже саме отримання додаткового (а в деяких випадках – гарантованого) прибутку в умовах ринкової конкуренції є однією із основних умов створення та успішної діяльності ФПГ, оскільки прибуток як економічна категорія характеризує фінансовий результат діяльності будь-якого суб'єкта господарювання. Також прибуток, отриманий на вкладений сукупний капітал, є базою для подальшого успішного розвитку. Водночас прибуток не є гарантованим і постійним результатом господарської діяльності, а вимагає постійних затрат.

Важливе значення у сфері управління ресурсами ФПГ, на думку Н. А. Адаєвої [1], має і управління інформаційними ресурсами.

Відзначимо, що серед сукупності завдань управління ресурсами ФПГ, управлінню інформаційними ресурсами (ІР) відповідають наступні:

- управління витратами на експлуатаційне забезпечення інформаційної підсистеми ФПГ;
- управління витратами на її інформаційне забезпечення (всі види інформації, пов'язаної з діяльністю ФПГ).

В загальному, можна стверджувати, що консолідована звітність та ефективна система управління ІР є оптимальними інструментами в системі ресурсного управління на рівні ФПГ.

Водночас при оцінюванні ефективності управління ІР потрібно враховувати не лише їх інтегральну складову в управлінській інфраструктурі та відповідні їй властивості цих ресурсів, але і ресурсоутворюючі фактори, а саме: властивості інформації, її отримання, оброблення, зберігання, розповсюдження та використання. Визначальну роль при цьому відіграють інформаційні технології, які працюють в різних ринкових умовах.

Отже, ефективна система управління інформаційними ресурсами є важливим інструментом в системі ресурсного управління на рівні ФПГ.

Також інформаційні ресурси ключову роль відіграють і в інвестиційній, маркетинговій та організаційній діяльності сучасних ФПГ, тому питання, які стосуються оптимізації розвитку управління інформаційними ресурсами ФПГ є актуальними на сучасному етапі. Вирішення зазначених питань дозволить забезпечити компроміс між бажанням отримати максимальний приріст капіталу та прибутку та мінімізацією витрат на розвиток ІР.

Значний вплив на економічний розвиток ФПГ мають інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), інформація, знання, процеси інформатизації. В процесі їх розвитку відбувається модернізація старих форм бізнесу та з'являються його нові форми, нові методи, інструменти і стратегії управління.

Як слушно зазначає М. Кастельс [3], інформація в сукупності з ІКТ і знаннями стає одним з найважливіших чинників успішного функціонування будь-якої економічної системи бізнесу та виробництва.

Ми підтримуємо погляди О. М. Урікової [6], які стосуються того, що у зв'язку з впровадженням електронної комерції та електронного бізнесу в практику фірм, корпорацій і банків відбулися зміни в характері проведення комерційних і фінансових транзакцій, взаємин з партнерами і клієнтами, розробки і впровадження ділових стратегій, і, зокрема, у конкуренції.

Отже, можемо зробити висновок про те, що використання ІКТ в бізнесі ФПГ підвищуватиме ефективність як внутрішніх, так і зовнішніх операцій компаній. Також при використанні ІКТ буде забезпечено більш оперативну взаємодію постачальників і клієнтів, а також буде оптимізовано синтез попиту та пропозиції.

Дедалі більшого значення в умовах світової фінансової кризи набуває стратегічний аналіз зовнішнього середовища ФПГ. Це пов'язано з тим, що стан і напрям розвитку зовнішнього середовища певною мірою визначають можливості ФПГ щодо локалізації кризи та виходу з неї. Слід зазначити, що зовнішнє середовище є джерелом, що забезпечує ФПГ ресурсами, які необхідні для підтримки його внутрішнього потенціалу.

Успішність функціонування ФПГ залежить від впливу зовнішнього оточуючого середовища та від рівня їх менеджменту, тому необхідність дослідження факторів зовнішнього середовища має важливе значення. Хоча макросередовище складається з компонентів, які прямо не пов'язані з ФПГ, але впливають на формування його менеджменту та створює загальні умови знаходження підприємства у зовнішньому середовищі.

Отже, аналіз зовнішнього середовища ФПГ є важливим чинником ефективного функціонування ФПГ в сучасних умовах, що потребує аналізу складових компонентів

макросередовища ФПГ. Оцінка складових компонентів макросередовища ФПГ, встановлення зв'язків між ними дозволить виявити сильні та слабкі сторони ФПГ, оцінити можливості і загрози, а також активізувати їх діяльність і підвищити ефективність.

Що стосується удосконалення методики та напрямів управління ефективністю діяльності ФПГ, то доцільно розв'язати наступні завдання:

- залучення в інтересах групи нових видів ресурсів з метою забезпечення впровадження виробництва конкурентоспроможної продукції;
- включати до складу ФПГ не тільки великі, але і середні та малі підприємства;
- урізноманітнити види і форми діяльності фінансових організацій у рамках груп, включаючи в їхній склад не тільки універсальні, але і спеціалізовані банки, інвестиційні фонди і фінансові компанії. Це дозволить більш гнучко залучати та використовувати тимчасово вільні фінансові ресурси зі зменшенням ризику їхніх втрат;
- проводити дослідження кон'юнктури ринку з метою виходу на нові сегменти ринку;
- розширити механізм створення в рамках ФПГ дочірніх, залежних компаній і спільних підприємств, у тому числі із залученням закордонного капіталу;
- здійснювати оптимізацію структури основного капіталу з метою покращення його стану, збільшення завантаження, оновлення та підвищення ефективності його використання.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, оскільки головною метою створення ФПГ є отримання більш високих фінансових результатів від спільної діяльності її членів порівняно з результатами їх діяльності за рамками інтегрованого об'єднання, а основним фінансовим результатом їх діяльності є прибуток, то питанням, які стосуються управління ефективністю діяльності промислово-фінансових груп та напрямам їх вдосконалення, слід приділяти більше уваги та постійно працювати над їх вдосконаленням.

Бібліографічний список

1. Адаева Н.А. Повышение эффективности использования информационного ресурса в управлении промышленности : дис. на соискание науч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.05 / Н.А. Адаева. – М., 2003. – 173 с.
2. Брутян К.С. Удосконалення методики управління ефективністю діяльності промислово-фінансових груп / К.С. Брутян // Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. – № 1. – С. 25-28.
3. Кастельс М. Информационная эпоха / М. Кастельс // Экономика, общество и культура. – 2000. – № 73. – С. 115.
4. Попова С.М. Диверсифікація діяльності промислових підприємств як елемент антикризового управління / С.М. Попова // Економіка розвитку : [наук. журнал]. – 2010. – № 4(24). – С. 30-32.
5. Управление по результатам / [Общ. ред. и предисл. Я.А. Лентанна] ; [пер. с финск.]. – М. : Издательская группа «Прогресс», 1993. – 320 с.
6. Урікова О.М. Структура і система функціонування інформаційних ресурсів корпоративних підприємств / О.М. Урікова // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2012. – № 735. – С. 229-235.
7. Челомбітько Т.В. Розвиток фінансово-промислових груп у національній економіці / Т.В. Челомбітько // Проблеми економіки. – 2012. – № 4. – С. 40-43.
8. Юрій С. Фінансово-промислові групи у функціонуванні економічних систем / С. Юрій, В. Лещук // Світ фінансів. – 2012. – № 2. – С. 7-16.

References

1. Adaeva, N.A. (2003), "Improved utilization of information resource management in the industry", Abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.05, Moscow, Russia, 173 p.
2. Brutian, K.S. (2012), "Improvement of method of management of activity of PFG efficiency", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universitetu*, no. 1, pp. 25-28.
3. Kastels, M. (2000), "Informative time", *Ekonomika, obshchestvo, kultura*, no. 73, p. 115.
4. Popova, S.M. (2010), "Diversification of industrial activities as part of crisis management", *Ekonomika rozvytku : [nauk. zhurnal]*, no. 4(24), p. 30-32.
5. Lentann, Ya.A. (1993), *Upravlenie po rezultatam* [A management is after results], Izdatelskaia gruppa "Progress", Moscow, Russia, 320 p.
6. Urikova, O.M. (2012), "Structure and system of functioning of informative resources of corporate enterprises", *Visnyk natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*, no. 735, p. 229-235.
7. Chelombitko, T.V. (2012), "Development financially industrial groups in a national economy", *Problemu ekonomiky*, no. 4, pp. 40-43.

8. Yurii, S. And Leshchuk, V. (2012), "FIG in functioning of the economic systems", *Svit finansiv*, no. 2, pp. 7-16.

Жихарцева О.О. УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ДІЯЛЬНОСТІ ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВИХ ГРУП ТА НАПРЯМИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

Мета – обґрунтування практичних рекомендацій щодо управління ефективністю діяльності фінансово-промислових груп та напрямів його вдосконалення.

Методика дослідження. В основу досліджень роботи покладені як загальнонаукові (аналіз, спостереження), так і спеціальні методи пізнання. Методи аналізу і спостереження використані для дослідження управління ефективністю діяльності фінансово-промислових груп. Методи пізнання використані для обґрунтування напрямів вдосконалення управління ефективністю діяльності фінансово-промислових груп.

Результати. Доведено, що питання, які стосуються управління ефективністю діяльності промислово-фінансових груп та напрямів їх вдосконалення, на сучасному етапі набувають особливої актуальності.

Обґрунтовано, що сам процес управління тісно пов'язаний із структурою самої організації: більш складна структура вимагає застосування і більш складних методів управління. А ріст рівня знань в галузі управління розвиває і робить більш складними самі організації.

Визначено, що максимальний економічний ефект від діяльності фінансово-промислової групи може бути досягнутий лише за умови впровадження раціональної системи управління сукупним капіталом групи, розробки і впровадження критеріїв та системи показників його оцінки. Використання цих правил в управлінні капіталом повинно мати єдиний критерій, який дозволить однозначно оцінити діяльність ФПГ.

Встановлено, що важливе значення для діяльності ФПГ має прибуток, який традиційно відносять до критеріїв оптимальності використання ресурсів ФПГ, як кінцеву мету будь-якої комерційної організації, приріст капіталу (майна) ФПГ, покращення фінансового стану ФПГ в цілому і його окремих учасників, збільшення об'єму випуску продукції промисловою підсистемою ФПГ, мінімізацію використання окремих видів ресурсів.

Виявлено, що важливе значення у сфері управління ресурсами ФПГ мають інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), інформація, знання, процеси інформатизації. Як інструменти, вони забезпечують модернізацію старих форм бізнесу та появу нових стратегій управління, підвищують ефективність як внутрішніх, так і зовнішніх операцій компаній, більш оперативну взаємодію постачальників і клієнтів, а також оптимізують синтез попиту та пропозиції.

Наукова новизна. Обґрунтовано на основі методів пізнання основні цілі управління ефективністю діяльності фінансово-промислових груп та окреслено напрями його вдосконалення.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути запропоновані для впровадження у діяльність ФПГ, що сприятиме їх ефективному розвитку.

Ключові слова: фінансово-промислова група, інформаційно-комунікаційні технології, прибуток, стратегічний аналіз, макросередовище.

Zhykhartseva O.O. MANAGEMENT OF ACTIVITY EFFICIENCY FPG AND DIRECTIONS OF HIS PERFECTION

Purpose is justification of practical recommendations for performance management of financial and industrial groups and areas to improve.

Methodology of research. In basis of researches works are fixed both scientific (analysis, supervision) and special, methods of cognition. Methods of analysis and observation used to study the performance management of financial and industrial groups. The methods used to study cognition areas of improving the performance management of financial and industrial groups.

Findings. It is proved that the issues relating to performance management of industrial and financial groups and areas of improvement at this stage is particularly important.

Grounded, that the process of management is closely related to the structure of organization: more difficult structure requires application and more difficult methods of management. And growth of level of knowledge in industry of management develops and does more difficult organizations.

Maximal economic effect from activity financially industrial groups (FIG) can be attained only on condition of introduction of rational control system by the combined capital group, development and introduction of criteria and system of indexes of his estimation. The use of these rules in a management a capital must have the unique criterion which will allow simply to estimate activity of FPG.

Found that important for the FIG is profit, which is traditionally attributed to the criteria of optimum resource use FIG as the ultimate goal of any business organization, capital gains (assets) FIG, improve the financial condition of FIG as a whole and its individual members, increased about 'volume of industrial output subsystem FIG, minimizing the use of certain types of resources.

An important value in the field of management the resources of FIG has a management informative resources. A conclusion is done that effective control system by informative resources is important instruments in the system of resource management at level FIG.

Also shown that a significant impact on the economic development of the financial-industrial groups with information and communication technologies (ICT), information, knowledge, processes information. In the process of development is modernization of old forms of business and its emerging new forms, new methods, tools and management strategies.

It is concluded that the use of ICT in business FIG raise the effectiveness of both internal and external operations of companies. Also, the use of ICT will provide more timely engagement of suppliers and customers, and will be optimized synthesis of supply and demand.

Originality. Grounded basic whole managements of activity efficiency financially-industrial groups and outlined directions of his perfection.

Practical value. Research results can be offered for introduction in activity of FIG, which will promote them to effective development.

Key words: financial and industrial group, information and communication technologies, profit, strategic analysis, macroenvironment.

Жихарцева О.О. УПРАВЛЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТЬЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ФИНАНСОВО-ПРОМЫШЛЕННЫХ ГРУПП И НАПРАВЛЕНИЯ ЕГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

Цель – обоснование практических рекомендаций по управлению эффективностью деятельности финансово-промышленных групп и направлений его совершенствования.

Методика исследования. В основу исследований работы положены как общенаучные (анализ, наблюдение), так и специальные, методы познания. Методы анализа и наблюдения использованные для исследования управления эффективностью деятельности финансово-промышленных групп. Методы познания использованы для обоснования направлений совершенствования управления эффективностью деятельности финансово-промышленных групп.

Результаты. Доказано, что вопросы, которые касаются управления эффективностью деятельности промышленно-финансовых групп и направлений их совершенствования, на современном этапе приобретают особенную актуальность.

Обоснованно, что сам процесс управления тесно связан со структурой самой организации: более сложная структура требует применения и более сложных методов управления. А рост уровня знаний в отрасли управления развивает и делает сложнее сами организации.

Определено, что максимальный экономический эффект от деятельности финансово промышленной группы может быть достигнут лишь при условии внедрения рациональной системы управления совокупным капиталом группы, разработки и внедрения критериев и системы показателей его оценки. Использование этих правил в управлении капиталом должно иметь единственный критерий, который позволит однозначно оценить деятельность ФПГ.

Установлено, что важное значение для деятельности ФПГ имеет прибыль, традиционно относят к критериям оптимальности использования ресурсов ФПГ, как конечную цель любой коммерческой организации, прирост капитала (имущества) ФПГ, улучшение финансового состояния ФПГ в целом и его отдельных участников, увеличение объема выпуска продукции промышленной подсистемой ФПГ, минимизацию использования отдельных видов ресурсов.

Выявлено, что важное значение в сфере управления ресурсами ФПГ имеет и управление информационными ресурсами. Сделан вывод о том, что эффективная система управления информационными ресурсами является важными инструментами в системе ресурсного управления на уровне ФПГ.

Также доказано, что значительное влияние на экономическое развитие финансово-промышленных групп имеют информационно-коммуникационные технологии (ИКТ), информация, знания, процессы информатизации. В процессе их развития происходит модернизация старых форм бизнеса и появляются его новые формы, новые методы, инструменты и стратегии управления.

Сделан вывод о том, что, использование ИКТ в бизнесе ФПГ будет повышать эффективность как внутренних, так и внешних операций компаний. Также при использовании ИКТ будет обеспечено более оперативное взаимодействие поставщиков и клиентов, а также будет оптимизирован синтез спроса и предложения.

Научная новизна. Обоснованно основные цели управления эффективностью деятельности финансово-промышленных групп и очерчено направления его совершенствования.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть предложены для внедрения в деятельности ФПГ, которая будет способствовать их эффективному развитию.

Ключевые слова: финансово-промышленная группа, информационно-коммуникационные технологии, прибыль, стратегический анализ, макросреда.

УДК 338.432: 339.97

Богачик П.П.*,
аспірант кафедри менеджменту,
Уманський національний університет садівництва

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗБУТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ-ЕКСПОРТЕРІВ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА

Постановка проблеми. Зростання агровиробництва в Україні створює передумови для лідирування українських підприємств-експортерів за обсягами постачань на світові ринки за багатьма продовольчими групами товарів. Проте, через брак коштів у сільськогосподарських підприємств, збільшення агровиробництва і, як наслідок, реалізація сільськогосподарської продукції відбувається досить повільними темпами. Саме тому виникає гостра потреба у пошуку більш прибуткових експортних ринків, які дозволять отримати більший економічний ефект та реінвестувати отримані прибутки у виробництво та просування агропродукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробка конкурентних стратегій та їх аналіз представлені у працях багатьох вітчизняних та закордонних вчених, таких як: М. Портера [1], Л. В. Балабанової [2], А. Томпсона [3], Ф. Котлера [4], І. Ансоффа [5], П. Саблука [6] та ін. Вчені займались формуванням конкурентних стратегій підприємств у різних галузях економіки, розробкою концептуальних засад покращення просування продукції та пошуком шляхів підвищення їх конкурентоспроможності. Однак зі зростанням світових ринків та умов їх діяльності, а також, зважаючи на економічну кризу в Україні, для експортерів досить важливим є покращення реагування на міжнародних продовольчих ринках з метою підвищення ефективності їх діяльності.

Постановка завдання. Метою дослідження є проведення аналізу міжнародних ринків, де здійснюється реалізація продукції тваринництва, та розробка практичних рекомендацій щодо формування конкурентних стратегій у збутовій діяльності та підвищення ефективності реалізації підприємств-експортерів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зростання світового споживання сільськогосподарської продукції за умов зростання населення дозволяє виробникам (переробникам) – експортерам нарощувати власні виробничі потужності та отримувати вищий економічний ефект. Україна, як важливий учасник торгівельних відносин, на міжнародних ринках продовольства повинна займатись пошуком та переорієнтацією на найбільш привабливі світові ринки збуту продукції тваринництва в умовах торгівельної війни з РФ та падінням цін на низку продовольчих товарів на світових біржах.

За даних економічних викликів Україна повинна реалізувати стратегію диверсифікації для підвищення вітчизняного впливу на продовольчі ринки. А завдяки спільній вітчизняній аграрній політиці необхідно виходити на нові ринки з найвищими цінами на товари тваринного походження і проводити ефективний контроль внутрішніх запасів та впливати на міжнародні ціни.

Слід відмітити, в умовах втрати російського ринку продовольства, українським переробникам-експортерам необхідно сфокусуватись на найбільш привабливих ринках світу. Саме тому, нами сформовано матрицю цін найбільших імпортерів продукції тваринництва у 2015 році (табл. 1).

Таблиця 1

Матриця цін найбільших імпортерів продукції тваринництва у 2015 році, дол. США/кг

Найбільші імпортери у світі	Масло вершкове	Сири усіх видів	М'ясо куряче	Мед	Яйця курячі
1	2	3	4	5	6
Саудівська Аравія	3,61	4,20	2,06	3,77	442,58
Туреччина	3,54	-	-	-	1128,98
Мексика	4,48	4,33	1,23	-	325,00
Канада	-	9,36	2,64	-	181,37
Китай (Гонконг)	4,95	6,27	1,67	-	142,35
Малайзія	4,08	4,64	2,01	-	-
Філіппіни	4,50	3,87	1,03	-	-

* Наук. керівник: Школьний О.О. – д. е. н., професор

продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6
Сінгапур	-	6,07	2,06	-	145,64
США	-	-	-	3,45	-
Німеччина	-	-	-	3,73	150,10
Франція	-	-	-	3,84	-
Великобританія	-	-	-	3,12	-
Японія	-	4,22	2,57	3,25	-
Італія	-	-	-	3,59	-
Іспанія	-	-	-	2,37	-
Китай	-	-	-	10,35	-
ПАР	-	-	0,78	-	-
Еквадор	-	-	-	-	461,57

Джерело : розраховано автором на основі даних UN Comtrade / International Trade in Goods based on UN Comtrade data [7]

Зокрема, було досліджено ринки масла вершкового, сирів усіх видів, м'яса курятини, меду та яєць курячих. Слід відмітити, що в умовах зростання виробництва масла у світі відбувається зниження ціни на дану продукцію на ринках Саудівської Аравії, Туреччини, Мексики, Канади, Китаю (Гонконг), Малайзії і лише на ринку Філіппін ціна на масло у минулому році підвищилась на 4,3% серед обраних перспективних країн. Також відповідно прогнозів ФАО, на даному ринку відбуватиметься зростання пропозиції в середньому на 2,3 % до 2024 року, а споживання – на 2,4 % [8], що призведе в майбутньому до зменшення запасів, підвищення ціни на продукцію до 3937 дол. США/т у 2024 році і сформує додаткову потребу у виробництві та експорті даної продукції. З огляду на те, що найвищі ціни на масло зафіксовані на ринках Китаю (Гонконг), Філіппін, Малайзії, які є найбільшими імпортерами даної продукції, та, зважаючи на нижчий рівень фітосанітарних вимог до продукції, ці ринки є досить перспективними для українських експортерів.

На ринку сиру, за даними ФАО, прогнозується перевищення показника середньої ринкової ціни 2012-2014 років лише у 2019 році, через стрімке зростання виробництва більш швидкими темпами, ніж споживання, що призвело до падіння середньої ціни на сир до 3667 дол. США у минулому році.

Серед найбільших імпортерів курятини найбільш привабливими є ринки Японії, Саудівської Аравії та Сінгапуру для українських імпортерів, де середня ціна на ринках варіює на рівні 2,06-2,57 дол. США/кг.

На світовому ринку меду відбулося падіння цін через зростання виробництва швидшими темпами, ніж споживання. Ціни на дану продукцію зростали лише на ринках Китаю та Японії як найбільш перспективних країн для українських експортерів. Україні необхідно більш активно просувати свою продукцію на світові ринки, адже експорт меду українського виробництва за минулий рік скоротився на 9,9 % у порівнянні з попереднім періодом, через зниження ціни на продукцію на 9,1 % та скорочення обсягів на 0,9 %, що, в свою чергу, потребує пошуку ринків з вищими цінами на продукцію. Зокрема, Україна уже здійснювала експорт меду на китайський ринок у минулому році за ціною 9,80 дол. США/кг, однак лише в обсязі 1,1 тонни. Це вимагає у даних економічних умовах формування конкурентної стратегії для виходу на нові ринки та збільшення обсягів реалізації на існуючих експортних ринках.

Також одним із перспективних напрямів експорту продукції тваринництва є постачання на світовий ринок курячих яєць, зважаючи на зростання споживання даного виду продукції та короткого виробничого циклу, що дозволить підтримувати високу ліквідність сільськогосподарських підприємств та отримувати валютну виручку від реалізації своєї продукції. Найвищі ціни на яйця курячі в 2015 році було зафіксовано в Туреччині, Саудівській Аравії та Еквадорі. Для формування конкурентних стратегій, які б дали можливість підвищити ефективність вітчизняних агропідприємств необхідно більш детально провести аналіз міжнародних ринків продукції тваринництва.

Провівши аналіз світового ринку масла вершкового, нами була сформована матриця середніх цін найбільших імпортерів даної продукції у 2015 році (табл. 2).

На основі аналізу даних табл. 2 слід відмітити, що найвища середня ціна була зафіксована на ринку Китаю (Гонконг) на рівні 4,95 дол. США/кг, де середня ціна за контрактами з країнами-експортерами не опускалася нижче 4,11 дол. США/кг. Слід відмітити, що Україна поставляла масло вершкове на світові ринки за середньою ціною 2,55 дол. США/кг [9], а імпортувала за середньою ціною на рівні 3,58 дол. США/кг. Розмір імпорту становив 6,1 % до рівня експорту у минулому році, що призвело до додаткових валютних витрат на рівні 743,1 тис. дол. США.

Таблиця 2

Матриця середніх цін найбільших імпортерів масла вершкового у 2015 році, дол. США/кг

Країни експортери	Найбільші імпортери масла вершкового у світі				
	Саудівська Аравія	Туреччина	Мексика	Китай (Гонконг)	Малайзія
Малайзія	1,02	-	-	5,45	-
Нова Зеландія	3,77	3,52	4,11	4,71	3,79
Австралія	3,35	3,83	-	4,11	4,22
Франція	4,62	-	5,35	6,00	5,06
Данія	5,00	-	7,64	8,38	-
Сінгапур		-	-	6,04	-
США	4,02	-	5,29	-	-
Уругвай	-	-	2,96	-	-
Бельгія	3,94	3,39	-	-	4,76
Литва	3,77		-	-	-
ОАЕ	1,26		-	-	-
Ірландія	4,32	3,55	-	-	-
Німеччина	3,85	-	-	-	-
Польща	3,94	-	-	-	-
Фінляндія	3,25	-	-	-	-
Аргентина	3,50	-	-	-	-
Нідерланди	3,92	3,29	-	-	-
Італія	3,15	-	-	-	-
Швейцарія	-	3,58	-	-	-
Португалія	-	3,29	-	-	-

Джерело : розраховано автором на основі даних UN Comtrade / Internation Trade in Goods based on UN Comtrade data [8]

Також досить важливим напрямком українського експорту молокопродуктів є реалізація сирів усіх видів. Провівши дослідження світового імпорту сирів, слід відмітити, що найбільш перспективними країнами для нарощення українського продовольчого експорту є Японія, Саудівська Аравія, Мексика, Канада, Китай (Гонконг), Малайзія, Філіппіни та Сінгапур. Зокрема, слід відмітити, що найвищі середні ціни були зафіксовані на ринках Канади (9,36 дол. США/кг), Китаю (Гонконг) (6,27 дол. США/кг), Сінгапуру (6,07 дол. США/кг) та Малайзії (4,64 дол. США/кг). Найвища ціна на китайському ринку була зафіксована на сири терті усіх сортів (код УКТЗЕД 040620) на рівні 8,70 дол. США/кг. Також на даний вид сирів серед перспективних країн була зафіксована вища ціна лише в Японії на рівні 8,71 дол. США/кг. Третє місце за рівнем цін на даний вид продукції серед перспективних країн належить Канаді, яка імпортувала у попередньому році сири плавлені, крім тертих, або в порошок за найвищою середньою ціною на рівні 7,95 дол. США/кг. Також досить високі імпорتنі ціни на даний вид сирів були зафіксовані у Китаї (Гонконг) на рівні 6,70 дол. США/кг та Сінгапурі (5,81 дол. США/кг). Слід зауважити, що рівень поставок дуже залежить від географічного розташування імпортерів та експортерів. Адже, більше половини імпорту сирів до Японії забезпечується Тихоокеанськими країнами. На ринку Саудівської Аравії основними постачальниками даної продукції є європейські країни. Лівова частка імпорту до даної країни забезпечується датським виробництвом (21,3 %). Саме ця країна може стати однією із найцікавіших і найперспективніших для українських експортерів. Більше трьох четвертих мексиканського імпорту сирів забезпечується виробництвом США, що створюватиме певні перепони для українських експортерів, проте, зважаючи на те, що ціни на аналогічну продукцію українського виробництва нижчі на 25,4 %, за умов формування конкурентних стратегій у збутовій діяльності можна реалізувати вітчизняну продукцію та підвищити рівень виробництва.

Автором була сформована матриця середніх цін на ринках найбільших імпортерів сиру у 2015 році (табл. 3), де ціни варіювали від 3,06 дол. США/кг на ринку Саудівської Аравії до 14,10 дол. США/кг при здійсненні поставок Швейцарією до Японії. Також за досить високими цінами імпортувались сири всіх видів до Канади, ціна на які не опускалась нижче 7,73 дол. США/кг. Слід відмітити, що Україна в умовах перенаправлення експортних потоків найбільше поставила сирів усіх видів до Казахстану за середньою ціною 3,91 дол. США/кг, що на 5,45 дол. США/кг менше, ніж на канадському ринку. Саме

тому, Україні слід перенаправляти експортні потоки для підвищення ефективності збутової діяльності сільськогосподарських підприємств.

Таблиця 3

Матриця середніх цін найбільших імпортерів сиру у 2015 році, дол. США/кг

Країни експортери	Японія	Саудівська Аравія	Мексика	Канада	Китай (Гонконг)	Малайзія	Філіппіни	Сінгапур
Австралія	3,73	4,74	-	-	5,56	4,67	3,23	5,39
Нова Зеландія	3,89	3,89	3,16	-	5,12	4,14	3,96	5,63
США	4,76	4,61	4,33	8,11	5,91	-	3,69	6,43
Італія	8,63	-	-	9,89	8,79	-	-	9,66
Франція	6,93	5,24	-	10,91	6,40	-	-	8,66
Нідерланди	3,28	6,82	4,30	7,73	-	-	-	-
Данія	4,77	3,42	-	9,81	-	-	-	-
Німеччина	3,30	3,96	3,65	-	-	-	-	-
Аргентина	3,66	-	-	-	-	-	-	-
Ірландія	3,92	3,81	-	-	-	-	-	-
Швейцарія	14,10	-	-	12,81	-	-	-	-
Бельгія	3,82	-	-	-	-	-	-	-
Бахрейн	-	7,87	-	-	-	-	-	-
Єгипет	-	3,29	-	-	-	-	-	-
Польща	-	4,94	-	-	-	-	-	-
Угорщина	-	3,27	-	-	-	-	-	-
Великобританія	-	3,06	-	10,94	-	-	-	-
Кіпр	-	6,47	-	-	-	-	-	-
Туреччина	-	4,30	-	-	-	-	-	-
Чехія	-	4,68	-	-	-	-	-	-
Канада	-	4,42	-	-	-	-	-	-
Уругвай	-	-	-	-	-	-	-	-
Чилі	-	-	4,09	-	-	-	-	-
Норвегія	-	-	-	7,83	-	-	-	-
Малайзія	-	-	-	-	6,49	-	-	-

Джерело : розраховано автором на основі даних UN Comtrade / International Trade in Goods based on UN Comtrade data [8]

Одним із найперспективніших напрямів українського експорту є реалізація курятини, завдяки короткому виробничому циклу та низьким витратам на виробництво продукції, що дозволяє підтримувати високу ліквідність підприємства та оперативно реінвестувати прибутки для розширення виробництва.

На основі аналізу світових ринків м'яса курки нами була сформована матриця цін на ринках найбільших імпортерів курятини у світі у 2015 році (табл. 4). Найбільшими імпортерами у світі даної продукції є Саудівська Аравія, Японія, Китай (Гонконг), Мексика, Канада, ПАР, Сінгапур, Філіппіни, Малайзія. На даних ринках у минулому році ціни варіювали від 0,58 дол. США/кг на ринку ПАР до 14,78 дол. США/кг при імпорті даної продукції Японією з Франції на суму 32,1 млн. дол. США.

В умовах підвищення споживання та зростання цін на курятину для українських експортерів найбільш вигідними є ринки Японії (2,57 дол. США/кг), Канади (2,64 дол. США/кг), Саудівської Аравії (2,06 дол. США/кг) та Сінгапуру (2,06 дол. США/кг).

Україна є одним із вагомих експортерів курятини на світовому ринку, постачаючи 161,3 тис. т даної продукції. Проте, зважаючи на те, що четверта частина даної продукції експортується в Ірак за середньою ціною 1,43 дол. США/кг, українські експортери втрачають велику частину маржинального доходу на рівні 0,65-1,16 дол. США/кг.

Саме тому основним завданням при формуванні конкурентних стратегій є розширення експорту даного виду продукції та переорієнтація на ринки з вищими цінами.

Таблиця 4

Матриця цін на ринках найбільших імпортерів курятини у світі у 2015 році, дол. США/кг

Країни експортери	Саудівська Аравія	Японія	Китай (Гонконг)	Мексика	Канада	ПАР	Сінгапур	Філіппіни	Малайзія
Бразилія	2,08	2,40	1,56	2,38	3,04	0,58	2,35	0,94	-
Франція	2,01	14,78	3,01	-	-	1,15	-	-	-
Аргентина	1,91	-	1,12	-	-	0,66	1,68	-	-
США	1,21	1,99	1,51	1,10	2,58	-	1,13	1,06	-
ОАЕ	3,32	-	-	-	-	-	-	-	-
Таїланд	-	2,94	3,39	-	-	-	-	-	2,01
Угорщина	-	11,18	-	-	3,00	-	-	-	-
Філіппіни	-	3,83	-	-	-	-	-	-	-
Китай	-	-	2,12	-	-	-	-	-	2,21
Польща	-	-	1,77	-	-	-	-	-	-
Великобританія	-	-	1,54	-	-	1,05	-	1,07	-
Туреччина	-	-	1,08	-	-	-	-	-	-
Японія	-	-	1,75	-	-	-	-	-	-
Канада	-	-	1,60	-	-	-	-	1,01	-
Нідерланди	-	-	1,78	-	-	0,98	-	1,01	-
Німеччина	-	-	1,63	-	-	-	-	-	-
Угорщина	-	-	3,33	-	-	0,76	-	-	-
Австралія	-	-	2,82	-	-	-	-	1,02	-
Чилі	-	-	-	4,27	-	-	-	-	-
Бельгія	-	-	-	-	-	1,30	-	1,13	-
Іспанія	-	-	-	-	-	1,01	-	-	-
Ірландія	-	-	-	-	-	0,78	-	-	-
Данія	-	-	-	-	-	1,06	-	-	-
Малайзія	-	-	-	-	-	-	2,02	-	-

Джерело : розраховано автором на основі даних UN Comtrade / Internation Trade in Goods based on UN Comtrade data [8]

Також іншою важливою галуззю є реалізація меду на світові ринки, яка забезпечила експортну виручку у минулому році на рівні 83,9 млн. дол. США. При цьому середня ціна українського меду на міжнародному ринку становила 2,33 дол. США/кг, а імпортні поставки даної продукції в переважній більшості з Європи до нашої країни здійснювались у минулому році за середньою ціною у 5,88 дол. США/кг. Саме тому необхідно провести аналіз найбільших імпортерів меду і визначити найбільш оптимальні для нашої країни. Для цього нами було обраховано середні ціни на ринках найбільших імпортерів меду у світі у 2015 році (табл. 5).

Таблиця 5

Матриця цін на ринках найбільших імпортерів меду у світі у 2015 році, дол. США/кг

Країни-експортери меду	США	Німеччина	Франція	Велика Британія	Японія	Італія	Саудівська Аравія	Іспанія
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Індія	3,27	-	-	-	-	-	-	-
В'єтнам	2,86	-	-	-	-	-	-	-
Аргентина	3,85	3,66	-	-	4,24	-	-	-
Бразилія	3,86	-	-	-	-	-	-	-
Україна	3,34	2,53	1,00	-	-	-	-	-

продовження табл. 5

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Канада	4,26	-	-	-	5,03	-	-	-
Тайланд	2,68	-	-	-	-	-	-	-
Уругвай	3,40	-	-	-	-	-	-	-
Мексика	3,94	3,75	-	3,55	-	-	3,75	-
Нова Зеландія	9,58	-	-	-	-	-	-	-
Туреччина	3,28	-	-	-	-	-	-	-
Чилі	-	4,10	-	-	-	-	-	-
Румунія	-	4,15	-	-	-	4,47	-	-
Угорщина	-	4,21	-	-	7,00	4,31	-	-
Болгарія	-	3,93	-	-	-	-	-	-
Іспанія	-	4,72	1,00	-	-	3,01	-	-
Китай	-	2,16	1,00	1,53	2,15	1,75	-	1,71
Італія	-	-	-	-	-	-	-	-
Куба	-	3,27	-	-	-	-	-	-
Нова Зеландія	-	39,03	-	-	-	-	-	-
Уругвай	-	3,51	-	-	-	-	-	-
Німеччина	-	-	1,00	4,86	-	-	8,91	4,44
Бельгія	-	-	-	6,34	-	-	-	-
Пакистан	-	-	-	-	-	-	2,70	-

Джерело : розраховано автором на основі даних UN Comtrade / Internation Trade in Goods based on UN Comtrade data [8]

Також одним із пріоритетних напрямків тваринництва нашої країни може стати експорт курячих яєць. У минулому році найбільшими імпортерами даної продукції були Німеччина, Китай (Гонконг), Мексика, Канада, Сінгапур, Саудівська Аравія, Туреччина, Еквадор. На основі даних ФАО, нами було розраховано середні ціни курячих яєць в перерахунку за 1 кг на ринках найбільших імпортерів у світі у 2015 році (табл. 6).

Таблиця 6

Матриця цін на ринках найбільших імпортерів яєць курячих у 2015 році, дол. США/кг

Країни експортери	Німеччина	Китай (Гонконг)	Мексика	Канада	Сінгапур	Саудівська Аравія	Туреччина	Еквадор
Нідерланди	1,52	-	-	-	-	6,16	-	-
Польща	1,28	-	-	-	-	-	-	-
Бельгія	1,18	-	-	-	-	-	-	-
Франція	2,93	-	-	-	-	-	-	-
Великобританія	11,62	-	-	-	-	7,25	13,31	-
Данія	-	-	-	-	-	-	-	-
США	10,32	1,43	3,20	1,83	-	-	-	-
Китай	-	1,42	-	-	3,48	-	-	-
Таїланд	-	1,43	-	-	-	-	-	-
Малайзія	-	1,43	-	-	1,38	-	-	-
Японія	-	1,43	-	-	-	-	-	-
Індія	-	-	-	-	-	4,17	-	-
Туреччина	-	-	-	-	-	2,54	-	-
Бразилія	-	-	-	-	-	5,02	-	-
Пакистан	-	-	-	-	-	5,33	-	-
Іспанія	-	-	-	-	-	5,80	-	-
Перу	-	-	-	-	-	-	-	4,60

Джерело : розраховано автором на основі даних UN Comtrade / Internation Trade in Goods based on UN Comtrade data [8]

Слід відмітити, що найнижча ціна з-поміж перспективних країн для експорту української продукції була зафіксована на ринку Німеччини на рівні 1,18 дол. США/кг та найвища – на ринку Туреччини, куди здійснювала свої поставки Великобританія. Також необхідно зазначити, що найвищі середні ціни при імпорті яєць курячих були зафіксовані на ринках Туреччини, Еквадору, Саудівської Аравії та Мексики, які є найбільш перспективними ринками для українських експортерів. В даний час Україна є не лише провідним експортером курятини до Іраку, а й курячих яєць, імпорт яких у даній країні був на рівні 470,7 млн. шт. у 2015 році, де середня ціна становила 1,31 дол. США/кг. Також слід відмітити, що Україна експортувала у 3,4 рази дешевше власну продукцію, ніж імпорту, що призвело до гострого торговельного дисбалансу. Важливим фактом є те, що відношення імпорту до вітчизняного експорту становило 16,9 %, що є реальним для заміщення та економії валютних ресурсів. Зважаючи на вищевказане, українським експортерам продукції тваринництва слід врахувати ряд умов при формуванні конкурентних стратегій у збутовій діяльності сільськогосподарських підприємств, які можна буде найбільш ефективно реалізувати за підтримки державного регулювання у сфері АПК. Для цього розглянемо основні завдання при підготовці конкурентних стратегій для сільськогосподарських підприємств, які займаються міжнародною торгівлею (рис. 1).

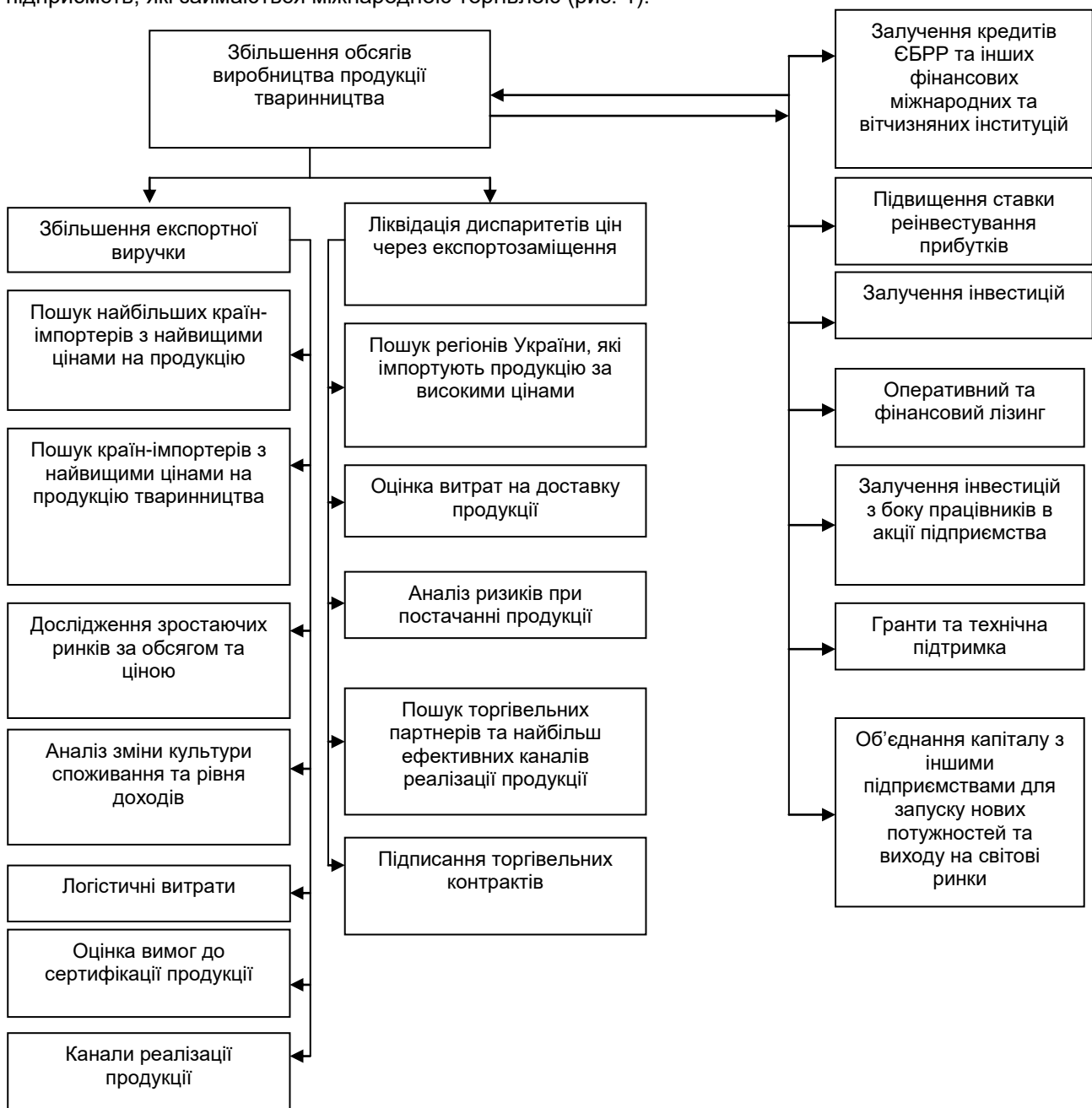

Рис. 1. Основні завдання при підготовці конкурентних стратегій для сільськогосподарських підприємств, які займаються міжнародною торгівлею
Джерело: авторська розробка

Одним із основних завдань підприємств при формуванні конкурентних стратегій є знаходження «власного шляху» для підвищення їх економічної ефективності. Двома основними напрямками, які можуть дозволити підвищити прибутковість підприємств, є: переорієнтація експортних поставок на ринки найбільших імпортерів продукції тваринництва з найвищими цінами, використовуючи при цьому агресивну маркетингову стратегію, та імпортозаміщення за умов вищих цін імпортерів.

На основі аналізу світової кон'юнктури на ринках продукції тваринного походження нами розрахований можливий економічний ефект від перенаправлення експортних потоків у 2015 році (табл. 7).

Таблиця 7

Можливий економічний ефект від перенаправлення експортних потоків у 2015 році, тис. дол. США

Продукція	Додаткова експортна виручка від перенаправлення товарного потоку на більш прибуткові зовнішні ринки	Додаткова виручка від перенаправлення експортного потоку на внутрішній ринок
Масло вершкове, дол. США/кг	8450,8	7934,0
Сири, дол. США/кг	5793,1	3653,9
М'ясо куряче, дол. США/кг	43774,3	-
Мед	18508,4	-
Яйця курячі	29425,0	24407,4
Всього	105951,6	35995,4

Джерело : розраховано автором на основі даних UN Comtrade / Internation Trade in Goods based on UN Comtrade data ma State Statistics Service of Ukraine [8; 9]

Даний механізм дозволить позбавитись від неефективних експортних каналів реалізації продукції та зберегти експортну виручку нашої країни. Диверсифікація постачань дозволить максимально оптимізувати логістичні потоки сільськогосподарської продукції та підвищити економічну ефективність сільськогосподарського виробництва.

Висновки з проведеного дослідження. В умовах економічного спаду агросектор залишається єдиною галуззю економіки, яка забезпечує стабільні валютні надходження в Україну. Незважаючи на ряд негативних факторів, які пригальмовують розвиток агропромислового комплексу, він зростає і забезпечує мільйони робочих місць для нашої країни. Для підвищення економічної ефективності перед агропідприємствами в жорстких ринкових умовах стоїть ряд викликів, які необхідно подолати. Тому, одним із важливих завдань є знаходження можливих резервів для підвищення ефективності збутової діяльності сільськогосподарських підприємств.

Автором запропоновано два можливих варіанти підвищення прибутковості українських експортерів: перенаправлення експортних потоків на найбільші перспективні ринки з найвищими цінами та імпортозаміщення за умов вищого рівня цін на продукцію тваринного походження іноземного виробництва. На основі даних міжнародної служби статистики автором було розраховано втрачену економічну вигоду у минулому році від запропонованих заходів, яка становила 141,9 млн дол. США або 3,5 млрд. грн.

Відповідно до вищесказаного, агропідприємствам необхідно використовувати стратегію диверсифікації, яка може забезпечити вищий рівень прибутковості та знизити рівень ризику. Для підвищення конкурентоспроможності та збільшення обсягів виробництва і продажу пропонується підприємствам-експортерам переорієнтуватись на зовнішні та внутрішні ринки з вищою ціною, що створить передумови для збільшення реінвестування прибутків у виробництво сільськогосподарської продукції з метою подальшого її експорту у майбутньому.

Бібліографічний список

1. Journal of Management Inquiry: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jmi.sagepub.com/content/16/3/256.short?rss=1&ssource=mfr>.
2. Балабанова Л.В. Маркетингове управління конкурентоспроможністю підприємств: стратегічний підхід : [монографія] / Л.В. Балабанова. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2006. – 294 с.
3. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа / А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд ; [пер. с англ.]. – [12-е издание]. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2006. – 164 с.
4. Котлер Ф. Основы маркетинга: профессиональное издание / Филип Котлер, Гари Армстронг ; [пер. с англ.]. – М. ; СПб., К. : Вильямс, 2009. – 1067 с.
5. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. – СПб. : Питер, 1999. – 416 с.

6. Саблук П.Т. Основні напрями розвитку високоефективного агропромислового виробництва в Україні / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2002. – № 7. – С. 3-13.
7. Food and Agriculture Organization of the United Nations: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fao.org/home/en>.
8. UN Comtrade / Internation Trade in Goods based on UN Comtrade data: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://comtrade.un.org>.
9. Державна служба статистики України: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References

1. *Journal of Management Inquiry: ofitsiyni sait* [Journal of Management Inquiry: official site], available at: <http://jmi.sagepub.com/content/16/3/256.short?rss=1&ssource=mfr> (access date May 29, 2016).
2. Balabanova, L.V. (2006), *Marketynhove upravlinnia konkurentospromozhnosti pidpriemstva: stratehichnyi pidkhid* [The marketing management of competitiveness of enterprises: strategic approach], monograph, DonDUET, Donetsk, Ukraine, 294 p.
3. Thompson, A.A. and Strikland, A.Dzh. (2006), *Strategicheskiiy menedzhment: kontseptsii i situatsii dlia analiza* [Strategic management: concept and situation analysis], Izdatelskiy dom "Villiams", Moscow, Russia, 164 p.
4. Kotler, F. and Armstrong, G. (2009), *Osnovy marketinga: professionalnoe izdanie* [Principles of Marketing: Professional edition], Villiams, Moscow, St.-Peterburg, Russia, Kiev, Ukraine, 1067 p.
5. Ansoff, I. (1999), *Novaia korporativnaia strategiia* [The new corporate strategy], Piter, St.-Peterburg, Russia, 416 p.
6. Sabluk, P.T. (2002), "The main directions of development of highly efficient agricultural production in Ukraine", *Ekonomika APK*, no. 7, pp. 3-13.
7. Food and Agriculture Organization of the United Nations: ofitsiyni sait [Food and Agriculture Organization of the United Nations: official site], available at: <http://www.fao.org/home/en> (access date May 29, 2016).
8. UN Comtrade / Internation Trade in Goods based on UN Comtrade data: ofitsiyni sait [UN Comtrade / Internation Trade in Goods based on UN Comtrade data: official site], available at: <http://comtrade.un.org> (access date May 29, 2016).
9. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: ofitsiyni sait [State Statistics Service of Ukraine: official site], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (access date May 29, 2016).

Богачик П.П. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗБУТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ-ЕКСПОРТЕРІВ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА

Мета – проведення аналізу міжнародних ринків, де здійснюється реалізація продукції тваринництва, та розробка практичних рекомендацій щодо формування конкурентних стратегій у збутовій діяльності та підвищення ефективності реалізації підприємств-експортерів.

Методика дослідження. При проведенні досліджень було використано ряд методів: аналіз – при дослідженні поставок країн-експортерів до перспективних країн; синтез – при вивченні загальних поставок до перспективних країн з боку країн-експортерів; індукція та дедукція – при аналізі загальних середніх цін імпорتنних поставок до перспективних країн та середніх цін за контрактами між кожною країною-експортером та країною, яка є перспективним ринком збуту сільськогосподарської продукції; порівняння – при порівнянні цін на різних ринках на аналогічну продукцію; економетричні методи (аналіз часових рядів) – при прогнозуванні обсягів реалізації та виробництва продукції.

Результати. Провівши дослідження світових ринків сільськогосподарської продукції, було виявлено найбільш прибуткові для реалізації продукції тваринництва українськими підприємствами-експортерами та обрахована додаткова виручка при вході на них, а також при перенаправленні експортних потоків на внутрішній ринок за умов вищих цін на імпорتنу продукцію.

Наукова новизна. На основі проведеного аналізу вітчизняного та світових ринків сільськогосподарської продукції були сформовані цінні матриці найбільш сприятливих ринків. Після проведення необхідної вибірки за найвищими цінами на агропродукцію серед перспективних країн було обраховано додаткову експортну виручку від можливих поставок сільськогосподарської продукції тваринного походження на зовнішні ринки та перенаправлення експортних потоків на внутрішній.

Практична значущість. Результати дослідження можна використати при розробці конкурентних стратегій та направлення товарних потоків на більш прибуткові ринки українськими експортерами.

Ключові слова: збутова діяльність, ефективність, підприємства-експортери, продукція тваринництва, експортна виручка, ціна, конкурентна стратегія.

Bohachyk P.P. WAYS TO INCREASE MARKETING EFFICIENCY OF ENTERPRISES-EXPORTERS IN THE PROCESS OF SALES OF ANIMAL PRODUCTS

Purpose – to carrying-out of an analysis the international markets, where exercise the sales activity of animal products and develop practical recommendations to formation competitive strategies in sale activities and improve the effectiveness of marketing of enterprise-exporters.

Methodology of research. In the research process the following methods were used: analysis – to study the delivery of countries-exporters to advanced countries: synthesis – to study general delivery to advanced countries from the countries- exporters: induction and deduction – to analyses the general average prices of imports to the advanced countries and the average price the contracts between each country- exporters and with the country, which is a advanced market for agricultural products; comparison – to compare the prices on different markets for similar products; methods of econometric (time series analysis) – for forecasting the sales volumes and production.

Findings. As a result of the research of world agricultural markets the most profitable ones for sale of animal products by Ukrainian enterprises-exporters have been identified and additional revenue has been calculated at both entering them, and at relaying of export flow to internal market under the conditions of increasing prices on imported products.

Originality. On the base of the analysis of domestic and international agricultural markets there have been formed price matrixes of the most favorable markets. After making of necessary selection of the highest prices for agricultural products in advanced countries, both additional export revenue from possible supply of agricultural animal products to foreign markets and the additional value of relaying the flow of exports to internal market have been calculated.

Practical value. The research results can be used for development of competitive strategies and directing of trade flows of Ukrainian exporters to more profitable markets

Key words: sales activity, enterprises-exporters, livestock products, export revenue, price, competitive strategy.

Богачик П.П. ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ СБЫТОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ-ЭКСПОРТЕРОВ ПРИ РЕАЛИЗАЦИИ ПРОДУКЦИИ ЖИВОТНОВОДСТВА

Цель – проведение анализа международных рынков, где осуществляется реализация продукции животноводства и разработка практических рекомендаций по формированию конкурентных стратегий в сбытовой деятельности и повышения эффективности реализации предприятий-экспортеров.

Методика исследования. При проведении исследований были использованы ряд методов: анализ – при исследовании поставок стран-экспортеров в перспективные страны; синтез – при изучении общих поставок в перспективные страны со стороны стран-экспортеров; индукция и дедукция – при анализе общих средних цен импортных поставок в перспективные страны и средних цен по контрактам между каждой страной-экспортером и страной, которая является перспективным рынком сбыта сельскохозяйственной продукции; сравнения – при сравнении цен на различных рынках на аналогичную продукцию; эконометрические методы (анализ временных рядов) – при прогнозировании объемов реализации и производства продукции.

Результаты. Проведя исследования мировых рынков сельскохозяйственной продукции, было выявлено наиболее прибыльные для реализации продукции животноводства украинскими предприятиями-экспортерами и рассчитана дополнительная экспортная выручка при выходе на них, а также при перенаправлении экспортных потоков на внутренний рынок в условиях высоких цен на импортную продукцию.

Научная новизна. На основе проведенного анализа отечественного и мировых рынков сельскохозяйственной продукции были сформированы ценовые матрицы наиболее благоприятных рынков. После проведения необходимой выборки по самым высоким ценам на агропродукцию среди перспективных стран была подсчитана дополнительная экспортная выручка от возможных поставок сельскохозяйственной продукции животноводства на внешние рынки и перенаправления экспортных потоков на внутренний.

Практическая значимость. Результаты исследования можно использовать при разработке конкурентных стратегий и направлении товарных потоков на более прибыльные рынки украинскими экспортерами.

Ключевые слова: сбытовая деятельность, предприятия-экспортеры, продукция животноводства, экспортная выручка, цена, конкурентная стратегия.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ, РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА, ДЕМОГРАФІЯ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

UDC 338.483.13:338.48-6:502/504

*Naumik-Gladka K.G.,
Doctor of Economics, Associate Professor,
Holub M.O.*,
Postgraduate Student,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics*

METHODOLOGICAL BASIS OF CHOOSING TOURISM RESOURCES FOR ECOTOURISM DEVELOPMENT

Setting the problem. The current state of Ukrainian tourism has a clear focus on the export of tourism services, so we must solve the problem of increasing the number of inbound and domestic tourists. The situation developed over the last year, causes economic inability of most Ukrainian citizens travel abroad, that's why the research of resource base of different types of tourism has become more important. Therefore, to understand the potential ecotourism implementation it is necessary to determine which of tourism resources have the greatest impact on ecotourism development. Tourists' activity generally refers to the kinds of social practice with a distinct resource orientation, also ecotourism isn't an exception.

The analysis of recent research and publications. The issue of the definition of tourism resources is the subject of constant debate of both domestic and foreign scientists. A significant contribution to the development of certain aspects is made by O. Lyubitseva, E. Pankov, W. Stafiyuk, M. Malska, I. Smal, N. Antoniuk, N. Ganych and others. However, the problem of tourism resources choice in the context of their usage in Ukrainian ecotourism was not considered before.

Setting the objective. The research aims to determine the method of tourism resources choosing for Ukrainian ecotourism development. The object of the research is the development of ecological tourism in Ukraine.

The main material of research. Tourism is always based on purposeful and rational usage of nature resources. Due to the fact that there are many views on the tourism resources definition, it is necessary to consider some of the approaches.

M. Malska [4] considers, that tourism resources are the specific properties of the environment, and also their combinations, the manifestations of human activity, natural, historical, social and cultural objects that attract tourists' interest, encourage them to travel, and can satisfy their needs in the refreshment and development of physical, emotional and intellectual conditions. Resource is not only a landscape or a historical monument, but also peace and quiet, clean air, the hospitality of residents, entertainments and etc. Tourism can't be developed in the place, where there are no any tourism resources.

In turn, academic A. Lyubitseva [2] notes that tourism resources are objects of nature, history, culture, current events, that can be used in the tourism product creation and implementation, as a motivational basis for his/her choice, for example, by type, season and other factors.

According to the scientist I. Smal [7], the structure of tourism resources allocates several components: natural, social, cultural, technological, which also are divided into several components, each with its own structure. Besides, S. Kyzik [1] divided tourism resources into two groups: nature-geographic and nature-anthropologic, which of them contains many elements.

Scientists Zyma O. and Naumik K. [9, p. 185], selected there critical issues: development of tourism, investment, development of municipal infrastructure as key factors for the further development of the economy of our country.

Despite the fact, that there are a lot of approaches to the tourism resources division, they don't match the statistic information which is gathered in Ukraine. As the result, it is impossible to understand the dynamics of development or regression process of these resources. That's why the authors propose to combine the classifications and analyze the most important their types using the expert method, under which professionals of the tourism industry from different regions of Ukraine were asked to determine the weight of such kinds of tourism resources as natural, technological, social and events. The main idea of such method

* Науковий керівник: Зима О.Г. – к.е.н., професор

is that it is supposed to compare pairs of selected alternatives to identify the most attractive of them. It comprises the following steps:

- decomposition of the problem;
- building a hierarchical structure of the problem;
- experts' assessment of benefits;
- building a local priorities;
- assessment of the consistency of judgments;
- synthesis of local advantages;
- conclusions and proposals for the decisions [3, p. 289].

The difference of this method from the ordinary scale estimation is that the experts are offered to give preference by evaluating two alternatives each time. During the evaluation, the expert puts his/her score in a questionnaire on the special scale. This method was clearly described V. Liameys [3, p. 290]. The main idea is to put the degree of importance from 1 to 9, where 1 is equal importance and 9 is an absolute advantage. In the degree of preference from one alternative to other scales 2, 4, 6, 8 are interim evaluation measure between neighboring values.

Thus, the study should identify the opinion of experts about which tourism resources are more important in evaluating the ecotourism potential.

First of all, we must determine the required minimum number of interviewed specialists of tourism industry in order to bring the representativeness of the research, using the formula [5, p. 217]:

$$n = \frac{n_0}{\frac{n_0 + (N - 1)}{N} \cdot t^2 \cdot \sigma^2}, \quad (1)$$

$$n_0 = \frac{t^2 \cdot \sigma^2}{\Delta^2}, \quad (2)$$

where n – adjusted sample size;

N – the number of the general group elements;

n_0 – the estimated sample size without the repetition selection;

t^2 – tabular value corresponding confidence probability $F(t)$, which guarantees the assessment of the general totality according to the sampling;

σ^2 – general dispersion;

Δ^2 – permissible error is given by the investigator based on the required accuracy of the projected sample.

In case, if the maximum and minimum points are known beforehand, the standard deviation can be defined by the rule of "three sigma". In our case, the maximum score is 9 and the minimum is 1, hence it follows that error is 0,3 points, and confidence probability is 0,9802. This indicates that the results obtained in the study adjusted to 98% of the general totality characteristic. In turn, the entire totality is defined as the amount of tourism agencies and operators, which was registered on 01.01.2014. It is said that about 5346 subjects of tourist activity were operating at that period of time [6, p. 246]. Then, the adjusted sample size is defined as the number of professionals who are needed to be interviewed (one for each company). Here are the calculations for the aforementioned formulas:

$$n_0 = \frac{2,33^2 \cdot 1,3^2}{0,3^2} = 101,9422;$$

$$n = \frac{101,9422}{\frac{101,9422 + (5346 - 1)}{5346}} = 100,0512 = 101.$$

As it can be seen from the calculations, in case of obtaining reliable results it is necessary to interview at least 101 specialists.

The research was attended by 101 experts that are why the calculations are carried out consecutively for each questionnaire, which resulted in values obtained structural analysis. Thus, in the processing of raw data determining, the criteria for assessing the factors, that influence the development of ecotourism, have been adjusted in accordance with the principles that have been referred to the International Ecotourism Organization [8]. Thus, we get the following results (Table. 1, Fig. 1)

Table 1

The result of research by the method of T. Saaty

Alternative types of tourism resources	The relative weight of the principles of selection criteria importance for evaluating factors				Adjusted relative weight
	greening	humanization	education	profitability for local people	
Forest	0,026653	0,022705	0,025666	0,023692	0,098716
Flora and fauna	0,026653	0,022705	0,025666	0,023692	0,098716
Water	0,026482	0,022559	0,025502	0,02354	0,098083
Landscape	0,022325	0,019018	0,021498	0,019844	0,082685
Historical	0,020427	0,0174	0,01967	0,018157	0,075654
Balneological	0,019405	0,016531	0,018687	0,017249	0,071872
Archeological	0,018054	0,015379	0,017385	0,016048	0,066866
Park	0,015891	0,013537	0,015302	0,014125	0,058856
Cultural	0,012917	0,011003	0,012438	0,011482	0,04784
Architectural	0,010932	0,009313	0,010528	0,009718	0,04049
Climate	0,010122	0,008623	0,009747	0,008998	0,03749
Public	0,010066	0,008575	0,009693	0,008948	0,037282
Art	0,008991	0,007659	0,008658	0,007992	0,0333
Informative	0,007501	0,00639	0,007223	0,006667	0,027781
Advertisement	0,007031	0,00599	0,006771	0,00625	0,026042
Innovative	0,005974	0,005089	0,005752	0,00531	0,022125
Sport	0,005055	0,004306	0,004867	0,004493	0,018721
Regulative	0,004571	0,003894	0,004402	0,004063	0,016929
Religious	0,003603	0,003069	0,00347	0,003203	0,013344
Technical	0,003256	0,002773	0,003135	0,002894	0,012058
Political	0,002238	0,001907	0,002155	0,00199	0,00829
Technogenic	0,001852	0,001578	0,001784	0,001647	0,006861

Source : made by authors basing on the expert method

The overall structure of the distribution of alternative selection is shown in Fig. 1.

As it can be seen, there are some tourism resources which effect on tourism development more than others (Table 1), that's why, it is important to analyze them accurately. In order to be able to do this, the authors optimize researching tourism resources according to the State Statistics (table 2).

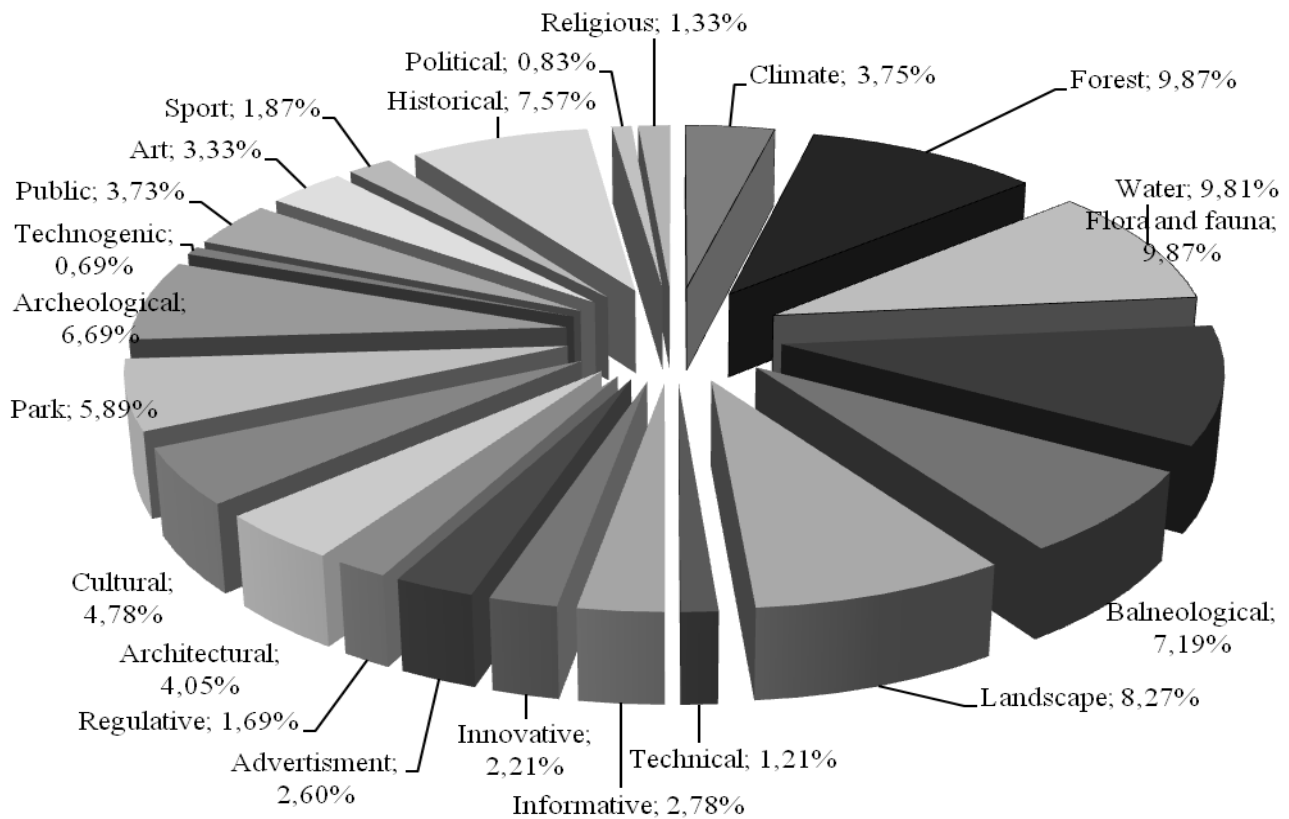

Fig. 1. The result of research by the method of T. Saaty

Source: made by authors basing on the Table 1

Table 2

Changes in tourism resources classification

Classification	Type of information in State Statistics
Forestry	area of forest
Floro-faunistic	the total number of species of flora in the region
	the total number of species of fauna in the region
Landscape	area of natural reserve fund
Historical	historic monuments of cultural heritage
Balneological; Water	length of rivers
	reservoirs area
Archaeological	archaeological sites of cultural heritage
Cultural	heritage monuments of monumental art
Events	
Architectural	monuments of cultural heritage and architecture
Parking	
Public	interaction with the media and public relations
Informative	
Advertising	

Source : made by authors basing on the expert method and [6]

As a result, we get a number of indicators, according to experts opinion, the biggest impact on the development of the territory potential and also captured in the State Statistics Service of Ukraine. However,

for a more complete analysis using the integral index it should be taken into account not only the positive indicators and indicators that affect the development of ecological tourism.

Conclusions and further research. To sum up, the analysis provides detailed information for the future research. It means, that a scientist can use the information of these tourism resources, because they clearly show the modern situation and prospects of ecotourism development. As the result, according to experts, a number of indicators was obtained, which most affect the ecotourism potential development. The analysis allows concluding that taking into consideration the influence of principles the assessment of the ecotourism should also include the method of integral index. This analysis will provide a detailed description of the regions of Ukraine, which will allow conducting an objective assessment of the ecotourism potential.

Бібліографічний список

1. Кузик С.П. Географія туризму : [навч. посіб.] / С.П. Кузик ; Львів. Нац. ун-т ім. І. Франка. – К. : Знання, 2011. – 271 с.
2. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України : [навчальний посібник] / О.О. Любіцева, Є.В. Панкова, В.І. Стафійчук. – К. : Альтерпрес, 2007. – 369 с.
3. Лямець В.І. Системний аналіз. Вступний курс / В.І. Лямець, А.Д. Тевяшев. – [2-е вид., перероб. та допов.]. – Харків : ХНУРЕ, 2004. – 448 с.
4. Мальська М.П. Міжнародний туризм і сфера послуг : [підруч.] / М.П. Мальська, Н.В. Антонюк, Н.М. Ганич ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – К. : Знання, 2008. – 661 с.
5. Мармоза А.Т. Теорія статистики : [підручник] / А.Т. Мармоза. – [2-ге вид. перероб та доп.]. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 592 с.
6. Регіони України : [статистичний збірник]. – Київ : Державна служба статистики, 2014. – Частина 1. – 299 с.
7. Смаль І.В. Туристичні ресурси світу / І.В. Смаль. – Ніжин : Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010. – 336 с.
8. The International Ecotourism Society's website [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ecotourism.org/what-is-ecotourism>
9. Zima O.G. Development of Tourism in the Crimean region / O.G. Zima, K.G. Naumik // Туризм в умовах глобалізації: особливості та перспективи розвитку : [монографія] / [Під ред. д-ра екон. наук, проф. Кизима М.О., канд. екон. наук, проф. Єрмаченко В.Є.]. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2012. – 472 с.

References

1. Kuzyk, S.P. (2011), *Heohrafiia turyzmu* [Tourism geography], tutorial, Znannia, Kyiv, Ukraine, 271 p.
2. Liubitseva, O.O., Pankova, Ye.V. and Stafiichuk, V.I. (2007), *Turystychni resursy Ukrainy* [Tourism resources of Ukraine], tutorial, Alterpres, Kyiv, Ukraine, 369 p.
3. Liamets, V.I. and Teviashev, A.D. (2004), *Systemnyi analiz. Vstupnyi kurs* [System analysis. Basic Course], KhNURE, Kharkiv, Ukraine, 448 p.
4. Malska, M.P., Antoniuk, N.V. and Hanych, N.M. (2008), *Mizhnarodnyi turizm i sfera posluh* [International tourism and services sphere], Znannia, Kyiv, Ukraine, 661 p.
5. Marmozza, A.T. (2013), *Teoriia statystyky* [The theory of statistics], textbook, «Tsentr uchbovoi literatury», Kyiv, Ukraine, 592 p.
6. *Rehiony Ukrainy* (2014), [Ukrainian Regions], *statystychnyi zbirnyk* [Statistical Yearbook], Kyiv, Ukraine, Part 1, 299 p.
7. Smal, I.V. (2010), *Turystychni resursy svitu* [Tourism resources of the world], Vydavnytstvo Nizhynskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykoly Hoholia, Nizhyn, Ukraine, 336 p.
8. The International Ecotourism Society's website, available at: <http://www.ecotourism.org/what-is-ecotourism> (access date April 18, 2016).
9. Zima, O.G. and Naumik, K.G. (2012), "Development of Tourism in the Crimean region", *Turyzm v umovakh hlobalizatsii: osoblyvosti ta perspektyvy rozvytku* [Tourism in the context of globalization: characteristics and prospects of development], monograph, VD "INZhEK", Kharkiv, Ukraine, 472 p.

Наумік-Гладка К.Г., Голуб М.О. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИБОРУ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ

Мета – визначення методів вибору туристичних ресурсів, які найбільшим чином впливають на розвиток екологічного туризму в Україні.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої в роботі мети було використано комплексний та системний підходи, сукупність загальнонаукових, статистичних, економіко-математичних методів, зокрема: історико-логічний метод (при дослідженні науково-методичної бази); табличний та графічний методи (для наочного представлення результатів аналітичних розрахунків та конкретних результатів дослідження); метод аналізу ієрархій Т. Сааті (для вибору пріоритетних туристичних ресурсів, які використовуються під час

екотуристичних подорожей); метод інтегрального оцінювання (для визначення найвпливовіших туристичних ресурсів для розвитку екологічного туризму).

Результати. У результаті дослідження було сформовано туристичні ресурси, які, на думку експертів, найбільшим чином впливають на розвиток екологічного туризму. Окрім цього, авторами було визначено потенціал розвитку екологічного туризму в регіонах України.

Наукова новизна. Найбільш вагомими результатами, що визначають наукову новизну статті, є удосконалення методики оцінки потенціалу розвитку екологічного туризму, що, на відміну від існуючих, має об'єктивний характер, враховує системні зв'язки між видами економічної діяльності національного господарства.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що сформульовані в ході дослідження висновки можуть слугувати базисом під час розробки програм сталого розвитку сфери туризму, а також дозволяють обґрунтувати проведення природоохоронних заходів.

Ключові слова: екологічний туризм, визначення потенціалу, метод аналізу ієрархій, метод інтегрального оцінювання, сталий розвиток, туристичні ресурси.

Naumik-Gladka K.G., Holub M.O. METHODOLOGICAL BASIS OF CHOOSING TOURISM RESOURCES FOR ECOTOURISM DEVELOPMENT

Purpose – to determine the method of tourism resources choosing for Ukrainian ecotourism development.

Methodology of research. To achieve the aim comprehensive and systemic approach, a set of general, statistical, economic and mathematical methods were used. Such as: historical and logical method (the study of scientific and methodological basis); tabular and graphical methods (for visual presentation the of analytical calculations and specific research results); T. Saati hierarchy analysis method (for selecting tourism resources used in the ecotourism travel); method of the integral evaluating (to determine the most important tourism resources for the ecotourism development).

Findings. In this article tourism resources was formed, according to experts point of view. In addition, the author has identified the potential of ecotourism in the regions of Ukraine and also outlines the areas that are the most perspective for the ecotourism implementation.

Originality. The most significant results, defining scientific novelty of the article, are the improvement of the assessing methodology of the ecotourism potential, which, unlike existing methods, takes into account the connection between the economic activities of the national economy.

Practical value of the study is that the results of the study can be used as a basis when developing programs for sustainable tourism development, and allow to justify environmental protection.

Key words: ecotourism, potential determination, hierarchy analysis method, method of the integral evaluating, sustainable development, tourism resources.

Наумик-Гладкая К.Г., Голуб М.А. МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВЫБОРА ТУРИСТИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА

Цель – определение методов выбора туристических ресурсов, в наибольшей степени влияют на развитие экологического туризма в Украине.

Методика исследования. Для достижения поставленной в работе цели были использованы комплексный и системный подходы, совокупность общенаучных, статистических, экономико-математических методов, в частности: историко-логический метод (при исследовании научно-методической базы) табличный и графический методы (для наглядного представления результатов аналитических расчетов и конкретных результатов исследования); метод анализа иерархий Т. Саати (для выбора приоритетных туристических ресурсов, используемых при экотуристических путешествий) метод интегральной оценки (для определения самых важных туристических ресурсов для развития экологического туризма).

Результаты. В результате исследования были сформированы туристические ресурсы, которые, по мнению экспертов, в наибольшей степени влияют на развитие экологического туризма. Кроме этого, авторами был определен потенциал развития экологического туризма в регионах Украины.

Научная новизна. Наиболее весомыми результатами, определяющие научную новизну статьи, является усовершенствование методики оценки потенциала развития экологического туризма, в отличие от существующих имеет объективный характер, учитывает системные связи между видами экономической деятельности национального хозяйства, а также охватывает не только положительные, но и негативные факторы.

Практическая значимость исследования заключается в том, что сформулированные в ходе исследования выводы могут служить базисом при разработке программ устойчивого развития сферы туризма, а также позволяют обосновать проведение природоохранных мероприятий.

Ключевые слова: экологический туризм, определение потенциала, метод анализа иерархий, метод интегральной оценки, устойчивое развитие, туристические ресурсы.

УДК 332.145

Захарченко В.І.,
д.е.н., професор кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної та інноваційної діяльності
Одеського національного політехнічного університету,
Метіль Т.К.,
здобувач,
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень,
м. Одеса

ВИКОРИСТАННЯ БАГАТОРІВНЕВОГО ПІДХОДУ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО РЕГІОНАЛІЗМУ*

Постановка проблеми. Процес глобалізації світової економіки активізує різні форми взаємовідносин не тільки країн, але й їх регіонів, включаючи прикордонні території. Для України, у котрій по території 15 (з 25) регіонів проходить державний кордон, дослідження проблеми прикордонного співробітництва у системі заходів, які підвищують ефективність її світогосподарських зв'язків, представляється особливо актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У межах виконання цього дослідження авторами проаналізовано праці таких вчених, як: Балян А. [1], Беленького П. і Мікули Н. [2], Пили В. і Чмир О. [4], Дубницького В. і Ляшенко В. [5], Федана Р. [6], Ізарда У. [7] та ін. Але у цих працях недостатньо висвітлено форми розвитку транснаціонального регіоналізму як відображення тенденцій глобалізації світового господарства.

Постановка завдання. Дослідити сфери, рівні та форми зовнішньоекономічної діяльності та зовнішньоекономічних зв'язків вітчизняних регіонів, які одночасно є формами розвитку транснаціонального регіоналізму як відображення тенденцій глобалізації світового господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. В рамках існуючого в теоретичних дослідженнях понятійного апарату всеосяжний процес регіоналізації на рівні національної території отримує назву транскордонного (транснаціонального) регіоналізму та означає просторово інтегровану форму економічної та політичної співпраці, пов'язану з перетинанням кордону національних адміністративних практик і яка намагається сформувати обізнаність їх зв'язку, взаємозалежності і спільності інтересів [1]. Справа у тому, що економічний ефект синергії та більш ефективна політика можуть бути досягнуті шляхом ліквідації комунікативних бар'єрів, зведених національними кордонами.

В якості найважливіших характеристик транснаціонального регіоналізму на сучасному етапі вчені виділяють наступні:

- розвивається в межах моделі багатополарності;
- формується «знизу», тобто процес сучасної регіоналізації містить елементи спонтанності й автономії її факторів;
- прагне до реалізації ідей «відкритого регіоналізму», сумісного з економічною взаємозалежністю;
- відрізняється багатомірністю, оскільки включає в себе торгово-фінансові, екологічні, соціально-політичні та інші виміри;
- припускає участь різних суб'єктів світової та національної економік з різними комбінаціями взаємовідносин і взаємозалежностей, які ще формуються [4].

При цьому практика розвитку транскордонного регіоналізму на рівні внутрішньокраїнних територій обмежує його проявлення двома формами взаємодій – прикордонного і між територіального співробітництва [7].

Під прикордонним співробітництвом розуміється легальна та, як правило, систематична взаємодія суміжних країн та адміністративних одиниць, здійснена в економічній, гуманітарній, екологічній сфері з метою взаємообміну товарами, послугами, матеріальними, інформаційними, трудовими, інтелектуальними та іншими ресурсами, культурними досягненнями [5]. Таким чином, прикордонне співробітництво має на увазі локалізацію процесу в межах прилеглих до кордону регіонів, у той час як міжтериторіальне співробітництво включає взаємодію між територіями різних країн, не розділених демаркаційними лініями кордонів і безпосередньо до кордону не прилеглих.

Транснаціональний регіоналізм викликаний бажанням розвивати нові, більш гнучкі та ефективні форми колективних дій, підтримувати мирне співіснування і сприяти економічному розвитку [3, с. 49].

* Дане дослідження виконано у межах роботи над НДР "Стратегічні орієнтири модернізації економіки України та її регіонів" (№ДР 0114U001555).

По суті, мова йде про вищі форми зовнішньоекономічного співробітництва регіонів різних країн, які розвивають зовнішньоекономічну діяльність (ЗЕД), здійснюють зовнішньоекономічні зв'язки (ЗЕЗ), стаючи суб'єктами міжнародних відносин. Це зумовлює необхідність розкриття змісту прикордонного співробітництва з позицій взаємодії суб'єктів ЗЕД, національних та регіональних адміністративних органів з певних країн.

Дійсно, сучасний розвиток світової економіки зумовлений функціонуванням системи економічних взаємозв'язків, вигідних конкретним учасникам бізнес-процесів різної національної приналежності, котрі залучені в них за допомогою різних видів і форм зовнішньоекономічної діяльності [8]. При цьому традиційно поняття «зовнішньоекономічна діяльність» відноситься до рівня господарських суб'єктів та у загальнотеоретичному змісті представляє собою особисту форму підприємництва, яка може бути реалізована у специфічному міжнародному (і навіть глобальному) середовищі. В більш вузькому змісті ЗЕД постає як процес реалізації сукупності виробничо-господарських, організаційно-економічних і комерційних функцій підприємства, пов'язаних з проведенням зовнішньоторгівельних угод, участю у міжнародному інвестиційному співробітництві, міжнародною виробничою і науково-технічною працею, валютних і фінансово-кредитних операціях [1; 2].

У зв'язку з цим на рівні господарюючих одиниць різних національних та регіональних економік можна виділити такі види трансграничної взаємодії, як:

- торгові форми ЗЕД, які передбачають обмін результатами виробничої діяльності і обслуговуючі таку стадію відтворюючого процесу, як «обмін»;

- відтворюючі форми ЗЕД, які орієнтовані на розвиток міжнародних взаємодій у сфері НІОКР, самого процесу виробництва, розподілення, обміну і споживання результатів і факторів виробництва.

Адаптація традиційної класифікації ЗЕД до сфери прикордонного співробітництва дозволяє виділити пріоритетні, найбільш розповсюджені для останнього види і форми ЗЕД, серед яких:

- 1) прикордонна торгівля, яка здійснюється між юридичними та фізичними особами, котрі мають постійне місце знаходження (місце проживання) на прикордонній території конкретної країни, та іноземними особами, які мають постійне місце знаходження (місце проживання) на певній прикордонній території, виключно для задоволення місцевих потреб у товарах та послугах, котрі були вироблені на певних прикордонних територіях, у тому числі:

- прямі торгові угоди на валютній та товарообмінній основі;
- торгівля транспортними і туристично-рекреаційними послугами;

- 2) міжнародне інвестиційне співробітництво, пов'язане зі створенням спільних підприємств господарськими суб'єктами пов'язаних територій, а також з реалізацією проектів по:

- сумісному розвитку інженерно-транспортної та соціально-економічної інфраструктури прикордонних територій;

- сумісному використанні транскордонних місценароджень корисних копалин і води;
- попередженню транскордонного переносу шкідливих відходів виробництва на землі, у повітрі і водних протоках;

- збереженню історико-архітектурної та культурної спадщини;
- створенню особистих економічних зон;

- 3) міжрегіональне науково-технічне співробітництво, яке включає в себе:

- кооперацію по сумісному спорудженню господарських об'єктів;
- міжнародну виробничу кооперацію;
- обмін спеціалістами;
- уніфікацію правил стандартизації і сертифікації продукції;
- створення вільних економічних зон;

- 4) валютно-фінансові відносини, розвиток яких пов'язаний з розширенням системи взаємного кредитування суб'єктів ЗЕД прикордонних територій, активізацією усіх форм міжбанківського співробітництва, визнанням валют суміжних регіонів на своїй території, введенням єдиної валюти;

- 5) співробітництво у сфері регулювання міграції населення і регулювання ринку праці, у тому числі:

- спрощення режиму перетину жителями прикордонних територій державного кордону та їх тимчасового перебування;

- розробка спільних заходів щодо регулювання міграційних потоків, будівництва і облаштування існуючих пунктів пропуску через державний кордон, обмін інформацією про міграційне законодавство і порядок перетину державного кордону суміжних країн місцевими жителями.

Таким чином, ЗЕД представляє собою виключно об'єктивне явище функціонування господарських агентів економік різних рівнів. У той же час не можна не враховувати, що сучасні економічні процеси є об'єктом державного регулювання, на базі якого формується сфера зовнішньоекономічної взаємодії адміністративних структур – зовнішньоекономічні зв'язки регіону.

При цьому, враховуючи, що внутрішньодержавні регіони виступають структурними одиницями держави, зміст ЗЕД регіону як складової зовнішньоекономічних відносин країни регламентовано, як

правило, Конституцією, спеціальним законодавством, договорами з адміністративно-територіальними структурами і можуть бути класифіковані:

- 1) за видами: на прямі та непрямі ЗЕС;
- 2) за формами:
 - а) по географічному принципу – на прикордонні та міжтериторальні співробітництва;
 - б) по організаційному принципу на:
 - укладання міжнародних угод про співробітництво з суб'єктами іноземних країн і органами влади іноземних країн;
 - відкриття зарубіжних представництв;
 - участь у роботі міжнародних / міжурядових організацій;
 - офіційні візити представництв органів державної влади іноземних країн і регіонів, послів іноземних країн, представництв міжнародних організацій;
 - нормативно-правове, інформативне, ділове, кадрове забезпечення зовнішньоекономічної активності господарюючих суб'єктів регіону.

Непрямі види ЗЕС реалізуються з ініціативи центру за допомогою залучення представників регіонів у склад взаємонаціональних делегацій на переговорах по укладенню міжнародних договорів та участі у роботі міжнародних організацій і конференцій. Вплив регіональних інтересів та інститутів при цьому обмежені [6].

Структуровані ж далі форми ЗЕС субнаціональних відтворень є прямими (безпосередніми). Розглянемо їх більш детально з позицій їх кореляції до умов прикордонного співробітництва в Україні [1; 6].

Концепція прикордонного співробітництва України визначає прикордонне співробітництво як «узгоджені дії місцевих органів виконавчої влади, органів виконавчої влади суб'єктів України, органів міського самоврядування, направлені на укріплення взаємодії України і суміжних держав у вирішенні питань стійкого розвитку прикордонних територій України і суміжних держав, підвищення добробуту населення прикордонних територій України і суміжних держав, укріплення дружності і добросусідства з країнами» [5, с. 47], тобто розвиток прикордонного співробітництва в Україні обмежується реалізацією інтересів державних органів і активізацією їх зусиль в даному напрямку, який торкається сфери ЗЕС.

При цьому найбільш значущими організаційними формами ЗЕС по прикордонному співробітництву є:

- 1) проведення зустрічей уповноважених органів державної влади з питань прикордонного співробітництва;
- 2) створення уповноваженими органами державної влади спільних координаційних центрів по прикордонній співпраці і робочих груп при них;
- 3) заключення в установленому порядку згоди про прикордонну співпрацю України з іноземними державними суб'єктами України – з адміністративно-територіальними утвореннями іноземних країн чи іноземної влади.
- 4) укладання органами міського управління, українськими юридичними особами з зарубіжними партнерами (муніципальними утвореннями, адміністративно-територіальними утвореннями, юридичними особами відповідних іноземних країн) цивільно-правових договорів по прикордонній співпраці;
- 5) утворення робочих груп по розвитку прикордонної співпраці у рамках міжурядових комісій по торговельно-економічному і науково-технічному співробітництву.

Регламентация видів прикордонної співпраці, виходячи з існуючого вітчизняного досвіду [1; 5; 6], подана в загальному аспекті класифікації організаційних форм ЗЕС регіонів різних країн. У той же час, у світовій практиці розвиваються і специфічні форми прикордонного співробітництва, засновані на узгодженні політичних інтересів та юридично оформлених об'єднаннях територіальних одиниць суміжних держав, які орієнтовані на вирішення соціально-економічних, політичних та екологічних проблем взаємодіючих територій - євро регіони.

В цілому проведене теоретичне обґрунтування сутності і змісту прикордонної співпраці показує, що вона одночасно набуває як форми різної взаємодії підприємницьких структур суміжних територій у вигляді ЗЕД, так і форми зовнішньоекономічних зв'язків національних і регіональних органів влади.

При цьому, класифікуючи види і форми прикордонного співробітництва у системі транснаціонального регіоналізму, необхідно враховувати і рівні транскордонної взаємодії, які формуються, на думку авторів, у рамках трьох процесів:

- 1) трансрегіоналізації, яка припускає встановлення контактів між регіонами різних країн;
- 2) транснаціоналізації – «мережеве» співробітництво між регіональними суб'єктами країни і транснаціональними інститутами типу неурядових організацій або ТНК;
- 3) інтернаціоналізації – зв'язок між субнаціональними одиницями та іноземними урядовими інстанціями [4].

Все зазначене вище дозволяє виявити зміст прикордонної співпраці у детермінантах «ЗЕД-ЗЕС - транскордонний регіоналізм» як єдність сфер, рівнів, суб'єктів і форм прикордонної взаємодії (табл. 1).

Таблиця 1

Транскордонний регіоналізм

Сфера	Рівень	Учасники	Форми реалізації
ЗЕД	Фізичні особи регіональних підприємств	Фізичні особи, підприємницькі структури	Зовнішня торгівля, міграція трудових ресурсів
	Регіональні підприємства	Підприємницькі структури у різних сферах економіки різних країн	Зовнішня торгівля, підрядне співробітництво, складальне виробництво, сумісне підприємство
	Регіон – регіон	Регіональні органи, влада різних країн (горизонтальні відносини)	Міжнародні угоди, функціонування представництв, делегаційний обмін, реалізація сумісних проектів
	Регіон – іноземні уряди	Регіональні та державні органи влади різних країн (діагональні відношення)	Міжнародні угоди і договори, делегаційний обмін, реалізація сумісних проектів національного значення
	Регіон – державні органи – іноземні представництва	Регіональні та державні органи влади різних країн (діагональні відношення)	Міжнародні угоди і договори, делегаційний обмін, реалізація сумісних проектів
ЗЕЗ (непрямі)	Регіон – державні, органи – іноземні фінансові інститути	Регіональні та державні органи, фінансово-кредитні організації	Залучення кредитних ресурсів з світових ринків, емісія і розміщення європаперів
	Регіон – міжнародні організації	Регіональні органи влади, представницькі структури, міжнародні організації різного типу (державні, междерегіональні, приватні)	Міжнародні угоди і протоколи, участь у міжнародних форумах і програмах
Транскордонний регіоналізм	Регіон – єврорегіон	Регіональні і державні органи влади, міжрегіональні інститути (у залежності від структури організації єврорегіону)	Міжнародні угоди, сумісні проекти, делегаційний обмін
	Регіон – державні органи влади – регіон іноземної країни – федеральна влада іноземної країни	Регіональні і державні органи влади різної національної приналежності, підприємницькі структури	Міждерегіональні міжнародні організації, вільна економічна зона

Джерело: узагальнення авторів на основі [4; 7].

Перед Україною та її регіонами постало важке завдання ефективного шляху перспективного розвитку у відповідності з орієнтирами, які напрацьовані цивілізованою та демократичною спільнотою. Невирішені довгі роки і зберігаючи специфічні українські проблеми запобігають активним діям з подолання кризи та впровадженню ефективних методів сприяння соціально- економічному розвитку країни і регіонів.

Для покращення такого процесу необхідні організаційно-економічні механізми: розробки, запуску, підтримки та супроводження реальних проектів партнерства у межах транскордонної співпраці в умовах єврорегіонів; співпраці науки, промисловості, бізнесу в контексті розуміння з боку держави, у сфері євроінтеграції та кооперації інноваційної діяльності з іншими державами.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, прикордонна співпраця, включаючи різні форми зовнішньоекономічної діяльності і зовнішньоекономічних відносин регіонів, одночасно є формою розвитку транснаціонального регіоналізму як відображення тенденції глобалізації світового господарства.

Бібліографічний список

1. Балян А.В. Міждерегіональне, транскордонне співробітництво України за умов розширення Європейського Союзу (на прикладі прикордонних регіонів України та Угорщини) : [Текст] / А.В. Балян. – Ужгород: Ліра, 2005. – 325 с.

2. Беленький П.Ю. Конкурентність на транскордонних ринках : монографія / П.Ю. Беленький, Н.А. Мікула. – Львів: ІРД НАНУ, 2005. – 216 с.
3. Захарченко В.И. Сущность и структура пространственного управления региональными процессами: [Текст] / В.И. Захарченко // Ринкова економіка: сучасна теорія та практика управління, 2007. – Т.10. – Вип. 14. – С. 48-59.
4. Сучасна регіональна політика і транскордонне співробітництво: [Текст] / В.І. Пила, О.С. Чмир та ін. – Хмельн.: Вид-во ХУУП, 2006. – 412 с.
5. Трансграничное украино-российское сотрудничество: формы, методы, перспективы : монография / Под общ. ред. В.И. Дубницкого, В.И. Лященко. – Донецк: Юго-Восток, 2010. – 419 с.
6. Федан Р. Регіональні чинники активізації транскордонного співробітництва Польщі та України : монографія: [Текст] / Р. Федан. – Львів: ІРА НАНУ, 2003. – 336 с.
7. Method of Interregional and Regional Analysis / Isard W., Aziz I., Drennan M., Miller R., Saltzman S., Thorbecke E. – Brookfield: Ashgate Pubb. Co., 1998. – 490 p.
8. Robbins S.P. Organizational Behavior / S.P. Robbins. – 8 th ed. – Prentice Hall. – 1999. – 675 p.

References

1. Balian, A.V. (2005), *Mizhrehionalne, transkordonne spivrobitnytstvo Ukrainy za umov rozshyrennia Yevropeiskoho Soiuzu (na prykladi prykordonnykh rehioniv Ukrainy ta Uhorshchyny)* [Inter-regional, cross-border cooperation of Ukraine in conditions of enlargement of the European Union (an example of border regions of Ukraine and Hungary)], Lira, Uzhgorod, Ukraine, 325 p.
2. Bieliienkyi, P.Iu. and Mikula, N.A. (2005), *Konkurentnist na transkordonnykh rynkakh* [Competition on transborder markets], monograph, IRD NANU, Lviv, Ukraine, 216 p.
3. Zakharchenko, V.I. (2007), "The nature and structure of the regional spatial process control", *Rynkova ekonomika: suchasna teoriia ta praktyka upravlinnia*, Vol.10, Iss. 14, pp.48-59.
4. Pyla, V.I., Chmyr, O.S. et al. (2006), *Suchasna rehionalna polityka i transkordonne spivrobitnytstvo* [Modern regional policy and cross-border cooperation], Vyd-vo KhUUP, Khmelnytskyi, Ukraine, 412 p.
5. Dubnitskii, V.I. and Liashchenko, V.I. (2010), *Tranhranychnoe ukayno-rossyiskoe sotrudnychestvo: formy, metody, perspektivy* [Transboundary Ukrainian-Russian cooperation: forms, methods, perspectives], monograph, IRA NANU, Lviv, Ukraine, 419 p.
6. Fedan, R. (2003), *Rehionalni chynnyky aktyvizatsii transkordonnoho spivrobitnytstva Polshchi ta Ukrainy* [Regional factors intensify cross-border cooperation of Poland and Ukraine], monograph, IRA NANU, Lviv, Ukraine, 336 p.
9. Isard, W., Aziz, I., Drennan, M., Miller, R., Saltzman, S. and Thorbecke, E. (1998), *Method of Interregional and Regional Analysis*, Brookfield: Ashgate Pubb, 490 p.
10. Robbins, S.P. (1999), *Organizational Behavior*, Prentice Hall, 675 p.

Захарченко В.І., Метіль Т.К. ВИКОРИСТАННЯ БАГАТОРІВНЕВОГО ПІДХОДУ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО РЕГІОНАЛІЗМУ

Мета. Дослідити сфери, рівні та форми зовнішньоекономічної діяльності та зовнішньоекономічних зв'язків вітчизняних регіонів, які одночасно є формами розвитку транснаціонального регіоналізму як відображення тенденцій глобалізації світового господарства.

Методика дослідження. В основу дослідження покладено системно-аналітичний підхід до вивчення економічних явищ та процесів, відповідно до якого виконано теоретичне узагальнення наукових концепцій, розробок вітчизняних і зарубіжних вчених, присвячених дослідженню транснаціонального регіоналізму. В процесі дослідження використовувались такі методи: метод комплексного системного аналізу економічних явищ – для повної та адекватної оцінки досліджуваних явищ (при формуванні понятійного апарату дослідження); метод асоціацій та аналогій (для угруповання підприємств за кількістю найманого персоналу); прогностичний метод – для підготовки висновків щодо можливості застосування зарубіжного досвіду та пропозицій вітчизняних фахівців щодо вдосконалення транснаціонального регіоналізму).

Результати. Визначено, що сутність і зміст прикордонної співпраці одночасно набуває як форми різної взаємодії підприємницьких структур суміжних територій у вигляді ЗЕД, так і форми зовнішньоекономічних зв'язків національних і регіональних органів влади. Встановлено, що прикордонна співпраця, включаючи різні форми зовнішньоекономічної діяльності і зовнішньоекономічних відносин регіонів, одночасно є формою розвитку транснаціонального регіоналізму як відображення тенденцій глобалізації світового господарства.

Наукова новизна. Розвинуті теоретичні і методичні положення щодо пошуку нових підходів, які розкривають можливості транснаціонального регіоналізму в напрямі глобалізації світового господарства.

Практична значущість. Отримані результати дослідження визначають форми зовнішньоекономічної діяльності та зовнішньоекономічних зв'язків українських регіонів, які одночасно стають формою розвитку транснаціонального регіоналізму як відображення тенденцій глобалізації світового господарства.

Ключові слова: регіон, співробітництво, діяльність, зв'язки, інтернаціоналізація, форми.

Zakharchenko V.I., Metil T.K. USING OF MULTILEVEL APPROACH IS FOR RESEARCH OF TRANSNATIONAL REGIONALISM

Purpose. To investigate spheres, levels and forms of foreign economic activity and external economic connections of home regions, that simultaneously are the forms of development of transnational regionalism as a reflection of tendencies of globalization of world economy.

Methodology of research. In basis of research, the system-analytical going is fixed near the study of the economic phenomena and processes, in accordance with that theoretical generalization of scientific conceptions, developments of the home and foreign scientists sanctified to research of transnational regionalism is executed.

For the decision of tasks such methods were used: method of complex analysis of the systems of the economic phenomena - for the complete and adequate estimation of the investigated phenomena (at forming of concept vehicle of research); method of associations and analogies (for the groupmate of enterprises after the amount of the hired personnel); forecast method - for preparation of conclusions in relation to possibility of application of foreign experience and suggestions of home specialists in relation to perfection of transnational regionalism).

Findings. Have been defined, that essence and maintenance of frontier collaboration simultaneously take shape both and form of external economic connections of national and regional government bodies as foreign economic activity different cooperation of enterprise structures of contiguous territories. It is set that a frontier collaboration, including the different forms of foreign economic activity and external economic relations of regions, simultaneously is the form of development of transnational regionalism as a reflection of tendency of globalization of world economy.

Originality. Theoretical and methodical positions concerning in relation to the search of new approaches that expose possibilities of transnational regionalism in direction of globalization of world economy.

Practical value. The obtained results of research determine the forms of foreign economic activity and external economic connections of the Ukrainian regions, that simultaneously become the form development of transnational regionalism as a reflection of tendencies of globalization of world economy.

Key words: region, collaboration, activity, copulas, internationalization, forms.

Захарченко В.И., Метиль Т.К. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МНОГОУРОВНЕВОГО ПОДХОДА ПРИ ИССЛЕДОВАНИИ ТРАНСНАЦИОНАЛЬНОГО РЕГИОНАЛИЗМА

Цель. Исследовать сферы, уровни и формы внешнеэкономической деятельности и внешнеэкономических связей отечественных регионов, которые одновременно являются формами развития транснационального регионализма как отражение тенденций глобализации мирового хозяйства.

Методика исследования. В основу исследования положен системно-аналитический подход к изучению экономических явлений и процессов, в соответствии с которым выполнено теоретическое обобщение научных концепций, разработок отечественных и зарубежных ученых, посвященных исследованию транснационального регионализма.

Результаты. Определено, что сущность и содержание приграничного сотрудничества одновременно приобретает как формы различного взаимодействия предпринимательских структур сопредельных территорий в виде ВЭД, так и формы внешнеэкономических связей национальных и региональных органов власти. Установлено, что приграничное сотрудничество, включая различные формы внешнеэкономической деятельности и внешнеэкономических отношений регионов, одновременно является формой развития транснационального регионализма как отражение тенденции глобализации мирового хозяйства.

Научная новизна. Развита теоретические и методические положения по поиску новых подходов, раскрывающих возможности транснационального регионализма в направлении глобализации мирового хозяйства.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования определяют формы внешнеэкономической деятельности и внешнеэкономических связей украинских регионов, которые одновременно становятся формой развития транснационального регионализма как отражение тенденций глобализации мирового хозяйства.

Ключевые слова: регион, сотрудничество, деятельность, связи, интернационализация, формы.

УДК 338.26

Исаева Н.И.,
к.э.н., доцент, доцент кафедры финансов,
Национальный аэрокосмический университет им. Н.Е. Жуковского,
г. Харьков

СТРАТЕГИРОВАНИЕ ПОЛИТИКИ РАЗВИТИЯ ПОЛЬШИ НА МЕСТНОМ УРОВНЕ (НА ПРИМЕРЕ ГМИНЫ ВЕЛИКА ДЕРЕВНЯ КРАКОВСКОГО ПОВЯТА МАЛОПОЛЬСКОГО ВОЕВОДСТВА)

Постановка проблемы. Сегодня в Украине действующие документы регионального и местного стратегического планирования не согласованы между собой и не составляют иерархическую взаимосвязь элементов системы стратегического планирования в целом по стране. Так же на местном уровне зачастую наблюдается отсутствие самой системы стратегических документов. Низкий уровень законодательной и методологической базы, отсутствие прозрачной системы финансового обеспечения, низкий уровень институционального обеспечения приводит к тому, что стратегии имеют декларативный характер и не могут влиять на реализацию стратегических целей. В этом контексте важное значение имеет исследование опыта стратегического планирования местного самоуправления в Польше на примере гмины, как основной единицы местного самоуправления, а система стратегических документов гмины, как низший уровень инструментов реализации стратегических целей страны, может быть интересна в условиях децентрализации Украины.

Анализ последних исследований и публикаций. Активную работу по стратегическому управлению и планированию на национальном и региональном уровне ведут Е. Белокурова, В. Вакуленко, Е. Ведута, А. Егоршин, Е. Королева, Н. Костылева, И. Кравчук, В. Мартынов, А. Швецов, Л. Прокопенко, Г. Яровой и другие ученые. Несмотря на значительное количество научных публикаций, к числу малоисследованных вопросов в этой сфере относится исследование процесса стратегического планирования в Польше на низшем уровне самоуправления (гмина) и возможности трансформации польского опыта в Украине.

Постановка задания. Целью работы является исследование системы стратегического планирования в польской гмине, а также возможности использования такого опыта при реформировании региональной политики Украины в условиях децентрализации.

Изложение основного материала исследования. Концепция организации местного самоуправления в Польше опирается на принцип субсидиарности и приоритета прав граждан. Причем местное самоуправление должно осуществляться на уровне гмин. Конституция Польши указывает, что основной единицей самоуправления является гмина.

Гмина занимает центральное положение среди других единиц самоуправления, и именно с гминой связано выполнение всех основных публичных задач, возложенных на территориальное самоуправление которые, согласно закону, не относятся к компетенции других административных субъектов. Здесь сосредоточено 70% бюджетных средств, и в связи с этим – собственных полномочий. В рамках гмин могут образовываться так называемые вспомогательные единицы – солецтва [1].

Гмина Велика Деревня расположена в Малопольском воеводстве, Краковского повята, около 15 км от центра Кракова. Это одна из 17 гмин воеводства. Гмина по показателям развития занимает 10-е место в Краковском повяте.

Она занимает площадь 48,3 кв. км. с численностью населения 10410 чел. Жители гмины проживают в 12 деревнях. Самая большая по площади деревня в составе гмины – Będkowice (598,78 га.). А наиболее многочисленные по жителям деревни – Modlnica (1456 жителей), Modlniczka (1326), Wielka Wieś (1203), которая является резиденцией управления гминой [2].

Велика Деревня является одним из самых интересных и очаровательных районов в такой непосредственной близости к Кракову. Красивые долины юрского известняка, многочисленные скальные образования оригинальных форм (Булава Геркулеса, Шпиль и др.), пещеры и пышная растительность определяют свою привлекательность для развития туризма.

Основным правовым актом, регулирующим принципы местного самоуправления, является закон от 8 марта 1990 года "О местном самоуправлении". Согласно закона, руководство гмины призвано выполнять общественные задачи от своего имени и под свою ответственность. Гмина имеет статус юридического лица, независимость гмины подлежит судебной защите. Задачи гмины должны удовлетворять коллективным потребностям местного сообщества [3].

Закон требует должным образом выполнять общественные функции, возложенные на

правительственную администрацию. Гмина также может выполнять задачи из компетенции повята в соответствии с соглашением с органами местного самоуправления. Реализация общественных задач может быть достигнута путем сотрудничества между местными органами власти.

Основополагающим правовым актом, который регулирует деятельность органов гмины, является Устав. Устав утверждается резолюцией совета. Устав гмины Велика Деревня содержит краткое описание границ гмины, её площадь, численность населения, структурные единицы. В уставе гмины Велика Деревня закреплена внутренняя организация Совета, его структура и режим подготовки, проведения и вынесения решений на сессиях. В уставе установлены постоянные и специальные комиссии совета, их состав, полномочия, обязанности, а также определен круг обязанностей советников. Отдельным разделом в уставе выделены правила, принципы и процедуры Комитета по аудиту.

Полномочия и задачи совета устанавливаются отдельным документом. Таким документов в гмине Велика деревня является Порядок внутренней организации Совета. В порядке установлена организационная структура совета гмина, компетенция совета, порядок проведения сессий совета и принятия решений, форма резолюций [4].

В уставе определен режим работы Мэра. Полномочия, задачи и функциональные обязанности Мэра, структура и режим работы его аппарата (офиса) устанавливаются отдельным документом. Таким документом в гмине Велика деревня являются Организационные правила.

Неотъемлемой частью организационных правил являются документы, устанавливающие разделение задач между различными организационными подразделениями мэрии по направлениям развития гмина, его финансовой и бюджетной политики, налогам и сборам, управлением проектами, инвестициям, коммунальному хозяйству, охране окружающей среды и землеустройству, архитектуре и градостроительству и по другим направлениям [4].

Основным и самым важным документом местных органов самоуправления, определяющим направления и цели местный политики, а также направления вмешательства, которые должны быть реализованы в гмине, является Стратегия развития гмины Велика Деревня на 2014-2020 период. В стратегии сформулированы задачи, решение которых необходимо для регионального развития Польши. Она также учитывает потребности и ожидания всей общины [5].

В стратегии установлены экономические, социальные задачи, задачи развития туризма и др. задачи, учитывающие специфику гмины, которые должны быть реализованы в ближайшее время. В этом контексте, целями и направлениями, лежащими в основе стратегии, является установление сотрудничества между гминой и соседними органами местного самоуправления, экономическим сектором, неправительственными организациями и другими учреждениями.

В системе политики развития, стратегия гмины играет ключевую роль в качестве общего плана действий. Местные власти, экономические и социальные партнеры, могут ссылаться на нее в процессе получения внешних средств, и на ее основе строить свои собственные стратегические планы. В результате, документ также является инструментом контроля и активизации сотрудничества с партнерами, правительствами, частными и государственными системами на местном и региональном уровне.

Как определено политикой развития Польши, документы, устанавливающие нижестоящие приоритеты развития, должны исходить из приоритетов национальных документов, что усиливает эффекты развития путем четкой идентификации ключевых тенденций и направлений вмешательства. Последовательность в вертикальном измерении одновременно приводит к концентрации государственных средств для четко определенных целей в области развития [6].

Так, стратегия развития гмины Велика Деревня до 2014-2020 согласуется с приоритетами и целями документов на национальном и региональном уровне (рис. 1):

1. Стратегия Европа 2020.
2. Долгосрочная Национальная стратегия развития до 2030.
3. Национальная концепция пространственного развития 2030.
4. Национальная стратегия развития до 2020 года.
5. Национальные отраслевые стратегии.
6. Национальная стратегия регионального развития: областей, городов, сельских районов.
7. 8 комплексных стратегий:
 - Развитие транспорта;
 - Разработка национальной безопасности;
 - Энергетическая безопасность и окружающая среда;
 - Развитие социального капитала;
 - Инновации и эффективность экономики;
 - Устойчивое развитие сельских районов, сельское хозяйство и рыболовство;
 - Развитие человеческого капитала;
 - Эффективное государство.
8. Стратегия развития Малопольского воеводства на 2011-2020.

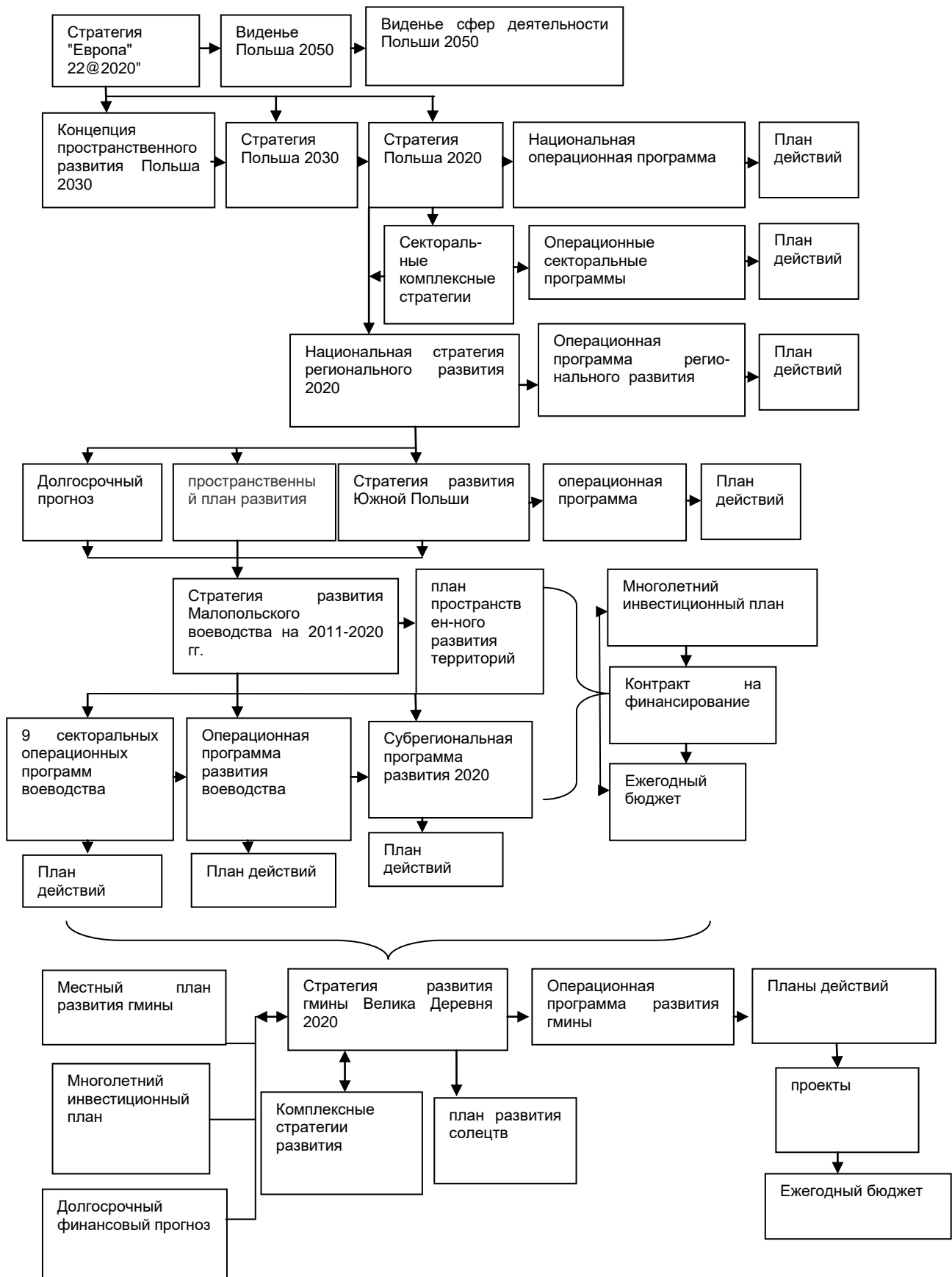

Рис. 1. Стратегическое планирование развития Польши на региональном и местном уровне

Источник : [6-12]

Всеобъемлющим стратегическим документ, устанавливающим фундаментальные принципы политики развития и политики сплочения является стратегия Европа 2020 [7].

Так, главным документом на национальном уровне, с указанием стратегических задач государства, который согласуется с европейскими документами, отражает приоритеты европейских фондов для 2014-2020 годов, является среднесрочная стратегия Национального развития Польша 2020. Она принимает во внимание руководство, основные направления развития, вытекающие из долгосрочной стратегии развития страны Польша 2030. Основное внимание в ней уделено:

1. Эффективное и действенное государство.
2. Конкурентоспособная экономика.
3. Социальная и территориальная сплоченность.

Дополняют Национальные стратегии и специальный инструмент для реализации приоритетов, определенный как 9 комплексных стратегий, задача которых заключается в разработке мероприятий и детализации [8].

Национальная стратегия регионального развития на 2010-2020 годы устанавливает следующие принципы для разработки местных стратегий:

- использование эндогенных ресурсов регионов;
- создание долгосрочной и децентрализованной политики;
- финансирование приоритетных инвестиций;
- многоуровневое управление региональной политики – привлечение многочисленных партнеров со стороны региональных властей;
- дифференцированный подход к различным типам регионов.

Эти принципы были сформулированы в основном для укрепления процесса стратегирования и программирования политики развития на местном уровне [9].

В такой замкнутой системе стратегия развития Малопольского воеводства на 2011-2020 годы является основой для построения субрегиональных и местных стратегических документов. В процессе местного стратегического планирования необходимо помнить о сохранении целостности и связи с вышестоящей системой стратегических документов.

Основная цель стратегии "Малопольша 2020 – неограниченные возможности" – эффективное использование регионального потенциала для экономического роста и пространственной сплоченности на региональном, национальном и европейском уровне [10].

В контексте политики развития Стратегия развития гмины Велика Деревня до 2014-2020 на более низком уровне является документом, подготовленным для программирования фондов ЕС для 2014-2020 – соглашений о партнерстве и оперативных программ. Она включает в себя принципы, вытекающие из Стратегии Европа 2020, Долгосрочная Национальная стратегия развития.

В контексте формирования стратегии развития гмины Велика Деревня на 2014-2020 принимается во внимание привлекательное расположение и высокое наличие внешних коммуникаций, что приведет к более быстрому экономическому развитию всего региона. Также основными направлениями развития гмины Велика Деревня являются: размещение новых инвестиции, создание и развитие зон экономической активности, развитие промышленности в сфере культурного туризма, активного отдыха [6].

Стратегия развития гмины Велика Деревня до 2014-2020 была подготовлена в результате совместной работы местных органов власти и экспертов Малопольского Института местного самоуправления и администрации, в тесном сотрудничестве с социальными партнерами и частными лицами. В документе учтены выводы и рекомендации, сформулированные в рамках широкого общественного обсуждения.

Благодаря привлечению представителей местных органов власти, общественных организаций, предпринимателей и местных лидеров общественной жизни, стратегия развития гмины Велика Деревня до 2014-2020 период является не только инструментом политики развития для местных и региональных органов власти, но синтезом сознательного выбора и рекомендаций представителей разных общин образуя самоуправляющееся сообщество [11].

Стратегия развития гмины Велика Деревня до 2014-2020 период фокусируется на устойчивом развитии сообщества (на основе интеграции экологической, экономической и социальной политики). В конечном итоге результаты реализации стратегии приведут к улучшению качества жизни населения. Правительство, в полной мере отражает в стратегии ожидания национальных властей и ЕС по территориальному развитию в Польше [6].

Стратегия развития гмины Велика Деревня до 2014-2020 период осуществляется путем разработки различных программных инструментов, в том числе направлений расходования средств, которые подлежат непосредственному контролю органами местного самоуправления. Это следующие документы [11]:

- муниципальные секторальные стратегии,
- многолетний инвестиционный план,
- долгосрочный финансовый прогноз,

- перечень имущества гмины,
- и проекты, реализуемые в рамках текущих задач и проектов на основе отдельных соглашений или контрактов.

Дополнительно разрабатываются операционные программы и планы действий – документы реализации целей, содержащихся в стратегии развития. Таким образом, операционная реализация стратегических целей на местном уровне должна быть проведена через программы развития, и конкретные проекты, которые являются неотъемлемой частью местной стратегии, разработанной с учетом важнейшей стратегических документов.

Многолетний инвестиционный план – это документ, который содержит список инвестиционных задач, а также определяет последовательность и объемы их выполнения, источники финансирования, в разрезе по годам. Многолетний инвестиционный план принимается с целью правильного планирования и реализации инвестиционных задач. Правовым основанием его разработки является Закон от 26 ноября 1998 г. “О публичных финансах”. Многолетний инвестиционный план также принимается в форме решения совета. Но это уже документ, который имеет характер документа четкого планирования, который связывает принимающие его органы в юридическом смысле. В нем записаны планируемые инвестиционные затраты на срок нескольких ближайших лет. Этот план, кроме наименования задачи, четко определяет (и этим отличается от стратегии) размер затрат, способы и источники финансирования, а также дату выполнения [11].

Бюджет напрямую связан с планом, а утверждение ежегодного бюджета является обязанностью каждой единицы местного самоуправления. Конечно же, в сфере инвестиций бюджет не может противоречить Многолетнему инвестиционному плану.

20% бюджета гмины – это собственные доходы. Из них половина (10% от всего бюджета) – доходы от недвижимости. 30% бюджета гмины – поступления от налога на доходы физических лиц. 35% – дотации (без указания целевого назначения). Они рассчитываются на задания, но гмина может ими распоряжаться на свое усмотрение. 15% – субвенции (на конкретное задание, за которое нужно отчитаться).

В свою очередь, бюджетные расходы отражают реализацию функций, целей и задач органов государственной власти, возникающих из положений закона, стратегии и программ политики развития, а также финансовых планов.

В составе гмины Велика Деревня находится 12 солецтв, созданных в деревнях [12].

Организационная структура органов управления деревни, их обязанности, режим работы, взаимодействие с мэром, правила проведения выборов, управление собственностью деревни, порядок контроля и надзора утверждены уставом деревни. Также в уставе содержится перечень собственности деревни, которой она может распоряжаться в порядке, установленном уставом и законом. Устав деревни принимает совет гмины.

Основными документами, регулирующими деятельность органов самоуправления Сolecтв, являются:

- Устав Сolecтв;
- Перечень имущества Сolecтв;
- Закон о самоуправлении гмины;
- Законодательные акты гмины;
- Обновленный план развития местности;
- Бюджет Сolecтв.

Основным стратегическим документом в деревне является план развития местности. План развития готовится в результате опроса местных жителей, анализа социально-экономических условий в деревне и определяет необходимость инвестировать в техническую и социальную инфраструктуру деревни, с учетом потребностей местного населения. План развития Сolecтв является документом, предназначенным для определения направлений развития, с учетом сильных и слабых сторон, а также возможностей и угроз деревни.

Он является оперативным документом, подготовленным на основе консультаций с общественностью и материалов, представляемых гминой Велика Деревня. Этот документ был подготовлен при активном сотрудничестве совета солецтва и жителей – встречи, опросы, консультации с местными жителями и стратегические сессии.

В плане развития запланированы инвестиции в соответствии со стратегическим документом “Стратегия развития гмины Велика Деревня 2013-2020”. План также является основным документом для получения грантов ЕС в рамках операционной программы [12].

Выводы из проведенного исследования. В результате исследования опыта проведения экономической политики Польши видно, что активная позиция правительства Польши по осуществлению стратегического планирования устойчивого развития территориальных систем различного иерархического уровня, а также системное использование его методов при проведении

регіональної політики является приоритетным направлением государственного регулирования экономики.

Проведение региональной политики в Польше демонстрирует комплексный и системный подход, что подтверждает реализацию стратегических целей через согласованную систему инструментов на национальном, региональном и местном уровне. В Польше основной единицей местного самоуправления является гмина. Гмина имеет согласованную с документами верхнего уровня систему стратегического планирования, основой которой является стратегия гмины. Именно эта стратегия является инструментом реализации национальных стратегических целей "на местах". Показательным фактом является реализация стратегических документов в деревнях (солецтвах) гмины.

Следовательно, наличие четкой и согласованной структуры документов стратегического планирования на всех уровнях, методики их разработки и реализации, прозрачной системы финансирования, контроля и мониторинга на национальном, региональном и местном уровнях является позитивным опытом Польши и может быть показательным при реформировании региональной политики Украины в условиях децентрализации.

Бібліографічний список

1. Конституция Польской Республики от 2 апреля 1997 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/poland/poland-r.htm.
2. Historyczny atlas Polski. – Warsz. : Wydawnictwo Demart, 2011. – С. 122-123.
3. USTAWA z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym. Dz.U. z 1990 r. Nr 16, poz. 95 – Opublikowan 19 marca 1990 r. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://mojepanstwo.pl/dane/prawo/49377,ustawa-o-samorzadz-terytorialnym>.
4. Statut Gminy Wielka Wieś [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://bip.malopolska.pl/gwielkawies/Article/id,31870.html#page=1>.
5. Strategii Rozwoju Gminy Wielka Wieś na lata 2014-2020 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://bip.malopolska.pl/gwielkawies/Article/get/id,983967.html>.
6. USTAWA «O zasadach prowadzenia polityki rozwoju» z dnia 6 grudnia 2006 r. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.mir.gov.pl/rozwoj_regionalny/Polityka_regionalna.
7. EUROPE 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth, 2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://europa.eu>.
8. Strategia Rozwoju Kraju 2020 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.mir.gov.pl/media/3336/Strategia_Rozwoju_Kraju_2020.pdf.
9. Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie. – Warszawa : Ministerstwo rozwoju regionalnego, 2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.mrr.gov.pl/aktualnosci/rozwoj_regionalny/Documents/KSRR_09_09_09_kor_red_stat.pdf.
10. Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011-2020 „Małopolska 2020. Nieograniczone możliwości” [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.malopolskie.pl/Pliki/2011/strategia.pdf>.
11. Официальный сайт гмины Велика Деревня [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.wielka-wies.pl>.
12. Бюллетень публичной информации в электронном формате. Гмина Велика Деревня [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://bip.malopolska.pl/gwielkawies/Article/id,240638.html>.

References

1. *Konstitutsiia Polskoy Respubliki ot 2 aprelia 1997 g.* [The Constitution of the Republic of Poland on April 2, 1997], available at: http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/poland/poland-r.htm (access date May 20, 2016).
2. *Historyczny atlas Polski* [Historical Atlas of Polish], (2011), Wydawnictwo Demart, Varshava, Poland, pp. 122-123.
3. *USTAWA z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym* [ACT of 8 March 1990. Local Government], available at: <https://mojepanstwo.pl/dane/prawo/49377,ustawa-o-samorzadz-terytorialnym> (access date May 20, 2016).
4. *Statut Gminy Wielka Wieś* [The Statute of the Commune Village United], available at: <http://bip.malopolska.pl/gwielkawies/Article/id,31870.html#page=1> (access date May 20, 2016).
5. *Strategii Rozwoju Gminy Wielka Wieś na lata 2014-2020* [Development Strategy of the Municipality of Great Village for 2014-2020], available at: <http://bip.malopolska.pl/gwielkawies/Article/get/id,983967.html> (access date May 20, 2016).

6. *USTAWA «O zasadach prowadzenia polityki rozwoju» z dnia 6 grudnia 2006 r.* [ACT «O principles of development policy» of 6 December 2006], available at: http://www.mir.gov.pl/rozwoj_regionalny/Polityka_regionalna (access date May 20, 2016).
7. EUROPE 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth, 2010, available at: <http://europa.eu>. (access date May 20, 2016).
8. *Strategia Rozwoju Kraju 2020* [The National Development Strategy 2020], available at: https://www.mir.gov.pl/media/3336/Strategia_Rozwoju_Kraju_2020.pdf (access date May 20, 2016).
9. *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie* [National Regional Development Strategy 2010-2020: Regions, Cities, Rural Areas], available at: http://www.mrr.gov.pl/aktualnosci/rozwoj_regionalny/Documents/KSRR_09_09_09_kor_red_stat.pdf. (access date May 20, 2016).
10. *Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011-2020 „Małopolska 2020. Nieograniczone możliwości”* [Development Strategy of the Malopolska Region for 2011-2020 "Malopolska 2020. Unlimited"], available at: (access date May 20, 2016).
11. *Ofisialnyy sayt gminy Velika Derevnia* [The official website of the commune Great Village], available at: <http://www.wielka-wies.pl> (access date May 20, 2016).
12. *Biuletyn publiczny informatsii v elektronnom formate. Gmina Velika Derevnia* [Public Information Bulletin in electronic format. Commune Great Village Public Information Bulletin in electronic format. Commune Great Village], available at: <http://bip.malopolska.pl/gwielkawies/Article/id,240638.html> access date May 20, 2016).

Исаева Н.И. СТРАТЕГИРОВАНИЕ ПОЛИТИКИ РАЗВИТИЯ ПОЛЬШИ НА МЕСТНОМ УРОВНЕ (НА ПРИМЕРЕ ГМИНЫ ВЕЛИКА ДЕРЕВНЯ КРАКОВСКОГО ПОВЯТА МАЛОПОЛЬСКОГО ВОЕВОДСТВА)

Цель – исследование системы стратегического планирования в польской гмине, а также возможности использования такого опыта при реформировании региональной политики Украины в условиях децентрализации.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы познания, такие как: анализа и синтеза – для комплексного подхода к проведению исследования; индукции и дедукции – для обобщения результатов и формирования выводов; сравнения – при изучении возможности использования зарубежного опыта.

Результаты. Проведено исследование системы документов стратегического планирования в Польше на ее низшем уровне самоуправления (гмина). Определена взаимосвязь стратегических документов Польше на национальном, региональном и местном уровне на примере гмины Велика Деревня Краковского повята Малопольского воеводства. Кроме того, определена роль стратегии гмины в реализации политики развития Польши.

Установлено, что наличие четкой и слаженной структуры документов стратегического планирования на всех уровнях, методики их разработки и реализации, прозрачной системы финансирования, контроля и мониторинга на национальном, региональном и местном уровнях является позитивным опытом Польши и может быть показательным при реформировании региональной политики Украины в условиях децентрализации.

Научная новизна результатов исследования заключается в обосновании возможности адаптации системы стратегического планирования в польской гмине к условиям отечественной экономики в условиях децентрализации власти.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть рекомендованы к внедрению органами власти при реформировании региональной политики Украины в условиях децентрализации.

Ключевые слова: стратегия развития, стратегия развития гмины, система стратегического планирования, территориальное развитие, местное самоуправление.

Isaieva N.I. STRATEGIZING POLICY OF POLAND AT THE LOCAL LEVEL (FOR EXAMPLE COMMUNES GREAT VILLAGE DISTRICT OF KRAKOW MALOPOLSKA PROVINCE)

Purpose – to study of the strategic planning system in the Polish municipality, as well as the possibility of using this experience in the reform of regional policy of Ukraine in the context of decentralization.

Methodology of research. The study used general scientific and special methods of knowledge such as analysis and synthesis – for an integrated approach to the study; induction and deduction – to summarize the results and forming conclusions; comparison – in studying the possibility of using foreign experience.

Findings. A study systems strategic planning documents in Poland on its lower level government (commune). Correlation Polish strategic documents at national, regional and local commune on the example of commune Great Village district of Krakow Malopolska province. In addition, the role of strategy commune in the implementation of development policy in Poland.

Found that a clear and consistent framework strategic planning documents at all levels, methods of development and implementation of transparent financing system control and monitoring at the national, regional and local levels is a positive experience of Poland and may be indicative in reforming Ukraine's regional policy in terms of decentralization.

Originality of research results is the possibility of adapting the justification of strategic planning in the Polish commune with the terms of the national economy in terms of decentralization.

Practical value. Results of the study can be recommended for implementation by the authorities in reforming Ukraine's regional policy in terms of decentralization.

Key words: strategy development, strategy development of commune, system of strategic planning, territorial development, local government.

Ісаєва Н.І. СТРАТЕГУВАННЯ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ПОЛЬЩІ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ (НА ПРИКЛАДІ ГМІНИ ВЕЛІКА ДЕРЕВНЯ КРАКІВСЬКОГО ПОВЯТА МАЛОПОЛЬСЬКОГО ВОЄВОДСТВА)

Мета – дослідження системи стратегічного планування в польській гміні, а також можливості використання такого досвіду при реформуванні регіональної політики України в умовах децентралізації.

Методика дослідження. У процесі дослідження використані загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, такі як: аналізу і синтезу – для комплексного підходу до проведення дослідження; індукції та дедукції – для узагальнення результатів та формування висновків; порівняння – при вивченні можливості використання зарубіжного досвіду.

Результати. Проведено дослідження системи документів стратегічного планування в Польщі на її нижчому рівні самоврядування (гміна). Визначено взаємозв'язок стратегічних документів Польщі на національному, регіональному та місцевому рівні на прикладі гміни Веліка Деревня Краківського повіта Малопольського воєводства. Крім того, визначено роль стратегії гміни в реалізації політики розвитку Польщі.

Встановлено, що наявність чіткої і злагодженої структури документів стратегічного планування на всіх рівнях, методики їх розробки і реалізації, прозорості системи фінансування, контролю та моніторингу на національному, регіональному та місцевому рівнях є позитивним досвідом Польщі та може бути показовим при реформуванні регіональної політики України в умовах децентралізації.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в обґрунтуванні можливості адаптації системи стратегічного планування в польській гміні до умов вітчизняної економіки в умовах децентралізації влади.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути рекомендовані до впровадження органами влади при реформуванні регіональної політики України в умовах децентралізації.

Ключові слова: стратегія розвитку, стратегія розвитку гміни, система стратегічного планування, територіальний розвиток, місцеве самоврядування.

УДК 331.52

Буда Т.Й.,
к.е.н., доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Тернопільський національний економічний університет

ГНУЧКІ І НЕСТАНДАРТНІ ФОРМИ ЗАЙНЯТОСТІ: СОЦІАЛЬНІ ВИГОДИ ТА РИЗИКИ

Постановка проблеми. При переході нашої країни до інноваційної моделі розвитку стрімка інформатизація суспільного виробництва спричиняє перерозподіл працівників між секторами економіки, структурні зміни на ринку праці, розширення сфери послуг, появу та поширення нових нетипових форм зайнятості. Конкуренція, що постійно зростає спонукає підприємства до скорочення витрат, технологічний прогрес створює умови для появи малих спеціалізованих виробництв. Не останню роль зіграли демографічні зрушення у структурі робочої сили. Масовий вихід на ринок праці одружених жінок, пенсіонерів і студентів розширив пропозицію “нестандартної” праці, і тим самим створив значний попит на робочі місця зі скороченим робочим часом і гнучким графіком роботи. При цьому така специфічна робоча сила, будучи зацікавленою в додатковому доході, не вимагає особливих законодавчих гарантій зайнятості, додаткових благ, розглядаючи свою участь в економіці як вторинну, другорядну діяльність.

Станом на сьогодні у сфері зайнятості в Україні інноваційними можна вважати такі її форми, як нестандартні гнучкі графіки робочого часу, позикова праця, дистанційна зайнятість, тимчасова робота тощо. Слід зауважити, що поява на ринку праці та подальше широке запровадження нестандартних та гнучких форм зайнятості зумовлене об'єктивними соціально-економічними причинами (кризовий стан економіки, посилення зовнішньої заборгованості, низька конкурентоспроможність товарів на міжнародних ринках, недостатність інвестиційних ресурсів, неконтрольований розвиток малого бізнесу, існування тіньової економіки та тіньової зайнятості, глибока криза соціально-трудових відносин, низькі стимули до праці, недосконалість податкової системи, корупція тощо). Однак до основних можна віднести такі:

- потреба у працевлаштуванні окремих категорій працівників, для яких повна зайнятість з будь-яких причин є неможливою або небажаною (матері з маленькими дітьми, безробітна молодь без професійних навичок, люди з особливими потребами тощо);

- потреба ринку праці у мобільній робочій силі.

Нестандартні форми зайнятості та гнучкі графіки роботи пропонують суттєві вигоди для громадян, зокрема дають можливість поєднувати роботу по найму з виконанням сімейних обов'язків, участю у суспільному житті, підтримкою здоров'я. Особливо вони є вигідними для соціально уразливих верств населення. Такі форми зайнятості можна вважати формами адаптації до нестабільності

державної економіки. Однак їх об'єднує одна важлива спільна риса – неформальний або ж напів формальний характер, що спричиняє в свою чергу низку соціальних ризиків з позицій таких ключових аспектів, як гарантії стабільності зайнятості, захищеність трудового доходу, безпека умов праці, можливості професійного просування та самореалізації. Безсумнівно поширення нестійкої зайнятості представляє певну загрозу для працівників, для сторін соціального діалогу (профспілок, роботодавців, держави) й суспільства загалом [5].

Проблема ризикологічного аналізу сфери зайнятості сьогодні актуальна з об'єктивних причин. По-перше, необхідно отримати повне уявлення про «небезпеку», пов'язану із зайнятістю в інноваційній економіці, оскільки усі інновації супроводжуються високим рівнем невизначеності результату (доходу, витрат, статусу). По-друге, в умовах подолання наслідків економічної кризи сфера зайнятості перетворюється у середовище ризиків. Формування інноваційного типу зайнятості висуває нову для сучасного суспільства проблему — проблему ризику соціально-економічної значущості індивіда, оскільки професійна зайнятість виступає необхідною умовою ефективного включення кожного громадянина до суспільного життя, основним джерелом доходу та середовищем самореалізації особистості. В результаті трансформації професійного середовища зайнятості представники багатьох традиційних професій зіштовхуються із ризиком безробіття та ефектом «зневіреного працівника», втратою колишнього статусу, можливостей для соціальної мобільності, перекваліфікації, відсутністю можливості участі у вирішенні соціально-економічних проблем [6; 7].

Мінімізація соціальних ризиків постає одним з актуальних завдань сучасної державної політики зайнятості в аспекті розширення можливостей вибору виду і форми зайнятості, правового та соціального захисту для розвитку нестандартних форм прикладання праці та забезпечення умов самореалізації на ринку праці для кожного громадянина.

Суперечливі та складні процеси розвитку соціально-трудових відносин за умов глобалізації та ринкової трансформації національної економіки обумовлюють необхідність поглибленого теоретичного та практичного вивчення проблем гнучкої зайнятості, аналізу застосування нестандартних її форм в умовах інноваційних змін в економіці, обґрунтування пріоритетів управління нестандартною зайнятістю щодо мінімізації соціальних ризиків й визначення специфічних особливостей національної моделі гнучкого ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми зайнятості населення, її структури, що формується у складній економічній і демографічній ситуації, завжди були в центрі уваги сучасних українських вчених-економістів С. Бандура, Д. Богині, О. Грішнєвої, М. Долішнього, А. Колота, Е. Лібанової, Л. Лісого, О. Макарової, Ю. Маршавіна, В. Онікієнка та ін. Новітнім підходом до вирішення проблем зайнятості є концепція флексік'юріті або гнучкої зайнятості, яка розроблена зарубіжними вченими у середині 90-х років ХХ сторіччя Т. Вілхагеном і Ф. Тросом.

Проблематику нестандартної зайнятості досліджували чимало учених. У своїх працях вони зверталися як до загальних питань зайнятості, так і до окремих її видів: гнучкої та дистанційної зайнятості праці на умовах строкових трудових договорів, запозиченої праці (О. Варшавська, Н. Лук'янченко, В. Петюх) тощо. Аналіз змісту гнучкості ринку праці та зайнятості, виділення способів адаптації підприємства до зміни ринкових умов прослідковується в працях Б. Барчела, К. Вейса, Р. Солоу, Г. Стендинга та ін. Вітчизняні науковці у своїх дослідженнях (Д. Богиня, І. Бондар, Д. Мельничук та ін.) також звертали увагу на аналіз та особливості практичного впровадження гнучкого ринку праці в національну економіку. Однак, окремі аспекти гнучкої та нестандартної зайнятості, форм її функціонування та специфіки прояву в національній економіці, особливо в кризовий та посткризовий періоди, залишаються недостатньо дослідженими. Існує необхідність подальшого опрацювання характеристик та особливостей гнучких й нестандартних форм зайнятості, дослідження соціальних вигод та ризиків у сфері соціально-трудових відносин, пов'язаних із застосуванням цих інноваційних форм.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження сучасних аспектів впровадження та аналіз використання окремих гнучких і нестандартних форм зайнятості на сучасному етапі розбудови інноваційної економіки, а також обґрунтування пріоритетів управління нестандартною зайнятістю щодо мінімізації соціальних ризиків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для нового типу зайнятості, адекватного економіці ХХІ сторіччя, характерними є: інтелектуалізація праці; динамічна секторальна, галузева та внутрішньогалузева реструктуризація зайнятих; підвищення освітнього та кваліфікаційного рівня робочої сили; створення нових типів праці та «оновлення» цілих сфер професій і компетенцій; розвиток самозайнятості нового типу; становлення «гуманної» зайнятості; посилення гнучкості на ринку праці; зростання зайнятості в сфері середнього та малого бізнесу тощо [12]. Технологічний прогрес, революція в інформаційних технологіях, швидкість масштабного розвитку сфери послуг, розвиток малого бізнесу мають потребу у працівниках, котрі можуть працювати в умовах гнучкого робочого режиму, бути мобільними, здатними та готовими працювати у нестандартних і мінливих ситуаціях, поєднуючи в трудовій діяльності виконавські, управлінські та підприємницькі функції [2].

На думку професора А.М. Колота, на українському ринку праці відбуваються інтенсивні процеси трансформації зайнятості як щодо її змісту, так і щодо форм та видів [11]. Зокрема, поширюються нові нестандартні форми зайнятості та моделі робочого часу, посилюється диференціація сегментів ринку праці та підвищується їхня гнучкість, що призводить до застосування нетипових трудових договорів (контрактів). Він вважає, що стійку тенденцію до розвитку мають такі нетрадиційні форми зайнятості, як:

- зайнятість на умовах неповного робочого часу або неповна зайнятість;
- зайнятість на умовах строкових договорів;
- тимчасова, непостійна, зайнятість, у тому числі запозичена праця;
- вторинна зайнятість;
- дистанційна зайнятість;
- зайнятість на основі договорів цивільно-правового характеру;
- неформальна зайнятість, у тому числі, самозайнятість;
- не реєстрована зайнятість у формальному секторі.

В Україні за умов фінансово-економічної кризи в економіці, що супроводжується скороченням сукупного попиту, підприємства найчастіше вдаються до наступних гнучких форм зайнятості:

- вимушена неповна зайнятість (часткове безробіття);
- режими зайнятості неповний робочий час;
- нестандартні організаційні форми зайнятості: тимчасові роботи, вторинна зайнятість (сумісництво), дистанційна зайнятість, «запозичена праця» (аутсорсинг, аутстафінг, лізинг персоналу);
- нестандартні робочі місця: надомна праця, працівники за викликом;
- гнучкі (нестандартні) режими робочого часу, які можуть застосовуватись як за повного, так і неповного робочого часу [14].

Найсуттєвішими характеристиками трудових відносин в умовах нової економіки постають *кількісна гнучкість* (змінюється або чисельність зайнятих, або оплата їхньої праці), *функціональна гнучкість* (використовується наявний контингент, фірма змінює кількість робочих годин, перенавчає персонал, змінює для нього робочі місця), *просторово-часова гнучкість* (використання нестандартних, гнучких форм зайнятості та організації трудової діяльності, впровадження гнучких режимів праці, диференційованих форм найму та звільнення персоналу). Докорінно змінюється і поведінка суб'єктів трудових відносин.

Поширення нестандартної зайнятості є характерним для усіх країн світу. Тут проявляється глобальна тенденція, що має глибокі соціальні, економічні, політичні та технологічні корені. У 1995 році Міжнародна організація праці запропонувала зняти бар'єри, що перешкоджають розвитку нестандартних форм зайнятості, а багато розвинутих країн вжили заходів щодо стимулювання і поширення цих форм [8]. До основних переваг гнучкої зайнятості відносять: регулювання робочого часу з урахуванням економічної ситуації на підприємстві (організації); економія витрат за рахунок збільшення тривалості робочого дня, гнучкого графіку роботи працівників при переході на гнучкі режими робочого часу; зростання продуктивності праці (використання гнучких форм зайнятості призводить до її зростання на 20%); швидке та ефективне реагування на зміни попиту та пропозиції на ринку праці; мінімізація проблем виходу на пенсію робітників фірми шляхом переходу від повної зайнятості до її гнучких форм; поповнення ринку праці молоддю та її адаптація до нових умов праці; збільшення (або збереження при скороченні обсягів виробництва) чисельності зайнятих, не збільшуючи при цьому чисельності робочих місць; на індивідуальному рівні виникає можливість задовольняти потреби окремих громадян у поєднанні роботи з виконанням інших соціальних обов'язків. Разом з тим, найбільшу тривогу викликають негативні наслідки гнучкості, які проявляються на соціальному рівні: нівелюються такі поняття, як «колективізм», «колективна відповідальність», послаблюються соціальні зв'язки в колективі та корпоративна культура компанії, відсутність здорової професійної конкуренції не стимулює до підвищення кваліфікації, значно погіршуються можливості кар'єрного зростання, виникає проблема обліку фактично виконаної роботи та фактичних витрат.

Більшість економістів у країнах Заходу, описуючи стан ринку праці та тенденції його розвитку, застосовують термін «флексibilізація ринку праці», що означає підвищення його економічної пристосованості, вираженої в загальному зниженні трудових витрат з боку підприємств, зміни трудового законодавства на користь роботодавців, стимулювання створення робочих місць із неповним робочим днем і погодинною оплатою праці, розширення можливостей роботодавця в управлінні працівниками, зняття обмежень щодо найму, зміни умов праці і звільнення працівників. В Європі широко впроваджена практика гнучкої зайнятості. Наприклад, неповною зайнятістю охоплено у Нідерландах 33% усієї робочої сили, у Норвегії – 26%, в Австралії, Великобританії та Швеції – більше 20%, у Німеччині, Бельгії, Канаді, США, Франції та Японії – від 10 до 20% [3].

До країн з найвищим рівнем гнучкості зайнятості відносять Нідерланди, Великобританію, Фінляндію, Швецію, в яких застосовуються різноманітні механізми гнучкості. Ці країни демонструють можливість поєднання на практиці механізмів, що відображають інтереси двох суб'єктів ринку праці – роботодавців та працівників. Інакше кажучи, гнучкості зайнятості і соціальна захищеність працівників

не протистоять і не виключають один одного. Це положення дуже важливе з точки зору вироблення політики щодо регулювання ринку праці в сучасних умовах [2].

Український ринок зайнятості поступово переймає зарубіжний досвід у різних аспектах, у тому числі запроваджується *дистанційна зайнятість*, а розповсюдження нових інформаційних і телекомунікаційних технологій сприяє її розвитку. Ще донедавна в домашніх умовах працювали частково безробітні або жінки, тобто особи низької кваліфікації. Сьогодні дистанційно працює значна частка висококваліфікованих спеціалістів, які прагнуть вести спосіб життя, незалежний від «кабінетного крісла» [11, с. 13]. Зазвичай дистанційною зайнятістю охоплені рекламні і страхові агенти, бухгалтери, маркетологи, журналісти, програмісти, аудитори, оператори телефонних гарячих ліній, представники творчих професій (художники, дизайнери, веб-дизайнери), консультанти, юристи. Окремим видом дистанційної є *надомна робота*: робота секретаря на телефонах, дрібне ручне виробництво тощо. Діяльність фрілансерів базується, перш за все, на економічних чинниках, коли можна працювати відразу на декількох замовників і є більше можливостей для самореалізації. Фрілансер – агент, менеджер і виконавець в одній особі. На відміну від людей, зайнятих на постійній роботі, фрілансер отримує гроші, як правило, лише після виконання замовлення, тому істотним моментом є можливість обману. За даними соціологічних опитувань, 8 з 10 працюючих українців мріють працювати вдома, однак звільнитися і стати фрілансером наважується не кожен, оскільки така форма зайнятості не надає жодних соціальних гарантій, не забезпечує належного фіксованого доходу. Отже, для більшості українців фріланс є лише доповненням до заробітку на основному місці роботи або виконує роль «буфера» для робочої сили у період вимушеної неповної зайнятості [4].

Ринок фріланс-послуг на сьогодні вже достатньо розвинений в Європі і Америці, стрімко розвивається в Україні і країнах СНД, залучаючи все нових учасників як з боку виконавців, що пропонують свої послуги, так і з боку приватних осіб і підприємств, готових до співпраці на віддаленій основі. На найбільшій біржі фрілансу (жовтень 2012 року), були зареєстровані 11 411 «домашніх працівників» з України. Україна посіла четверте місце у світі за рівнем доходу фрілансерів. Найбільше замовлень українці-фрілансери виконали в ІТ-сфері і дизайні. Окрім того, роботу знайшли копірайтери та перекладачі, фінансисти та управлінці, системні адміністратори, фахівці в галузі розробки і промислового виробництва, а також у галузі продажів і маркетингу. Уже до 2020 року частка онлайн-працевлаштування може досягнути 10%, причому кожна друга компанія почне вдаватися до такого методу пошуку співробітників. Фріланс-працевлаштування дозволяє вийти далеко за межі економіки однієї країни, що є над актуальним для країн, що розвиваються [15].

Україна тривалий час залишається лідером серед так званих «розробників» програмного забезпечення в Центральній і Південній Європі, а сьогодні лідирує в регіоні за кількістю ІТ-аутсорсингових фірм (3,2 тис.) та чисельністю спеціалістів, які в них працюють (понад 40 тис. осіб). При цьому українські програмісти «кошують» замовникам достатньо дешево: вартість послуг місцевих ІТ-спеціалістів коливається від 29 до 56 тис. дол. США на рік, що є набагато нижчим, ніж у Німеччині, Польщі та Чехії [13].

У загальному розумінні дистанційною називається робота, яка в результаті використання інформаційних і комунікаційних технологій віддаляється від приміщень роботодавця (принаймні не менше ніж 20% робочого часу). Цей вид зайнятості відомий під різними назвами: у США поширений термін телеком'ютинг (telecommuting job), в Європі – телеробота (telework). Складовими телероботи можуть виступати надомна зайнятість, мобільна зайнятість, зайнятість у спеціально обладнаних телецентрах, зайнятість за схемами аутсорсингу з використанням ІКТ.

Чисельність людей, котрі працюють удома, зростає сьогодні в усьому світі. В Європі їхня чисельність вже перевищила 60 млн осіб, що становить 8,2% від усіх працівників. Підприємства розвинутих країн масово впроваджують дистанційну зайнятість. Наприклад, компанія Telecom в Італії надала можливість персоналові семи своїх довідкових бюро працювати вдома, забезпечивши їх комунікаційним обладнанням. У Німеччині компанія платного телебачення Premiere установила лінії передавання інформації у квартирах співробітників, щоб персонал відповідав на службові дзвінки, не виходячи з будинку. У Великобританії (на кінець 2011 року) 12,8% працівників (3,7 млн осіб) постійно працювали вдома, а ще 20% працювали вдома як мінімум три дні на тиждень [18].

На ринку праці багатьох країн світу вже тривалий час застосовується нестандартна форма зайнятості, що отримала назву запозиченої праці. У дещо спрощеному трактуванні *запозичена праця* – це форма нетипової зайнятості, яка передає працівника в розпорядження іншого роботодавця. Поширення інституту запозиченої праці тісно пов'язане з розвитком агенцій зайнятості, які, власне, надають послуги у цій сфері. Послуги запозиченої праці у світі стрімко зростають, а кількість фірм, що спеціалізуються на таких послугах, значно збільшилася. Завдяки фірмам, що надають послуги із запозиченої праці, у США працевлаштовується близько 10 млн. осіб, а в країнах ЄС – майже 7 млн осіб на рік (до 3 % зайнятих). Світова ж індустрія лізингу зростає в середньому на 20–30 % щорічно [10]. В Україні зростання попиту на запозичену працю відбувається із середини 2002 р. За такими послугами звертаються, як правило, представництва транснаціональних компаній, національні компанії зі складною організаційною структурою та добре поставленою системою бюджетування,

компанії, що перебувають у процесі реорганізації. За оцінками аутстафінгової компанії GPGroup, на сьогодні в Україні близько 100 тис. осіб зайнято в позиковій праці [17].

У зарубіжній та вітчизняній практиці використовують декілька видів застосування запозиченої праці, а саме: лізинг, аутстафінг і аутсорсинг персоналу. Використання роботодавцями різних схем лізингу персоналу зумовлено певними перевагами цієї форми залучення персоналу, серед яких основними є такі: можливість набору необхідної кількості персоналу певних якісних характеристик у найкоротший термін; скорочення адміністративних та інших витрат на кадрове діловодство, бухгалтерський облік; зниження витрат на тимчасове залучення кваліфікованих фахівців; можливість мінімізувати витрати, пов'язані з оподаткуванням фонду оплати праці; залучення необхідної кількості персоналу відповідно до сезонності виробництва. Сутність аутсорсингу персоналу полягає в тому, що організація передає одну або декілька своїх непрофільних функцій іншій організації на засадах цивільно-правової угоди. Наприклад, одна організація (яка надає персонал) виконує в іншій організації (яка його замовляє) такі функції, як охорона об'єктів, обслуговування комп'ютерних мереж, охоронних систем тощо. При аутсорсингу працівник укладає трудову угоду із кадровою агенцією, беручи на себе зобов'язання особисто виконувати визначену трудову функцію, дотримуватися діючих в організації правил внутрішнього трудового розпорядку тощо. Найбільшого поширення в Україні отримав ІТ-аутсорсинг. Окрім того, у підприємницькій практиці на аутсорсинг найчастіше передаються такі функції, як забезпечення функціонування офісу, ведення бухгалтерського обліку, логістичні та транспортні послуги, перекладацькі послуги, рекламні послуги, послуги call-центрів, юридичних компаній, HR-агенцій, транспортного обслуговування, організації харчування, клінінгу тощо. Найбільшим попитом на ринку лізингу персоналу користуються спеціалісти з рітейлу (роздрібних продажів), технічний персонал та офісні працівники, рідше – фахівці керівного складу компаній та фінансово-економічного персоналу [9, с. 304].

Зиск для працівників можна визначити наступний: наявність діяльності, що приносить їм дохід, можливість набуття трудового досвіду, умови для професійного зростання та підвищення кваліфікації, зручний графік роботи, можливість сумісництва декількох робіт і навіть сфер діяльності, безперервний трудовий стаж, відсутність необхідності пошуку роботи. У випадку виникнення конфлікту, його вирішує лізингова компанія. Разом з тим, займана праця породжує і низку негативів. Для працівника — це слабкий захист прав, нестабільність зайнятості, відсутність перспектив посадового зростання, невисокий рівень доходу, гірші умови праці, професійний ризик, участь у колективно-договірному процесі досить звужена та носить умовний характер. Для наймача — це відсутність законодавчої можливості впливати на якість роботи, що виконується займаним працівником, низька лояльність персоналу, нестача специфічного людського капіталу [6].

Західні фахівці надають здебільшого позитивну оцінку аутсорсингу персоналу, який здатен, на їхню думку, забезпечити зниження видатків на утримання персоналу, передати супутні ризики компанії - провайдеру робочої сили, досягти вищої ефективності роботи залучених підрозділів. Серед вітчизняних фахівців відбуваються дискусії щодо правомірності та доцільності поширення інституту запозиченої праці, оскільки, на думку багатьох дослідників, є загроза дискримінації, порушення трудових прав, скорочення гарантій соціального захисту у порівнянні зі штатними працівниками, посилення експлуатації. Аутстафінг – це «виведення персоналу поза штат». Компанія виводить частину своїх працівників за межі штату і передає їх кадровій агенції, яка формально виконує для них функції роботодавця, але фактично вони продовжують працювати у колишній компанії.

Серед усіх недоліків праці в умовах нестандартної зайнятості, які в свою чергу становлять соціальні ризики, можна вважати наступні:

- тимчасовий характер праці позбавляє працівників багатьох винагород, які пов'язані з тривалістю роботи на одному місці, наприклад, виплат за стаж, соціальне страхування та інше. Такі працівники не отримують лікарняних, допомоги по вагітності та пологах, відпустки по догляду за дитиною. Проведення регулярних медичних оглядів та надання путівок санаторно-курортного лікування теж залишається неврегульованим;
- працівники позбавлені гарантії постійної зайнятості, оскільки в будь-який момент, незалежно від якості виконаної ними роботи, можуть бути переведені на інше підприємство або звільнені;
- працівник, який фактично відпрацював певний термін на шкідливих і небезпечних роботах, втрачає право на пільгову пенсію, адже юридично він оформлений у штаті кадрового агентства, де відсутні шкідливі умови праці;
- працівники не можуть набувати членства у профспілках, не беруть участь у колективному регулюванні трудових відносин на підприємстві. Вони позбавлені права на колективний захист своїх трудових прав [16].

На нашу думку, позикову працю, яка стала звичною практикою в європейських країнах, в Україні варто законодавчо легалізувати: установити максимальний проміжок часу, протягом якого людина може бути зайнятою позиковою працею, законодавчо гарантувати однакові умови й оплату праці як для позикових, так і штатних працівників, чітко розмежувати відповідальність, розробити правове поле трудових веб-відносин.

До нетипових форм зайнятості слід віднести і *тимчасову зайнятість*. За даними Міжнародного бюро праці, (у період з 2005 по 2011 рр.) у країнах ЄС-15 частка тимчасово зайнятих працівників зросла приблизно на 25% і становила 14,7% загальної кількості зайнятих. Працівники, які перебувають у стані тимчасової або сезонної зайнятості, мають, як правило, гірші умови роботи порівняно з тими, котрі працюють на умовах постійного трудового договору. Це проявляється у нижчій заробітній платі, відсутності гарантій зайнятості, гіршому соціальному забезпеченні, обмеженому доступі до програм професійного розвитку і кар'єрного зростання, незначних соціальних послугах, труднощах з отриманням кредитів на житло тощо. До позитивних рис такої форми зайнятості можна віднести те, що перспективному працівникові вона надає шанс отримати в майбутньому постійну роботу. У країнах ЄС-15 протягом 2005–2011 рр. третина працівників, які мали тимчасові контракти, дістали можливість перейти на постійні умови найму [1, с.10]. Ринок тимчасової зайнятості постійно розвивається і, наприклад, у Польщі охоплює зараз 250 тис. працівників. Але, незважаючи на таке стрімке збільшення тимчасової роботи, її частка залишається незначною і становить тільки 0,4 %. В інших країнах тимчасова зайнятість складає: США – 1,2 %, Великобританія – 5 %, Франція – 2 % [8].

За сучасної багатоманітності форм зайнятості та з огляду на динамічні тенденції виникнення нових її видів слід прийняти за належне їхнє існування у суспільстві та зробити все можливе для чіткої їх правової регламентації з боку держави.

Висновки з проведеного дослідження. Нестандартні форми зайнятості дозволяють суспільству на макроекономічному рівні зменшити гостроту незайнятості через надання можливості (у тому числі й найбільш вразливим на ринку праці категоріям населення) отримувати дохід, підтримувати рівень своєї кваліфікації та працездатності, а підприємству на мікрорівні – маніпулювати обсягом робочої сили, не створюючи при цьому соціальної напруги через звільнення працівників внаслідок зміни потреб виробництва. На сьогодні найбільш швидко розвиваються лізинг, аутсорсинг і аутстафінг персоналу, дистанційна і тимчасова зайнятість та інші, що передбачає використання політичних, законодавчих, нормативних інструментів у механізмі соціально-трудова відносин зайнятості. Нестандартні форми зайнятості відкривають нові можливості як для роботодавців, так і для працівників, у яких з'явилася можливість самостійно регулювати та контролювати свою зайнятість.

Здійснивши аналіз нестандартних форм зайнятості, загалом, і дистанційної, зокрема, слід зазначити, що такі види зайнятості будуть надалі зберігатися і, ймовірно, поширюватися тому, що саме сучасні інформаційні та комунікаційні технології впливають на появу нових можливостей працевлаштування. Електронний сегмент українського ринку праці лише формується, але темпи його розвитку випереджають започаткування відповідних інститутів та прийняття необхідних заходів правового, організаційного, політичного характеру задля забезпечення легітимності дистанційної зайнятості та створення умов для її ефективного застосування. Для розвитку дистанційної зайнятості на офіційному рівні потрібно сформулювати умови правового забезпечення і регулювання відносин дистанційної роботи, упровадити державні програми розвитку та стимулювати в роботодавців і працівників довіру до нового виду праці. До першочергових завдань, що підлягають вирішенню у цій площині, слід віднести наступні:

- унормування статусу та прав дистанційно зайнятих працівників;
- урахування специфіки організації праці дистанційно зайнятих працівників та захисту їхніх інтересів у практиці колективно-договірного регулювання соціально-трудова відносин (соціального діалогу);
- установлення відповідальності роботодавців за умови та безпеку праці дистанційно зайнятих працівників;
- уведення моніторингу та контролю діяльності;
- коригування державної політики зайнятості з урахуванням специфіки електронного сегмента ринку праці;
- активізація досліджень, що мають науково опрацювати інституціональні засади розвитку дистанційної зайнятості у контексті захисту прав та інтересів суб'єктів соціально-трудова відносин на даному сегменті ринку праці.

Центри зайнятості мають створити офіційний перелік дистанційних робіт і пропонувати їх населенню. Зміст цих робіт має бути прозорий і чітко зрозумілий для виконавців, а контроль за реалізацією дистанційної зайнятості має бути двостороннім: з боку роботодавця і з боку місцевих органів влади. Але перш за все стосунки працівника і роботодавця мають ґрунтуватися на взаємній довірі та спрямованості на конкретний результат діяльності.

Таким чином, відповідно до проведеного дослідження можна зробити висновок, що трансформація економічних відносин активізувала стрімке поширення нестандартної зайнятості у світовому просторі і цей процес вже не зупинити. Таке явище набуває двостороннього характеру. Якщо, з одного боку – це зниження рівня безробіття, гнучкий графік роботи, нові перспективи для людей з обмеженими можливостями тощо, то з іншого – це певні ризики: соціальна незахищеність, обмеження у спілкуванні, відсутність правового регулювання тощо. Мінімізація соціальних ризиків у царині зайнятості є першочерговим завданням на сьогодні для усіх соціальних інститутів.

Соціальні інновації у сфері зайнятості мають наслідком формування певних ризиків і позитивів для працівників, роботодавців, держави і суспільства, тому впровадження нових форм зайнятості має здійснюватися на основі принципів, визначених Міжнародною організацією праці щодо: поєднання справедливості зі здатністю адаптуватися, соціального діалогу і врахування інтересів сторін для забезпечення гнучкості зайнятості за належного рівня її захищеності.

Бібліографічний список

1. Антошкін В. Соціально-економічні зрушення у формах зайнятості сільського населення / Антошкін В. // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. – Випуск 5, Том 3. – Полтава, – 2012. – С. 7-13.
2. Буда Т.Й. Регулювання зайнятості молоді: Європейський досвід / Буда Т. // Проблемы и перспективы сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского Экономического сотрудничества и ГУАМ: сб. науч.тр. – Донецк: Дон НУ, 2009. – Т.2. – С. 814-818.
3. Гнучкі форми зайнятості та використання робочого часу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://buklib.net/component/option,com_jbook/task,view/Itemid,36/catid,130/id,3821
4. Гузар У. Нестандартні форми зайнятості в умовах розвитку постіндустріального суспільства / Гузар У., Луцик М. // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Проблеми інтеграції України у світовий фінансовий простір. – 2013. – Вип. 1 (99). – С. 467-476.
5. Давидюк Л. П. Нестандартні форми зайнятості в системі трансформації міжнародного ринку праці / Давидюк Л.П. // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет. – 2015. – Том 20. – С. 30-34.
6. Ємельяненко Л.М. Формування та регулювання новітніх форм зайнятості в Україні / Л.М. Ємельяненко // Український соціум. – 2015. – № 1 (52). – С. 82-89.
7. Ємельяненко Л.М. Мінімізація соціальних ризиків нестандартних форм зайнятості в інноваційній економіці [Електронний ресурс] / Л. Ємельяненко, В. Павлюк – Режим доступу: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/2278/1/Emelianenko.pdf>
8. Іванова Л.В. Застосування нестандартних форм зайнятості на сучасному ринку праці [Електронний ресурс] / Л.В. Іванова, В.Г. Никифоренко. – Режим доступу : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2283/1/>
9. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін.; НАН України. – К., 2015. – 336 с.
10. Козина И.М. Заемный труд: социальные аспекты [Электронный ресурс] / И.М. Козина // Социологические исследования 2008, №11, с. 3-12. – Режим доступа : <https://www.hse.ru/data/2012/09/25/1245565865/№208.pdf>
11. Колот А. Трансформація інституту зайнятості як складова глобальних змін у соціально-трудоу сфері / А. Колот // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 8. – С. 3–14.
12. Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір: [колективна монографія] / НАН України; Інститут демографії та соціальних досліджень; Програма розвитку ООН в Україні / Е.М. Лібанова (ред.). – К., 2008. – 316 с.
13. Новак И. Нестандартная занятость в Украине: социальные риски и контрстратегии профсоюзов [Электронный ресурс] / И. Новак, Б. Оверковский. – К. : Фонд им. Фридриха Эберта (FES), 2011. – Режим доступа : <http://www.fes.kiev.ua/new/wb/media/publikationen>
14. Рудакова С.Г. Впровадження гнучких форм зайнятості на підприємствах України [Електронний ресурс] / С.Г. Рудакова, Н.С. Данилевич, Л.В. Щетініна. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2593>
15. Українські фрілансери заробляють по 16\$ на годину [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://acf.ua/news_galuz/ukra%D1%97nski-frilanseri-zaroblyayut-po-16-na-godinu.
16. Ціжма Ю.І. Концепція флексік'юріті та нестандартні форми зайнятості: виклики сьогодення / Ю.І. Ціжма // Бізнес інформ. – 2013. – № 7. – С. 197-202.
17. Шевченко Л.С. Позикова праця: сутність, ризики, особливості розвитку в Україні / Л.С. Шевченко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія «Економічна теорія та право». – 2012. – № 1 (8). – С. 121–129.
18. Шимченко Л.А. Ринок праці в Україні: проблеми та складнощі реформування [Електронний ресурс] / Л.А. Шимченко. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2011_17_1/Shimchenko.pdf.

References

1. Antoshkin, V. (2012), "Socio-economic shifts in the forms of rural employment", *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii. Seriya: Ekonomichni nauky*, Issue 5, Volume 3, pp. 7-13.
2. Buda, T.Y. (2009), "Youth Employment Regulation: European experience", *Problemy i perspektivy sotrudnichestva mezhdru stranami Yugo-Vostochnoy Yevropy v ramkakh Chernomorskogo Ekonomicheskogo sotrudnichestva i GUAM*, Vol. 2, pp. 814-818.

3. "Flexible forms of employment and use of work time", available at: http://buklib.net/component/option,com_jbook/task,view/Itemid,36/catid,130/id,3821 (access date February 5, 2016).
4. Huzar, U. and Lutsyk, M. (2013), "Non-standard forms of employment in the conditions of development of postindustrial society", *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy. Problemy intehtatsii Ukrainy u svitovyi finansovyi prostir*, issue 1(99), pp. 467-476.
5. Davydyuk, L.P. (2015), "Non-standard forms of employment are already transforming the international labor market", *Economic analysis*, Volume 20, pp. 30-34.
6. Emelianenko, L.M. (2015), "Formation and regulation of new forms of employment in Ukraine", *Ukrainskyi sotsium*, no. 1(52), pp. 82-89.
7. Emelianenko, L.M. and Pavliuk, V.V. (2010), "Minimizing social risks of non-standard forms of employment in the innovation economy", available at: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/2278/1/Emelianenko.pdf> (access date February 5, 2016).
8. Ivanova, L.V. and Nykyforenko, V.H. "The use of non-standard forms of employment in the modern labor market", available at: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2283/1/> (access date February 5, 2016).
9. Heiets, V.M. et al. (2015), *Innovatsiina Ukraina 2020 : natsionalna dopovid* [Ukraine Innovation 2020: National Report], NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 336 p.
10. Kozina, I.M. (2008), "Agency work: social aspects", *Sotsiologicheskie issledovaniya*, no. 11, pp. 3–12, available at: <https://hse.ru/data/2012/09/25/1245565865/№208.pdf> (access date February 5, 2016).
11. Kolot, A.M. (2009), "The transformation institute of employment as part of global changes in the social and labor sphere", *Україна: аспекти праці*, no. 8, pp. 3–14.
12. Libanova, E.M. et al. (2008), *Lyudskyi rozvytok v Ukraini: innovatsiinyi vymir: kol. monohr.* [Human development in Ukraine: innovative measurement], monograph, NAN Ukrainy; Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen, Kyiv, Ukraine, 316 p.
13. Novak, I. and Overkovskii, B. (2011), "Non-standard employment in Ukraine: social risks and counter strategies of trade unions", available at: <http://fes.kiev.ua/new/wb/media/publikationen> (access date February 5, 2016).
14. Rudakova, S.H., Danylevych, N.S. and Shchetinina, L.V. "The introduction of flexible employment forms at enterprises of Ukraine", available at: <http://economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2593> (access date February 5, 2016).
15. "Ukrainian freelancers earn \$ 16 per hour", available at: http://acf.ua/news_galuz/ukra%D1%97nski-frilanseri-zaroblyayut-po-16-na-godinu (access date March 15, 2016).
16. Tsizhma, Y.I. (2013), "Concept of Flexicurity and Non-Standard Forms of Employment: Modern Challenges", *Biznes inform*, no. 7, pp. 197-202.
17. Shevchenko, L.S. (2012), "The loanable labor: the essence, risks, features of the development in the Ukraine", *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Seriia «Ekonomichna teoriia ta pravo»*, no. 1(8), pp. 121-129.
18. Shymchenko, L.A. (2011), "The labor market in Ukraine: problems and challenges of reform", available at: http://nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2011_17_1/Shimchenko.pd (access date February 5, 2016).

Буда Т.Й. ГНУЧКІ І НЕСТАНДАРТНІ ФОРМИ ЗАЙНЯТОСТІ: СОЦІАЛЬНІ ВИГОДИ ТА РИЗИКИ

Мета. Метою даної статті є дослідження сучасних аспектів впровадження та аналіз використання окремих гнучких і нестандартних форм зайнятості на сучасному етапі розбудови інноваційної економіки, а також обґрунтування пріоритетів управління зайнятістю щодо стимулювання зисків та мінімізації соціальних ризиків.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: логічного та порівняльного аналізу (для визначення сутності поняття «гнучка зайнятість», «нестандартна зайнятість»); метод системного аналізу (для цілісного уявлення про систему зайнятості); статистичний та метод економічного аналізу (для опрацювання масиву статистичних та емпіричних даних з метою аналізу та оцінки гнучкої і нестандартної зайнятості), соціологічні методи.

Результати. В ході дослідження виявлено, що інноваційній економіці адекватним є принципово новий тип зайнятості – гнучкий, динамічний, ефективний, який передбачає постійне оновлення змісту, структури, видів, форм. Встановлено, що нестандартні форми зайнятості є більш конкурентними внаслідок їх гнучкості і адаптивності. Визначено, що на сьогодні найбільш швидко розвиваються лізинг, аутсорсинг, аутстафінг персоналу, дистанційна і тимчасова зайнятість як форми нестандартної зайнятості, що передбачає використання політичних, законодавчих, нормативних інструментів у механізмі соціально-трудоих відносин зайнятості. Дослідженням доведено, що гнучкі і нестандартні форми зайнятості можна вважати формами адаптації до нестабільності державної економіки. Встановлено, що розповсюдження нестійкої зайнятості являє певну загрозу для працівників, для сторін соціального діалогу (профспілок, роботодавців, держави) й суспільства загалом. Тому впровадження нових форм зайнятості має здійснюватися на основі принципів, визначених Міжнародною організацією праці.

Наукова новизна. Визначено напрями удосконалення застосування гнучких форм зайнятості, обґрунтовано пріоритети управління нестандартною зайнятістю щодо стимулювання зисків та мінімізації соціальних ризиків.

Практична значущість результатів дослідження полягає у можливості їх прикладного застосування для обґрунтування, визначення та розроблення основних засад державного регулювання нестандартної зайнятості; у практичній діяльності Державної служби зайнятості при розробці заходів, спрямованих на зниження напруги на ринку праці; у діяльності соціальних служб при складанні соціальних планів і програм.

Ключові слова: нестандартна зайнятість, гнучка зайнятість, соціальні ризики, ринок праці, управління зайнятістю, регулювання нестандартної зайнятості.

Buda T.Y. FLEXIBLE AND NON-STANDARD FORMS OF EMPLOYMENT: SOCIAL BENEFITS AND RISKS

Purpose. The goal of this article is to study the modern aspects of implementation and analysis use of separate flexible and innovative forms of employment at the current stage of development of innovative economy, and justification priorities of employment management concerning stimulation benefits and minimizing social risks.

Methodology of research. During the research used general scientific and special methods: logical and comparative analysis (to determine the nature of the concept of "flexible employment", "nonstandard employment"); system analysis method (for a holistic view of the system of employment); statistical and economic analysis method (to handle an array of statistical and of empirical data to analyze and evaluate a flexible and non-standard employment), sociological methods.

Findings. During the research found that for innovation economy is adequate fundamentally new type of employment - flexible, dynamic and efficient providing constant updating of content, structure, types and forms. It was found that non-standard forms of employment are more competitive a consequence of their flexibility and adaptability. Today, the fastest growing leasing, outsourcing, outstaffing of staff, remote and temporary employment as a non-standard forms of employment that provides using political, legislative, regulatory instruments in the mechanism social and labor relations employment. The research proved that flexible and non-standard forms of employment can be considered as form of adapting to the instability of state economy. It was found that the spread of precarious employment practices represents a threat to the of workers, for the parties to the social dialogue (trade unions, employers, state) and society as a whole. Therefore, the introduction of new forms of employment should be based on the principles established by the International Labour Organization

Originality The ways of improving the use of flexible forms of employment it was defined, priorities of management non-standard employment concerning stimulate benefits and minimizing social risks has been substantiated.

Practical value of the study results lies in the ability to use their application to study, identify and develop the basic principles of state regulation of nonstandard employment; in practice of activity of the State Service employment in the development of measures to reduce tension in the labor market; in activities social institutions in the preparation of social plans and programs.

Key words: Non-standard employment, flexible employment, social risks, labor market, employment management, regulation of nonstandard employment.

Буда Т.Й. ГИБКИЕ И НЕСТАНДАРТНЫЕ ФОРМЫ ЗАНЯТОСТИ: СОЦИАЛЬНЫЕ ВЫГОДЫ И РИСКИ

Цель. Целью данной статьи является исследование современных аспектов внедрения и анализ использования отдельных гибких и нестандартных форм занятости на современном этапе перестройки инновационной экономики, а также обоснование приоритетов управления занятостью относительно стимулирования выгод и минимизации социальных рисков.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы исследования: логического и сравнительного анализа (для определения сущности понятия «гибкая занятость», «нестандартная занятость»); метод системного анализа (для целостного представления о системе занятости); статистический и метод экономического анализа (для проработки массива статистических и эмпирических данных с целью анализа и оценки гибкой и нестандартной занятости), социологические методы.

Результаты. В ходе исследования обнаружено, что инновационной экономике адекватным является принципиально новый тип занятости – гибкий, динамический, эффективный, который предусматривает постоянное обновление содержания, структуры, видов, форм. Установлено, что нестандартные формы занятости являются более конкурентными в результате их гибкости и адаптивности. Определено, что на сегодня наиболее быстро развиваются лизинг, аутсорсинг, аутстаффинг персонала, дистанционная и временная занятость как формы нестандартной занятости, что предусматривает использование политических, законодательных, нормативных инструментов в механизме социально-трудовых отношений занятости. Исследованием доказано, что гибкие и нестандартные формы занятости можно считать формами адаптации к нестабильности государственной экономики. Установлено, что распространение неустойчивой занятости представляет определенную угрозу для работников, для сторон социального диалога (профсоюзов, работодателей, государства) и общества в целом. Поэтому внедрение новых форм занятости должно осуществляться на основании принципов, определенных Международной организацией труда.

Научная новизна. Определено направления усовершенствования применения гибких форм занятости, обосновано приоритеты управления нестандартной занятостью относительно стимулирования выгод и минимизации социальных рисков.

Практическая значимость результатов исследования заключается в возможности их прикладного использования для обоснования, определения и разработки основных принципов государственного регулирования нестандартной занятости; в практической деятельности Государственной службы занятости при разработке мероприятий, направленных на снижение напряжения на рынке труда; в деятельности социальных служб при составлении социальных планов и программ.

Ключевые слова: нестандартная занятость, гибкая занятость, социальные риски, рынок труда, управление занятостью, регулирование нестандартной занятости.

УДК 316.32.711.451

Якимчук О.К.,
викладач кафедри економіки і фінансів,
Вінницький кооперативний інститут

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ В УМОВАХ САМОРОЗВИТКУ

Постановка проблеми. У сучасних умовах докорінно змінилися зовнішні та внутрішні умови для розвитку регіонів України, збільшилися ризики розвитку. Анексія Криму РФ, війна на Донбасі, недосконала внутрішня державна політика, соціальна, економічна та фінансова кризи посилили проблему докорінної зміни системи управління всіма сферами держави, значного розширення прав і відповідальності регіонів [1].

Затверджена у 2014 році Кабінетом Міністрів України «Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року» чітко окреслює параметри подальшого регіонального розвитку. Однією з основних цілей визначено підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, створення оптимальних умов для розкриття регіонами власного потенціалу та ефективного використання конкурентних переваг регіональної економіки з одночасним недопущенням поглиблення регіональних диспропорцій у доступі населення, насамперед, до базових соціальних, комунальних, адміністративних, транспортних, інформаційних та інших послуг та створення умов для співробітництва регіонів [2, с. 27]. Передбачається, що цей процес буде розвиватися на основі принципів сталого розвитку, забезпечення ощадного та ефективного використання енергетичних, матеріальних, природних та інших ресурсів для задоволення потреб населення з урахуванням інтересів майбутніх поколінь [2, с. 28].

Виходячи із вищезазначеного, необхідні глибокі та всебічні дослідження цих процесів, пошуки шляхів оптимізації саморозвитку регіонів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість проблеми саморозвитку регіонів, проблеми фінансової самостійності місцевих органів влади спонукає багатьох вчених вивчати ці питання, шукати конкретні механізми їх практичного втілення в практику господарювання. Питання місцевих бюджетів як фінансової основи місцевого самоврядування, ефективність регіональної економіки висвітлювались у працях таких вчених, як: О. Василик, Т. Грицюк, Т. Єфіменко, О. Кириленко, В. Кравченко, А. Козенко, І. Власенко, О. Крайник, М. Окландер, А. Мазур, Л. Чернюк та інших. В основу своїх досліджень вони взяли результати реалізації раніше прийнятих нормативних документів. Незважаючи на їх значний науковий доробок, проблематика саморозвитку регіонів, ефективне використання потенціалу місцевого самоврядування на сучасному етапі висвітлено недостатньо повно та всебічно і потребує ґрунтовного вивчення.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити основні шляхи оптимізації саморозвитку регіональної економіки, обґрунтувати показники, які необхідно використовувати при плануванні розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах розвиток територіальних економічних систем залежить від повноти використання їхнього економічного потенціалу.

Потенціал в широкому значенні – ступінь прихованих можливостей. Змістовному значенню даного поняття відповідають такі категорії, як можливість, резерви, які за певних умов можуть бути використані для реалізації поставлених цілей.

Регіон - територіальне утворення, що має чітко окреслені адміністративні кордони, в межах яких відтворюються соціальні та економічні процеси забезпечення життя населення, обумовлені місцем регіону в системі територіального і суспільного розподілу праці [3, с. 64-68].

При характеристиці потенціалу регіону раніше в більшості наукових досліджень його визначали як сукупність ресурсів. Згідно загального поняття потенціалу – це можливості, потенціал і ресурси, які ототожнювати не можна.

На наш погляд, з метою досягнення комплексності оцінки потенціалу території необхідно досліджувати не економічний, а швидше соціально-економічний потенціал. Дослідження всіх складових економічного потенціалу регіону вимагає обліку та розгляду соціального аспекту, що характеризується відносинами між людьми в процесі його створення, розвитку та ефективного використання. Тому територіальний соціально-економічний потенціал визначає можливості регіону при залученні всього комплексу його ресурсів, використанні особливостей існуючої та перспективної структури господарства, географічного розташування для підвищення якості життя населення.

При характеристиці соціально-економічного потенціалу території необхідно, на наш погляд, розмежовувати напрями вкладення в його приріст і споживання накопиченого раніше потенціалу. У зв'язку з цим можна виділити наступні компоненти соціально-економічного потенціалу:

1. Що відносяться безпосередньо до накопичених запасів ресурсів: фінансово-майновий, соціально-демографічний, природно-екологічний, техніко-технологічний, підприємницький, інтелектуально-вольовий.

2. Що визначають можливості підсистем використання макропотенціалу: потенціал ринкової інфраструктури, кінетичний, інтеграційний.

3. Потенціал підсистеми управління: консолідаційний, мікроекономічний.

На наш погляд, класифікації основних структурних складових економічного потенціалу регіону (ЕПР) схематично можна представити таким чином (рис. 1).

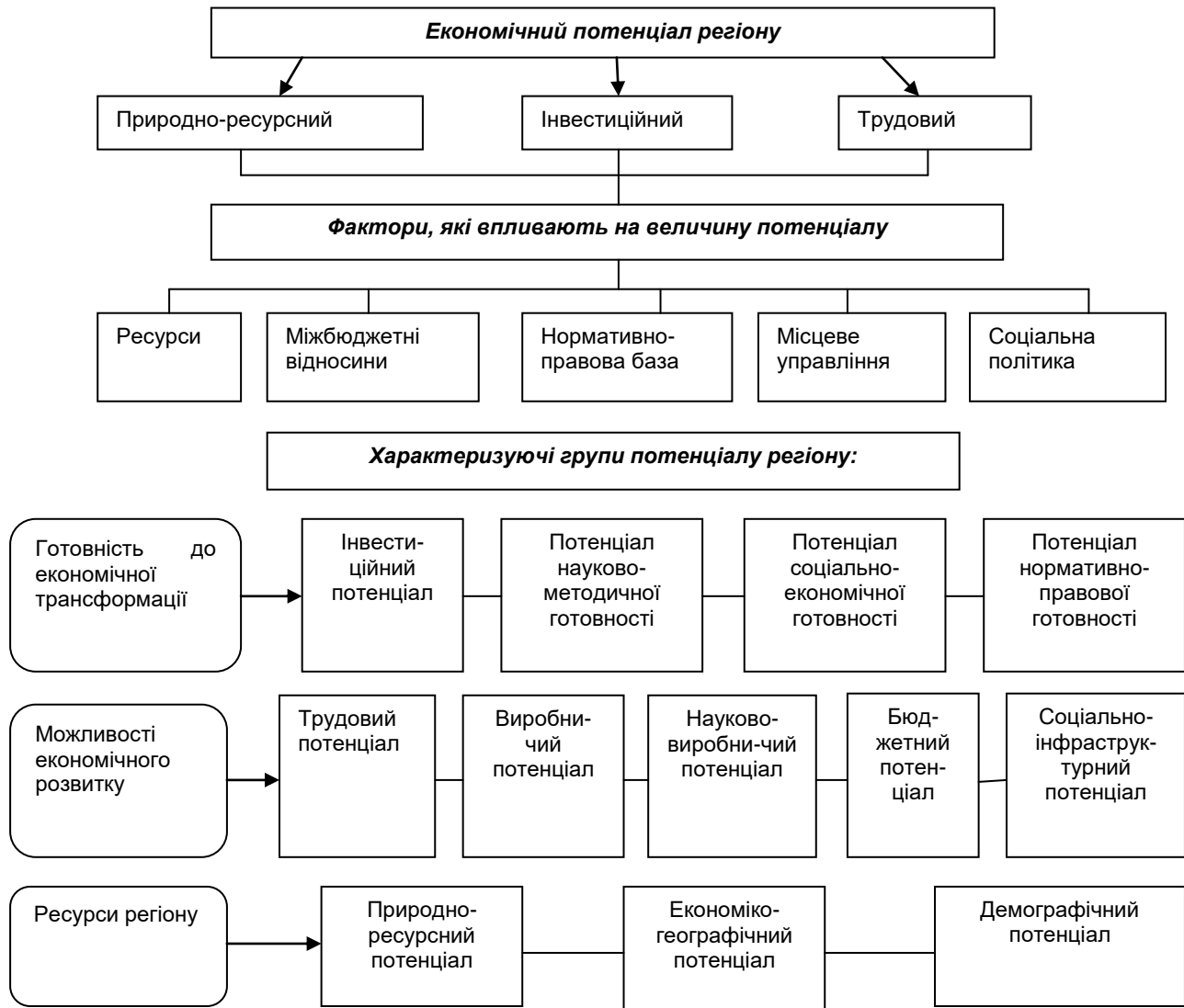

Рис. 1. Структура економічного потенціалу

Джерело : розроблено автором

Бюджетним кодексом України передбачається створення державного фонду регіонального розвитку, який направлений на забезпечення нормального розвитку економіки регіонів, як і країни в цілому, посилення територіальних факторів розвитку суспільного виробництва, їх оптимальне поєднання з галузевими факторами [2, с. 45-46].

Територіальний та галузевий принципи розподілу праці в регіональній економіці повинні базуватися на таких основних напрямках:

- економічна доцільність оптимізації взаємозв'язку таких сфер галузевого відтворення, як наближення виробництва до споживання, де останнє має яскраво виражений регіональний аспект;
- територіальна концентрація виробництва та його окремих галузей як умова спеціалізації регіону та матеріальна основа вирішення комплексу соціальних завдань, які перед ним стоять;
- комбінування виробництва, засноване на поєднанні всіх послідовних етапів переробки регіональної сировини аж до випуску готової продукції.

Таким чином, територіальний поділ праці, доповнюючи його галузеву специфіку, є не тільки механізмом просторового виокремлення регіонального виробництва, а й потужним чинником підвищення ефективності суспільного виробництва в цілому.

Відтворення просторового середовища регіону об'єктивно передбачає відтворення його економічної, соціальної та природної бази у всіх її складових.

Це середовище може бути розглянуто з різних позицій, однак сукупним вираженням матеріальної регіональної бази слід вважати економічну оцінку чи економічний потенціал регіону, що враховує не тільки обсяг розташованого в межах даного територіального утворення майна, вираженого в тих чи інших кількісних показниках, а й якісні характеристики, які зумовлюють потенційні можливості реалізації цього майна в регіоні.

Таким чином, економічний потенціал регіону містить чотири узагальнюючих компоненти:

1. Природно-екологічний потенціал, який хоч і не завжди має безпосередню економічну оцінку, але через реалізацію таких своїх компонентів, як якість землі, близькість або віддаленість від ринків збуту, природно-кліматичні умови, екологічна ємність території, побічно впливає на кінцеві результати господарської діяльності регіону [3, с. 33-34].

2. Ресурсно-виробничий потенціал, має конкретну грошову оцінку, функціонує у реальних формах різних елементів продуктивного капіталу: основний і оборотний капітал, засоби обігу та оборотні кошти. Найбільш значущим є показник основних засобів підприємств, який характеризує загальні потенційні можливості регіону.

3. Трудовий потенціал, який представляє обсяг, структуру і якість робочої сили, характеризується рівнем кваліфікації та освіти працівників.

4. Зовнішньоекономічні зв'язки та бюджетно-фінансові відносини регіону представлені відповідно платіжним балансом регіону як співвідношення його експорту та імпорту і системою міжбюджетних відносин, розмірами трансфертів, субсидій, субвенцій тощо.

Поняття «економічний потенціал» включає рівень розвитку базових і забезпечуючих регіональних потенціалів господарської діяльності. Теорія вимірювання його використання слабо розроблена, що, в свою чергу, призводить до некоректних прогнозних оцінок і вибору неефективних економічних рішень [3, с. 48-49].

Універсальним показником оцінки ЕПР виступає показник валового регіонального продукту (ВРП), який характеризує не тільки сформований рівень розвитку, а й особливості його структури, ефективність функціонування окремих галузей, ступінь залученості регіону в інтеграційні процеси та інші аспекти його діяльності.

Останнім часом з'явилися більш досконалі методики підрахунку ВРП, вводяться нові макроекономічні показники. Однак у регіонах вони тільки починають застосовуватися, наприклад, ВРП визначається лише за допомогою виробничого методу, а всередині регіону його розрахунки за адміністративно-територіальними одиницями не застосовуються, що ускладнює вивчення розміщення виробництва і результатів його діяльності, знижує ефективність прийняття управлінських рішень. Крім того, складності розрахунків даного показника і всебічної його оцінки полягають у відсутності достовірної інформації про діяльність секторів регіональної економіки [4].

Існує ряд підходів для характеристики економічного потенціалу регіону:

1. Виділення головного індикатора і фіксування або регулювання інших істотних індикаторів у вигляді обмежувальних умов.

2. Багатоцільова оптимізація за декількома індикаторами як процедура досягнення найкращого стану соціально-економічного розвитку, а також характеристика використання потенціалу з урахуванням компромісу між цільовими індикаторами.

3. Побудова інтегрованих соціально-економічних індикаторів.

Найбільш поширеним є третій підхід, в рамках якого виокремлюють ряд методичних рекомендацій побудови інтегрованих індикаторів, які розрізняються принципами вибору й порівнянням первинних і групових індикаторів. Необхідно зазначити, що основна складність проведення розрахунків даних показників полягає в недостатній достовірності використовуваної інформації та трудомісткості виконання таких робіт. Головне їх призначення полягає в тому, щоб забезпечити прийняття збалансованих та скоординованих заходів у рамках вироблення принципових стратегій розвитку регіону.

Радою з вивчення продуктивних сил України Національної академії наук України розроблена методика, що включає набір первинних показників, сформованих у відповідні блоки: загальний рівень розвитку регіону; стан найважливіших галузей виробництва; фінансове становище регіону; інвестиційна активність; доходи населення; зайнятість і ринок праці; стан соціальної сфери; екологічна ситуація; міжнародна економічна активність.

Урядом України у відповідності до Закону «Про стимулювання розвитку регіонів» [5] в основу визначення показників покладено виробничий метод, методологія розрахунків якого розроблена відповідно до системи національних рахунків (СНР'93), Європейської Системи національних та

регіональних рахунків (ESA'95) та з урахуванням набутого досвіду практичної роботи Департаменту макроекономічної статистики Державної служби статистики України.

Порівняльний аналіз представлених методичних підходів дозволив виділити ряд недоліків:

- виробнича складова потенціалу передбачає визначення обсягу можливостей економічного розвитку в розрізі наявної на території ресурсної бази (поновлюваних і вичерпних природних ресурсів);
- даний блок не враховує співвідношення ресурсної та переробної структур промислового виробництва;
- кадровий блок не розглядає структуру трудових ресурсів, зайнятих у галузях економіки, та їхньої приналежності до даного регіону;
- не враховується розподіл трудових ресурсів за галузями економіки у співвідношенні з їхньою привабливістю і прибутковістю;
- у складі показників інженерної інфраструктури не представлені параметри, що дозволяють оцінити наявність і ступінь розвитку потужностей транспортної ресурсної інфраструктури;
- не враховується ступінь забезпеченості інфраструктури сировиною власного виробництва;
- не береться до уваги рівень завантаження потужностей переробних підприємств сировиною даного регіону.

При оцінці економічного потенціалу з урахуванням виходу регіонів на зовнішній ринок шляхом проведення політики розширення та диверсифікації експорту використовують наступну систему оціночних балів [6]:

1. Ресурсний базис: 3-високий, 2-середній, 1-низький.

2. Концентрація підприємств-монополістів.

3. Зміна економічної ситуації: 3-стабільне, 2-падіння виробництва, 1-катастрофічне падіння виробництва.

4. Транспортне забезпечення: 3-центральне, 2-напівпериферія, 1-периферія.

5. Зовнішньоекономічні зв'язки: 3-інтенсивні, 2-середні, 1-слабкі.

6. Інвестиційна привабливість: 3-висока, 2-середня, 1-низька.

За підсумками сумарної оцінки, доцільно розподіляти (ранжирувати) регіони на розвинені в економічному відношенні та слаборозвинені.

Цільовим завданням проведення досліджень у рамках оцінки економічного потенціалу території виступає визначення повноти його реалізації з точки зору відповідності наявного конкретного ресурсного наповнення потребам поточної та перспективної діяльності.

При цьому розрахунку інтегральних (комплексних) критеріїв передуює збір інформації та розрахунок первинних параметрів для кожного з блоків складових економічного потенціалу. Структура даного показника для різних регіонів неоднакова через ряд причин (факторів): різного географічного розташування; природно-кліматичних умов; наявності мінерально-сировинної бази; розміщення продуктивних сил; соціально-демографічних характеристик; екологічної ситуації; напрямів спеціалізації регіону; стану інфраструктурних галузей та ін.

Рівень розвитку окремих регіонів у силу визначених вище причин і відмінностей величини економічного потенціалу і ступеня його використання неоднаковий. У зв'язку з цим урядом підготовлена і затверджена «Державна стратегія регіонального розвитку до 2020 року» (06 серпня 2014р., № 385). Стратегія визначає основні завдання центральних та місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, які спрямовані на досягнення зазначених цілей, а також передбачає узгодженість державної регіональної політики з іншими аспектами, які спрямовані на територіальний розвиток [2, с. 25].

Основною метою регіонально-економічної політики, згідно з цим документом, є вирівнювання стану регіонів за рахунок більш повного використання наявних у них можливостей, а також міжрегіональних взаємозв'язків.

Сформована зараз економічна ситуація є наслідком того, що останнім часом у зв'язку з економічними і політичними змінами на державному рівні (розпад СРСР, «розрив» міжреспубліканських господарських та економічних зв'язків, зниження інвестиційної привабливості, політична та фінансова кризи) не робилося цілеспрямованих дій з підтримання і нарощування наявного економічного потенціалу. Економіка регіонів і країни в цілому функціонувала за рахунок накопичених раніше, у радянський час, можливостей. Як наслідок, все більше посилюється «спрямованість» економіки до сфери сировинної складової. Про це свідчать дані структури експорту України, надходженнях до бюджетів різних рівнів, співвідношенні внеску різних галузей народного господарства у ВРП тощо. Однак у розпорядженні кожної території є потенціал, необхідний для відновлення виробничої та господарської діяльності, що може бути забезпечено на перших етапах за рахунок надходжень від первинних галузей (наприклад, видобутку вугілля) однією з проблем у рамках реалізації даного переходу регіону від сировинної до виробничої спрямованості є відсутність методики, що дозволяє найбільш повно оцінити той об'єм сировинного потенціалу, який є в розпорядженні території, а також можливості регіону в зв'язку з цим.

На наш погляд, до методики оцінки економічного потенціалу території у рамках ресурсно-виробничого блоку потрібно ввести параметри оцінки ступеня сировинної забезпеченості регіону (обсяги запасів природних ресурсів у розрізі їх видів, категорій, підготовленості, якості), а також величини, що дозволяють оцінити можливості внутрішнього використання видобутих природних ресурсів (рис. 2).

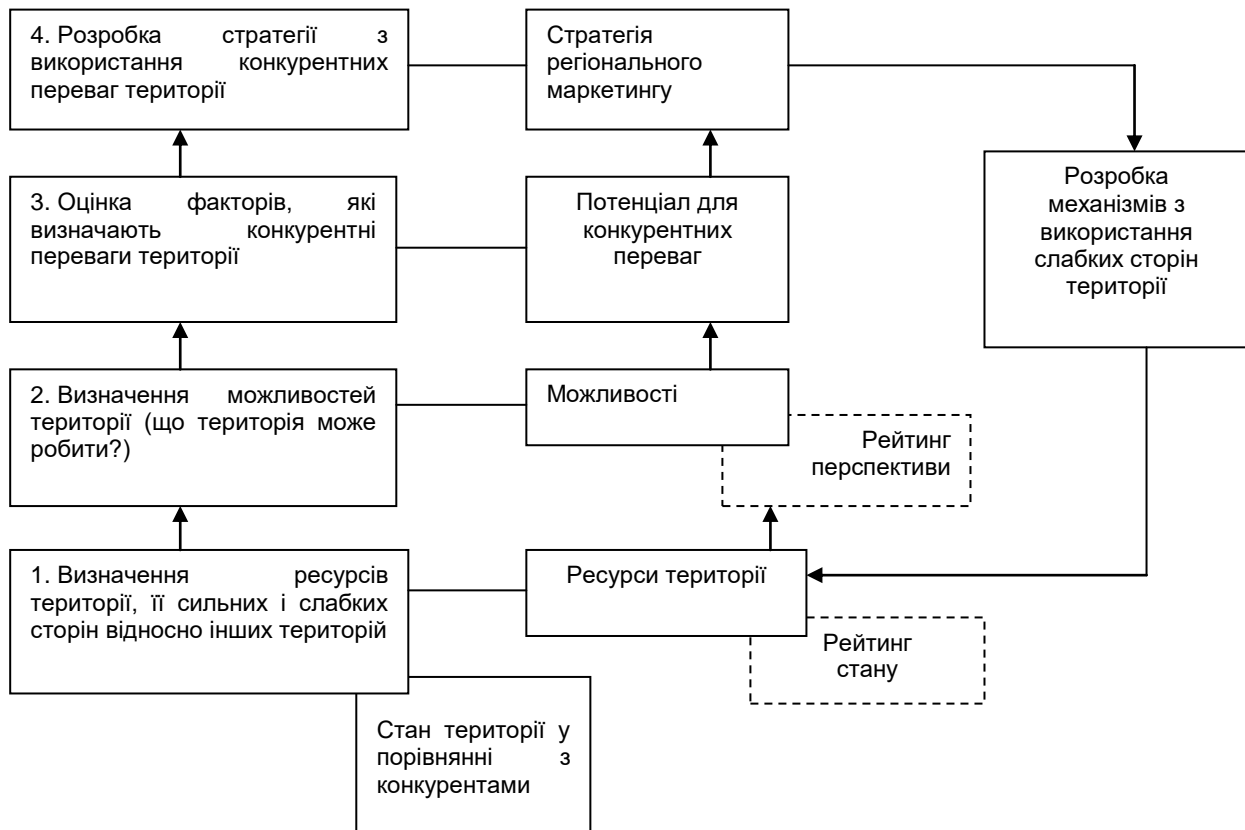

Рис. 2. Логічна схема оцінки потенціалу території (як основа розробки стратегій регіонального маркетингу)

Джерело : розроблено автором

Досягнення комплексності та ефективності розвитку територіальної економіки забезпечується впливом низки чинників:

- факторів, що характеризують здатність економіки до зростання, які в першу чергу, визначаються наявністю та якістю ресурсної складової;
- факторів, що визначають повноту використання цих наявних ресурсів;
- факторів, що характеризують максимально можливе збільшення обсягу продукції, що випускається за рахунок найбільш ефективного використання місцевих ресурсів.

Ці чинники називаються відповідно факторами пропозиції, попиту і розподілу. Звідси чітко проглядається те, наскільки важлива правильна оцінка саме першої групи факторів, яка відповідно представляє регіональну ресурсну складову, що забезпечує параметр потенційного економічного зростання [7].

Дослідження існуючих систем діагностики економічного потенціалу регіону дозволило зробити висновок про те, що в застосовуваних розрахункових методах недостатньо уваги приділяється ресурсній складовій економічного потенціалу. В силу того, що економіка України і окремих її територій характеризується переважно саме сировинною спрямованістю, доцільно в систему моніторингу окремою складовою ввести ресурсний блок з метою більш точної оцінки. Таким чином, пропонується в методику оцінки економічного потенціалу території в рамках ресурсно-виробничого блоку ввести параметри оцінки ступеня сировинної забезпеченості регіону (обсяги запасів природних ресурсів у розрізі їх видів, категорій, підготовленості, якості), а також величини, що дозволяє оцінити можливості внутрішнього використання видобутих природних ресурсів. Завдяки різно-скерованості розвитку різних територій сировинна складова даного блоку може бути трансформована. Так, для південно-східних областей України специфікою буде присутність оцінки запасів вуглеводневої сировини, природних відновлюваних і не відновлюваних запасів.

Основним фактором включення конкретних показників у ресурсний блок діагностики економічного потенціалу доцільно прийняти справжню або майбутню пріоритетність окремого виду ресурсу і його роль у збалансованості розвитку регіональної економіки (рис. 3).

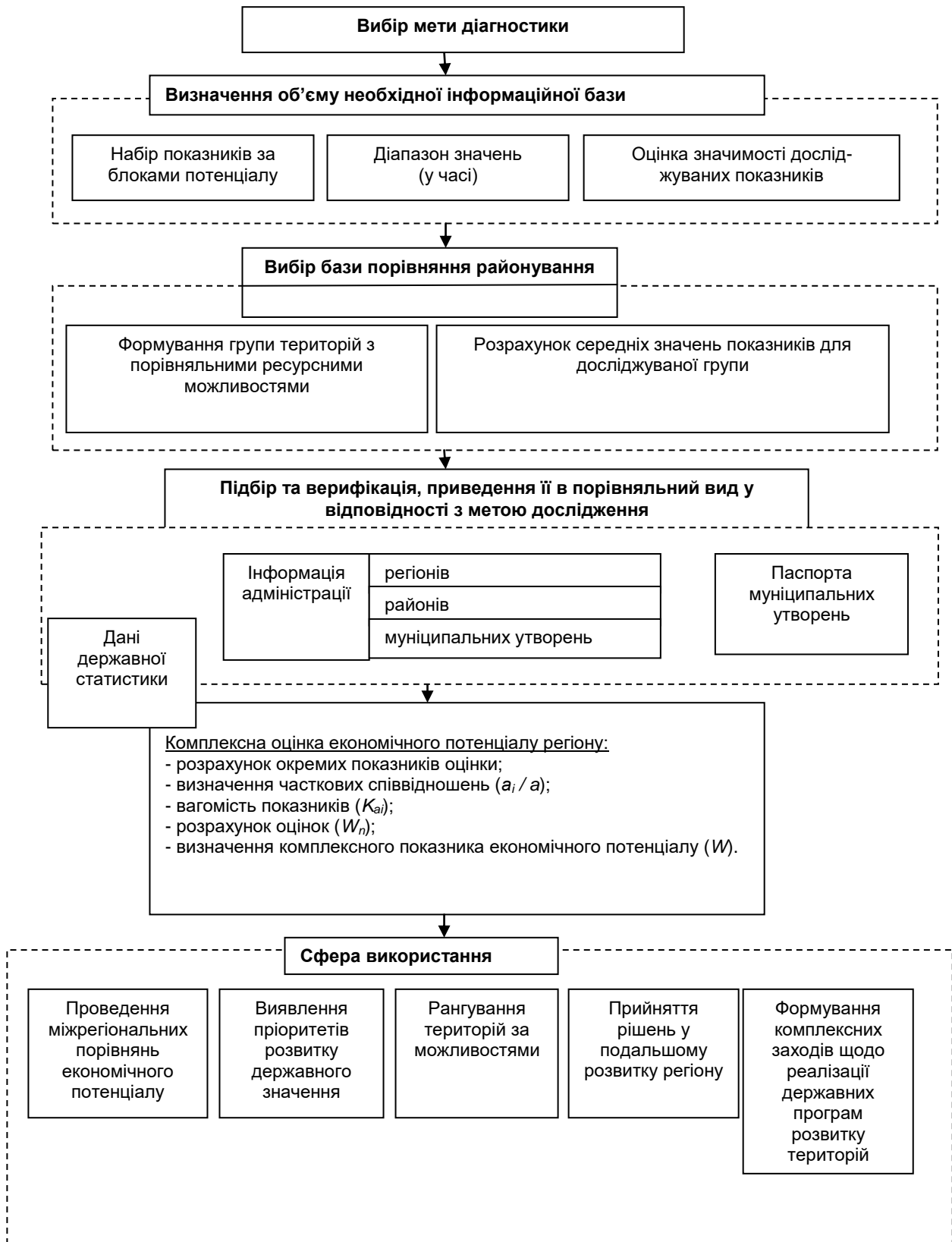

Рис. 3. Схема оцінки економічного потенціалу регіону

Джерело : розроблено автором

Принципові відмінності в структурі ресурсів по регіонах обумовлюють необхідність отримання інтегральної оцінки всієї сукупності основних ресурсів у тому чи іншому регіоні, що вельми скрутно в умовах якісної різномірності різних ресурсів [8].

Практичні потреби макроекономічного аналізу процесів, що відбуваються в регіонах, вимагають введення поняття ресурсного потенціалу регіону і створення методів його макроекономічної оцінки.

Під величиною ресурсного потенціалу регіону мається на увазі величина кінцевого продукту або національного доходу, яку можна отримати при фактично наявних ресурсах регіону при максимально досягнутих в середньому по групі територій рівні ефективності використання відповідних ресурсів.

Емпіричну макроекономічну оцінку ресурсного потенціалу регіону не можна отримати з безпосереднього спостереження та аналізу тих чи інших параметрів економіки регіону. Це пов'язано насамперед з тим, що показники кінцевого продукту або національного доходу регіону представляють інтегральний результат функціонування великої кількості його різномірних і порівняльних природних та економічних ресурсів (табл. 1).

Таблиця 1

Показники оцінки економічного потенціалу регіону

Показники оцінки потенціалу	Величина		Вагомість <i>i</i> -го показника	Формула розрахунку оцінки	Величина оцінки
	по <i>i</i> -му регіону	Середньо-регіональна			
1. Ресурси					
Об'єм запасів природних ресурсів, млн т	a_j	\bar{a}	k_{aj}	$a_j / \bar{a} \times k_{aj}$	w_a
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	b_j	\bar{b}	k_{bj}	$b_j / \bar{b} \times k_{bj}$	w_b
Посівна площа, тис. га	c_j	\bar{c}	k_{cj}	$c_j / \bar{c} \times k_{cj}$	w_c
Ліси та лісоугіддя, тис. га	d_j	\bar{d}	k_{dj}	$d_j / \bar{d} \times k_{dj}$	w_d
Внутрішні водойми, тис. км ²	e_j	\bar{e}	k_{ej}	$e_j / \bar{e} \times k_{ej}$	w_e
Загальна площа території, тис. км ²	f_j	\bar{f}	k_{fj}	$f_j / \bar{f} \times k_{fj}$	w_f
2. Трудовий потенціал					
Чисельність зайнятих в економіці, тис. чол.	g_j	\bar{g}	k_{gj}	$g_j / \bar{g} \times k_{gj}$	w_g
Чисельність економічно-активного населення, тис. чол.	h_j	\bar{h}	k_{hj}	$h_j / \bar{h} \times k_{hj}$	w_h
Чисельність працюючих в сфері виробництва, тис. чол.	i_j	\bar{i}	k_{ij}	$i_j / \bar{i} \times k_{ij}$	w_i
3. Капітал					
Вартість основних засобів регіону, млн грн	j_j	\bar{j}	k_{jj}	$j_j / \bar{j} \times k_{jj}$	w_j
Об'єм промислової продукції, млн грн	k_j	\bar{k}	k_{kj}	$k_j / \bar{k} \times k_{kj}$	w_k
Об'єм ВРП, млн грн	l_j	\bar{l}	k_{lj}	$l_j / \bar{l} \times k_{lj}$	w_l
Об'єм сільськогосподарської продукції, млн. грн	m_j	\bar{m}	k_{mj}	$m_j / \bar{m} \times k_{mj}$	w_m
Величина інвестицій в основний капітал, млн грн	n_j	\bar{n}	k_{nj}	$n_j / \bar{n} \times k_{nj}$	w_n
Сума іноземних інвестицій, млн грн	o_j	\bar{o}	k_{oj}	$o_j / \bar{o} \times k_{oj}$	w_o
Доходи бюджету території, млн грн	p_j	\bar{p}	k_{pj}	$p_j / \bar{p} \times k_{pj}$	w_p
Загальний показник ресурсного потенціалу регіону, млн грн	$W = w_a + w_b + \dots + w_p$				

Джерело: розроблено автором

Це дає можливість розрахувати рівень економічного потенціалу будь-якого регіону в порівнянні з середньоукраїнським та зробити відповідні висновки про потенційні можливості території розвиватися власними силами.

Однак отриманий комплексний показник, як відносна величина, не може дати уявлення про те, якого саме характеру ресурси є в регіоні. Тому рекомендується при проведенні міжтериторіальних оціночних досліджень попереднім етапом здійснювати районування з метою формування груп регіонів за видами природних ресурсів, що преvalюють у них.

Ця процедура дозволить визначити оцінку, а також полегшить вибір оптимальних виробничих співвідношень з метою досягнення збалансованості розвитку території.

Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року передбачає створення на законодавчому рівні системи стратегічного, середньострокового та короткострокового прогнозування і планування економічного та соціального розвитку, а також створення системи взаємопов'язаних прогнозних і програмних документів щодо розвитку регіонів, їхнього узгодження з генеральними планами територіального розвитку на місцевому, регіональному та загальнодержавному рівні [2, с. 31-36].

Зведений показник економічного потенціалу, згідно запропонованої методики, розраховується наступним чином:

$$W = \sum_{i=1}^n \left(\frac{a_i}{\bar{a}_i} * K_{ai} \right), \quad (1)$$

де W - зведений показник економічного потенціалу регіону;

a_i - величина i -го показника оцінки потенціалу;

\bar{a}_i - середньорегіональна величина i -го показника;

K_{ai} – значимість i -го показника оцінки (експертні оцінки).

Запропоновані показники, що характеризують потенційну здатність економіки до зростання, є досить інформативними для прийняття якісних своєчасних рішень регіональними органами управління, оскільки дозволяють виділити сильні і слабкі сторони економіки території та врахувати їх надалі при визначенні пріоритетів розвитку.

Крім того, запропоновані показники забезпеченості регіонів ресурсами дозволяють проводити міжтериторіальні порівняння і на цій основі корегувати державну регіональну політику.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, дослідження виявило необхідність:

- посилення територіальних факторів розвитку суспільного виробництва, їхнього оптимального поєднання з галузевими факторами;
- більш глибокого аналізу відтворення просторового середовища регіону, його економічної, соціальної та природної бази;
- економічний потенціал регіону необхідно розглядати виходячи із чотирьох складових: природно-екологічної, ресурсно-виробничої, трудової, зовнішньоекономічної;
- подальшого удосконалення методичних підходів до визначення всіх складових розвитку регіону.

Вищезазначене потребує більш глибокого та всебічного дослідження, узагальнення накопиченого досвіду розвитку регіонів України, удосконалення системи управління.

Бібліографічний список

1. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР (Із змінами та доповненнями станом на 12.02.2015 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%DO%B2%D1%80>
2. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року // Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>
3. Татт Браян Регіональний економічний розвиток : [навч. посібник] / Татт Браян, Грей Пат, Крайник О.П. ; [за редакцією О.П. Крайник]. – Л. : Ліга–Прес, 2003. – 280 с.
4. Вахович І.М. Принципи регіональної політики фінансового забезпечення сталого розвитку / І.М. Вахович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/portae/socgum/en/200851/zbirnukRE1-130.pdf>.
5. Волик С.В. Забезпечення сталого розвитку регіонів засобами державного управління / С.В. Волик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kduapa.kharkov.ua/e-book/db/2011-2/doc2/112/pdf>.
6. Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України від 08.09.2005 № 2850-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/annot/2850-15>
7. Меморандум про взаєморозуміння для започаткування Діалогу про регіональну політику та розвиток регіонального співробітництва між Міністерством регіонального розвитку та будівництва України і Європейською Комісією [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_935
8. Украину признали одной из самых богатых стран мира / [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://neros.mail.ru/inroord/ukraina/economics/3727734/>

References

1. Verkhovna Rada Ukrainy (2015), *Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini* [On Local Self-Governing in Ukraine], Zakon Ukrainy dated 21.05.1997 no. 280/97-BP, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%DO%B2%D1%80> (access date May 20, 2016).
2. Kabinet Ministriv Ukrainy (2014), *Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku* [National Strategy for Regional Development 2020], Postanova dated 06.08.2014 no. 385, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF> (access date May 20, 2016).
3. Tatt, Braian, Pat, Hrei and Krainik, O.P. (2003), *Rehionalnyi ekonomichnyi rozvytok* [Regional Economic Development], tutorial, Liha-Pres Lviv, Ukraine, 280 p.
4. Vakhovych, I.M. "The Principles of Regional Policy in Terms of Financial Support for Sustainable Development", available at: <http://archive.nbuv.gov.ua/portae/socgum/en/200851/zbirnikRE1-130.pdf> (access date May 18, 2016).
5. Volyk, S.V. "Ensuring the Sustainable Development of Regions through Governmental Management", available at: <http://www.kduapa.kharkov.ua/e-book/db/2011-2/doc2/112/pdf> (access date May 18, 2016).
6. Verkhovna Rada Ukrainy (2005), *Pro stymuliuvannia rozvytku rehioniv* [On Encouraging the Regional Development], Zakon Ukrainy dated 08.09.2005 no. 2850-IV, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/ano/2850-15> (access date May 22, 2016).
7. *Memorandum pro vzaiemorozuminnia dlia zapochatkuvannia Dailihu pro rehionalnu polityku ya rozvytok rehionalnoho spivrobotnytstva mizh Ministerstvom rehionalnoho rozvytku ta budivnytstva Ukrainy i Yevropeiskoiu Komisiieiu* [Memorandum of Understanding for Launching the Dialog about the Regional Policy and Development of Regional Cooperation, between the Ministry of Regional Development and Construction of Ukraine and the European Commission], available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_935 (access date May 22, 2016).
8. *Ukrainu priznali odnoy iz samykh bogatykh stran mira* [Ukraine is Recognized as One of the World's Wealthiest Countries], available at: <http://neros.mail.ru/inroord/ukraina/economics/3727734/> (access date May 23, 2016).

Якимчук О.К. ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ В УМОВАХ САМОРОЗВИТКУ

Мета – дослідити основні шляхи оптимізації саморозвитку регіональної економіки, обґрунтувати показники, які необхідно враховувати при плануванні розвитку.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети в статті використано: аналітико-монографічний метод – при вивченні літературних джерел; системно-аналітичний метод – при дослідженні законодавчих чи інших нормативно-правових актів з питань місцевого самоврядування, державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, закону про стимулювання розвитку регіонів; абстрактно-логічний метод – для узагальнення теоретичних положень, формування висновків та пропозицій.

Результати. Розглянуто та охарактеризовано методичні підходи до визначення соціально-економічного потенціалу регіону. Визначено характеристики природно-екологічного потенціалу та його вплив на структуру економіки регіону. Досліджено чинники, які мають найбільший вплив на саморозвиток регіонів, та надано пропозиції щодо використання економіко-математичних методів для планування розвитку регіонів.

Наукова новизна полягає в удосконаленні методу оцінки природно-економічного потенціалу регіону. Зокрема показники економічного потенціалу та їхні взаємозв'язки згруповані таким чином, що це надає можливість дати об'єктивну оцінку регіону, а також використати її як основу для розробки стратегій регіонального маркетингу.

Практична значущість полягає в тому, що основні положення даного дослідження у формі наукової доповіді були надані департаменту регіонального економічного розвитку ОДА Вінницької області і використані при формуванні планів розвитку на 2016 рік.

Ключові слова: сталий саморозвиток, ощадне використання, потенціал регіону, ресурсний потенціал, економічний потенціал, територіальний поділ, індикатори, економічна діагностика, інтегральний результат.

Yakymchuk O.K. WAYS TO OPTIMIZE USE OF POTENTIAL REGION UNDER SELF-DEVELOPMENT

Purpose – to explore the main ways of optimizing regional economic self-justify rates that must be considered when planning development.

Methodology of research. To achieve this goal the article used: monographic analytical method – studied at the literature; system-analytical method – the study of legislative or other legal acts on local government, state regional development strategy for the period until 2020, the law on the promotion of regional development; abstract logical method – to summarize theoretical propositions, formulated conclusions and proposals.

Findings. Considered and described methodological approaches to determine the socio-economic potential of the region. Characteristics of natural and ecological potential and its impact on the structure of the regional economy. The factors that have the greatest impact on self-development regions, and provided suggestions for the use of economic and mathematical methods for regional development planning.

Originality is to improve the method of valuation of natural and economic potential of the region. In particular, indicators of economic potential and their relationship grouped in such a way that it provides an objective assessment of the region and use it as a basis for developing regional marketing strategies.

Practical value is that the main provisions of the study in the form of scientific reports were provided to the Department of Regional Economic Development ODA Vinnytsia region and used in the formation of development plans for 2016.

Key words: sustainable self-development, using savings potential of the region, resource potential, economic potential, divisions, indicators, economic diagnostics, integrated results.

Якимчук О.К. ПУТИ ОПТИМИЗАЦИИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНА В УСЛОВИЯХ САМОРАЗВИТИЯ

Цель – исследовать основные пути оптимизации саморазвития региональной экономики, обосновать показатели, которые необходимо учитывать при планировании развития.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели в статье использованы: аналитико-монографический метод – при изучении литературных источников; системно-аналитический метод – при исследовании законодательных или иных нормативно-правовых актов по вопросам местного самоуправления, государственной стратегии регионального развития на период до 2020 года, закона о стимулировании развития регионов; абстрактно-логический метод – для обобщения теоретических положений, формирование выводов и предложений.

Результаты. Рассмотрены и охарактеризованы методические подходы к определению социально-экономического потенциала региона. Определены характеристики природно-экологического потенциала и его влияние на структуру экономики региона. Исследованы факторы, которые оказывают наибольшее влияние на саморазвитие регионов, и даны предложения по использованию экономико-математических методов для планирования развития регионов.

Научная новизна заключается в усовершенствовании метода оценки природно-экономического потенциала региона. В частности показатели экономического потенциала и их взаимосвязи сгруппированы таким образом, что это дает возможность дать объективную оценку региона, а также использовать ее как основу для разработки стратегий регионального маркетинга.

Практическая значимость заключается в том, что основные положения данного исследования в форме научного доклада были предоставлены департамента регионального экономического развития ОГА Винницкой области и использованы при формировании планов развития на 2016 год.

Ключевые слова: устойчивое саморазвитие, бережливое использование, потенциал региона, ресурсный потенциал, экономический потенциал, территориальное деление, индикаторы, экономическая диагностика, интегральный результат.

УДК 332.1

**Свиштун К.О. *,
аспірант,**

Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Постановка проблеми. В Україні існують значні диспропорції та відмінності в розвитку регіонів, у поєднанні з дуже незадовільними, в порівнянні з європейськими країнами, рівнем і якістю життя. Тривала історія нерационального природокористування призвела до руйнування екосистем і забруднення довкілля. Така ситуація створює необхідність в розробленні організаційно-економічного механізму (ОЕМ) сталого розвитку взаємодії, або співпраці, між владою, підприємствами і громадянським суспільством з метою розв'язання багаторічних проблем економіки, довкілля та людського розвитку в межах України та її регіонів, що має відбуватись у взаємозв'язку з процесами децентралізації і реформою державного управління, включених Указом Президента України Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» до числа десяти першочергових реформ і програм сучасності [14], та Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 р. (ДСРР), яка визначає принцип сталого розвитку як «...забезпечення невиснажливого, ощадного та ефективного використання енергетичних, матеріальних, природних та інших ресурсів для задоволення потреб нинішнього покоління з урахуванням інтересів майбутніх поколінь...» [13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню поняття «механізм», його теоретико-методологічному обґрунтуванню і популяризації в сучасних економічних умовах присвятили свої праці такі іноземні вчені: К. Маркс [9], Ш. Піст [18], М. Вебер [6], Л. Гурвіц, С. Ізмалков [5] та інші. Серед українських вчених дослідженням сутності і різновидів механізмів займалися: О. Ю. Амосов [2] розглядав механізми державного регулювання економічного розвитку; І. М. Вахович [3] – ОЕМ

* *Наук. керівник: Ватченко О.Б. – к.е.н., доцент*

формування та реалізації стратегії розвитку регіону; М.Г.Грещак [4] досліджував внутрішній економічний механізм підприємства; Є. О. Коваленко [6] обґрунтував OEM євроінтеграційної політики України та напрями його впровадження в життя; О. М. Ковалюк [7] досліджував фінансовий механізм організації економіки України; Т. Ю. Коритько [8] визначила проблеми формування OEM сталого розвитку регіону; Т. О. Мороз [11] розглядала OEM сталого розвитку сільських територій і запропонувала структуру цього механізму; В. М. Поленчук [12] досліджував економічний механізм розвитку підприємств в історичному контексті; Л. Г. Саркісян [15] обґрунтувала механізм регулювання сталого еколого-економічного розвитку регіону; М. І. Стегней [16] розглядав основи механізму екологічно сталого розвитку сільських територій; А. Чаленко вивчав проблеми невизначеності поняття механізму в економічних дослідженнях [20].

Виявлено нестачу досліджень з питань, що стосуються забезпечення єдності трискладової концепції сталого розвитку OEM в межах регіону, створення ціннісної системи взаємовідносин між людьми з метою реалізації засад сталого розвитку, та відповідності механізмів сталого розвитку регіону до чинного законодавства і ДСРР. Так, розробленням організаційно-економічного механізму сталого розвитку регіону займалися Т. Ю. Коритько і Л. Г. Саркісян, але швидкоплинність, з якою в Україні змінюється законодавство зі сталого розвитку, і важливість дотримання вченими засад трискладового сталого розвитку, створюють потребу в детальному перегляді та аналізі їхніх та інших праць, створюючи додаткове підґрунтя для обраного дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – дослідження способів тлумачення поняття механізму і його застосування в економічній науці, аналіз різних організаційно-економічних механізмів, з виділенням його інструментів впливу, суб'єктної та об'єктної складової та цільового спрямування його роботи, встановлення відповідності організаційно-економічних механізмів єдиній трискладовій концепції сталого розвитку, і власне формулювання визначення організаційно-економічного механізму сталого розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття механізму прийшло в сучасні мови від грецького «μηχανή»; *teschané*», дослівно – «машина», до економічних наук воно потрапило з кінематики, або науки про рух. Тому, механізм вживається у вузькому технічному сенсі як «пристрій (сукупність рухомих ланок або деталей), що передає чи перетворює (відтворює) рух», або в переносному сенсі, як «сукупність проміжних станів або процесів будь-яких явищ» [10, с. 103]. Сучасний тлумачний словник української мови надає три значення, які можуть застосовуватись до механізму: 1. Пристрій, що передає або перетворює рух. 2. В переносному сенсі: внутрішня будова, система чогось. 3. Сукупність станів і процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне та інше явище [17, с. 474].

Треба визнати, що такий поділ є точнішим, але так само передбачає розуміння під механізмом технічного, вузькоспеціалізованого значення (перше по списку), і широкого, в переносному сенсі, значення в різних сферах наукової та трудової діяльності (друге і третє значення по списку вище).

Є. О. Коваленко відзначає тісний зв'язок між поняттями «механізм» і «технологія», посиляючись на американського економіста Джона Гелбрейта, який визначав технологію як «систематизоване (системне) застосування знання для вирішення практичних завдань» [6, с. 185-186]. Загалом, поняття технології трактують, як 1) сукупність методів обробки, виготовлення, зміни властивостей сировини і матеріалів у процесі виробництва; 2) науку про способи впливу на сировину і матеріали за допомогою відповідних засобів виробництва (знарядь праці) [1, с. 599]. Отже, точки перетину смислів цих понять стосуються процесів перетворення руху, станів та явищ, і змін властивостей матеріалів під час виробництва.

Вперше німецький економіст Карл Маркс застосовував термін «механізм» для характеристики процесів функціонування капіталістичної виробничої системи [9]. Інший німецький економіст та соціолог Макс Вебер застосовував поняття «механізм» як інтерпретацію соціальної дії, найважливіший атрибут якої – орієнтація на інших, що передбачає взаємне очікування відповідної поведінки всіх, хто приймає участь у соціальних відносинах [6, с. 185].

Французький економіст Шарль Ріст ввів у науковий обіг поняття «економічні механізми», але запропонована ним концепція їх дослідження не передбачала чіткого розмежування між економічними механізмами та інститутами, в межах яких реалізується дія цих механізмів [18, с. 91].

Протягом 1960-1980 рр. економісти країн соціалістичного табору використовували в своїх роботах поняття господарського (економічного) механізму як рушійної сили функціонуючої системи, і пробували реформувати існуючі тоді організаційно-господарські форми, що прийшли у глибинну суперечність з можливостями економічного зростання [12, с. 190].

Сучасну концепцію механізму заснував американський економіст Л. Гурвіц (Leonid Hurwicz) – основоположник теорії проектування механізмів, і зокрема децентралізованих ринкових механізмів [5, с. 6]. За здійснену працю, він і його наступники Р. Майерсон (Roger Myerson) та Е. Маскін (Eric Maskin) були нагороджені в 2007 р. Нобелівською премією з економіки «за закладання основ теорії проектування механізмів» (оригінал: «for having laid the foundations of mechanism design theory») [19].

З метою формування OEM сталого розвитку регіону, проаналізуємо найбільш поширені визначення механізмів та різних OEM в працях економістів, та виокремимо в них основні інструменти впливу – змістову частину, об'єктну і суб'єктні складові, та цільове спрямування механізму, або його мету.

Підкреслюють організаційну та економічну компоненту механізму в своїх визначеннях О. Ю. Амосов, М. Г. Грещак, О. М. Ковалюк, Є. О. Коваленко, і надають характеристику інструментам механізму – його змістовій частини, як певної сукупності: «форм і методів впливу...» (О. Ю. Амосов) [2]; «економічних методів і важелів, організаційної структури управління, форм і методів впливу...» (М. Г. Грещак) [4]; «всіх можливих практичних заходів, засобів та важелів організаційного й економічного характеру, відповідних структур та регуляторів, методів управління, управлінських рішень...» (Є. О. Коваленко) [6, с. 187]; «системи форм, методів, важелів, інструментів...» (О. М. Ковалюк) [7].

Аналіз визначень поняття механізму, наведене авторами вище, дозволив встановити таку послідовність об'єктної і суб'єктної складових та цільової спрямованості, або мети функціонування механізму:

- підприємство; суспільні потреби та їх задоволення (М. Г. Грещак);
- виконавча влада та місцеве самоврядування; економічні суб'єкти в усіх сегментах і ланках господарства району та їх реформування і функціонування (О. Ю. Амосов);
- держава; підприємства і нормативне, правове та інформаційне їх забезпечення політикою на мікро- та макрорівні (О. М. Ковалюк);
- держава та заходи євроінтеграційної політики (Є. О. Коваленко).

На ресурсному підході ґрунтується визначення економічного механізму А. Чаленко – це «сукупність ресурсів економічного процесу і способів їх з'єднання» [20]. Дійсно, всі ресурси (фінансові, матеріальні, людські тощо) приймають участь в задоволенні суспільних потреб, забезпечуючи неперервну роботу механізму і його перебування в стані сталості. Натомість, об'єктна і суб'єктна складові та мета функціонування механізму не визначені, і це посилює потребу в формуванні організаційної компоненти у складі OEM сталого розвитку регіону.

Таким чином, вище наведені визначення не мають в собі перспективи сталого розвитку регіону, і частково або повністю втратили свої актуальність та життєздатність в умовах сьогодення. Подальше дослідження доцільно провести на прикладі визначень OEM формування стратегії розвитку І. М. Вахович, OEM сталого розвитку сільських територій Т. О. Мороз, механізму екологічно сталого розвитку сільських територій М. І. Стегней, OEM стійкого розвитку регіону Т. Ю. Коритько і механізму регулювання сталого еколого-економічного розвитку регіону Л. Г. Саркісян, які тематично, так чи інакше, пов'язані з обраним дослідженням.

Інструменти, або змістова частина OEM формування стратегії розвитку визначені І. М. Вахович дещо шаблонно, як «сукупність організаційно-управлінських і економічних методів та інструментів впливу». Автор застосовує поняття соціо-еколого-економічної системи (СЕС), яка вміщує в собі відому тріаду компонентів сталого розвитку – соціальну, екологічну та економічну. Поєднання та комплексна взаємодія їх в межах окремо взятого регіону створює синергійний ефект виграшу, що значно перевищує потенційні ефекти від впровадження окремих компонент у розвиток регіону. Цільове спрямування, або мета, механізму – «...забезпечення досягнення стратегічних цілей та завдань» стратегії розвитку [3, с. 4].

З поняття OEM сталого розвитку сільських територій Т. О. Мороз було виокремлено об'єктну складову як «...цілеспрямовану відповідно до стратегії сталого розвитку структурно-функціональну систему...»; змістова частина, або інструменти механізму визначені типово як «...взаємопов'язана сукупність функцій, принципів, методів, важелів та інструментів функціонування сільських територій...». Суб'єктна складова механізму – це «процес раціоналізації», який слід «...організовувати, регулювати і координувати...», і нарешті цільове призначення механізму – «...досягнення та підтримка оптимально необхідного рівня розвитку» [11, с. 14]. Таким чином, автор підкреслила принципи цілеспрямованості та системності щодо реалізації OEM і унаочнила необхідність розроблення OEM згідно з існуючою стратегією сталого розвитку, але суттєвий недолік її визначення у формальній відсутності перспектив майбутнього сталого розвитку сільських територій. Компоненти трискладового сталого розвитку у цьому визначенні не розкриті, хоча очевидна їх наявність в змісті стратегії сталого розвитку і в самій дисертації Т. О. Мороз.

М. І. Стегней визначає механізм екологічно сталого розвитку сільських територій «як сукупність економічних методів...» (змістова частина), котрі є взаємопов'язаними «...на рівні сільської території в єдиний, регульований правовими нормами механізм...». В якості мети механізму, або його цільового спрямування М. І. Стегней ставить «...комплексний еколого-соціо-економічний розвиток» [16, с. 87]. Формально, досліджуваний механізм вміщує в себе лише екологічну компоненту трискладового сталого розвитку, натомість інструменти впливу обмежені тільки економічними методами. Фактично ж М. І. Стегней включив у поняття механізму екологічно сталого розвитку сільських територій розроблену ще І. М. Вахович соціо-еколого-економічну систему сталого розвитку. Слід відзначити, що

регулювання OEM сталого розвитку правовими європейськими і міжнародними нормами справді актуальне в наш час. Однак, М. І. Стегней, як і Т. О. Мороз, розглядають розвиток сільських територій, а питання формування OEM сталого розвитку регіону ними не досліджені.

Т. Ю. Коритько визначає OEM стійкого розвитку регіону як «складну сукупність інструментів і процесів прямої (безпосередньої) та непрямої дії (координації, стимулювання, регулювання)...», що є оригінальною та глибокою системою інструментів впливу. Суб'єктною складовою OEM є «...соціальні й ринкові умови життєдіяльності регіонального співтовариства...», його цільовим призначенням є «...підвищення ефективності регіональної економіки та зростання якості життя населення» [8, с. 27]. Недоліком цього організаційно-економічного механізму стійкого розвитку регіону є недостатня увага автора до екологічної компоненти трискладового сталого розвитку.

Л. Г. Саркісян визначає механізм регулювання сталого еколого-економічного розвитку регіону як «систему методів впливу на розвиток, за допомогою яких органи державної (місцевої) влади, економічні агенти формують засади для збереження і відтворення суспільного та природного капіталів» [15, с. 14]. Об'єктною складовою механізму є органи державної та місцевої влади. Мета, або цільове спрямування механізму полягають в збереженні та відтворенні його суб'єктної складової – суспільного та природного капіталу. Однак, перспектива соціального (людського) розвитку в цьому механізмі подана нечітко, хоч його необхідність та першочерговість є незаперечними.

Зважаючи на виконаний аналіз механізмів та організаційно-економічних механізмів розвитку, і надані до них зауваження, організаційно економічний механізм сталого розвитку регіону слід визначити, як єдність відносин економічно-фінансового, соціального та екологічного напрямів між об'єктною підсистемою у формі органів влади (місцеве самоврядування), та між бізнесом і громадянами регіону, як підсистеми суб'єктної, об'єднаних територією певного регіону, єдиними цінностями і алгоритмом прийняття рішень, що складається з сукупності методів, прийомів, стимулів і важелів мотивування та сприяння реалізації цілей стратегії сталого розвитку, на основі чинної ДСРР та інших нормативно-правових документів.

Висновки з проведеного дослідження. В результаті аналізу теоретико-методологічних основ поняття механізму, розглянуті словникові способи тлумачення та історія вживання механізму іноземними вченими і економістами, а також здійснений огляд досліджень механізмів і організаційно-економічних механізмів вітчизняними економістами. Розглянуті смислові зв'язки понять механізму і технології, шляхом порівняння їх значень з використанням визначень зі словника і з економічної точки зору.

На підставі аналізу різновидів організаційно-економічних механізмів сталого розвитку, розроблених українськими економістами, отримані висновки щодо певного шаблону у визначенні основних інструментів впливу (або змістової частини механізму) як сукупності або системи методів, інструментів, важелів, способів, заходів впливу тощо. Об'єктна складова організаційно-економічних механізмів – державна і місцева влада. Суб'єктною складовою визначені бізнес загалом і громадяни. Цільове спрямування, або мета роботи включає в себе зростання якості життя населення, збереження та відтворення суспільного та природного капіталів, і найбільш повно, комплексний сталий еколого-соціо-економічний розвиток.

Розглянутим економістам властиво недооцінювати соціальну і екологічну складові сталого розвитку організаційно-економічного механізму, та виводити на перший план економічний, еколого-економічний або екологічний розвиток, що є порушенням єдності трискладової концепції сталого розвитку.

Автор визначає організаційно-економічний механізм сталого розвитку регіону у єдності відносин економічно-фінансового, соціального і екологічного напрямів між органами місцевого самоврядування та бізнесом і громадянами, об'єднаних територією певного регіону, єдиними цінностями і алгоритмом прийняття рішень, що складається з системи методів, прийомів, стимулів і важелів мотивування і сприяння реалізації цілей стратегії сталого розвитку, у відповідності до чинної ДСРР, та інших нормативно-правових документів.

З огляду на те, що в статті не були проаналізовані зв'язки між поняттями «механізм», «система» і «регіон», перспективою подальших досліджень за обраною тематикою є встановлення цих зв'язків, визначення поняття регіональної системи в складі організаційно-економічного механізму сталого розвитку регіону, формування принципів функціонування цього механізму, його організаційної структури і алгоритму прийняття рішень.

Бібліографічний список

1. Алексеев Л.М. Економічний тлумачний словник: власність, приватизація, ринок цінних паперів (українсько-англійсько-російський) / Л.М. Алексеев, В.М. Олексієнко. – Тернопіль : Астон, 2003. – 672 с.

2. Амосов О.Ю. Перетворення механізмів державного регулювання економічного розвитку / О.Ю. Амосов // Державне управління та місцеве самоврядування : [збірник наукових праць] : у 2 ч. / [за заг. ред. Г.І. Мостового, Г.С. Одінцової. – Харків : ХарРІДУ НАДУ, 2001. – Вип. 2. – С. 10-16.
3. Вахович І.М. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.10.01 / І.М. Вахович. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2001. – 19 с.
4. Грещак М.Г. Внутрішній економічний механізм підприємства : [навч. посібник] / М.Г. Грещак, О.М. Гребешкова, О.С. Коцюба ; [за ред. М.Г. Грещака]. – К. : КНЕУ, 2001. – 228 с.
5. Измалков С. Теория экономических механизмов : (Нобелевская премия по экономике 2007 г.) / С. Измалков, К. Сонин, М. Юдкевич // Вопросы экономики. – 2008. – № 1. – С. 4-26 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vopreco.ru/rus/redaction.files/1-08.pdf>
6. Коваленко Є.О. Концепція формування організаційно-економічного механізму євроінтеграційної політики України / Є.О. Коваленко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2009. – № 39. – С. 184-203 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_39_16.pdf
7. Ковалюк О.М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики) : [монографія] / О.М. Ковалюк. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2002. – 396 с.
8. Коритько Т.Ю. Формування організаційно-економічного механізму сталого розвитку регіону / Т.Ю. Коритько // Економіка і регіон. – 2012 – № 6. – С. 25-29 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/econrig_2012_6_7.pdf.
9. Лузан Ю.Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України : [монографія] / Ю.Я. Лузан. – К. : ННЦ Ін-т аграр. економіки, 2010. – 470 с.
10. Мала гірнича енциклопедія : у 3 т. / [за ред. В.С. Білецького]. – Донецьк : Донбас, 2007. – Том 2. – 670 с.
11. Мороз Т.О. Організаційно-економічний механізм сталого розвитку сільських територій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 / Т.О. Мороз ; Миколаївський національний аграрний університет. – Миколаїв, 2015. – 23 с.
12. Поленчук В.М. Економічний механізм розвитку підприємств у історичному досвіді ринкових трансформацій / В.М. Поленчук, О.Б. Наумов // Економічні інновації : [зб. наук. праць]. – Одеса : Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2011. – Випуск 45. – С. 189-199 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/67078/27-Polenchuk.pdf>
13. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова КМУ від 6 серпня 2014 р. № 385 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP140385.html
14. Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
15. Саркісян Л.Г. Механізм регулювання сталого еколого-економічного розвитку регіону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.05 / Л.Г. Саркісян ; ДВНЗ «Придніпр. держ. академія буд-ва та архітектури». – Д., 2014. – 19 с.
16. Стегней М.І. Механізм екологічно сталого розвитку сільських територій: сутність, складові та функції / М.І. Стегней // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. - Вип. 7. - Частина 2. – С. 85-89 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_07/76.pdf.
17. Сучасний тлумачний словник української мови: 65000 слів / [За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубчинського]. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2006. – 1008 с.
18. Тульчинська С.О. Функціонування організаційно-економічного механізму інноваційного процесу / С.О. Тульчинська // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 1 (6). – С. 89-95 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : old.niss.gov.ua/book/StrPryor/6/13.pdf
19. Офіційний веб-сайт Нобелівської премії [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2007/press.html.
20. Чаленко А. О неопределенности термина «механизм» в экономических исследованиях / А. Чаленко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://kapital-rus.ru/articles/article/176697>.

References

1. Alekseitenko, L.M. and Oleksienko, V.M. (2003), *Ekonomichniy tлумachnyi slovnyk: vlasnist, pryvatzatsiia, rynok tsinnykh paperiv (ukrainsko-anhliisko-rosiiskyyi)* [Economic dictionary: ownership, privatisation, securities market (Ukrainian-English-Russian)], Aston, Ternopil, Ukraine, 672 p.

2. Amosov, O.Yu. (2001), "The transformation of mechanisms of state regulation of economic development", *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia: [zbirnyk naukovykh prats] : v 2 ch.*, KharRIDU NADU, Kharkiv, Ukraine, Iss. 2, pp.10-16.
3. Vakhovych, I.M. (2001), "The organization and economic gear of formation and implementation of a development strategy of locale", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.01, Institute for Regional Studies of NAS of Ukraine, Lviv, Ukraine, 19 p.
4. Hreshchak, M.H., Hrebeshkova, O.M. and Kotsiuba, O.S. (2001), *Vnutrishnii ekonomichnyi mekhanizm pidpriemstva* [Internal economic mechanism of enterprise], tutorial, KNEU, Kyiv, Ukraine, 228 p.
5. Izmailkov, S. Sonin, K. and Yudkevich, M. (2008), "The economic mechanism theory: (Nobel Prize for Economics 2007)", *Voprosy ekonomiki*, no. 1, pp. 4-26, available at: <http://www.vopreco.ru/rus/redaction.files/1-08.pdf> (access date June 15, 2016).
6. Kovalenko, Ye.O. (2009), "Conception of the development of organizational-economic mechanism of European integration policy of Ukraine", *Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, no. 39, pp. 184-203, available at: www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_39_16.pdf (access date June 15, 2016).
7. Kovaliuk, O.M. (2002), *Finansovyi mekhanizm orhanizatsii ekonomiky Ukrainy (problemy teorii i praktyky)* [Financial mechanism of the economy organization of Ukraine (theory and practice)], monograph, Vydavnychiy tsentr Lvivskoho natsionalnoho universytetu im. Ivana Franka, Lviv, Ukraine, 396 p.
8. Korytko, T.Yu. (2012), "Formation of the organizational-economic mechanism of sustainable development of the region", *Ekonomika i rehion*, no. 6, pp. 25-29, available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/econrig_2012_6_7.pdf (access date June 15, 2016).
9. Luzan, Yu.Ya. (2010), *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm zabezpechennia rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva Ukrainy* [Organizational-economic mechanism of ensuring the development of agricultural production in Ukraine], monograph, NNTs In-t ahrar. ekonomiky, Kyiv, Ukraine, 470 p.
10. Biletskyi, V.S. (2007), *Mala hirnycha entsyklopediia : u 3 t.* [Concise Mining Encyclopedia: in 3 volumes], Donbas, Donetsk, Ukraine, Vol. 2, 670 p.
11. Moroz, T.O. (2015), "Organizational and economic mechanism of rural areas sustainable development", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.03, Mykolayiv State Agrarian University, Mykolaiv, Ukraine, 23 p.
12. Polenchuk, V.M. and Naumov, O.B. (2011), "The economic mechanism of enterprises in the historical experience of market transformation", *Ekonomichni innovatsii : [zb. nauk. prats]*, Instytut problem rynku ta ekonomiko-ekolohichnykh doslidzhen NAN Ukrainy, Odesa, Ukraine, issue 45, pp. 189-199, available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/67078/27-Polenchuk.pdf> (access date June 15, 2016).
13. Kabinet Ministriv Ukrainy (2014), *Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku* [About approval of the State Strategy of regional development until 2020], Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy no. 385 dated 06.08.2014, available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP140385.html (access date June 15, 2016).
14. *Pro stratehiu staloho rozvytku «Ukraina – 2020»* [About the strategy of sustainable development «Ukraine – 2020»], Ukaz Prezydenta Ukrainy no. 5/2015 dated 12.01.2015, available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (access date June 15, 2016).
15. Sarkisian, L.H. (2014), "Mechanism of regional sustainable ecological-economic development regulation", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.05, SHEE "Dnieper State Academy of Construction and Architecture", Dnipropetrovsk, Ukraine, 19 p.
16. Stehnei, M.I. (2014), "Mechanism ecologically sustainable development of rural territories: essence, constituents and functions", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho univertyetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, Iss. 7, Part 2, pp. 85-89, available at: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_07/76.pdf (access date June 15, 2016).
17. Dubichynskyi, V.V. (2006), *Suchasnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy: 65000 sliv* [Modern Ukrainian dictionary: 65000 words], VD "ShKOLA", Kharkiv, Ukraine, 1008 p.
18. Tulchynska, S.O. (2008), "The functioning of organizational-economic mechanism of innovation process", *Stratehichni priorytety*, no. 1 (6), pp. 89-95, available at: old.niss.gov.ua/book/StrPryor/6/13.pdf (access date June 15, 2016).
19. *Ofitsiyni veb-sait Nobelivskoi premii* [The Official Web Site of the Nobel Prize], available at: http://nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2007/press.html (access date June 15, 2016).
20. Chalenko, A. (2010), "About indeterminacy of "mechanism" definition in economic investigations", available at: <http://kapital-rus.ru/articles/article/176697> (access date June 15, 2016).

Свистун К.О. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Мета полягає в аналізі організаційно-економічних механізмів у визначеннях різних економістів та розгляді відповідності цих механізмів ідеї єдності соціо-еколого-економічного сталого розвитку, з наступним авторським визначенням організаційно-економічного механізму сталого розвитку регіону.

Методика дослідження. В дослідженні були використані наступні загальні та спеціальні методи: узагальнення, аналізу та синтезу – при вивченні історії вживання поняття механізму економістами; аналізу, порівняння, індукції та дедукції – в огляді механізмів та організаційно-економічних механізмів на їх відповідність ідеї єдності трискладової концепції сталого розвитку; синтезу і наукової абстракції – у власному визначенні організаційно-економічного механізму сталого розвитку регіону.

Результати. На підставі аналізу поняття механізму у формулюванні різними економістами визначено основні інструменти впливу, або змістову частину механізму – сукупність або система методів, інструментів, важелів тощо; об'єктну складову, представлену державою або органами місцевої влади, і суб'єктну складову, представлену бізнесом та громадянами, а також цільове призначення механізму – забезпечення комплексного сталого розвитку.

Виявлено, що деякі українські економісти не надають достатньої уваги забезпеченню єдності трискладової концепції сталого розвитку, бо визначені ними організаційно-економічні механізми розвитку вміщують тільки одну-дві складові з-поміж соціального, екологічного і економічного розвитку. Ця помилка порушує концепцію сталого розвитку.

Надано власне визначення організаційно-економічного механізму сталого розвитку регіону.

Наукова новизна. Вперше запропоновано розглядати організаційно-економічний механізм сталого розвитку регіону з позиції єдності комплексного соціального, екологічного та економічного розвитку, і в єдності взаємовідносин між владою, бізнесом та громадянами за цими трьома напрямками, на відміну від існуючого, в деяких випадках, розуміння, що механізм сталого розвитку регіону спрямований тільки на екологічний або еколого-економічний розвиток.

Практична значущість. Отримані результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення теоретичної бази існуючого механізму сталого розвитку в Україні, і для подальшого розроблення організаційно-економічного механізму сталого розвитку регіону, згідно до концепції комплексного сталого розвитку і чинного законодавства.

Ключові слова: механізм, технологія, комплексний сталий розвиток, регіон, організаційно-економічний механізм сталого розвитку регіону.

Svystun K.O. THE THEORETICAL BASICS OF ORGANIZATIONAL-ECONOMIC MECHANISM OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGION

Purpose is to analyze organizational-economic mechanism's definitions by different economists and to examine the accordance of these mechanisms to idea of unity of social-environmental-economic sustainable development of the region.

Methodology of research. The following general and special methods were used in the research: generalization, analysis and synthesis for studying the history of the mechanism's concept using by economists; analysis, comparison, induction and deduction – in the review of mechanisms and organizational-economic mechanisms for its accordance to idea of unity of the triple conception of sustainable development; synthesis and abstraction – for forming own definition of organizational-economic mechanism of sustainable development of the region.

Findings. On the grounds of analysis of mechanisms formulated by different economists, main parts of mechanisms were defined: instruments of influence are set or system of methods, tools, instruments, etc.; object component presented by state or local authorities; subjective component presented by business and citizens; and the purpose of the mechanism is providing an integrated sustainable development.

It was found that some Ukrainian economists do not give enough attention to ensuring the unity of the triple conception of sustainable development, because of organizational-economic mechanisms defined by them includes only one or two components of social, environmental and economic development. This mistake is violating the conception of sustainable development.

It was also formed the own definition of organizational-economic mechanism of sustainable development of the region.

Originality. First proposed to scrutinize organizational-economic mechanism of sustainable development of the region from the standpoint of unity of integrated social, environmental and economic development and in unity of relationship between authorities, business and citizens under these three areas, in contradistinction to being, in some cases, understanding that the focus of mechanism of sustainable development or the region is directed only on environmental or environmental-economic development.

Practical value. The results of research can be used for improving the theoretical basics of existing mechanism of sustainable development in Ukraine, and for further developing of organizational-economic mechanism for sustainable development in the region, according to the conception of integrated sustainable development and current legislation.

Key words: mechanism, technology, integrated sustainable development, organizational-economic mechanism of sustainable development of the region.

Свистун К.О. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА

Цель состоит в анализе организационно-экономических механизмов в определениях разных экономистов и в обзоре соответствия этих механизмов идее единства социо-эколого-экономического устойчивого развития, с последующим авторским определением организационно-экономического механизма устойчивого развития региона.

Методика дослідження. В дослідженні були використані наступні загальні та спеціальні методи: узагальнення, аналіз і синтез – при вивченні історії використання поняття механізму економістами; аналіз, порівняння, індукція і дедукція – при огляді механізмів і організаційно-економічних механізмів на їх відповідність ідеї єдності трьохкомпонентного стійкого розвитку; синтез і наукова абстракція – в формуванні власного визначення організаційно-економічного механізму стійкого розвитку регіону.

Результати. Внаслідок аналізу механізмів в їх визначенні різними економістами, виявлені основні інструменти їх впливу (содержательну частину механізму) – сукупність або система методів, інструментів, рычагів і інше, об'єктну частину – держава або органи місцевої влади, суб'єктну частину – представлений бізнесом і громадянами, і цільове призначення механізму – забезпечення комплексного стійкого розвитку.

Виявлено, що деякі українські економісти не приділяють належної уваги забезпеченню єдності трьохкомпонентної концепції стійкого розвитку, оскільки організаційно-економічні механізми, ними визначені, включають в себе лише одну-дві складові з соціального, екологічного і економічного розвитку. Ця помилка порушує концепцію стійкого розвитку.

Сформульовано авторське визначення організаційно-економічного механізму стійкого розвитку регіону.

Наукова новизна. Вперше пропонується розуміти організаційно-економічний механізм стійкого розвитку регіону з позицій єдності комплексного соціального, екологічного і економічного розвитку, і в єдності взаємозв'язків між владою, бізнесом і громадянами по цим трьом напрямкам, в відмінність від існуючого, в деяких випадках розуміння, що механізм стійкого розвитку регіону спрямований тільки на екологічне або еколого-економічне розвитку.

Практична цінність. Отримані результати дослідження можуть бути використані для покращення теоретичної бази існуючого механізму стійкого розвитку в Україні, і для подальшої розробки організаційно-економічного механізму стійкого розвитку регіону, в відповідності з концепцією комплексного стійкого розвитку і діючим законодавством.

Ключові слова: механізм, технологія, комплексне стійке розвитку, організаційно-економічний механізм стійкого розвитку регіону.

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ І ЕКОЛОГІЯ

УДК 332. 142.6

Дзядикевич Ю.В.,
д.т.н., професор,
Буряк М.В.,
к.т.н., доцент,

кафедра менеджменту біоресурсів і природокористування,
Тернопільський національний економічний університет

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Постановка проблеми. У багатьох регіонах світу спостерігається високий рівень концентрації промисловості та інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, що призвело до надмірних технологічних навантажень на природні ресурси. Раціональне природокористування та охорона довкілля потребує комплексного підходу до вирішення цієї проблеми, що залежить різних форм впливу на природо користувача, характеру виробництва та ресурсів суб'єкта господарської діяльності [1–5]. З огляду на це, дослідження аспектів раціонального використання природних ресурсів пов'язано з широким колом проблем ринкової трансформації української економіки та її інтеграції до світового економічного простору [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняному науковому просторі проблема раціонального використання природних ресурсів розглядається в площині національних інтересів (Т.В. Іванова [2], А.Г. Шапар [7]), напрямів її реалізації (Н.А. Степанюк, Б.М. Данилишин [8; 9]), визначення основних тенденцій (В.М. Геєць і А.А. Мазаракі [6], Ю.В. Дзядикевич [5]), представлення практичного досвіду (О. Веклич і Т. Яхєєва [10]) та ін. Однак теоретичні і практичні аспекти, які сприяють вирішенню проблеми раціонального використання природних ресурсів, висвітлені недостатньо, що зумовило необхідність подальшого їх детального вивчення.

Постановка завдання. Метою роботи є виявлення теоретичних і практичних аспектів, які впливають на раціональне використання природних ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Природокористування – це комплексна система, що охоплює міжнародні, державні та громадські заходи, які передбачають раціональне використання, відновлення та охорону природних ресурсів [1]. Раціональне використання природних ресурсів і функціонування еколого-економічної системи ґрунтується на економічних, соціальних, технологічних і біологічних процесах, які тісно пов'язані між собою та взаємозалежні. У зв'язку з тим, необхідно встановити цільові орієнтири й обмеження з метою забезпечення процедури контролю за їх дотриманням [7]. Раціональне використання ресурсів – це максимальна ефективність використання ресурсів у виробничому процесі при сучасному рівні розвитку техніки та технології, які забезпечують зниження техногенного впливу на довкілля. Світовий досвід підтверджує те, що система екологічного менеджменту залежить від ефективності економічного механізму природокористування, який поєднує в собі регулятори примусово-обмежувального та стимулюючо-компенсаційного характеру. Це забезпечує створення екологічно безпечних технологій і способів господарювання [10]. У країнах ЄС створені організаційні структури і діє механізм правового регулювання охорони природних ресурсів і їх раціонального використання. Необхідно зазначити, що в Україні на сьогоднішній день практично не діє механізм екологічного регулювання, внаслідок чого не функціонують механізми кредитування природоохоронних заходів, пільгового оподаткування та цінового заохочення екологічної діяльності. Потребують удосконалення механізми надання субсидій організаціям і підприємствам для створення екологічної інфраструктури та національного ринку екологічних послуг [10]. Тривалий час у нашій країні природокористування було безкоштовним, тобто підприємства та організації використовували природні ресурси і водночас забруднювали довкілля, але за це не платили. На сьогоднішній день суспільство наполегливо вимагає від суб'єктів підприємницької діяльності не забруднювати довкілля, будувати очисні споруди та устаткування для переробки відходів виробництва. Однак такі заходи призводять до збільшення витрат, які потім відображаються на рості вартості продукції, внаслідок чого знижується її конкурентоспроможність. Така ситуація спонукає підприємців приймати рішення, що забезпечують найменші витрати та обумовлюють можливість вирішування екологічних проблем.

Аналіз стану використання природних ресурсів у країнах Європи свідчить про те, що системи регулювання якості довкілля можуть бути жорсткими або м'якими [3]. У першому випадку на забруднювачів довкілля накладаються штрафи та екологічний податок. У другому – для зменшення забруднення навколишнього середовища штрафні санкції застосовуються, але водночас пропонується низка пільг і заохочень для суб'єктів підприємницької діяльності, які не значно забруднюють довкілля. Найбільш поширеними є комбіновані системи. Вони стимулюють ресурсозбереження та захист довкілля. Це підтримується низкою організаційних заходів, зокрема:

- аналіз, прогнозування та програмування стану довкілля на даній території;
- економічне стимулювання ресурсозбереження та захист довкілля в процесі виробничої діяльності;
- сприяння виконанню природоохоронних робіт [4].

Важливим напрямом раціонального використання природних ресурсів є поєднання адміністративно-контрольних і економічних інструментів. Приймаючи до уваги досвід європейських країн у цьому напрямку, в Україні можна використати низку методів еколого-економічного регулювання, а саме [2]:

- встановити економічні обмеження на виробничу діяльність підприємств, які забруднюють довкілля;
- створити систему екологічної сертифікації продукції та послуг підприємств;
- впровадити в практику надання підприємствам сертифіката про вплив їхньої діяльності на довкілля;
- ліцензувати виробничу діяльність підприємств щодо екологічної безпеки;
- проводити комплексну еколого-економічну експертизу діяльності підприємств;
- створити екологічний ринок, на якому продукція з найгіршими екологічними показниками знімається з реалізації;
- змінити податкову політику щодо раціонального використання природних ресурсів і охорони довкілля;
- запровадити систему екологічного аудиту;
- враховувати природний чинник під час економічної оцінки виробничої діяльності підприємства.

Одне з центральних місць у регулюванні відносин щодо раціонального використання природних ресурсів відводиться поєднанню заходів територіального та галузевого чинників у формуванні основних якісних параметрів довкілля. У системі планового управління раціональним природокористуванням провідним є територіальний підхід, тобто повноправним розпорядником природних ресурсів, які залучаються в сферу виробничої діяльності підприємств, є Ради народних депутатів. Надані місцевим Радам права повинні використовуватися як найефективніше, поєднуючи в собі територіальні і галузеві інтереси, орієнтувати виробничо-господарську та експлуатаційну діяльність підприємств, фірм, відомств і міністерств на вирішення актуальних екологічних проблем [9]. Органи місцевого самоврядування відіграють важливу роль в управлінні процесами регіонального використання природних ресурсів, оскільки вони відповідають за економічний і соціально-екологічний розвиток своїх територій. До їх компетенції входить реалізація загальнодержавної стратегії захисту довкілля, зокрема:

- встановлення обмеження на виробничу діяльність підприємств, які забруднюють довкілля;
- запровадження системи екологічного страхування підприємств.

Для підвищення якості довкілля та раціонального використання природних ресурсів необхідно розробити та впровадити механізм, який би забезпечував перехід суб'єктів підприємницької діяльності від не правових екологічних відносин до правових [8]. У нашій країні діє низка законів, які сприяють раціональному використанню природних ресурсів. Важливим серед них є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [1]. У ньому викладено: загальні положення, правові обов'язки громадян, функції Рад народних депутатів, повноваження органів управління у сфері охорони природи, висвітлено питання спостереження, прогнозування, обліку й інформації у галузі охорони довкілля, екологічної експертизи, економічних механізмів забезпечення раціонального використання природних ресурсів.

Механізм управління природокористуванням і екологічною безпекою – це цілісна сукупність методів та інструментів управління, за допомогою яких зорганізуються, регулюються і координуються процеси природокористування в сукупності з виробничими і соціально-економічними процесами, забезпечується належний рівень екологічної безпеки виробництва і споживання, відтворюється якість природного середовища як специфічного суспільного блага [2; 4; 9]. У відповідності із загальними принципами управління основними складовими його структури є три елементи: об'єкт управління, засоби та мета управління [4]. До об'єктів управління належать взаємозв'язки окремих технологічних процесів щодо навколишнього середовища, а також сумарна дія виробництв, галузей і всього господарства в цілому. Водночас, разом із інтеграцією виникає необхідність виокремлення як об'єкта управління деяких територій, які виходять за рамки окремих адміністративних чи економічних районів (екологічні регіони наприклад, басейн р. Дніпро, озеро Світязь, Чорне море тощо). Особливості сфери

природокористування та охорони довкілля як об'єкта управління визначають методи здійснення основних функцій управління, вибір організаційних структур і механізмів. До управління всім комплексом заходів щодо охорони довкілля відноситься збір інформації, визначення і прийняття управлінських рішень, регулювання і контроль їх виконання. У рамках існуючої організаційної структури разом із плануванням конкретних заходів здійснюється прогнозування розвитку взаємодії з навколишнім середовищем, оптимізація рішень, обґрунтування підходу до визначення економічних показників, паспортизація, стандартизація, контроль і правові основи природокористування. До основних ланок механізму управління природокористуванням й екологічною безпекою відносять сукупність адміністративно-контрольних та економічних інструментів. В Україні потрібно застосувати з урахуванням світового досвіду прямі й непрямі методи еколого-економічного регулювання, зокрема:

- встановлення економічних обмежень на господарську діяльність;
- створення систем екологічної сертифікації, послуг та інших об'єктів;
- впровадження в практику процедури заявки про вплив на навколишнє середовище;
- ліцензування господарської та іншої діяльності;
- комплексна еколого-економічна експертиза;
- створення екологічно справедливого ринку, при якому не отримує переваг у конкурентній боротьбі продукція з найгіршими екологічними характеристиками або яка виробляється за технологіями з відносно шкідливим впливом на навколишнє середовище, а також знімається з обігу на ринку продукція, небезпечна для здоров'я і навколишнього середовища;
- зміна податкової політики в галузі охорони та раціонального використання довкілля;
- запровадження системи екологічного страхування;
- запровадження системи екологічного аудиту;
- врахування природного чинника при економічній оцінці господарських рішень.

До управління природокористуванням відносяться органи місцевого самоврядування. Надання місцевим радам владних повноважень як головному ланцюгу самоуправління, що відповідає за комплексний економічний і соціально-екологічний розвиток на своїх територіях, визначає функції місцевого рівня в системі регіонального управління навколишнім середовищем. До його компетенції повинна входити конкретизація і реалізація на місцях загальнодержавної стратегії охорони навколишнього середовища: встановлення гранично допустимих норм забруднення та викидів, застосування економічних регуляторів природокористування (місцевих податків і податкових пільг, дотацій, премій, компенсаційних і штрафних платежів за завданий збиток); введення обмежень на виробничу діяльність, пов'язану з охороною навколишнього середовища; визначення порядку екологічного страхування підприємств. Розміщення нових підприємств, які негативно впливають на навколишнє середовище локальних місцевостей повинно здійснюватися лише за погодженням із відповідними органами самоуправління з гарантією умов, які диктуються турботою про екологічну безпеку. Одним із прийнятих для цього механізмів є спеціальна угода між місцевими органами управління, урядами країни та господарськими суб'єктами про розміщення екологобезпечних потужностей і пов'язаних з ним компенсацій. В умовах ринкових методів господарювання економічна відповідальність підприємств і організацій за результати виробничої діяльності повинна бути віднесена і до їх економічних наслідків. Досвід розвинутих країн з ринковою економікою показує, що системи регулювання якістю довкілля можуть бути жорсткими, конфронтаційного типу чи, навпаки, м'якими, спрямованими на відповідне співробітництво влади з виробниками щодо проблем, які розглядаються. У першому випадку економічний механізм передбачає штрафи і податкові заходи "залякування" виробників, які забруднюють навколишнє середовище, у другому – каральні санкції присутні, але наголос робиться на всілякі пільги, заохочення затрат виробників на запобігання забруднень. Більшість країн, почавши з "конфронтації", переходять до "підтримки", але є і зворотні приклади (в Німеччині зараз активно обговорюється проблема "екологічного" податку). Сьогодні найпоширенішими є "змішані" системи, що стимулюють ресурсозбереження і захист навколишнього середовища. Зрозуміло, що економічні важелі в них підкріплюються реальними організаційними заходами. Отже, організаційно-економічний механізм управління навколишнім середовищем охоплює такі системи:

- територіальне прогнозування і програмування стану довкілля;
- економічне стимулювання ресурсозберігаючої діяльності підприємства;
- організаційні заходи, які забезпечують виконання природоохоронних робіт.

Кінцевою метою такого механізму є "екологізація" прийняття господарських рішень на рівні підприємств і організацій, які б передбачали охорону навколишнього середовища як невід'ємну частину підприємницької діяльності. Підприємства, які діють у відповідності з внутрішніми критеріями економічної ефективності (в рамках прийнятого природоохоронного законодавства), у підсумку забезпечують прийнятні для суспільства, визначені в територіальних програмах рівні якості довкілля й екологічної безпеки.

Основними напрямками раціонального використання природних ресурсів і вдосконалення управління природокористуванням в Україні повинні бути [11]:

- розроблення регіональних і місцевих програм ресурсозбереження та проведення оцінки їх

соціоекологоекономічної ефективності і визначення механізмів та інструментів реалізації;

- впровадження комплексу економічних важелів із метою заохочення застосування ресурсозберігаючих процесів у виробництві та споживанні;
- активна участь місцевих органів влади у формуванні та стимулюванні розширення попиту на продукцію ресурсозберігаючого спрямування;
- розвиток регіональної інфраструктури ресурсозбереження, що сприяє створенню нових робочих місць у сфері послуг;
- розширення мережі енергосервісних компаній, підприємств, які виготовляють ресурсозберігаюче устаткування та продукцію, установ, які фінансують ресурсозберігаючу діяльність;
- стимулювання переробки та знешкодження відходів виробництва шляхом застосування економічних важелів для вирішення цих проблем;
- активізація інвестиційної діяльності в регіонах і створення умов для підвищення інвестиційної привабливості деяких господарських об'єктів;
- активізація інноваційної діяльності шляхом створення та функціонування інноваційних структур і розроблення та впровадження концепцій технополісу на території областей;
- формування системи багаторівневого фінансування ресурсозберігаючої діяльності;
- моніторинг ресурсозберігаючої діяльності на регіональному рівні;
- активізація екологічної освіти і виховання та ідеологічне забезпечення процесів ресурсозбереження.

Застосовуючи згадані вище напрями ресурсозбереження, необхідно приймати до уваги особливості кожного регіону України та актуальних для нього економічних і соціально-економічних проблем. Впровадження ресурсозберігаючих заходів у суб'єктах підприємницької діяльності з врахуванням зазначених напрямів вимагає проведення попередньої роботи, яка охоплює визначення низки параметрів, а саме: масштабів і характеру соціально - економічних і екологічних проблем, їх взаємозв'язку із ресурсозбереженням, необхідні фінансові витрати і прогнозування результатів від реалізації ресурсозберігаючих заходів та їх вплив на соціоекологоекономічні показники конкретного підприємства або регіону.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, з метою раціонального використання природних ресурсів і захисту довкілля від забруднення необхідно застосовувати механізм екологічного управління. Важливу роль в управлінні процесами раціонального використання природними ресурсами відіграють органи місцевого самоврядування, оскільки вони відповідають за економічний і соціальний розвиток своїх територій.

Бібліографічний список

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». (в ред. від 18.11.2012р.) / Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41.
2. Іванова Т.В. Механізм управління природокористуванням і екологічною безпекою / Т.В. Іванова // Біоресурси і природокористування. – 2011. – № 5–6. – С. 128-136.
3. Дзядичевич Ю.В. Механізми менеджменту природокористування / Ю.В. Дзядичевич, І.М. Куликовська // Інноваційна економіка. – 2013. – № 1. – С. 125-127.
4. Дзядичевич Ю. В. Управління процесами ефективного використання природних ресурсів / Ю.В. Дзядичевич // Інноваційна економіка. – 2014. – № 2. – С. 99–104.
5. Дзядичевич Ю.В. Шляхи покращення використання природних ресурсів / Ю. В. Дзядичевич // Сталий розвиток економіки. – 2014. – № 1. – С. 88–93.
6. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів / За ред. В.М. Гейця, А.А. Мазаракі. – К. : КНТУ. – 2008. – 389 с.
7. Шапар А.Г. Сталий розвиток та досвід його обґрунтування Інститутом проблем природокористування та екології НАН України / А.Г. Шапар // Екологія і природокористування. – 2012. – Вип. 15. – С. 6–10.
8. Степанюк Н.А. Система підготовки та прийняття рішень в природокористуванні: еколого-економічний аспект / Н.А. Степанюк // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. – 2012. – № 5. – С. 25–29.
9. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку та трансформацій / За ред. Б.М. Данилишина. – К. : ЗАТ «Нічлава». – 2006. – 704 с.
10. Веклич О.О. Урахування природного капіталу як базового компонента економічного розвитку країни / О. Веклич, Т. Яхеева // Економіка України. – 2005. – № 12. – С. 73-80.
11. Мельник Л.Г. Економіка природних ресурсів : навч. посіб / Л.Г. Мельник, І.М. Сотник, О.Ю. Чигрин. – Суми: Університетська книга. – 2010. – 346 с.

References

1. The Law of Ukraine "On Environmental Protection" (1991), (edited from 18.11.2012), News of Verkhovna Rada in Ukraine, no. 41.
2. Ivanova, T.V. (2011), "The mechanism of environmental management and ecological safety", *Bioresursy i pryrodokorystuvannia*, no. 5-6, pp. 128-136.
3. Dziadykevych, Yu.V. and Kulykovska, I.M. (2013), "The mechanism of environmental management", *Innovative economy*, no. 1, pp. 125-127.
4. Dziadykevych, Yu.V. (2014), "Managing the processes of natural resources effective use", *Innovative economy*, no. 2, pp. 99-104.
5. Dziadykevych, Yu.V. (2014), "Ways of improving the use of natural resources", *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 1, pp. 88-93.
6. Heiets, V.M. and Mazaraki, A.A. (2008), *Priorytety natsionalnoho ekonomichnoho rozvytku v konteksti hlobalizatsiinykh vyklykiv* [The priorities for national economic development in the context of globalisation challenges], KNTU, Kyiv, Ukraine, 389 p.
7. Shapar, A.H. (2012), "Sustainable development and the experience of its substantiation by Institute of Problems of Nature Management and Ecology, NAS of Ukraine", *Ekolohiia i pryrodokorystuvannia*, Iss.15, pp. 6-10.
8. Stepaniuk, N.A. (2012), "System of preparation and making decision in environmental management: ecological and economic aspect", *Visnyk Volynskoho instytutu ekonomiky ta menedzhmentu*, no. 5, pp. 25-29.
9. Danylyshyna, B.M. (2006), *Pryrodno-resursna sfera Ukrainy: problemy staloho rozvytku ta transformatsii* [Natural resource spheres of Ukraine: problems of sustainable development and transformation], ZAT "Nichlava", Kyiv, Ukraine, 704 p.
10. Veklych, O., Yakheieva, T. (2005), "Considering the natural capital as a basic component of economic development of the country", *Ekonomika Ukrainy*, no. 12, pp. 73-80.
11. Melnyk, L.H., Sotnyk, I.M. and Chyhryn, O.Iu. (2010), *Ekonomika pryrodnykh resursiv* [Economics of Natural Resources], tutorial, Universytetska knyha, Sumy, Ukraine, 346 p.

Дзядикевич Ю.В., Буряк М.В. ДЕЯКІ АСПЕКТИ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Мета: виявлення теоретичних і практичних аспектів, які впливають на раціональне використання природних ресурсів.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання. В процесі дослідження використані загальнонаукові та спеціальні методи, а саме: абстрактно-логічний, дедуктивний і узагальнення. На основі використання абстрактно-логічного методу окреслені основні напрями раціонального використання природних ресурсів і вдосконалення управління природокористуванням в Україні. За допомогою дедуктивного методу запропоновано механізм ефективного регулювання процесом природокористування. На основі узагальнення наукових джерел, присвячених проблемі природокористування, досліджено теоретичні та практичні аспекти, які сприяють вирішенню проблеми раціонального використання природних ресурсів.

Результати. Показано, що система екологічного менеджменту залежить від ефективності економічного механізму природокористування, який поєднує в собі регулятори примусово-обмежувального та стимулюючо-компенсаційного характеру.

Встановлено, що найбільш поширеними в Європі є комбіновані системи регулювання якістю довкілля, оскільки вони стимулюють ресурсозбереження та захист довкілля. Це підтримується низкою організаційних заходів. З'ясовано, що з метою раціонального використання природних ресурсів в Україні необхідно поєднати адміністративно-контрольні та економічні інструменти. Обґрунтовано доцільність використання в системі планового управління раціональним природокористуванням територіального підходу, в якому передбачено, що повноправним розпорядником природних ресурсів є Ради народних депутатів. Визначено основні напрями раціонального використання природних ресурсів і вдосконалення управління природокористуванням в Україні.

Наукова новизна. Доведено, що з метою раціонального використання природних ресурсів і захисту довкілля від забруднення необхідно застосовувати механізм екологічного управління. Важливу роль у цьому відіграють органи місцевого самоврядування, оскільки вони відповідають за економічний і соціальний розвиток своїх територій.

Практична значущість. Одержані результати сприяють раціональному використанню природних ресурсів.

Ключові слова: природокористування, довкілля, природні ресурси, самоврядування, механізм, екологія, управління, ресурсозбереження.

Dziadykevych Yu.V., Buriak M.V. SOME ASPECTS OF RATIONAL NATURE MANAGEMENT

Purpose. The aim of the article is to identify theoretical and practical aspects that affect the sustainable use of natural resources.

Methodology of research. The methodological basis of the study is the dialectical method of scientific knowledge. General scientific and special methods of investigation were used in the article, namely: abstract and logical, deductive and generalization. The main directions of rational use of natural resources and improving environmental management in Ukraine were outlined using abstract logical method. The mechanism for effective regulation of the process of natural use was proposed using the deductive method. The theoretical and practical aspects that contribute to the problem of rational use of natural resource were studied on the basis of generalization of scientific sources devoted

to the issue of natural resources.

Findings. It was shown that environmental management system depends on the effectiveness of the economic mechanism of nature use, which combines regulators to force-limiting and stimulating-compensatory nature. It has been established that combined systems of regulation of the quality of the environment are the most common in Europe, because they encourage resource conservation and environmental protection. This is supported by a number of organizational measures.

It was found that it is necessary to combine administrative and control and economic instruments for the rational use of natural resources in Ukraine. The expediency of use in the routine of planned management of rational nature of territorial approach, which provides that a full administrator of natural resources is the Council of People's Deputies, has been substantiated. The main areas of rational use of natural resource management and improvement of environmental management in Ukraine have been determined.

Originality. It has been proved that you have to apply environmental management mechanism with the purpose of the rational use of natural resources and protecting the environment against pollution. Local authorities play very important role in this fact as they are responsible for the economic and social development of their territories.

Practical value. The obtained results contribute to the rational use of natural resources.

Key words: nature use, environment, natural resources, self-government, mechanism, ecology, management, resource saving.

Дзядикевич Ю.В., Буряк Н.В. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ РАЦИОНАЛЬНОГО ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ

Цель: выявление теоретических и практических аспектов, которые влияют на рациональное использование природных ресурсов.

Методика исследования. Методологической основой исследования является диалектический метод научного познания. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы, а именно: абстрактно-логический, дедуктивный и обобщения. На основе использования абстрактно-логического метода очерчены основные направления рационального использования природных ресурсов и совершенствования управления природопользованием в Украине. С помощью дедуктивного метода предложен механизм эффективного регулирования процессом природопользования. На основе обобщения научных источников, посвященных проблеме природопользования, исследованы теоретические и практические аспекты, которые способствуют решению проблемы рационального использования природных ресурсов.

Результаты. Показано, что система экологического менеджмента зависит от эффективности экономического механизма природопользования, который сочетает в себе регуляторы принудительно-ограничительного и стимулирующего-компенсационного характера. Установлено, что наиболее распространенными в Европе являются комбинированные системы регулирования качеством окружающей среды, поскольку они стимулируют ресурсосбережения и защиту окружающей среды. Это поддерживается рядом организационных мероприятий. Установлено, что с целью рационального использования природных ресурсов в Украине необходимо совместить административно-контрольные и экономические инструменты. Обоснована целесообразность использования в системе планового управления рациональным природопользованием территориального подхода, в котором предусмотрено, что полноправным распорядителем природных ресурсов являются Советы народных депутатов. Определены основные направлениями рационального использования природных ресурсов и совершенствования управления природопользованием в Украине.

Научная новизна. Доказано, что с целью рационального использования природных ресурсов и защиты окружающей среды от загрязнения необходимо применять механизм экологического управления. Важную роль в этом играют органы местного самоуправления, поскольку они отвечают за экономическое и социальное развитие своих территорий.

Практическая значимость. Полученные результаты способствуют рациональному использованию природных ресурсов.

Ключевые слова: природопользование, окружающая среда, природные ресурсы, самоуправления, механизм, экология, управление, ресурсосбережение.

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 658.152

*Куц Л.Л.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри
економіки підприємств і корпорацій
Тернопільський національний економічний університет*

КРАУДФАНДИНГ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ СПОСІБ АКУМУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

Постановка проблеми. З розвитком ІТ-технологій в інвестиційному середовищі відбуваються стрімкі зміни у сфері нових можливостей як для акумулювання необхідних інвестиційних ресурсів, так і для інвесторів щодо вкладень у перспективні сфери бізнесу. Це пов'язано зі стрімким розвитком такого явища як краудфандинг, який є особливо привабливим для стартапів, розвитку малого та середнього бізнесу, а також для реалізації різних соціальних проектів, зокрема, які стосуються й місцевих громад. Поява краудфандингових платформ сприяє вирішенню їх проблем з формуванням інвестиційних ресурсів для фінансування хороших комерційних (бізнес-ідей) і некомерційних ідей, що сьогодні є особливо актуальним для вітчизняних розробників ідей/проектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Панорама сучасних наукових досліджень краудфандингу представлена працями, в основному, зарубіжних науковців, зокрема таких, як П. Беллефлам, Т. Ламберт, І. Рамсі, Д. Лінн, Н. Саббагх, С. Бечтер, С. Йенцш, М. Фрей, Р. Вейт, Т. Поверс та ін. У їхніх роботах визначено основні положення краудфандингу, розглянуто його становлення та розвиток, тенденції поширення, різні форми і схеми колективного фінансування. Праці вітчизняних науковців лише з'являються. На увагу заслуговують дослідження М.Ю. Петрушенка, О.В. Дудкіна, О.С. Марченка, Л.А. Некрасової, М.В. Давиденка, Ю. Гернего, в яких зосереджено увагу на краудфандинзі як новому інструменті фінансування та кредитування. З.О. Тягунова, В.М. Бондаренко розпочали дослідження краудфандингу як інноваційної форми інвестування й аспектів, з цим пов'язаних.

Як нове явище для світової й, зокрема, вітчизняної економічної дійсності краудфандинг потребує подальших ґрунтовних досліджень, зокрема в аспекті дослідження спектру його інноваційних можливостей для акумулювання інвестиційних ресурсів при управлінні інвестиційним процесом.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження явища краудфандингу як інноваційного способу акумулювання інвестиційних ресурсів співвідносно до основних категорій, що характеризують інвестиційний процес.

Виклад основного матеріалу дослідження. У перекладі з англійської термін «crowdfunding», crowd – «натовп», funding – «фінансування», буквально можна перекласти як «фінансування натовпом» чи «народне фінансування», «народний збір». За сучасних тенденцій усі бажаючі «скидаються» хто скільки може на реалізацію проекту, пересилаючи гроші через спеціальну краудфандингову платформу з використанням мережі Інтернет. Таким чином забезпечується фінансова допомога людям/організаціям, чий проект/ідея/інновація надихають, оскільки приносять ефект (соціальний, комерційний тощо).

Щодо сучасного трактування «краудфандингу», то різноманіття його визначень подають у своїх працях зарубіжні й вітчизні науковці. Як нове явище краудфандинг стрімко розвивається, тож розпочато процес його активного дослідження й осмислення. Найбільш широко спектр визначень наведено у праці З.О. Тягунової та В.М. Бондаренко [10, с. 25-26]. Розвідки у цій сфері зроблено й іншими вітчизняними науковцями [2; 7; 8].

Так, аналіз джерел виявив дуже різноманітні визначення цього терміну з огляду на аспект, який хочуть підкреслити автори. Можна спостерігати такі точки зору на суть цього поняття:

1) краудфандинг трактують як зусилля підприємців та їхніх груп щодо фінансування своїх проектів ..., спираючись на порівняно невеликі внески від порівняно великої кількості осіб, що використовують Інтернет, без стандартних фінансових посередників (P. Belleflamme, T. Lambert, A. Schwienbacher [15]).

Близьким до наведеного є трактування Ю.М. Петрушенка та О.В. Дудкіна, відповідно до якого у найбільш загальному вигляді краудфандинг можна визначити як колективну співпрацю людей, які добровільно об'єднують свої фінансові або інші ресурси разом (переважно за допомогою Інтернет-технологій), щоб підтримати зусилля інших людей або організацій [8];

2) як новий продукт соціальних медіа, що забезпечує фінансування для різних підприємств (D.M. Lynn [18, с.42]); чи який стає джерелом фінансування для підприємств (D.M. Lynn, H. Sabbagh [19, с. 7]. На нашу думку, краудфандинг є складнішим явищем, аніж просто джерело капіталу, оскільки його однозначно не можна віднести до суто джерел позикового капіталу чи ж власного капіталу (на практиці часто зустрічаються благодійні внески, які є джерелом власного капіталу, поряд з кредитами, які є джерелом позикового). Також завуженим є його розгляд суто для підприємств, адже свої ідеї можуть виставляти на платформі й фізичні особи;

3) як стратегію формування капіталу за рахунок внесків невеликої кількості коштів від великої кількості людей (K. Sigar [22, с. 480]. На нашу думку, стратегія формування капіталу є ширшим явищем, і може охоплювати різні способи залучення капіталу, й краудфандинг у тому числі;

4) як новий метод залучення коштів на основі Інтернет, де люди збирають кошти на спеціалізованих платформах (R.E. Wheat, Y. Wang, J.E. Byrnes, J. Ranganathan [23, с. 71]). Тут доречно зауважити, що кошти можуть збирати й організації;

5) як процес збору грошей, щоб допомогти перетворити перспективні ідеї в реальний бізнес (Y.A. Ramsey [21, с. 2]). Слід зазначити, що часто зустрічаються не лише бізнесові проекти, а й такі, що мають важливий для суспільства ефект;

6) як підхід до збільшення обсягу капіталу, необхідного для проекту або підприємства, апелюючи до великої кількості звичайних людей, на основі малих внесків (1\$-100\$) (C. Bechter, S. Jentzsch, M. Frey [14, с. 953]);

7) як технологію соціального фінансування через Інтернет; технологія залучення соціальних інвестицій, які здійснюють особи, котрі не є інституційними інвесторами ... і для яких внесення коштів у певні проекти (виробничі, інноваційні, культурні тощо) є заняттям тимчасовим і додатковим до основних видів їх економічної активності (О.С. Марченко [6, с. 28]);

8) як фінансовий механізм, який дозволяє залучати кошти через мережу Інтернет („ дозволяє компаніям-початківцям залучати кошти від населення через веб-сайт посередників”) (T.V. Povers [20, с. 3]).

Як механізм об'єднання і розподілу відносно невеликих фінансових вкладень від широкої аудиторії прихильників в обмін на акції або зобов'язання віддачі фінансових результатів та інші нефінансові вигоди, де прихильники люди або організації, які, як правило, через мережу Інтернет, спільно підтримують інших людей або організації [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**]. На нашу думку, наведене визначення є найбільш всеохопним з точки зору врахування різних аспектів краудфандингу.

У близькому до зазначеного вище контексті трактує краудфандинг Ю. Гернего. На думку автора, він „передбачає поєднання зусиль краудфандинг – інвесторів та підприємців–реалізаторів проекту, які здійснюють процес залучення фінансових ресурсів за посередництвом мережі Інтернет” [2, с. 30];

9) як інноваційну форму інвестування (З.О. Тягунова, В. М. Бондаренко [10, с. 26]). Автори у своїй праці слушно зауважують іншу сторону функціонування краудфандинових платформ з точки зору наданих ними можливостей для інвестування. При цьому зазначимо, що наші попередні дослідження глибинної сутності інвестицій показали доречність вживання „форми” для означення їх природи (грошової, матеріально-речової, нематеріальної) [4]. Тому більш слушним вважаємо вислів „інноваційний спосіб інвестування”, в розрізі якого можуть бути різноманітні види (моделі) краудфандингу. Таку ж думку („ ... колективні способи фінансування проектів істотно розширюють перелік способів традиційного інвестування”) висловлюють й автори [8, с. 177].

З огляду на інвестиційний аспект краудфандингових платформ звернемо увагу на факт виділення економістами у своїх наукових дослідженнях інвестиційних процесів двох груп інвестиційних ринків: ринку інвестицій і ринку інвестиційних товарів, що „дає змогу виявити глибини процеси взаємовідносин, що виникають між суб'єктами інвестиційної діяльності” [12, с. 134]. На краудфандингових платформах це особливо добре видно.

Так, інвестиційні ресурсикладаються в певні об'єкти інвестиційної сфери, які прийнято ще називати інвестиційними товарами. Об'єкти інвестиційних вкладень є специфічною формою товару, що купується (створюється) з метою одержання доходу (ефекту) у майбутньому. Ці товари представляються для продажу на ринки інвестиційних товарів. Інвестори на цих ринках є покупцями, носіями інвестиційного попиту.

Таким чином, на основі проведеного огляду трактувань суті краудфандингу в сучасних умовах, на нашу думку, доречно виокремити такі аспекти: 1) краудфандингова платформа є складним механізмом в соціально-економічному просторі, що забезпечує взаємодію попиту на інвестиційні ресурси (представленого об'єктами інвестицій: зазвичай інноваційні ідеї/проекти) і пропозиції інвестицій з використанням можливостей Інтернет; 2) з точки зору власника перспективної ідеї/проекту краудфандинг доречно вужче трактувати як інноваційний спосіб акумулювання інвестиційних ресурсів з використанням мережі Інтернет для можливості її/його реалізації. Все ж таки це первинне за сутністю призначення краудфандингу; 3) звісно, краудфандингові платформи за сучасних тенденцій розвитку все більше приваблюють інвесторів. Тому з точки зору власника інвестиційних цінностей (які

до моменту вкладення ще не стали інвестицією), краудфандингові платформи забезпечують інноваційні можливості інвестування, і краудфандинг можна розглядати як інноваційний спосіб інвестування (для виокремлення саме цього його аспекту використовують ще термін „краудінвестинг”, звужуючи його суто до випадку наявності фінансового ефекту для вкладника. Проте, наявність довгострокового нефінансового ефекту, наприклад, соціального, екологічного тощо також сьогодні вважають вагомою метою інвестицій).

Різні види краудфандингу за пропонованим ефектом для вкладників з метою залучення інвестиційних ресурсів і видами пропонованих внесків та взаємозв'язок між ними представлено на рис. 1. Так, пропонований ефект може бути нефінансовий, змішаний, фінансовий. Щодо нефінансової винагороди, то автори проектів її можуть виражати у вигляді першого взірця виробленого продукту, записаного альбому, запрошення на концерт, автографа, згадки в титрах тощо, що визначається креативністю уяви авторів. Модель попереднього замовлення також виділяють як окремий випадок нефінансової винагороди (винагородою вважають сам продукт, наприклад: новий гаджет, програмне забезпечення, книгу, фільм, музичний альбом тощо, який обіцяють доставити відразу після виробництва). Тут слід зауважити, що за випадку попереднього продажу за пільговою ціною отриманий ефект окрім нефінансової складової матиме ще й фінансову (у цінovій знижці) з елементами кредитування, що ми й відобразили на рис. 1, як вид краудфандингу зі змішаним ефектом.

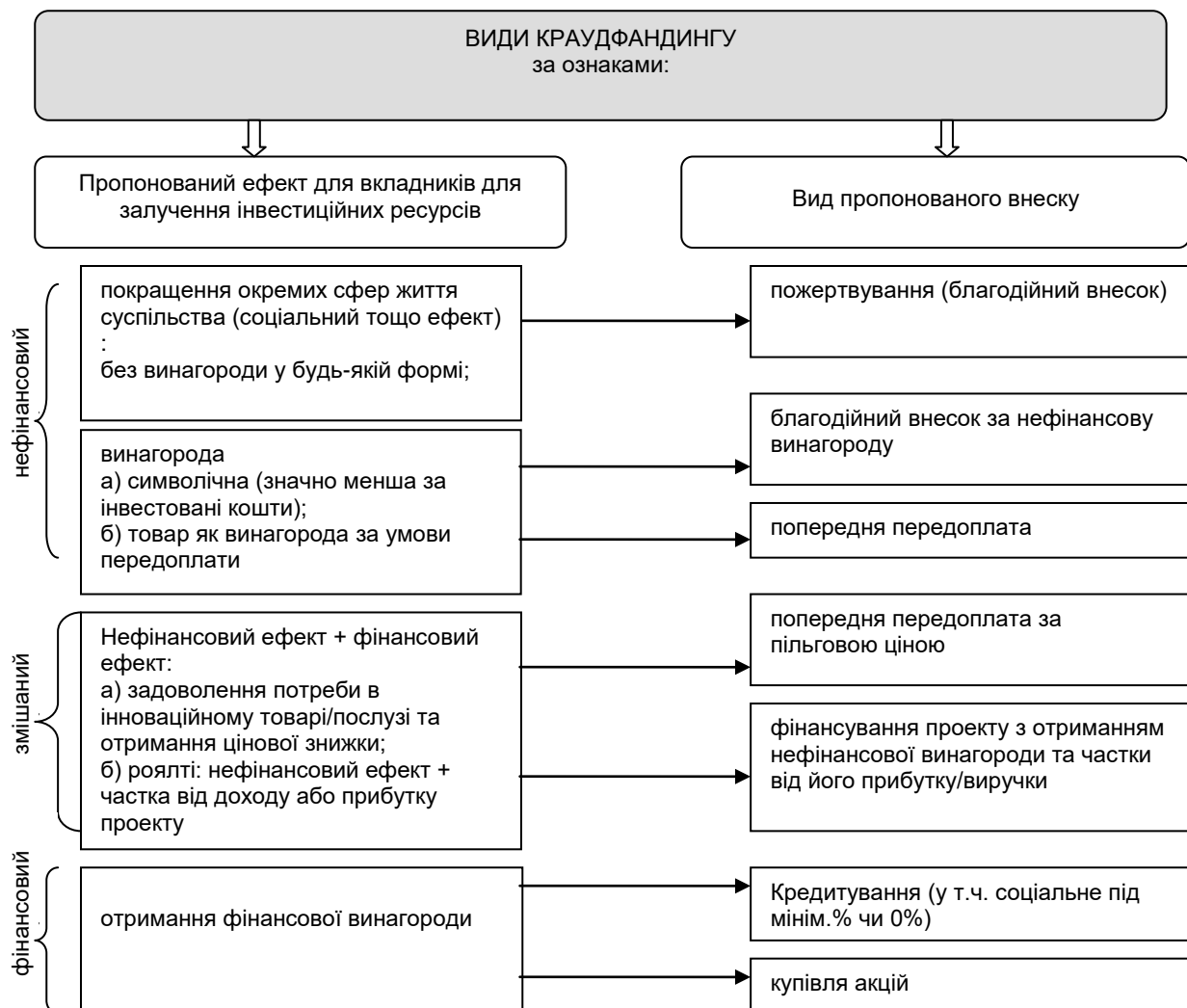

Рис. 1. Класифікація краудфандингу за пропонованим ефектом для вкладників з метою залучення інвестиційних ресурсів та видами пропонованих внесків

Джерело: розроблено автором на основі джерел [2; 8; 16]

Стрімке зростання сектору краудфандингу в світі (див. рис. 2) свідчить про його великий потенціал і перспективність.

Світовий сектор краудфандингу, як бачимо з рис. 2, демонструє пришвидшені темпи зростання в 2014 р. (на 167%) і досяг \$16,2 млрд порівняно з \$6,1 млрд у 2013 р. У 2015 р. за попередніми оцінками цей сектор ще подвоївся.

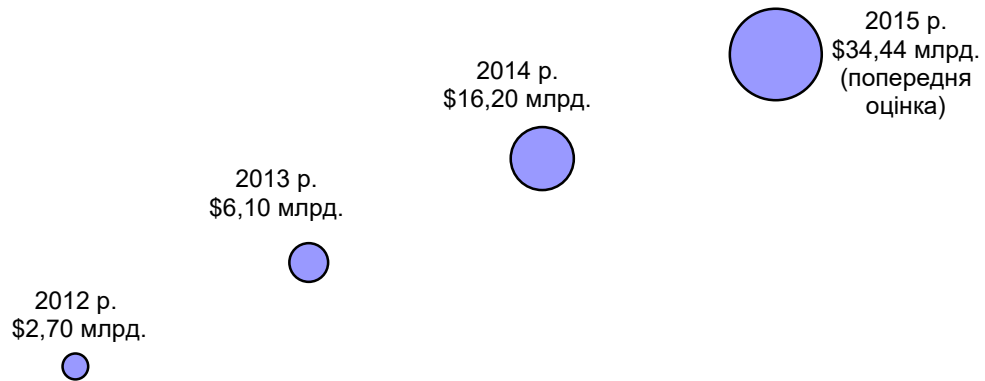

Рис. 2. Динаміка загальної суми залучених через краудфандинг коштів у світі у 2012-2015 рр.

Джерело: [16]

Найпопулярнішими категоріями краудфандингу в світі у 2014 р. стали „бізнес і підприємництво” (\$6,7 млрд, або 41,3 %); соціальні проекти (\$3,06 млрд або 18,9 %), фільми й акторське мистецтво (\$1,97 млрд, або 12,2 %) [13].

З 2014 р. за обсягом краудфандингу Азія (\$3,4 млрд) випередила Європу (\$3,26 млрд) і стала другим за величиною регіоном після Північної Америки (\$9,46 млрд), яка продовжує зберігати лідерство [13].

Попередні оцінки експертів щодо динаміки ринку краудфандингу в 2015 р. за сумою залучених коштів такі: Північна Америка – \$17,25 млрд (приріст 82 %), Азія – \$10,54 млрд (210 %), Європа – \$6,48 (98,6 %) [16]. Структуру краудфандингу у 2015 р. за видами представлено на рис. 3.

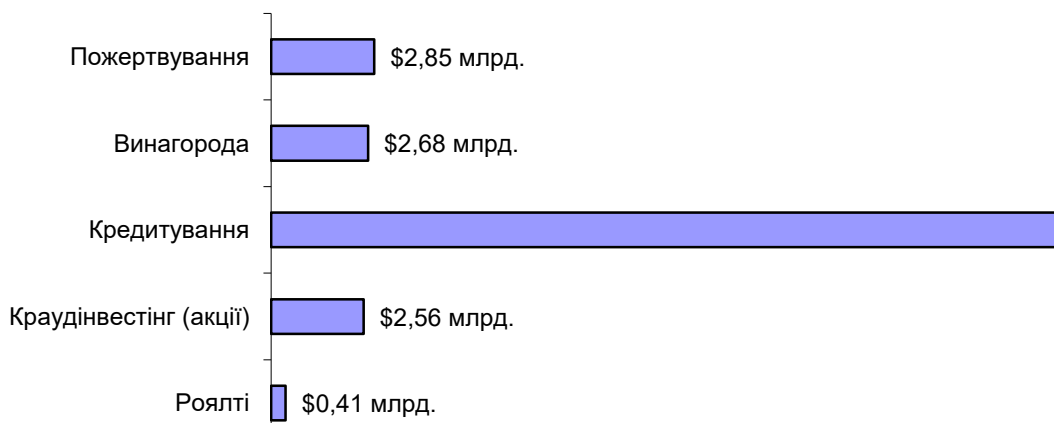

Рис. 3. Види (моделі) краудфандингу в 2015 р. (за попередньою оцінкою)

Джерело: [16]

Загалом, наведені вище теоретичні обґрунтування та світовий досвід підтверджують, що на сьогодні краудфандинг займає достатньо помітну позицію серед інноваційних способів акумулювання так необхідних для реалізації проектів і розвитку бізнесу інвестиційних ресурсів. Потенціал для краудфандингу в Україні високий, оскільки у 2015 році кількість Інтернет-користувачів в Україні становила понад 58 % населення [11], а в березні 2016 р. проникнення Інтернету в Україні перевищило 60 %, активно користуються принаймні однією соціальною мережею 90 % Інтернет-користувачів [1].

У табл. 1 наведено окремі вітчизняні проекти, які на краудфандингових платформах світового чи вітчизняного масштабу зібрали необхідний обсяг інвестиційних ресурсів для своєї реалізації й подальшого розвитку.

Щодо української краудфандингової платформи «Спільнокошту» на сайті „Велика Ідея” (стартувала в жовтні 2012 р.), то першими проектами на ній були медійні та освітні ініціативи. Зараз на

платформі розвивається сектор колективного фінансування інновацій в сфері ІТ, відновлюваної енергетики та відповідального підприємництва. Інші вітчизняні платформи: Na-Starte (з лютого 2013 р.); «X-Ideas» від «Nescafe».

Таблиця 1

Окремі вітчизняні проекти, успішно реалізовані на краудфандингових платформах

Проект	Краудфандингова платформа для акумуляції коштів	Фактично зібрана сума
Hromadske.tv	„Спільнокошт” на сайті „Велика Ідея” (Україна)	1 млн грн
проект майстерні з переробки пластику в різні корисні речі Zelenew	„Спільнокошт”	84 000 грн
проект альтернативної освіти для дітей « Про.СВП »	„Спільнокошт”	44 000 грн
проект цифрової майстерні Izolab	„Спільнокошт”	106 000 грн
гаджет для дистанційного спостереження за домашніми тваринами Petcube	Kickstarter	\$251 тис.
універсальний годинник Lametric	Kickstarter	\$258 тис.
Udears (стартап створює дерев'яні 3-D пазли)	Kickstarter	\$406 805
спалах для смартфонів, iBlazr	Kickstarter	\$56 тис.
iBlazr 2 (стартап Concepter фінансував новинку – запуск 2-го покоління спалаху для смартфонів)	Kickstarter	\$253 578
Robo (дитячий робот, який поєднує гру з навчанням програмуванню), У 2014р. команда переїхала в китайський hardware-акселератор HAXLR8R. На Kickstarter проект у 2015 р.	Kickstarter	\$246 613
Ecoisme (система домашнього енергоменеджменту)	Indiegogo	\$67 732
FORCE – браслет, що розпізнає погане самопочуття власника. В команду стартапу входять студенти різних вузів	Kickstarter	\$30 314
Branto (гаджет дозволяє через смартфон слідкувати за всім, що відбувається вдома і може стати «домашнім сторожем», розробники з Дніпра М. Метц і М. Богун	Indiegogo	\$90 000

Джерело: систематизовано автором на основі джерел [3; 5; 9]

Отож, як показують дані табл. 1, для амбітних вітчизняних технічних стартапів, орієнтованих на створення продукту для західного та азійського ринків, цілком під силу бути успішними на світових краудфандингових платформах. Для малого бізнесу, орієнтованого на місцевих споживачів, можна отримати підтримку українського краудфандингу.

Слушним є й твердження, що “не лише індивідуальні підприємці, а й цілі територіальні спільноти мають можливість шляхом спільнокошту об'єднати зусилля для вирішення питань свого розвитку. На сьогодні місцеві громади роблять перші кроки у використанні мережевих технологій і краудфандингу для фінансування проектів соціально-економічного розвитку” [8].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, з розвитком ІТ-технологій все більше заявляють про себе нові тенденції в інвестиційному середовищі, пов'язані з таким явищем, як краудфандинг та краудфандингові платформи. Сектор краудфандингу в соціально-економічному просторі стрімко зростає з року в рік. Необхідність впровадження інноваційних способів формування інвестиційних ресурсів в українських реаліях набуває особливої актуальності, оскільки є певні труднощі з традиційними способами фінансування інвестицій для забезпечення потреб розвитку. Сектор краудфандингу має вагомий потенціал фінансування, особливо для малих і середніх підприємств.

Важливо створення вітчизняної теоретико-методологічної бази краудфандингу, підвищення обізнаності суб'єктів інноваційно-інвестиційної діяльності та суспільства загалом щодо його можливостей. Подальших досліджень потребують питання адаптації світового досвіду краудфандингу до реалій вітчизняної економіки як в аспекті подальшого розвитку сектору краудфандингу в Україні, так і формування інвестиційного процесу суб'єктів господарювання.

Бібліографічний список

1. Базиленко А. 90% українських користувачів Інтернету активно користуються принаймні однією соціальною мережею [Електронний ресурс] / А. Базиленко. – Режим доступу:

<http://watcher.com.ua/2016/06/10/90-ukrayinskyh-korystuvachiv-internetu-aktyvno-korystuyutsya-prynaymni-odniyeyu-sotsialnoyu-merezheyu/>

2. Гернего Ю. Краудфандинг як інструмент інноваційного розвитку економіки [Електронний ресурс] / Ю. Гернего // Антикризисное управління економікою України: нові виклики: Матеріали III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції: К. : КНЕУ, 2015. – С. 29-34. – Режим доступу: http://kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/kmdu%20fetau/2015/Conf_KNEU_15-17_12_2015.pdf

3. Краудфандинг в Украине: с миру по доллару [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://inventure.com.ua/news/ukraine/kraudfanding_v_ukraine_s_miru_po_dollaru#sthash.QmCmLVRx.dpuf

4. Куц Л.Л. До питання про основні категорії інвестиційного процесу / Л.Л. Куц // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В.Гнатюка: Серія: економіка. – 2002. – № 12. – С. 191–196.

5. Липенцева Ю. Итоги 2015: успехи украинского краудфандинга [Электронный ресурс] / Ю. Липенцева. – Режим доступа: <http://ain.ua/2016/01/06/623175>

6. Марченко О.С. Краудфандинг: соціально-економічний зміст та види / О.С. Марченко // Вісник Національного університету „Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”. – 2013. – № 4(15). – С. 26–35.

7. Некрасова Л.А. Впровадження краудфандингу для стимулювання інноваційної діяльності підприємств України в ІТ-сфері / Л.А. Некрасова, М.В. Давиденко // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. – 2014. – Т. 19. – С. 76-81.

8. Петрушенко Ю.М. Краудфандинг як інноваційний інструмент фінансування проектів соціально-економічного розвитку [Електронний ресурс] / Ю.М. Петрушенко, О.В. Дудкін. – Режим доступу: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/34343/1/Petrushenko_finansuvannia.pdf

9. Пішковцій С. Краудфандинг: як зібрати кошти на реалізацію своєї ідеї [Електронний ресурс] / С. Пішковцій. – Режим доступу: <http://inspired.com.ua/ideas/crowdfunding/>

10. Тягунова З.О. Краудфандинг: світовий досвід та практика / З.О. Тягунова, В.М. Бондаренко // Інноваційна економіка. – 2015. – № 3 (58). – С. 25-32.

11. У 2015 році кількість інтернет-користувачів в Україні становила понад 58% населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/society/1254409-u-2015-rotsi-kilkist-internet-korystuvachiv-v-ukrajini-stanovilo-ponad-58.html>

12. Черваньов Д.М. Менеджмент інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України / Д.М. Черваньов, Л.І. Нейкова. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 1999. – 514 с.

13. 2015CF – Crowdfunding Industry Report [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.crowdsourcing.org/editorial/global-crowdfunding-market-to-reach-344b-in-2015-predicts-massolutions-2015cf-industry-report/45376>

14. Bechter C. From wisdom of the crowd to crowdfunding / C. Bechter, S. Jentzsch, M. Frey // Journal of Communication and Computer. – 2011. – no. 8. – p. 951-957.

15. Belleflamme P. Crowdfunding: Tapping the right crowd [Electronic resource] / P. Belleflamme, T. Lambert, A. Schwienbacher // Journal of Business Venturing. – 2014. – Access mode: http://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID2292363_code301672.pdf.

16. Crowdfunding Industry Statistics 2015 2016 [Electronic resource]. – Access mode: <http://crowdexpert.com/crowdfunding-industry-statistics/>

17. European Crowdfunding Network Electronic resource]. – Access mode: www.europeancrowdfunding.com

18. Lynn D.M. The crowdfunding provisions of the JOBS Act. / D.M. Lynn // Financial Executive. – 2012. – P. 42-43.

19. Lynn D.M. The JOBS Act opens door for crowdfunding offerings / D.M. Lynn, H. Sabbagh // Morrison & Forrester Social Media Newsletter. – 2012. – no. 2 (3). – P. 6-8.

20. Powers T.V. SEC regulation of crowdfunding intermediaries under Title III of the JOBS Act. / T.V. Powers // Banking & Financial Services Policy Report. – 2012. – no. 10 (31). – P. 1-7.

21. Ramsey Y.A. What the heck is crowdfunding? / Y.A. Ramsey // Business people. – 2012. – P. 54-57.

22. Sgar K. Fret no more: inapplicability of crowdfunding concerns in the internet age and the JOBS Act's safeguards / K. Sgar // Administrative Law Review. – 2012. – no. 2 (64). – P. 474-505.

23. Wheat R.E. Raising money for scientific research through crowdfunding / R.E. Wheat, Y. Wang, J.E. Byrnes, J. Ranganathan // Trends in Ecology and Evolution. – 2012. – no. 2 (28). – P. 71-72.

References

1. Bazylenko, A. (2016), “90% of Ukrainian Internet users actively use at least one social network”, available at: <http://watcher.com.ua/2016/06/10/90-ukrayinskyh-korystuvachiv-internetu-aktyvno-korystuyutsya-prynaymni-odniyeyu-sotsialnoyu-merezheyu/> (access date May 06, 2016).

2. Hernego, I. (2015), "Crowdfunding as an instrument of innovative development of economy", *Antykryzove upravlinnia ekonomikoï Ukrainy: novi vyklyky: Materialy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii* [Anti-crisis management of ukrainian economy: new challenges, III International Scientific and Practical Internet Conference], (15–17th December 2015), pp. 29-34, available at: http://kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/kmdu%20fetau/2015/Conf_KNEU_15-17_12_2015.pdf (access date May 05, 2016).
3. "Crowdfunding in Ukraine: on the dollar from the world", available at: https://inventure.com.ua/news/ukraine/kraudfanding_v_ukraine_s_miru_po_dollaru#sthash.QmCmLVRx.dpu f (access date May 05, 2016).
4. Kuts, L.L. (2002), "To a question about the basic categories of the investment process", *Naukovi zapysky Ternopilskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. V.Hnatiuka: Seria: ekonomika*, no. 12, pp. 191–196.
5. Lipentseva, Yu. (2016), "Results of 2015: Ukrainian crowdfunding successes", available at: <http://ain.ua/2016/01/06/623175> (access date May 10, 2016).
6. Marchenko, O.S. (2013). "Crowdfunding: socio-economic content and types", *Visnyk Natsionalnoho universytetu „Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho*", no. 4 (15), pp. 26-35.
7. Niekrasova, L.A. and Davydenko, M.V. (2014), "Adopting crowdfunding to stimulate the Ukrainian IT industry", *Visnyk ONU imeni I.I. Mechnykova*, Vol. 19, pp. 76-81.
8. Petrushenko, Yu.M. and Dudkin, O.V. (2014), "Crowdfunding as an innovative tool for financing projects of social and economic development", available at: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/34343/1/Petrushenko_finansuvannia.pdf (access date May 10, 2016).
9. Pishkovtsii, S. "Crowdfunding: how to raise funds for the implementation of own ideas", available at: <http://inspired.com.ua/ideas/crowdfunding/> (access date May 06, 2016).
10. Tiahunova, Z.O. and Bondarenko, V.M. (2015). "Crowdfunding: world experience and practice", *Innovatsiina ekonomika*, no. 3 (58), pp. 25-32.
11. "In 2015 quantity of Internet Users in Ukraine amounted more than 58% of the population", available at: <http://www.unian.ua/society/1254409-u-2015-rotsi-kilkist-internet-koristuvachiv-v-ukrajini-stanovilo-ponad-58.html> (access date May 06, 2016).
12. Chervanov, D.M. and Neikova, L.I. (1999), *Menedzhment innovatsiino-investytsiinoho rozvytku pidpriemstv Ukrainy* [Management of innovations and investment development of Ukrainian enterprises], T-vo "Znannia", KOO, Kyiv, Ukraine, 514 p.
13. "2015CF – Crowdfunding Industry Report", (2015), available at: <http://www.crowdsourcing.org/editorial/global-crowdfunding-market-to-reach-344b-in-2015-predicts-massolutions-2015cf-industry-report/45376> (access date May 05, 2016).
14. Bechter, C., Jentzsch, S. and Frey, M. (2011), "From wisdom of the crowd to crowdfunding", *Journal of Communication and Computer*, no. 8, pp. 951-957.
15. Belleflamme, P. Lambert, T. Schwiendbacher, A. (2014), "Crowdfunding: Tapping the right crowd", *Journal of Business Venturing*, available at: http://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID2292363_code301672.pdf. (access date May 06, 2016).
16. "Crowdfunding Industry Statistics 2015 2016", available at: <http://crowdexpert.com/crowdfunding-industry-statistics/> (access date May 05, 2016).
17. European Crowdfunding Network (2012-2013), available at: www.europeancrowdfunding.com (access date June 30, 2015).
18. Lynn, D.M. (2012), "The crowdfunding provisions of the JOBS Act.", *Financial Executive*, May, pp. 42-43.
19. Lynn, D.M. and Sabbagh, H. (2012), "The JOBS Act opens door for crowdfunding offerings", *Morrison & Forrester Social Media Newsletter*, no. 2 (3), pp. 6-8.
20. Powers, T.V. (2012), "SEC regulation of crowdfunding intermediaries under Title III of the JOBS Act", *Banking & Financial Services Policy Report*, no. 10 (31), pp.1-7. Proposed rules on crowdfunding (2014), available at: <http://sec.gov/rules/proposed/2013/33-9470.pdf> (access date May 05, 2016).
21. Ramsey, Y.A. (2012), "What the heck is crowdfunding?", *Business people*, pp. 54-57.
22. Sigar, K. (2012), "Fret no more: inapplicability of crowdfunding concerns in the internet age and the JOBS Act's safeguards", *Administrative Law Review*, no. 2 (64), pp. 474-505.
23. Wheat, R.E., Wang, Y., Byrnes, J.E. and Ranganathan, J. (2012), "Raising money for scientific research through crowdfunding", *Trends in Ecology and Evolution*, no. 2 (28), pp. 71-72.

Куц Л.Л. КРАУДФАНДИНГ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ СПОСІБ АКУМУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

Мета. Метою статті є дослідження явища краудфандингу як інноваційного способу акумулювання інвестиційних ресурсів співвідносно до основних категорій, що характеризують інвестиційний процес.

Методика дослідження. У дослідженні використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: аналізу та синтезу, теоретичного узагальнення, абстрактно-логічний – при дослідженні сутності явища

краудфандингу; структурно-логічний – при обґрунтуванні видів краудфандингу; економіко-статистичні методи, структурний аналіз, графічний аналіз – при дослідженні динаміки сектору краудфандингу та його структури за різними параметрами.

Результати. Обґрунтовано сутність краудфандингу та краудфандингової платформи в контексті їх ролі в інвестиційному процесі, сформовано авторський підхід, що дав змогу трактувати краудфандингову платформу як складний механізм у соціально-економічному просторі, що забезпечує взаємодію попиту на інвестиційні ресурси і пропозиції інвестицій з використанням можливостей Інтернет. Визначено основні види краудфандингу за пропонованим ефектом для вкладників з метою залучення інвестиційних ресурсів та видами пропонованих внесків. Обґрунтовано перспективність впровадження краудфандингу як інноваційного способу формування інвестиційних ресурсів в українських реаліях.

Наукова новизна. Представлено власну дефініцію „краудфандингова платформа”, „краудфандинг” співвідносно з їх роллю в інвестиційному процесі й розвитку, удосконалено класифікацію краудфандингу.

Практична значущість. Отримані результати дослідження направлені на вирішення проблеми формування інвестиційних ресурсів для вирішення питань реалізації проектів і розвитку. Вони можуть бути використані в управлінні інвестиційним процесом на різних рівнях.

Ключові слова: краудфандинг, краудфандингова платформа, інновації, інвестиційні ресурси, інвестиційний процес, управління інвестиційним процесом.

Kutz L.L. CROWDFUNDING AS AN INNOVATIVE WAY TO ACCUMULATE INVESTMENT RESOURCES

Purpose. The aim of the article is to study the phenomenon of crowdfunding as an innovative way to accumulate investment resources comparable to the major categories that characterize the investment process.

Methodology of research. General scientific and special methods were used during the study, including: analysis and synthesis, theoretical generalization, abstract and logical – in the study of the essence of the phenomenon of crowdfunding; structural and logical – with substantiation of types of crowdfunding; economic and statistical methods, structural analysis, graphical analysis – in the study of the dynamics of crowdfunding sector and its structure by various parameters.

Findings. The essence crowdfunding and crowdfunding platform in the context of their role in the investment process has been substantiated, the author approach has been formed. This approach made it possible to treat crowdfunding platform as a complex mechanism into the social and economic environment that provides interaction of demand for investment resources and investment proposals with the use of the Internet.

The main kinds of crowdfunding by the proposed effect for investors to attract investment resources and types of proposed contributions have been determined. Promising implementation of crowdfunding as an innovative way for formation of investment resources in the Ukrainian realities has been substantiated.

Originality. Its own definition “crowdfunding platform”, “crowdfunding” comparable with their role in the investment process and development is presented, classification of crowd funding is improved.

Practical value. The obtained results of research are aimed at solving formation of investment resources to address issues for realization of projects and development. They can be used in the management of the investment process at different levels.

Key words: crowdfunding, crowdfunding platform, innovations, investment resources, investment process, manage the process.

Куц Л.Л. КРАУДФАНДИНГ КАК ИННОВАЦИОННЫЙ СПОСОБ АККУМУЛИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННЫХ РЕСУРСОВ

Цель. Целью статьи является исследование явления краудфандинга как инновационного способа аккумуляции инвестиционных ресурсов относительно к основным категориям, характеризующим инвестиционный процесс.

Методика исследования. В исследовании использованы общенаучные и специальные методы, в частности: анализа и синтеза, теоретического обобщения, абстрактно-логический – при исследовании сущности явления краудфандинг; структурно-логический – при обосновании видов краудфандинга; экономико-статистические методы, структурный анализ, графический анализ – при исследовании динамики сектора краудфандинга и его структуры по различным параметрам.

Результаты. Обосновано сущность краудфандинга и краудфандинговой платформы в контексте их роли в инвестиционном процессе, сформирован авторский подход, позволивший рассматривать краудфандинговую платформу как сложный механизм в социально-экономическом пространстве, обеспечивающий взаимодействие спроса на инвестиционные ресурсы и предложения инвестиций с использованием возможностей Интернет. Определены основные виды краудфандинга по предлагаемому эффекту для вкладчиков с целью привлечения инвестиционных ресурсов и видами предлагаемых вкладов. Обоснованно перспективность внедрения краудфандинга как инновационного способа формирования инвестиционных ресурсов в украинских реалиях.

Научная новизна. Представлены собственные дефиниции “краудфандинговой платформы”, “краудфандинга” сообразно их роли в инвестиционном процессе и развитии, усовершенствована классификация краудфандинга.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования направлены на решение проблемы формирования инвестиционных ресурсов для решения вопросов реализаций проектов и развития. Они могут быть использованы в управлении инвестиционным процессом на разных уровнях.

Ключевые слова: краудфандинг, краудфандинговая платформа, инновации, инвестиционные ресурсы, инвестиционный процесс, управление инвестиционным процессом.

УДК 65.011.56

*Бурлаков О.С.,
к.е.н., доцент кафедри інформаційних технологій,
Мушеник І.М.,
к.е.н., доцент кафедри інформаційних технологій,
Подільський державний аграрно-технічний університет*

АВТОМАТИЗОВАНІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ (ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ)

Постановка проблеми. У сучасних умовах успіх підприємства на ринку багато в чому визначається здатністю швидко вирішувати задачу збору, обробки, аналізу інформації і на цій основі приймати рішення. Використання сучасних комп'ютерних систем обліку та підтримки прийняття управлінських рішень істотно підвищує якість і скорочує терміни вирішення цього завдання на підприємствах [7].

Автоматизована система управління (ERP-система) представляє собою інформаційний фундамент бізнесу.

Впровадження ERP-системи – досить складний і тривалий процес. Інтеграція ERP-системи в бізнес-процеси підприємства або організації передбачає серйозну зміну логіки внутрішніх процедур в технологічних процесах компанії, реінжинірингу бізнес-процесів, а також значні зміни в роботі її співробітників.

В зв'язку зі складністю процесу терміни впровадження систем класу ERP достатньо великі.

В останні роки спостерігається тенденція зростання числа неефективних варіантів впровадження на підприємствах ERP-систем. Значною мірою це зумовлено недостатнім методологічним опрацюванням питань вибору системи, яка найкращим чином задовольняла б потребам підприємства [3].

Висока вартість інформаційних систем класу ERP і значні рівні економічних збитків при їх неефективному впровадженні зумовлюють важливість теми дослідження. Таким чином, актуальним на даний момент часу є розробка методів і рекомендацій щодо вирішення проблем впровадження корпоративних інформаційних систем на сучасних підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впровадження інформаційної системи управління, як і будь-яке серйозне перетворення, стає досить складним випробуванням, особливо для системи менеджменту. Тим не менш, деякі проблеми, що виникають при впровадженні системи, досить добре вивчені, формалізовані і мають ефективні методології вирішення. Завчасне вивчення цих проблем і підготовка до них значно полегшують процес впровадження і підвищують ефективність подальшого використання системи [6].

Питання стратегічного планування, аналізу та оптимізації бізнес-процесів і управління діяльністю компанії, особливості впровадження корпоративних інформаційних систем докладно досліджуються в працях вітчизняних і зарубіжних дослідників: В. В. Баронова, Ю. П. Ліпунцова, С. В. Пітеркіна, Н. А. Оладова, Д. В. Ісаєва, К. Г. Скрипкіна, С. Н. Колесникова, І. Ансоффа, Р. Гранта, В. Демінга, Г. Нива, Д. В. Денисова, П. Друкера, Р. Каплана, Г. Мінцберга, Д. Харрінгтона, К. С. Есселінга, Х. Ван Німвегена, Г. Б. Клейнера та ін.

Разом з тим, вибір автоматизованої інформаційної системи управління є вкрай складним концептуальним завданням, яке вимагає серйозного дослідження організації, технологічних процесів, бізнес-процесів і чіткого формулювання вимог до ERP-системи.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження організаційно-методологічних проблем, що виникають при впровадженні ERP-систем на сучасних вітчизняних підприємствах, а також розробка рекомендацій щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Впровадження автоматизованих систем управління підприємством зазвичай відбувається в кілька етапів [4]. Найпоширеніша схема реалізації подібних систем полягає в купівлі підприємством багатофункціонального програмного продукту, поділ процесу впровадження на стадії та поетапне впровадження і реалізація функціональних можливостей модулів. Основною проблемою на шляху створення подібних систем є «змінність» вимог до системи і

способів взаємодій її модулів. В основному дана проблема виникає через вплив цілого ряду факторів, серед яких основними можна назвати наступні:

- невелика кількість вдалих прикладів реалізацій подібних систем в Україні, внаслідок чого на початкових етапах розробки замовник повністю не уявляє кінцевий результат і чітко не може сформулювати функціонально-технічні вимоги до системи;
- повне виключення або лише часткове впровадження можливості адаптації системи до майбутнього розвитку підприємства, можливої реорганізації бізнес-процесів, зміни структури даних, що надходять зі сторонніх модулів і систем, розвитку інформаційних технологій тощо;
- бажання отримати швидкий результат і, як наслідок, недостатнє виділення коштів і часу для розробки концепції впровадження та розвитку подібних систем, скорочення функціональних і технічних можливостей тощо [5].

Наведемо основні проблеми і завдання, що виникають в процесі впровадження інформаційних систем управління підприємством:

- відсутній або недостатній рівень постановки завдань менеджменту;
- необхідність в частковій або повній реорганізації структури підприємства та зміні технології господарювання;
- опір співробітників підприємства та недовготривале підвищення навантаження на співробітників;
- необхідність у формуванні кваліфікованої групи щодо впровадження та супроводу системи [1].

Грамотна постановка завдань менеджменту є найважливішим чинником, що впливає як і на успіх діяльності підприємства в цілому, так і на успіх проекту автоматизації. Абсолютно марно займатися впровадженням автоматизованої системи документування, якщо саме документування не організоване на підприємстві належним чином, як певний послідовний процес [8].

Отже, перше, що необхідно зробити для того, щоб процес впровадження інформаційної системи управління підприємством виявився вдалим – максимально формалізувати всі ті контури управління, які власне планується автоматизувати. В більшості випадків, для здійснення цього не обійтись без залучення сторонніх консультантів. Досвід показує, витрати на консультантів просто не порівняти зі збитками від проваленого проекту автоматизації.

По мірі зростання ролі інформаційних систем і технологій у виробництві та управлінні підприємством IT-аутсорсинг все частіше позиціонується як нова модель ведення господарської діяльності [2].

Перш ніж приступати до впровадження ERP-II системи на підприємстві, необхідно провести часткову реорганізацію його структури і технологій ведення господарської діяльності. Тому, одним з найважливіших етапів проекту впровадження, є повне і достовірне обстеження підприємства у всіх аспектах його діяльності. На основі звіту, отриманого в результаті дослідження, будується вся подальша схема побудови корпоративної інформаційної системи. В результаті обстеження зазвичай фіксується велика кількість місць виникнення необґрунтованих додаткових витрат, а також протиріч в організаційній структурі, усунення яких дозволило б зменшити виробничі і логістичні витрати, а також істотно скоротити час виконання різних етапів основних бізнес-процесів.

Ефективно побудована інформаційна система не може залишити без змін існуючу технологію планування, бюджетування та контролю, а також управління бізнес-процесами [1].

Впровадження інформаційної системи управління підприємством вносить істотні зміни в процес управління бізнес-процесами. Кожен документ, що відображає проходження того чи іншого наскрізного бізнес-процесу, в інтегрованій системі створюється автоматично, на підставі первинного документа. Співробітники, відповідальні за цей бізнес-процес, лише контролюють і, при необхідності, вносять зміни в позиції побудованих системою документів.

В реальному житті можливі різні варіанти збоїв у проходженні бізнес-процесів (поставки комплектуючих, поломки устаткування тощо), тому кожен етап виконання замовлення повинен контролюватись відповідальним за нього колом співробітників, які, в разі необхідності, повинні мати можливості здійснити управлінський вплив на систему, щоб уникнути небажаних наслідків або зменшити їх рівень.

Не варто думати, що працювати при наявності ERP-II-системи стане простіше. Навпаки, істотне скорочення паперової тяганини прискорює процес і підвищує якість обробки інформації, підвищує конкурентоспроможність, рентабельність підприємства в цілому, а все це вимагає більшої зібраності, компетенції та відповідальності виконавців.

При впровадженні автоматизованої інформаційної систем управління підприємством в більшості випадків виникає активний опір співробітників на місцях, що стає серйозною перешкодою для консультантів цілком здатною зірвати або суттєво затягнути процес впровадження. Такий опір викликано декількома людськими чинниками: звичайним страхом перед нововведеннями, консерватизмом, побоювання втратити роботу або втратити свою незамінність тощо.

Керівники підприємства, які ухвалили рішення щодо автоматизації бізнесу, в таких випадках повинні сприяти відповідальній групі спеціалістів (сторонніх консультантів), які займаються впровадженням автоматизованої інформаційної системи управління підприємством, а також проводити роз'яснювальну роботу з кадрами тощо.

Окрім цього, не зайвим, на наш погляд, буде:

- наділити керівника процесу впровадження відповідними повноваженнями, оскільки опір іноді виникає навіть на досить високому рівні менеджменту;
- створити у співробітників всіх рівнів тверде відчуття неминучості впровадження;
- всі організаційні рішення з питань впровадження АСУП підкріплювати виданням відповідних наказів і письмових розпоряджень.

На деяких етапах процесу впровадження тимчасово зростає навантаження на співробітників підприємства. Це пов'язано з тим, що крім виконання звичайних робочих обов'язків, співробітникам необхідно освоювати нові знання і технології. Під час проведення дослідної експлуатації і при переході до промислової експлуатації системи протягом певного часу доводиться вести справи як в новій системі, так і продовжувати ведення їх традиційними способами. У зв'язку з цим, окремі етапи впровадження системи можуть затягуватися під приводом того, що у співробітників і так вистачає термінової роботи по прямому призначенню, а освоєння системи є другорядним і відволікаючим заняттям. У таких випадках керівнику підприємства, крім ведення роз'яснювальної роботи з співробітниками, які ухиляються від освоєння нових технологій необхідно:

- вжити організаційних заходів щодо скорочення терміну паралельного ведення справ;
- підвищити рівень мотивації співробітників до освоєння системи у формі заохочень і подяк.

Впровадження більшості систем автоматизації управління підприємством виконується за такою технологією: на підприємстві формується невелика (3-6 чоловік) робоча група, яка проходить максимально повне навчання роботі з системою, потім на цю групу лягає значна частина роботи по впровадженню системи та подальшого її супроводу. Застосування подібної технології викликано двома факторами: по-перше, тим, що підприємство зазвичай зацікавлене в тому, щоб під рукою були фахівці, які можуть оперативно вирішувати питання налаштування і експлуатації системи, а по-друге, наявність таких співробітників і їх використання, завжди дешевше використання послуг ІТ-аутсорсингу.

Особливо важливим питанням є вибір керівника такої групи та адміністратора системи. Керівник, крім знань базових комп'ютерних технологій, повинен володіти компетентними знаннями в області ведення бізнесу та управління. У практиці великих західних компаній така людина займає посаду СІО (Chief Information Officer), яка зазвичай є другою в ієрархії керівництва компанії. У вітчизняній практиці, при впровадженні систем таку роль, як правило, відіграє начальник відділу АСУП.

Основними правилами організації робочої групи є наступні принципи:

- фахівців робочої групи необхідно призначати з урахуванням наступних вимог: знання сучасних комп'ютерних технологій (і бажання освоювати їх надалі), комунікабельність, відповідальність, дисциплінованість;
- з особливою відповідальністю слід підходити до вибору і призначення адміністратора системи, тому що йому буде доступна практично вся корпоративна інформація;
- можливе звільнення фахівців з групи в процесі впровадження проекту може вкрай негативно позначитися на його результатах. Тому членів групи слід вибирати з відданих і надійних співробітників і виробити систему підтримки цієї відданості протягом усього проекту;
- після визначення співробітників, що входять в групу впровадження, керівник проекту повинен чітко розписати коло розв'язуваних кожним з них завдань, форми планів і звітів, а також тривалість звітного періоду.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами дослідження можна зазначити, що перш ніж приступати до впровадження інформаційної системи управління на підприємстві, зазвичай необхідно провести часткову реорганізацію його структури та технологій ведення господарської діяльності. Одним з найважливіших етапів процесу впровадження є повне і достовірне обстеження підприємства у всіх аспектах його діяльності.

Впровадження ERP-систем є одним з перспективних напрямів переходу вітчизняного виробництва на інноваційний шлях розвитку. Воно допомагає підприємству вирішувати наступні завдання:

- підвищити конкурентоспроможність продукції;
- збільшити інвестиційну привабливість підприємств;
- розширити ринки збуту продукції;
- створити нові високопродуктивні виробництва.

В даний момент часу з'являються можливості для одночасного впровадження ERP-системи та здійснення реорганізації підприємства, що дозволить підвищити ефективність впровадження та експлуатації автоматизованих систем управління на підприємствах.

Бібліографічний список

1. Бурлаков О.С. ІТ-аутсорсинг як інструмент оптимізації діяльності підприємств / О.С. Бурлаков // Сталій розвиток економіки : [всеукр. наук.-вир. журнал]. – 2013. – № 4. – С. 90-93.
2. Бурлаков О.С. Управління ризиками ІТ-аутсорсингу в сучасних умовах господарювання / О.С. Бурлаков // Інноваційна економіка. – 2013. – № 8[46]. – С. 341-343.
3. Денисенко М. П. Інформаційне забезпечення ефективного управління підприємством / М.П. Денисенко, І.В. Колосся // Економіка та держава. – 2010. – № 7. – С. 19-25.
4. Калянов Г.Н. Моделирование, анализ, реорганизация и автоматизация бизнес-процессов / Г.Н. Калянов. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 267 с.
5. Кінаш І.А. Управління сільськогосподарським підприємством з використанням інформаційних технологій / І.А. Кінаш // Сталій розвиток економіки. – 2012. – № 2 (12). – С. 50-53.
6. Клейнер Г.Б. Стратегия предприятия / Г.Б. Клейнер. – М. : Дело, 2008. – 320 с.
7. Нив Генри Организация как система. Принципы построения устойчивого бизнеса Эдвардса Деминга / Генри Нив. – М. : Альпина Паблишер, 2011. – 370 с.
8. Чернявська І.В. Дослідження ефективності використання інформаційних ресурсів промислового підприємства / І.В. Чернявська // Економічний аналіз. – 2008. – № 2(18). – С. 397-399.

References

1. Burlakov, O.S. (2013), "IT-outsourcing as a tool of optimization of the company", *Stalyi rozvytok ekonomiky* : [vseukr. nauk.-vyr. zhurnal], no. 4, pp. 90-93.
2. Burlakov, O.S. (2013), "Risk management of IT outsourcing in the current economic conditions", *Innovatsiina ekonomika*, no. 8[46], pp. 341-343.
3. Denysenko, M.P. and Kolossia, I.V. (2010), "Information support effective management", *Ekonomika ta derzhava*, no. 7, pp. 19-25.
4. Kalianov, G.N. (2006), *Modelirovanie, analiz, reorganizatsiia i avtomatizatsiia biznes-protsessov* [Modeling, analysis, reorganization and automation of business processes], Finansy i statistika, Moscow, Russia, 267 p.
5. Kinash, I.A. (2012), "Farm management of information technology", *Stalyi rozvytok ekonomiky* : [vseukr. nauk.-vyr. zhurnal], no. 2(12), pp. 50-53.
6. Kleyner, G.B. (2008), *Strategiia predpriatiia* [Strategy enterprise], Delo, Moscow, Russia, 320 p.
7. Niv, Genri (2011), *Organizatsiia kak sistema. Printsipy postroeniia ustoychivogo biznesa Edvardsa Deminga* [The organization as a system. Principles of sustainable business Edwards Deming], Alpina Pablisher, Moscow, Russia, 370 p.
8. Cherniavska, I.V. (2008), "Research efficiency industrial enterprise information resources", *Ekonomichnyi analiz*, no. 2(18), pp. 397-399.

Бурлаков О.С., Мушеник І.М. АВТОМАТИЗОВАНІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ (ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ)

Мета – дослідження організаційно-методологічних аспектів та проблем, що виникають при впровадженні ERP-II-систем на сучасних вітчизняних підприємствах, а також розробка рекомендацій щодо їх вирішення.

Методика дослідження. Методологічною і теоретичною основою статті стали праці провідних зарубіжних і вітчизняних вчених з питань впровадження та підвищення ефективності подальшого використання корпоративних інформаційних систем на підприємствах. Досягнення поставленої мети здійснювалось з використанням наступних наукових прийомів і методів дослідження: монографічний (при огляді та вивченні літературних джерел щодо проблематики ефективної організації управління сучасними підприємствами з використанням засобів комп'ютеризації), аналізу та синтезу (для дослідження та узагальнення результатів дослідження); логіко-теоретичний та діалектичний (для формування висновків дослідження).

Результати. У статті розглянуто теоретичні аспекти впровадження корпоративних інформаційних систем підтримки управлінської діяльності сучасних підприємств. Визначено основні проблеми і завдання, що виникають в процесі впровадження інформаційних систем управління підприємством.

Наукова новизна. Проведено аналіз проблематики впровадження ERP-II-систем методологічно-організаційного характеру та обґрунтовано перелік завдань, виконання яких дозволить знизити ризик неефективного впровадження автоматизованих інформаційних систем.

Практична значущість. Розроблені рекомендації щодо вирішення організаційно-методологічних проблем впровадження автоматизованих інформаційних систем управління можуть служити базою для подальших досліджень в сфері побудови інформаційних систем управління в різних сферах, а також можуть бути використані при підготовці навчальних посібників, методичних розробок для студентів, аспірантів, слухачів економічних курсів з побудови інформаційних систем на підприємстві.

Ключові слова: інформаційний ресурс, корпоративна інформаційна система, ERP-II-система, інформаційна технологія, бізнес-процес.

Burlakov O.S., Mushenyk I.M. AUTOMATED ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM (ORGANIZATIONAL AND PRACTICAL CONSIDERATIONS)

Purpose – to investigate the organizational and methodological aspects and problems in implementing ERP II systems on modern domestic enterprises, and developing recommendations to address them.

Methodology of research. The methodological and theoretical basis of articles were works of leading foreign and domestic scientists on the implementation and efficiency of future use of corporate information systems in enterprises. Achieving this goal was carried out using the following techniques and scientific methods of research: monographic (with the review and study of the literature on the problems of effective management of modern enterprises with the use of computerization), analysis and synthesis (for research and summarizing the results of the study); logical and dialectical theoretical (to draw inferences research).

Findings. In the article the theoretical aspects of the implementation of corporate information systems support to the management of modern enterprises. The main challenges that arise in the implementation of information systems management.

Originality. The analysis of the problems of implementation ERP II-methodological and organizational objectives and reasonable for the implementation of which will reduce the risk of ineffective implementation of automated information systems.

Practical value. Recommendations to address organizational and methodological problems of implementation of automated information management systems can serve as a basis for further research in the field of construction management information systems in various fields, and can be used in the preparation of textbooks, teaching materials for students, graduate students of Economics courses construction of information systems in the enterprise.

Key words: information resources, corporate information system, ERP II system, information technology, business process.

Бурлаков А.С., Мушеник И.Н. АВТОМАТИЗИРОВАННЫЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ (ОРГАНИЗАЦИОННО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ)

Цель – исследование организационно-методологических аспектов и проблем, возникающих при внедрении ERP II-систем на современных отечественных предприятиях, а также разработка рекомендаций по их решению.

Методика исследования. Методологической и теоретической основой статьи стали труды ведущих зарубежных и отечественных ученых по вопросам внедрения и повышения эффективности дальнейшего использования корпоративных информационных систем на предприятиях. Достижение поставленной цели осуществлялось с использованием следующих научных приемов и методов исследования: монографический (при осмотре и изучении литературных источников по проблематике эффективной организации управления современными предприятиями с использованием средств компьютеризации), анализа и синтеза (для исследования и обобщения результатов исследования); логико-теоретический и диалектический (для формирования выводов исследования).

Результаты. В статье рассмотрены теоретические аспекты внедрения корпоративных информационных систем поддержки управленческой деятельности современных предприятий. Определены основные проблемы и задачи, возникающие в процессе внедрения информационных систем управления предприятием.

Научная новизна. Проведен анализ проблематики внедрения ERP II-систем методологически организационного характера и обоснованно перечень задач, выполнение которых позволит снизить риск неэффективного внедрения автоматизированных информационных систем.

Практическая значимость. Разработанные рекомендации по решению организационно-методологических проблем внедрения автоматизированных информационных систем управления могут служить базой для дальнейших исследований в области построения информационных систем управления в различных сферах, а также могут быть использованы при подготовке учебных пособий, методических разработок для студентов, аспирантов, слушателей экономических курсов построения информационных систем на предприятии.

Ключевые слова: информационный ресурс, корпоративная информационная система, ERP II-система, информационная технология, бизнес-процесс.

УДК 631.1:574:332.33

**Коренюк Л.В.,
к.е.н., доцент кафедри фінансів та економічної безпеки
Дніпропетровський національний університет
залізничного транспорту імені В. Лазаряна**

ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО ІННОВАЦІЙНОГО ПОЛЯ ЯК ЧИННИК ЗАПОБІГАННЯ БАНКУТСТВА

Постановка проблеми. Події, що відбуваються останнім часом, в національній економіці не завжди характеризуються зростанням темпів виробництва і конкурентоспроможності продукції. Вступ країни в СОТ вимагає від вітчизняних товаровиробників підвищення конкурентоздатності власне підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринках. За рахунок технологічної відсталості та деяких інших вагомих чинників низка підприємств не у змозі витримати конкурентний тиск зі сторони

інсайдерів ринку. Відповідно, банкрутство підприємств в Україні, на жаль, стає досить поширеним явищем. Нестабільність економічного і політичного середовища в країні, недосконалість правового та податкового чинного законодавства призвели до збільшення кількості неплатоспроможних підприємств, які прямують до банкрутства, що призводить у більшості випадків до ліквідації таких підприємств. Значимість проблеми банкрутства підприємств набуває особливої актуальності в умовах фінансової нестабільності галузей національної економіки.

Загалом банкрутство є регулятором ринкової економіки, основне призначення якого полягає у «відсіюванні» неефективних, неплатоспроможних та збиткових суб'єктів підприємницької діяльності. Як показує світовий досвід, одним з ефективних методів запобігання та уникнення банкрутства є формування сприятливого інноваційного поля для запровадження внутрішніх та закордонних інновацій, що, відповідно, обумовило актуальність розробки авторської статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [1] визначає банкрутство як неспроможність юридичної особи суб'єкта підприємницької діяльності задовольнити в установлений для цього строк пред'явлені до нього з боку кредиторів вимоги та виконати зобов'язання перед бюджетом. Дослідженнями проблем запобігання банкрутства підприємств займалися такі вчені, як Онисько С.М. [5], Протопопова Н.А. [6], Степанов О. [8] та низка інших вітчизняних та закордонних вчених.

Основні положення щодо інноваційної діяльності та формування сприятливого інноваційного поля відображення в Законі України про інноваційну діяльність [2]. Значний вклад в проблему формування сприятливого інноваційного поля здійснили Баранова І.В. [3], Матковський С.О. [4], Реутов А.Ю. [7], Черепанова М.В. [3] та деякі інші видатні науковці.

Реалізація принципів та положень ефективного інноваційного управління підприємством дозволяє йому функціонувати, уникаючи кризових ситуацій. Так, Й. Шумпетер вважає, що основу економічного зростання складають нововведення. Відповідно до класифікації Й. Шумпетера, поняття «нововведення» розглядається як: 1) виготовлення нового продукту, ще невідомого споживачам; 2) впровадження нового, тобто невідомого методу (способу) виробництва; 3) освоєння нового ринку збуту; 4) отримання нового джерела сировини або напівфабрикатів.

Постановка завдання. Метою даного дослідження у форматі наукової статті є дослідити та визначити особливості та формування сприятливого інноваційного поля з метою запобігання банкрутства.

Виклад основного матеріалу досліджень. В практиці існують попередні симптоми настання банкрутства підприємства. Найбільш характерні серед них є зменшення обсягів реалізації продукції або послуг, зниження прибутковості, утрата покупців та клієнтів, низький рівень використання виробничого потенціалу, скорочення кількості робочих місць на підприємстві тощо. У подальшому зростають більш явні ознаки банкрутства, зокрема негативні зміни структури балансу підприємства (радикальне зменшення грошових коштів на рахунках; різкий зріст дебіторської та кредиторської заборгованості; зниження обсягів реалізації), застарілий рівень виробничих технологій.

Так, чистий фінансовий результат (прибуток) великих та середніх підприємств до оподаткування за 2011 рік склав 91,0454 млрд грн, за 2012 рік – відповідно 101,8847 млрд грн (за даними Держкомстату України). За перший квартал 2013 року українські підприємства отримали 24,722 млрд гривень, на кінець року дана сума виросла до 38, 29 млрд грн, що в 2,7 раза нижче показника за 2012 рік (101,8847 млрд грн).

Підприємства України, за винятком малих підприємств та бюджетних установ, у січні-вересні 2014 року отримали 168,026 млрд грн збитку, в той час як за аналогічний період минулого року було отримано 24,722 млрд грн прибутку. На кінець 2014 року сума збитку складала 408,17 млрд грн.

В 2014 році підприємства, що отримали збиток від господарської діяльності, відрізняються за видами економічної діяльності та за регіонами країни. Так, найбільше зростання збитків (більш ніж у 5 разів) показали підприємства, що працюють в галузях сільського господарства, професійної і наукової діяльності, охорони здоров'я, операцій з нерухомістю.

Найбільше зростання прибутку - в 4 рази - зафіксоване у фінансовій і страховій діяльності, а також в галузях мистецтва, спорту і відпочинку. Тому можна передбачити, що саме підприємства тих галузей, де отримуються найвищі збитки, мають надалі найвищий ризик банкрутства.

Великі та середні підприємства України за I квартал 2015 року отримали 385,9 млрд грн збитку, що в 2,3 раза більше збитку за аналогічний період минулого року (-168,026 млрд). І, як наслідок, за період з 12 по 18 вересня 2015 року включно Вищий господарський суд України оголосив про порушення справ про банкрутство стосовно 114 українських підприємств.

На нашу думку, до основних причин неплатоспроможності підприємств доцільно віднести інфляційні процеси, нестабільність вітчизняного фінансового ринку та недостатня інноваційна активність підприємств, нестабільна політична та економічна ситуація, зокрема значне підвищення ціни на газ та бензин, збільшення собівартості продукції. Так, індекс інфляції в Україні в 2014 році був найбільшим і становив 124,9 %. Для порівняння, в 2013 році – 100,5 %, а у 2012 – 99,8 %.

В умовах сталого прискорення темпів науково-технічного прогресу, глобалізаційних процесів ринку, посилення конкуренції, яке супроводжується скороченням термінів дії конкурентних переваг і необхідністю розділення ринку на сектори та окремі ніші, інноваційність стає визначальним фактором ефективності виробництва та чи не єдиним засобом виживання. А стратегічне управління нововведеннями при цьому виступають у ролі важливого завдання антикризової політики підприємства, виконання якої багато в чому залежить від якості та своєчасності прийнятих інноваційних рішень. Такі рішення організаційно і економічно сприятимуть забезпеченню досягнення поставленої мети по створенню конкурентоспроможної продукції.

Так, активізація інноваційної діяльності на мікроекономічній рівні досить тісно пов'язана із залученням матеріальних та фінансових ресурсів, основними з яких є інвестиції і витрати часу на наукові, інформаційні і технічні розробки та технологічне освоєння масштабного виробництва нової продукції. На рівень розвитку інноваційної активності фірми впливають чинники, представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Чинники, що впливають на розробку нововведень

Чинники, що сприяють розробці нововведень	Чинники, які заважають розробці нововведень
Збереження і розширення виробничої бази	Високі витрати, пов'язані з розробкою і впровадженням нововведень
Імідж корпорації	Велика невпевненість в успіху
Підвищення науково-технічного потенціалу фахівців	Слабка патентоспроможність нововведення
Реалізація потреб і пропозицій споживача	Тривалі терміни між розробкою нововведення і виходом виробу на ринок
Скорочення витрат	Труднощі в збереженні частки на ринку. Відсутність необхідних ресурсів і кваліфікованих кадрів

Джерело: авторська розробка

Інноваційна стратегія найтіснішим чином пов'язана з принципами підприємницького управління, вона вимагає від керівника здібності передбачення, особистої мужності і реалізму, підприємницького підходу уяви, ініціативності і раціональності. Важлива умова управління в складних системах – здатність визначення пріоритетів. Відповідальність за інноваційну стратегію, що визначає конкурентоздатність підприємства має нести керівництво та відповідні спеціалісти підприємства. У зв'язку з цим завдання вищого керівництва полягає в тому, щоб задіяти управлінський потенціал, необхідний для конкретних умов функціонування організації, систематично переглядати свої внутрішні «запаси» управлінських талантів, визначати масштаби і цілі необхідної управлінської підготовки і виділяти відповідні ресурси. У вітчизняній науковій літературі розрізняють два основні типи інноваційної стратегії: адаптивну, коли підприємство використовує нововведення як відповідну реакцію на зміни ринкових умов в цілях збереження своїх позицій на ринку; конкурентну, коли інноваційні нововведення використовуються як відправна точка для досягнення успіху. Адаптивну стратегію характеризує концентрація зусиль на часткових змінах, додатковим поліпшенням існуючих продуктів, ринків технологій, традиційних для даної організації шляхів досягнення успіху. Така стратегія позбавляє організацію можливості створювати і використовувати нові виробничі і ринкові можливості, знаходити нові конкурентні переваги та робить таку стратегію прогнозованою для конкурентів. Конкурентна стратегія, заснована на творчому підході, припускає подвійний зворотний зв'язок шляхом аналізу інноваційного середовища організації, яка складається з чинників інноваційного потенціалу. Виходячи з проведених досліджень, дана стратегія вимагає постійної інноваційності та самовдосконалення організації через оцінку й експериментування в сфері аналізу вирішення проблем.

Отже, враховуючи сказане вище, доцільно зробити висновок про вплив формування сприятливого інноваційного поля на рівень конкурентоздатності та прибутковості підприємств. При цьому імовірність настання банкрутства для таких інноваційних підприємств буде мінімізованою.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз статистичних даних свідчить про збільшення за останні 5 років кількості підприємств щодо яких порушено справу про банкрутство в Україні та які підлягають ліквідації. Основними важливими заходами для швидкого й ефективного механізму протидії банкрутства є розширення державного впливу при вирішенні проблем неплатежів з використанням механізмів банкрутства та створення сприятливого інноваційного поля.

Формування сприятливого інноваційного поля потребує спеціальних організаційно-економічних механізмів, що є характерним для інноваційної діяльності. Особливістю інноваційних технологій є те, що вартість отриманих інноваційних результатів може бути дуже високою і на перших порах нова продукція може потерпіти комерційну невдачу. Але, враховуючи даний ризик при впровадженні інноваційних продуктів, доцільно вказати, що впровадження будь-яких нововведень на виробництві тягне за собою певний економічний і технологічний ризик. Проте на перспективу інновації, як правило,

є прибутковими і сприяють зростанню прибутковості виробництва. Ризик на перших порах є прямо пропорційний отриманому прибутку, а подальша діяльність сприятиме фінансовій стабілізації, зниженню ризиків економічної діяльності і, відповідно, запобіганню уникненню банкрутства.

Позитивним соціальним наслідком формування інноваційного поля території є запобігання та уникнення банкрутства серед підприємств малого і середнього бізнесу, що допомагає вирішувати проблеми зайнятості і соціальної стабільності суспільства та сприяє вирішенню завдань інноваційної політики в рамках протидії банкрутству підприємств.

Бібліографічний список

1. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>
2. Закон України «Про інноваційну діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3715-17>.
3. Баранова И.В. Методические подходы к оценке инновационной активности и инновационного потенциала вуза [Електронний ресурс] / И.В. Баранова, М.В. Черепанова // ЖУРНАЛ «СИБИРСКАЯ ФИНАНСОВАЯ ШКОЛА». – Режим доступу: <http://journal.safbd.ru/ru/content/metodicheskie-podhody-k-ocenke-innovacionnoy-aktivnosti-i-innovacionnogo-potenciala-vuza>
4. Матковський С.О. Інноваційна активність підприємств Львова в 2010 році [Електронний ресурс] / С.О. Матковський // Головне управління статистики у Львівській області. – 2011. – № 59. – Режим доступу: http://stat.lviv.ua/ukr/si/press/2011/r040411_59.pdf.
5. Онисько С.М. Фінансова санація і банкрутство підприємств : підручник / С.М. Онисько. – Львів: «Магнолія плюс»; видавець СПОФО Піча В.М., 2006. – 265 с.
6. Протопопова Н.А. Облік операцій з припинення діяльності підприємства та відновлення його платоспроможності / Н.А. Протопопова // Держава та регіони. – 2009. – № 5. – С. 132-137.
7. Реустов А.Ю. Анализ ресурсной, результатной и статистической компонент инновационной активности организации [Електронний ресурс] / А.Ю. Реустов // Инновации. Инвестиции. – 2011. – № 33. – Режим доступу: <http://uecs.ru/component/content/article/650>.
8. Степанов О. Проблемні питання визначення недійсним правочині боржника у процедурі неспроможності (банкрутства) / Степанов О. // Право України. – 2004. – № 12. – С. 44-47.
9. Тарасенко О.І. Оцінка інноваційної активності підприємства в системі стратегічного управління / І.О. Тарасенко, О.М. Королько, К.С. Белявська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №9 (99). – С. 133–141.

References

1. The Law of Ukraine "On Restoring Debtor Solvency Or Declaring a Debtor Bankrupt", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>. (access date May 15, 2016).
2. The Law of Ukraine "On innovation activity", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3715-17>. (access date May 15, 2016).
3. Baranova, I.V. and Cherepanova M.V. "Methodical approaches to the estimation of innovative activity and innovation potential of the university", *Zhurnal «sibirskaya finansovaya shkola»*, available at: <http://journal.safbd.ru/ru/content/metodicheskie-podhody-k-ocenke-innovacionnoy-aktivnosti-i-innovacionnogo-potenciala-vuza> (access date May 15, 2016).
4. Matkovskiy, S.O. (2011), "The innovative activity of enterprises in Lviv in 2010", *Holovne upravlinnia statystyky u Lvivskii oblasti*, no. 59, available at: http://stat.lviv.ua/ukr/si/press/2011/r040411_59.pdf. (access date May 15, 2016).
5. Onysko, S.M. (2006), *Finansova sanatsiia i bankrutstvo pidpriemstv* [Financial readjustment and bankruptcy of enterprises], textbook, «Mahnoliia plius»; vydavets SPOFO Picha V.M., Lviv, Ukraine, 265 p.
6. Protopopova, N.A. (2009), "Accounting for transactions with the termination of activity of enterprise and restoring its solvency", *Derzhava ta rehiony*, no. 5, pp. 132-137.
7. Reustov, A.Yu. (2011), "Analysis of Resource, Scoring and statistical component of the innovation activity of the organization", *Innovatsii. Investitsii*, no. 33: available at: www.uecs.ru/component/content/article/650. (access date May 15, 2016).
8. Stepanov, O. (2004), "Problematic issues of the definition of invalid powers of the debtor in insolvency procedures (bankruptcy)", *Pravo Ukrainy*, no. 12, pp. 44-47.
9. Tarasenko, I.O., Korolko, O.M. and Belavskaya, K.S. (2009), "Enterprise innovative activity evaluation in the system of strategic management", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 9 (99), pp. 133–141.

Кореньюк Л.В. ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО ІННОВАЦІЙНОГО ПОЛЯ ЯК ЧИННИК ЗАПОБІГАННЯ БАНКРУТСТВА

Мета. Метою даного дослідження у форматі наукової статті є дослідити та визначити особливості і формування сприятливого інноваційного поля з метою запобігання банкрутства.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є фундаментальні

положення економічної теорії щодо інноваційного поля, наукові праці вчених, нормативні та законодавчі акти України з питань інноваційної діяльності та банкрутства підприємств. В процесі дослідження використані такі методи: абстрактно-логічний (для виявлення сутності інноваційного поля), монографічний (при дослідженні особливостей впливу формування інноваційного поля на зниження рівня банкрутства підприємств), системний (для розгляду досліджуваної проблеми у системній взаємодії).

Результати. Встановлено, що в сучасних умовах нестабільності економічного середовища в країні має місце погіршення фінансово-економічного стану підприємств. Визначено факт впливу формування сприятливого інноваційного поля на поліпшення фінансового стану підприємств та зниження рівня їх банкрутства. Обґрунтовано, що одним з ефективних методів запобігання та уникнення банкрутства є формування сприятливого інноваційного поля для запровадження внутрішніх та закордонних інновацій. Виявлено, що активізація інноваційної діяльності на мікроекономічній рівні досить тісно пов'язана із залученням матеріальних та фінансових ресурсів.

Наукова новизна полягає у визначенні теоретичних положень та виробленні концептуального підходу щодо особливостей формування сприятливого інноваційного поля з метою запобігання, а то і уникнення банкрутства.

Практична значущість. Отримані результати авторського дослідження є базовим підґрунтям для вирішення практичних проблем щодо формування сприятливого інноваційного поля як чинника зниження імовірності та запобігання банкрутства.

Ключові слова: інноваційне поле, банкрутство, підприємство, криза, прибуток

Koreniuk L.V. FORMATION OF FAVORABLE INNOVATIVE FIELD AS A FACTOR OF PREVENTING BANKRUPTCY

Purpose. The aim of this study in the format of the scientific article is to explore and define the features and create a favorable innovative field in order to avoid bankruptcy.

Methodology of research. Fundamental provisions of economic theory on innovative field, scientific works of scientists, regulatory and legislative acts of Ukraine concerning innovative activity and bankruptcy of enterprises are the theoretical and methodological basis of research.

The following methods were used during the study: abstract and logical (to identify the essence of innovative field), monographic (in the study of the peculiarities of influence for formation of innovative field on the reduction of bankruptcy of enterprises), system (for review of the studied problem in system interaction).

Findings. It was established that in present conditions of unstable economic environment in the country there is deterioration in financial and economic state of enterprises. The fact of influence on the formation of a favorable innovative field on improving financial condition of enterprises and reducing the level of their bankruptcy has been determined. It has been substantiated that one of the effective methods of prevention and avoiding bankruptcy is a favorable field for the introduction of innovative domestic and international innovations. It has been revealed that activation of innovation activity at the microeconomic level is closely linked with the involvement of material and financial resources.

Originality. The scientific novelty is to determine the theoretical positions and develop a conceptual approach to creating favorable features innovative fields in order to prevent or even avoid bankruptcy.

Practical value. The obtained results of the author's research are the basic foundation for solving practical problems on creating a favorable innovation field as a factor of reducing the probability and prevent bankruptcy.

Key words: innovative field, bankruptcy, enterprise, crisis, income.

Кореньюк Л.В. ФОРМИРОВАНИЕ БЛАГОПРИЯТНОГО ИННОВАЦИОННОГО ПОЛЯ КАК ФАКТОР ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ БАНКРОТСТВА

Цель. Целью данного исследования в формате научной статьи является исследовать и определить особенности и формирование благоприятного инновационного поля с целью предотвращения банкротства.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются фундаментальные положения экономической теории относительно инновационного поля, научные труды ученых, нормативные и законодательные акты Украины по вопросам инновационной деятельности и банкротства предприятий. Были использованы следующие методы: абстрактно-логический (для выявления сущности инновационного поля), монографический (при исследовании особенностей влияния формирования инновационного поля на снижение уровня банкротства предприятий), системный (для рассмотрения исследуемой проблемы в системном взаимодействии).

Результаты. Установлено, что в современных условиях нестабильности экономической среды в стране имеет место ухудшение финансово-экономического состояния предприятий. Определено факт влияния формирования благоприятного инновационного поля на улучшение финансового состояния предприятий и снижение уровня их банкротства. Обосновано, что одним из эффективных методов предотвращения и избежания банкротства является формирование благоприятного инновационного поля для введения внутренних и иностранных инноваций. Выведено, что активизация инновационной деятельности на микроэкономическом уровне достаточно тесно связана с привлечением материальных и финансовых ресурсов.

Научная новизна заключается в определении теоретических положений и выработки концептуального подхода относительно особенностей формирования благоприятного инновационного поля с целью предотвращения, а то и во избежание банкротства.

Практическая значимость. Полученные результаты авторского исследования являются базовым основанием для решения практических проблем по формированию благоприятного инновационного поля как фактора снижения вероятности и предотвращению банкротства.

Ключевые слова: инновационное поле, банкротство, предприятие, кризис, прибыль.

ОБЛІК, АНАЛІЗ І АУДИТ

УДК 657.44

Осадча Т.С.,
к.е.н., доцент, докторант,
Житомирський державний технологічний університет

ГІРНИЧА РЕНТА: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ПРОЯВ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ

Постановка проблеми. Природні ресурси використовуються людиною протягом тисячоліть, є предметами праці та споживання і тому є рушійною силою для розвитку суспільства. У зв'язку з цим важливого значення набувають шляхи раціоналізації відносин природокористування особливо щодо обмежених і невідновних ресурсів, які окреслюють форми й способи володіння, розпорядження й присвоєння доходу у вигляді гірничої ренти у сфері природокористування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ренти як загальноекономічної категорії у своїх працях піднімали: Ф. Кене (1694-1774), Дж. Р. Мак-Куллах (1789-1864), Р. Торренс (1780-1864), Томас Роберт Мальтус (1766-1834), Дж. Мілль (1773-1836), Є. Бем-Бевек (1851-1914), А. Маршалл (1842-1924), Дж. Кларк (1847-1938), Джон Мейнард Кейнс (1883-1946).

Питання сутності, класифікації та визначення суми гірничої ренти досліджували вітчизняні вчені: О. І. Амоша, О. Ф. Балацький, В. Й. Башко, Я. С. Витвицький, В. М. Геєць, Б. М. Данилишин, М. О. Данилюк, А. В. Данилов-Данильян, В. В. Матюха, І. О. Діак, М. І. Долішній, Б. Є. Кваснюк, Я. В. Коваль, В. С. Кравців, А. С. Лисецький, І. І. Лукінов, І. Й. Малий, Л. Г. Мельник, В. С. Міщенко, Я. Б. Олійник, Б. Й. Пасхавер, Ю. В. Разовський, Ю. І. Стадницький, Л. Л. Стариченко, В. М. Степанов, Ю. Ю. Туниця, С. К. Харічков, М. А. Хвесик та інші. Зарубіжними вченими піднімалися питання сутності та порядку визначення суми природноресурсної ренти, в тому числі гірничої. У цій сфері можна відмітити праці Ю. Белова, К. Бревера, І. Буздадова, Ф. Вельмера, А. Голуба, К. Гофмана, О. Ейсмонта, С. Івановського, С. Кимельмана, М. Комарова, Л. Линника, А. Маркандія, В. Маккензі, І. Ніколаєва, В. Орлова, В. Панскова, Р. Парсона, А. Скотта, Р. Реймерса, С. Шмойлова, І. Чукаєвої, Ю. Яковця та інших.

Грунтовні дослідження з питань гірничої ренти проводить Ю. В. Разовський [15], який піднімає питання щодо сутності і класифікації гірничої ренти, її оцінки, економічних пріоритетів і правових проблем, пов'язаних з гірничою рентою. Питання ж управління процесами формування, розподілу та використання гірничої ренти на рівні підприємства на основі використання інформації з системи бухгалтерського обліку залишаються малодослідженими.

Питання надрокористування регулюються законодавством України, адже надра є власністю народу України. До таких нормативних документів можна віднести Кодекс України «Про надра» [14], Земельний кодекс України [7], Податковий кодекс України [11], Положення «Про порядок надання гірничих відводів» [12] та ін.

У Податковому кодексі України [11] під рентними платежами розуміється плата за користування надрами, ст. 251 кодексу встановлено такі їх види: рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин; рентна плата за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин. Отже, законодавством регулюються тільки питання оплати за користування надрами (рентні платежі) в рамках перерозподілу ренти, отриманої від використання надр, а питання формування ренти не розкривається.

Постановка завдання. Метою дослідження є формулювання сутності гірничої ренти, встановлення порядку її формування та інформаційного забезпечення процесу управління вказаним видом ренти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ренту, яка утворена в процесі видобування корисних копалин, називають гірничою рентою [6]. Вона не може розглядатися лише з вузькогалузевих позицій гірничого виробництва. Гірничу ренту пов'язана з іншими видами ренти та макроекономічними процесами, має природне джерело виникнення та загальноекономічний характер прояву.

За класичним підходом в гірській промисловості ренту поділяється на абсолютну та диференційну першого та другого роду. Такої позиції дотримується й Ю. В. Разовський [15].

Під абсолютною гірничою рентою розуміють додатковий прибуток, який одержує власник за рахунок перевищення вартості над ціною виробництва, яка приносить звичайну середню норму

прибутку на будь-яких, у тому числі, і на гірших родовищах. Диференційна гірнична рента утворюється на найкращих і середніх, за умовами виробництва, ділянках, де забезпечується вища продуктивність праці за рахунок розробки родовищ, що характеризуються сприятливими природними факторами.

Певні вчені до класичних видів гірничої ренти додають й інші. Так, В. Міщенко [9, с. 28-29] виділяє монопольну (одержується з тих ділянок, де видобуваються рідкісні корисні копалини, які продаються за монопольними цінами, що визначаються лише платіжною здатністю споживачів), О. О. Веклич [3, с. 107] – екологічну (пов'язана з використанням природних ресурсів відповідно до принципів стійкого розвитку), М. Колесник [8] – цінову (призначену для формування механізму рентного оподаткування), А. І. Амоша, Л. Л. Стариченко [1] – гірничо-виробничу (формується у результаті видобування корисних копалин) та інші. Ряд вчених [4; 16], підтримуючи позицію західних економістів [2; 17], вважає, що абсолютної гірничої ренти не існує. Таку позицію вважаємо необґрунтованою, адже надра є вичерпними, а, отже, формують абсолютну гірничу ренту.

Жикаляк Н. В. [6, с. 182-184] гірничу ренту поділяє на гірничу, яка не залежить від поведінки суб'єкта господарювання, та підприємницьку у сфері гірської промисловості, яка залежить від поведінки суб'єкта господарювання. Під гірничою рентою автор розуміє частину економічного прибутку від передачі прав власності земельної ділянки та надр для видобування корисних копалин або від реалізації продукції гірничої промисловості. Підприємницька рента, у трактуванні автора, – це частина економічного прибутку від продажу прав на мінеральні ресурси або продукцію гірничої промисловості в основному обумовлена рішеннями та діями суб'єктів господарювання в процесі здійснення інвестицій у поточній діяльності.

Гірнична рента виникає у суб'єкта господарювання, який офіційно користується надрами країни, що підтверджується наявністю спеціального дозволу на видобуток корисних копалин, який свідчить про те, що підприємство має право видобувати корисні копалини з метою їх подальшої реалізації. Гірнична рента таких підприємств є об'єктом бухгалтерського обліку.

За результатами дослідження встановлено, що з метою відображення в бухгалтерському обліку гірничу ренту доцільно поділяти за способом отримання та видом ренти (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація гірничої ренти для її бухгалтерського відображення

№ з/п	Класифікаційна ознака	Вид гірничої ренти	Характеристика
1	За способом отримання ренти	Від використання у виробництві	Рента від експлуатації родовища корисних копалин для виробничих потреб
		Від передачі в оренду	Рента від передачі родовища корисних копалин в оренду.
2	За видами ренти	Абсолютна рента	Рента, що отримується при використанні родовища корисних копалин завдяки його природним властивостям.
		Диференційна рента I	Основою виникнення диференційної гірничої ренти I є різниця природна продуктивність праці при розвідці, освоєнні і розробці родовищ, обумовлена впливом геолого-економічних, гірничотехнічних, географо-економічних, інфраструктурних характеристик. Місце розташування об'єктів надрокористування має істотне значення для утворення диференційної ренти I роду. Це обумовлено різницею питомих витрат праці в різних кліматичних умовах, а також необхідністю транспортування сировини до місць споживання на значні відстані. У цьому випадку іноді навіть бідне родовище, але розташоване в освоєному районі, буде більш ефективним джерелом диференційної ренти I.
		Диференційна рента II	Додатковий прибуток, що виникає в результаті послідовних вкладень капіталу в експлуатацію родовища корисних копалин і спричиняє зростання витрати на виробництво одиниці продукції, а також ціни на ринку, що призведе до збільшення господарської цінності всіх родовищ корисних копалин, які використовуються; формується при використанні високотехнологічних нововведень, які є наслідком інновацій, що впроваджуються у сфері надровидобування.

Джерело: власна розробка

Перша з перерахованих класифікаційних ознак впливає на відображення в бухгалтерському обліку гірничої ренти (елементи методу бухгалтерського обліку – документування, рахунки, подвійний запис, звітність); друга – на визначення суми сформованої ренти (елемент методу бухгалтерського обліку – оцінка).

Одним із складних питань є розробка й обґрунтування методики розрахунку величини гірничої ренти. Керуючись вимогами П(С)БО 15 "Дохід" [5], рента у вигляді додаткового доходу власника

обмеженого ресурсу повинна бути оцінена за справедливою вартістю активів, отриманих або які підлягають отриманню.

За дослідженнями Я. Б. Олійника [10], величина диференціальної гірської ренти визначається як різниця між фактичним (плановим, розрахунковим) прибутком гірничого підприємства, отриманого за реалізацію мінеральної сировини, і нормальним прибутком, що забезпечує розвиток гірничого виробництва:

$$P_g = P_{гп} - P_{нг}, \quad (1)$$

де P_g – гірнича рента підприємства, грн.;

$P_{гп}$ – прибуток гірничого підприємства від реалізації мінеральної сировини, грн.;

$P_{нг}$ – нормальний прибуток гірничого підприємства, грн.

Прибуток гірничого підприємства від реалізації мінеральної сировини:

$$P_{гп} = П - П_{ін}, \quad (2)$$

де $П$ – сума чистого прибутку гірничого підприємства від усіх видів діяльності, грн.;

$П_{ін}$ – річний прибуток гірничого підприємства від видів діяльності, що не відносяться до надрокористування, грн.

Виходячи з даних формул та підтримуючи позицію Я. Б. Олійника [10], вважаємо, що обчислення розміру гірничої ренти повинно відбуватися виходячи з розміру прибутку гірничого підприємства від реалізації продукції надровидобування та нормального прибутку гірничого підприємства. Вказана послідовність визначення суми гірничої ренти повинна бути використана для відображення її в бухгалтерському обліку, оскільки визначення розміру ренти надасть можливість контролювати доходи підприємства.

Відповідно до Кодексу про надра [14], надра є виключною власністю Українського народу і надаються тільки у користування. Тому в бухгалтерському обліку суб'єкта господарювання відображається виключно готова продукція, отримана у результаті надровидобування, та доходи від передачі надр і територій видобування корисних копалин в оренду.

В бухгалтерському обліку гірничу ренту пропонуємо відображати на таких аналітичних рахунках першого та n-порядку: 791.1 "Рента", 791.11 "Рента від природних ресурсів", 791.113 "Гірничі ренти": 791.1131 "Рента від видобування корисних копалин", 791.1132 "Рента від передачі надр і територій видобування корисних копалин в оренду".

Послідовність відображення на запропонованих рахунках бухгалтерського обліку гірничої ренти як виду доходу підприємства, отриманого від видобування корисних копалин, наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Облікове відображення операцій з формування гірничої ренти від видобування корисних копалин

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
		Д	К
1	Визнано дохід від реалізації видобутих корисних копалин	36	701
2	Відображено ПДВ	701	641
3	Відображено собівартість реалізованих корисних копалин	901	26
4	Віднесено на фінансовий результат собівартість реалізованих корисних копалин	79	901
5	Віднесено на фінансовий результат дохід від реалізації видобутих корисних копалин	701	791
6	Відображено суму гірничої ренти, (первинний документ – розрахунок гірничої ренти (див. табл. 4))*	791	791.1131 "Рента від видобування корисних копалин"

Джерело : власна розробка

Порядок відображення на рахунках бухгалтерського обліку гірничої ренти, отриманої в результаті передачі надр і територій видобування корисних копалин в оренду, наведено у табл. 3.

Отже, для відображення в бухгалтерському обліку гірничої ренти пропонуємо використовувати рахунок 79 "Фінансові результати" з відкриттям ряду аналітичних рахунків.

Таблиця 3

Кореспонденції рахунків для обліку гірничої ренти, отриманої в результаті передачі в оренду надр і територій видобування корисних копалин

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
1	Надано у користування надра і території видобування корисних копалин	01.2	01.1
2	Нараховано орендну плату	377	713
3	Відображено суму ПДВ	713	641
4	Віднесено на фінансовий результат дохід від операційної оренди надр і територій видобування корисних копалин	713	791
5	Відображено суму гірничої ренти, отриманої в результаті передачі в оренду надр і територій видобування корисних копалин (первинний документ – розрахунок водної ренти (див. табл. 4))*	791	791.1132 “Рента від передачі надр і територій видобування корисних копалин в оренду”

Джерело : власна розробка

Для визначення суми гірничої ренти та відображення її в бухгалтерському обліку запропоновано форму розрахунку гірничої ренти (табл. 4).

Таблиця 4

Розрахунок гірничої ренти

№ з/п	Спосіб отримання ренти	Чистий прибуток від реалізації мінеральної сировини	Сума нормального прибутку від реалізації мінеральної сировини	Гірнична рента		
				Сума, грн.	Кореспонденція рахунків	
					Д	К
1	2	3	4	5 (3-4)	6	7
1	Від виробничого використання					
2	Від передачі в оренду					
Разом					Х	Х

Джерело : власна розробка

Використання наведеного первинного документу дозволяє визначити суму гірничої ренти в залежності від способу її отримання (виробниче використання або передача в оренду надр і територій видобування корисних копалин) та відобразити її в бухгалтерському обліку.

З метою управління розміром гірничої ренти та витратами, понесеними на її отримання, запропоновано використовувати інформацію зі Звіту про формування гірничої ренти. Вказаний звіт заповнюється на підставі первинних документів, у яких накопичується інформація про доходи та витрати, пов'язані з експлуатацією надр і територій видобування корисних копалин, а також запропонованого розрахунку гірничої ренти (табл. 5).

Таблиця 5

Звіт про формування гірничої ренти

№ з/п	Об'єкти видобутку ресурсів	Витрати на утримання територій видобування корисних копалин		Дохід від використання надр і територій видобування корисних копалин		Чистий прибуток	Гірнична рента, грн.	Питома вага, %	
		вид витрат	сума, грн.	джерело доходу	сума, грн.			у чистому прибутку	у загальному підсумку

Джерело : власна розробка

Використання наведеної форми Звіту про формування гірничої ренти дозволить управлінському персоналу мати інформацію щодо джерел окупності витрат, понесених на утримання територій видобування корисних копалин, а також враховувати вплив екологічного стану територій видобування корисних копалин на розмір (поточний та у перспективі) гірничої ренти з метою прийняття рішень щодо доцільності підтримання екологічного стану таких територій з огляду на окупність екологічних витрат.

У зв'язку з тим, що надра і території видобування корисних копалин знаходяться у власності народу країни [14], а видобуток корисних копалин здійснює підприємець, то й отримана гірничая рента повинна бути розподілена між двома суб'єктами: державою та підприємством-надрокористувачем.

В різних країнах існують різні механізми розподілу гірничої ренти між державою та надрокористувачами. Способом перерозподілу ренти в Україні є система надання спеціальних дозволів на надрокористування [13], через які частина створеної гірничої ренти надходить від надрокористувачів до держави. Діючий механізм є достатньо обґрунтованим, хоча і потребує певного перегляду з позиції суми, яка підлягає сплаті підприємцем у вигляді плати за придбання вказаного дозволу.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, гірничая рента – це дохід підприємства, що формується при надрокористуванні, і визначається як різниця між розміром прибутку гірничого підприємства від реалізації продукції надровидобування (або передачі в оренду надр і територій видобування корисних копалин) та нормального прибутку гірничого підприємства.

Відображення гірської ренти в обліку надасть достовірну та поглиблену інформацію керівництву про доходи з метою управління ними. Крім того, облікове відображення гірської ренти дозволить посилити контроль за впливом діяльності людства на навколишнє природне середовище та використовувати природні ресурси відповідно до положень стійкого розвитку.

Бібліографічний список

1. Амоша А.И. Теоретические основы и механизмы регулирования доходов угледобывающих предприятий / А.И. Амоша, Л.Л. Стариченко // Уголь Украины. – 2004. – № 6. – С. 3-8.
2. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі / М. Блауг ; [пер. з англ. І. Дзюби]. – К. : Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2001. – 670 с.
3. Веклич О.О. Экологическая рента: сущность, разновидности, формы / О.О. Веклич // Вопросы экономики. – 2006. – № 11. – С. 104-110.
4. Галуза С. Рентні відносини і ціноутворення в газодобувній промисловості / С. Галуза, В. Артемов // Економіка України. – 1999. – № 6. – С. 42-53.
5. Дохід : ПСБО 15, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 29.11.99 № 290 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99>
6. Жикаляк Н.В. Рента в горной промышленности: виды и причины образования / Н.В. Жикаляк // Экономический вестник Донбасса. – 2013. – № 3 (том 33). – С. 180-185.
7. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
8. Колесник М. Текущее состояние и перспективы рентного налогообложения в России / М. Колесник // Вопросы экономики. – 2003. – № 6. – С. 78-87.
9. Міщенко В. Гірничая рента і платежі за надра / В. Міщенко // Геолог України. – 2004. – № 4 (жовтень – грудень). – С. 28-34.
10. Олійник Я.Б. Економіко-географічний аналіз принципів надрокористування в Україні / Я.Б. Олійник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CBwQFjAA&url=http%3A%2F%2Ffirbis-nbu.gov.ua%2F>
11. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
12. Положення про порядок надання гірничих відводів від 27.01.1995 р. № 59 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/59-95-p>.
13. Порядок надання спеціальних дозволів на користування надрами, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 2011 р. № 615 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/615-2011-%D0%BF>.
14. Про надра : Кодекс України від 27.07.1994 № 133/94-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80>.
15. Разовский Ю.В. Горная и другие виды рент (классификация) / Ю.В. Разовский // Горный информационно-аналитический бюллетень : [научно-технический журнал]. – 1995. – № 2. – С. 115-119.
16. Решетілова Т.Б. Гірничая рента у механізмі господарювання корпорацій (на прикладі вугільної промисловості) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.07.01 /

Т.Б. Решетілова ; НАН України, Ін-т екон.-правов. дослідж. – Донецьк, 1998. – 32 с.

17. Otto J.M. Mining Taxation in Developing Countries / J.M. Otto. – UNCTAD. – 2000. – November. – 19 p.

References

1. Amosha, A.I. and Starichenko, L.L. (2004), "Theoretical foundations and mechanisms of regulation of incomes of coal mines", *Ugol Ukrainy*, no. 6, pp. 3-8.
2. Blauh, M. (2001), *Ekonomichna teoriia v retrospektyvi* [Economic theory in retrospect], Translated by I. Dziuba, Vyd-vo Solomii Pavlychko "Osnovy", Kyiv, Ukraine, 670 p.
3. Veklich, O.O. (2006), "Environmental Rental: nature, species, form", *Voprosy ekonomiki*, no. 11, pp. 104-110.
4. Haluza, S. and Artemov, V. (1999), "Rent relations and pricing in the gas industry", *Ekonomika Ukrainy*, no. 6, pp. 42-53.
5. Ministerstvo finansiv Ukrainy (1999), *Dokhid* [Income], PSBO 15, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99> (access date May 26, 2016).
6. Zhikaliak, N.V. (2013), "The rent in the mining industry: the types and causes of education", *Ekonomicheskii vestnik Donbassa*, no. 3 (volume 33), pp. 180-185.
7. Verkhovna Rada Ukrainy (2001), *Zemelnyi kodeks Ukrainy* [Land Code of Ukraine], Zakon Ukrainy dated 25.10.2001 no. 2768-III, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (access date May 26, 2016).
8. Kolesnik, M. (2003), "Current status and prospects of the rental tax in Russia", *Voprosy ekonomiki*, no. 6, pp. 78-87.
9. Mishchenko, V. (2004), "Mining rent and payments for mineral wealth", *Heoloh Ukrainy*, no. 4, pp. 28-34.
10. Oliinyk, Ya.B. (2011), "Economic-geographical analysis of the principles of subsoil use in Ukraine", available at: <http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CBwQFjAA&url=http%3A%2F%2Ffirbis-nbu.gov.ua%2F> (access date May 26, 2016).
11. Verkhovna Rada Ukrainy (2010), *Podatkovyi kodeks Ukrainy* [Tax Code of Ukraine], dated 02.12.2010 no. 2755-VI, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (access date May 26, 2016).
12. Kabinet Ministriv Ukrainy (1995), *Polozhennia pro poriadok nadannia hirnychychk vidvodiv* [Regulation on the procedure for granting mining allotment], dated 27.01.1995 no. 59, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/59-95-p> (access date May 26, 2016).
13. Kabinet Ministriv Ukrainy (2011), *Poriadok nadannia spetsialnykh dozvoliv na korystuvannia nadramy* [The order of granting special permits for subsoil use], Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy dated 30.05.2011 no. 615, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/615-2011-%D0%BF> (access date May 26, 2016).
14. Verkhovna Rada Ukrainy (1994), *Pro nadra* [On Subsoil], Kodeks Ukrainy dated 27.07.1994 no. 133/94-BP, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80> (access date May 26, 2016).
15. Razovski, Yu.V. (1995), "Mining and other types of annuities (classification)", *Gornyy informatsionno-analiticheskii biulleten : [nauchno-tekhnicheskii zhurnal]*, no. 2, pp. 115-119.
16. Reshetilova, T.B. (1998), "Mining rent in the mechanism of management corporations (for example, the coal industry)", Thesis abstract of Doct. Sc. (Econ.), 08.07.01, Donetsk, Ukraine, 32 p.
17. Otto, J.M. (2000), Mining Taxation in Developing Countries, UNCTAD, November, 19 p.

Осадча Т.С. ГІРНИЧА РЕНТА: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ПРОЯВ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ

Мета – сформулювати сутність гірничої ренти, встановити порядок її формування та інформаційного забезпечення процесу управління вказаним видом ренти.

Методика дослідження. Теоретичну та методологічну основу проведення досліджень склали нормативні акти, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених щодо економіко-правових відносин у сфері надрокористування. З метою забезпечення достовірності та обґрунтованості одержаних результатів дослідження, для вирішення поставлених завдань використовувались такі методи: аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, ідеалізація та узагальнення - для розвитку положень теорії та методології бухгалтерського обліку ренти; бібліографічний і бібліометричний аналіз - для виявлення тенденцій розвитку економіко-правових відносин у сфері надрокористування; порівняльно-правовий метод - для дослідження законодавства у сфері регулювання надрокористування; математико-статистичні методи - для опису результатів дослідження щодо оцінки гірничої ренти.

Результати. У статті досліджено сутність та методику формування гірничої ренти суб'єкта господарювання з метою управління нею. Виявлено сутність ренти як об'єкта бухгалтерського обліку, запропоновано методику її оцінки та відображення на рахунках бухгалтерського обліку. Розроблено ряд первинних документів та форм

внутрішньої звітності для формування інформації про гірничу ренту на запити управлінського персоналу. Здійснено огляд напрямів розподілу гірничої ренти.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних засад і практичних рекомендацій щодо облікового відображення формування гірничої ренти суб'єкта господарювання в частині оцінки, відображення на рахунках бухгалтерського обліку, запропонованих форм первинних документів, що дозволило формувати інформацію з метою управління гірничою рентою.

Практична значущість результатів дослідження полягає в тому, що отримані результати дослідження спрямовані на удосконалення бухгалтерського обліку як інформаційного джерела менеджменту підприємства та можуть бути використані Методологічною радою з бухгалтерського обліку, а також підприємствами.

Ключові слова: рента, гірнича рента, рентний дохід, бухгалтерський облік ренти, природна рента.

Osadcha T.S. MINING RENT: PECULIARITIES OF FORMATION AND MANIFESTATION IN ACCOUNTING

Purpose - to formulate the nature of mining rent, set the order of its formation and information support of the management of the specified type of rent.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of research made regulations, scientific works of domestic and foreign scholars on economic and legal relations in the sphere of subsoil use. To ensure the authenticity and validity of the results of research to achieve the objectives following methods were used: analysis, synthesis, induction, deduction, abstraction, idealization and generalization - for the development of the theory and methodology of accounting rent; bibliographic and bibliometric analysis – for the identification of trends of economic and legal relations in the sphere of subsoil use; comparative legal method - for study legislation regulating subsoil; mathematical and statistical methods - for describe the results of the study on the assessment of mining rent.

Findings. In the article the essence and method of formation of mining rent entity to manage it. The essence of rent as an object of accounting, the method of evaluation and reflection on accounts. A number of primary documents and forms to create internal reporting of information on mining rent requests management personnel. Done overview of areas of distribution of mining rent.

Originality of research results is a substantiation of theoretical principles and practical recommendations for your display formation of mining rent entity in the evaluation, reflection on accounts proposed forms of primary documents, allowing form data to control mining rent.

Practical value of the study results is that the results of research aimed at improving accounting as information source management company and can be used Methodological Council for Accounting and businesses.

Key words: rent, mining rent, rental income, accounting for rent, natural rent.

Осадчая Т.С. ГОРНАЯ РЕНТА: ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ И ПРОЯВЛЕНИЕ В БУХГАЛТЕРСКОМ УЧЕТЕ

Цель - сформулировать сущность горной ренты, установить порядок ее формирования и информационного обеспечения процесса управления указанным видом ренты.

Методика исследования. Теоретическую и методологическую основу проведения исследований составили нормативные акты, научные труды отечественных и зарубежных ученых относительно экономико-правовых отношений в сфере недропользования. В целях обеспечения достоверности и обоснованности полученных результатов исследования, для решения поставленных задач использовались следующие методы: анализ, синтез, индукция, дедукция, абстрагирование, идеализация и обобщение – для развития положений теории и методологии бухгалтерского учета ренты; библиографический и библиометрический анализ – для выявления тенденций развития экономико-правовых отношений в сфере недропользования; сравнительно-правовой метод – для исследования законодательства в области регулирования недропользования; математико-статистические методы – для описания результатов исследования по оценке горной ренты.

Результаты. В статье исследована сущность и методика формирования горной ренты предприятия с целью управления ею. Выявлена сущность ренты как объекта бухгалтерского учета, предложена методика ее оценки и отражения на счетах бухгалтерского учета. Разработан ряд первичных документов и форм внутренней отчетности для формирования информации о горной ренте для удовлетворения запросов управленческого персонала. Осуществлен обзор направлений распределения горной ренты.

Научная новизна исследования заключается в обосновании теоретических основ и практических рекомендаций по учету отображения формирования горной ренты предприятия в части оценки, отражения на счетах бухгалтерского учета, предложенных форм первичных документов, что позволило формировать информации с целью управления горной рентой.

Практическая значимость результатов исследования заключается в том, что полученные результаты исследования направлены на совершенствование бухгалтерского учета как информационного источника менеджмента предприятия и могут быть использованы Методологическим советом по бухгалтерскому учету, а также предприятиями.

Ключевые слова: рента, горная рента, рента доход, бухгалтерский учет ренты, природная рента.

УДК 657.411.6

Панченко О.М.,
к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту,
Лищенко В.Г.,
Запорізький національний технічний університет

ОБЛІК ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ В РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД І ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА

Постановка проблеми. Стимулювання оновлення та модернізації матеріально-технічної бази на інноваційних засадах є невідкладним завданням для національної економіки України. Досвід більшості розвинених країн свідчить, що понад 80% зростання ВВП забезпечується технологічними нововведеннями, які здійснюються через технічне переозброєння виробництва [1]. В розвинених країнах, лідерах розвитку за інноваційною моделлю, відбуваються масштабні процеси розширеного відтворення основного капіталу. Натомість в Україні відбувається звуження процесів відтворення та зменшення темпів приросту інвестицій. На даний час фондоозброєність української промисловості менша, ніж в США майже в 25 разів, та в чотири рази гірша, ніж у Польщі [2]. За офіційними даними Держкомстату, станом на теперішній час понад 80 % основних засобів усіх підприємств країни є застарілими, а за деякими видами основних засобів, зокрема, техніки, обладнання, транспортних засобів, середній рівень спрацьованості оцінюється у 90 %.

Розвинені країни застосовують багато інструментів стимулювання інвестицій в технологічне оновлення основного капіталу господарюючих суб'єктів на інноваційних засадах: податкових, адміністративних, кредитних тощо. Для забезпечення належного управління процесами відтворення основних засобів значна увага приділяється методам побудови дієвого обліку як на рівні держави, так і на рівні підприємства. В Україні значна частина цих методів, які довели свою результативність для стимулювання оновлення технологічної бази промисловості на інноваційних засадах, не застосовується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Облік відтворення основних засобів є однією з найбільш складних та відповідальних ділянок обліково-інформаційного забезпечення процесу управління підприємства. Питання обліку відтворення основних засобів підприємства відображено в роботах таких вчених, як: К. Бужимська [3], І. Волошан [4], А. Гуменюк [5], Л. Дяченко [6], Д. Крисанов [3], М. Михайлова [7], С. Почколіна [6], А. Стельмашук [8], Н. Ткаченко [9], Н. Шем'якіна [10], О. Щирська [11] та ін.

Аналіз вивчених наукових джерел доводить, що питання вдосконалення обліку відтворення основних засобів є предметом активного обговорення науковців. Проте більшість дискусій з вказаного питання обмежується обґрунтуванням вибору рахунків для відображення операцій зі створення та використання спеціального фонду для накопичення амортизаційних відрахувань. Але як цілісний об'єкт бухгалтерського обліку процес відтворення основних засобів не розглядається. Між тим, існує потреба у створенні такої обліково-інформаційної системи, яка би забезпечувала всі потреби управління процесом відтворення на інноваційних засадах як єдиного господарського явища.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування науково-методичних рекомендацій щодо удосконалення обліку відтворення основних засобів на інноваційних засадах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «відтворення основних засобів» широко застосовується в економічній теорії процесів оновлення виробничої бази підприємств. Воно має складну структуру та представляє собою сукупність різноманітних процесів з формування, відновлення, покращення якісних характеристик об'єктів основних засобів.

За формою здійснення виділяють просте, розширене та звужене відтворення. Просте відтворення має місце, коли обсяг введених в експлуатацію основних засобів дорівнює обсягу вибулих (зношених) основних засобів за порівняний період. Просте відтворення здійснюється шляхом заміни зношених частин основних засобів або через придбання нових засобів на заміну зношених. Ознакою простого відтворення є те, що відтворені основні засоби аналогічні за первісним технічно-експлуатаційними характеристиками з вибулими (зношеними) основними засобами. В цілому, просте відтворення спрямоване на компенсацію, насамперед, фізичного зносу.

Результатом розширеного відтворення є перевищення суми введених за певний період основних засобів над сумою вибулих (зношених) за порівняльний період за обсягом та/або за технічно-експлуатаційними характеристиками. Розширене відтворення відбувається у формі технічного переозброєння, модернізації, реконструкції, розширення діючих потужностей, нового будівництва та інших заходів щодо оновлення основних засобів, які передбачають розширення

виробництва, підвищення продуктивності, розширення технологічних можливостей до сучасних вимог, досягнення економії енергії та матеріальних ресурсів, покращення умов праці, збільшення строку корисної експлуатації, зниження собівартості та збільшення продуктивності виробництва. Розширене відтворення спрямоване на компенсацію не тільки фізичного, а й, насамперед, морального зношення основних засобів. Саме розширене відтворення забезпечує оновлення основних засобів на інноваційних засадах.

Просте та розширене відтворення відображає позитивні процеси щодо оновлення основних засобів на підприємстві та в державі в цілому. Звужене відтворення є негативним явищем. Звужене відтворення має місце у разі, коли вартість оновлених основних засобів за порівняний період менша за вартість вибутих. Це відображається у збільшенні ступеню фізичного та, особливо, морального зносу основного капіталу.

В обліку операцій з відтворення, залежно від форми здійснення, будуть відображатися як понесення підприємством первісних витрат (придбання, створення, обмін), подальших поточних витрат (обслуговування, технічні огляди, поточні ремонти, заміна запасних частин), отримання доходу (дооцінка, безкоштовне надходження), зменшення корисності (уцінка, вибуття), витрати на поліпшення експлуатаційних характеристик (модернізація, реконструкція) тощо.

Зважаючи на вищевказане, вважаємо, що з метою організації на підприємстві цілісної системи обліково-інформаційного забезпечення управлінських рішень, облік відтворення основного капіталу доцільно розподілити на дві взаємопов'язані складові: фінансову та інвестиційну.

Фінансова складова поєднує облік операцій з формуванні необхідних джерел фінансування відтворення основних засобів. Інвестиційна складова включає облік заходів з відтворення об'єктів основних засобів для відновлення їх первісного ресурсу та покращення якісних характеристик.

Належно побудований облік має відображати взаємозв'язок між фінансовою та інвестиційною складовими таким чином, щоб стимулювати здійснення заходів на технологічне оновлення. Але діюча методологія вітчизняного бухгалтерського обліку, на відміну від розвинених країн, цього не передбачає, що не дозволяє прямо, за результатами обліку, контролювати якість проходження процесу відтворення основного капіталу на підприємстві в цілому. Особливо проблемним є питання відображення в обліку взаємозв'язку джерел фінансування процесів відтворення з відповідними витратами. Наприклад, облік амортизаційних відрахувань вітчизняними суб'єктами підприємства не супроводжується створенням цільового амортизаційного фонду, за виключенням підприємств комунального та державного сектору. У розвинених країнах діють інші норми.

Наочною ілюстрацією є порівняння методики обліку амортизаційних коштів в США та в Україні. В США створена облікова та податкова система, яка сприяє цільовому використанню амортизаційних коштів. Введення нових основних засобів в США у середньому на 70% фінансується за рахунок амортизаційних відрахувань, решта – за рахунок коштів інвесторів та запозичень [12]. В Україні 2/3 амортизаційних відрахувань витрачаються не за своїм цільовим призначенням [13, с. 70-71].

У розвинених країнах характерним є економічний, а не фіскальний підхід до регламентації обліку оновлення основного капіталу. Для стимулювання процесів розширеного відтворення діє система заходів, спрямованих на ефективне використання, насамперед, внутрішніх інвестиційних джерел підприємства (амортизаційних відрахувань, прибутку, спеціальних резервів) та залучення коштів інвесторів. Заходи можливо умовно згрупувати у три основні групи:

1. Гнучка амортизаційна політика.

2. Контроль за витрачанням амортизаційних коштів.

3. Податкові стимули щодо використання доходів/прибутку для інвестування в технологічне оновлення основних засобів на інноваційних засадах, у тому числі для інвесторів.

Гнучка амортизаційна політика полягає в існуванні альтернатив у виборі методів амортизації при формуванні облікової політики підприємства у бухгалтерському та податковому обліку.

Співвідношення у застосуванні податкової та облікової амортизації у різних країнах відрізняється. В окремих країнах (Іспанія, Австрія, Норвегія, Німеччина, Японія та ін.) вимагається повна тотожність у застосуванні методів нарахування амортизації в бухгалтерському і податковому обліку, але дозволяється встановлювати різні терміни корисної експлуатації. У Франції застосовують спеціальний податковий коефіцієнт, проте дозволяють амортизаційні канікули.

В США бухгалтерський та податковий облік амортизаційних відрахувань не пов'язані між собою. У фінансовому обліку амортизація нараховується відповідно до встановленої облікової політики. У податковому обліку – згідно з законодавчо затвердженими нормативами амортизаційних відрахувань.

Також діє особливий режим визначення амортизаційних відрахувань для стимулювання технологічного оновлення виробничої бази на інноваційних засадах. Наприклад, для подолання наслідків фінансово-економічної кризи та інноваційно-інвестиційного стимулювання малого й середнього бізнесу уряд США прийняв закон, згідно з яким корпоративному сектору дозволено у перший рік списувати у вигляді амортизаційних відрахувань 50% від ціни придбаного обладнання, а малому і середньому бізнесу – всі 100% [14, с. 71]. Крім того, в США діє норма стосовно зниження термінів використання дослідницького устаткування з п'яти до трьох років [15, с. 226]

У Німеччині існують спеціальні норми амортизаційних відрахувань, які застосовуються по всіх інвестиціях, направлених на створення нових робочих місць, охорону навколишнього середовища, випуск технічно передової продукції. Вкладені засоби списуються за три роки: у перший рік – 50% вкладеного капіталу, в другій – 30% і в третій – 20% [16]. Як наслідок, в Україні частка амортизації у структурі ВВП становить 9,3%, тоді як у Німеччині аналогічний показник перевищує 14% [10, с. 361].

В Україні загальний порядок визначення амортизаційних відрахувань у бухгалтерському та податковому обліку наближений до європейської практики, але суттєво відрізняється функціонально, зокрема, відсутністю інноваційно-інвестиційних стимулів та у частині контролю за витрачанням амортизаційних коштів.

З метою введення обліку визначають амортизацію економічну (фінансову, бухгалтерську) та фіскальну (податкову). За економічним підходом нарахування амортизації – це виконання обов'язку підприємства стосовно відновлення використаних основних засобів, а амортизаційні відрахування призначені для забезпечення процесу відтворення основного капіталу. Фіскальний підхід розглядає амортизаційні відрахування як витратну частину, що зменшує об'єкт оподаткування.

Для стимулювання інноваційно-інвестиційних процесів в розвинених країнах домінує економічний підхід в регулюванні обліку амортизації. Амортизаційна політика проводиться таким чином, щоб усунути наслідки інфляції та створити міцний фінансовий фундамент для оновлення виробничої бази країни в цілому. Для цього гнучку систему методів амортизації використовують включно зі створенням цільового амортизаційного фонду.

Цільовий амортизаційний фонд нараховується паралельно з відображенням амортизаційних відрахувань в обліку у складі витрат. Кошти у сумі амортизаційних відрахувань накопичуються у вигляді спеціального банківського депозиту та/або за допомогою вкладень у цінні папери. Дохід від вказаних фінансових вкладень, у разі його спрямовування на інвестиції в технологічне оновлення, звільняється від оподаткування.

Обов'язкова умова – використання коштів амортизаційного фонду на оновлення основних засобів. Якщо кошти витрачаються не за цільовим призначенням, то підприємство втрачає право на відповідну податкову пільгу. Такі операції дозволяють знизити вплив інфляції та допомагають підприємству зберігати та нарощувати основний капітал.

У вітчизняній практиці і досі домінує фіскальний підхід у сприйнятті амортизації, особливо прискореної. Наприклад, Д. М. Серебрянський, Г. С. Мельничук [17, с. 51] розглядають амортизаційні відрахування як різновид податкової пільги. В. В. Дергачова вважає прискорену амортизацію однією з «форм непрямого субсидування розвитку економіки з бюджету держави» [18, с. 151].

Спрощене сприйняття амортизації в українському законодавстві призводить до того, що на рівні держави та підприємств відсутнє розуміння необхідності збільшення амортизаційних відрахувань як джерела розширеного відтворення основних засобів, та вони сприймаються лише у розрізі зменшення податкових зобов'язань.

Наступним за важливістю внутрішнім джерелом коштів на відновлення основних засобів є прибуток. В світі застосовують різні методи звільнення від оподаткування доходів, які реінвестуються на технологічне оновлення. Найбільш поширені: інвестиційний кредит; інвестиційна податкова знижка.

Важливо, що платники податків зобов'язані дотримуватися не просто цільового використання вивільнених від оподаткування коштів. Вони мають використати кошти на придбання/створенні саме технологічно нових основних засобів. Якщо підприємство не використовує призначені на реінвестування кошти протягом встановленого періоду (зазвичай, фінансовий рік), або придбає основні засоби, що вже були в експлуатації, то воно повинно відкоригувати відповідні показники в обліку та сплатити податки з невикористаної суми.

Зовнішніми джерелами фінансових ресурсів для відновлення основних засобів можуть виступати кредитні кошти, кошти від розміщення цінних паперів на фондовому ринку, державні цільові кошти на реалізацію інвестиційних проектів, у тому числі отримані внаслідок спеціальних податкових пільг тощо.

Використання державних цільових коштів в Україні обмежено через кризові явища. Довгострокове кредитування інвестиційних вкладень у сучасних українських реаліях малодоступне через високі кредитні ставки та бізнес-ризик. Перспективним з точки зору розвитку економіки країни є залучення під проекти з технологічного оновлення коштів інвесторів, у тому числі, дрібних, наприклад, за допомогою впровадження в Україні фінансової амортизації.

Фінансова амортизація – прискорена амортизація акціонерного капіталу, залученого для реалізації проектів на розробку та впровадження інновацій з високими ризиками результату. Її механізм полягає у створенні додаткових гарантій повернення коштів акціонерів навіть у разі невдалої реалізації проекту. При цьому сплачені кошти включаються до витрат підприємства, без обмежень зменшують податкові зобов'язання та не підлягають оподаткуванню як особисті доходи акціонерів.

Стосовно відображення в обліку джерел для технологічного оновлення, то більшість вітчизняних науковців сходяться у думці про необхідність накопичення грошових коштів на окремому цільовому рахунку та створенні спеціального резерву. Наявна в Україні методологія обліку цього прямо не

передбачає, хоча і не заперечує. Науковці пропонують різні підходи до відображення в обліку процесу формування вказаного фонду (табл. 1).

Таблиця 1

Пропозиції науковців стосовно формування спеціального фонду резервування коштів для забезпечення процесу відтворення основних засобів

№ з/п	Автор	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1	Волошан А.Г. [4, с. 396]	441 «Нерозподілений прибуток»	Субрахунок «Резерв на оновлення основних засобів» до рахунку 48 «Цільове фінансування і цільові надходження»
2	Гуменюк А.Ф. [5, с. 8-9]	156 «Витрати на поліпшення основних засобів, що збільшують майбутні економічні вигоди»	429 «Фонд відновлення»
3	Довгопол Н., Майстренко М. [19, с. 10-11]	32 «Відрахування на капітальні інвестиції»	479 «Забезпечення відновлення основних засобів»
4	Козлова М.О. [20]	Не вказано	479 «Забезпечення (резерв) майбутніх витрат на ремонт власних основних засобів»
5	Лень В.С., Глиненко В.В. [21, с. 370].	15 «Капітальні інвестиції»	субрахунок «Фонд цільового фінансування капітальних інвестицій» до рахунку 48 «Цільове фінансування та цільові надходження»
6	Остапчук Т.П. [22, с. 12-13]	157 «Внески на здійснення капітальних інвестицій»	426 «Фонд на відтворення необоротних активів»
7	Терещенко В.С. [23]	«Витрати діяльності», «Витрати за елементами»	474.1 «Забезпечення майбутніх витрат на поточний ремонт основних засобів», 474.2 «Забезпечення майбутніх витрат на капітальний ремонт основних засобів»

Джерело : узагальнено авторами на основі вказаних джерел

Для обліку процесу резервування коштів пропонують використовувати різноманітні рахунки класу 4 «Власний капітал», зокрема субрахунки рахунків 42 «Додатковий капітал», 47 «Забезпечення майбутніх витрат і платежів», 48 «Цільове фінансування і цільові надходження». Формування фонду має відбуватися одночасно з нарахуванням амортизаційних відрахувань на певну величину, здебільше, відповідно до повної суми нарахованого зносу. Гуменюк А. Ф. пропонує спрямовувати на вказані цілі лише 25% амортизаційних відрахувань [5, с. 8-9].

В роботі О. О. Ізмайлової запропоновано формувати резерв за рахунок амортизаційних відрахувань основних засобів, нерозподіленого прибутку, цільового фінансування і цільових надходжень, а також резервного капіталу [24, с. 5].

Суттєвою вадою наведених варіантів підходу формування спеціального фонду є те, що запропоновані схеми не дозволяють перебувати методологічно правильні, несуперечливі, цілісні ланцюжки проводок. Автори не наводять прикладів обліку сукупності операцій з нарахування, накопичення та цільового витрачання амортизаційних відрахувань на оновлення основних засобів.

Крім того, використання балансових рахунків для обліку формування фонду на відновлення основних засобів (табл. 1) порушує принцип обачності (обережності, консервативності). Відповідно до принципу обачності в обліку мають бути застосовані такі методи оцінки, які мають запобігати заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню доходів і активів підприємства. Наприклад, формування фонду через капітальні витрати (табл. 1, пп. 2, 5, 6) спричинить необґрунтоване збільшення величини показників необоротних активів та власного капіталу у формі 1 «Баланс» (Звіт про фінансовий стан), формування фонду через поточні витрати (табл. 1, п.7) завищить поточні витрати у формі 2 «Звіт про фінансові результати» (Звіт про сукупні доходи).

Методологічно помилковим вважаємо і підхід О. В. Доценка, який вказує, що «...витрати на капітальний ремонт слід вважати поточними витратами» [25]. Проте, ототожнення капітальних витрат з поточними суперечить вимогам ПСБО 7 «Основні засоби» та ПСБО 16 «Витрати».

На нашу думку, основною причиною суперечностей, які наведені вище, є певним чином ототожнення фахівцями понять «амортизаційні відрахування» та «амортизаційний фонд» через складний зміст категорії «амортизація», що є помилковим. Амортизаційні відрахування – це вид витрат підприємства, на які зменшується загальний (валовий) дохід підприємства. Амортизаційний фонд – це форма фіксації в обліку величини власних джерел коштів на оновлення основних засобів, еквівалентних розміру амортизаційних відрахувань. Такий фонд неможливо нарахувати за рахунок витрат, ні поточних, ні тим паче капітальних через те, що амортизаційні відрахування у момент

нарахування вже відображаються в обліку у складі операційних витрат. Тому «амортизаційний фонд» доцільно відображати на позабалансовому рахунку.

Доречним за економічним змістом є підхід А. Г. Волошан [4, с. 396], яка пропонує створювати «Резерв на оновлення основних засобів» за рахунок нерозподіленого прибутку. Такий підхід позбавлений недоліків щодо викривлення показників фінансової звітності. Проте, з вищевказаною пропозицією, для резервування коштів передбачено використовувати рахунок 48 «Цільове фінансування і цільові надходження», кореспонденція якого з рахунком 441 «Прибуток нерозподілений» чинною методологією обліку [26] не передбачена. Усунути цю ваду можливо, якщо з метою формування резервного фонду на оновлення основних засобів використовувати з цією метою рахунок 43 «Резервний капітал».

Паралельно з формуванням спеціального фонду науковці пропонують перераховувати еквівалентну суму грошових коштів для депонування на банківському рахунку. Отримані відсотки на вкладення також мають йти на поповнення фонду.

Такий метод накопичення коштів має певні переваги щодо збереження та приросту грошових коштів незалежно від результатів господарювання підприємства та відповідно до інфляційних процесів. Одночасно, вважаємо, що недоліком депонування коштів у банку є ймовірна втрата доходів (прибутку) від виведення амортизаційних коштів з господарського обороту. Розміщення коштів у банку на спеціальному амортизаційному рахунку доцільно лише у разі існування суттєвих ризиків господарювання, погіршення фінансової стійкості, низької прибутковості, коли рентабельність діяльності підприємства менша банківського відсотка.

Пропонуємо будувати систему обліку процесу відтворення основних засобів, виходячи з наступного:

1. Відкрити у робочому плані рахунків позабалансовий рахунок «Фонд відтворення основних засобів», балансовий рахунок «Резервний капітал на відтворення основних засобів», рахунок «Поточний рахунок у банку Фонду відтворення основних засобів».

2. В обліку необхідно чітко відображати взаємозв'язок фінансової та інвестиційної частини процесу відтворення основних засобів.

3. Фінансова частина має складатися з чотирьох елементів:

– відображення в обліку поповнення «Фонду відтворення основних засобів» на суму амортизаційних відрахувань;

– відображення в обліку поповнення «Фонду відтворення основних засобів» на суму розподіленого прибутку, спрямованого до фонду «Резервний капітал на відтворення основних засобів»;

– відображення в обліку поповнення «Фонду відтворення основних засобів» на суму відсотків, отриманих від розміщення коштів у банку;

– відображення в обліку накопичення грошових коштів на «Поточному рахунку у банку «Фонду відтворення основних засобів».

4. Інвестиційна частина має складатися з:

– відображення в обліку капітальних ремонтів та інших операцій, які відносяться до розширеного відтворення наявних основних засобів;

– відображення в обліку надходження технологічно нових основних засобів;

– відображення в обліку витрачання «Фонду відтворення основних засобів»;

– відображення в обліку витрачання коштів на «Поточному рахунку у банку «Фонду відтворення основних засобів».

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, за результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. В розвинених країнах діє облікова методологія, яка створює умови для максимальної зацікавленості власників та менеджменту підприємства спрямовувати кошти в розширене відновлення основних засобів на інноваційних засадах.

2. Методологія обліку процесів відтворення основних засобів в Україні потребує суттєвих вдосконалень, які мають бути запроваджені одночасно з докорінною перебудовою підходів до оподаткування інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств. Запозичення найбільш вдалих елементів обліку відтворення основних засобів, прийнятих у розвинених країнах, є корисним для забезпечення умов реалізації інноваційної моделі розвитку вітчизняних підприємств та економіки України в цілому.

3. Необхідно на законодавчому рівні зобов'язати підприємства створювати позабалансовий амортизаційний фонд та спеціальний резервний фонд на відтворення основних засобів за рахунок розподілу прибутку та забезпечити державний контроль за цільовим використанням коштів цих фондів.

4. Для побудови цілісної системи обліку процесів відтворення основних засобів на підприємстві доцільно чітко відображувати взаємозв'язок фінансової та інвестиційної частин процесів відтворення основних засобів.

Бібліографічний список

1. Асмолова Г. Механізм регулювання відтворення основних засобів підприємств / Г. Асмолова // Економіст. – 2010. – № 7. – С. 24-27.
2. Набок Є.В. Стан основних засобів вітчизняних підприємств у порівнянні з досвідом розвинутих країн / Є.В. Набок // Бізнес Інформ. – 2013. – № 10. – С. 194-198.
3. Крисанов Д. Знос, амортизація та відтворення основних засобів у харчовій і тютюновій промисловості України / Д. Крисанов, К. Бужимська // Економіст. – 2011. – № 11. – С. 23-29.
4. Волошан І.Г. Облік створення і використання резерву на оновлення, модернізацію основних засобів підприємства / Волошан І.Г. // Інноваційна економіка. – 2014. – № 6. – С. 293-297.
5. Гуменюк А.Ф. Бухгалтерський облік та аудит відтворення основних засобів: теорія і практика : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності) / А.Ф. Гуменюк. – Київ, 2010. – 19 с.
6. Дяченко Л.Е. Обґрунтування стратегії відтворення основних засобів державних підприємств аграрного сектора на інноваційній основі / Л.Е. Дяченко, С.В. Почколіна // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. – 2014. – № 6. – С. 73-79.
7. Михайлова М.М. Роль амортизації у процесі відтворення основних засобів / М.М. Михайлова // Облік і фінанси АПК. – 2010. – № 2. – С. 85-87.
8. Стельмашук А.М. Амортизаційний фактор у відтворенні основних засобів переробних підприємств АПК / А.М. Стельмашук // Інноваційна економіка. – 2014. – № 6. – С. 66-72.
9. Ткаченко Н.М. Амортизаційна політика в Україні: методологія і практика / Н.М. Ткаченко, Н.О. Ільєнко // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – К. : НУХТ, 2008. – № 27. – С. 111-114.
10. Шем'якіна Н.В. Фактори формування інноваційно орієнтованої системи амортизації в Україні / Н.В. Шем'якіна // Вісн. Нац. ун-ту "Львів. політехніка". – 2008. – № 628. – С. 360-364.
11. Щирська О.В. Відтворення і новий підхід до амортизації основних засобів / О.В. Щирська // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 5. – С. 298-312.
12. Амоша О.І. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми і рішення / О.І. Амоша // Економіст. – 2005. – № 6. – С. 28-32.
13. Шнипко О.С. Модернізація основного капіталу – основи забезпечення конкурентоспроможності / О.С. Шнипко // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 1. – С. 61-76.
14. Соколов М. Активізація амортизаційної політики як фактор економічного зростання Росії / М. Соколов // Економіка України. – 2011. – № 12. – С. 71-79.
15. Галан Н.І. Державна підтримка малого та середнього бізнесу: досвід розвинених країн : [монографія] / Н.І. Галан. – Д. : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2007. – 188 с.
16. Кленін О. До питання впливу реформування державної амортизаційної політики в Україні на процес відтворення капіталу промислових підприємств / О. Кленін // Вісник економічної науки України. – 2006. – № 2. – С. 109-112.
17. Серебрянський Д.М. До питання запровадження інвестиційної податкової знижки в Україні / Д.М. Серебрянський, Г.С. Мельничук // Фінанси України. – 2012. – № 3. – С. 45-59.
18. Дергачова В.В. Аналіз макроекономічних індикаторів економічного зростання України в контексті національної безпеки / В.В. Дергачова // Наукові праці НДФІ. – 2012. – Вип. 4. – С. 150-158.
19. Довгопол Н. Амортизація: предметна сутність і ступінь впливу на відтворення основних засобів / Н. Довгопол, М. Нестеренко // Бухгалтерський облік і аудит : [науково-практичний журнал]. – 2010. – № 12 – С. 3-13.
20. Козлова М.О. Облік і контроль процесу резервування (на прикладі діяльності великих промислових підприємств України) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.04 / М.О. Козлова. – К., 2006. – 203 с.
21. Лень В.С. Бухгалтерський облік в Україні: основи та практика : [навч. посібник] / В.С. Лень, В.В. Гливенко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 556 с.
22. Остапчук Т.П. Облік і контроль капітальних інвестицій: теорія і практика здійснення : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Т.П. Остапчук. – Тернопіль, 2004. – 19 с.
23. Терещенко В.С. Забезпечення майбутніх платежів як джерело покриття витрат на ремонт основних засобів та його бухгалтерський облік / В.С. Терещенко // Економіка пром-сті. – 2011. – № 1. – С. 213-219.
24. Ізмайлова О.О. Облік створення і використання резерву на оновлення та поліпшення основних засобів гірничо-збагачувальних підприємств / О.О. Ізмайлова // Вісник Криворізького національного університету. – 2012. – Вип. 30. – С. 5-7.

25. Доценко О.В. Удосконалення обліку капітального ремонту основних засобів / О.В. Доценко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 8(110). – С. 270-276.

26. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджена наказом МФУ від 30.11.1999 № 291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>

References

1. Asmolova, H. (2010), "Mechanism of regulation play fixed assets", *Ekonomist*, no. 7, pp. 24-27.
2. Nabok, Ye.V. (2013), "State of the fixed assets of domestic enterprises compared with the experience of developed countries", *Biznes Inform*, no. 10, pp. 194-198.
3. Krysanov, D. and Buzhymyska, K. (2011), "Depreciation, amortization and reproduction of fixed assets in the food and tobacco industry Ukraine", *Ekonomist*, no. 11, pp. 23-29.
4. Voloshan, I.H. (2014), "Account creation and use of the provision for renewal, modernization of fixed assets", *Innovatsiina ekonomika*, no. 6, pp. 293-297.
5. Humeniuk, A.F. (2010), "Accounting and auditing reproduction of fixed assets: theory and practice", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.09, Kyiv, Ukraine, 19 p.
6. Diachenko, L.E. and Pochkolina, S.V. (2014), "Justification strategy reproduction of fixed assets of state enterprises in the agricultural sector based on innovation", *Naukovyi visnyk mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, no. 6, pp. 73-79.
7. Mykhailova, M.M. (2010), "The role of depreciation in the reproduction of fixed assets", *Oblik i finansy APK*, no.2, pp. 85-87.
8. Stelmashchuk, A.M. (2014), "Depreciation factor in the reproduction of fixed assets processing agricultural enterprises", *Innovatsiina ekonomika*, no. 6, pp. 66-72.
9. Tkachenko, N.M. and Iliencko, N.O. (2008), "Depreciation policy in Ukraine: methodology and practice", *Naukovi pratsi natsionalnoho universytetu kharchovykh tekhnologii*, NUKhT, Kyiv, Ukraine, no. 27, pp. 111-114.
10. Shemiakina, N.V. (2008), "Factors formation of innovation oriented system depreciation in Ukraine", *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politehnika"*, no. 628, pp. 360-364.
11. Shchyrskaya, O.V. (2012), "Reproduction and new approach to depreciation of fixed assets", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 5, pp. 298-312.
12. Amosha, O.I. (2005), "Innovative way of development Ukraine: problems and solutions", *Ekonomist*, no. 6, pp. 28-32.
13. Shnyupko, O.S. (2006), "Modernization of capital – basis for competitiveness", *Ekonomika i prohnouzuвання*, no. 1, pp. 61-76.
14. Sokolov, M. (2011), "Activation depreciation policy as a factor of economic growth of Russia", *Ekonomika Ukrainy*, no. 12, pp. 71-79.
15. Halan, N.I. (2007), *Derzhavna pidtrymka maloho ta serednoho biznesu: dosvid rozvynenykh krain* [State support SMEs: the experience of developed countries], monograph, Vyd-vo Dnipropetr. nats. un-tu, 188 p.
16. Klenin, O. (2006), "To the impact of reform of state amortization policy in Ukraine in the reproduction of capital industry", *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 2, pp. 109-112.
17. Serebrianskyi, D.M. and Melnychuk, H.S. (2012), "To the introduction of investment tax relief in Ukraine", *Finansy Ukrainy*, no. 3, pp. 45-59.
18. Derhachova, V.V. (2012), "The analysis of macroeconomic indicators of Ukraine's economic growth in the context of national security", *Naukovi pratsi NDFI*, Iss. 4, pp. 150-158.
19. Dovhopol, N. and Nesterenko, M. (2010), "Depreciation: substantive nature and degree of effects on reproduction of fixed assets", *Bukhhalterskyi oblik i audyt : [naukovo-praktychnyi zhurnal]*, no. 12, pp. 3-13.
20. Kozlova, M.O. (2006), "Accounting and control backup process (for example, large industrial enterprises of Ukraine)", Abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.06.04, Kyiv, Ukraine, 203 p.
21. Len, V.S. and Hlyvenko, V.V. (2006), *Bukhhalterskyi oblik v Ukraini: osnovy ta praktyka* [Accounting in Ukraine: fundamentals and practice], tutorial, Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine, 556 p.
22. Ostapchuk, T.P. (2004), "Accounting and control of capital investment: theory and practice", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.06.04, Ternopil, Ukraine, 19 p.
23. Tereshchenko, V.S. (2011), "Ensuring future payments as a source of cost of repair of fixed assets and their accounting", *Ekonomika promyslovosti*, no. 1, pp. 213-219.
24. Izmailova, O.O. (2012), "Account creation and use of provision for updating and improvement of fixed assets of mining companies", *Visnyk Kryvorizkoho natsionalnoho universytetu*, Iss. 30, pp. 5-7.
25. Dotsenko, O.V. (2010), "Improving accounting overhaul of fixed assets", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 8(110), pp. 270-276.

26. *Instruktsiia pro zastosuvannia Planu rakhunkiv bukhhalterskoho obliku aktyviv, kapitalu, zoboviazan i hospodarskykh operatsii pidpriemstva i orhanizatsii* [Instruction on the application of the Plan of Accounts for assets, its capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations], Nakaz MFU dated 30.11.1999 no. 291, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99> (access date May 15, 2016).

Панченко О.М., Лищенко В.Г. ОБЛІК ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ В РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД І ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА

Мета – обґрунтування науково-методичних рекомендацій щодо удосконалення обліку відтворення основних засобів на інноваційних засадах.

Методика дослідження. У процесі дослідження застосовувалися як загальнонаукові, так і специфічні методи пізнання: методи логічного аналізу, синтезу, індукції і дедукції (при уточненні змісту процесу відтворення основних засобів на інноваційних засадах); метод системного вивчення господарських процесів (при розробці практичних рекомендацій щодо ведення обліку відтворення основних засобів); абстрактно-логічний метод (при узагальненні теоретичних положень, встановленні причинно-наслідкових зв'язків і формуванні висновків та пропозицій).

Результати. Розглянуто чинну методологію обліку процесів відтворення основних засобів в Україні та здійснено її порівняння з практикою, яка діє у розвинених країнах. Проаналізовані пропозиції вітчизняних науковців щодо відображення в обліку створення спеціального фонду для резервування коштів на оновлення основних засобів. Обґрунтовані науково-методичні рекомендації по удосконаленню обліку відтворення основних засобів на інноваційних засадах.

Наукова новизна полягає в обґрунтуванні методичного положення про необхідність для підприємств створювати позабалансовий амортизаційний фонд, спеціальний резервний фонд та окремий банківський рахунок з метою акумулювання цільових коштів для відтворення основних засобів на інноваційних засадах. Крім того, запропоновані рекомендації щодо побудови цілісної системи обліку процесів відтворення основних засобів на підприємстві з метою відображення в обліку взаємозв'язку фінансової та інвестиційної частин процесів відтворення основних засобів.

Практична значущість полягає в тому, що основні положення даного дослідження у формі практичних рекомендацій можуть бути використані суб'єктами господарювання для удосконалення ведення обліку основних засобів підприємства з метою реалізації інноваційної моделі розвитку.

Ключові слова: інноваційна модель розвитку, облік процесу відтворення основних засобів, спеціальний фонд відтворення основних засобів.

Panchenko O.M., Lyshchenko V.H. ACCOUNTING REPRODUCTION OF FIXED ASSETS IN THE REALIZATION OF INNOVATIVE MODEL OF DEVELOPMENT: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND DOMESTIC PRACTICE

Purpose – justification methodological recommendations on improvement of reproduction of fixed assets on innovative principles.

Methodology of research. The study used a general scientific and specific knowledge of methods: methods of logical analysis, synthesis, induction and deduction (at clarifying the content reproduction process of fixed assets on the basis of innovation); method of systematic study of business processes (the development of practical recommendations on accounting reproduction of fixed assets); abstract logical method (with a synthesis of theoretical positions, establishing causal relationships and forming conclusions and suggestions).

Findings. We consider the current methodology of accounting processes of reproduction of fixed assets in Ukraine and its comparison made with practice, operating in developed countries. Analyzed the supply of domestic scientists on accounting for the creation of a special fund to reserve funds for fixed assets. Substantiated scientific guidance to improve accounting reproduction of fixed assets on innovative principles.

Originality is a substantiation of methodical provisions on the need for enterprises to create off-balance sinking fund, special reserve fund and a separate bank account to accumulate funds targeted for reproduction of fixed assets on innovative principles. In addition, the proposed recommendations for building an integrated system of accounting processes of reproduction of fixed assets in the company for the purpose of recording the relationship of financial and investment part of the reproduction of fixed assets.

Practical value is that the main provisions of the study in the form of practical recommendations can be used by business entities to improve accounting of fixed assets of the enterprise to implement an innovative model of development.

Key words: innovative development model, recording the process of reproduction of fixed assets, a special fund of reproduction of fixed assets.

Панченко О.М., Лищенко В.Г. УЧЕТ ВОСПРОИЗВОДСТВА ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ В РЕАЛИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННОЙ МОДЕЛИ РАЗВИТИЯ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ И ОТЕЧЕСТВЕННАЯ ПРАКТИКА

Цель – обоснование научно-методических рекомендаций по совершенствованию учета воспроизводства основных средств на инновационной основе.

Методика исследования. В процессе исследования применялись как общенаучные, так и специальные методы познания: методы логического анализа, синтеза, индукции и дедукции (при уточнении содержания процесса воспроизводства основных средств на инновационной основе); метод системного изучения хозяйственных процессов (при разработке практических рекомендаций по ведению учета воспроизводства основных средств); абстрактно-логический метод (при обобщении теоретических положений, установлении причинно-следственных связей и формировании выводов и предложений).

Результаты. Рассмотрено действующую методологию учета процессов воспроизводства основных средств в Украине и осуществлено ее сравнение с практикой, действующей в развитых странах. Проанализированы предложения отечественных ученых по отражению в учете создания специального фонда для резервирования средств на обновление основных средств. Обоснованы научно-методические рекомендации по совершенствованию учета воспроизводства основных средств на инновационной основе.

Научная новизна заключается в обосновании методического положения о необходимости для предприятий создавать внебалансовый амортизационный фонд, специальный резервный фонд и отдельный банковский счет с целью аккумулирования целевых средств для воспроизводства основных средств на инновационной основе. Кроме того, предложены рекомендации по построению целостной системы учета процессов воспроизводства основных средств с целью отражения в учете взаимосвязи финансовой и инвестиционной частей процессов воспроизводства основных средств.

Практическая значимость заключается в том, что основные положения данного исследования в форме практических рекомендаций могут быть использованы субъектами хозяйствования для совершенствования ведения учета основных средств предприятия с целью реализации инновационной модели развития.

Ключевые слова: инновационная модель развития, учет процесса воспроизводства основных средств, специальный фонд воспроизводства основных средств.

МЕНЕДЖМЕНТ, МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО

УДК 005.7

*Мізюк Б.М.,
д.е.н., проф., завідувач кафедри
інформаційних систем у менеджменті,
Львівський торговельно-економічний університет*

ОРГАНІЗАЦІЯ: ЗМІНА ПАРАДИГМИ ТА ІЄРАРХІЯ СИЛ ВПЛИВУ НА УСПІХ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Оскільки конкурентні переваги є фактором, який дозволяє за рахунок характерних відмінностей і особливостей отримувати успіх, перемагати і розвиватись, то постає питання як в перспективі зберегти ключові фактори успіху. Адже, з часом вони стираються, атрофуються і втрачають своє значення. Це складна проблема, яка пов'язана, перш за все, з системним мисленням керівників і полягає в умінні правильно оцінити загальні напрямки еволюційної зміни в розвитку організацій, виявити системну динаміку та траєкторію їх руху в сторону наперед визначеного стану. Мова йде про застосування методологічного підходу, що об'єднує інтерактивне моделювання та системну логіку самоорганізації та дозволять знайти інтерактивний ключ до розуміння складних проблем соціоекономічних систем.

При цьому на перше місце виступає вміння аналізувати багаточисельні та взаємопов'язані фактори і, що особливо важливо, синтезувати саме ключові фактори, базуючись на ітеративному моделюванні, концепція якого полягає в тому, що в основі розвитку довільної системи лежить стратегічний вибір, а ітеративне моделювання виступає засобом і способом цілісного мислення та дозволяє гармонізувати багаточисельні та різноманітні ідеї в єдине ціле. Як наслідок вище зазначеного, зростає актуальність дослідження видозміни підходів до розуміння поняття «організації», визначення його сутності, змісту, критеріїв успішного функціонування та встановлення ієрархії сил, що впливають на успішну її діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розуміння змісту та використання понять з розвитком організацій завжди були актуальними і стояли в центрі уваги досліджень видатних вчених, таких як, М. Блауга, Дж. Гараедиги, М. Мессаровича, Я. Такахора, М. Волдрона, С. Гринкевич та багатьох інших. Однак у більшості наукових досліджень недостатньо уваги приділено саме дослідженню закономірностей їх розвитку і пошуку методів та інструментарію управління ними, а також пояснення причин успішного чи невдалого їх функціонування.

Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне дослідження видозміни підходів до розуміння поняття «організації», визначення та обґрунтування його сутності, змісту, критеріїв успішного функціонування та встановлення ієрархії сил, що впливають на успішну її діяльність.

Виклад основного матеріалу дослідження. В соціально-економічному аспекті розвиток нерозривно пов'язаний зі зміною парадигми поняття організації. Будемо виходити з того, що організація є вищою формою розвитку систем і по суті виступає частиною самокерованої системи, для якої є характерні наступні характеристики:

1. Сутність, що проявляється в розгляді організації як системи типу «людина-машина».
2. Структурованість, що свідчить про наявність в організації структури, згідно якої здійснюється вибір напрямків діяльності, відповідальність за яку несуть окремі складові на основі функцій, які вони виконують.
3. Комунікація, що відіграє вирішальну роль у виборі лінії поведінки організації як системи у зовнішньому середовищі та встановленні взаємодії між складовими організації як окремими підсистемами.
4. Вибір рішень, що здійснюється окремими складовими організації згідно її ієрархічної побудови відповідно до розподілених напрямків діяльності, програм, проектів та завдань.
5. Цілеспрямованість діяльності як організації в цілому, так і її складових (підсистем) в напрямки досягнення мети.

Етимологічно організація означає наявність певної сукупності складових, що є функціонально спеціалізовані та пристосовані до потреб та цілей цілого. По суті – це особливий вид взаємовідносин

складових системи між собою і складеним із них цілим. В цільовому розумінні – це взаємовідносини, спрямовані на успіх цілого. Від того, в якій мірі пов'язані між собою складові, визначається оцінка рівня організації. В залежності від ознак, покладених в основу розуміння поняття організації, розрізняють атрибутивне, предметне і функціональне його значення.

Можна підходити до цього поняття із статичної і динамічної точок зору. В першому випадку організація відображає взаємозв'язок подій, що відбуваються в системі на певному відрізку часу і послідовність яких становить певний процес. При цьому відношення складових між собою та між складовими і цілим виступає структурою останнього.

Критерій ступеня організованості цілого зводиться до того наскільки тісно складові цілого взаємодіють між собою для досягнення успіху цілого. Можливі два випадки. В першому кожна складова спеціалізується в своїй сфері, практично існує для цілого і сприяє його успіху. У другому випадку складові цілого є недиференційованими, а зв'язки між ними є слабкими і тому їх сумісна дія не сприяє успіху цілого. Серед ознак організованості потрібно виділити: 1) функціональну диференційованість складових; 2) їх взаємозв'язок; 3) ієрархічність побудови цілого [5, с. 176-178]. Очевидно, що ускладнення структур є процесом закономірним, але це веде до загрози цілісності організації. Це означає, що чим складніша структура, тим слабша здатність адаптації до змін зовнішнього середовища і тим більша ймовірність збоїв у функціонуванні цілого у випадку несправності однієї із складових. Тому ріст складності структури звільняє сили, що протидіють подальшому розвитку організацій і проводить до її розпаду. Однак, ускладнення структури не характеризує ступінь організованості цілого. В ролі такого критерію виступає чіткість і скоординованість взаємодії складових організацій. Власне від нього залежить успіх чи невдачі організації, особливо в сфері бізнесу [3, с. 215]. Правильне розуміння видозміни парадигми поняття організації пов'язане з виясненням еволюційної трансформації її суті. Послідовність зсувів у підходах до цього відображується в трьох моделях, які змінювались в хронологічному порядку (рис. 1).

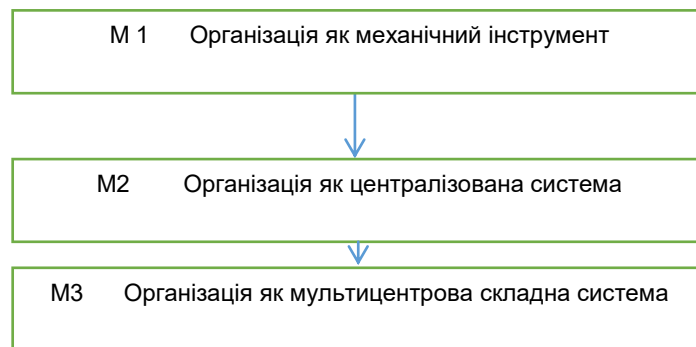

Рис. 1. Моделі еволюційного розвитку поняття організації

Джерело : [6, с. 9]

Наведені на рис. 1 моделі відображають процес трансформації розуміння природи організації: від механічного інструменту до одноцентралізованої розумної системи з одним органом прийняття рішень, і на кінець, до мультицентрової складної системи. Перша модель базувалась на поглядах, що організація виступає як певна машина, що працює згідно з правилами, що визначаються її внутрішньою структурою і причинно-наслідковими законами. Механістичний тип організації появився як реакція на перетворення некваліфікованих робітників у кваліфікованих спеціалістів у період становлення виробничих стосунків. Суть організації цього типу полягала в тому, що вона виступала для центру (одного «розуму») інструментом досягнення власних цілей. Така організація відрізнялась надійністю за рахунок акуратності, дієвості, керованості і передбачуваності діяльності організації в цілому. Причому структура типової організації закладена в її конструкції і не допускає можливості самостійної реструктуризації. Вона функціонує шляхом реагування на зовнішні зміни і працює ефективно лише в умовах стабільності зовнішнього середовища.

Подальший розвиток моделі першого типу привів до організацій, що представляються як розумні системи, що мають власні цілі. Причому ці цілі полягають перш за все у здатності виживати в умовах змін середовища. Це пояснюється тим, що ці організації володіють в певній мірі уразливою і нестабільною структурою, що характерно для відкритих систем. Виживання пов'язане із здатністю організації до зростання, а для цього необхідні ресурси, які можна отримати лише із зовнішнього середовища. В цьому випадку мірою успіху організації виступає її ріст, а прибуток представляє собою засіб для зростання. Організація як розумна система в цілому наділена здатністю вибору відповідної траєкторії функціонування. Разом з тим, її складові такої здатності не мають. Вони працюють на принципі гомеостазу, тобто підтримки внутрішньої динамічної рівноваги. В організації складові реагують на зміни середовища лише в наперед заданому інтервалі, а її діяльність здійснюється під

керівництвом єдиного центру управління. Власне він отримує інформацію від усіх складових через комунікаційну мережу, аналізує її, приймає відповідні рішення і видає вказівки для їх виконання відповідним складникам. Незадовільне функціонування, як правило, виникає в результаті неотримання своєчасної, достовірної та повної інформації.

Завершальною моделлю еволюційного розвитку поняття організації виступає мультирозумна складна система. Як правило, це соціальні, соціокультурні та соціоекономічні системи. Їх потрібно розглядати як добровільний союз цілеспрямованих складників, які самостійно визначають свої цілі і засоби їх досягнення. Поведінку таких організацій, складові яких правомірні та здатні робити вибір, не можна пояснити з позицій механістичних та централізованих систем [2, с. 111]. Ці організації функціонують за своїми власними законами, що визначаються особливостями як самої організації, так і станом навколишнього середовища.

Головним параметром, що визначає поведінку мультицентрової організації виступає мета. Така організація може отримувати один і той же результат різними способами в незмінному середовищі або різні результати в різних середовищах. Необхідною умовою ефективної діяльності таких організацій виступає здатність робити вибір [1, с. 302]. Але цього не досить. Організація, яка може реагувати по-різному у тій чи іншій ситуації і при цьому отримувати один і той же результат, є по суті саморегулюючою. Цілеспрямованою ця організація виступає у випадку, коли вона виступає частиною іншої, але більш крупної і так само цілеспрямованої організації, тобто складовою останньої. В результаті проявляється ієрархія цілеспрямованих взаємопов'язаних складових і завдання полягає в сумісності їх інтересів. Для організацій цього типу інтеграція виступає неперервним процесом. Для ефективного об'єднання багаторівневих цілеспрямованих систем, якою по суті є організація третього типу, необхідно, щоб врахування інтересів кожної із них залежало від виконання вимог системи більш вищого порядку і навпаки. Отже, мета організації цього типу полягає в обслуговуванні інтересів усіх їх складових при одночасному задоволенні потреб зовнішнього середовища.

Якщо для складових організації першого типу, а саме, механістичних, характерним є енергетичний зв'язок, то для складових організації третього типу головними виступають зв'язки інформаційні. Складові такої організації утворюють єдине ціле за рахунок спільних цілей і прийнятих способів їх досягнення. В цьому випадку всі складові функціонують на основі одних і тих же корпоративних цінностей, що лежать в основі їх культури. Остання виступає в ролі цементу, що об'єднує всі складові в єдине ціле, тобто в організацію. Оскільки у кожній складовій є свої власні погляди щодо організації як до цілого, то для регулювання діяльності мультицентрової організації важливим є узгодження і регулювання спільної діяльності виходячи з інтересів кожної її складової.

Аналіз діяльності багатьох організацій бізнесу в різних сферах свідчить, що існує певна ієрархія сил, які трансформують успіх і позитивні результати в програші та незадовільні результати. Схематично їх можна представити ієрархічним чином (рис. 2):

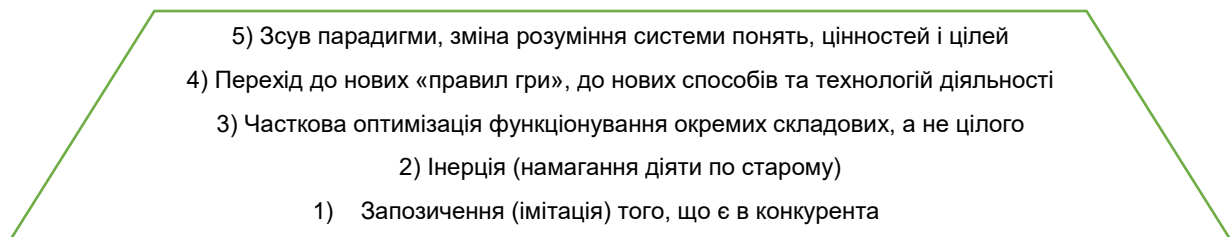

Рис. 2. Ієрархія сил впливу на успіх організації

Джерело : [8, с. 202]

Кожен рівень відображає сили, що приводять до здійснення певних тенденцій на відповідному рівні і в певній сфері. Але в цілому вони складають динамічне і взаємопов'язане ціле. В цій моделі сили більш високого рівня створюють умови та обставини для сили більш низького порядку. Але на кожному з рівнів ці сили сприяють чи заважають успіху чи невдачі і відіграють важливу роль.

Перший рівень. Запозичення, тобто імітація, характерна для 1-го рівня і представляє собою базову силу, оскільки визначальні особливості організації мають властивість з часом нівелюватись, їх починають копіювати інші організації і вони поволі перетворюються в певну норму та гублять свою перевагу. На даний час запозичення стає повсякденним явищем і сьогодні його значення в будь-якій сфері діяльності, особливо в бізнесі і виробництві виросло на порядок. Кожна технологічна відмінність певного продукту на даний час стає об'єктом охоти як діючих, так і потенційних конкурентів, які в короткий час вивчать, копіюють і впроваджують ноу-хау. При цьому також виникають певні труднощі, оскільки скопіювати відмінності в технології складно, оскільки їх носіями виступають спеціалісти, що володіють відповідними знаннями і вміннями. Разом з тим висока компетентність в конкретній технологічній сфері спрощує перенесення знань з одного контексту в інший і полегшує використання нового знання на практиці. Але виникають проблеми пристосування нових технологій до старої

платформи, що приводить до певних труднощів, пов'язаних із складністю впровадження нової технології в усталений процес і робить його неефективним в цілому. В той же час, коли нова технологія впроваджується з нуля, то це дозволяє в повній мірі реалізувати її потенціал.

Другий рівень. Інерція або намагання діяти по старому, традиційному маршруту є причиною дії сил другого рівня представленої моделі. Власне ці сили затримують реакцію на впровадження важливих науково-технічних інновацій. Парадоксально, але ймовірність неадекватної реакції на ключові відкриття прямо пропорційна ступеню успіху, досягнутого через використання попередньої технологічної платформи. Парадокс у тому, що чим більше процвітання досягнуте при традиційній технології, тим вищий опір технологічним змінам і першою реакцією завжди виступає заперечення нового. Разом з тим реальні загрози виникають, коли кінець кінцем приймається рішення внести поправки в свою діяльність. Це, як правило, приводить до пустої трати часу, протягом якого конкуренти отримують суттєві переваги в освоєнні нових технологій і завоюванні домінуючих позицій на ринку. В той же час незначні коригувальні дії лише підвищують витрати, понижують якість і в кінцевому результаті підвищують ризики.

Третій рівень. Оптимізація функціонування окремих складових визначає третій рівень моделі сил, що підривають конкурентоздатність. Вона полягає в тому, що гіперболізація окремих сильних сторін приводить до невірної висновку, що якщо Х – це сильна сторона, то чим більше її значення, тим краще. Це невірно. Намагання до граничного посилення сильної сторони перетворює її в свою протилежність. Це пояснюється тим, що формула успіху, як правило, викликає певне преклоніння перед нею і тим самим обмежує можливості вибору і пропонує вузький шлях до досягнення успіху. Звуження альтернатив приводить до обмеження кількості, якості, принципів, параметрів та норм діяльності і тим самим формує колективну самосвідомість, спрямовану лише на ту формулу успіху, яка приводила до позитивних результатів в минулому. А це зумовлює пристосування до змін за рахунок оптимізації окремих складових діяльності, не змінюючи цільової функції та конкурентної стратегії, що застосовувалась до того. В результаті відбувається значне зниження власних конкурентних сил і конкурентоздатності в цілому.

Четвертий рівень сил, що понижують рівень конкурентоздатності та відображені в моделі, відносяться до зміни «правил гри», яких дотримувалась та чи інша організація. По своїй суті ці «правила гри» представляють собою способи та технологію, що прийняті в даній системі управління. Перехід до нових «правил» зумовлюється трансформацією проблем, що виникають. Швидка зміна ситуацій і виникаючі при цьому проблеми приводять до контрінтуїтивного їх сприйняття і в, певній мірі, аналогічного процесу, що перетворює очікуваний успіх у невдачу. Нездатність правильно оцінити наслідки «успіху» і намагання дотримуватись старих «правил» приводить до значних витрат. Це пов'язано з тим, що ліквідація однієї проблеми трансформує завдання і технологію діяльності, яких дотримувались в попередній період, і приводить до нових проблем. При цьому видозмінюється основа конкурентоздатності, оскільки з'являється нова конкурентна ситуація. Вона вимагає нових сил для її вирішення. Важливо розрізнати сили третього і четвертого рівня. Коли успіх розв'язання попередньої проблеми надмірно роздувається (третій рівень), то це приводить до спотворення суті вдалого рішення і зниження його ефективності. Успіх в розв'язку наново виникаючої проблеми (четвертий рівень), навпроти, трансформує порядок її вирішення за рахунок зміни технології діяльності, застосування нових способів і нових «правил» конкурентної боротьби.

П'ятий рівень. Інтегральний ефект дії сил всіх рівнів, а саме імітації, інерції, часткової оптимізації і зміни технології діяльності в підсумку приводить до виникнення п'ятої сили, що здійснює зсув старої парадигми і проводить до зміни системи понять, цінностей та цілей. Цей процес може відбуватись двояко. А саме цілеспрямовано в ході активного набуття нових знань і відмови від застарілих концепцій, а також як реакція на певні розчарування, що виникають при отриманні невдач та незадовільних результатів, що заставляє змінити традиційні способи діяльності. Зіткнення з протиріччями і зростаючою кількістю дилем, що не піддаються переконливому роз'ясненню з допомогою традиційних моделей мислення, проводить до висновку, що існуюча парадигма втратила свою здатність і вичерпала свій потенціал [4, с. 205].

П'ятий рівень сил може здійснювати зсув парадигми двома способами. Перший – за рахунок зміни характеру реальних умов зовнішнього і внутрішнього середовища і другий – за рахунок видозміни підходів до характеру наукового пізнання. Можливий і двійний зсув в обох напрямках, що представляє собою складне завдання. Його вирішення можливе в рамках аналітичного способу мислення. Це пов'язано зі зсувом розуміння природи організації. Мова йде про перехід від механістичної та біологічної моделі до соціокультурної. А це вимагає перегляду підходів до методів набуття знань, а саме від вивчення окремих, незалежних наборів знань з тих чи інших предметних областей до цілісного, холістичного мислення, вміння оперувати з взаємозалежними параметрами різних сфер знань. Взаємодоповнюючий характер такого підходу служить ключем до розуміння сценарію розвитку і виявлення рушійних сил, що приводить до потрібних змін [7, с. 54].

Організація, згідно теорії систем, виступає як вища форма цілого, що включає взаємозв'язану і взаємозалежну сукупність складових. Однак в процесі функціонування та розвитку складові прагнуть

до все більшої незалежності та самостійності і намагаються досягнути свободи у виборі та прийнятті рішень. А це приводить до певної дилеми. Розв'язати її можна лише з допомогою подвійного зсуву існуючої парадигми. Результатом першого є погляд на організацію як соціокультурну систему, тобто добровільне об'єднання цілеспрямованих складових (членів), що інтегрувались з позицій власних інтересів шляхом задоволення певних потреб. Другий – дозволяє побачити через складність та стохастичність суть виникаючої проблеми та обрати алгоритм її розв'язку.

Неврахування важливості подвійного зсуву парадигми з позицій такого розуміння поняття організації та її ролі приводить до конфліктів і опору будь-яким змінам. Приховані принципи, що лежать в основі колективної пам'яті організації, беруть гору і блокують подальший розвиток незалежно від благих намірів ініціаторів змін. Отже, правильне розуміння видозміни парадигми поняття організації пов'язане з з'ясуванням динаміки зміни цього поняття.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, розвиток організації представляє собою цілеспрямований перехід до більш високого рівня інтеграції і диференціації одночасно. Цей процес повинен базуватись на пізнанні основних властивостей організації як вищої форми цілеспрямованих систем. Завдяки цьому організація підвищує свою здатність і бажання задовольняти інтереси як своїх складових (членів), так і складових зовнішнього середовища. При цьому потрібно враховувати роль та значення двох аспектів процесу розвитку, а саме диференціації та інтеграції своїх складових.

Диференціація означає орієнтацію на пошук відмінностей між подібними явищами та елементами виходячи з прийнятих цінностей та цілей. А це веде до зростання складності, різноманітності, появи автономії і створення нових структур. Інтеграція, з іншої сторони, полягає в пошуку подібності між складовими та явищами, робить акцент на цінностях та засобах, що сприяють тенденціям впорядкування, узгодженості, однорідності і підтримці стабільності структури організації.

В залежності від стану розвитку організація як вища форма системи може перейти від стану хаотичності до впорядкованої простоти шляхом посилення інтеграції на шкоду диференціації, або навпаки розвиватись до стану хаотичності шляхом посилення диференціації на шкоду інтеграції. Це означає, що для кожного рівня диференціації повинен існувати мінімальний рівень інтеграції, нижче якого організація просто розпадеться. І, навпаки, для більш високого рівня інтеграції необхідна більш висока ступінь диференціації, при якій організація буде життєздатною і не втратить свої конкурентні переваги.

Бібліографічний список

1. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе / М. Блауг. – М. : Дело ЛТД, 1994. – 688 с.
2. Волдрон Митчелл Сложность: жизнь на грани хаоса / Митчелл Волдрон. – М. : ЮНИТИ, 1992. – 196 с.
3. Гараедиги Дж. Системное мышление: Как управлять хаосом и сложными процессами: платформа для моделирования архитектуры бизнеса / Дж. Гараедиги. – Минск : Гревцов Пабlishер, 2007. – 408 с.
4. Мссарович М. Теория иерархических многоуровневых систем / М. Мссарович, Я. Такахора. – М. : Мир, 1973. – 257 с.
5. Мізюк Б.М. Дослідження трудового потенціалу крізь призму теорій суспільного розвитку / Б.М. Мізюк, С.С. Гринкевич // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 2. – С. 176-181.
6. Мізюк Б.М. Інформаційна природа управління / Б.М. Мізюк // Економіка та держава. – 2012. – № 2. – С. 8-13.
7. Мізюк Б.М. Історична ретроспектива становлення завдань управління / Б.М. Мізюк // Торгівля, комерція, підприємництво : [зб. наук. праць ЛКА]. – 1998. – № 6. – С.46-98.
8. Мізюк Б.М. Стратегічне управління : [підручник] / Б.М. Мізюк. – [2-ге вид., перер. і доп.]. – Львів : Магнія плюс, 2006. – 392 с.

References

1. Blaug, M. (1994), *Ekonomicheskaja mysl v retrospektive* [An economic idea is in a retrospective view], Delo LTD, Moscow, Russia, 688 p.
2. Voldron, M. (1992), *Slozhnost: zhizn na grani khaosa* [Complication: life on the verge of chaos], YuNITI, Moscow, Russia, 196 p.
3. Garaedigi, Dzh. (2007), *Sistemnoe myshlenie: Kak upravliat khaosom i slozhnymi protsesami: platforma dlia modelirovaniia arkhitektury biznesa* [System thought: how to manage chaos and difficult processes: for modeling the business architecture platform], Grevtsov Pablisher, Minsk, Belarus, 408 p.
4. Mssarovich, M. and Takakhora, Ya. (1973), *Teoriia ierarkhicheskikh mnogourovnevnykh sistem* [Theory of the hierarchical multilevel systems], Mir, Moscow, Russia, 257 p.
5. Miziuk, B.M. and Hrynkevych, S.S. (2012), "Research of labour potential is through the prism of theories of community development", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 2, pp. 176-181.
6. Miziuk, B.M. (2012), "Information management nature", *Ekonomika ta derzhava*, no. 2, pp. 8-13.

7. Miziuk, B.M. (1998), "Historical retrospective view of becoming of tasks of management", *Torhivlia, komertsiiia, pidpriemnytstvo : [zb. nauk. prats LKA]*, no. 6, pp. 46-98.

8. Miziuk, B.M. (2006), *Stratehichne upravlinnia* [Strategic management], textbook, Mahniia plius, Lviv, Ukraine, 392 p.

Мізіук Б.М. ОРГАНІЗАЦІЯ: ЗМІНА ПАРАДИГМИ ТА ІЄРАРХІЯ СИЛ ВПЛИВУ НА УСПІХ ДІЯЛЬНОСТІ

Мета – теоретичне дослідження видозміни підходів до розуміння поняття «організації», визначення та обґрунтування його сутності, змісту, критеріїв успішного функціонування та встановлення ієрархії сил, що впливають на успішну діяльність.

Методика дослідження. В основу досліджень роботи покладені як загальнонаукові (аналіз, спостереження), так і спеціальні методи пізнання. Методи аналізу і спостереження використані для обґрунтування сутності, змісту, критеріїв успішного функціонування та встановлення ієрархії сил, що впливають на успішну діяльність. Методи пізнання використані для дослідження видозміни підходів до розуміння поняття «організації».

Результати. Доведено, що в соціально-економічному аспекті розвиток нерозривно пов'язаний зі зміною парадигми поняття організації.

Зазначено, що правильне розуміння видозміни парадигми поняття організації пов'язане з з'ясуванням еволюційної трансформації її суті.

Наведено основні характеристики, які притаманні організації як вищій формі розвитку системи. Розкрито три моделі еволюційних зсувів поняття організації. Змодельовано та розглянуто сили, що трансформують успішну діяльність і часто приводять до незадовільних результатів.

Зроблено висновок про те, що розвиток організації представляє собою цілеспрямований перехід до більш високого рівня інтеграції і диференціації одночасно. Цей процес повинен базуватись на пізнанні основних властивостей організації як вищої форми цілеспрямованих систем. Завдяки цьому організація підвищує свою здатність і бажання задовольняти інтереси як своїх складових (членів), так і складових зовнішнього середовища. При цьому потрібно враховувати роль та значення двох аспектів процесу розвитку, а саме диференціації та інтеграції своїх складових.

Наукова новизна полягає в уточненні критеріїв успішного функціонування та встановлення ієрархії сил, що впливають на ефективність діяльності на основі методів пізнання.

Практична значущість полягає в тому, що основні положення даного дослідження у формі методичних рекомендацій можуть бути використані організаціями для підвищення своєї здатності і бажання задовольняти інтереси як своїх складових (членів), так і складових зовнішнього середовища.

Ключові слова: організація, зовнішнє середовище, соціоекономічна система, мультицентрова організація.

Mizyuk B.M. ORGANIZATION: CHANGE OF PARADIGM AND HIERARCHY OF FORCES OF INFLUENCE ON SUCCESS OF ACTIVITY

Purpose is a theoretical research of modification of going is near understanding of concept «organizations», determination and ground of his essence, maintenance, criteria of the successful functioning and establishment of hierarchy forces which influence on successful activity.

Methodology of research. In basis of researches works are fixed both scientific (analysis, supervision) and special, methods of cognition. Methods of analysis and supervision are the essences used for a ground, maintenance, criteria of the successful functioning and establishment of hierarchy forces which influence on successful activity. Methods of cognition are drawn on for research researches of modification of going near understanding of concept «organizations».

Findings. It is well-proven that in a socio-economic aspect development is indissolubly related to the change of paradigm of concept of organization. It is marked that the correct understanding of modification of paradigm of concept of organization is related to finding out of evolutionary transformation of its essence.

Basic descriptions are resulted, what inherent organizations as to the higher form of development of the system. Three models of evolutionary changes of concept of organization are exposed. Forces which transform successful activity and often result in unsatisfactory results are modelled and considered.

A conclusion is done that development of organization is a purposeful transition to the higher level of integration and differentiation simultaneously. This process must be based on cognition of basic properties of organization as a higher form of the purposeful systems. Due to it organization promotes the ability and desire to satisfy interests of both the constituents (members) and constituents of external environment. It is thus needed to take into account a role and value of two aspects of process of development, namely to differentiation and integration of the constituents.

Originality consists in clarification of criteria of the successful functioning and establishment of hierarchy forces which influence on successful activity on the basis of methods of cognition.

Practical value consists in that the substantive provisions of this research in form methodical recommendations can be used organizations for the increase of the ability and desire to satisfy interests of both the constituents (members) and constituents of external environment.

Key words: organization, external environment, socio-economic system, multicenter organization.

Мізіук Б.М. ОРГАНИЗАЦИЯ: ИЗМЕНЕНИЕ ПАРАДИГМЫ И ИЕРАРХИЯ СИЛ ВЛИЯНИЯ НА УСПЕХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Цель – теоретическое исследование видоизменения подходов к пониманию понятия «организации», определения и обоснования его сущности, содержания, критериев успешного функционирования и установления иерархии сил, которые влияют на успешную деятельность.

Методика исследования. В основу исследований работы положены как общенаучные (анализ, наблюдение), так и специальные методы познания. Методы анализа и наблюдения использованы для

обоснования сущности, содержания, критериев успешного функционирования и установления иерархии сил, которые влияют на успешную деятельность. Методы познания использованы для исследования видоизменения подходов к пониманию понятия «организации».

Результаты. Доказано, что в социально-экономическом аспекте развитие неразрывно связано с изменением парадигмы понятия организации. Отмечено, что правильное понимание видоизменения парадигмы понятия организации связано с выяснением эволюционной трансформации ее сути. Приведены основные характеристики, какие присущие организации как высшей форме развития системы. Раскрыты три модели эволюционных сдвигов понятия организации. Смоделированы и рассмотрены силы, которые трансформируют успешную деятельность и часто приводят к неудовлетворительным результатам.

Сделан вывод о том, что развитие организации представляет собой целеустремленный переход к высшему уровню интеграции и дифференциации одновременно. Этот процесс должен базироваться на познании основных свойств организации как высшей формы целеустремленных систем. Благодаря этому, организация повышает свою способность и желание удовлетворять интересы как своих составляющих (членов), так и составляющих внешней среды. При этом нужно учитывать роль и значение двух аспектов процесса развития, а именно дифференциации и интеграции своих составляющих.

Научная новизна заключается в уточнении критериев успешного функционирования и установления иерархии сил, которые влияют на успешную деятельность на основе методов познания.

Практическая значимость заключается в том, что основные положения данного исследования в форме методических рекомендаций могут быть использованы организациями для повышения своей способности и желания удовлетворять интересы как своих составляющих (членов), так и составляющих внешней среды.

Ключевые слова: организация, внешняя среда, социоэкономическая система, мультицентровая организация.

УДК 339.138:005.21

Ткач О.В.,
д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту і маркетингу,
Баланюк І.Ф.,
д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту,
Баланюк С.І.,
к.е. н., викладач кафедри менеджменту і маркетингу,
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника”

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ В МАРКЕТИНГОВОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ

Постановка проблеми. У результаті роздержавлення та приватизації майна в Україні впродовж 1990–2000 рр. створені нові підприємства, де в умовах змішаної економіки виникають труднощі із забезпеченням прибуткової діяльності. Основною причиною є конкурентне середовище ринку. Підприємства повинні постійно вести боротьбу за його сегменти, випускати товари, на які є попит. Для цього необхідно постійно вивчати потреби споживачів і пропонувати їм бажане. Така цілеспрямована робота передбачає наявність на підприємстві матеріальних та трудових ресурсів, передових технологій. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є організація управління підприємством з використанням засобів маркетингу на перспективу. Прогнози розвитку передбачають розробку стратегічних планів діяльності підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми стратегічного планування в управлінні суб'єктами господарювання проводили вітчизняні та зарубіжні вчені-маркетологи Г. Армстронг, О. Біловодська, С. Гаркавенко, С. Дем'яненко, Й. Завадський, С. Ілляшенко, Ф. Котлер, В. Липчук, М. Сахацький та ін. У їхніх працях обґрунтовано та розкрито суть стратегічного планування в маркетинговому менеджменті. Проте зміни умов господарювання підприємств в конкурентному середовищі зумовлюють потребу в більш глибокому вивченні проблеми.

Постановка завдання. Стаття має на меті дослідження ролі стратегічного планування в управлінні підприємством в умовах конкурентного середовища. Відповідно до мети дослідження були виокремлені завдання – дослідити літературні джерела на предмет визначення поняття “стратегічне планування”; розкрити переваги, завдання, принципи, моделі стратегічного планування; розглянути різновиди маркетингових стратегій; навести етапи розробки та структуру маркетингової програми підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Внаслідок вступу України до Світової Організації Торівлі й укладення у червні 2010 р. Угоди про зону вільної торівлі між Україною та Європейською

асоціацією вільної торгівлі, яка набрала чинності 01.06.2012 р., стало можливим підписання 27.06.2014 р. економічної частини Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом [1]. Згадані угоди дають можливість вітчизняним підприємствам орієнтуватися на потреби споживачів не тільки в Україні, але й за кордоном. З цієї метою суб'єкти господарювання повинні забезпечити виробництво товарів, які відповідають міжнародним стандартам. Проблема ускладнюється, з одного боку, жорстким конкурентним середовищем, а з іншого – відсутністю досвіду управління підприємствами у змішаній економіці. Одним із шляхів виходу із цього становища є використання прогресивних технологій виробництва продукції, стратегічне управління підприємством із застосуванням комплексу маркетингових засобів.

Стратегічне управління на основі маркетингу охоплює процес розробки й забезпечення прогнозу функціонування підприємства та його взаємодії із внутрішнім та зовнішнім середовищем. Його організацію забезпечує стратегічне планування випуску продуктів чи надання послуг для обраних сегментів ринку.

Відповідно до обґрунтування Г. Армстронга та Ф. Котлера, стратегічне планування передбачає розробку компанією загальної стратегії, спрямованої на віддалену перспективу й зростання. Стратегічне планування розглядається як процес встановлення та підтримки стратегічної відповідності глобальних цілей і потенціалу компанії мінливим можливостям ринку. Стратегічне планування є базою для інших видів планування компанії. Воно ґрунтується на визначенні місії компанії, її глобальних цілей, впорядкуванні бізнес-портфелю, розробці узгоджених між собою стратегій підрозділів [2, с. 59].

У вітчизняних підприємств є передумови для переходу до стратегічного планування в маркетинговому менеджменті: діяльність підприємств у ринковому середовищі; розвиток теорії та практики стратегічного планування з використанням наукових методів аналізу розвитку підприємств і прогнозування на майбутнє; доступність аналітичної та статистичної інформації для аналізу й прогнозування розвитку підприємств; наявність сучасних інформаційних технологій, мережі Інтернет, які забезпечують інформування з різних джерел [3].

Стратегічне планування, відповідно до твердження Ф. Котлера, – це управлінський процес створення й підтримування стратегічної відповідності між цілями фірми, її потенційними можливостями і шансами у сфері маркетингу [4, с. 577].

Маркетингове стратегічне планування здійснюється залежно від кількості сфер діяльності підприємства та кількості товарів, які воно випускає: на корпоративному рівні (на рівні підприємства); на рівні стратегічної бізнес-одиниці (стратегічного господарського підрозділу); на рівні товару [5, с. 160].

Стратегічне планування у маркетинговому менеджменті – це сукупність наукових підходів і рішень у забезпеченні діяльності суб'єктів господарської діяльності на довгостроковий період, з визначенням цілей, пріоритетів, якісних, кількісних і часових характеристик, конкретних виконавців та необхідних ресурсів [3].

Стратегічне планування маркетингового менеджменту має певні переваги:

- надає можливість пов'язувати поточні рішення з майбутніми результатами, а також прогнозуванням їх наслідків;
- орієнтує на пошук альтернативних варіантів досягнення мети в межах наявних ресурсів та обмежень – нормативних, економічних, організаційних;
- визначає можливості розвитку підприємства, загрози його функціонуванню, сильні і слабкі сторони, передбачає їх урахування при визначенні концепції, стратегії діяльності та маркетингової програми;
- забезпечує розподіл відповідальності між рівнями управління підприємства, його підрозділами, поточною та перспективною діяльністю;
- уможливорює отримання синергійного ефекту, який виникає при комплексному поєднанні чинників впливу [3].

Стратегічне планування в маркетинговому менеджменті має на меті визначення цілей та напрямів діяльності підприємства; розробку маркетингових стратегій і програм; оцінку сильних і слабких сторін діяльності підприємства; визначення альтернативних варіантів маркетингових стратегій; забезпечення ресурсами для виконання стратегічних маркетингових планів; створення умов для ефективного розподілу продукції підприємства; контроль виконання стратегічного плану [3], [6, с. 310–311], [7, с. 143].

Стратегічне планування в маркетинговому менеджменті має відповідати певним принципам: системності й комплексності; цілеспрямованості й цілереалізації; наукової та методологічної обґрунтованості; збалансованості, ефективності та соціальної спрямованості; безперервності, довгостроковості, спадковості та послідовності; альтернативності та багатоваріантності; реалістичності і досяжності; динамічності та гнучкості; наявності зворотного зв'язку; якісної та кількісної визначеності [3].

В маркетинговому менеджменті застосовуються поширені моделі стратегічного планування: за

методикою “згори вниз”; частини загального плану підприємства.

Модель стратегічного планування за методикою “згори вниз” охоплює:

- стратегічний аналіз: збір інформації про ринкову ситуацію, її інтерпретацію; аналіз ринкової ситуації та її оцінку (визначення позицій підприємства на ринку та його перспектив після реалізації плану);

- стратегічне планування: визначення місії підприємства; визначення цілей і стратегії маркетингу підприємства; розробка програми маркетингу;

- виконання стратегічного плану маркетингу: реалізацію стратегічного плану маркетингу; контроль та аналіз ефективності виконання плану [3].

Модель стратегічного планування маркетингу, як частини загального плану підприємства передбачає: аналіз розвитку підприємства; визначення місії підприємства, його основних цілей та завдань розвитку; вибір стратегії діяльності, у т.ч. планів маркетингу; розробку планів діяльності; аналіз маркетингової діяльності; постановку маркетингових цілей; розробку маркетингових стратегій; розробку та аналіз якості планів; контроль та аналіз ефективності виконання планів [3].

Змістом і результатами стратегічного планування в маркетинговому менеджменті діяльності підприємств мають бути: концепція маркетингової діяльності на відповідний період; маркетингова стратегія; маркетингова програма.

В концепції маркетингової діяльності визначається мета розвитку підприємства його інтереси та пріоритети. Маркетингова стратегія базується на основних положеннях концепції розвитку підприємства. Маркетингова програма охоплює практичні заходи забезпечення маркетингової діяльності з формування її правових, економічних і організаційних засад.

Маркетингова стратегія, відповідно до визначення С. І. Дем'яненка, – це раціональна, логічна структура, через використання якої підприємство планує вирішити свої маркетингові завдання. Вона складається з визначених стратегій щодо цільових ринків, комплексу маркетингу та витрат на останній [6, с. 311].

С. С. Гаркавенко виокремлює такі різновиди маркетингових стратегій:

- глобальні маркетингові стратегії – інтернаціоналізації, диверсифікації, сегментування, глобалізації, кооперації;

- залежні від терміну їх реалізації – довгострокові, середньострокові, короткострокові;

- базові стратегії – цінового лідерства, диференціації, фокусування (концентрації);

- стратегії росту – інтенсивного росту, інтегративного росту, диверсифікації;

- маркетингові конкурентні стратегії – ринкового лідера, челенджерів, послідовників, нішера;

- функціональні маркетингові стратегії – товарна, цінова, розподілу, просування;

- залежні від конкурентоспроможності фірми та привабливості ринку – розвитку, підтримання, “збирання врожаю”, ринкової ніші;

- залежно від виду диференціації – товарної диференціації, сервісної диференціації, іміджевої диференціації, кадрової диференціації;

- залежні від життєвого циклу товару – маркетингові стратегії впровадження товару на ринок, маркетингові стратегії на стадії росту, маркетингові стратегії на стадії насичення ринку, маркетингові стратегії на стадії спаду;

- залежні від методу обрання цільового ринку – товарної спеціалізації, сегментованої спеціалізації, односегментної концентрації, вибіркової спеціалізації, повного охоплення;

- залежні від ступеня сегментування ринку – недиференційованого маркетингу, диференційованого маркетингу, концентрованого маркетингу;

- відповідні ринковому попиту – конверсійного маркетингу, розвиваючого маркетингу, стимулюючого маркетингу, синхромаркетингу, підтримуючого маркетингу, ремаркетингу, демаркетингу [5, с. 185].

Найбільш відомі маркетингові стратегії мають в основі:

- “ціну – кількість”, за якої підприємство зосереджує увагу на помірних цінах та значних обсягах збуту продукції. Забезпечується виробництво значних обсягів стандартизованої продукції і здійснюється збут на широкому ринку. При цьому, за рахунок використання опрацьованих технологій, випускається більша кількість продукції за порівняно нижчими витратами та цінами;

- “стратегію переваг”, коли підприємство забезпечує перевагу над конкурентами завдяки прогресивнішим технологіям виробництва, розвитку сервісу й логістики, випускаються більш якісні товари, що уможлиблює конкурентну боротьбу за рахунок товарів, які стають відомі на ринку своїми унікальними характеристиками [6, с. 311].

Складена стратегія маркетингу є базою для розробки маркетингової програми, що забезпечує її конкретизацію. Маркетингова програма повинна: відповідати завданням стратегії маркетингу стосовно цільових сегментів ринку; згідно аналізу, відображати ситуацію на ринку та позицію підприємства на ньому; забезпечувати основні потреби покупців відповідно до можливостей підприємства [3].

Для розробки маркетингової програми розраховуються витрати на досягнення мети, тобто визначається бюджет, який розподіляється між елементами комплексу маркетингу для кожного

продукту підприємства. До засобів маркетингу, які використовуються в процесі розробки маркетингових програм належать: продукт (номенклатура, якість, дизайн, торгова марка, упаковка, гарантії, обслуговування); розподіл (канали розподілу, охоплення ринків, асортимент, розміщення, управління запасами, транспортування); ціна (гуртові та роздрібні ціни, знижки, періодичність платежів, умови кредиту); просування (зв'язки з громадськістю, реклама, пропаганда, стимулювання збуту, персональний продаж) [3; 8, с. 143–146].

Етапи розробки програми маркетингу охоплюють: обґрунтування мети та стратегій маркетингу; аналіз ринкового середовища (споживачі, покупці, посередники, конкуренти, ресурси підприємства, контактні аудиторії); визначення та випробування компонентів структури; формування та оптимізацію комплексу маркетингу; формування бюджету та його розподіл за маркетинговими інструментами; реалізацію програми маркетингу; контроль та аналіз програми.

Маркетингова програма, за обґрунтуванням О. А. Біловодської, в загальному вигляді може складатися з: преамбули – короткого опису маркетингової програми й основних висновків; стратегії розвитку цільового ринку – огляду і прогнозування ринку; сильних й слабких сторін роботи підприємства; мети і завдання – формулюється мета на період дії програми й визначаються завдання, які необхідно розв'язати для досягнення поставленої мети; маркетингової стратегії – викладаються загальні маркетингові підходи до розв'язання визначених завдань; товарної стратегії – розробка й продаж нового товару, асортимент існуючих товарів; стратегії формування й розвитку каналів розподілу товарів – організації філій, мережі посередників, складської мережі; цінової стратегії – визначення рівня й системи динаміки цін за кожною модифікацією товару на цільовому ринку; стратегії формування попиту й стимулювання збуту – план проведення маркетингових заходів, участі у виставках і ярмарках, розсилання зразків; бюджету реалізації маркетингової програми, оцінки її ефективності, організації контролю за ходом виконання маркетингової програми [7, с. 172–173].

У процесі стратегічного планування, за висновками Й. С. Завадського, менеджер підприємства повинен: враховувати фактори невизначеності й ризику, переоцінювати пріоритети залежно від змін середовища; здійснювати аналіз ситуації, сильних і слабких сторін підприємства, можливостей реагування на проблеми, труднощі, опрацьовувати кілька варіантів рішень, щоб вибрати найкращий; вчасно перебудовувати організаційну структуру підприємства відповідно до стратегічних цілей; визначати права, обов'язки й відповідальність працівників та служб, зайнятих у стратегічному плануванні; здійснювати оцінку функціонування служб підприємства щодо реалізації завдань стратегічного плану [9, с. 320].

Формування й реалізація стратегічного планування – важлива складова скоординованого розвитку підприємства, забезпечення його конкурентоспроможності та прибутковості в умовах конкурентного середовища.

Висновки з проведеного дослідження. В умовах конкурентного середовища, прибуткову діяльність підприємства забезпечує випуск продукції чи надання послуг відповідно до потреб споживачів. Досягати високої результативності за недостатнього досвіду функціонування в умовах ринку можливо, використовуючи в управлінні підприємством комплекс засобів маркетингу. Виробництво нових товарів, завоювання певних сегментів ринку – складний та затратний процес, що розраховується на перспективу. Об'єднання в єдине ціле процесу управління й засобів маркетингу забезпечується стратегічним плануванням, яке спирається на програмне забезпечення.

Бібліографічний список

1. Про Україну. Світова організація торгівлі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations/wto>.
2. Армстронг Г. Маркетинг. Загальний курс / Г. Армстронг, Ф. Котлер. – М. : Вільямс, 2001. – 608 с.
3. Маркетинговий менеджмент. Маркетингове стратегічне планування та розробка маркетингових програм. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://elib.lutsk-ntu.com.ua/book/fb/mm/2011/11-80/Lecture/Ch_1.htm.
4. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер // Под. ред. Е. М. Пеньковой. – М. : Прогресс, 1990. – 736 с.
5. Гаркавенко С. С. Маркетинг / С. С. Гаркавенко. – К. : Лібра, 2007. – 720 с.
6. Дем'яненко С. І. Менеджмент аграрних підприємств / С. І. Дем'яненко. – К. : КНЕУ, 2005. – 347 с.
7. Маркетинг для магістрів / За ред. С. М. Іляшенка. – Суми : Університетська книга, 2007. – 928 с.
8. Баланюк І. Ф. Маркетингове забезпечення товарної політики / І. Ф. Баланюк // Інноваційна економіка. – 2015. – № 1 [56]. – С. 143–149.
9. Завадський Й. С. Менеджмент. У 3 т. – Т. 1. / Й. С. Завадський. – К. : Вид-во Європ. ун-ту. – 2001. – 542 с.

References

1. About Ukraine (2015), "World trade organization", available at: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations/wto> (access date May 23, 2016).
2. Armstrong, G. and Kotler, F. (2001), *Marketynh* [Marketing], Williams, Moscow, Russia, 608 p.
3. Marketing management (2011), "Marketing strategic planning and development of marketing programs", available at: http://elib.lutsk-ntu.com.ua/book/fb/mm/2011/11-80/Lecture/Ch_1.htm (access date May 23, 2016).
4. Kotler, F. (1990), *Osnovy marketinga* [Bases of Marketing], Translated by E. M Penkova, Progress, Moscow, Russia, 736 p.
5. Harkavenko, S.S. (2015), *Marketing* [Marketing], textbook, Libra, Kyiv, Ukraine, 720 p.
6. Demianenko, S.I. (2005), *Menedzment agrarnykh pidpriemstv* [Management of agrarian enterprises], KNEU, Kyiv, Ukraine, 347 p.
7. Iliashevych, S.M. (2007), *Marketynh dlia mahistriv* [Marketing for masters], textbook, University book, Sumy, Ukraine, 928 p.
8. Balaniuk, I.F. (2015), "Marketing ensuring of goods policy", *Innovative economy*, no. 1 [56], pp. 143-149.
9. Zavadskii, Y.S. (2001), *Menedzment* [Management], textbook, Edit. European Univ., Kyiv, Ukraine, 542 p.

Ткач О. В., Баланюк І. Ф., Баланюк С. І. СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ В МАРКЕТИНГОВОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ

Мета – дослідження ролі стратегічного планування в управлінні підприємством в умовах конкурентного середовища. Відповідно до мети дослідження окреслені завдання – дослідити літературні джерела на предмет визначення поняття стратегічного планування; розкрити переваги, завдання, принципи, моделі стратегічного планування; розглянути різновиди маркетингових стратегій; навести етапи розробки та структуру маркетингової програми підприємства.

Методика дослідження. Методологічною основою наукового дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених з питань стратегічного планування в управлінні підприємствами. В процесі дослідження використовувались загальнонаукові методи, зокрема: абстрактно-логічний – для виявлення сутності понять стратегічне планування, маркетингова стратегія, маркетингова програма; прогнозування – при визначенні перспектив розвитку підприємства; діалектичного пізнання, для з'ясування стану розвитку підприємства в конкурентних умовах; монографічний – у вивченні основних принципів стратегічного планування; порівняння – з метою вибору маркетингових стратегій.

Результати. Відзначено, що після вступу України до Світової Організації Торгівлі та підписання економічної частини Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом підприємства повинні зорієнтувати свою діяльність на виробництво товарів, які відповідають міжнародним стандартам. Доведено, що задовольнити потреби споживачів підприємства можуть, зокрема, застосовуючи комплекс засобів маркетингу в результаті стратегічного управління.

Обґрунтовано завдання, принципи, переваги, моделі процесу стратегічного планування в маркетинговому менеджменті. Наголошено, що стратегічне планування здійснюється на рівнях: підприємства, господарського підрозділу, товару. Охарактеризовано поширені моделі стратегічного планування за методикою "згори вниз", а також загального плану підприємства. Деталізовано різновиди маркетингових стратегій.

Розкрито найбільш відомі маркетингові стратегії, які мають в основі "ціну – кількість", а також "стратегію переваг". Виокремлено засоби маркетингу, які використовуються в процесі розробки маркетингових програм, зокрема: продукт, розподіл, ціну та просування. Наведено етапи розробки програми маркетингу: обґрунтування мети та стратегій маркетингу, аналіз ринкового середовища, визначення компонентів структури, формування комплексу маркетингу. Конкретизовано структуру маркетингової програми.

Наукова новизна полягає у визначенні необхідності застосування стратегічного планування діяльності підприємств в умовах змішаної економіки. Обґрунтовано, що в умовах конкурентного середовища, за відсутності необхідного досвіду діяльності, неповного ресурсного забезпечення – прибуткової діяльності підприємств можна домогтися, зокрема, за рахунок застосування комплексу маркетингових засобів.

Практична значущість. Отримані результати наукового дослідження можуть бути використані для: виявлення передумов переходу підприємств до стратегічного планування; вибору моделі стратегічного планування підприємств; визначення концепції маркетингової діяльності; розробки маркетингових програм; врахування менеджерами об'єктивних та суб'єктивних факторів впливу на перспективний розвиток підприємства.

Ключові слова: стратегічне планування, маркетингова програма, менеджмент, маркетингова стратегія.

Tkach O. V. Balaniuk I. F., Balaniuk S. I. STRATEGIC PLANNING IN MARKETING MANAGEMENT

Purpose. The aim of the article is to study the role of strategic planning in enterprise management in a competitive environment. In accordance with the purpose of the investigation were defined such tasks – to study the literary sources on the subject of the definition of the concept of strategic planning; disclose the benefits, objectives, principles and models of strategic planning; consider the types of marketing strategies; direct stages of development and the structure of the marketing program of the company.

Methodology of research. The methodological base of scientific research is fundamental principles of modern economic theory, scientific works of native and foreign scholars concerning the strategic planning in the management of enterprises. In the process of research were used such general scientific methods as abstract and logical – to identify the

nature of the concepts of strategic planning, marketing strategy, marketing program; forecasting – in determining the perspectives of the development of enterprise; dialectical knowledge – to clarify the situation of the company in a competitive environment; monographic – to study the basic principles of strategic planning; comparison – to select marketing strategies.

Findings. It has been noted that after Ukraine's accession to the WTO and the signing of the economic part of the Association Agreement Ukraine-EU enterprises must orient their activities to manufacture products that meet international standards. It also has been proved that to meet the needs of consumers, enterprises can use, in particular, a set of marketing tools as a result of strategic management.

The objectives, principles, advantages, models of strategic planning in marketing management have been grounded. It has been emphasized that strategic planning is carried out on such levels as: enterprise, business subdivision, product.

The extend models of strategic planning by the method of "top down" and also the general plan of the enterprise have been characterized. The diversities of marketing strategies have been detailed.

The most famous marketing strategies that are based on "price – quantity" and "benefits strategy" have been disclosed. Marketing tools which are used in the process of development of marketing programs, in particular: product, distribution, price and promotion have been determined. The stages of development of marketing programs such as: the study goals and marketing strategies, analysis of the market environment, determination of the components of the structure, formation of the marketing mix have been directed. The structure of the marketing program has been concretized.

Originality. It has been determined the need for strategic planning of enterprises in a mixed economy. Also it has been proved that in a competitive environment, in the absence of the necessary experience, part resource support of profitable enterprises can be achieved in particular through the use of complex marketing vehicles.

Practical value. The results of scientific research can be used to: identify prerequisites for transition of enterprises to strategic planning; select a model of strategic planning of enterprises; definition of the concept of marketing activities; developing marketing programs; taking into account the managers objective and subjective factors which influence the future development of the company.

Key words: strategic planning, marketing program management, marketing strategy.

Ткач О. В., Баланюк И. Ф., Баланюк С. И. СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ В МАРКЕТИНГОВОМ МЕНЕДЖМЕНТЕ

Цель – исследование роли стратегического планирования в управлении предприятием в условиях конкурентной среды. В соответствии с целью исследования обозначены задачи – изучить литературные источники на предмет определения понятия стратегического планирования; раскрыть преимущества, задачи, принципы, модели стратегического планирования; рассмотреть разновидности маркетинговых стратегий; привести этапы разработки и структуру маркетинговой программы предприятия.

Методика исследования. Методологической основой научного исследования являются фундаментальные положения современной экономической теории, научные труды отечественных и зарубежных учёных по вопросам стратегического планирования в управлении предприятиями. В процессе исследования использованы общенаучные методы, в частности: абстрактно-логический – для выявления сущности понятия стратегическое планирование, маркетинговая стратегия, маркетинговая программа; прогнозирования – при определении перспектив развития предприятий; диалектического познания, который использовался при рассмотрении состояния развития предприятий в конкурентных условиях; монографический – при изучении основных принципов стратегического планирования; сравнения – для выбора маркетинговых стратегий.

Результаты. Отмечено, что после вступления Украины во Всемирную Торговую Организацию и подписания экономической части Соглашения об ассоциации Украины с Европейским Союзом предприятия должны сориентировать свою деятельность на производство товаров, соответствующих международным стандартам. Доказано, что удовлетворить потребности потребителей предприятия могут, помимо остального, применяя комплекс средств маркетинга в результате стратегического управления.

Обоснованы задачи, принципы, преимущества, модели процесса стратегического планирования в маркетинговом менеджменте. Отмечено, что стратегическое планирование осуществляется на уровнях: предприятия, хозяйственного подразделения, товара.

Охарактеризованы распространенные модели стратегического планирования по методике "сверху вниз", а также общего плана предприятия. Детализированы разновидности маркетинговых стратегий.

Раскрыты наиболее известные маркетинговые стратегии, которые имеют в основе "цену – количество", а также "стратегию преимуществ". Приведены этапы разработки программы маркетинга, включающие: обоснование цели и стратегии маркетинга, анализ рыночной среды, определение компонентов структуры, формирование комплекса маркетинга. Конкретизирована структура маркетинговой программы.

Научная новизна заключается в определении необходимости применения стратегического планирования деятельности предприятий в условиях смешанной экономики. Обосновано, что в условиях конкурентной среды, при отсутствии опыта деятельности, неполном обеспечении необходимыми ресурсами – прибыльную деятельность предприятий можно обеспечить, за счёт применения комплекса средств маркетинга.

Практическая значимость. Полученные результаты научного исследования могут быть использованы при: обосновании предпосылок для перехода предприятий к стратегическому планированию; выборе модели стратегического планирования предприятий; определении концепции маркетинговой деятельности; разработке маркетинговых программ; учёте менеджерами объективных и субъективных факторов влияния на перспективное развитие предприятия.

Ключевые слова: стратегическое планирование, маркетинговая программа, менеджмент, маркетинговая стратегия.

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНА СИСТЕМА

УДК 330.142

*Жмуркевич А.Є.,
к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики
факультету управління фінансами та бізнесу,
Танчак Я.А.,
к.е.н., асистент кафедри економічної кібернетики
факультету управління фінансами та бізнесу,
Орловська А.Б.,
к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики
факультету управління фінансами та бізнесу,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

ДІЯЛЬНІСТЬ БІРЖОВИХ ЕЛЕКТРОННИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ СИСТЕМ НА ВІТЧИЗНЯНОМУ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ

Постановка проблеми. Характерною ознакою сучасного етапу розвитку світового фінансового ринку є динамічна трансформація процесів біржової торгівлі, насамперед, шляхом впровадження та застосування інноваційних продуктів його суб'єктами, в тому числі – фондовими біржами. Це обумовлено впливом низки факторів: глобалізаційними процесами; фінансовими кризами, лібералізацією та уніфікацією законодавства; посиленням конкуренції між біржами; розширенням інструментарію біржової торгівлі.

Незначні масштаби вітчизняного біржового ринку у порівнянні із світовими аналогами вказують на низьку ефективність його функціонування. У зв'язку з цим актуальності набуває проблема аналітичної оцінки біржових електронних торговельних систем на вітчизняному ринку фінансових інвестицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему діяльності біржових електронних торговельних систем на вітчизняному ринку фінансових інвестицій досліджували провідні вітчизняні науковці та економісти, зокрема: Щербина А., Коротких С., Солодкий М., Іскренко Л., Кіров Б. та інші.

Однак, на сьогодні дана тема є неповністю розкритою. Зокрема, більш детального та ґрунтовного дослідження потребує діяльність двох провідних бірж, на яких торги проводяться виключно в електронному режимі, а саме: ПАТ “Фондова біржа ПФТС” і ВАТ “Українська біржа”, та розробка власної моделі інтернет-трейдингу.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні та аналізі діяльності біржових електронних торговельних систем на вітчизняному ринку фінансових інвестицій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комп'ютеризація всіх без виключення сфер людської діяльності останніми роками набрала стрімкої зростаючої динаміки. Інформаційні технології супроводжують та забезпечують усі економічні процеси. Можна стверджувати, що інформаційна революція зумовила суттєве збільшення світових фінансів [1, с. 88]. Варто визнати, що саме у сфері оброблення і поширення інформаційних потоків в останні десятиліття відбулися найглибші технологічні прориви.

Загалом поширення інформаційних технологій має доволі неоднозначний вплив на фактори економічної невизначеності: з одного боку комп'ютерні програмні засоби дозволяють детально проаналізувати господарські ситуації, з іншого – зростаюча динаміка інформаційних потоків посилює тенденції нестабільності. Широке застосування комп'ютерних технологій уможливило різке збільшення розриву між реальним та фінансово-спекулятивним секторами економіки.

Електронна торгівля цінними паперами на фондових біржах починається із відкриття рахунку, схема якого наведена на рис. 1.

В онлайн-торгівлі, як і в звичайній, важливе значення належить посереднику. У віртуальному світі торгівлі цінними паперами таку функцію виконують онлайн-брокери.

У табл. 1 подано підхід до поділу етапів розвитку онлайн-брокериджу в Україні за критерієм тарифікації даної послуги брокерами. Динаміка вартості послуги за 2009-2013 роки дозволяє констатувати про те, що в Україні ринок онлайн-брокериджу розвивається несистемно.

Водночас маємо факт поступового зростання кількості учасників торгів та частки індивідуальних інвесторів у загальному торговому обороті на «Українській біржі».

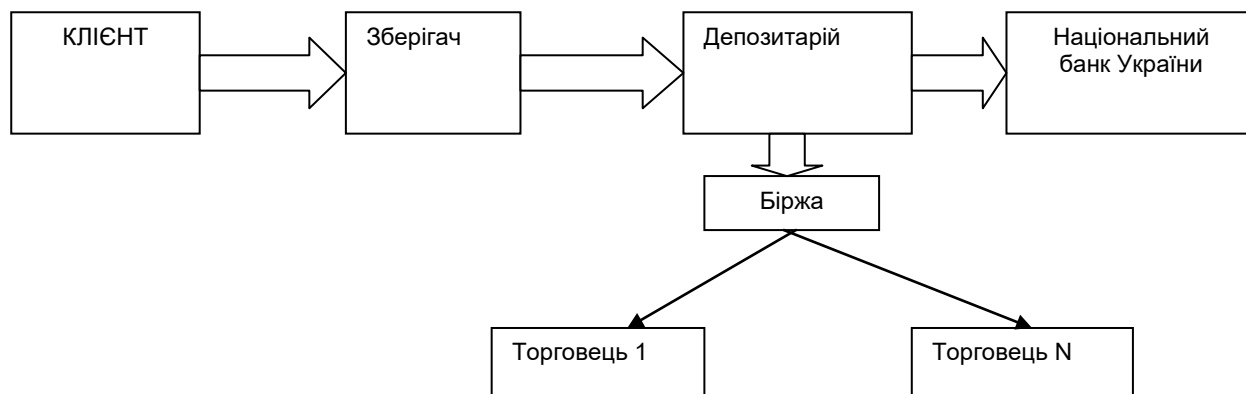

Рис. 1. Відкриття рахунку до початку торгівлі

Джерело : [8, с. 70]

Таблиця 1

Етапи розвитку онлайн-брокериджу в Україні за критерієм тарифікації, 2009-2013 роки

Етап	Період	Характеристика періоду	Кількість торгових рахунків фізичних осіб, шт.	Середня вартість послуг, грн./міс.	Частка фізичних осіб у обсягах торгів на «Українській біржі», %
1	березень 2009 р. – січень 2010 р.	Запуск ринку заявок на «Українській біржі»	1645	1967	15%
		Введення онлайн-розрахунку біржового індексу			
		Поява перших онлайн-брокерів, становлення Інтернет-трейдингу			
2	Січень 2010 р. – жовтень 2010 р.	Стрімкий розвиток Інтернет-трейдингу	4721	663	22%
		Зростання Індексу UX на 68% у 2010 р.			
		Зростання конкуренції між брокерами			
		Початок демпінгування вартості послуг онлайн-брокерів			
		Запуск строкового ринку на «Українській біржі»			
3	жовтень 2010 р. – липень 2011 р.	Продаж бізнесу онлайн-брокерами	8319	96	27%
		Розгалуженість тарифних планів			
		Мінімальні демпінгові тарифи Інтернет-трейдингу			
4	липень 2011 р. – серпень 2013 р.	Встановлення єдиних тарифів на онлайн-брокеридж	14502	116	35%
		Розвиток супутніх послуг, в т.ч. допуск інвесторів на зарубіжні біржові ринки та ринок Форекс			
		Реформування депозитарної системи України, введення акцизу на операції з фондовими цінностями			

Джерело : [1, с. 89]

У табл. 2 наведено, порівняльні дані онлайн-торгівлі на вітчизняному та міжнародних ринках фінансових інвестицій.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика онлайн-торгівлі на вітчизняному ринку та міжнародних ринках фінансових інвестицій

Країна	Біржа	Початок розвитку інтернет-трейдингу	Середньомісячний об'єм угод, \$
США	NASDAQ	1995 р.	800-900 млрд.
Росія	ММББ	1999 р.	43-45 млрд.
Україна	Українська біржа	2015 р.	60-100 млрд.

Джерело : [7, с. 33; 8, с. 72]

Фінансово-економічна криза 2008–2009 років стимулювала багатьох до пошуку можливостей отримання додаткового заробітку. Одним із способів, який заслуговує на увагу населення країни, все частіше стає придбання акцій підприємств для отримання прибутку. Однак деталі купівлі та використання акцій українських підприємств залишаються невідомими широкому загалу. На сьогодні найпростіший спосіб – це використання Інтернет. На рис. 2 наведено загальну модель інтернет-трейдингу.

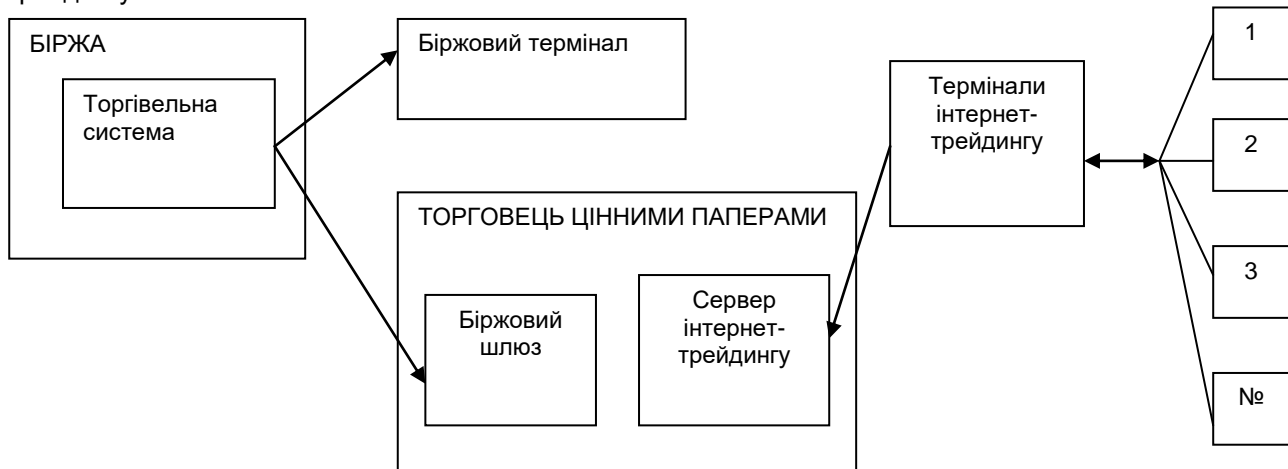

Рис. 2. Модель інтернет-трейдингу

Джерело : [2, с. 10]

Варто зауважити, що сам процес інтернет-торгівлі цінними паперами не є складним, хоча важливою необхідною умовою є наявність певного стартового капіталу для здійснення електронних торгів.

На сьогодні в Україні існує лише дві біржі, на яких торги проводяться виключно в електронному режимі, а саме: ПАТ “Фондова біржа ПФТС” та ВАТ “Українська біржа”.

Українська біржа (УБ) вийшла на фондовий ринок України в 2009 році. Активні торги почалися з березня місяця. Фактично УБ впровадила технологію інтернет-трейдингу в Україні. До її появи купити-продати акції через мережу Інтернет приватні інвестори не могли. Інтернет-трейдинг найбільш зручний і швидкий спосіб здійснювати торгівлю на фондовій біржі. Структура торгів на Українській біржі наведена на рис. 3.

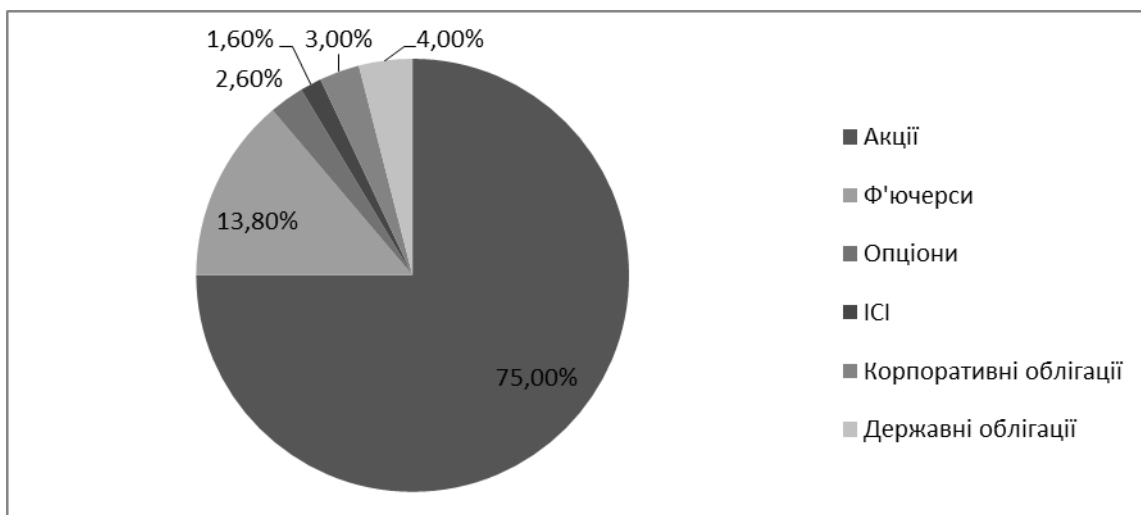

Рис. 3. Структура торгів на Українській біржі

Джерело : складено за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку

У 2014 році загальний обсяг торгів на «Українській біржі» знизився на 21% в порівнянні з 2013 роком і склав 8587992824 грн., а загальна кількість угод зменшилася за рік на 52% та досягла 495019. Обсяг торгів на фондовому ринку за минулий рік знизився на 8% та склав 7183157328 грн., а кількість угод, укладених на біржі, скоротилася на 22% та склала 337196. Обсяг торгів на строковому ринку «Української біржі» в 2014 році склав 1252025 контрактів (або 1404835496 грн.), що менше показника

минулого року на 63%, а кількість угод досягла відмітки у 157823. У структурі торгів за 2014 рік на ринок акцій припадало 75% сумарного обороту на «Українській біржі» або 6444 млн. грн., 14% на ринок ф'ючерсів або 1185 млн. грн., 3% на ринок опціонів або 219 млн. грн., 8% на ринки інвестиційних сертифікатів, корпоративних та державних облігацій або в сумі 740 млн. грн. На кінець 2014 року на «Українській біржі» було зареєстровано 13380 торгових рахунків [6, с. 2].

Індекс UX, що розраховується «Українською біржею», в 2014 році виріс на 13,54% з 910,04 до 1033,30 пунктів. Максимальне значення Індексу UX на торгових сесіях протягом року було досягнуто 30 липня і склало 1368,76 пунктів (50,41% зростання з початку року), в той час як мінімальне значення було зафіксовано 21 січня і склало 821,17 пунктів (9,77% падіння з початку року) [6, с. 3].

Найбільше зростання Індексу «Української біржі» за підсумками дня було зафіксовано 24 лютого (+15,21%), найбільше падіння відбулось 3 березня (-11,73%) [6, с. 3].

Обсяг торгів на фондовому ринку у 2014 році впав на 8% та склав 7183157328 грн., а кількість угод, укладених на біржі, скоротилася на 22% і склала 337196. На ринку акцій за минулий рік було проведено 337196 угод на загальну суму 6444 млн. грн. або на 25% більше за аналогічний показник 2013 року.

На ринку державних облігацій було здійснено 442 угоди на суму 344 млн. грн., що на 915% вище минулорічних показників. На ринку корпоративних облігацій було зареєстровано 1531 угоди на загальну суму 261 млн. грн. або на 90% менше, ніж роком раніше. На ринку інвестиційних сертифікатів у 2014 році відбулось 19475 угоди на суму 135 млн. грн., що на 56% більше показника 2013 року.

Щодо РЕПО операцій, то торговий оборот склав 4593 млн. грн., що на 39% вище аналогічного показника 2013 року. Список доступних інструментів на фондовому ринку «Української біржі» на кінець 2014 року включав у себе 175 акцій, 31 сертифіката ICI (у тому числі, 1ETF-фонд) та 106 облігацій. Індекс UX, що розраховується «Українською біржею», в 2014 році виріс на 13,54% з 910,04 до 1033,30 пунктів. Індексний кошик на 31 грудня 2014 року складався з 10 найбільш ліквідних цінних паперів, серед яких найбільш увагу мали акції:

- ПАТ «МоторСіч» (22,7%);
- ПАТ «Центренерго» (19,3%);
- ПАТ «МКАзовсталь» (13,7%) [3, с. 3].

Варто зауважити, що з 16 вересня 2014 року вступили в силу зміни у параметрах Індексу українських акцій UX. Так, у розрахунках індексного кошику були змінені акції ПАТ «Укрсоцбанк» на цінні папери ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод».

Галузева структура індексного кошика представлена металургійним (частка 17,3%), коксохімічним (2,5%), нафтогазовим (7,2%), енергетичним (30,9%), машинобудівним (31,6%) і фінансовим (10,5%) секторами. Лідерами обороту в 2014 році стали акції «МоторСіч», торговий обсяг по яких склав 445226483 грн., на другому місці папери «Укрнафти» – 343074226 грн., далі йде «Центренерго» – 309597031 грн. Частка зазначених цінних паперів у загальному обороті склала 18,63%, 14,36% і 12,95% відповідно (рис. 4).

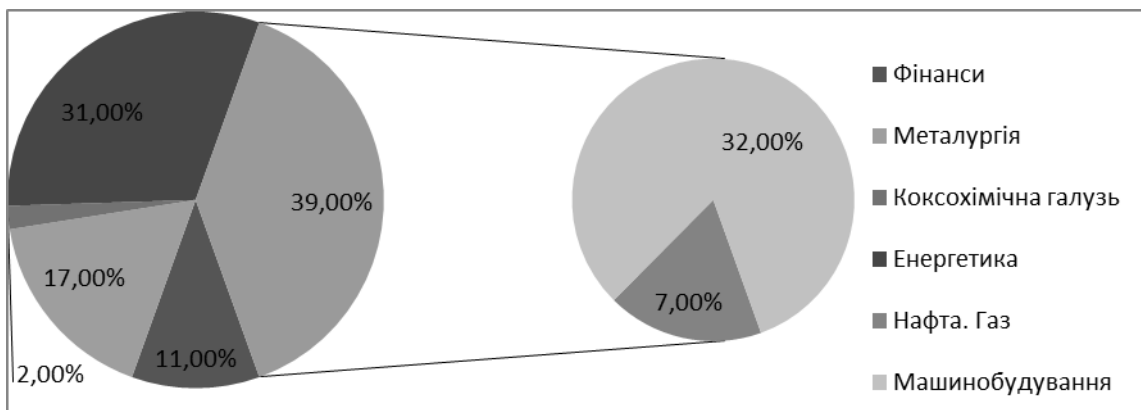

Рис. 4. Галузева структура індексного кошика, станом на 31 грудня 2014 року

Джерело : складено за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку

За підсумками 2014 року, серед лідерів зростання зафіксовано акції «АвтоКрАЗу», які додали 252,76% і досягли ціни 0,115 грн. за акцію, «ДТЕКДніпроенерго», які виростили на 215,86% до 694,9 грн. та «ДТЕККривенерго» на 159,21% до 1,97 грн. з акцію [6, с. 4].

Лідерами зниження ціни в 2014 році стали акції «Донецьк-гірмаш», падіння котирувань яких склало -96,83% до 0,0127 грн., «ДТЕК Донецькобленерго» – 86,60% до 3,35 грн. і «Донецьккокс» – 76,20% до 0,2 грн. за акцію. За обсягом торгів на фондовому ринку в 2014 році найбільш активними учасниками стали: СПТОВ «ДрагонКапітал», ТОВ «ФК«Укранет», ТОВ «УНІВЕРКапітал» (табл. 3).

Таблиця 3

Лідери зростання та падіння на Українській біржі

Код	Назва	Остання ціна, грн	Зміна, %	Обсяг, грн
Лідери зростання				
KRAZ	АвтоКрАЗ	0,115	252,76%	3628164
DNEN	ДТЕК Дніпроенерго	694,9	215,86%	18402477
KREN	ДТЕК Крименерго	1,97	159,21%	8630174
ZHEN	ЕК Житомиробленерго	1,989	121,00%	3024840
PGOK	Полтавський ГЗК	16,48	114,03%	30344439
Лідери падіння				
DGRM	Донецькгірмаш	0,0127	-96,83%	1108367
DOON	ДТЕК Донецькобленерго	3,35	-86,60%	5902152
DKOK	Донецьккокс	0,2	-79,20%	2553687
DOMZ	Донецький металургійний завод	0,017	-77,92%	2565336
SVGZ	Стахановський вагонобудівний завод	0,3	-76,92%	2783169

Джерело : складено за даними ПАТ «Українська біржа»

Крім Української фондової біржі, електронні торги цінними паперами проводяться на ПАТ «Фондова біржа ПФТС». Загальна оцінка таких торгів наведена на рис. 5.

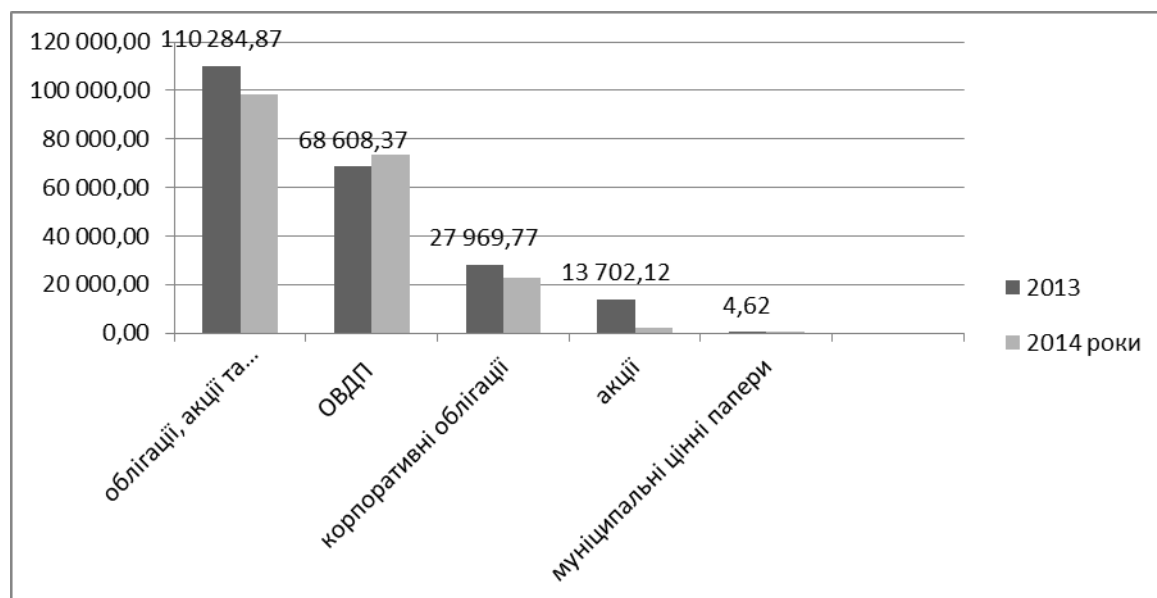

Рис. 5. Динаміка електронних торгів на ПАТ «Фондова біржа ПФТС», млн. грн.

Джерело : складено за даними ПАТ «Фондова біржа ПФТС»

Із рис. 5 бачимо, що обсяг торгів ОВДП, корпоративними облігаціями, акціями та муніципальними цінними паперами на ПАТ «Фондова біржа ПФТС» у 2014 році зменшився порівняно з аналогічним періодом 2013 року майже в 1,1 рази і становив 98590,67 млн. грн. (у 2013 році – 110284,87 млн. грн.). У 2014 році обсяг торгів за окремими інструментами на ПАТ «Фондова біржа ПФТС» мав таку динаміку: за ОВДП – збільшився майже в 1,1 рази і становив 73775,84 млн. грн. (у 2013 році – 68608,37 млн. грн.); за корпоративними облігаціями – зменшився більше ніж у 1,2 рази і становив 22686,93 млн. грн. (у 2013 році – 27969,77 млн. грн.); за акціями – зменшився більше ніж у 6,4 рази і становив 2124,58 млн. грн. (у 2013 році – 13702,12 млн. грн.); за муніципальними цінними паперами – зменшився майже в 1,4 рази і становив 3,33 млн. грн. (у 2013 році – 4,62 млн. грн.) [5, с. 2].

Аналіз обігу цінних паперів свідчить про те, що в 2014 році найбільша частка операцій за всіма цінними паперами на ПАТ «Фондова біржа ПФТС» припадала на державні облігації (73,90%). Операції з корпоративними облігаціями посіли друге місце в торгах усіма інструментами на ПАТ «Фондова біржа ПФТС», їх частка становила 22,73% від загального обсягу торгів на біржі. Підсумки торгів на ПАТ «Фондова біржа ПФТС» наведені в табл. 4.

Таблиця 4

Аналіз підсумків торгів на ПФТС

Тікер	Галузь	Ціна угоди, грн.				Зміна до закриття попереднього торгового дня, %	Обсяг торгів		Кількість угод, шт.
		Open	High	Low	Close		грн.	шт.	
CEEN	Utilities	4,36	4,36	4,34	4,34	0,93 ↑	119219,74	27400	9
MSICH	Industrials	1758,70	1758,70	1749,00	1756,00	-0,60 ↓	108801,74	62	8
BPVD	Financials	1,54	1,54	1,54	1,54	1,99 ↑	25872,00	16800	1
BMBZ	Industrials	1,00	1,00	1,00	1,00		1998,00	2000	1
Σ=							255891	46262	19

Джерело : складено за даними ПАТ "Фондова біржа ПФТС"

Лідерами зростання обсягів торгів були облігації таких компаній:

- ДТГО "Південно-Західна залізниця" (обсяг торгів – 1260368,97 тис. грн., кількість угод – 182),
- ПАТ "Укртелеком" (обсяг торгів – 1224943,07 тис. грн., кількість угод – 101),
- ТОВ "УКР-ЛАН" (обсяг торгів – 895184,57 тис. грн., кількість угод – 148),
- ТОВ "Європа-факторинг" (обсяг торгів – 867650,30 тис. грн., кількість угод – 71),
- Державне підприємство "Донецька залізниця" (обсяг торгів – 452116,16 тис. грн., кількість угод – 103),
- СТЗОВ "Калина" (обсяг торгів – 445852,56 тис. грн., кількість угод – 24),
- Державне підприємство "Львівська залізниця" (обсяг торгів – 443240,36 тис. грн., кількість угод – 42),
- ТОВ "Розтоцьке" (обсяг торгів – 430213,62 тис. грн., кількість угод – 13).

За всіма облігаціями, які брали участь у торгах ПАТ "Фондова біржа ПФТС" у 2014 році, укладено від 1 до 497 угод [5, с. 3].

Операції з акціями посіли третє місце в торгах з всіма цінними паперами на ПАТ "Фондова біржа ПФТС", їх частка становила 2,13%. Найбільшим попитом користувались акції таких емітентів:

- ПАТ "Вінницька кондитерська фабрика" (обсяг торгів – 860000,00 тис. грн., кількість угод – 1),
- АТ "ТАСКОМБАНК" (обсяг торгів – 153208,38 тис. грн., кількість угод – 219),
- ПАТ "Дніпровагонмаш" (обсяг торгів – 147726,48 тис. грн., кількість угод – 183),
- ПАТ "АБ "Укоопспілка" (обсяг торгів – 70156,90 тис. грн., кількість угод – 15) [5, с. 4].

Найбільшу кількість угод укладено за акціями таких емітентів:

- Шахта "Комсомолець Донбасу" – 1211 угод;
- ПАТ "Шахтоуправління "Покровське" – 1160 угод;
- ПАТ "Харцизький трубний завод" – 1086 угод;
- ПАТ "ДТЕК Західенерго" – 1071 угода [4, с. 2].

Загалом результати проведеного аналітичного оцінювання діяльності біржових електронних торговельних систем на вітчизняному ринку фінансових інвестицій дозволяють констатувати, що індекс ПАТ "Фондова біржа ПФТС" в кінці 2014 року збільшився порівняно з початком року на 86,39 пункту, або на 28,75%, і станом на 01.01.2015 становив 386,92 пункту. Максимальне значення індексу ПАТ "Фондова біржа ПФТС" у грудні 2014 року становило 389,35 пункту (04.12.2014), мінімальне – 363,56 пункту (11.12.2014).

Висновки з проведеного дослідження. Наведені у статті аналітичні викладки дозволяють зробити висновки про те, що розвиток і поширення інформаційних технологій на фінансову сферу зумовлюють появу (створення) нового фінансово-інформаційного простору. Саме під впливом інформаційних технологій відбувається віртуалізація всіх операцій на фондових біржах. Таким чином, біржова торгівля перетворилася на систему електронних торгів із колосальним збільшенням швидкості проведення та кількості укладених угод.

Перспективний розвиток біржових електронних торгів в Україні існує, однак можна виділити наявність проблеми програмного та інформаційного забезпечення ринку фінансових інвестицій. Зокрема існує потреба в програмному забезпеченні з автоматизації звітності торговців, які беруть участь в онлайн-торгівлі цінними паперами. Крім цього, маємо значну потребу в розвитку інтернет-порталів, які б інформували про останні новини вітчизняного ринку фінансових інвестицій. Лише

комплексне вирішення зазначених проблем допоможе вплинути на ефективну діяльність та розвиток біржових електронних торговельних систем на вітчизняному ринку фінансових інвестицій.

Бібліографічний список

1. Іскренко Л.П. Інтернет-трейдинг та проблеми його ліквідності на фондовому ринку України / Л.П. Іскренко, Б.С. Кіров // Економіка та держава. – 2012. – № 3. – С. 88-90.
2. Коротких С. Сучасні електронні торгові системи і тенденції їх розвитку / С. Коротких // Фінансовий ринок України. – 2010. – № 11. – С. 9-12.
3. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://nssmc.gov.ua>.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Офіційний сайт ПАТ «Фондова біржа «ПФТС» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pfts.ua/uk/list-pfts>
6. Офіційний сайт ПАТ «Українська біржа» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ux.ua/ua/>
7. Солодкий М.О. Розвиток світової електронної біржової торгівлі / М.О. Солодкий // Економіка та держава. – 2010. – № 10. – С. 33-34.
8. Щербина А. Особливості розвитку електронної біржової торгівлі у світі / А. Щербина // Ринок цінних паперів України. – 2013. – № 1-2. – С. 69-75.

References

1. Iskrenko, L.P. and Kirov, B.S. (2012), "Internet trading and liquidity problems in the stock market of Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, no. 3, pp. 88-90.
2. Korotkykh, S. (2010), "Modern electronic trading systems and their development trends", *Finansovyi rynok Ukrainy*, no. 11, pp. 9-12.
3. *Natsionalna komisiiia z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku* [The National Commission on Securities and Stock Market], available at: <http://nssmc.gov.ua> (access date February 10, 2016).
4. *Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy* [The official site of the State Statistics Service of Ukraine], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (access date February 10, 2016).
5. *Ofitsiyni sait PAT "Fondova birzha "PFTS"* [The official website of PJSC "Stock Exchange"], available at: <http://www.pfts.ua/uk/list-pfts> (access date February 10, 2016).
6. *Ofitsiyni sait PAT "Ukrainska birzha"* [The official website of PJSC "Ukrainian exchange"], available at: <http://www.ux.ua/ua/> (access date February 10, 2016).
7. Solodkyi, M.O. (2010), "The development of global e-exchange trading", *Ekonomika ta derzhava*, no. 10, pp. 33-34.
8. Shcherbyna, A. (2013), "Features of e-exchange trading in the world", *Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy*, no. 1-2, pp. 69-75.

Жмуркевич А.Є., Танчак Я.А., Орловська А.Б. ДІЯЛЬНІСТЬ БІРЖОВИХ ЕЛЕКТРОННИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ СИСТЕМ НА ВІТЧИЗНЯНОМУ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ

Мета – дослідження та аналіз діяльності біржових електронних торговельних систем на вітчизняному ринку фінансових інвестицій.

Методика дослідження. В процесі виконання роботи використовувались методи: аналізу – для дослідження діяльності біржових електронних торговельних систем на вітчизняному ринку фінансових інвестицій; конкретизації – для дослідження етапів розвитку онлайн-брокериджу в Україні за критерієм тарифікації та порядок відкриття рахунків до початку торгів; графічні та статистичні методи – для зображення структури торгів на Українській біржі, галузевої структури індексного кошика, динаміки електронних торгів на ПАТ «Фондова біржа ПФТС», динаміки підсумків торгів на ПФТС.

Результати. Досліджено діяльність біржових торговельних систем на вітчизняному ринку фінансових інвестицій. Визначено порядок етапів розвитку онлайн-брокериджу в Україні за критерієм тарифікації, наведена порівняльна характеристика онлайн-торгівлі на вітчизняному та міжнародних ринках фінансових інвестицій. Проведено детальний аналіз електронних торгів на двох вітчизняних біржах, а саме: Українській біржі та ПАТ «Фондова біржа ПФТС».

За результатами дослідження побудовано модель виходу на інтернет-трейдинг, де зазначено, що сам процес не є складним, хоча важливою необхідною умовою є наявність певного стартового капіталу для здійснення електронних торгів. На основі статистичних даних показано структуру торгів на Українській біржі та галузеву структуру індексного кошика.

Наукова новизна. Подальшого розвитку дістали комплексна оцінка та аналіз діяльності біржових електронних торговельних систем на вітчизняному ринку фінансових інвестицій.

Практична значущість. Проведена у статті аналітична оцінка діяльності біржових електронних торговельних систем на вітчизняному ринку фінансових інвестицій може бути використана Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, а також територіальними органами Національної комісії з цінних паперів та

фондового ринку. Вказане забезпечить інформаційну прозорість вітчизняного ринку та контроль онлайн-торгівлі з боку державних органів.

Крім цього, поданий порядок відкриття рахунку до початку торгівлі та модель інтернет-трейдингу можуть стати в допомозі початковим онлайн-торговцям.

Ключові слова: online-брокеридж, біржа, електронна торгівля, інтернет-трейдинг, онлайн-торгівля, інвестиції, цінні папери, ринок фінансових інвестицій, інтернет-технології, котирування, комп'ютеризація, online-брокер.

Zhmurkevych A.E., Tanchak Ya.A., Orlovska A.B. THE ACTIVITY OF THE ELECTRONIC STOCK EXCHANGE SYSTEMS IN THE DOMESTIC MARKET OF FINANCIAL INVESTMENTS

Purpose – the research and the analysis of the activity of the electronic stock exchange systems in the domestic market of financial investments.

Methodology of research. The methods which were used during while working on the article: the analysis – for research the activity of the electronic stock exchange systems in the domestic market of financial investments; specifications – for research of the development phases of the online brokerage in Ukraine by criterion of tariffing and the order of the opening of accounts before beginning of the auction; the graphic and statistical methods – for the representation of the structure of the Ukrainian exchange auction, branch structure of an index basket, dynamics of the electronic auction on the Public Joint Stock Company "PFTS stock exchange", the dynamics of the results of the auction on the PFTS.

Findings. The activity of electronic stock exchange systems in the domestic market of financial investments is examined. In the context of the studied problem the order of the development phases of the online brokerage in Ukraine by criterion of tariffing is given; the comparative characteristic of online trade on domestic and the international markets of financial investments is provided. The detailed analysis of the electronic auction in two domestic exchanges is carried out, namely for the Ukrainian Public Joint Stock Company "PFTS stock exchange".

The model of an entering to Internet trading was constructed by the results of the research. It was noted that the process wasn't difficult though the important necessary condition was the existence of the defined starting capital for implementation of the electronic auction. On the basis of the statistical data the structure of the auction in the Ukrainian exchange and the branch structure of the index basket are shown.

Originality. The complex assessment and the analysis of the activity of electronic stock exchange systems in the domestic market of financial investments has received its further development.

Practical value. The analytical assessment of the activity of electronic stock exchange systems in the domestic market of financial investments which is carried out in the article, can be used by the National commission on securities and stock market and also by territorial authorities of the National commission on securities and stock market. It will provide information transparency of the domestic market and government agency control of online trade.

Besides, the order of the account opening till a beginning of a trade and the model of Internet trading can be used by initial online dealers.

Key words: online-brokerage, exchange, electronic trading, Internet trading, online trade, investments, securities, market of financial investments, Internet technologies, quotation, computerization, online-broker.

Жмуркевич А.Е., Танчак Я.А., Орловская А.Б. ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БИРЖЕВЫХ ЭЛЕКТРОННЫХ ТОРГОВЫХ СИСТЕМ НА ОТЕЧЕСТВЕННОМ РЫНКЕ ФИНАНСОВЫХ ИНВЕСТИЦИЙ

Цель – исследование и анализ деятельности биржевых электронных торговых систем на отечественном рынке финансовых инвестиций.

Методика исследования. Во время написания статьи использовались методы: анализа – для исследования деятельности биржевых электронных торговых систем на отечественном рынке финансовых инвестиций; конкретизации – для исследования этапов развития онлайн-брокериджа в Украине по критерию тарификации и порядок открытия счетов к началу торгов; графические и статистические методы – для изображения структуры торгов на Украинской бирже, отраслевой структуры индексной корзины, динамики электронных торгов на ПАТ "Фондовая биржа ПФТС", динамики итогов торгов на ПФТС.

Результаты. Исследована деятельность биржевых торговых систем на отечественном рынке финансовых инвестиций. В контексте исследуемой проблемы подан порядок этапов развития онлайн-брокериджа в Украине по критерию тарификации, приведена сравнительная характеристика онлайн-торговли на отечественном и международных рынках финансовых инвестиций. Проведен детальный анализ электронных торгов на двух отечественных биржах, а именно: Украинской бирже и ПАТ "Фондовая биржа ПФТС".

По результатам исследования построена модель выхода на интернет-трейдинг, где отмечено, что сам процесс не является сложным, хотя важным необходимым условием является наличие определенного стартового капитала для осуществления электронных торгов. На основе статистических данных, показана структура торгов на Украинской бирже и отраслевая структура индексной корзины.

Научная новизна. Дальнейшего развития получили комплексная оценка и анализ деятельности биржевых электронных торговых систем на отечественном рынке финансовых инвестиций.

Практическая значимость. Проведенная в статье аналитическая оценка деятельности биржевых электронных торговых систем на отечественном рынке финансовых инвестиций может быть использована Национальной комиссией по ценным бумагам и фондовому рынку, а также территориальными органами Национальной комиссии по ценным бумагам и фондовому рынку. Указанное обеспечит информационную прозрачность отечественного рынка и контроль онлайн-торговли со стороны государственных органов.

Кроме этого, поданные порядок открытия счета к началу торговли и модель интернет-трейдинга могут помочь начальным онлайн-торговцам.

Ключевые слова: online-брокеридж, биржа, электронная торговля, интернет-трейдинг, онлайн-торговля, инвестиции, ценные бумаги, рынок финансовых инвестиций, интернет-технологии, котирувка, компьютеризация, online-брокер.

УДК 336.225

*Вірт М.Я.,
к.е.н, доцент кафедри фінансів, кредиту та страхування,
Клепанчук О.Ю.*,
здобувач кафедри економічної теорії,
Львівська комерційна академія*

ПОДАТКОВЕ ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО БІЗНЕСУ, ЙОГО СУТІ, СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ ТА МЕТОДИ

Постановка проблеми. У сучасній ринковій економіці малий бізнес відіграє важливу роль. Загальноновизнаним є і те, що малий бізнес сприяє підтримці конкурентного середовища, вирішує проблему зайнятості та сприяє практичному впровадженню інновацій. Також наукою і практикою доведено, що в сучасній економіці малий бізнес не може успішно розвиватися без активної підтримки з боку держави.

Ефективне функціонування та розвиток підприємств малого бізнесу в умовах високих ризиків господарської діяльності, які притаманні сучасній економіці, вимагає досконалого управління податками. Важливе значення податкового планування обумовлюється і тим, що всі сфери фінансової діяльності підприємства пов'язані з процесом оподаткування.

Як наслідок вище зазначеного, зростає актуальність дослідження питань, які стосуються побудови ефективної системи управління підприємством, яка дозволить зробити оптимальною всю структуру суб'єктів малого бізнесу та стане дієвим засобом збільшення їх прибутковості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що стосуються податкового планування в системі управління фінансово-господарською діяльністю суб'єктів малого бізнесу, його суті, складових елементів та методів, досліджувались у працях таких вчених, як: Л. Азаров [1], С. О. Корецька [2], А. І. Крисоватий [3-5], Т. В. Кошук [4], А. Я. Кізима [5], О. В. Шевченко [6] та ін.

Однак у більшості наукових досліджень недостатньо уваги приділено саме дослідженню складових елементів податкового планування та їх впливу на побудову ефективної системи управління підприємством, яка дозволить зробити оптимальною всю структуру суб'єктів малого бізнесу та стане дієвим засобом збільшення їх прибутковості. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування суті та складових елементів податкового планування в системі управління фінансово-господарською діяльністю суб'єктів малого бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. З погляду оподаткування весь процес діяльності господарюючих суб'єктів опосередкований виникненням і зміною податкових відносин. Прогнозувати появу таких податкових відносин, а також податкової бази, податкові витрати необхідно для здійснення відповідних операцій. Податкові аспекти ринкового перетворення економіки України полягають не тільки в реформуванні системи оподаткування і податкової політики держави, але і в підвищенні ефективності податкового планування на рівні суб'єктів господарювання, яке скорочує невизначеність майбутніх податкових витрат економічних суб'єктів і ступінь їх адаптації до агресивного зовнішнього середовища.

Як зазначає С. О. Корецька [2], податкове планування є складовою частиною фінансово-господарської діяльності як фізичних, так і юридичних осіб, у зв'язку з чим його можна поділити на індивідуальне (характерне як для сімей, так і для некорпоративного сектора економіки) і на корпоративне.

На думку автора [2], яку ми поділяємо, завдання податкового планування полягає у максимізації доходу за рахунок мінімізації податків. Плануючи податкові наслідки своєї діяльності, важливо знати, куди, коли, як і скільки необхідно сплатити податків, а також які існують способи, що дозволяють не переплачувати їх, максимізувати доходи законними способами і методами, і залишатися при цьому в межах бізнесової етики.

Відповідно до світової фінансової думки, податкове планування у вузькому розумінні трактується наступним чином: це законний спосіб ухилення від сплати податків за допомогою використання податкових пільг і прийомів зменшення податкових зобов'язань, які дозволені

* *Наук. керівник - Вірт М.Я., к.е.н, доцент кафедри фінансів, кредиту та страхування*

законодавством. В свою чергу серед вітчизняних науковців відсутня така єдність поглядів, а теоретична концептуалізація податкового планування проводиться у двох напрямках.

Відповідно до першого напрямку, податкове планування характеризується як важливий етап здійснення політики управління підприємством, що спрямований на визначення сум його податкових платежів у прийдешньому періоді та розробку графіку їхньої сплати – податкового платіжного календаря [4; 8]. Але при цьому слід знати відмінність між поняттями «податкове планування» і «планування податкових платежів». Якщо «податкове планування» передбачає альтернативність вибору між різними схемами оподаткування на різних етапах створення і функціонування суб'єктів малого підприємництва, то «планування податкових платежів» є механічним процесом, пов'язаним з обчисленням сум податкових зобов'язань та їх сплатою до бюджету на визначених законодавством умовах.

Другий концептуальний підхід щодо сутності податкового планування саме й полягає у тому, що воно є основою формування податкової політики підприємства і передбачає вибір між різними варіантами здійснення фінансово-господарської діяльності суб'єкта підприємництва та розміщення його активів з метою досягнення найнижчого рівня оподаткування; вибір адекватної мікроекономічному середовищу схеми оподаткування з домінантою фінансових інтересів платника.

Варто зазначити те, що в основі податкового планування лежить максимальне використання усіх передбачених законом пільг. Цю концепцію, яка полягає в оптимізації податкового навантаження через використання податкових пільг, підтримує більшість економістів [5; 7].

Своєю чергою відмітимо, що організація податкового планування полягає у:

- попередньому аналізі фінансово-господарської діяльності організації;
- дослідженні чинного законодавства;
- аналізі податкових проблем конкретного платника податків з метою виявлення найбільш перспективних напрямів податкового планування;
- вивченні схем оптимізації оподаткування партнерів і конкурентів в конкретних видах діяльності;
- застосуванні найбільш вигідних способів оподаткування на підприємстві.

Отже, організація податкового планування на підприємстві включає комплекс підготовчих заходів, необхідних для забезпечення цього процесу. Вихідним заходом у його організації слід вважати прийняття рішення з питання доцільності формування системи податкового планування на підприємстві [1].

Складові елементи планування податкових платежів і податкового планування нами зображено на рис. 1.

Рис. 1. Складові елементи планування податкових платежів і податкового планування
Джерело : складено за даними [3]

Податкове планування здійснюється з використанням низки загальних та спеціальних методів. Загальні методи податкового планування зображені на рис. 2.

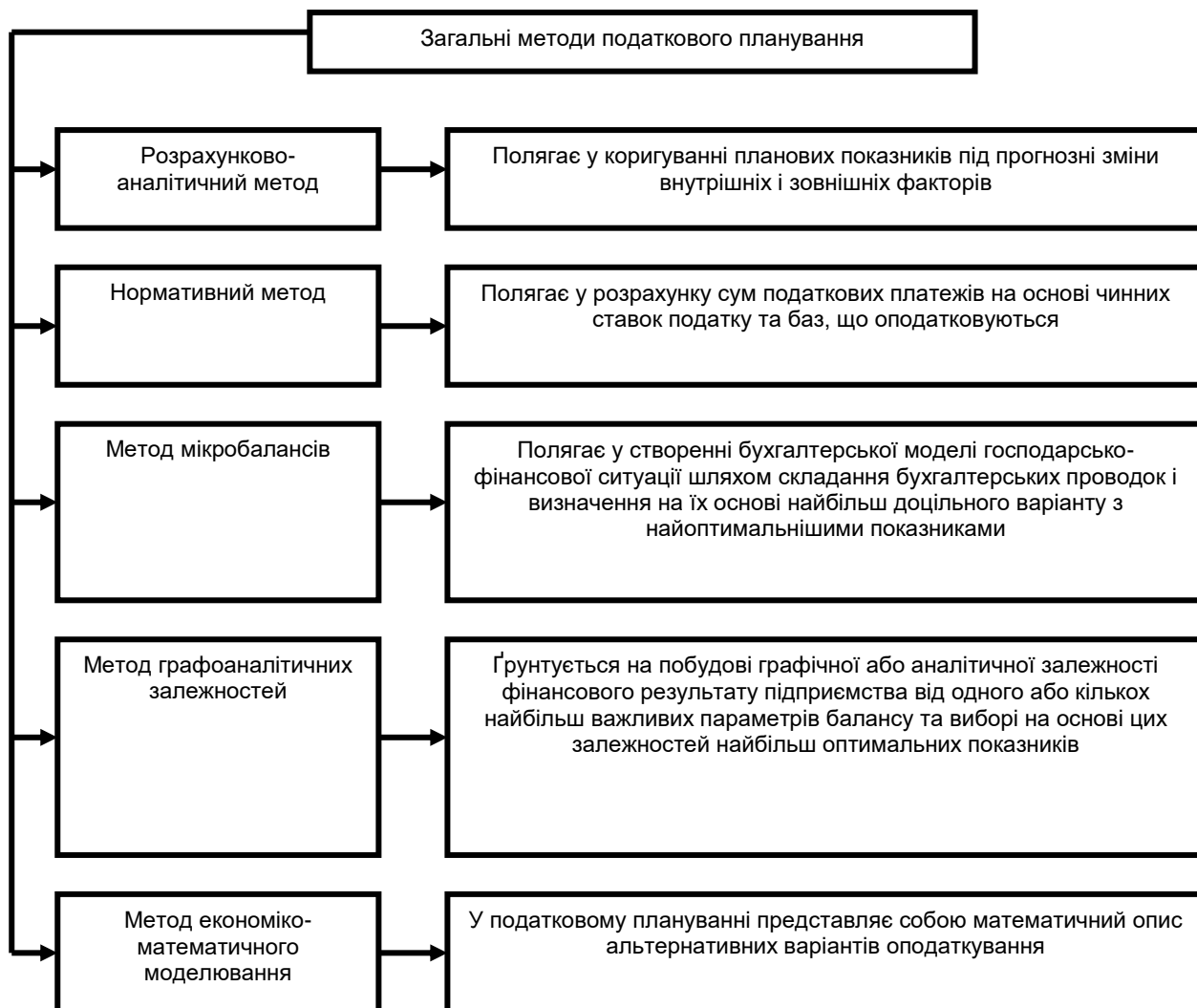

Рис. 2. Загальні методи податкового планування

Джерело : складено на основі [3]

Спеціальні методи планування наведені на рис. 3.

Отже, податкове планування може здійснюватись з використанням загальних і спеціальних методів, які доцільно використовувати в залежності від конкретних обставин та цілей, а ефективнішим буде їх поєднання, що дасть можливість більш повно використати усі способи оптимізації оподаткування.

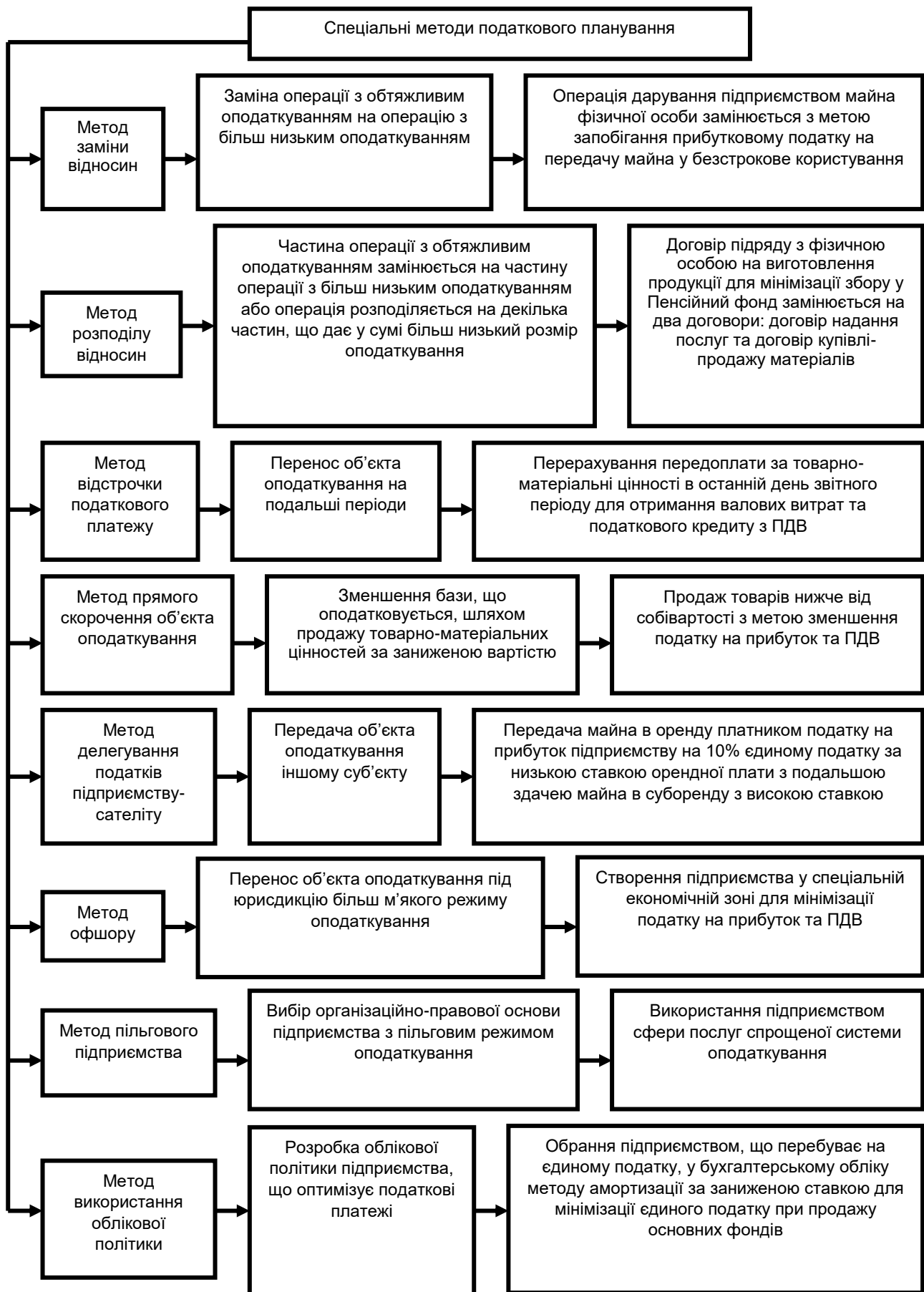

Рис. 3. Спеціальні методи податкового планування

Джерело : складено на основі [6]

Ефективність управлінських рішень, що реалізуються в процесі корпоративного податкового планування, характеризується системою показників (рис. 4).

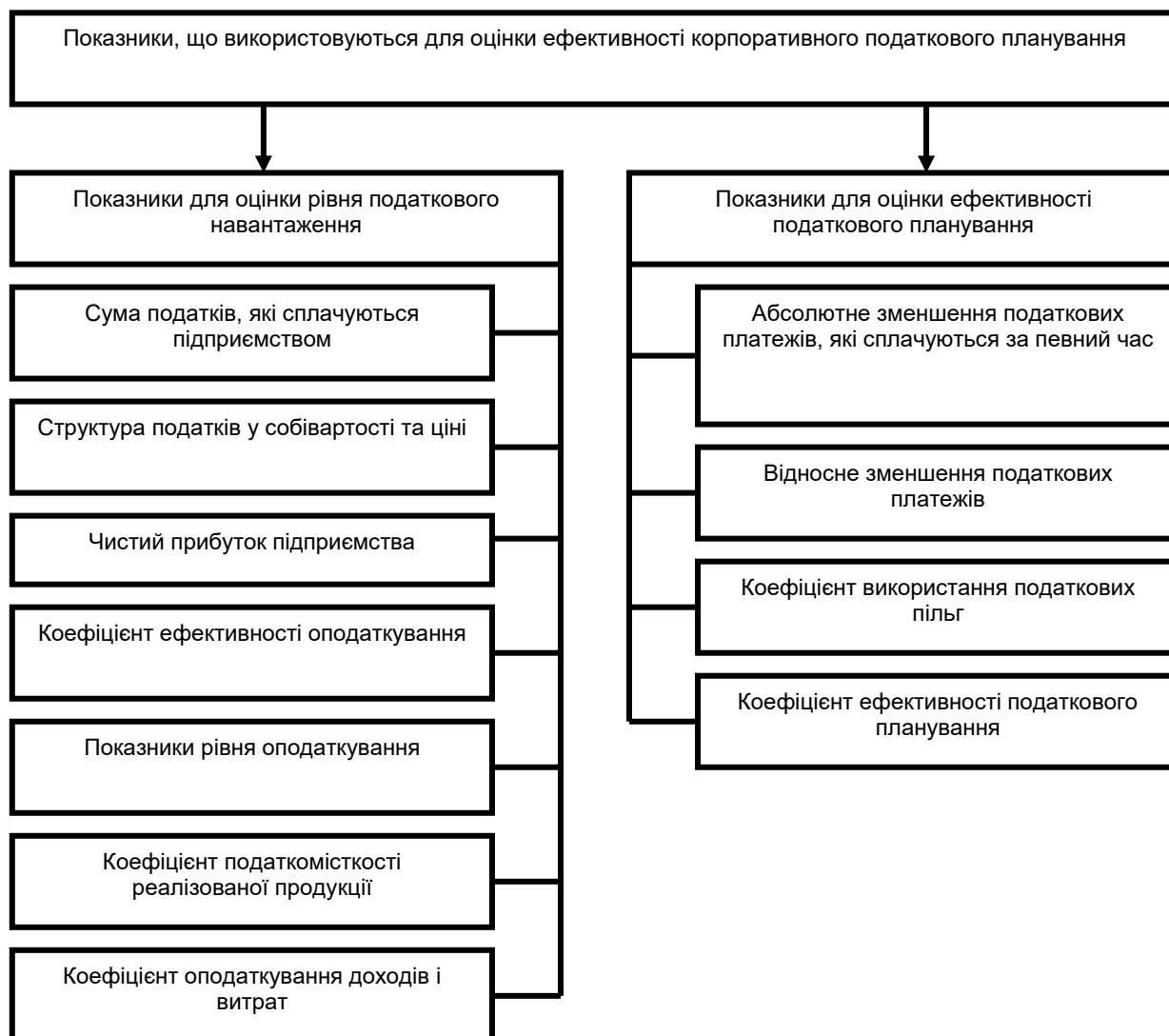

Рис. 4. Показники оцінки ефективності корпоративного податкового планування
Джерело : складено на основі [6]

Показники оцінки ефективності податкового планування дають можливість оцінити:

- рівень податкового навантаження на платника податків;
- рівень впливу окремих процедур і прийомів податкового планування на величину податкових зобов'язань суб'єкта підприємницької діяльності;
- результативність планового адміністрування податкових платежів і фіскально-економічної стратегії підприємства загалом.

Доцільно зазначити і те, що податкове планування є найбільш ефективним на етапі організації бізнесу, так як доцільно спочатку грамотно підійти до вибору організаційно-правової форми, місця реєстрації підприємства, розробки організаційної структури підприємства. Податкове планування є невід'ємною частиною процесу створення, реорганізації, ліквідації підприємства, перетворення, злиття і т. д.

В свою чергу податковий план підприємства повинен мати наступні розділи: календар платника податків по кожному податку; перелік заходів з оптимізації податкових потоків, тимчасові параметри реалізації оптимізаційних заходів, відповідальні виконавці, ресурси та інструментарій, необхідні для реалізації зазначених заходів; графік податкових виплат з урахуванням застосування заходів щодо оптимізації сукупності оподатковуваних баз і податкових пільг по конкретних податках; графік підвищення кваліфікації фахівців податкової сфери.

Що стосується інформаційного забезпечення, то воно може бути побудовано по-різному, в залежності від фінансових, технічних та інших запитів і можливостей господарюючого суб'єкта. Тут

можливі різні варіанти, наприклад, створення та постійна актуалізація власної інформаційної бази, використання однієї із спеціалізованих баз, поєднання інформаційних можливостей сторонніх організацій та власних джерел і даних. Ключовим елементом інформаційного забезпечення є інформаційна база, яка база складається з чотирьох великих комплексів даних, що розрізняються ступенем систематизації:

- дані системи бухгалтерського обліку;
- дані системи податкового обліку;
- статистичні дані;
- несистемні дані.

Отже, в організації податкового планування на підприємстві важливою є системність, яка б дала можливість збільшити обігові кошти підприємства, підвищити його конкурентоспроможність шляхом самостійного законного регулювання рівня податкового навантаження. Підприємством має бути сформована власна політика податкового планування – з власними принципами, методами, розрахованими показниками. В наявності також повинні бути фінансові, матеріально-технічні та інтелектуальні ресурси. А вдосконалення організації та показників методики оцінювання ефективності податкового планування дасть змогу суб'єкту господарювання покращити аналіз сплачуваних податків, що в результаті призведе до збільшення прибутків.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, податкове планування повинне здійснюватись з точки зору оптимізації оподаткування суб'єкта господарської діяльності. Воно здійснюється за принципами та методами податкової оптимізації і з метою підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання і підвищення фінансової стійкості організації.

Проведене дослідження теоретичних засад податкового планування та його ролі в системі управління фінансово-господарською діяльністю суб'єктів малого бізнесу свідчить про те, що побудова ефективної системи управління підприємством і прийняття таких фінансових рішень, які дозволять зробити оптимальною всю структуру суб'єктів малого бізнесу, є ефективним засобом збільшення їх прибутковості.

Бібліографічний список

1. Азаров Л. Систематизація податкового планування на підприємстві / Л. Азаров // Юридичний журнал. – 2004. – № 12. – С. 51-53.
2. Корецька С.О. Удосконалення методів податкового планування на підприємстві / С.О. Корецька // Агросвіт. – 2011. – № 19. – С. 31-36.
3. Крисоватий А.І. Домінанти гармонізації оподаткування : національні та міжнародні вектори : [монографія] / А.І. Крисоватий, В.А. Валігура. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2010. – 248 с.
4. Крисоватий А.І. Податково-боргові стратегії фіскального регулювання транзитивної економіки / А.І. Крисоватий, Т.В. Кошук // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 95-107.
5. Крисоватий А.І. Податковий менеджмент : [навч. посіб.] / А.І. Крисоватий, А.Я. Кізима. – Тернопіль : Карт-бланш, 2004. – 304 с.
6. Шевченко О.В. Зміни бюджетно-податкового регулювання регіонального розвитку: перші підсумки / О.В. Шевченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/647>
7. Шубина Л.В. Управление ликвидностью Единого казначейского счета и оценка рисков операций по управлению остатками средств на нем / Л.В. Шубина // Финансы. – 2013. – № 8. – С. 23-24.
8. Ярошенко Ф.О. Реформування Податкової системи України в контексті прийняття Податкового кодексу / Ф.О. Ярошенко // Фінанси України. – 2010. – № 7. – С. 3-9.

References

1. Azarov, L. (2004), "Tax planning on the enterprise", *Yurydychnyi zhurnal*, no. 12, pp. 51-53.
2. Koretska, S.O. (2011), "Improved methods of tax planning at the enterprise", *Ahrosvit*, no. 19, pp. 31-36.
3. Krysovatiy, A.I. and Valihura, V.A. (2010), *Dominant harmonization of taxation: national and international vectors*, monograph, Pidruchnyky i posibnyky, Ternopil, Ukraine, 248 p.
4. Krysovatiy, A.I. and Koshchuk, T.V. (2006), "Tax promissory strategies of the fiscal adjusting of tranzitivnoy economy", *Finansy Ukrainy*, no. 5, pp. 95-107.
5. Krysovatiy, A.I. and Kizyma, A.Ya. (2004), *Podatkovyi menedzhment* [Tax management], tutorial, Kart-blansh, Ternopil, Ukraine, 304 p.
6. Shevchenko, O.V. (2013), "Changes fiscal regulation of regional development: first results", available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/647> (access date April 20, 2016).
7. Shubina, L.V. (2013), "Liquidity Management Treasury Single Account and risk assessment operations management balances on it", *Finansy*, no. 8, pp. 23-24.

8. Yaroshenko, F.O. (2010), "Reforming the tax system of Ukraine in the context of the Tax Code", *Finansy Ukrainy*, no. 7, pp. 3-9.

Вірт М.Я., Клепанчук О.Ю. ПОДАТКОВЕ ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО БІЗНЕСУ, ЙОГО СУТЬ, СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ ТА МЕТОДИ

Мета – обґрунтування суті та складових елементів податкового планування в системі управління фінансово-господарською діяльністю суб'єктів малого бізнесу.

Методика дослідження. В основу досліджень роботи покладені як загальнонаукові (аналіз, спостереження), так і спеціальні методи пізнання. Методи аналізу і спостереження використані для дослідження суті податкового планування в системі управління фінансово-господарською діяльністю суб'єктів малого бізнесу. Методи пізнання використані для обґрунтування суті та складових елементів податкового планування в системі управління фінансово-господарською діяльністю суб'єктів малого бізнесу з метою підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання і підвищення фінансової стійкості організації.

Результати. Визначені податкові аспекти ринкового перетворення економіки України, які полягають не тільки в реформуванні системи оподаткування і податкової політики держави, але і в підвищенні ефективності податкового планування на рівні суб'єктів господарювання, зокрема у скороченні невизначеності майбутніх податкових витрат економічних суб'єктів.

Доведено, що на сучасному етапі набувають особливої актуальності питання, які стосуються податкового планування в системі управління фінансово-господарською діяльністю суб'єктів малого бізнесу, його суті, складових елементів та методів.

Відзначено, що на сучасному етапі податкове планування може здійснюватись з використанням загальних і спеціальних методів, які доцільно використовувати в залежності від конкретних обставин та цілей, а ефективнішим буде їх поєднання, що дасть можливість більш повно використати усі способи оптимізації оподаткування.

В організації податкового планування на підприємстві важливою є системність, яка б дала можливість збільшити обігові кошти підприємства, підвищити його конкурентоспроможність шляхом самостійного законного регулювання рівня податкового навантаження.

Обґрунтовано, що вдосконалення організації та показників методики оцінювання ефективності податкового планування дасть змогу суб'єкту господарювання покращити аналіз сплачуваних податків, що в результаті призведе до збільшення прибутків.

Зроблено висновок про те, що податкове планування здійснюється за принципами та методами податкової оптимізації з метою підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання та його фінансової стійкості.

Наукова новизна полягає в обґрунтуванні доцільності використання податкового планування при поєднанні загальних і спеціальних методів залежно від конкретних обставин та цілей, що дасть можливість більш повно використати усі способи оптимізації оподаткування.

Практична значущість полягає в тому, що отримані результати дослідження можуть бути використані суб'єктами малого бізнесу для оптимізації оподаткування та з метою підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання.

Ключові слова: податкове планування, суб'єкти малого бізнесу, фінансово-господарська діяльність, планування, податки, податкові пільги.

Virt M.I., Klepanchuk O.Yu. TAX PLANNING IN SYSTEM MANAGEMENT FINANCIALLY ECONOMIC BY ACTIVITY OF SUBJECTS OF SMALL BUSINESS, HIS ESSENCE, COMPONENT ELEMENTS AND METHODS

Purpose is a ground of essence and component elements of the tax planning in control system financially economic by activity of subjects of small business.

Methodology of research. In basis of researches works are fixed both scientific (analysis, supervision) and special, methods of cognition. The methods of analysis and supervision are used for research of essence of the tax planning in control system financially economic by activity of subjects of small business. The methods of cognition are used for the ground of essence and component elements of the tax planning in control system financially economic by activity of subjects of small business with the purpose of increase of efficiency financially economic to activity of member ménage and increase of financial firmness of organization.

Findings. Identified tax aspects of market transformation of economy of Ukraine, which are not only in reforming the tax system and tax policy, but also to improve the efficiency of tax planning at the entity level, particularly in reducing the uncertainty of future tax expense of economic actors.

Proved that at this stage become particularly relevant issues relating to tax planning in the management of financial and economic activity of small business, its essence, constituents and methods.

It is marked that on the modern stage the tax planning can be carried out with the use of general and special methods which it is expedient to use depending on concrete circumstances and aims, and more effective will be their combination that will enable more fully to use all methods of optimization of taxation.

In organization of the tax planning on an enterprise important is the system, which would enable to increase the circulating money of enterprise, promote his competitiveness by the independent legal adjusting of level of the tax loading.

Grounded, that perfection of organization and indexes of method of evaluation of efficiency of the tax planning will enable the subject of ménage to improve the analysis of the paid taxes that as a result will result in the increase of incomes.

It is concluded that tax planning is carried out on the principles and methods of tax optimization to improve the efficiency of financial and economic activities of the entity and its financial stability.

Originality consists in substantiation of expediency the use of tax planning with a combination of general and special methods depending on the specific circumstances and objectives, which will enable better use all methods of tax optimization.

Practical value consists in that the results of research can be used by small businesses for tax optimization and to improve the efficiency of financial and economic activity of the entity.

Key words: tax planning, subjects of small business, financially is economic activity, planning, taxes, tax deductions.

Вирт М.Я., Клепанчук О.Ю. НАЛОГОВОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЕ ФИНАНСОВО ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ СУБЪЕКТОВ МАЛОГО БИЗНЕСА, ЕГО СУТЬ, СОСТАВНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ И МЕТОДЫ

Цель – обоснование сути и составных элементов налогового планирования в системе управления финансово хозяйственной деятельностью субъектов малого бизнеса.

Методика исследования. В основу исследований работы положены как общенаучные (анализ, наблюдение), так и специальные, методы познания. Методы анализа и наблюдения использованы для исследования сути налогового планирования в системе управления финансово хозяйственной деятельностью субъектов малого бизнеса. Методы познания использованы для обоснования сути и составных элементов налогового планирования в системе управления финансово хозяйственной деятельностью субъектов малого бизнеса с целью повышения эффективности и финансовой стойкости организации.

Результаты. Определены налоговые аспекты рыночного преобразования экономики Украины, которые заключаются не только в реформировании системы налогообложения и налоговой политики государства, но и в повышении эффективности налогового планирования на уровне субъектов хозяйствования, в частности в сокращении неопределенности будущих налоговых расходов экономических субъектов.

Доказано, что на современном этапе приобретают особую актуальность вопросы, касающиеся налогового планирования в системе управления финансово-хозяйственной деятельностью субъектов малого бизнеса, его сути, составляющих элементов и методов.

Отмечено, что на современном этапе налоговое планирование может осуществляться с использованием общих и специальных методов, которые целесообразно использовать в зависимости от конкретных обстоятельств и целей, а эффективнее будет их сочетание, что даст возможность более полно использовать все способы оптимизации налогообложения.

В организации налогового планирования на предприятии важной является системность, которая бы дала возможность увеличить оборотные средства предприятия, повысить его конкурентоспособность путем самостоятельной законной регуляции уровня налоговой нагрузки.

Обоснованно, что совершенствование организации и показателей методики оценивания эффективности налогового планирования даст возможность субъекту ведения хозяйства улучшить анализ налогов, которые платятся, что в результате приведет к увеличению прибылей.

Сделан вывод о том, что налоговое планирование осуществляется принципами и методами налоговой оптимизации с целью повышения эффективности финансово-хозяйственной деятельности предприятия и его финансовой устойчивости.

Научная новизна состоит в обосновании целесообразности использования налогового планирования при сочетании общих и специальных методов в зависимости от конкретных обстоятельств и целей, что даст возможность более полно использовать все способы оптимизации налогообложения.

Практическая значимость заключается в том, что полученные результаты исследования могут быть использованы субъектами малого бизнеса для оптимизации налогообложения и с целью повышения эффективности финансово-хозяйственной деятельности субъекта хозяйствования.

Ключевые слова: налоговое планирование, субъекты малого бизнеса, финансово-хозяйственная деятельность, планирование, налоги, налоговые льготы.

УДК 336.71+004.78+65.001.3

Андрушків І.П.,
к.е.н., доцент кафедри фінансово-економічної
безпеки та банківського бізнесу,
Мушинський Б.М.*,
аспірант кафедри фінансово-економічної безпеки
та банківського бізнесу,
Львівський торговельно-економічний університет

ВПЛИВ ІТ ТА КІБЕР-РИЗИКІВ НА БАНКІВСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Постановка проблеми. На сучасному етапі банківські установи повинні брати до уваги ще донедавна специфічні ризики, а саме ІТ та кібер-ризики, Оскільки з розвитком технологій, цей вид ризику стає все актуальнішим.

За статистикою, кожен день все нові організації стають жертвою кібер-атак. Зазвичай це втрата корпоративних даних, інтелектуальної власності або даних клієнтів, фінансові деталі - чи в гіршому випадку іноді все перелічене. Тому необхідно зрозуміти, де існують основні кібер-ризики, як їх виявити і як захистити себе від цієї зростаючої загрози, зберігаючи адекватний рівень затрат. Як наслідок вище зазначеного, зростає актуальність питань, які стосуються кібер-безпеки банку, яка охоплює все те, що захищає від умисних атак, порушень, ІТ інцидентів та їх наслідків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив ІТ та кібер-ризиків на діяльність банків досліджували у своїх працях такі науковці, як: В. Н. Вяткін, І. В. Вяткін, В. А. Гамза, А. О. Недосекін, К. Е. Павлов, З. І. Абдулаева, О. Яновський, A. Allison, C. Williams, A. Chatzilia, M. Willsher, R. Anderson, P. Hopkins, W. Holt, J. Duffer та ін. Водночас необхідно зазначити, що недостатньо висвітленими є питання управління кібер-риками та пріоритетів розвитку ризик-менеджменту в частині кібер-ризиків.

Постановка завдання. Мета дослідження – обґрунтувати вплив ІТ та кібер-ризиків на діяльність банків та окреслити основні тенденції розвитку кібер-безпеки; вивчити міжнародну практику застосування превентивних засобів захисту від кібер-ризиків та запропонувати основні кроки у побудові кібер-захисту на основі міжнародних рекомендацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під ІТ та кібер-ризиком мається на увазі будь-який ризик, що призводить до фінансових втрат, знищення або погіршення репутації банку у результаті виходу з ладу ІТ систем, систем інформаційної безпеки. Такий ризик може матеріалізуватися наступними способами:

- навмисне та несанкціоноване порушення безпеки, для отримання доступу до інформаційних систем з ціллю шпигунства, вимагання або нанесення репутаційної шкоди;
- ненавмисне або випадкове порушення безпеки, яке тим не менш, може призвести до певних матеріальних та нематеріальних втрат;
- операційні ІТ-ризики за рахунок низької цілісності системи або інших факторів.

Банки повинні не тільки реагувати на інциденти, які відбувається з ними безпосередньо, але й враховувати вплив ключових компаній в їхньому ланцюзі поставок.

Як зазначають вчені [6], невпинно зростає частка постачальників аутсорсингових сервісів, зокрема «хмарні» рішення. Використовуючи ці сервіси, профіль ризику банку не зменшується і не збільшується; ефективно контрольоване середовище, мігруючи у хмару, буде, при незмінних елементах і системі контролів, як і раніше ефективно контрольоване, в той час як недостатньо контрольоване середовище мати низку ІТ ризиків і загроз незалежно від вибору своєї інфраструктури.

Нові способи роботи приносять нові можливості, але в той же час нові ризики. Бізнес переваги, які надаються корпораціям за допомогою хмарних обчислень, BYOD (bring your own device), соціальних медіа та "інтернету речей" несуть в собі ряд нових ризиків, а також в результаті чого існуючі ризики аналогічно розвиваються. Відстеження цього факту у швидко розвиваючому світі, зберігаючи при цьому гнучкість реагування, є непростим завданням для сучасних банків. Ризик-менеджмент повинен проводитись з часткою креативності, потрібно знаходити баланс між побажаннями користувачів та вимогами самого банку.

Через те, що ризики пов'язані з кібер-діяльністю, зокрема використання інтернет, є відносно новими – багато вітчизняних банків не мають досвіду у розумінні або боротьбі з ними. Але базуючись

* *Наук. керівник: Андрушків І.П. - к.е.н., доц.*

на сучасному досвіді та повідомленнях урядових служб та спеціальних організацій з захисту інформації – ніхто не застрахований перед цими ризиками [8].

Важливо також відмітити, що цілком неправильно вважати ніби маленькі банки мають імунітет до кібер-ризиків – існує зростаюча статистика випадків таких атак, саме через слабку захищеність перед зловмисниками.

Одним із варіантів управління ІТ ризиками є передача цього виду ризику страховим компаніям. Проте це також не є панацеєю, оскільки страхові не покривають цей ризик повністю.

На думку Richarda Andersona [1], з якою варто погодитись, страхове відшкодування може включати в себе витрати на:

- проведення експертизи для визначення тяжкості і обсягу порушення;
- повідомлення осіб, які постраждали від порушення;
- робота фахівця колл-центру для врегулювання запитів від постраждалих осіб;
- робота PR-компанії для надання професійних консультацій;
- юридичні витрати, виплати по відшкодуванню збитків та врегулюванню суперечок.

Відповідно, банк все ж буде нести витрати через репутаційний збиток, втрату клієнтів, девальвацію акцій, витрати на заходи щодо виправлення становища, ІТ-витрати на модернізацію. Таким чином накопичені витрати можуть перевищити застраховані втрати у кілька десятків разів.

Отже, страхування відіграє важливу роль, але не покриває реального збитку від кібер-загроз. Послідовна та розширена програма аналізу ризиків, для ідентифікації та вжиття необхідних заходів, призначена зберегти значну суму витрат, спровокованих кібер-ризиком.

Що стосується регулювання кібер-ризиків, то у банківській сфері даний ризик регулюється вимогами до достатності капіталу під операційний ризик, так як ІТ та кібер-ризик є частиною операційних [3]. Відповідними категоріями, які несуть в собі ці ризики, є зовнішнє шахрайство (інколи внутрішнє), порушення у роботі сервісів та системні збої. Зважаючи на неспішне впровадження в Україні вимог Базелю II та III, вимог до капіталу, які б включали частину капіталу під кібер-ризик, – вітчизняні банки не захищені від даного ризику, допоки з власної ініціативи не будуть відповідати даним вимогам.

Згідно дослідження GCHQ (Центр урядового зв'язку Великобританії), близько 80% кібер-атак на сьогодні можна було б зупинити базовими принципами управління інформаційної безпеки. З точки зору практичного застосування, виділено 10 основних кроків, які повинна прийняти організація для впровадження ефективного управління інформаційною безпекою, а саме:

Крок 1. Створення режиму управління інформаційною безпекою. Банк повинен мати чітке бачення управління, повинно бути призначено кваліфікованих фахівців, розроблено документарне забезпечення інформаційної безпеки, впроваджено міжнародні стандарти та найкращі світові практики, структура звітування, популяризовано культуру інформаційної безпеки на рівні вищого керівництва.

Крок 2. Безпечні конфігурації/ налаштування. Банк повинен слідувати за використанням останніх версій ПЗ, повинна бути створена система управління оновленнями, завжди мати додаткові (запасні) засоби hardware і software, обмежити коло дозволених засобів записування/зчитування, обмежити права користувачів на адміністрування та внесення змін, створити закриті коло мережі (з використанням власних серверів, роутерів та інших мережевих засобів), виконувати регулярні сканування на наявність недоліків (vulnerability scans), створити білий список програмного забезпечення і обмежити використання ПЗ, яке напяму не потрібне для бізнесу.

Крок 3. Безпека мережі. Необхідні дії: впровадження політик роботи внутрішньої та зовнішньої мереж, використання антивірусів/антиспам систем/ malware-protection систем, інвентаризація усіх мережевих активів, використання шифрованих каналів зв'язку для зовнішніх з'єднань, захист внутрішніх IP адрес від стороннього використання, захист або обмеження Wi-Fi мережі, моніторинг використання мережі, проведення регулярних тестувань на проникнення.

Крок 4. Управління правами доступу. Для управління правами доступу, в банку, як мінімум, повинно бути наступне: розроблено ефективний процес аккаунт-менеджменту, обмежено кількість користувачів з привілейованими правами, моніторинг всіх користувачів, розроблено політику та стандарти доступу та ідентифікації, обмежено доступ до матеріалів аудиту та логів інформаційних систем, розвиток обізнаності в інформаційній безпеці.

Крок 5. Навчання та обізнаність користувачів. Найуразливішою частиною банку, з точки зору кібер-атак, є персональна складова, в той же час – персонал є найважливішим активом кожної компанії. Саме тому необхідно розробити процес обізнаності нового персоналу, процес проведення нагадувальних навчань, підтримка розвитку ІТ спеціалістів з використання міжнародних сертифікатів по інформаційній безпеці, забезпечити систему звернень та відгуків, запровадити формальний процес дисциплінарних покарань.

Крок 6. Управління інцидентами. Профіль ризику банку визначатиме тип і характер можливих інцидентів. Сама система управління повинна включати такі компоненти: побудова відповідної структури відповідальності та обізнаності на рівні вищого керівництва, розробка процедури реагування на інциденти та можливості аварійного відновлення, навчання для команди відновлення роботи,

впровадження програм безперервності ведення бізнесу, визначення чітких ролей залучених спеціалістів та кризових менеджерів, розробка можливості відновлення критичних даних, тестування планів відновлення, аналіз результатів тестування.

Крок 7. Захист від шкідливого програмного забезпечення (malware prevention). Банк повинен забезпечити наявність наступних компонентів попередження інцидентів: розробка та публікація політик, які передбачають використання довірених програмних засобів та процедуру аналізу нового ПЗ, використання anti-malware клієнтів, регулярне сканування на шкідливе ПЗ, управління всіма вхідними та вихідними потоками інформації, навчання та підняття обізнаності для користувачів ПЗ.

Крок 8. Моніторинг. Цей крок дозволяє реагувати на ранні тригери інциденту та забезпечує превентивну функцію. Компанія повинна забезпечити такі засоби моніторингу: розробка моніторингової стратегії, моніторинг всіх ICT систем (NIDS/HIDS, системи попередження), моніторинг мережевого трафіку, моніторинг всієї активності користувачів, забезпечення достатнього об'єму пам'яті, навчання для працівників з інформаційної безпеки, процедура регулярного перегляду нормативних вимог банку щодо системи управління інформаційною безпекою.

Крок 9. Контроль та управління з'ємними пристроями. Найпершим пунктом цього етапу можна назвати формування політики та загального підходу до використання та передавання інформації на зовні. Відповідно до визначених орієнтирів також необхідно обмежити кількість використання з'ємних пристроїв до мінімуму, сканувати з'ємні пристрої на наявність шкідливого ПЗ та вірусів, проводити регулярну інвентаризацію цих пристроїв, шифрувати інформацію, яка зберігається на з'ємному пристрої, блокувати за замовчуванням доступ до таких пристроїв, моніторити систему на використання несанкціонованих з'ємних пристроїв, управління повторним використанням утилізованих пристроїв (re-usage).

Крок 10. Робота з дому та використання мобільних пристроїв. Використання цього кроку включає такі компоненти, як: оцінка ризиків та створення політики використання мобільних пристроїв, перед наданням дозволу використання мобільних пристроїв проводити навчання з обізнаності у питаннях інформаційної безпеки, шифрування каналу передачі даних (VPN), обмеження об'єму та типу передачі даних на мобільні пристрої (storage limit), шифрування даних на мобільному пристрої, регулярний перегляд планів реагування на інциденти [7].

Цей перелік необхідних кроків є обов'язковим для впровадження у банківських установах, так як саме вони піддаються кібер-ризикам в найбільшій мірі. Шахраї можуть порушити систему кібер-безпеки банку з різними цілями: крадіжка коштів клієнтів, доступ до конфіденційної інформації з метою продажу, доступ до комерційної таємниці банку, крадіжка персональних даних з метою шантажу і вимагання, задоволення власних амбіцій, політичні чи релігійні переконання та ін. Реагувати на порушення системи кібер-безпеки банку є вкрай важко та витратно, тому необхідно вживати максимум превентивних заходів, для упередження кібер-атак.

В Україні існують власні вимоги до банків щодо системи управління інформаційною безпекою (СУІБ), які включають вимоги до менеджменту та працівників банку щодо прав доступу, регулярних оцінок та тестувань інформаційних активів. В межах перевірок НБУ банки повинні підтверджувати виконання вимог СУІБ та вживати всіх необхідних заходів для упередження збоїв та порушень системи інформаційної безпеки установи [2].

Для банку необхідно чітко побудувати СУІБ та виділити достатню кількість спеціалістів з інформаційної безпеки, кібер-злочинництва, запобігання шахрайству та мережевих технологій. Основним методом боротьби з кібер-ризиком є створення превентивних бар'єрів для ймовірних атак, забезпечення надлишків потужностей (для надзвичайних подій), бекапування критичних даних, проведення стрес-тестування, регулярний аудит.

За даними ISACA (Асоціація Аудиту та Контролю Інформаційних Систем), 2016 рік нестиме 5 основних трендів розвитку кібер-ризиків та, відповідно, кібер-безпеки.

1. Кібер-вимагання, використовуючи ігрові системи, медичні системи, інтернет-речі.

2. Збільшення хакерських атак на хмарні сервіси.

3. Жорсткіші вимоги користувачів до безпеки персональних даних.

4. Шкідлива реклама та шкідливе програмне забезпечення для мобільних пристроїв досягне загрозливих масштабів.

5. Різниця між навиками спеціалістів у кібер-безпеці та зловмисниками [4].

Варто зазначити і те, що компанією Munich Re America було проведено опитування щодо страхового покриття кібер-ризиків, і 82% опитуваних вважають, що у 2016 році страхові поліси по покриттю кібер-ризиків є адекватними щодо ціни та покриття загроз, а 77% відповіли, що вже мають або забезпечать себе страховими полісами на наступні 12 місяців [5].

Зважаючи на стійкі тренди боротьби з кібер-ризиками, на українському ринку все ще мало розвинута культура ризик-менеджменту, особливо у банків з вітчизняним капіталом. Результатом цього може бути низка скандальних справ з компрометацією даних або й з викраденням коштів з клієнтських рахунків, що аж ніяк не додасть балів нашій банківській системі серед населення та у світі.

Висновки з проведеного дослідження. Зважаючи на стрімкий розвиток технологій, використання у роботі новітніх пристроїв обробки даних та мобільних пристроїв, – кібер-загрози постають проблемою і об'єм цієї проблеми змушує звернути на себе увагу. Багато банків вкладають кошти у технологію, а не у інвестиції зі зменшення ризику. Як результат, немає повного розуміння специфіки схильності до кібер-ризиків, вартості витрат на врегулювання ризику та потенціал репутаційного збитку. При управлінні даним ризиком банк повинен відповісти на запитання: «яка пріоритетність цього ризику для нас та який розмір інвестицій ми готові вкласти у засоби попередження, виявлення та реагування?».

Для формування успішної системи управління інформаційною системою необхідно вкладати досить великі кошти у цей напрямок менеджменту. Для збереження активного реагування на новітні загрози та підтримку якісного управління необхідні також кваліфіковані працівники як з точки зору безпеки, так і з точки зору ІТ. Дана загроза не сприймається більшістю українських компаній серйозно, оскільки оцінити кібер-ризик кількісно є досить складно (так як і решту операційних ризиків), а якісна оцінка базується на попередньому досвіді та експертній оцінці. Відповідно, увага до кібер-атак та ІТ інцидентів привертається лише після вже реалізованих втрат, які для багатьох фінансових установ можуть бути катастрофічними і призвести до закриття бізнесу.

Підсумувавши вищевказане, можна стверджувати, що управління ІТ та кібер-ризики чутливих інформаційних активів та систем є одним з найвищих пріоритетів для більшості компаній.

Бібліографічний список

1. Richard Anderson Cyber Risk Executive Summary // Institute of Risk Management [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.theirm.org/media/883443/Final_IRM_Cyber-Risk_Exec-Summ_A5_low-res.pdf
2. Вяткин В.Н. Риск-менеджмент / В.Н. Вяткин, И.В. Вяткин, В.А. Гамза. – М. : Издательско-торговая корпорация "Дашков и К", 2012 – 512 с.
3. Грабовой П.Г. Риски в современном бизнесе / П.Г. Грабовой. – М. : Аланс, 2014. – 240 с.
4. Joanne Duffer ISACA Identifies Five Cyber Risk Trends for 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.isaca.org/About-ISACA/Press-room/News-Releases/2015/Pages/ISACA-Identifies-Five-Cyber-Risk-Trends-for-2016.aspx>
5. Adrian Ladbury Risk managers seek to buy more cyber cover finds // Commercial RiskEurope [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.commercialriskeurope.com/cre/3317/56/Risk-managers-seek-to-buy-more-cyber-cover-finds-Munich-Re-survey/>
6. Недосекин А.О. Стратегический подход к управлению рисками корпорации / А.О. Недосекин, К.Е. Павлов, З.И. Абдулаева // Стратегический менеджмент. – 2008. – № 4. – С. 94-97.
7. Reducing the Cyber Risk in 10 Critical Areas [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/395716/10_steps_ten_critical_areas.pdf
8. 2014 ISACA Annual Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.isaca.org/About-ISACA/annual-report/Pages/default.aspx>.

References

1. Anderson, Richard (2015), "Cyber Risk Executive Summary", available at: https://www.theirm.org/media/883443/Final_IRM_Cyber-Risk_Exec-Summ_A5_low-res.pdf (access date May 10, 2016).
2. Viatkin, V.N., Viatkin, I.V. and Gamza, V.A. (2012), *Risk-menedzhment* [Risk-management], Izdatelsko-torgovaia korporatsiia "Dashkov i K", Moscow, Russia, 512 p.
3. Grabovoy, P.G. (2014), *Riski v sovremennom biznese* [Risks are in modern business], Alans, Moscow, Russia, 240 p.
4. Duffer, Joanne (2016), "ISACA Identifies Five Cyber Risk Trends for 2016", available at: <http://www.isaca.org/About-ISACA/Press-room/News-Releases/2015/Pages/ISACA-Identifies-Five-Cyber-Risk-Trends-for-2016.aspx> (access date May 11, 2016).
5. Ladbury, Adrian (2016), "Risk managers seek to buy more cyber cover finds", available at: <http://www.commercialriskeurope.com/cre/3317/56/Risk-managers-seek-to-buy-more-cyber-cover-finds-Munich-Re-survey/> (access date May 10, 2016).
6. Nedosekin, A.O., Pavlov, K.E and Abdulaeva, Z.I. (2008), "A strategic approach to corporate risk management", *Strategicheskii menedzhment*, no. 4, p. 94-97.
7. Reducing the Cyber Risk in 10 Critical Areas (2016), available at: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/395716/10_steps_ten_critical_areas.pdf (access date May 10, 2016).
8. 2014 ISACA Annual Report, (2015), available at: <http://www.isaca.org/About-ISACA/annual-report/Pages/default.aspx> (access date May 10, 2016).

Андрушків І.П., Мошинський Б.М. ВПЛИВ ІТ ТА КІБЕР-РИЗИКІВ НА БАНКІВСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Мета – обґрунтувати вплив ІТ та кібер-ризиків на діяльність банків та окреслити основні тенденції розвитку кібер-безпеки; вивчити міжнародну практику застосування превентивних засобів захисту від кібер-ризиків та запропонувати основні кроки у побудові кібер-захисту на основі міжнародних рекомендацій.

Методика дослідження. В основу досліджень роботи покладені як загальнонаукові (аналіз, спостереження), так і спеціальні методи пізнання. Методи аналізу і спостереження використані для дослідження основних тенденцій розвитку кібер-безпеки. Методи пізнання використані для обґрунтування впливу ІТ та кібер-ризиків на діяльність банків.

Результати. Доведено, що питання, які стосуються кібер-безпеки банку, яка охоплює все те, що захищає від умисних атак, порушень, ІТ інцидентів та їх наслідків та напрямів їх вдосконалення, на сучасному етапі набувають особливої актуальності.

Обґрунтовано, що банки повинні не тільки реагувати на інциденти, які відбуваються з ними безпосередньо, але й враховувати вплив ключових компаній в їхньому ланцюзі поставок.

Встановлено, що одним із варіантів управління ІТ ризиками є передача цього виду ризику страховим компаніям. Встановлено, що страхування відіграє важливу роль, але не покриває реального збитку від кібер-загроз. Послідовна та розширена програма аналізу ризиків, для ідентифікації та вжиття необхідних заходів, призначена зберегти значну суму витрат, спровокованих кібер-ризиком.

Зроблено висновок, що зважаючи на неспішне впровадження в Україні вимог Базелю II та III, вимог до капіталу, які б включали частину капіталу під кібер-ризиків, – вітчизняні банки не захищені від даного ризику, допоки з власної ініціативи не будуть відповідати даним вимогам.

З точки зору практичного застосування, виділено 10 основних кроків, які повинна здійснити організація для впровадження ефективного управління інформаційною безпекою, які є обов'язковим для впровадження у банківських установах, так як саме вони піддаються кібер-ризикам в найбільшій мірі.

Наукова новизна. Обґрунтовано на основі методів пізнання вплив ІТ та кібер-ризиків на діяльність банків та окреслено основні тенденції розвитку кібер-безпеки.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути запропоновані для впровадження у діяльності банків, що сприятиме ефективному управлінню інформаційною безпекою.

Ключові слова: кібер-ризик, ІТ-ризик, ризик-менеджмент, кібер-безпека, інформаційні системи, програмне забезпечення, антивірус, інциденти.

Andrushkiv I.P., Mushynskiy B.M. INFLUENCE OF IT AND CYBER RISK – RISKS ON BANK ACTIVITY

Purpose is to influence of the IT and cyber risk in the banks and outline the major trends in cyber security; study the international practice of proactive protection against cyber-risk and offer basic steps in building a cyber-defense based on international guidelines.

Methodology of research. The basis of the research work assigned as general (analysis, observation) and special methods of cognition. Methods of analysis and observation used to study the basic trends of cyber-security. Methods of knowledge used to study the impact of IT and cyber risks for banks.

Findings. Proved that issues relating to cyber-security bank that covers all that protects against intentional attacks, breaches, IT incidents and their consequences, and areas of improvement at this stage is particularly important.

Proved that the banks must not only respond to incidents that happen to them directly, but also consider the impact of key companies in their supply chain.

One of the options for management of IT risk management is to transfer this type of risk insurance companies. Found that insurance plays an important role, but does not cover the real damage from cyber threats. Consistent and expanded application of risk analysis to identify and take necessary measures, designed to save a substantial amount of costs provoked by cyber risk.

It was concluded that despite the leisurely introduction in Ukraine of Basel II and III, capital requirements, which would include part of the capital in cyber risks - domestic banks are not immune from this risk, unless their own initiative will not meet these requirements.

In terms of practical application, selected 10 key steps that should take the organization to implement effective information security management that is required for implementation in banking institutions, as they are exposed to cyber risks to the greatest extent.

Originality. Grounded based methods of learning impact of IT and cyber risk in the banks and outlines the major trends in cyber security.

Practical value. Research results can be offered for introduction in activity of banks, which will be instrumental in an effective management informative safety.

Key words: Cyber risk, IT risk, risk management, cyber security, information systems, software, antivirus incidents.

Андрушків І.П., Мушинський Б.М. ВЛИЯНИЕ ИТ И КИБЕР-РИСКОВ НА БАНКОВСКУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Цель – обосновать влияние ИТ и кибер-рисков на деятельность банков и определить основные тенденции развития кибер-безопасности; изучить международную практику применения превентивных мер защиты от кибер-риска и предложить основные шаги в построении кибер-защиты на основе международных рекомендаций.

Методика исследования. В основу исследований работы положены как общенаучные (анализ, наблюдение), так и специальные методы познания. Методы анализа и наблюдения использованы для исследования основных тенденций развития кибер-безопасности. Методы познания использованы для обоснования влияния ИТ и кибер-рисков на деятельность банков.

Результаты. Доказано, что вопросы, касающиеся кибер-безопасности банка, которая охватывает все то, что защищает от умышленных атак, нарушений, IT инцидентов и их последствий и направлений их совершенствования на современном этапе приобретают особую актуальность.

Обосновано, что банки должны не только реагировать на инциденты, которые происходят с ними непосредственно, но и учитывать влияние ключевых компаний в их цепи поставок.

Одним из вариантов управления IT рисками является передача этого вида риска страховым компаниям. Установлено, что страхование играет важную роль, но не покрывает реального ущерба от кибер-угроз. Последовательная и расширенная программа анализа рисков, для идентификации и принятия необходимых мер, предназначена сохранить значительную сумму расходов, спровоцированных кибер-риском.

Сделан вывод, что несмотря на медленное внедрение в Украине требований Базеля II и III, требований к капиталу, которые включали часть капитала под кибер-риски, – отечественные банки не защищены от данного риска, пока по собственной инициативе не будут соответствовать данным требованиям.

С точки зрения практического применения, выделено 10 основных шагов, которые должна осуществить организация для внедрения эффективного управления информационной безопасностью, которые являются обязательным для внедрения в банковских учреждениях, так как они подвергаются кибер-рискам в наибольшей степени.

Научная новизна. Обоснованно на основе методов познания влияние IT и кибер-рисков на деятельность банков и очерчено основные тенденции развития кибер-безопасности.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть предложены для внедрения в деятельность банков, которая будет способствовать эффективному управлению информационной безопасностью.

Ключевые слова: кибер-риск, IT-риск, риск-менеджмент, кибер-безопасность, информационные системы, программное обеспечение, антивирус, инциденты.

АВТОРИ НОМЕРА

Андрушків Ірина Петрівна, к.е.н., доцент кафедри фінансово-економічної безпеки та банківського бізнесу, **Мушинський Богдан Михайлович**, аспірант кафедри фінансово-економічної безпеки та банківського бізнесу, *Львівський торговельно-економічний університет;*

E-mail: iraan@ukr.net

Богачик Павло Петрович, аспірант кафедри менеджменту, *Уманський національний університет садівництва;*

E-mail: PAVLO7412@ukr.net

Боровик Марина Вікторівна, к.е.н., доцент кафедри менеджменту і адміністрування, *Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова;*

E-mail: borovik.marina@gmail.com

Буда Теодозія Йосипівна, к.е.н., доцент кафедри психології та соціальної роботи, *Тернопільський національний економічний університет;*

E-mail: B.Teodozsyia@mail.ru

Бурбела Алла Леонідівна, аспірант, *Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ;*

E-mail: gralleo@ukr.net

Бурлаков Олександр Сергійович, к.е.н., доцент кафедри інформаційних технологій, **Мушеник Ірина Миколаївна**, к.е.н., доцент кафедри інформаційних технологій, *Подільський державний аграрно-технічний університет;*

E-mail: slayer_82@mail.ru

Васіна Алла Юріївна, к.е.н., доцент, докторант кафедри менеджменту та публічного управління, *Тернопільський національний економічний університет;*

E-mail: VASINA70@mail.ru

Вірт Микола Ярославович, к.е.н., доцент кафедри фінансів, кредиту та страхування, **Клепанчук Ольга Юріївна**, здобувач кафедри економічної теорії, *Львівська комерційна академія;*

E-mail: iraan@ukr.net

Дзядикевич Юрій Володимирович, д.т.н., професор, **Буряк Микола Васильович**, к.т.н., доцент, кафедра менеджменту бізнесу і природокористування, *Тернопільський національний економічний університет;*

E-mail: yu.dziadykevych@tneu.edu.ua

Дуга Вікторія Олександрівна, аспірант, *ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;*

E-mail: v.dyga@i.ua

Жихарцева Олена Олександрівна, здобувач кафедри економічної теорії, *Львівська комерційна академія;*

E-mail: iraan@ukr.net

Жмуркевич Андрій Євгенович, к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики факультету управління фінансами та бізнесу, **Танчак Ярина Андріївна**, к.е.н., асистент кафедри економічної кібернетики факультету управління фінансами та бізнесу, **Орловська Анна Богданівна**, к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики факультету управління фінансами та бізнесу, *Львівський національний університет імені Івана Франка;*

E-mail: gmand@ukr.net

Захарченко Віталій Іванович, д.е.н., професор кафедри менеджменту зовнішньоекономічної та інноваційної діяльності *Одеського національного політехнічного університету*, **Метіль Тетяна Костянтинівна**, здобувач, *Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень, м. Одеса;*

E-mail: vizach@mail.ru

Ібатуллин Марат Ільдусович, к.е.н., доцент, *Національний університет біоресурсів і природокористування України;*

E-mail: imi_1@mail.ru

Івченко Вадим Євгенович, заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань аграрної політики та земельних відносин, здобувач *Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», м. Київ;*

E-mail: irinik_zel@mail.ru

Ісаєва Наталія Іллівна, к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, *Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського, м. Харків;*

E-mail: poltarak@mail.ru

Качан Дмитро Анатолійович, аспірант, *Білоцерківський національний аграрний університет;*

E-mail: dmqachan@gmail.com

Кашпрук Юлія Анатоліївна, к.е.н., доцент кафедри фундаментально-економічних дисциплін, *Вінницький кооперативний інститут;*

E-mail: yu_vk@i.ua

Коренюк Людмила Володимирівна, к.е.н., доцент кафедри фінансів та економічної безпеки, *Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені В. Лазаряна;*

E-mail: korenyukr@gmail.com

Криховецька Зоряна Миколаївна, к.е.н., доцент кафедри фінансів, *Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;*

E-mail: krizor1@rambler.ru

Куц Людмила Леонтіївна, к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємств і корпорацій, *Тернопільський національний економічний університет;*

E-mail: ludm_k@mail.ru

Маркова Євгенія Юхимівна, к.е.н., здобувач, *Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. Петра Василенка*

E-mail: rimmagrish@te.net.ua

Мізюк Богдан Михайлович, д.е.н., проф., завідувач кафедри інформаційних систем у менеджменті, Львівський торговельно-економічний університет;
E-mail: iraan@ukr.net

Наумік-Гладка Катерина Георгіївна, д.е.н., проф., **Голуб Марія Олексіївна**, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця;
E-mail: naumik@ukr.net

Несен Леонід Миколайович, к.т.н., доцент кафедри менеджменту та моделювання в економіці, **Іорданов Андрій Юрійович**, Вінницький національний технічний університет;
E-mail: l.nesen@yandex.ua

Осадча Тетяна Станіславівна, к.е.н., доцент, докторант, Житомирський державний технологічний університет;
E-mail: tetianastosadcha@gmail.com

Панухник Яна Геннадіївна, к.е.н., асистент кафедри економічної кібернетики, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя;
E-mail: paniuh@yandex.ru

Панченко Ольга Михайлівна, к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту, **Лищенко Валерія Геннадіївна**, Запорізький національний технічний університет;
E-mail: bona7fide@list.ru

Сарай Наталія Ізидорівна, к.е.н., доцент кафедри економіки підприємств і корпорацій, Тернопільський національний економічний університет;
E-mail: nsaray@ukr.net

Свиноус Іван Вікторович, д. е. н., професор; **Хомяк Наталія Василівна**, к. е. н., доцент, Білоцерківський національний аграрний університет;
E-mail: isvinous@yandex.ua

Свистун Костянтин Олександрович, аспірант, Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро;
E-mail: kostja.svyst0un@gmail.com

Ткач Олег Володимирович, д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту і маркетингу, **Баланюк Іван Федорович**, д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту, **Баланюк Сергій Іванович**, к.е.н., викладач кафедри менеджменту і маркетингу, ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника";
E-mail: bif0606@mail.ru

Шестопалова Олена Віталіївна, старший викладач кафедри фінансів і кредиту, Запорізький національний технічний університет;
E-mail: elenshk@gmail.com

Якимчук Олена Костянтинівна, викладач кафедри економіки і фінансів, Вінницький кооперативний інститут;
E-mail: konf_pd@vki.vin.ua

Яровенко Тетяна Сергіївна, к.е.н., доцент, докторант, доцент кафедри статистики, обліку та економічної інформатики, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара;
E-mail: tsyarovenko@mail.ru

АВТОРЫ НОМЕРА

Андрушків Ирина Петровна, к.э.н., доцент кафедры финансово-экономической безопасности и банковского бизнеса, **Мушинський Богдан Михайлович**, кафедры финансово-экономической безопасности и банковского бизнеса, Львовский торгово-экономический университет;

E-mail: iraan@ukr.net

Богачик Павел Петрович, аспирант кафедры менеджмента, Уманский национальный университет садоводства;

E-mail: PAVLO7412@ukr.net

Боровик Марина Викторовна, к.э.н., доцент кафедры менеджмента и администрирования, Харьковский национальный университет городского хозяйства имени А.Н. Бекетова;

E-mail: borovik.marina@gmail.com

Буда Теодозия Иосифовна, к.э.н., доцент кафедры психологии и социальной работы, Тернопольский национальный экономический университет;

E-mail: B.Teodozsyia@mail.ru

Бурбела Алла Леонидовна, аспирант, Межрегиональная Академия управления персоналом, г. Киев;

E-mail: gralleo@ukr.net

Бурлаков Алексей Сергеевич, к.э.н., доцент кафедры информационных технологий, **Мушеник Ирина Николаевна**, к.э.н., доцент кафедры информационных технологий, Подольский государственный аграрно-технический университет;

E-mail: slayer_82@mail.ru

Васина Алла Юрьевна, к.э.н., доцент, докторант кафедры менеджмента и публичного управления, Тернопольский национальный экономический университет;

E-mail: VASINA70@mail.ru

Вирт Николай Ярославович, к.э.н., доцент кафедры финансов, кредита и страхования, **Клепанчук Ольга Юрьевна**, соискатель кафедры экономической теории, Львовская коммерческая академия;

E-mail: iraan@ukr.net

Дзядикевич Юрий Владимирович, д.т.н., профессор, **Буряк Николай Васильевич**, к.т.н., доцент, кафедра менеджмента биоресурсов и природопользования, Тернопольский национальный экономический университет;

E-mail: yu.dziadykevych@tneu.edu.ua

Дуга Виктория Александровна, аспирант, ГВУЗ «Херсонский государственный аграрный университет»;

E-mail: v.dyga@i.ua

Жихарцева Елена Александровна, соискатель кафедры экономической теории, Львовская коммерческая академия;

E-mail: iraan@ukr.net

Жмуркевич Андрей Евгеньевич, к.э.н., доцент кафедры экономической кибернетики факультета управления финансами и бизнеса, **Танчак Ярина Андреевна**, к.э.н., ассистент кафедры экономической кибернетики факультета управления финансами и бизнеса, **Орловская Анна Богдановна**, к.э.н., доцент кафедры экономической кибернетики факультета управления финансами и бизнеса, Львовский национальный университет имени Ивана Франка;

E-mail: gmand@ukr.net

Захарченко Виталий Иванович, д.э.н., профессор кафедры менеджмента внешнеэкономической и инновационной деятельности Одесского национального политехнического университета, **Метиль Татьяна Константиновна**, соискатель, Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований, г. Одесса;

E-mail: vizach@mail.ru

Ибатуллин Марат Ильдусович, к.э.н., доцент, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины;

E-mail: imi_1@mail.ru

Ивченко Вадим Евгеньевич, заместитель главы Комитета Верховного Совета Украины по вопросам аграрной политики и земельных отношений, соискатель Национального научного центра «Институт аграрной экономики», г. Киев;

E-mail: irinik_zel@mail.ru

Исаева Наталья Ильинична, к.э.н., доцент, доцент кафедры финансов, Национальный аэрокосмический университет им. Н.Е. Жуковского, г. Харьков;

E-mail: poltarak@mail.ru

Качан Дмитрий Анатолиевич, аспирант, Белоцерковский национальный аграрный университет;

E-mail: dmqachan@gmail.com

Кашпрук Юлия Анатольевна, к.э.н., доцент кафедры фундаментально-экономических дисциплин, Винницкий кооперативный институт;

E-mail: yu_vk@i.ua

Коренюк Людмила Владимировна, к.э.н., доцент кафедры финансов и экономической безопасности, Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта имени В. Лазаряна;

E-mail: korenyukp@gmail.com

Криховецкая Зоряна Николаевна, к.э.н., доцент кафедры финансов, Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника;

E-mail: krizor1@rambler.ru

Куц Людмила Леонтьевна, к.э.н., доцент, доцент кафедры экономики предприятий и корпораций, Тернопольский национальный экономический университет;

E-mail: ludm_k@mail.ru

Маркова Евгения Ефимовна, к. э. н., соискатель, Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства им. Петра Василенко;
E-mail: rimmagrish@te.net.ua

Мизюк Богдан Михайлович, д.э.н., проф., заведующий кафедрой информационных систем в менеджменте, Львовский торгово-экономический университет;
E-mail: iraan@ukr.net

Наумик-Гладкая Екатерина Георгиевна, д.э.н., проф., Голубь Мария Алексеевна, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеца;
E-mail: naumik@ukr.net

Несен Леонид Николаевич, к.т.н., доцент кафедры менеджмента и моделирования в экономике, Иорданов Андрей Юрьевич, Винницкий национальный технический университет;
E-mail: l.nesen@yandex.ua

Осадчая Татьяна Станиславовна, к.э.н., доцент, докторант, Житомирский государственный технологический университет;
E-mail: tetianastosadcha@gmail.com

Панухник Яна Геннадиевна, к.э.н., ассистент кафедры экономической кибернетики, Тернопольский национальный технический университет имени Ивана Пулюя;
E-mail: paniuh@yandex.ru

Панченко Ольга Михайловна, к.э.н., доцент кафедры учета и аудита, Лиценко Валерия Геннадиевна, Запорожский национальный технический университет;
E-mail: bona7fide@list.ru

Сарай Наталия Изидоровна, к.э.н., доцент кафедры экономики предприятий и корпораций, Тернопольский национальный экономический университет;
E-mail: nsaray@ukr.net

Свиноус Иван Викторович, д. э. н., профессор, Хомяк Наталия Васильевна, к. э. н., доцент, Белоцерковский национальный аграрный университет;
E-mail: isvinous@yandex.ua

Свистун Константин Александрович, аспирант, Университет таможенного дела и финансов, г. Днепр;
E-mail: kostja.svyst0un@gmail.com

Ткач Олег Владимирович, д.э.н., профессор, заведующий кафедрой менеджмента и маркетинга, **Баланюк Иван Федорович**, д.э.н., профессор, заведующий кафедрой учета и аудита, **Баланюк Сергей Иванович**, к.э.н., преподаватель кафедры менеджмента и маркетинга, ГВУЗ "Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника";
E-mail: bif0606@mail.ru

Шестопалова Елена Витальевна, старший преподаватель кафедры финансов и кредита, Запорожский национальный технический университет;
E-mail: elenshk@gmail.com

Якимчук Елена Константиновна, преподаватель кафедры экономики и финансов, Винницкий кооперативный институт;
E-mail: konf_pd@vki.vin.ua

Яровенко Татьяна Сергеевна, к.э.н., доцент, докторант, доцент кафедры статистики, учета и экономической информатики, Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара;
E-mail: tsyarovenko@mail.ru

AUTHORS OF THE NUMBER

Andrushkiv Iryna Petrivna, *cand.econ.sc.*, assistant professor of department of financial and economical safety and bank business, **Mushynskiy Bohdan Mykhailovych**, *postgraduate student of department of financial and economical safety and bank business*, Lviv Trade and Economic University;

E-mail: iraan@ukr.net

Bohachyk Pavlo Petrovych, *postgraduate student of department of management*, Uman National University of Horticulture;

E-mail: PAVLO7412@ukr.net

Borovyk Maryna Viktorivna, *cand.econ.sc.*, assistant professor of department of management and administration, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv;

E-mail: borovik.marina@gmail.com

Buda Teodoziia Yosypivna, *cand. econ. sc.*, assistant professor at the department of psychology and social work, Ternopil National Economic University;

E-mail: B.Teodosya@mail.ru

Burlakov Oleksandr Serhiiovych, *cand.econ.sc.*, assistant professor of department of Information technology, **Mushenyk Iryna Mykolaivna**, *cand.econ.sc.*, assistant professor of department of Information technology, Podolsky State Agricultural and Technical University;

E-mail: slayer_82@mail.ru

Byrbela Alla Leonidivna, *postgraduate student*, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv;

E-mail: gralleo@ukr.net

Duha Victoria Oleksandrivna, *postgraduate student*, SHEE "Kherson State Agrarian University";

E-mail: v.dyga@i.ua

Dziadykevych Yurii Volodymyrovych, *dr. techn. sc.*, professor, **Buriak Mykola Vasylovych**, *cand. techn. sc.*, assoc. prof., department of bio-resource management and nature use, Ternopil National Economic University;

E-mail: yu.dziadykevych@tneu.edu.ua

Ibatullin Marat Ildusovych, *cand. econ. sc.*, assoc. prof., National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine;

E-mail: imi_1@mail.ru

Isaieva Nataliia Illivna, *cand.econ.sc.*, associate professor, associate professor of department of finances, M.Ye. Zhukovskyy National Aerospace University;

E-mail: poltarak@mail.ru

Ivchenko Vadym Yevhenovych, *Deputy Chairman of the Committee of Verkhovna Rada of Ukraine on Agrarian Policy and Land Relations*, *postgraduate student of NSS "Institute of Agrarian Economy";*

E-mail: irinik_zel@mail.ru

Kachan Dmytro Anatoliiovych, *postgraduate student*, Bila Tserkva National Agrarian University;

E-mail: dmqachan@gmail.com

Kashpruk Yulia Anatoliivna, *cand.econ.sc.*, assistant professor of department of fundamental and economic disciplines, Vinnytsia Co-operative Institute;

E-mail: yu_yk@i.ua

Koreniuk Liudmyla Volodymyrivna, *cand. econ. sc.*, assistant professor at the department of finance and economic security, Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan;

E-mail: korenyukp@gmail.com

Krykhovetska Zoriana Mykolaivna, *cand.econ.sc.*, associate professor of department of finances, Vasyl Stefanyk Prycarpathian National University;

E-mail: krizor1@rambler.ru

Kuts Lyudmyla Leontiivna, *cand. econ. sc.*, assoc. prof., assistant professor at the department of economics of enterprises and corporations, Ternopil National Economic University;

E-mail: ludm_k@mail.ru

Markova Yevheniia Yukhymivna, *cand. econ. sc.*, *postgraduate student*, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture;

E-mail: rimmagrish@te.net.ua

Mizyuk Bohdan Mychailovych, *dr. econ. sc.*, professor, head of department of the informative systems, Lviv Trade and Economic University;

E-mail: iraan@ukr.net

Naumik-Gladka Kateryna Heorgiivna, *dr. econ. sc.*, professor, Holub Mariia Oleksiivna, Simon Kuznets Kharkiv National Economical University;

E-mail: naumik@ukr.net

Nesen Leonid Mykolayovych, *cand.ing.sc.*, assistant professor of department of management and economic modelling, **Iordanov Andrii Yuriyovych**, Vinnytsia National Technical University;

E-mail: l.nesen@yandex.ua

Osadcha Tetiana Stanislavivna, *cand.econ.sc.*, associate professor, doctoral candidate, Zhytomyr State Technological University;

E-mail: tetianastosadcha@gmail.com

Panchenko Olha Myhailivna, *cand.econ.sc.*, assistant professor of department of accounting and audit, **Lyshchenko Valeriia Hennadiivna**, Zaporozhia National Technical University;

E-mail: bona7fide@list.ru

Panukhnyk Iana Hennadiivna, *cand. econ. sc.*, assistant of the department of economic cybernetics, Ternopil Ivan Pul'uj National Technical University;

E-mail: paniuh@yandex.ru

Sarai Nataliia Izydorivna, *cand. econ. sc.*, assistant professor at the department of economy enterprises and corporations, Ternopil National Economic University;
E-mail: nsaray@ukr.net

Schestopalova Elena Vitaliivna, senior lecturer of department of finances and credit, Zaporizhia National Technical University;
E-mail: elenshk@gmail.com

Svynous Ivan Viktorovych, *dr. econ. sc.*, professor; **Khomyak Nataliia Vasylivna**, *cand. econ. sc.*, assoc. prof., Bila Tserkva National Agrarian University;
E-mail: isvinous@yandex.ua

Svystun Kostiantyn Oleksandrovych, postgraduate student, University of Customs and Finance, Dnipro;
E-mail: kostja.svyst0un@gmail.com

Tkach Oleh Volodymyrovych, *dr. econ. sc.*, professor, head of the department of marketing and management, **Balaniuk Ivan Fedorovych**, *dr. econ. sc.*, professor, head of department of accounting and auditing, **Balaniuk Serhii Ivanovych**, *cand. econ. sc.*, lecturer department of marketing and management, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
E-mail: bif0606@mail.ru

Vasina Alla Yuriivna, *cand. econ. sc.*, associate professor, postdoctoral student of the Management and Public Administration Department, Ternopil National Economic University;
E-mail: VASINA70@mail.ru

Virt Mykola Yaroslavovych, *cand. econ. sc.*, associate professor of department of finances, credit and insurance, **Klepanchuk Olha Yuriivna**, postgraduate student of department of economic theory, Lviv Academy of Commerce;
E-mail: iraan@ukr.net

Yakymchuk Olena Kostiantynivna, lecturer of department economics and finance, Vinnytsia Co-operative Institute;
E-mail: konf_pd@vki.vin.ua

Yarovenko Tetiana Serhiivna, *cand. econ. sc.*, associate professor, doctoral candidate, associate professor of department of statistics, accounting and economic Informatics, Oles Honchar Dnipropetrovsk National University;
E-mail: tsyarovenko@mail.ru

Zakharchenko Vitalii Ivanovych, *dr. econ. sc.*, professor at the department of international business and innovation, Odessa National Politechnik University, **Metil Tetiana Kostiantynivna**, postgraduate student, Institute for Market Problems and Economic-and-Ecological Research, Odessa;
E-mail: vizach@mail.ru

Zhmurkevych Andriy Yevgenovych, *cand. econ. sc.*, associate professor of department of economic cybernetics of financial management and business faculty, **Tanchak Yaryna Andriivna**, *cand. econ. sc.*, assistant of department of economic cybernetics of financial management and business faculty, **Orlovska Anna Bohdanivna**, *cand. econ. sc.*, associate professor of department of economic cybernetics of financial management and business faculty, Ivan Franko Lviv National University;
E-mail: gmand@ukr.net

Zhykhartseva Olena Oleksandrivna, postgraduate student of department of economic theory, Lviv Academy of Commerce;
E-mail: iraan@ukr.net